1921 ANUL XIII. OCTOMBRIE No. 10.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 14

1921

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei, jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate un an 140 lei, jumătate de an 70 lei. Numărul 12 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 12 lei anual costul recomandărei.

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 200 lei

Pentru particulari:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Abonaţilor li se acordă intre alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape **gratis**.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de **100** lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an*.

Administraţia.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XLVIII

ANUL XIII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ."
1921

ÎNTRE COPII

Soiu rău...

Vine repegior și foarte serioasă, lipăind cu picioruşele goale pe podelele, pe care maica Glafira, stăpina casei şi gazda noastră, le-a lustruit oglindă.

E vremea dejunului şi ne găsim cu toţii pe cerdac, în jurul mesei. Mosafirul nostru se sprijină de părete, aproape de noi.

— Vino 'ncoace, Nuţa.

Indată ce-o chem, Nuţa părăseşte postul ei provizor de observaţie şi se apropie încrezătoare. O ridic în braţe, ca s'o aşez pe scaun şi-i simt tot trupul piinuţ şi cald prin rochiţa uzată, pusă peste cămaşa numai petice. Fetiţa se aşează bine pe scaun şi fiindcă nu ajunge până la podele, şi-a sprijinit picioarele pe colac şi—cuminte—aşteaptă.

— Da' tu ai mîncat ceva azi? o întreb eu mai mult de formă.

— Nu... nimica...

— De ce spui minciuni? N'am auzit eu cînd te-a strigat maică-ta la mîncare?

Ochişorii verzi, puţin ridicaţi spre tîmple, se închid aproape de tot într'un rîs tăcut şi şiret de femee. Gura foarte mică, proaspătă ca o floare deschisă în zori, arată dinţi regulaţi şi mărunţi de şoarec.

Ii dau pe o farfurioară cîteva linguriţe de compot, care ştiu că-i place mai mult. Mănîncă încetişor, cu mişcări delicate, parcă învăţate anume.

Din preocuparea altor lucruri mă cheamă deodată un oftat uşurel.

Nuţa, foarte serioasă, căţărată pe scaunul ei, cu farfurioara goală pe genunchi, se uită drept la mine. Cînd privirile noastre se întîlnesc, ochii i se închid iar în contracţia rîsului desmierdat şi şiret.

— Da' cine striga aşa tare, azi, la voi? o întreb eu, întinzîndu-i din nou farfurioara plină.

— Trebue să fi fost Dodică al nostru, îmi răspunde ea cu ton aşezat, văzîndu-şi în linişte de mîncare.

Dodică nu e vre-un copil de sama ei, cum am crezut la început, ci e fratele mamă-sii, om de vre-o patruzeci de ani, cu nevastă şi copii. La el stă mama Nuţei, Lisaveta, femee voinică şi tînără, care-şi agoniseşte hrana lucrînd cu ziua pe la maici.

Nuţa a isprăvit şi a doua porţie. O intuiţie sigură îi spune că nu mai are ce aştepta pentru ziua aceia. Se răsuceşte binişor pe scaun, se sprijină în mînuţe, întorcînd spre meseni spatele arcuit, lungeşte cu precauţie un picior, până atinge duşameaua cu vîrful degetului mare. Apoi îl întinde tot aşa de încet şi pe cellalt... şi iat'o jos, în picioare. Păşeşte uşor, tot în vîrful degetelor, lipindu-se de părete...

Noi ne prefacem că n'o băgăm în samă.

Cu infinite precauţii ridică un picior după altul, şi-l pune cît poate mai departe, furişînd din cînd în cînd spre noi priviri şirete şi îngrijate.

A ajuns la scară. Aice se simte scăpată de primejdie. O ia la fugă pe trepte, lipăind cu zgomot mare, cu picioruşele goale de păpuşă, pline de praf prin încreţiturile fine ale pielei, cu tălpi puţin înăsprite de femee dela ţară...

— Stai, Nuţa! Nu ţi-e ruşine? Ai mîncat şi acuma fugi?

Dar Nuţa simte că a eşit din sfera atingerii noastre. Strecurîndu-se pe portiţă, răspunde cu un fel de politeţă vicleană, fără să-i prea pese dacă o vom crede, sau nu:

— Vin îndată înapoi... Am oleacă de treabă pe-acasă...

A doua zi, Duminică, se înfiinţează de dimineaţă. Vine dela biserică, în mare ţinută: O rochiţă de cit albastru, aşa de lungă, că-i acopere aproape picioruţele goale; faţa mai puţin muruită ca de obiceiu şi părul bălai, parcă pieptănat.

Rochiţa nouă o preocupă grozav şi-i stînjeneşte toate mişcările. Cînd o ridic în braţe, Nuţa face o mutră speriată şi, cum o las pe pat, începe să-şi îndrepte cu grijă cutele. Răspunde scurt şi distrat, cînd o întreb de biserică, de slujbă, de maici. Într'un răstimp de tăcere tresar deodată la glasul ei, mai subţirel ca oricînd:

— Uite, eu am rochiţă nouă!

— Da' eri de ce-ai şters-o aşa de repede dela noi? o întreb eu fără veste, aducîndu-mi aminte de scena din ziua trecută.

Nuţa rîde, fără să-mi răspundă.

— Uite, azi nu-ţi mai dau nimic, că te ştiu eu acuma cine-mi eşti.

Tonul cu care-i vorbesc o face să ia în serios ameninţarea şi—socotind că nu mai are ce menaja—face un botişor ţuguiat, se uită posomorit şi bănuitor pe subt sprincene, şi-mi răspunde cu glas îngroşat şi morocănos:

— Atunci... mă duc la mine-acasă...

Şi chiar porneşte numaidecît, întorcînd spre mine cefuşoara blondă, înroşită de mînie, şi călcînd des şi apăsat pe toată talpa.

*

Vara e pe sfîrşite şi, în mănăstirea înfundată între munţi, sara se coboară brusc.

M'a prins amurgul pe drum şi zoresc spre casă. E ceasul de linişte mare al mănăstirii. Obosiţi de plimbări, oaspeţii s'au strîns prin case, aşteptînd masa. Maicile se adună cîte două-trei la sfat, în chilioare dosnice; iar cele mai bătrîne adorm odată cu găinile, doar or fi mai întremate pentru utrenie.

Întunericul creşte; creşte şi tăcerea în mănăstire. Deodată un plîns sfîşietor se ridică în pîlnia uriaşă a munţilor. Un plîns de cumplită desnădejde în liniştea încremenită.

Caut să-mi dau sama dincotro s'aude plînsul şi zăresc albind ceva, departe, înaintea mea.

Nuţa adormise pe la toacă şi s'a trezit singură în casă, pe întuneric. A eşit în drum şi acolo, între munţi şi cer, s'a simţit şi mai singură... Minusculă, ca un punct, subt cerul de cristal, îşi clamează durerea ei pitică în faţa muntelui imens, zid de verdeaţă mohorîtă şi plină de spaime.

*

Se apropie plecarea. Vremea se înăspreşte. Dimineaţa, brumă groasă sclipeşte pe acoperişurile scunde de şindrilă.

Nuţa, soseşte de vreme de tot.

— Ce te-ai sculat aşa de dimineaţă azi?

Nuţa oftează, grijulie, şi-mi răspunde:

— Apoi, s'a dus Dodică al nostru la tîrg şi ne-am sculat de dimineaţă, să-l pregătim de drum.

Mă uit la ea. Gospodina necăjită, care a pregătit un om pentru drum, abia ajunge cu creştetul bălaiu până la marginea mesei. Picioarele goale până mai sus de genunchi i se văd vinete de frig. Vreau s'o iau în braţe şi dau cu mîna de spatele ei gol şi rece. Nelipsita cămăşuţă ruptă, nu mai este. Deadreptul pe piele e îmbrăcată cu rochiţa *de purtat*, spintecată dinapoi de sus până jos. Dar fetiţa n'are nici o grijă: în faţă, unde se poate cerceta cu proprii ei ochi, e îmbrăcată. La spate... cine ce treabă are?

— Azi nu vrei să joci, Nuţa?

Nuţa are în sînge patima dansului.

— Ba joc!

Şi picioruşele îngheţate încep să se desmorţească într'un dans variat, de origine necunoscută, care-mi stîrneşte nestăpînit rîsul, orideciteori cerinţele jocului o fac pe dănţuitoare să-mi întoarcă spatele.

Nuţa joacă tot mai în voe şi cîntă:

Vai, săracu' ciobanas
Cum mi-aduce sara cas,
Dimineaţa urdă *duse*
Mă sărută şi se *duse*.

Maica Glafira, cuibărită în fundul patului, încremeneşte cu colţunul în mîni şi îndreaptă pe deasupra ochelarilor priviri mohorîte spre fetiţă. Dela o vreme, jocul o stăpîneşte deplin pe Nuţa: Cîntecul amuţeşte şi guriţa, minunat tăiată, rămîne întredeschisă într'un zîmbet de ciudată cochetărie.

— Ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu Nuţa? întreb eu deodată pe maica Glafira, în vreme ce Nuţa se face nevăzută în odăiţa cu provizii.

— Apăi, ce să facă? Fata asta e un păcat pe capul ei.

— Da' de ce, măicuţă? Eu rar am văzut copil atît de drăgălaş.

— Doamne, matale aşa ţi-i a zice. Da' nu vezi, mă rog, că fata asta calcă a soiu rău?

Maica mea, aşa de blîndă de obiceiu, întoarce spre mine o privire aspră peste ochelari şi cu glas dojenitor urmează:

— Hei, dacă n'a avut minte Lisaveta! Fată vrednică cum era ea, putea să se mărite, să aibă casa ei... să fie în rînd cu lumea. Da' tîrgu' să trăiască... Nu s'ar mai odihni cine l-a zidit în preajma mânăstirii!

Eu mă 'ntorc la vorba mea dintâiu:

— Da'... măicuţă, ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu fetiţa?

Maica îmi răspunde în silă:

— Apăi, numa' de i-a primi-o vre-o maică la ascultare... S'a face soră şi pe urmă, dac'a vrea Domnul, s'a călugări...

Prin deschizătura portiţii, căpşorul bălai al Nuţei aduce încă odată lumina ochilor ei rîzători, care se închid pe jumătate, cu dulce viclenie. Guriţa i se deschide ca o floare şi glasul ei subţirel îmi strigă:

— De-acu' mă duc... Da' vin eu îndată să-ţi mai joc, dacă mi-i da dulciuri...

Portocalele

Se apropie examenele.

Institutoarea, foarte harnică şi conştiincioasă, a isprăvit demult «materia», ba chiar a repetat o bună parte.

E sfîrşitul lui Maiu. Căldura se face tot mai nesuferită din zi în zi. Intr'o după amiază, parcă cea mai caldă de până acum, Domnişoara intră în clasă cu trei portocale mari şi parfumate. Se aşază bine pe scaun, strigă să fie linişte şi începe să rupă cu degetele coaja unei portocale.

Linîştea e, în adevăr, mai mare ca oricind în lumea mică a clasei; dar toate privirile se aţintesc spre catedră şi nările, gîdilate de parfumul cojii rupte, tremură poftitoare.

Şi e cald... mai cald ca 'ntotdeauna. De arşiţă fetiţele îşi umezesc buzele cu limba. In sală este apă, dar nimeni n'are voe să se ceară afară în timpul orei de clasă.

Domnişoara a isprăvit o portocală. Ridică ochii şi aruncă o privire pătrunzătoare prin bănci. Ca nişte aripioare de fluturi speriaţi, pleoapele se lasă grăbite peste privirile lacome şi toate mînile încep să poarte cu o hărnicie exagerată acul sau croşetul.

O undă proaspătă de parfum îmbălsămează aerul. A doua portocală îşi arată miezul, acoperit pe-alocurea de o peliţă scămoasă. Coaja, ruptă cu nerăbdare în bucăţi neregulate, măreşte grămăgioara depe colţul catedrei. Din nou dinţii Domnişoarei, cam mari, apucă cu poftă miezul auriu; buzele se umezesc, fructul răcoritor se topeşte ca prin farmec.

Pela jumătatea ceasului, un maldăr mărişor de coji mai aminteşte de cele trei portocale.

— Crăciun, ia du cojile astea afară!

Şi Crăciun, mică, blondă şi şireată, ese din clasă cu şorţul plin, urmărită de priviri pizmuitoare. A cîştigat cîteva minute de libertate şi... toate cojile de portocală sînt ale ei.

Cîteva suspine subţirele şi răzleţe se topesc în liniştea caldă a clasei.

In freamăt uşor, fetiţele se aşază mai bine în bănci şi toate capetele, ca nişte flori ofilite de arşiţă, se înclină, resemnate, asupra horbotelor şi cusăturilor... O muscă distrată, pe care o urmăreşti mai mult cu auzul decît cu ochii, după ce a ocolit prin fundul clasei, revine acum în zbor întins şi fin ca o aţă, se lasă lîngă mîna domnişoarei şi începe să sugă fericită dintr'un strop minuscul, rămas pe colţul catedrei.

Profiluri mici

In fundul grădinii pămîntul e tăiat ca un mal înalt, încît te poţi uita de sus în ograda vecină. Iar casa din vale se sprijină cu un părete chiar de mal şi acoperişul ei e cu puţin mai sus decît nivelul grădinii. Un soc bătrîn, mai mult gros şi rămuros decît înalt, se razămă leneş pe acoperiş, ruginind cu umezeala frunzişului tablele argintii.

Nesfîrşitele zile de vară ostenesc până la urmă activitatea inutilă a Licăi, fetiţă de vre-o patru ani, vioae şi neastîmpărată. In liniştea moartă a după-amezii rătăceşte, fără plan conştient, în căutarea unui colţ mai umbrit. Socul stufos o

îmbie cu nenumăraţii lui ochişori rotunzi, negri-catifelaţi în umbra frunzelor roşii ca grenatele pe vîrfurile ce se leagănă în lumină.

Un punct de sprijin într'o gaură a zidului, adîncită în fiecare zi tot mai mult de piciorul Licăi, un altul pentru mîna dreaptă în rugozităţile tencuelii, o ploae de nisip peste părul încîrlionţat şi peste faţă, o încordare a braţelor fragede... şi fetiţa dispare în frunzişul depe acoperiş.

Mica boltă de frunze e un adevărat «interior» şi păstrează urmele neîndoelnice care dau proba, însufleţirea şi farmecul unei locuiri regulate: de o crenguţă uscată atîrnă o cordea destrămată şi spălată de ploi; iar în cel mai întunecos ungher, un minuscul papuc, prilej de obositoare şi zădarnice căutări din partea persoanelor mari din casă, îşi răsfrînge obraznic în sus vîrful scorogit.

Colţişorul acesta e bine ales. Oricît de mare ar fi zăpuşala, dacă scoţi puţin capul printre ramuri, tot simţi o uşoară adiere. Păcat numai că tabla acoperişului coace ca un cuptor potolit...

In umbră, bobiţele de soc îmbie cu întunecarea lor brumată de un praf uşor. Sînt dulci... o dulceaţă care lîncezeşte. Una, mult două, de gustare... Dar sînt moi la pipăit şi lunecă, de parcă-s vii, cînd le arunci în sus, ori, mai bine, drept înainte prin ferestruicile abia crăpate printre ramuri.

Gospodina din vale se uită cu nedumerire iritată înspre soc, neînţelegînd ce l-a găsit, pe o vreme aşa de liniştită, să împroaşte ca din praştie cu bobiţe coapte, drept în albiturile ei şi să i le împodobească cu flori roşii-vinete...

Intunericul din frunziş începe să fie mai puţin prietinos; parcă te învălue o pînză mohorîtă. Lica scoate nasul printre crengi, cu o nelămurită grijă. E mai răcoare acum şi *afară*. Soarele s'a ascuns după casă. Din partea cea mai de jos a oraşului, din bălţile care răsfrîng, ca nişte talgere de argint, toată învăpăerea apusului, broaştele pornesc împotriva arşiţei protestările lor multiple şi uniforme, care se schimbă pe nesimţite într'o slăvire a nopţii răcoroase...

*

Dimineaţa timpul trece mai repede, în îndeletniciri variate

Petrişor e acasă şi, în lipsa tovarăşilor de după-amează, trebue să se mulţumească în jocurile lui cu participarea capricioasă a Licăi.

— Hai să ne jucăm cu mingea, zice Petrişor rece şi demn, ca nu cumva să se simtă că are nevoe şi că se roagă.

— Mai bine cu *păpuşile!* răspunde moale fetiţa, fără să se clintească depe scaunul înalt, pe care a stat «la cafea».

Petrişor se întoarce brusc depe scara cerdacului şi, cu glasul zugrumat de iritaţia împotrivirii temute, caută s'o convingă:

— Ei, lasă păpuşile... desară! Acuma mergem în grădină. Hai! te dau eu jos depe scaun... Ne jucăm cu mingea cea mică şi ţi-o arunc bine, s'o poţi prinde. Il luăm şi pe Ursu... Haide!

— Eu mai bine vreau cu *păpuşile!* răspunde fetiţa, cu o intonaţie aidoma cu cea dintâiu.

Băiatul nu mai zice nimic. O tresărire nervoasă trece pe faţa lui delicată şi—subţirel şi prea înalt—coboară în mers legănat spre grădină.

In urma lui, Lica se lasă s'alunece jos depe scaun, intră în casă, de unde ese îndată, trăgînd cu zgomot mare peste prag lădiţa cu păpuşi. Se aşază apoi pe duşamelele cerdacului şi, conştiincios şi într'o anumită ordine, începe să-şi înşire păpuşile în picioare, pe lîngă părete. Cu toată ocupaţia aceasta absorbantă, Lica bagă numaidecît de samă că mamă-sa a eşit din sufragerie şi a lăsat bufetul descuiat. *Mică* şi rotundă, se ridică cu o neaşteptată agilitate, pătrunde în odae, tîrăşte cu precauţie un scaun lîngă bufet, se sue pe tăcute şi cu oarecare sforţare şi-şi împlîntă amîndouă mînuţele în cutia cu zahăr.

Lui Petrişor i s'a urît singur în grădină. Din capul scărilor ei vede bine pe Lica cum operează. Zîmbeşte abia înţeles, se întoarce cu spatele şi aşteaptă...

Lica scoate din cutie mînile cu degetele încleştate pe cîte bucăţele a putut cuprinde, le dă drumul în buzunarul şorţului, apoi se coboară iute şi fără zgomot.

— Ei, *de-acuma...* mergi să ne jucăm?

— Iac' acuşi! răspunde Lica, moşmonind ceva deasupra lădiţei cu jucării.

— Iar a umblat Lica la zahar? întreabă afirmativ mama copiilor, arătîndu-se ca fulgerul în uşa sufrageriei şi luîndu-şi o mutră de falşă asprime, asupra căreia însă Lica nu se înşală de loc.

— Nu ştiu! răspunde scurt Petrişor... Hai *după-casă*, Lica.

— Hai!

Şi după ce mama se depărtează, Petrişor întreabă cam peste umăr:

—Da' ce-ai ascuns tu în lădiţa cu jucării?

— Vrei să-ţi dau şi ţie? întreabă Lica cu o grabă amabilă şi îngrijată.

— Nu, nu-mi trebue, o asigură cu deplină dezinteresare Petrişor, coborînd în fugă scările.

Cu faţa senină şi cu sufletul împăcat, Lica îl urmează, călcînd apăsat şi punînd cu băgare de samă amîndouă picioarele, unul după altul, pe fiecare treaptă.

*

Mai minunat loc de jocuri liniştite, ca «după-casă», nici că se mai află. Intre păretele din dos, fără ferestre, şi zăplazul unei grădini întinse,—proprietatea bisericii, — e o potecuţă strîmtă. Indreptată spre miază noapte, soarele nu străbate acolo niciodată. O răcoare umedă, sporită încă de răvineala care se ridică depe căzile cu apă de ploae, întreţine o vegetaţie viguroasă de muşchi, piciorul-cucoşului şi alte plante lacome de umezeală.

Un nuc străvechiu din grădina bisericii sporeşte cu umbra lui taina acestui ungher, întinzîndu-şi aproape jumătate din coroană până peste acoperişul casei. Către toamnă, încep să se audă loviturile scurte şi pline ale nucilor pe acoperiş, apoi rostogolirea lor jucăuşă până la streşină, de unde cad cu o izbitură moale pe pămîntul umed de după-casă, ori plescăitul lor scurt, cînd nimeresc în poloboacele cu apă de ploae. Lica are preferinţa pentru cele din apă. Ii place să le descopere, îmbrobonate de beşicuţe argintii, în stră vezimea verzue a apei; să se aplece, cu răsuflarea tăiată, peste marginea căzii, ameţită de înălţimea răsturnată a cerului, să întindă din răsputeri mîna, până cînd cu vîrful degetelor atinge fructul verde şi lunecos, care-i răcoreşte palma grăsuţă şi o îmbibă pe multă vreme cu o aromă sălbatică şi amară.

Dar, până la vremea nucilor, căzile de «după-casă» mai au și alte rosturi.

Fața încremenită a apei tresare fără pricină din vreme în vreme și se înfioară în vălurele minuscule.

— Uite, iar sînt viermi în apă! strigă Lica cu frică și cu curiozitate, înălțîndu-se în vîrful picioarelor pe două cărămizi puse una peste alta, ca s'ajungă la gura căzii.

— Ți-am mai spus că nu-s viermi. Sînt pui de țințari și es deasupra apei ca să răsufle, răspunde Petrișor, potrivind cu multă răbdare niște scîndurele, care vor pluti îndată pe luciul rotund, strîns între doagele înverzite, închipuind cele mai strașnice flote de războiu.

Luptele dintre flote, începute în cea mai zîmbitoare înțelegere, sfîrșesc adese, din motive cu neputință de prevăzut, cu o luptă reală între cei doi șefi. In cele din urmă Petrișor, demn și mizantrop, pornește în căutarea altui loc singuratic, iar Lica, de nerecunoscut, cu ochii umflați, cu fața aprinsă, tatuată cu dungi vinete de noroi și cu pete verzi din sucul buruenilor, pornește spre casă urlînd în glas și călcînd des și mărunțel.

*

— A adus tata curmale! strigă Lica, alergînd într'un suflet în grădină.

Petrișor, absorbit într'un joc misterios de combinații și răbdare, inventat de el, cu bucățele mici de sticlă, îndreaptă spre Lica o privire nedumerită și absentă.

— Să vezi... o cutie mare. Mi-o dă mie, cînd s'or isprăvi. Am să pun sîmburii în pămînt.

— Pentruce să pui sîmburi?

— Să crească...

— Ce să crească?

— Curmale! S'avem la anu' la noi în grădină.

Petrișor zîmbește ușor.

— Da' tu nu știi că nu cresc curmale pe la noi?

— Da' pe unde? întreabă Lica nedumerită.

— Departe... în alte țări...

Băiatul vede bine că Lica nu-l pricepe.

„«In alte țări... departe...»

— Da' la vie la noi, nu-i departe? Și Lica își amintește de drumul obositor, pe care-l face numai până la jumătate, iar de-acolo înainte în brațele vieriței.

— Mai departe! zice Petrișor. Și ochii lui se ațintesc spre dealurile albastre din zare.—Se cheamă Africa, țara aceia... Acolo e cald tare și totdeauna vară...

La orizont, în limpezimea zilei de vară, se profilează strălucitor un deal singuratic, cu înfățișare de munte. Piatra de var, din care-i clădit, și-a lepădat spre vîrf haina străină de nisip și de pămînt vegetal și-și arată goliciunea stearpă și orbitoare, tăiată în contururi hotărîte, ca un zid de cetate.

Privirea Licăi urmărește raza vagabondă din ochii lui Petrișor...

— Da'... știu acuma unde spui tu...

Și întinzînd brațul ei miniatural, arată spre dealurile din fund care, pentru ea, însamnă marginea universului. Căci pentru Lica, lumea e cu mult mai mică,—pe măsura ei,—și totuși grozav de mare.

Petrișor se uită la fetiță mirat și cam cu dispreț, deschide puțin gura să zică ceva... dar simte că orice explicație ar fi inutilă. Plictisit se întoarce la jucăria lui misterioasă cu cioburi de sticlă, pe care Lica o contemplă cu indiferență, stînd la o parte, c'un deget vîrît în gură.

*

Ploaia rece și măruntă ține necurmat, de cîteva săptămîni. A doua zi e Duminică și Petrișor ar vrea să întrebuințeze cît mai bine sara de Sîmbătă, cea mai plăcută din săptămînă, singura lipsită de grija școlii. Dar pe afară nu mai e cu putință să te joci, iar în casă, jocurile de iarnă nu s'au înfiripat încă. Nelămurit impresionat de lipsa îndelungată a soarelui, cu perspectiva unei seri de libertate deplină, Petrișor, împotriva firii lui, e foarte zurbagiu în sara asta și pornit pe pozne. Se frămîntă cînd în casă, cînd afară, fluturînd pe umeri o pelerină largă a lui tată-său.

— Parcă ești un strigoiu, Doamne iartă-mă, îi spune morocănos baba Sevastia, bucătăreasa.

Ochii lui Petrișor lucesc o clipă. Un gînd i-a trecut ca

un fulger. E amurg, dar nu s'au aprins încă lămpile. Petrişor aşteaptă, lipit de zaplazul grădinii.

Baba Sevastia intră după puţină vreme în bucătărie, dibueşte un chibrit pe poliţă, scoate cu mini tremurătoare sticla dela lampă şi cu multă băgare de samă aprinde fitilul. Apoi, împăcată că şi-a făcut lumină, porneşte încetişor spre plită. In acelaşi clipă prin uşa întredeschisă se furişază, fără zgomot, o umbră şi lampa se stinge subt o fîlfîire neagră. Baba se opreşte 'n loc, nedumerită, bombăneşte ceva neînţeles şi ştiind că nu mai are chibrituri, desprinde lampa din părete şi se duce s'o aprindă la un cărbune.

In timpul acesta se stinge şi lampa din săliţă, unde Anica repară nişte rufe. Fata, zăpăcită de întunericul neaşteptat, se împunge cu acul şi ţipă de spaimă.

O uşă se izbeşte brusc şi... sufrageria rămîne în întuneric. Mama lui Petrişor scapă paharul, pe care-l avea în mînă, speriată, şi aleargă în odaia de-alături să cheme pe cineva.

In bucătărie baba a izbutit s'aprindă din nou lampa şi acum o agaţă anevoe la loc. O aripă neagră se abate, a doua oară, ca din văzduh; sticla cade la pămînt, cu o zîngăneală straşnică de cioburi... Un cui din uşorul uşii prinde însă aripa misterioasă. In lumina mohorîtă a amurgului baba recunoaşte pelerina lui Petrişor şi, ca prin minune, găseşte îndată destulă putere, ca să sue aproape în fugă scările cerdacului, să se plîngă stăpînilor.

Zarva a trei glasuri feminine, iritate şi simultane, ajunge până la urechile vinovatului şi-l face să înţeleagă gravitatea situaţiei. Prins fără eşire în «odaia copiilor», unde venise să-şi complecteze isprăvile, Petrişor aruncă o privire disperată spre Lica:

— Să nu mă spui! îi şopteste el, scurt, dar expresiv. Şi dispare subt masa acoperită până 'n pămînt cu o cuvertură roşie.

In acelaşi clipă Lica aude paşii tatălui ei şi plină de grijă urmăreşte cu ochii ultimele tremurături ale cuverturii.

— Unde-i Petrişor? Unde s'a ascuns?

Ghemuită în fundul patului Lica tremură şi—fascinată—nu-şi poate lua ochii mari-deschişi dela chipul încruntat al lui tată-său.

— Să nu mă spui!... îi sună lămurit în auz şoapta lui Petrişor. Buzele i se string cu putere, dar, parcă fără voe, mîna dreaptă se mişcă şi degetul arătător, mic şi laş, se îndreaptă spre masă.

Tata ridică brusc cuvertura.

Ingrămădit în fund, lîngă părete, Petrişor nu mai apare aşa de înspăimîntător, ca 'n istorisirea babei Sevastiei. E un băeţaş de unsprezece ani, cu buzele strînse şi palide, cu ochii mari fixaţi asupra judecătorului.

Scos numaidecît din ascunzătoare, Petrişor suportă cu un stoicism eroic maltratarea cam precipitată care, deşi prevăzută, are totuşi un caracter de surprinzătoare noutate...

O linişte şi o destindere, ca după furtună, se lasă deodată peste casă şi peste oameni.

Copiii s'au culcat mai devreme în sara asta.

— Eu n'aşi fi spus-o, se gîndeşte Petrişor, răsucindu-se fără astîmpăr în aşternut. Şi două lacrimi, repede uscate în întuneric, îi ard obrajii.

— Mai bine nu eram în odae, cînd a venit tata, îşi spune mereu Lica, acoperită până peste cap cu plapoma, neînţelegînd ce-o ţine atîta vreme trează şi ce apăsare necunoscută îi strînge inima.

*

Cînd Petrişor pleacă la şcoală, nu-i încă bine ziuă.

Lica deschide cu greu ochii şi, ameţită de somn, zăreşte în cadrul cenuşiu al ferestrei o învălmăşală tăcută de mici fiinţe albe, necunoscute.

Intr'un tîrziu, cînd se scoală şi ea, cei din urmă fulgi de omăt cad întîrziaţi la răstimpuri rare.

Dumitrache, lemnarul, a făcut pîrtie dela cerdac până la poartă şi omătul adunat se înalţă ca un zid în dreptul ferestrei, întunecînd şi mai mult lumina mohorîtă din odae.

Lica se coboară în ogradă şi, abia mişcîndu-şi picioarele mici, îngreuiate de şoşoni, înaintează anevoe printre două maluri de omăt, care parcă se tot apropie şi vor s'o strivească. Neliniştită, vrea să le măsoare înălţimea. Lasă tot mai mult capul pe spate, până cînd, pe cerul plumburiu şi uniform, coborît aproape de vîrful copacilor, se zugrăveşte creasta zidu-

lui de omăt, mată şi totuşi orbitoare. Lica închide ochii o clipă şi mai face doi-trei paşi. La mijlocul potecuţii se simte deodată grozav de singură şi departe de lume, iar zidurile albe şi înalte parcă stau gata să se prăbuşească peste ea. Stînjenită în mişcări de îmbrăcămintea prea groasă, se întoarce repede şi, fugărită parcă din urmă, aleargă spre casă, ca o gînganie mică pe fondul alb al zăpezii, poticnindu-se la fiecare pas.

Pela cinci ceasuri, cînd se întoarce Petrişor, întunericul se lasă iarăşi. In lumina lîncedă, pe care grămezile de omăt o răsfring încă, fulgi misterioşi, porniţi cine ştie de unde, încep din nou să cadă încet, pe tăcute.

Petrişor îşi lasă în grabă cărţile pe masă, scoate paltonul, pe care se topesc cei din urmă fulgi şi se duce repede la sobă. Focul arde prietinos, cu flacări limpezi, cu o pîlpîire neîntreruptă, aducînd în liniştea odăii ceva intim şi tare depărtat în vreme.

Lica începe numaidecît o amănunţită cercetare a paltonului. Aerul proaspăt şi rece, îmbibat în stofă, îi impresionează nasul deprins cu căldura şi un strănut subţirel răsună fără veste. Cu mîini nerăbdătoare fetiţa scotoceşte buzunarul din dreapta, până cînd în fundul lui călduţ, întunecos şi tainic, găseşte un pacheţel mic învelit cu grijă. Şi atunci începe să-l scoată încet-încet, ca să prelungească aşteptarea dulce a unei fericiri asigurate.

Cu o mişcare nervoasă, Petrişor deschide portiţa sobei. O undă nouă de căldură se răspîndeşte şi, ca o pîrtie de aur topit, lumina focului izbucneşte, lărgindu-se, până pe păretele din faţă. Acolo, în oglinda mică, se iveşte alt foc, asemene celui din sobă, mai tainic totuşi şi mai ademenitor. In oglinda veche, cu cadru roş de lemn cafeniu, mai clare sau mai nelămurite, toate lucrurile din odae răsar rînd pe rînd, familiare şi depărtate, perdute într'o perspectivă adîncă.

Petrişor e bucuros că lampa nu-i încă aprinsă.

— La noapte mă duc iar în ţara mea, în oglindă, zice el încet.

— Iar spui minciuni! îngînă trăgănat şi cu îndoială Lica.

Petrişor îşi urmează gîndul, caşi cum n'ar fi auzit-o.

— Cînd dorm toţi, noaptea tîrziu, mă scol încet şi vin

lîngă oglindă. Spun un cuvînt, pe care-l ştiu numai eu... Oglinda se deschide şi intru în odaia asta, care samănă cu a noastră.

Pe nesimţite Petrişor coboară glasul. Cu privirea perdută în zarea focului, parcă vede tot ce spune:

— Păretele din fund se deschide drept pela mijloc şi dincolo de el începe ţara din oglindă...

Lica, nemişcată, pe un scăunel scund, respiră tot mai rar... Buzele i se întredeschid, ochii ei cată neclintit în oglindă. Flacăra pîlpîitoare pune umbre şi lumini nestatornice în încăperea reală de *dincolo*. Păretele din fund parcă se clatină, gata să se deschidă, s'arate minunatele lui taine.

— Acolo mă aşteaptă robi cu haine cusute cu aur, urmează Petrişor, cu faţa puţin înviorată de dogoare. Mă sui apoi pe un cal şi pornesc la palatul meu, în pădure... Acolo nu-i iarnă niciodată...

— Acolo cresc curmalii! strigă Lica fără să-şi dee samă.

Petrişor tresare.

— Da, cresc curmali şi sînt tot felul de poame, şi vara şi iarna.

— Vreau să merg şi eu, se roagă Lica. De ce nu mă iei şi pe mine, să fiu împărăteasă acolo, cu tine?

— Nu se poate! răspunde Petrişor cu hotărîre.

— Dece nu se poate?...

Petrişor rămîne încurcat cîteva clipe. Foarte încet, aproape fără să deschidă buzele, şopteşte într'un tîrziu:

— Impărăteasa trebue să fie frumoasă... cu părul lung şi galben... cu ochii albaştri... ca madam' Cartiadi. Ea e mare... tu eşti prea mică...

*

In noaptea aceia Lica, uşoară ca niciodată, a trecut prin străvezimea sticlei, dincolo, în oglindă. Erau toate aşa, cum îi spusese Petrişor. Dintre bunătăţile îngrămădite acolo, o ademenesc mai ales nişte pere aurii, care atîrnă sus, sus de tot, într'un pom.

Se agaţă din creangă în creangă şi acum întinde cît poate mîna dreaptă, aproape s'ajungă o pară. Dar piciorul îi alunecă şi ea cade din înălţimea copacului... drept pe covoraşul de lîngă pat.

Ameţită de căldură şi de visul neisprăvit, Lica rămîne cîteva clipe jos, aşa cum căzuse, şi aruncă priviri speriate imprejur. Afară, omătul îngheţat se vede scînteind în bătaia soarelui. In odăiţă e linişte. Petrişor trebue să fi plecat demult la şcoală. Patul lui e strîns şi, sus pe perine, pisica cea neagră toarce placid. Toţi ai casei sînt duşi după treburi.

In lipsă de spectatori, Lica nu simte nevoe să-şi mai exteriorizeze durerea. Foarte liniştită, se scoală de jos, rămîne o clipă aşa, în cămeşuţa lungă de noapte, de subt care se ivesc zece degete mici, care, parcă la pîndă, explorează curioase împrejurimile. Şi după o scurtă chibzuinţă, Lica porneşte cu multă hotărîre, împiedecîndu-se puţin, spre un scaun, pe care-l tîrăşte cu destulă greutate până subt oglindă.

Se urcă pe scaun, îndepărtează puţin oglinda dela părete şi se uită... Nimic, decît o pată dreptunghiulară, mai albă, pe părete şi dosul oglinzii căptuşit cu scîndurele de lemn nevopsit. Printre crăpăturile scîndurilor se zăreşte totuşi ceva întunecos şi tainic... Lucrul trebue cercetat mai amănunţit... Lica mai face un pas spre marginea scaunului, se ridică în vîrful picioarelor şi întinde braţele. Scaunul, apăsat numai dintr'o parte, se răstoarnă şi Lica, prinsă cu mînile de oglindă, cade în aceiaşi clipă.

In mijlocul cioburilor fetiţa stă grămăgioară, cum căzuse. Razele soarelui, furişate printre perdele, rîd în nenumărate oglinzi mici şi colţurate, risipite pe covor şi răsfring fluturi de lumină pe faţa crispată a Licăi: ochii i se închid subt pleoapele încreţite, bărbia îi tremură, iar gura i se deschide într'un spasm mut, prevestitor de ţipete groaznice.

Maică-sa se iveşte speriată în prag şi rămîne înmărmurită, în faţa dezastrului... Inaintea execuţiei de rigoare, ea caută să priceapă: cum a ajuns fetiţa la oglindă şi ce a căutat ea acolo?.. Dar cu preocupările ei de «persoană mare», neputînd să descurce in grabă cauzele care mişcă resorturile mici ale sufletului embrionar, deja enigmatic, rămîne privind înciudată trupul grăsuţ şi comic din care pornesc, în sfîrşit, ca din trîmbiţă, primele ţipete de protestare, aproape umane, împotriva universului ostil.

Lucia Mantu

PSIHOGENEZA *

Unii filozofi se cred îndreptăţiţi să tragă concluziunea, că geneza faptelor de conştiinţă ese cu desăvîrşire de subt controlul legilor ştiinţifice. Materia şi fenomenele acesteia constituesc domeniul supus cauzalităţii, spun dînşii: aci sînt legi de succesiune şi de coexistenţă; iar sufletul şi manifestaţiunile sale conştiente constituesc, de altă parte, domeniul libertăţii; aci nu există lege ştiinţifică, fiindcă nu există determinism. Psihologia, prin urmare, trebue să se ţină despărţită de biologie şi de toate ştiinţele materiei. Şcoala filozofică kantiană, şi această şcoală este încă cea mai importantă în mişcarea filozofică din zilele noastre, încurajează această direcţiune. H. Bergson, ale cărui merite în rezolvarea chestiunii de faţă le-am indicat cu altă ocaziune, nu este nici el ostil separaţiunii dintre psihologie şi ştiinţele materiei.

Această concluziune este neîntemeiată. Constatarea făcută, că faptele sufleteşti nu se pot concepe ca figurînd în spaţiu şi că între ele există o dependenţă mai intimă, de cum există între faptele studiate de celelalte ştiinţe, nu întemeiază de loc concluziunea, că faptele sufleteşti sînt într'un domeniu aparte, în care legea ştiinţei nu are ce căuta, ci întemeiază numai concluziunea că faptele sufleteşti pot să intre în raporturi nouă, care nu pot fi explicate prin noţiunile scoase din studiul celorlalte fapte cunoscute până acuma. Constatarea ne desvălue insuficienţa adevărurilor noastre cunoscute până acum, dar nu şi despărţirea unei lumi spirituale deosebite. Nu avem nici un drept să restringem realitatea la proprietăţile pe care ştiinţa de până acum le-a găsit şi le-a sistematizat, aceasta a fost greşala vechii metafizici materialiste şi spiritualiste; realitatea este totdeauna mai bogată în proprietăţi decît ştiinţa în definiţiuni, şi faptele sufleteşti sînt tocmai de o realitate mai bogată decît sînt definiţiunile pe care ştiinţa de până acum le aplică realităţii. Descoperind raporturi nouă între fapte, nu intrăm într'o realitate nouă, ci ne adîncim în

* Capitolul VII din „Lecţiuni de psihologie", care vor apare în curînd.

cea veche, sau mai bine zis, ne îmbogăţim cunoştinţele despre singura realitate care există, natura. Toate încercările de a explica faptele conştiinţii, întrucît ele se mărginesc la definiţiunile şi ipotezele ştiinţelor sistematizate până acuma, se izbesc cu toate de aceiaşi dificultate: faptele conştiinţei sînt prea complicate pentru a se subordona sau coordona faptelor pe care le studiază celelalte ştiinţe. Ele sînt strîns legate în unităţi funcţionale şi aceasta le deosebeşte de faptele cu care se ocupă ştiinţele fizico-chimice; apoi în comparaţie cu faptele biologice, care sînt şi ele unităţi funcţionale, ele prezintă dependenţe intime, penetraţiuni care nu se pot reda prin raporturi numerice sau spaţiale, prin urmare nu se pot explica prin noţiunile biologiei. Faţă de această dificultate psihologia este ţinută să-şi găsească metode şi ipoteze nouă. Ar fi însă o greşală să se pună în opoziţie cu metodele şi ipotezele celorlalte ştiinţe. Datoria psihologului este ca, înainte de a introduce metode şi ipoteze nouă, să examineze dacă în cîmpul celorlalte ştiinţe există depăşiri care să indice unde şi-au simţit ştiinţele de până acum insuficienţa lor şi cum au căutat ele înseşi să se complecteze. Dacă psihologia este cu adevărat o ştiinţă necesară, atunci locul ei este determinat mai înainte de direcţiunea spre care merge dezvoltarea celorlalte ştiinţe. O ştiinţă îşi are chemarea să întocmai caşi o funcţiune într'un organism. Ea răspunde unei necesităţi, adică unei aprofundări în cunoaşterea realităţii.

Aceste depăşiri trebue să le căutăm, în primul rînd, în biologie, cu care psihologia se învecinează în mod natural. Şi ele nu sînt greu de găsit. Biologii au grijă să le aleagă ei înşişi şi să le prezinte subt denumirea de „filozofie",—adică în gîndul lor, ca speculaţiuni încă neconfirmate, ca teorii pentru viitor.

Filozofia biologică este, precum vom vedea îndată, un capitol pregătitor de psihologie. Ea cuprinde acelaşi gen de fapte şi acelaşi gen de ipoteze pentru explicarea faptelor caşi psihologia. Nu atît se influenţează cercetările pozitive ale biologiei de teoriile pe care filozofii biologi le publică, pe cît se influenţează cercetările psihologiei. Filozofii biologi sînt în ordinea vremii, începînd cu Aristotel, primii specialişti în psihologie.

Să examinăm faptele care aparţin atît biologiei cît şi psihologiei şi pe care biologii le consideră de domeniul explicării filozofice. Se cunoaşte demult comparaţia dintre maşină şi organismul animal. Această comparaţie nu înşală pe nimeni să creadă că organismul animal este întocmai ca o maşină. Fiecare ştie că activitatea organismului este altfel determinată ca a maşinei. În maşină totul se petrece în mod pasiv după planul constructorului, pe cînd organismul se întreţine el insuşi în activitate prin planul pe care şi-l alcătueşte el singur.

Dar în afară de această deosebire, principiul coordonării funcţiunilor la scop, principiul care formează baza explicării, este acelaşi la amîndouă. Deoparte este explicarea mecanică, de cealaltă parte este explicarea fiziologică; în maşină ca şi în orga-

nism, partea este subordonată planului total; fiecare funcţiune se explică din activitatea totalităţii. Cînd această potrivire între parte şi tot la maşină nu există, zicem că maşina a fost construită după un sistem imperfect. Aşa ar trebui să zicem şi la organism. Cu toate acestea la organism nu putem zice acelaşi lucru. Aci sînt cazuri în care constatăm nepotriviri, dar cum aceste nepotriviri nu le putem arunca pe sama imperfecţiunii vre-unui constructor, siliţi sîntem să le explicăm ca pe nişte fapte naturale. Şi cu această explicare depăşim explicarea fiziologică.

Să vedem ce fel de fapte sînt acestea. Mai întâiu sînt organe care nu îndeplinesc funcţiuni utile pentru organismul în care le găsim. Scoica externă a urechii, în organismul omului, bunăoară, nu răspunde unei utilităţi. Ea poate fi suprimată fără ca auzul să se resimtă. Mai inutili sînt încă muşchii, care se găsesc în legătură cu această parte a urechii şi pot să o mişte. Ei nu o mişcă aproape de loc, de obiceiu, şi chiar cînd o mişcă la unii oameni, ei n'aduc prin aceasta vre-o utilitate organică. Dacă privim însă rostul acestor organe la celelalte animale mamifere, în afară de om, atunci vedem că situaţia se schimbă. La celelalte animale aceste organe sînt de folos. Ele servesc pentru a concentra şi a diferenţia direcţia undelor sonore. Omul le are, dar nu fiindcă îi folosesc lui, ci fiindcă ele au fost la celelalte mamifere. Tot aşa cu increţitura care se găseşte la coada ochiului, dinspre nas, la om şi care la unele mamifere are mărimea unei a treia pleoape. La om, ea este fără nici un rol organic, pe cînd la alte mamifere ea este o adevărată pleoapă protectoare pentru corpul ochiului. Şi exemple de acestea sînt multe.

Cum să ne explicăm asemenea fapte? Explicarea n'o putem avea decît depăşind unitatea organică a animalului şi punînd-o într'o relaţiune de filiaţiune cu organismele strămoşeşti care au precedat-o. Aceasta o şi fac filozofii biologi, cunoscuţi subt numele de transformişti. Dar făcînd aceasta ei împrumută explicarea istorică din ştiinţele care se ocupă cu faptele sufleteşti. Ei zic că organele inutile din corpul animal sînt resturi istorice ale vieţii trecutului, întocmai cum zic istoricii de instituţiunile sociale şi politice rămase inutile. Sînt dar fapte biologice a căror existenţă se explică numai pe baza filiaţiunii lor istorice, întocmai ca şi unele fapte sufleteşti. Există prin urmare o explicare comună între biologie şi psihologie.

Am exemplificat mai sus inutilitatea totală a unor organe. Exemplificarea organelor inutile în mod parţial se poate face încă şi mai abondent. Între acestea sînt interesante cazurile, în care întîlnim, la unele animale, existenţa elementelor care ar putea să constitue, cum constituesc la alte animale, o funcţiune importantă, şi care cu toate acestea rămîn neutilizate cum trebue. Astfel ochiul unor cefalopode este, din punct de vedere anatomic, foarte diferenţiat. El are aproape toate elementele pe care le găsim în ochiul mamiferelor. Are: cristalin, corp vitros, retină, coroidea şi iris, cornea, înveliş scleros, etc., chiar are şi un gan-

glion optic şi totuşi funcţionarea lui totală este departe de a egala pe acela al mamiferelor. Elementele din ochiul cefalopodelor nu sînt bine acomodate între ele. Retina este despărţită de ganglionul optic, şi neuronii din ea sînt dispuşi în altfel de straturi ca la mamifere; cristalinul nu are o elasticitate convenabilă; iar cornea fiind deschisă lasă apa să intre în camera anterioară a ochiului. Diferitele elemente sînt dar prezente, dar coordonarea lor într'o funcţiune utilă lipseşte. Această funcţiune utilă vine în momentul istoric, cînd trebue, adică la animalele care au ajuns o anumită treaptă de dezvoltare. Acelaşi fapt îl regăsim şi în manifestările sufleteşti. In drumul spre cucerirea de funcţiuni nouă, natura atît în domeniul faptelor biologice cît şi în domeniul faptelor sufleteşti întrebuinţează acelaşi procedeu: utilizează organele existente; pe unele transformîndu-le până ce le ajustează unor funcţiuni nouă, pe altele părăsindu-le în roluri inutile până ce dispar cu totul. Inutilităţi, precum şi nu depline utilităţi, găsim în fiecare organism animal, fiindcă fiecare organism este un punct de trecere pentru cursul vieţii.

Constatările biologilor, care fac filozofie, nu se opresc însă aci. Filiaţiunea istorică dintre animale aduce după sine în discuţiune o mulţime de probleme, care toate depăşesc cadrul obişnuitelor explicări biologice. Căror cauze se datorează asemănarea dintre formele animale, şi căror cauze să datorează varietatea lor? După ce lege se face descendenţa unor forme animale din altele? Care este corelaţiunea dintre mediu şi originile vieţii? Este viaţa un dinamism separat şi opus mediului, sau este ea un dinamism împrumutat mediului? Toate aceste probleme se ridică deasupra explicărilor obişnuite biologice, fiindcă ele au în vedere alte dependenţe între formele de viaţă, decît acele care se pot reprezenta prin cifre sau figuri spaţiale. Dibuelile organismului animal, cînd acesta îşi caută organe potrivite pentru a răspunde împrejurărilor externe, nu sînt fapte care se pot explica din simpla analiză a constituţiei anatomice şi fiziologice a animalului actual, chiar cînd acesta este pus în corelaţiune cu mediul; dibuelile sînt determinate de viaţa trecutului; la spatele animalului actual stau şirurile nesfîrşite ale strămoşilor care îşi continuă ritmul lor de propagare, ţinînd în acest ritm şi pe animalul actual. Deasupra dependenţelor văzute stau dependenţele nevăzute, dar totuşi necesare, induse de raţiune din logica faptelor. Şi aceste dependenţe pentru a fi formulate ştiinţificeşte au nevoe de alte definiţiuni şi ipoteze, decît cele obişnuite ale biologiei.

Aprofundînd aceste noi definiţiuni şi ipoteze ne găsim pe nesimţite trecuţi în domeniul psihologiei. Dependenţele pe care le constată biologul, privind totalitatea fiinţelor animale, şi pe care filozoful vrea să le explice, sînt aceleaşi cu dependenţele pe care le constată şi vrea să le explice psihologul, analizînd cele mai elementare fapte sufleteşti. Cauzele care produc unitatea şi evoluţiunea formelor animale în decursul timpului şi în întinderea

spaţiului sînt aceleaşi cauze pe care le găsim la baza vieţii sufleteşti. Natura pare a reîncepe într'o ordine nouă de fapte, în microcosmul sufletesc, experienţa pe care a desfăşurat-o în milioane de secole în macrocosmul vieţii organice. In adevăr noţiunea fundamentală la care ajunge biologul, comparînd şi cumpănind toate observaţiunile pe care i le oferă viaţa pe suprafaţa pămîntului, este noţiunea eredităţii. Ereditatea este postulatul de la care pleacă ori şi ce explicare de filozofie biologică. Ca să fie o descendenţă în seria formelor animale, trebue să fie mai întâiu ereditate, formele nouă trebuesc să continue pe cele vechi. Nici corelaţiunea dintre mediu şi organism nu se poate explica fără ereditate. Dar ereditatea are un conţinut identic cu noţiunea pe care şi psihologii o pun la baza explicărilor lor şi pe care ei au denumit-o memorie. Intre ereditate şi memorie nu există decît diferenţa de sferă, una se aplică la faptele de descendenţă animală, alta la faptele de succesiune conştientă, în fond însă conţinutul amîndurora este acelaşi. Atît de adevărat este că prin conţinut ele sînt aceleaşi, că ele se pot substitui una alteia fără greutate. In loc de ereditate, se poate prea bine zice memoria materiei organice, şi în loc de memorie, ereditatea experienţei trecute, fără ca să se adaoge prin aceasta ceva la înţeles. Ar fi poate de recomandat găsirea unei denumiri comune, care să înlocuiască pe viitor atît ereditatea cît şi memoria. Richard Semon a şi propus denumirea de *mneme* (*Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens*, Leipzig, 1904), dar denumirea lui n'a fost până acuma adoptată de toţi biologii.

De asemenea dependenţa pe care filozofia biologică o găseşte între toate vieţuitoarele dintr'un mediu, exprimînd-o, cînd subt denumirea de corelaţiune, cînd de simbioză, este aceiaşi cu dependenţa pe care demult psihologia a recunoscut-o că există între faptele sufleteşti şi în special între manifestările unei conştiinţe subt numele de caracter, mentalitate şi cultură. De îndată ce biologul se ridică deasupra mecanismului fiecărui organism în parte, şi vrea să-şi explice înlănţuirea dintre toate organismele, el trebue să recurgă la ipoteze pe care nu le mai poate reduce la noţiuni mecanice simple. Inlănţuirea în timp dintre organisme este o desfăşurare de forme cu acumulări ereditare, — o desfăşurare care nu se poate înlocui cu mişcarea unui punct pe o linie dreaptă. Evoluţiunea, sau transformismul vieţii, n'are nimic comun cu evoluţiunea uniformă a unui punct material: ea este o varietate, *sui generis*; un elan vital, cum zic unii după Bergson; o diferenţiare obţinută prin durata vieţii în timp. Timpul pe care îl are în vedere aci biologul este o realitate de felul celei cunoscute de psihologie. Iar dependenţa care se stabileşte între toate organismele dintr'un mediu este ceva mai adîncă decît corespondenţa părţilor unei maşini animale, sau adaptarea animalului la mediul său. In caracterul pe care îl ia corelaţiunea vieţuitoarelor unei ţări, a unei regiuni, şi cu atît mai mult a unui conti-

nent întreg, este ceva asemănător cu caracterul psihologic care rezultă din penetrațiunea mutuală a diferitelor manifestări sufletești înlăuntru unei individualități omenești.

Încă mai mult. Legea în care se rezumă filozofia biologică, legea biogenetică, lege foarte abstractă și foarte ipotetică, întru cît își caută confirmarea în lumea vețuitoarelor biologice, devine o lege de bun simț, atît de ușor se poate ea înțelege cînd se aplică faptelor de conștiință. După legea biogenetică, organismele actuale continuă și recapitulează, tot de odată, viața organismelor din care sînt născute. Fiecare individ animal vine pe lume cu dispozițiuni moștenite dela strămoșii săi. Aceste dispozițiuni îi accelerează dezvoltarea lui, dar nu-l scutesc de trecerea prin formele vieții anterioare. Individul cel nou recapitulează, în primele faze ale dezvoltării sale, formele de viață prin care au trecut strămoșii săi. Ontogeneza (dezvoltarea individului) este recapitularea filogenezei (a dezvoltării speciei). Această lege intrevăzută de genialul Lamark, încă dela începutul secolului XIX-lea, și formulată în termenii de mai sus de Ernest Haeckel *(Generelle Morphologie der Organismen*, Berlin 1866) nu implică o repetițiune servilă. Formele organice sînt departe de a fi ca plăcile mecanice de fotografie care se pot reproduce aidoma la infinit; ele sînt rezultate din jocul funcțiunilor vieții și de aceia sînt în veșnică transformare. În recapitularea ontogenezei intră numai momentele caracteristice, dibuelile care au lăsat urme adînci în plasma organismului. Această lege biogenetică, ori cîte confirmări ar primi din partea celor ce observă în mod comparat lumea animalelor, apare totuși biologilor cu un caracter prea mistic ca să le fie evidentă. Recapitularea formelor trecute în cele prezente, presupune o asociare de proprietăți și funcțiuni organice, de un ordin așa de intim, că nu găsește pereche în celelalte afirmări obișnuite ale biologiei. Deaceia asupra valorii acestei legi părerile sînt așa de împărțite. Pe cînd unii o pun la baza biologiei, alții nici nu o amintesc. Biologii se simt pe o cale străină lor, neputînd prinde în raporturi precise revenirea vieții asupra trecutului ei, dibuelile organismului în alegerea și fixarea unor forme definitive. Aceste dificultăți nu există aproape pentru psiholog. În lumea faptelor sufletești, dependențele de asemenea natură se învederează cu cea mai mare ușurință. Asemănarea, bunăoară între viața copilului de astăzi și viața strămoșilor primitivi, pare unora chiar așa de naturală, că nu numai că nu simt vre-o dificultate să o primească, dar o mai și exagerează. În lumea faptelor sufletești, recapitulările, revenirile și dibuelile vieții sînt înțelese de sine prin simpla introspecțiune. Psihologul se găsește ca la dînsul acasă în mijlocul acestor ipoteze.

Părerea noastră este, că aceste orientațiuni, pe care le avem din compararea biologică cu psihologia, determină nu atît metodele de cercetare ale psihologiei, cît chiar obiectul acesteia, și cu deosebire geneza actului de conștiință. Geneza actului de

conștiință rămîne inexplicabilă cît timp o considerăm ca datorită unei forme de mișcare, sau o luăm ca fiind sinteza chimică a unor substanțe materiale; ea nici din funcțiunile biologice ale vieții nu se poate explica; numai ridicîndu-ne deasupra unităților animale și privind la desfășurarea vieții în durata secolilor și în corelațiunile pe care le stabilește mediul, numai atunci ne apropiem de o înțelegere a ei. Geneza actului conștient continuă viața care leagă organismele între ele.

Aceia ce a înlesnit înfiriparea vieții dintre organisme și prin urmare trebue pus ca o condițiune necesară în geneza conștiinței, a fost sistemul nervos. Sistemul nervos n'a creat conștiința, fiindcă nu el a creiat viața,—aceasta era înaintea lui; dar el, prin proprietățile și diferențierile lui, a întărit legătura dintre organisme, și prin aceasta a grăbit apariițiunea conștiinței. Dintre toate sistemele funcționale ale corpului animal, sistemul nervos este cel mai general. Dacă exceptăm speciile bureților, el se găsește aproape în corpul tuturor animalelor. Evoluțiunea lui se poate urmări fără a întîlni salturi sau lipsuri. Sistemul nervos corespunde în fiecare moment la complicațiunea vieții de relațiune a animalului. Forma, volumul și funcțiunile lui sînt strîns legate de interdependența animalelor. În fiecare împletitură a lui cetim o pagină din trecutul vieții pămîntești; fiecare încrețitură pe suprafața lui este o cotitură în drumul pe care l-a urmat, în căutarea întrupării sale, viața. De aceia este atît de interesant studiul comparativ al sistemului nervos. Nu că el este substratul însuși al conștiinței,—el este instrumentul indispensabil al acesteia, și în ori și ce caz el este singura carte în care putem ceti deslușit trecutul conștiinței. Celelalte sisteme de funcțiuni ale corpului, a circulațiunii sîngelui, a nutrițiunii, a secrețiunii, și a excrețiunii, a reproducțiunii etc.—nici unul nu se poate compara, în această privință, cu sistemul nervos. Aceste funcțiuni organice au evoluat și ele dimpreună cu evoluțiunea vieții animale,—ontogeneza fiecăreia recapitulează viața trecutului;—în ele s'a imprimat experiența trecută, care stă deschisă unei priviri comparative, dar fără mare folos, fiindcă s'a imprimat în caractere pe care noi nu le putem deslușii. Dealtminteri toate aceste funcțiuni, cu sistemul nervos laolaltă, stau într'o strînsă corelațiune. Fiecare fază în evoluțiunea uneia este legată de o fază în evoluțiunea celorlalte; structura de un fel a uneia atrage o schimbare în structura alteia. Așa că orișicare dintre ele poate servi drept material documentar pentru reconstituirea istoriei prin care a trecut viața. Sistemul nervos prezintă însă materialul cel mai bogat și cel a cărui continuitate se poate mai bine urmări pe epoce.

În legea biogenetică se găsește motivarea primei și celei mai importante diferențieri nervoase pe care o găsim la baza conștiinței. Conștiința apare deodată cu diferențiarea dintre dispozițiunile moștenite și dispozițiunile venite din experiența personală. La animalele cu copilărie lungă, adică la animalele în condițiuni de a ajunge pe îndelete la maturitatea organismului, dispozițiu-

nile moștenite trec prin o perioadă de exercițiu înainte de a intra în practica vieții. Animalele acestea nu sînt așa de robite mecanismului învățat de secole. Ele cunosc jocul, adică exercițiul anticipator al dispozițiunilor, și sînt atente la impresiunile nouă. Ele au posibilitatea de a avea o experiență personală. Impletitura sistemului nervos în straturi suprapuse a înlesnit fixarea diferențierii între cele două feluri de dispozițiuni. Probabil, mai ales, că o îmbogățire a plasticității lui a înlesnit organismelor reacțiuni din ce în ce mai originale și mai personale. Geneza conștiinței coincide cu o îmbinare orginală între factorii eredității și dispozițiunile cîștigate în experiența personală.

Dispozițiunile experienții personale nu fac încă aceia ce înțelegem prin conștiință. Ele sînt dispozițiuni fiziologice, adică instrumente pentru conștiință, iar nu conștiința însăși. Conștiința, în înțeles psihologic, începe cu transformarea dispozițiunilor fiziologice în reprezentări. Animalele conștiente organizează dispozițiunile experiențelor în reprezentări de obiecte și fapte. Nu toate dispozițiunile fiziologice sînt reprezentări. Reprezentările sînt dispozițiuni care se leagă cu experiența în raporturi de corespondență specială, și anume: ele organizează această experiență, reproducînd-o în obiecte și fapte individuale. Toate funcțiunile organice au la baza lor dispozițiuni lăsate de experiența trecută, și toate își întrețin mersul reproducînd aceste dispozițiuni. Dar reproducerea se face la toate fără caracterul individualizării. Funcțiunea conștiinței singură introduce această transformare. Ea o introduce pentru a face cu putință participarea animalului la viața socială. Organizarea prin reprezentări este o condițiune a vieții inter-individuale omenești.

Să vedem cum se prezintă această organizare a conștiinței în lumina observațiunii interne și apoi se trece la explicarea rostului ei.

Omul care doarme și visează, are reprezentări. Are prin urmare conștiință. Dar o conștiință tulbure. Ce lipsește acestui om ca să aibă o conștiință deplină, să fie treaz? Cu un termen popular, zicem, că-i lipsește controlul asupra reprezentărilor sale. Și zicînd astfel, nu greșim—ne exprimăm însă prea vag. Examinînd de aproape deosebirea dintre reprezentările omului care visează și reprezentările omului treaz, găsim că acele dintîiu sînt nu numai într'o succesiune fără înțeles, succesiunea fără înțeles se poate întîmpla și la omul treaz, dar fiecare luată în parte se află într'o nestatornicie fără înțeles.

Reprezentările din vis sînt întocmai ca figurile pe care le văd unii care cetesc pe fundul ceștii de cafea. O pasere ce zboară, ba mantila unei femei, un bătrîn, un steag, o statue... Un moment nu stau reprezentările din vis, într'un cadru determinat și la locul lor. Totul fuge și se schimbă înaintea ochilor. Privești la o figură de copil și deodată vezi copilul transformat într'un animal, și animalul într'un arbore, și așa la infinit. Rar dacă persistă o imagină până la sfîrșit. Și cum se transformă obiectele văzute, așa se transformă însăși apariția persoanei noastre. Aici ne vedem cerșetor, aici împărat, aici pasere, aici lucru nemișcat. Avem sentimentul că sîntem noi, dar în mod limpede nu ne recunoaștem. Visul este o curgere veșnică de reprezentări, care reprezentări și ele, în parte, nu sînt statornicite în conture precise.

La omul cu conștiință trează, este o cauză care înlătură din viața reprezentărilor această curgere veșnică și această nestatornicie de conture. Dar de lipsit cu desăvîrșire nu lipsesc aceste constatări nici din starea de conștiință trează. O observare minuțioasă ne aduce, dacă verificăm, o mare surprindere. De fapt nici în starea de conștiință trează nu lipsesc caracterele pe care le are viața reprezentărilor din vis. De curgerea veșnică nu se îndoește nimeni. Cea mai simplă observație de sine o dă la lumină. W. James a și făcut din această curgere veșnică un caracter al conștiinței în genere. Dar tot așa este și cu nestatornicia conturului. Cînd privesc la masa care stă în fața mea și țin sama numai de însușirile sensibile ale imaginii care se formează înaintea ochilor, constat că imagina mesei nu perzistă două secunde cu același conținut. Privesc dintr'o parte sau din altă parte; dau atenție cînd la unele linii din conturul mesei, cînd la altele; fiziologicește vorbind, imagina care se resfrînge pe retina ochiului meu dela obiectul văzut, nu stă două momente identică cu sine însăși. Cu mișcarea corpului încaltea, conturul imaginii se schimbă cu desăvîrșire. Din punct de vedere fiziologic, reprezentarea din vis și imagina actuală din starea de conștiință trează, au aceiaș nestabilitate. Ce se adaogă atunci în starea de conștiință trează, căci se adaogă ceva negreșit, pentruca imagina actuală să ne apară altfel decît imagina visată? Aici stă toată problema diferențiării conștiinței ca funcțiune psihologică, diferențiere pe care mulți o scapă din vedere.

Aceiace se adaogă în conștiința trează, pentru a da o unitate multiplelor variațiuni fiziologice pe care le ia imagina obiectului, este „înțelesul" obiectului, sau intențiunea privitorului de a găsi un înțeles în ceiace privește. Este acel „gnosis" de care ne vorbesc filozofii, și pe care termen l-am fi împrumutat, dacă el n'ar fi eșit atît de compromis din discuțiile metafizice în care s'a utilizat. Înțelesul de masă pe care îl are obiectul din fața mea, mă face să trec peste multiplele variațiuni pe care le ia imagina acestei mese; el îmi dă credința că mă aflu înaintea unui obiect statornic și același. Tot înțelesul este, care mă sprijină în dominarea veșnicei curgeri de reprezentări ce se leagă în mintea mea cu înfățișarea unei mese. Omul în stare de conștiință trează are înțelesul pe deasupra funcțiunilor fiziologice. Înțelesul oprește alunecarea atențiunii spre nesfîrșita serie de impresiuni și prin aceasta fixează în timp conturul și relieful obiectelor. O experiență cu totul nouă, în care impresiunile simțurilor nu s'ar lega de înțelesuri stabilite; o lume de excitațiuni fără posibilitate

de interpretări constante, nu s'ar deosebi prin nimic de lumea și de experiența viselor. De altmintreli această judecată o și face omul de bun simț. „Parcă aşi fi în vis" înseamnă în vorba fiecăruia că nu mă pot regăsi în înțelesul lucrurilor din jurul meu.

Cu starea de conștiință trează înțelesul domină de regulă multiplicitatea impresiunilor simțurilor și le dă acestora o unitate; înțelesul schimbă conglomeratul sensibil în obiect care poate fi reprezentat. Această funcțiune a înțelesului începe așa de timpuriu în viața omului și cu atîta repeziciune se efectuează, că ea scapă analizei celui mai perspicace observator. Deaceia psihologii mai vechi nici nu o descriau în deosebi. Ei considerau de mai înainte sigur că imagina obiectului vine deadreptul ca o unitate în sufletul omului, fără a mai avea nevoe să mai treacă prin o organizare specială a conștiinței. Obiectul înfățișat în suflet era după ei o simplă copie a obiectului din afară. Dar această presupunere a celor vechi este o imposibilitate. După lucrurile din afară nu se desprind copii sau imagini unitare în miniatură, ci lucrurile din afară provoacă numai iritabilitatea nervilor, care la rîndul ei provoacă o mulțime de alte reacțiuni nervoase, iar imagina finală a lucrului este o organizare din ultimul moment al funcțiunilor centrale. Ea poate să se producă, sau nu. Cînd se produce, avem conștiința deplină psihologică, reprezentarea lucrului; cînd nu se produce, avem simpla viață a simțurilor sau sensibilitatea organică pe care o avem și în vis. Și sînt cazuri cînd orișicare din noi poate surprinde procesul acesta al organizării conștiinței depline. Auzim bunăoară un zgomot neobișnuit venind dinspre fereastră. Un moment nu știm ce este. Nu putem distinge, nici calitativ, nici cantitativ impresiunile ce ne asurzesc. Că impresiunile sonore au provocat funcțiunile simțului nostru de auz, de aceasta nu este îndoială. Timpanul, oscioarele din urechea medie, lichidul din urechea internă, neuronii membranei bazilare, etc., toate aceste elemente ale organului urechii funcționează, și cu toate acestea conștiința deplină de ce se petrece, nu există. Deodată apare înțelesul. Este găleata cu var a lucrătorului care, scăpînd din mîna acestuia, s'a prăvălit pe scară și a speriat lumea care se găsea jos. Acum totul este limpede. Zgomotele nu mai par așa de multiple. Sînt zgomotele ce trebuiau. Inainte aveam impresiuni organice, acuma avem conștiința obiectivă a acestor impresiuni,—reprezentarea. In exemplul următor avem încă și mai bine dezvăluit acest proces de organizare. Sîntem noaptea pe întuneric complect, într'o casă cunoscută. Vrem să ne orientăm. La lumina zilei, orientarea este ușoară, fiindcă simțul vederii, prin experiența lui bogată, face trecerea repede spre conștiința deplină. Dar noaptea pe întuneric, nu avem pentru orientare decît datele simțului de pipăit, de mișcare și întrucîtva acelui de temperatură. Cu mare greutate ne reconstituim din aceste date reprezentarea locului. Cui nu i s'au întîmplat cazuri în care această reconstituire să întîrzie minute lungi și penibile, și te vezi contrariat prin

atingeri de obiecte care nu se potrivesc locului. Schimbi gîndul, aceiași contrarietate. Nu înțelegi nimic. Datele simțurilor, de care dispui, par fără ordine, absurde, nu se potrivesc cu nimic din cele ce știi. Și de cîteori în asemenea cazuri nu te cuprinde groaza. Obiectele pe care le atingi reușești să le înțelegi în parte, dar nu înțelegi dispoziția lor în spațiu. Ai conștiința deplină a fiecărui obiect, și îți lipsește totuși orientarea în mijlocul lor, ultima verigă a organizării conștiente.

Dar asemenea cazuri sînt rari în viața omului normal. De regulă înțelesul domină datele sensibile, așa că acestea apar totdeauna în obiecte precise. De regulă domină așa de mult înțelesul, că odată el stabilit impresiunile se schimbă și reprezentarea obiectului rămîne aceiași. Puneți pe cineva care nu este artist să desemneze un obiect care îi stă în fața ochilor. El îl va desemna după ceiace știe, nu după ceiace vede. Dacă obiectul de desemnat este un scaun, el îl va face cu patru picioare, chiar dacă scaunul din fața lui este așa așezat că nu i se pot vedea decît trei. Omul nostru desemnează după imagina înțeleasă, nu după natură. Numai artistul, care a învățat să fie atent la datele simțurilor și să se emancipeze de dominarea înțelesului, poate desemna adevărat după natură. El percepe orișice nuanță nouă de culoare și de formă, în ciuda înțelesului care rămîne același. Dar și la artiști lucrul nu se petrece așa ușor. Trebue o cultură specială, pentruca ochiul să ajungă să se emancipeze de dominațiunea înțelesului. Sînt încă mulți artiști care nu înțeleg că pădurea este altfel decît verde; nourul altfel decît alburiu; aerul altfel decît străveziu, etc., fiindcă așa au apucat ei să-și reprezinte aceste lucruri. Artistul adevărat nu este cu toate acestea un anormal, sau un neisprăvit, lipsit de precizarea lucrurilor după înțeles. El este, dimpotrivă, un dublu normal. Vede și în felul obișnuit, cum vedem fiecare dintre noi, unificînd impresiunile după un înțeles și vede și emancipat de subînțeles, prin prisma pură a sensibilității. Iar artiștii de geniu profită de bogăția vederii lor personale pentru a creia înțelesuri nouă lucrurilor.

Cazuri anormale, propriu zis, le produc insuficiențele organice. Sînt mulți bolnavi care aud și nu înțeleg ce aud, adică au impresiuni brute de auz, dar nu pot să unifice aceste impresiuni și să le raporte la un obiect; văd și totuși nu înțeleg ce văd; pipăesc obiectele, și își dau samă de proprietățile tactile ale acestora, unii le pot și desemna și cu toate acestea nu înțeleg ce obiect au în mîna lor, etc... Acestea sînt diferitele cazuri de agnosii, pe care le întîlnim atît la om cît și la animal. La animal le putem avea chiar în mod experimental. Dacă ridicăm la un cîine straturile corticale ale creerului mare, așa cum a făcut Goltz cu un cîne care a trăit 18 luni după operație, constatăm agnosii diverse. Cînele simte obiectele, dar le simte ca impresiuni sensibile, fără să le poată interpreta. Stă lîngă mîncare fără să știe că are mîncare lîngă el. Dacă i se introduce în

gură mîncarea, impresiunile de gust, de miros, etc., ale acestuia deşteaptă reacţiunile trebuincioase şi masticaţiunea se produce. Aude vorbele pe care i le adresezi, dar nu înţelege că-l strigi pe nume. Vede semnele pe care i le faci, dar nu înţelege că-l chemi. Cînele are viaţa simţurilor intactă, îi lipseşte numai interpretarea conştientă a acestei vieţi; îi lipseşte înţelesul.

În ce stă natura înţelesului şi care este mecanismul prin care el se adaogă la experienţa simţurilor? Experienţa simţurilor ar fi oarbă, fără înţeles. Înţelesul sau „gnosia" dă caracterul special vieţii sufleteşti depline; fără el n'ar fi conştiinţă omenească. Dar importanţa aceasta a înţelesului explică uşor pentruce răspunsul dat la aceste întrebări a fost aşa de des influenţat de sistemele filozofice ale timpului. Filozofii care voiau să ţină pe om despărţit de animale, şi să-l pună într'un rang aparte ca rege între vieţuitoarele pămîntului, nu puteau primi să se dea înţelesului o explicare ştiinţifică. Înţelesul „gnosia" era după ei o apariţiune extraordinară; începutul unei vieţi nouă. De către aceşti filozofi a fost influenţat şi evanghelistul Ion cînd a predicat creştinilor: la început era cuvîntul (logos) şi cuvîntul era Dumnezeu şi Dumnezeu era cuvîntul. Cuvîntul, adică înţelesul lucrurilor, este de origină divină; el este produs, nu într'un mod normal, ci în mod extraordinar prin revelaţiune sau prin participaţiunea vieţii simţurilor la lumina divinităţii. Această filozofie nu mai influenţează astăzi psihologia. Psihologia de astăzi caută să dea un răspuns bazat pe confirmarea observaţiunii şi experienţii: un răspuns ştiinţific. Să vedem pe cel mai potrivit cu ultimele rezultate cîştigate în asemenea condiţiuni.

Este un fapt bine stabilit că rolul cel mare al înţelesului în determinarea reprezentărilor este datorit vieţii sociale. Mai tîrziu vom vedea că pentru a răspunde unei temeinice comunicări între semeni s'a dezvoltat cuvîntul care este cea mai puternică pîrghie pentru susţinerea înţelesului. Fără cuvînt înţelesul ar fi rămas foarte rudimentar. Dar viaţa socială explică numai rolul nu şi obîrşia de unde s'a produs înţelesul şi cu atît mai puţin mecanismul acestuia în lăuntrul conştiinţei individuale. Şi pentru noi aceasta este lucru esenţial. Odată funcţiunea înjghebată la obîrşie, extinderea ei prin foloasele aduse este uşor de explicat. Aşa cum este şi la cuvînt. Una este chestiunea dezvoltării cuvîntului şi alta este acea a originii lui.

Pentru a lumina chestiunea naşterii şi a mecanismului reprezintărilor legate de înţeles, trebue să ne amintim mai întâiu de legea naturii pe care o indicăm mai sus. În toate cazurile, cînd se produce o trebuinţă nouă organică, funcţiunea chemată să o satisfacă nu-şi crează dintr'o dată organul. Propriu zis, natura nu creiază, ci transformă. Pentru funcţiunea nouă sînt utilizate mai întâiu resturi de organe vechi neîntrebuinţate. Tot ce se găseşte acumulat prin hereditate în corpul animal, şi nu-şi găseşte o întrebuinţare imediată, este utilizat de natură pentru dobîndirea de noi funcţiuni. Aşa cînd unele specii de animale

au părăsit mediul aquatic şi au intrat în aer liber, ele au simţit trebuinţa unui organ perfecţionat de auz, pe care mai înainte nu-l aveau, fiindcă felul lor de viaţă nu-l cerea. Pentru crearea noului organ, natura a întrebuinţat acela ce devenise inutil pentru trecerea în mediul cel nou, şi anume organele care serviseră respiraţiunii prin branchii.

Această lege generală trebue să ne conducă şi în soluţionarea chestiunii noastre. Trebuinţele vieţii sociale au impus animalelor sociabile, funcţiuni nouă; dar organele funcţiunilor nouă au trebuit să fie constituite din celace acumulaseră aceste animale prin hereditate. Omul, fiindcă numai de el este vorba ca animal sociabil, părăsind regimul animalelor mamifere, n'a pierdut dispoziţiunile acumulate de organismul său mamifer; el a pierdut numai o parte din actualitatea lor, adică o parte din imediata întrebuinţare a acestor dispoziţiuni. În schimb el a dobîndit trebuinţe nouă, care cereau o comutare de funcţiuni, pe o nouă bază organică. Bineînţeles, psihologia contimporană este încă departe de a fi pătruns în adîncul acestor schimbări. Trebue să ne mulţumim deocamdată cu cîteva rezultate generale, lăsînd viitorului precizarea lor în amănunte.

Marea bogăţie cu care vin pe lume animalele mamifere, începînd dela cele mai simple până la maimuţe, este organizarea minunată a mişcărilor instinctive. Animalele mamifere, care aparţin unei aceleiaşi clase, puse înaintea unei împrejurări, răspund cu toate şi totdeauna, cu mişcări uniforme. Nu este răspunsul unui individ animal, ci al unei totalităţi de animale. Împrejurarea primeşte acelaşi răspuns dela toţi indivizii din aceiaşi clasă. Răspunsurile acestor indivizi formează un bloc. Răspunsurile atît de uniforme dela un individ la altul ne fac să bănuim că şi împrejurarea care le provoacă este deasemenea uniformă pentru *toţi indivizii*; că adică animalele care răspund uniform, nu analizează datele care compun împrejurarea, ci ele simţesc datele acestei împrejurări iarăşi ca un bloc. În chipul acesta, animalele răspund, nu unor impresiuni diferenţiate, şi grupate pe obiecte, ci unor totalităţi de impresiuni grupate în blocuri. Această bănuială se găseşte confirmată prin ultimele cercetări ale celor ce se ocupă de psihologia animalelor, care mai toţi admit, începînd cu I. Volkelt, *Die Vorstellungen der Tiere*, Leipzig, 1914, acest mod de a vedea. Mamiferele nu au în intuiţiunea lor un joc liber de imagini la care răspund printr'un lanţ de mişcări uniforme, cum s'ar crede judecînd animalele prin analogie cu omul, ci cum răspunsul lor este încătuşat ca într'un cleşte, de mişcări, aşa este şi intuiţiunea lor o panoramă turnată ca dintr'o bucată. Asemenea intuiţiune se menţine prin cercul îngust al sensibilităţii animalului. Animalul nu ezită între excitaţiunile diferitelor simţuri. Hierarhia acestora este bine fixată după interesul organic al animalului şi este neschimbată. Domină totdeauna datele simţului a cărui funcţiune corespunde cu natura mediului. Peştele se orientează după simţul presiunii, furnica după miros, pasărea

după văz, etc., fiecare animal după simţul care serveşte mai bine genul său de viaţă. Datele simţului principal formează tiparul de bază în care se toarnă datele celorlalte simţuri, iar mişcarea animalului este determinată de fixitatea tiparului.

Aceasta este şi moştenirea cu care vine, ca mamifer, omul pe lume. Dar genul său de viaţă este diferit de al celorlalte mamifere. El este animalul cel mai puţin legat de un mediu constant. Hierarhia simţurilor sale este apoi zdruncinată complect prin irupţiunea bruscă a datelor de văz şi auz produsă în urma schimbării din poziţiunea corporală. Mamiferele până la om au poziţiunea corpului în direcţie orizontală. Botul lor se ridică puţin deasupra pămîntului. Din această cauză funcţiunea de alimentaţiune care este ţiţina în jurul cărora se învîrtesc instinctele, este la ele păzită şi întreţinută, în prima linie, de simţul mirosului. La om, importanţa mirosului decade, şi în schimb, mulţumită poziţiunii verticale, se ridică în importanţă văzul şi auzul, dar mai ales văzul. *Multiplicitatea datelor acestor simţuri copleşeşte tiparul intuiţiunii animale. In sfîrşit, viaţa socială*,—mediu nou cu impresiuni până aici necunoscute,—aduce nevoia înţelegerii între oameni. Conştiinţa — acea din observaţiunea noastră internă — trebue să înlocuiască atît instinctele cît şi intuiţiunea rigidă cu care instinctele sînt legate. Omul are nevoe de intuiţiunea prin obiecte individuale, şi de mişcări libere voluntare. Cum ajunge el la noua conştiinţă? Dînd o nouă întrebuinţare moştenirii de instincte.

Ceiace face ca instinctele să apară în viaţa mamiferelor ca un cleşte, din care acestea nu pot eşi, este mecanismul direct şi strins, care leagă centrii nervoşi de aparatele de mişcare şi de secreţiune ale organismului. Excitaţiunea transmisă centrilor, acestea deslănţuesc imediat instinctele. Propagarea excitaţiunii se face într'o singură direcţiune. Această uniformitate de direcţiune menţine mecanismul strins, dar îngreunează şi întîrzie organizarea de instincte nouă. Animalul neavînd mijlocul de a-şi controla mişcările, le produce la întîmplare; şi instinctele lui se formează treptat din mişcările întîmplător utile. Dintr'acestea, lupta pentru existenţă selectează treptat, zice Darwin, şi noi trebue să adăogăm: cu mare pierdere de timp şi mai ales cu o colosală risipă de viaţă. Moştenirea de instincte cu care mamiferele de astăzi vin pe lume, este şirul de întîmplări fericite acumulat, în timp de milioane de secole, de organismele unor ascendenţi aleşi cu o sită din cele mai dese. Această moştenire trebuia deviată din creşterea sa de până aici, pentruca selecţiunea faptelor omeneşti să fie mai puţin costisitoare şi mai puţin oarbă. Şi s'a produs o asemenea deviare la om. Printr'un proces de metamerie, proces care s'a repetat adeseori în decursul dezvoltării sistemului nervos la mamifere, baza organică, pe care avea să funcţioneze instinctele omului, s'a fragmentat şi s'a împletit altfel. Alături de conducţiunea excitaţiunii într'o singură direcţiune, şi-a făcut apariţia conducţia în dublă direcţiune. Centrilor nervoşi, în care se acumulau dispoziţiunile hereditare ale instinctelor li se dete de acum înainte posibilitatea să aibă, în locul rolului simplu motor de până acuma, un rol sensorio-motor. Printr'o acţiune recurentă, dispoziţiunile hereditare se transformă într'un izvor de simţire.

Aici stă misterul conştiinţei omeneşti, dacă cuvîntul mister poate fi îngăduit într'o carte de ştiinţă. In deosebire de animal, omul împleteşte moştenirea trecutului său într'o simţire de sine. La început, în mod confuz, dar cu timpul din ce în ce mai precis, pe măsură ce simţirea se exercită. La animal, moştenirea instinctelor este un cleşte îndreptat spre mişcările externe; la om, ea este un centru de convergenţă internă. Animalul dobîndeşte prin experienţa trecutului o adaptare la mediul extern, pe cînd omul dobîndeşte prin experienţa trecutului un focar din care se resfrînge o lume nouă, lumea înţelesurilor care îl leagă cu semenii săi. *In amîndouă cazurile experienţa trecutului menţine corelaţiunea strînsă dintre individ şi specie; cu deosebire numai că la animal corelaţiunea este de ordine curat biologică, pe cînd la om ea este de ordine socială.* In aceasta stă fundamentul ordinei morale, regnul aparte, de care se bucură omul în mijlocul naturii.

Conştiinţa omenească recapitulează prin urmare sensibilitatea animală plămădită de veacuri într'un ritm deosebit. La ea, recapitularea dă loc la o adîncire a sensibilităţii. Experienţa trecută a speciei omeneşti joacă rolul, nu numai de depozitară, ci şi de ferment al experienţii personale. Deaceia dela primele scînteeri de conştiinţă omul întrevede între el şi lume raporturi pe care nici o experienţă personală nu i le poate da.

El se naşte slab în lupta pentru existenţă; şi dacă n'ar avea îngrijirea părinţilor, ar pieri din primele lui zile, atît de săracă îi este armatura corporală. Experienţa strămoşilor pare pentru el ca pierdută, cînd îl vezi abia născut. Dar îndată se manifestă urmele acestei experienţe prin determinarea unor atitudini supraindividuale. Iată-l religios; setos de dreptate şi adevăr; iubitor de frumos; punînd între el şi restul lumii tot felul de raporturi: el, animalul născut aşa de slab. Inloc de armatura corporală, o simţire nouă, necunoscută până aici, ese din dinamica instinctelor. Viaţa din trecut învie subt forma simţirii de sine; simţirea epidermei animale se transformă în simţire personală. Descendentul mamiferelor utilizează moştenirea instinctelor pentru a-şi da o atitudine socială: o lume infinită de înţelesuri care se creiază din opoziţia între *eu* şi *altul*; pe cînd animalul îşi plimbă privirea peste mediul care îl înconjoară, fără să descopere în acesta altceva decît impresiunea directă a ochilor corporali, omul vede în jurul lui persoane şi lucruri cu înţeles; el vede subt impresiune, simbolul. Această dedublare i-o dă viaţa prin care au trecut generaţiunile dinaintea lui, viaţa care, recapitulîndu-se şi trezindu-se într'o simţire de sine, socializează sensi-

bilitatea actuală. Prin conștiință, omul simte și interpretează natura, pe cînd animalul simte fără să interpreteze. Se înțelege că între animal și om sînt numeroase cazuri de tranziție. Mamiferele superioare se apropie gradat de om.

Intr'un cuvînt, psihogeneza își are rădăcinile în biogeneză, după ale cărei legi se explică diferențiarea sensibilității, iar vîrful și-l are în viața socială, pentru întreținerea căreia concurg toate manifestările conștiinței individuale.

C. Rădulescu-Motru

Toamnă, pe țărm...

Toamna ca o călătoare obosită de lungi drumuri,
A sosit la țărmul mării și, cu părul despletit,
Lung privește peste apa 'n care cad din infinit
Norii ce-au venit deodată călători ca niște fumuri.
Și plutesc: fantome albe de corăbii înecate,
Lungi fuioare de furtună care stau să se desfacă,
Fiare cenușii de mare care nu se mai îneacă.

Toamna de pe malul mării le privește fix pe toate.

Peste apele azi tulburi care poartă 'n ele norii
Toamna suflă greu și rece păn' la marginile zării.
Au rămas mici fortărețe de nisip pe malul mării
Ridicate de copiii ce făceau pe luptătorii.

In balcoanele de vile, pe terasele pustii
Și la ușile 'nculate vîntu-aduce de departe,
Dintr'un soare mort prin vreme, foșnitoare frunze moarte...
Din castanii dela poartă, cad castanele tîrzii...

Viscolește alb nisipu'n lungul plajei fără lume,
Scîrție prelung piloții punților de îmbarcare,
Dela care nu mai pleacă bărci albastre la plimbare
Pe cărările lactee însemnate 'n larg de spume.

Pe pustiul țărm al mării stă cu părul despletit
Toamna, ca o călătoare care a înebunit.

Demostene Botez

Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față

Criza prin care trece Statul romîn în urma războiului de întregire națională este pe cît de formidabilă ca factor dezorganizant al vieții sociale, pe atît de complexă în manifestările ei. Războiul, pe lîngă alte calamități care-i sînt specifice, a redus forțamente producția prin deplasarea țelului și factorilor ei, în timp ce pe de altă parte el însuși a fost și încă este, în urmările lui, un nou și cel mai mare consumator de valori subt toate formele. Pentruca Statul să-și poată găsi resursele extraordinare, de care avea nevoe în aceste timpuri de subt-producție inevitabilă, a recurs la mijlocul deturnat al emisiunii de hîrtie prin Banca Națională. Această politică financiară nefastă, împreună cu contrabandele de monedă și felul cum s'a făcut unificarea monetară, au provocat—cum era natural—*o criză financiară* subt două forme: *budgetară* și mai ales una *monetară*, depreciind moneda prin sur-abondență și lipsa garantării. Criza financiară mai ales subt forma crizei monetare a agravat criza economică de subt-producție și a operat o socializare deghizată și injustă de averi urmată de o deplasare tot atît de injustă a acestor averi dela un individ la altul, schimbîndu-se astfel în rău și în mod brusc criteriul de justiție care trebue să stea măcar ca un ideal, la baza repartiției bunurilor într'un Stat organizat.

Astfel, neîncrederea în valoarea mereu descrescîndă a monedei, precum și alte urmări neaparate ale inflației monetare, au transformat criza budgetară și cea monetară într'o îngrijorătoare *criză economică*; iar nemulțumirile și revolta care sînt rezultatul fatal al marilor injustiții, au transformat criza economico-financiară într'o *criză socială* manifestată prin ințețirea luptei de clasă.

Și cine ar putea nega că ușurința cu care se poate cîștiga azi banul pe nemuncite, prin speculații de tot felul, străine de munca adevărat productivă, unite cu convingerea până acum nedesmințită că trăim într'o epocă de relaxare fatală a dreptului și de liberă carieră a injustițiilor,—epocă în care totul e permis și în care, în loc de pedeapsă în urma anumitor fapte, se poate obține cîștig nemeritat,—cine ar putea susține că astfel de împrejurări nu atrag după ele *o criză morală*, ea însăși un element de dizolvare socială?

Așa dar *criză financiară, criză economică, criză socială, criză morală*,—toate avînd drept cauză de ințețire primordială,—*criza monetară*.

Din punct de vedere strict *economic* s'ar putea zice că criza noastră nu este *în principal* nici o criză de *producție*, nici una de *circulație* (a mijloacelor de transport), nici una de *consumație*; ea este mai ales *o criză de repartiție* a bunurilor reduse de războiu.

Dacă în timp de belșug se poate oarecum neglija sau amîna opera îmbunătățirii repartiției,—în timp de subt-producție, pentru moment insurmontabilă, această operă revine pe primul plan, și de înfăptuirea ei grabnică și prealabilă depinde în cea mai mare parte producția viitoare.

Așa fiind, remediul cel mare nu se poate găsi *pentru moment* nici în domeniul producției, nici în acela al circulației,—ci în mică parte în acela al consumației, iar în cea mai mare parte în acela al repartiției.

Tocmai deaceia am susținut cu tărie,—cu toată părerea aproape unanimă în sens contrar,—că mijlocul cel mare și cel mai la îndămîna Statului de a remedia pe cît posibil criza noastră economico-socială, este în primul rînd un *remediu pur financiar*, și anume el stă în asanarea crizei budgetare *și mai ales a celei monetare*, printr'un sistem anumit de impozite drastice, care să meargă până la socializarea parțială a bunurilor 1. *Acest socialism fiscal*, simplă măsură financiară, tinzînd în primul rînd *la suprimarea* pericolului inflației și în subsidiar a crizei budgetare, operînd în acelaşi timp o mai justă repartiție a sarcinilor și indirect a bunurilor (repartiție devenită și mai nedreaptă pe urma războiului),—l-am văzut nu ca o măsură eroică mai mult sau mai puțin artificială, ci dimpotrivă ca o simplă manifestare, împiedicată și întîrziată (în dauna societății),—a unei legi generale pe care am numit-o *socialism de războiu*, lege care pe lîngă socialismul fiscal, provoacă în timp de războiu o mulțime de alte manifestări de natură socialistă, mai mult sau mai puțin propriu-zisă.

Socialismul fiscal calculat și voit ni s'a părut singurul mijloc salvator împotriva alunecării societății pe panta unui socialism periculos prin haosul necunoscut ce-i stă ademenitor în față. 2

Ideia că remediul cel mare în criza noastră economico-socială este *în primul rînd* de natură *financiară* și numai în urmă economică propriu-zisă,—oricît de paradoxală a părut într'un timp de acută subt-producție,—a fost preconizată ca singura eficace de către marele economist Achille Loria și pusă ca punct primordial de program de către Conferința financiară dela Bruxelles. Iar ideia că acest remediu *financiar* trebue să îmbrace forma directă a unui adevărat socialism fiscal printr'un sistem drastic de *impozite*, a căpătat consistența mai mult sau mai puțin deplină în toate statele beligerante: Anglia, America, iar în ultimul timp Franța și mai ales Germania și Italia, spre a nu cita decît pe cele mai însemnate.

1 Se înțelege, nu e vorba aici de o socializare propriu-zisă, ci numai de una care, sorbind o parte din bunurile particulare, le redă îndată aceleiași societăți nealterată la baza organizației ei actuale, operînd însă cu această ocazie o justă repartiție a sarcinilor și indirect una relativ mai justă a bunurilor.

2 V. articolele noastre din V. Rom. No. 5 | 921 și No. 1 | 921.

Politica socialismului fiscal apare astfel ca un imperativ categoric al timpului de față.—Această politică ca mijloc financiar de asanare a crizei noastre complexe a avut în Parlamentul nostru ca primi reprezentanți efectivi pe d-nii deputați Dr. I. N. Angelescu și V. Madgearu care au propus, pe lîngă unele noi monopoluri (d. Angelescu), cîte un sistem de impoziție extraordinară, cu nuanță vizibilă de socialism fiscal.

Puțin în urma acestor proecte din inițiativă parlamentară, d. Ministru de Finanțe N. Titulescu prezintă Camerei și aceasta votează un vast sistem de măsuri financiare, care pentru prima oară, îmbrățișînd chestiunea în întregul și în toată complexitatea ei, tinde să dea chestiunii o soluțiune radicală inspirîndu-se în mare măsură de ceiace am numit socialism fiscal. D. Ministru de Finanțe a fost în adevăr taxat de unii ca omul socialismului fiscal la noi, sau cel puțin al unui radicalism fiscal înaintat.

Dar a spune că d. Titulescu este pur și simplu omul socialismului fiscal la noi, nu este totuși același lucru—după părerea noastră—cu a spune că d-sa este prin chiar acesta salvatorul sigur al acestei amenințate țări. Socialismul fiscal se poate în adevăr înfăptui după criterii diferite, unele conforme, altele neconforme cu justiția, cu rațiunea și cu nevoile timpului de față. Așa de ex. am văzut că însăși cauza marei noastre calamități—emisiunea de hîrtie prin Banca Națională—nu e în fond decît tot o socializare, întrucît ea operează un împrumut forțat sau chiar un impozit; dar acest impozit atinge numai pe deținătorii de monedă și creanțe plătibile în Romînia, în loc să atingă pe toți cetățenii, pe fiecare după puterile lui, cum cere justiția și rațiunea. 1 Tot astfel socialismul fiscal adoptat în principiu poate fi conceput în diferite grade: el poate fi mai prejos, atît cît trebue, sau mai mult decît trebue; el poate în fine avea în vedere asanarea concomitentă a tuturor fețelor crizei, sau poate urmări asanarea uneia cu precădere asupra celeilalte. Deaceia spre a ne da bine sama de rolul și semnificația măsurilor d-lui Titulescu, nu va fi destul să spunem că ele înfăptuesc un socialism fiscal,—*ceiace dela început, date fiind exigențele timpului de față, le cîștigă aprobarea oamenilor de bine și clar-văzători*,—ci va trebui ca, examinîndu-le mai de aproape, să ne întrebăm întrucît socialismul fiscal al d-lui Titulescu rezolvă principalele fețe ale crizei noastre: *monetară, budgetară, socială.*

Măsurile financiare ale d-lui Titulescu se descompun în următoarele elemente: a) încercarea pentru prima oară serioasă după războiu de a prezenta țării *întocmirea unui budget echilibrat*; b) alimentarea acestui budget și a nevoilor actuale printr'un sistem riguros de *impozite cu excluderea principială (cel puțin momentană) a împrumuturilor.* In însuși sistemul de impozite al d-lui Titulescu, trebue să deosebim două părți fundamental diferite una de alta și care numai întîmplător se găsesc împreună din cauza evoluției tardive a dreptului nostru fiscal. Acestea sînt: a) *reforma contribuțiilor directe* care înlocuește vechiul nostru sistem fiscal cît se poate de primitiv cu sistemul *imp. progresiv pe venit* a cărui introducere nu ar fi trebuit în principiu să aibă nici o legătură cu războiul, dacă anemia spiritului nostru democratic n'ar fi amînat această reformă până la limita extremă; b) un sistem de impozite extraordinare sau noi, tinzînd în principal la alimentarea cheltuelilor budgetare extraordinare, mai ales cele două dintâiu și care constau în: *un impozit asupra capitalului și a îmbogățirii de războiu, un imp. pe lux și cifra de afaceri, un impozit pe succesiuni.* 1

1 V. V. Rom. No. 5 | 921 p. 272-273 și nota 2 p. 291 precum și V. Rom. No. 1 | 921 p. 46-47.

Acest vast program financiar, dela care d. Titulescu așteaptă roadele în decurs de cîțiva ani, a fost prezentat de d-sa cu un aparat de erudiție impunătoare, cu un prestigiu politic imaculat,—aproape unic în această țară,—și cu un talent literalmente strălucit,—toate elemente care deconcertează pe cei ce cu răceală caută să-și dea samă de sensul intim și limitele precise ale operei financiare și sociale ce conține o legiuire într'un stil atît de mare.

Cu tot acest prestigiu, apăsător pentru alții, cu care personalitatea d-lui Ministru de Finanțe însoțește opera sa,—să ne străduim totuși a ne da sama cît mai obiectiv, întrucît opera d-sale răspunde nevoilor grave și multiple ale orei actuale, întrucît cu alte cuvinte ea asanează, cum ziceam mai sus: a) criza *budgetară*, b) întrucît criza *monetară* și c) întrucît criza *socială*.

*

Intrucît opera d-lui Titulescu asanează criza budgetară.—Un budget sincer și perfect echilibrat prin venituri, care nu adaogă în mod deturnat noi sarcini pe umerii Statului, constitue pentru acesta cea mai perfectă garanție ostensibilă a creditului său. Statul romîn, al cărui budget în ultimii ani până la războiul mondial se solda cu excedente, dela războiu și până azi a trăit viața hibridă a finanțelor lipsite de orice alcătuire budgetară, viața de enorme deficite, alimentată numai de diverse operațiuni nefaste de tezaur. Această împrejurare a fost desigur cea mai însemnată cauză a slăbirii creditului său. Prima încercare după războiu de a se întocmi un budget a fost făcută anul trecut de d. Take Ionescu, Ministru ad-interim la Finanțe. Dar budgetul pe 920—921, cu un deficit *prevăzut* de 509 milioane și unul efectiv de 2 miliarde, prezentat de d-sa Camerei anul trecut, este—și nu a avut pretenția să fie altceva—numai o încercare și un *simulacru de budget*, atît din cauza lipsei de randement îndestulător a primitivului nostru sistem fiscal, cît și din cauza omisiunii totale a unui budget extraordinar, care astăzi este tot atît de indispensabil cît și budgetul ordinar.

D. Titulescu, întreprinzînd marea operă a reformării sistemului contribuțiilor directe și introducerea unor impozite noi extraordinare, încearcă anul acesta să prezinte pentru prima oară după războiu budgetul Romîniei întregite, sincer, complect și *realmente echilibrat*.

Din punct de vedere formal, budgetul d-lui Titulescu, ușor remaniat de comisia fiscală,—este impecabil. Aritmeticește perfect echilibrat, prevăzînd chiar eventuale excedente (la budg. ordinar), însoțit de art. 3 al legii budgetare, care prevede putința pentru Ministrul de Finanțe ca, împreună cu comisia fiscală, să poată *chiar în cursul exer-*

1 In art. 6 al. 1 in fine al legii budgetare a d-lui M. de Fin. se citează cu titlu enumerativ și *impoz. pe plus valuta imobiliară*: dar până acum acest impozit nu a căpătat nici o consistență în sistemul de legi al d-lui Ministru.

cifiului să reducă sau chiar să suprime cheltuelile ce vor părea inutile,—însoțit de art. 7 al aceleiaşi legi, care prevede pentru toate Ministerele sistemul ordonanțării numai în rate mensuale egale, şi de art. 2 care prevede limitarea creditelor suplimentare şi extraordinare la suma numai de 38.749.106,15,—el are aerul să satisfacă toate exigențele: tehnice, fiscale precum şi condițiile de severitate morală, necesare mînuirii banului public. Dar de calitățile tehnice ale acestui budget, socotim inutil să ne ocupăm. Personalitatea d-lui Ministru de Finanțe dispensează de asemenea considerațiuni şi ele ar eşi din cadrul preocupărilor acestei expuneri. Deaceia ne vom ocupa aproape exclusiv de *lacunele* de un anumit ordin pe care, după părerea noastră, acest budget le prezintă.

Cea dintâiu grijă a d-lui Ministru de Finanțe a fost—cum era şi natural—*economiile*. Desigur, după un războiu atît de pustiitor, cum a fost cel din care am eşit—politica principială a economiilor în general, nu poate fi serios practicată. Nevoile refacerii în toate ramurile organismului social sînt atît de imperioase încît se pare că mai puțin decît oricînd, după ravagiile unui războiu, o gospodărie publică îşi poate impune politica economiilor. Dar dacă în ceiace priveşte cheltuelile necesare, astăzi mai mari şi mai imperioase ca altădată, nu ne putem impune politica economiilor,—este un domeniu unde ele se impun, *nu numai ca o operă de ordin fiscal, dar mai ales de purificare şi asanare morală: acesta e domeniul sinecurilor şi al cheltuelilor fericit denumite de d. Ministru de Fin. „provocatorii"*, şi care în ultimul timp au luat la noi proporții de flagel. Numai stîrpind din rădăcină plaga sinecurilor, a cheltuelilor inutile şi a celor provocatorii, în mod indirect se puteau pregăti sufleteşte masele pentru a face cu voe bună sacrificii băneşti neobişnuite pentru Stat. Altfel opera impunerilor extraordinare, din impopulară ce este prin natura ei, devine cu adevărat odioasă şi deci fără şanse de rendement sau aplicare serioasă, cum se întîmplă cu orice lege care nu are aprobarea morală a spiritului public. *D. Titulescu a încercat cu ocazia actualului budget să atace această însemnată problemă, dar n'a reuşit s'o rezolve decît într'o infimă măsură.* În afară de capitolul cheltuelilor extraordinare de ordin militar, unde prin budgetul actual s'au redus cheltuelile cu circa un miliard față de anul trecut (această reducere era fatală odată ce situația externă permitea trecerea armatei pe picior de pace),—politica economiilor a d-lui Ministru de Finanțe nu a putut reduce decît cheltuelile provocatorii dela capitolul.... automobilelor funcționarilor publici şi alte cîteva capitole neînsemnate. *Pentru rest, d-sa s'a mulțumit cu înscrierea în legea budgetară a art. 3 amintit mai sus.* Deaceia, în general vorbind, se poate zice că încercarea eroică a d-lui Ministru de Finanțe de a stîrpi flagelul sinecurilor şi al cheltuelilor provocatorii a dat greş,—desigur din cauza unor împrejurări greu de învins, duşmane democrației şi independente de voința sinceră a d-lui Ministru de Finanțe.

Odată acestea zise cu privire la nereuşita în politica economiilor, să intrăm în miezul chestiunii.

Cea mai însemnată condiție a seriozității unui budget este *sinceritatea* lui, adică faptul de a se prevedea în el absolut toate cheltuelile necesare mersului şi refacerii maşinii sociale,—independent de faptul dacă sînt sau nu surse de venituri corespondente. Este în adevăr un loc comun în finanțe că, spre deosebire de ce se petrece cu budgetul unui particular, la budgetul Statului capitolul cheltuelilor

primează pe acel al veniturilor în acest sens că nu atît cheltuelile trebuesc proporționate după venituri, ci veniturile trebuesc căutate şi găsite după mărimea nevoilor. Aceasta este condiția, cîteodată dură, a binefacerilor vieții sociale.

Or, tocmai din acest punct de vedere,—trebue s'o spunem dela început,—budgetul d-lui Titulescu prezintă lacune.

Budgetul pe 921—922 se împarte în două: a) *budgetul ordinar* şi b) *budgetul extraordinar.—Budgetul ordinar* cuprinde două capitole, în urma concepției noi de a se despărți Budgetul Minist. Comunicațiilor de toate celelalte elemente ale Administrației financiare a statului la un loc,—derogîndu-se astfel odată, cu înființarea şi a Budg. extraordinar, dela regula clasică a *unității* budgetului. Primul cap. al budg. ordinar, cuprinzînd toate serviciile şi cheltuelile obişnuite, atinge la cheltueli în cifră rotundă (în proect) 5 miliarde 20 milioane, iar la venituri 5 miliarde 220 milioane; al doilea cap., adică budg. anex al M. de Comunicat., cuprinde la cheltueli 2 miliarde 142.149.063, iar la venituri 2.292.233.000. Aceasta înseamnă însumînd cifrele că budgetul ordinar complect atinge la cheltueli 7 miliarde 162.149.163, *cifră mărită de com. fiscală la circa 7 miliarde 700 milioane*, iar la venituri o cifră care acopere aceste cheltueli dînd după previziuni serios optimiste şi speranțe de relative excedente.

Budgetul extraordinar cuprinde la rîndul său două capitole: a) *lichidarea*, adică opera de stingere a obligațiunilor extraordinare contractate de războiu şi b) *refacerea*, adică opera de reparare a utilajului național şi opera de reîntărire a marilor artere a serviciilor de interes național general. Budg. extraordinar al lichidării se închee cu 1.400 milioane, iar cel al refacerii cu 1.100 milioane, ceiace înseamnă însumînd cifrele, că budg. extraordinar al d-lui Titulescu atinge suma de 2 jum. miliarde, ce după previziunile d-sale va fi acoperită printr'un buchet de resurse de care ne vom ocupa mai jos. *Aşa dar 7 jum. miliarde budg. ordinar, 2 jum. miliarde budg. extraordinar,—circa 10 miliarde,—iată budgetul total al Romîniei întregite după pagubele şi dezastrul războiului. Este această cifră la înălțimea nevoilor actuale? Iată chestiunea cea mare.*

Desigur este foarte greu să se fixeze cu preciziune matematică cheltuelile de care gospodăria publică a unei țări va avea nevoe în cursul unui exercițiu, mai ales cînd nevoile de cheltueli extraordinare de toate felurile îşi fac apariția în tot momentul, adesea pe neaşteptate. De aceia, orice s'ar face, alcătuirea unui budget nu încetează de a fi o operă, nu de limitare rigidă a cheltuelilor, ci o operă de previziune mai mult sau mai puțin coroborată de realitățile exercițiului financiar. Cu toate acestea, cele două metode clasice cunoscute în finanțe subt numele de *metoda evaluărilor directe* şi a *evaluărilor după anul penultim*,—deşi concepute în ştiință mai ales cu privire la previziunile *rețetelor* budgetare,—ne pot folosi şi la cap. previziunii cheltuelilor necesare mersului gospodăriei publice. D. Ministru de Finanțe însuşi,—după cum o spune la p. 28 a Expun. de motive ce însoțeşte budgetul,—pare a se fi călăuzit de *metoda evaluării după anul precedent*, desigur nu după prevederile budgetare inițiale ale acelui an (920—921) care erau, poate voit, insuficiente, ci după alocațiile budgetare, credite suplimentare şi adiționale *efectiv* şi definitiv acordate în cursul exercițiului anului 920—921 şi care astfel au mărit prevederile budgetare depe hîrtie în budg. anului trecut până la cifra cheltuelilor reale, necesare primului an „normal" după războiu.

In primul moment această metodă, oarecum experimentală, pare cea mai apropiată de exigenţele spiritelor ponderate şi pozitive. Dar o indoială naşte: Oare anul 920—921 să fi fost el un an „normal" in sensul că toate serviciile publice au avut dotaţia respectivă pentru a putea funcţiona şi pentru a se putea întreţine? Au mers oare toate serviciile publice atît de bine ca într'un an normal?— Cheltuelile publice ale unui Stat în plin progres,—*independent de evoluţia care tinde în toate ţările să mărească atribuţiile Statului în multe domenii, şi deci cifra budgetului*,—prezintă o ascensiune lentă dar continuă, o ascensiune care este oarecum normală, şi care nu e decît una din manifestările evoluţiei progresive a tuturor ramurilor organismului social din ce în ce mai amplu şi mai perfecţionat. Aceasta, bine înţeles, în afară de cheltuelile extraordinare ocazionate de războiu şi urmările lui, în special lichidarea şi refacerea, şi în afară de nevoile de unificare administrativă şi culturală a naţiunii întregite, care cer o nouă concepţie şi o specială lărgire a cadrului budgetului. Aşa dar în afară de cheltuelile extraordinare de războiu şi urmările lui, cifra budgetului unei ţări prin însăşi evoluţia ei normală tinde să se mărească continuu comparativ cu trecutul, şi acesta e un adevăr pe care experienţa de până acum l-a ilustrat cu prisosinţă. Aşa fiind, socotim că metoda evaluării cheltuelilor, după cheltuelile efective ale anului budgetar 920—921, nu este cea mai întemeiată, întrucît în cursul acelui an serviciile n'au funcţionat normal, ascensiunea normală lentă n'a avut loc şi cheltuelile extraordinare şi nouă n'au fost satisfăcute nici pe departe în adevărata lor amploare. Dar atunci care ar fi fost o metodă mai potrivită? In privinţa budgetului ordinar putem întrebuinţa—în mod foarte aproximativ desigur—metoda previziunii după cel din urmă an *cu adevărat normal* şi anume anul 916,—iar în privinţa cheltuelilor noi ca *unificarea* şi extraordinare ca *lichidarea* şi *refacerea*, metoda evaluaţiei directe, dar sinceră şi curajoasă. *Or, anul 916 a prins România încă cu un budget perfect echilibrat prin venituri ordinare de 650 milioane lei normali. Dacă ţinem socoteală că deprecierea medie a monedei noastre este de cel puţin 10 ori în minus valoarea ei din timp normal,*—şi aceasta o arată mai ales scumpirea uniformă medie a vieţii,—atunci *budgetul ordinar, numai al vechiului regat, ar fi trebuit să fie, după valoarea de azi a monedei, de 6 jum. miliarde. Teritoriul îndoindu-se şi nevoile unificării administrative şi culturale neputîndu-se concepe ca cheltueli ce pot fi amînate,—cea mai sobră previziune grosso modo duce subt regim de inflaţie la cifra de 12 miliarde numai pentru budg. ordinar necesar României întregite, după stirpirea de rigoare a cheltuelilor superflue.*

Faţă de o aşa de mare disproporţie dintre suma minimală de 12—13 miliarde ce după previziunea experimentală sobră *ar fi trebuit* să constitue cifra budgetului ordinar şi cea de 7 jum. ce constitue *efectiv* budgetul d-lui Titulescu, nu se pot face decît două presupuneri:

Prima presupunere e că acest budget a fost fixat la suma de 7 jum. miliarde, avîndu-se în vedere valoarea de acum a banului, prevăzîndu-se cu alte cuvinte că întregul an budgetar 921—922 îl vom petrece subt regimul actual de inflaţie. In acest caz mărirea lefurilor funcţionarilor publici numai de 5 ori faţă cu timpul normal, în timp ce viaţa se menţine scumpită de 10—15 ori, precum şi alocaţiile prevăzute atît la budg. ordinar cît şi la cel extraordinar la cap. refacerii, sînt absolut insuficiente faţă de deprecierea monetară actuală, şi în aceste condiţii nu se poate vorbi în mod serios de o reală echilibrare a budgetului d-lui Titulescu. *Acest budget fixat la suma de 7 jum. miliarde subt regimul inflaţiei actuale nu poate fi decît un budget fictiv.*

A doua presupunere e că budgetul s'a fixat la această cifră în prevederea întăririi valorii banului chiar în decursul acestui an, în aşa grad încît el să nu mai fie depreciat decît de 5 ori comparativ cu valoarea lui din timp normal, în loc de 10—12 cît este acum. Viaţa eftenindu-se în aceiaşi proporţie, mărirea lefurilor funcţionarilor în media de 5 ori ar fi suficientă să acopere o mare parte din budget şi astfel ne-am găsi în faţa unui budget relativ echilibrat. Dar *în acest caz este evident că asanarea crizei budgetare este în funcţie de asanarea prealabilă sau cel puţin rapidă a crizei monetare.* Dacă prin măsurile luate cu privire la întărirea leului, se asanează măcar pe jumătate criza monetară, budgetul d-lui Titulescu este în adevăr un budget regulat întocmit, este echilibrat. *Dacă însă măsurile luate pentru întărirea monedei nu sînt suficiente pentru a reduce costul vieţii la cinci ori valoarea din timp normal, atunci budgetul întocmit pe această previziune încetează de a mai fi un budget realmente echilibrat şi atunci veniturile lui, fiind din punct de vedere economic mai mici decît cheltuelile, deficitul şi creditele suplimentare, adiţionale şi extraordinare vor arăta că budgetul d-lui Titulescu este un budget fictiv.* 1

Situaţia budgetului d-lui Ministru de Finanţe fiind astfel în funcţie de asanare a crizei monetare, vom vedea din dezvoltările ulterioare că perspectiva înfronării unui budget realmente echilibrat este foarte îndepărtată, dacă nu de tot exclusă în opera d-lui Ministru.

De o cam dată, lăsînd laoparte capitolele budgetului unde mobilitatea valorii monedei, avînd înrîurire covîrşitoare, ne opreşte de a le analiza acum,—să considerăm mai de aproape capitolul unde mobilitatea monedei joacă un rol *relativ* mai redus şi anume cap. datoriei publice.

Capitolul datoriei publice, atît a celei consolidate şi cuprinse ca atare în budgetul ordinar, cît şi a celei flotante şi al datoriilor extraordinare de războiu trecute ca atare în budg. extraordinar, este cel mai important *din punct de vedere al echilibrării pur financiare şi deci al reînvierii creditului Statului.*

Datoria publică a României este, după datele oficiale ale Budgetului ce analizăm, următoarea în comparaţie cu cea dinainte de războiu:

---

1 Pentru moment să remarcăm în treacăt un *fapt* care îşi are însemnătatea lui. De unde în mod obişnuit comisiunea fiscală şi parlamentul au tendinţa de a micşora cheltuelile propuse de Ministrul de Finanţe în proectul guvernului, cu proectul de budget al d-lui Titulescu s'a întîmplat contrarul. Comisia fiscală afară de budgetul M. Agriculturii unde a făcut o reducere, a remaniat cifra tuturor celorlalte budgete majorînd cu: 176 milioane la războiu, 126 la finanţe, 115 la instrucţie, 10 la culte şi arte, 32 la interne, 42 la lucrări publice, 3 la justiţie (?), 48 la domenii, 1 la industrie şi comerţ, 7 la externe, 4 jum. la ocrotiri sociale, 70 milioane la M. comunicaţiilor, în total 600 milioane. Aceasta nu înseamnă că Com. fiscală a fixat cheltuelile adevărat necesare, ci probează numai parcimonia cu care d. M. de Fin. şi-a întocmit budgetul cheltuelilor.

La 1 Aprilie 914 ea era de lei 1.731.008.329.75 descompunîndu-se astfel:

Datorie internă consolidată	133.862.452.05
„ „ flotantă	45.000.000.—
„ externă consolidată	1.552.145.877.70
Total lei .	1.731.008.329.75

La 1 Aprilie 921, datoria noastră publică este de lei 27.311.293.311.58 descompunîndu-se astfel:

Datorie internă consolidată	3.733.862.452.05
„ „ flotantă	12.150.000.000.—
„ externă consolidată	1.552.145.877.70
„ „ flotantă	2.875.284.981.83
Cifra care reprezintă partea ce va reveni Statului Romîn ca succesor pe urma revenirii noilor teritorii foaste Austro-Ungare . .	4.000.000.000.—
Bonuri de rechiziţie neplătite	1.000.000.000.—
Sumă rămasă neordonanţată din cred. definitiv acordate pe 920—921	2.000.000.000.—
Total .	27.311.293.311.58

Dacă la această sumă prezentată de d. Ministru de Finanţe în budgetul său, adăogăm cifra de 8 miliarde în termen mediu la cît se urcă pagubele constatate şi ce se vor constata ale sinistraţilor de războiu şi pe care Statul trebue să le plătească subt o formă sau alta, spre a putea zice că şi-a plătit datoriile de războiu şi că a operat refacerea, precum şi cifra de (4) miliarde în mediu datorie în capital cu ocazia exproprierii conform noului mod de plată a preţului,—ajungem la *circa 40 miliarde, sumă totală a datoriei publice a Romîniei întregite socotită pe anul financiar 921—922.* 1

Această datorie are pentru noi trei caractere maligne: a) este disproporţionat de mare comparativ cu timpurile normale şi deci cu habitudinile noastre de liberalism fiscal, precum şi cu puterea noastră de producţie pentru cîtăva vreme slăbită; b) *cea mai mare parte a ei este neconsolidată:* 5 miliarde 200 milioane datorie consolidată faţă de circa 20 miliarde flotantă; c) *datoria externă în aparenţă mai mică ca cea internă (4 miliarde 300 milioane externă faţă de circa 30 miliarde internă) este în realitate,—pe lîngă desavantagiul general al datoriilor externe chiar în timp normal,—tot atît de grea, dacă nu şi mai apăsătoare decît cea internă, prin aceia că diferenţa de valută face ca întreaga datorie externă să fie socotită, pe timpul inflaţiunii, în medie de 7 ori mai mult valoarea ei socotită pe paritatea leului*; la aceasta, se adaogă că cea mai mare parte a datoriei externe, întreaga datorie dela războiu încoace, este neconsolidată, adică este pe termen foarte scurt. Măsurile de rigoare care se impun spre echilibrarea reală a budgetului sînt următoarele cu privire la Cap. datoriei publice:

Să se facă faţă plăţii regulate a cuponului; să se consolideze datoria flotantă atît internă cît mai ales cea externă; să se amortizeze normal şi lent datoria consolidată; să se amortizeze rapid şi în parte chiar brusc o anumită categorie a datoriei flotante extraordinare, şi anume cea privitoare la emisiunea hîrtiei prin Banca Naţională. Cum rezolvă budgetul d-lui Titulescu aceste norme de rigoare?

În privinţa cuponului datoriei *consolidate* atît interne cît şi externe se prevede, la p. 18—19 şi tabloul dela p. 53 a Proect. de budget, anuitatea pe 921—922 de 216.353.592.60 pentru capitalul de 5.286.008.329,75 rămas de plată la 1 April 921. Este de observat totuşi că cifrele parţiale ale unora din dobînzi par a fi calculate numai pe 6 luni în loc de un an. Astfel este cazul rentei externe 889, externe 894, ext. 898, perpetuă pentru şcoalele din Braşov, externă 903, ext. A şi B 905, convertită 905, ext. 910, etc.

În ceiace priveşte cupoanele arierate din Anglia, Franţa şi celelalte ţări până la 1921, plata lor nu s'a rezolvat încă definitiv.

Plata cuponului s'a făcut aproape complect deţinătorilor din Anglia. În celace priveşte cuponul din Franţa, plata s'a hotărît cu anumite distincţiuni, menite a ne menaja dreptul de a nu plăti în mînile duşmanului din timpul războiului; dar o discuţiune însemnată, care încă nu a *dus la un rezultat satisfăcător*, s'a născut cu privire la modul nostru *de plată* îngreuiat din cauza diferenţei de valută. La *pretenţia de a plăti în aur*, d. Ministru a răspuns că vom plăti în aur atunci cînd Banca Franţei va plăti şi ea aur pentru biletele ei pe care le avem în proviziune încă din Dec. 920 pentru plata creditorilor noştri. „Chestiunea este încă în discuţie", cum zice d. Ministru de Finanţe la p. 57 a expunerii d-sale de motive cu ocazia budgetului.

În ceiace priveşte cuponul din celelalte ţări: „măsuri pentru plata lor vor fi în curînd luate în toate celelalte State: Olanda, Belgia, Elveţia" (p. 57). Belgia mai ales a avut pretenţiuni exorbitante, cu privire la sumele aflate în mînile naţionalilor ei, actualmente cu mult prea urcate faţă de suma cunoscută de noi ca fiind în mîni belgiene la 916,—şi „*în asemenea condiţiuni un acord nu s'a putut face*" (loc cit.).

Aşa dar chestiunea cupoanelor arierate nu este încă definitiv rezolvată. Elementele datoriei extraordinare *neconsolidate* cuprinse la Cap. *lichidării* din budgetul *extraordinar* necesită următoarele observaţii.

Datoria publică neconsolidată este: o parte *internă*, alta *externă*. Cea internă se compune din: a) 12.150.000.000 lei împrum. la Banca Naţională, dintre care 9 jum. miliarde fără dobîndă iar 2.600 milioane cu dobîndă de 1 la sută şi o parte cu 0,50 la sută,—şi b) din 350 milioane bonuri de tezaur aflate în circulaţie cu dob. de 5 la sută. Procentele acestei datorii interne flotante s'au înscris cu uşurinţă în budget şi cuprind 14 milioane dob. bonurile de tezaur, 21 milioane dob. către Banca Naţională, total 35 milioane.

Cu datoria flotantă externă lucrul se schimbă. Ea se compune din două părţi: una către Statele aliate, ca atari datorie de războiu propriu zisă, mai ales pentru armament şi furnituri de războiu; a doua pentru ravitaliere şi material, contractată *către particulari* din străinătate. Pentru această datorie Statul romîn a emis acele faimoase *bonuri de tezaur* care fac atîta rău Creditului Statului în afară, apăsînd în acelaşi timp şi asupra situaţiei valutei noastre. Fiind în imposibilitate să facem faţă momentan plăţii acestor bonuri, cum ar fi cerut o adevărată operă de echilibrare a budgetului, d. Ministru de Finanţe, în misiunea pe care a avut-o în străinătate pentru soluţionarea ches-

1 În suma de 4 miliarde datorie cu ocazia exproprierii *nu e socotită întreaga dobîndă* pe care Statul s'a obligat să o plătească *singur* proprietarilor expropriaţi până la complecta amortizare a titlurilor. (V. nota de pe pag. 49).

tiunii plăţii datoriei noastre externe flotante, a obţinut o aminare a plăţii acestei datorii în capital şi în parte chiar a procentelor devenite exigibile. Dar această înlesnire,—care, oricît de comodă ar fi pentru moment, este departe de a rezolva chestiunea în modul cel mai satisfăcător pentru noi, *din moment ce sîntem şi din nenorocire ne vom menţine încă multă vreme subt regim de inflaţie*,—s'a făcut *cu condiţie ca interesele datorite să se capitalizeze pe un termen care se poate prelungi.*

Aşa dar, *budgetul nu prevede o plată a procentelor respective, ci pur şi simplu o aminare de plată, care însă se îngreuiază pe viitor prin capitalizarea intereselor.*

În privinţa datoriei flotante externe *către particulari*, trebue să spunem că aceştia s'au arătat foarte puţin culanţi, ceiace le atrage din partea d-lui Ministru de Finanţe o justă eşire împotriva exigenţilor lor nejustificate. D. Titulescu a putut totuşi să-i îmbuneze în parte acordîndu-le o dobîndă *„comercială"*, de 8 jum. la sută pe an în moneda în care bonurile au fost emise. Astfel s'a înscris în budgetul extraordinar ca anuitate la cap. datoriei flotante 96.617.654.30, dintre care 35 milioane pentru datoria din interior, iar restul pentru creditorii din afară *prevăzîndu-se în acelaşi timp şi 300 milioane în plus pentru diferenţa eventuală de curs.* Dacă ţinem compt că numai suma care reprezintă *mai puţin de o jumătate din procentele datorite pe 921—922 pentru datoria externă* e prevăzută în budget, restul de 77.747.000 fiind capitalizată pe un termen ce se poate prelungi,—se poate zice că *cuponul datoriei publice externe flotante pe 921—922 nu este acoperit prin budgetul d-lui Ministru de Finanţe, ci dimpotrivă neplata lui constitue o sursă nouă de sporire a datoriei noastre externe flotante pe viitor.*

Un alt capitol al datoriei publice extraordinare (lichidare) este *plata despăgubirilor de războiu datorite particularilor sinistraţi.*

Acum cînd această chestiune, în urma discuţiilor doctrinare aprofundate ce au avut loc din vreme în apus, s'a soluţionat în sensul că Statul datoreşte păgubiţilor de războiu *despăgubiri integrale* cu mici rezerve,—era de aşteptat ca budgetul dintâiu al Romîniei întregite, alcătuit nu numai de un om cu competenţa financiară, dar şi de un eminent jurist cum este d. Ministru de Finanţe, să capete soluţia măcar principială impusă de ultimul cuvînt al ştiinţii pe acest teren. În loc de aceasta, budgetul d-lui Titulescu alocă infima sumă de 200 milioane lei anual pentru sinistraţii de războiu şi plata rechiziţiilor, ceiace este absolut risibil cînd se are în vedere suma de peste 8 miliarde la cît se cifrează pagubele constatate judecătoreşte. Legea despăgubirilor, aproape concomitentă cu budgetul, are grija meticuloasă de a pune *ca principiu* că hotărîrile judecătoreşti constatatoare a pagubelor nu constitue împotriva statului un drept de creanţă (art. 3 din lege).—ceiace înseamnă că ne menţinem încă în plin sistemul pomanei preconizat de Thiers la 70; sistem vopsit de d. Titulescu cu drepturi ciuntite, azi cînd ştiinţa dreptului pune principiul pe care-l exclude legea d-lui Titulescu, nu numai ca un principiu de justiţie socială neaparată, dar şi ca un principiu juridic superior.

Budgetul d-lui Titulescu, dublat de legea despăgubirilor care alocă pentru vechiul regat numai 3 miliarde, iar pentru teritoriile unite 1 miliard, plătibile în 10 ani, după distincţiuni fără nici un fundament şi în titluri blocate cu 1 la sută dobîndă, nu rezolvă această gravă

chestiune, ci, deschizînd-o numai, o pune pe tapet în mod insistent.— În adevăr, pentru oamenii care socotesc că legiuitorul, el însuşi, nu poate scăpa de subt dominaţia imperativelor timpului şi ale ştiinţii,— soluţia ce s'a dat chestiei despăgubirilor în modul de mai sus, nu este îndeplinirea datoriei statului către sinistraţii săi, ci pur şi simplu o denegare de dreptate, echivalentă cu repudierea a 2 treimi din această datorie publică de rigoare. [1] Am spus că a doua grijă importantă pentru o echilibrare a budgetului este *consolidarea datoriei flotante*, atît internă cît şi externă. Cu privire la datoria internă, dat fiind că cea mai mare parte a ei o constitue datoria la Banca Naţională, lucrul se poate regula mai uşor,—în caz de nevoe chiar cu forţa legislativă, ne lasă a înţelege d. Ministru de Finanţe la p. 10 a exp. de motive. Vom vedea însă că nu consolidarea datoriei către Banca Naţională trebue să ne preocupe, ci stingerea ei cît mai rapidă. În ceiace priveşte datoria externă, am văzut că d. Ministru de Finanţe nu a putut obţine decît o simplă aminare de plată în capital şi în parte şi procente, sau o capitalizare a intereselor, *ceiace înseamnă că sîntem încă departe de opera de consolidare.* Ceva mai mult, unii dintre creditorii străini mai puţin culanţi, după ce au ameninţat cu protestul semnăturii Romîniei, au şi făcut-o, ceiace le-a atras răspunsul drastic al d-lui Min. de Finanţe atît în exp. sa de motive la ameninţări (p. 52) cît şi într'un interview la fapte.

Ne întrebăm însă dacă răspunsul drastic oricît ar fi de justifi-

---

1 Un ultim capitol al budgetului extraordinar este *finanţarea exproprierii*. D. Ministru de Finanţe, căutînd a „nu admite încărcarea tezaurului cu sume pe care el nu le poate suporta" (Exp. de motive p. 59 No. 8), a alocat pentru această importantă operaţiune suma de 200 milioane. Dar această sumă s'a arătat repede insuficientă mai ales de cînd, în urma multor discuţii, parlamentul a hotărît—*cel puţin privitor la vechiul regat*—că Statul va plăti ca preţ proprietarilor expropriaţi de 40 de ori arenda, pe cînd el nu va putea cere sătenilor împroprietăriţi (conf. decr. din 1918) decît de 20 ori această arendă (art. 36, 6[illegible]-72 şi 143-145 din leg. ref. agrare din 17 Iulie 921); de aici urmează că de acum în vechiul regat Statul ia asupră-şi, în loc de o treime, *jumătate din preţul pămîntului expropriat, pe lîngă dobînda de 5 la sută pe an pe care el s'a obligat să o plătească singur la întregul preţ al pămîntului expropriat din întreaga ţară* (adică dobînda la circa 10 miliarde lei pentru circa 3 milioane Ha. dintre care 2600 Ha. pentru vechiul regat cu preţ mai mare şi 2300 pentru teritoriile unite cu preţ mai mic). În aceste condiţiuni anuitatea Statului pentru finanţarea exproprierii, cuprinzînd: a) *procente* (325 mil. vechiul regat, 150 mil. terit. unite), b) *sumă pentru amortizarea celor 4 miliarde în mediu, preţ total pe sama Statului*, şi c) *cheltueli administrative pentru desăvîrşirea acestei opere*, nu poate fi mai mică de 600—620 milioane. Din această sumă sătenii trebuind să plătească în mediu 250 milioane anual, pentru stingerea în 20 ani a părţii lor de datorie, rămîn pe sama Statului cu mult peste 350 milioane, *din care însă budgetul neprevăzînd decît 200*, parlamentul a hotărît îngreuiarea cotei progresive la imp. pe avere peste cea fixată de d. Ministru de Fin. în proectul d-sale (art. 36 al. 4 şi 5 Reg. ref. agrare din Iulie 921). *Dacă în sfîrşit, deosebirea*—**inadmisibilă în principiu** *dintre felul cum se plăteşte proprietarilor preţul în vechiul regat şi cel în care se plăteşte în noile teritorii, dispare, atunci, atît datoria Statului în capital cît şi cifra anuităţii alocată în budget, apar şi mai prejos decît s'au arătat, faţă de cifra realmente datorită.*

cat, de frumos și de demn, ușurează cu ceva situația creditului nostru in străinătate.

Intr'un cuvînt budgetul d-lui Titulescu lasă întreaga datorie flotantă în starea ei actuală,—fără măcar un început de consolidare.

A treia mare grijă spre o adevărată echilibrare a budgetului este *amortizarea datoriei publice*, atît internă cît și externă. Din punct de vedere formal operația amortizării se poate concepe fie *facultativă* pentru Stat, fie *obligatorie* contractuală, adică obligatorie în senzul că e prevăzută în contractul de împrumut. Din punct de vedere riguros financiar, ea nu se poate concepe decît ca obligatorie în acest sens că, chiar dacă contractul de împrumut n'ar prevedea obligația expresă a amortizării, budgetul—pentru a putea fi socotit ca perfect echilibrat—trebue să prevadă neaparat fondul necesar amortizării de rigoare.—In ceiace privește datoria noastră consolidată, sistemul adoptat de legea noastră este sistemul amortizării obligatorii contractuale, în baza căreia în decursul unui anumit termen, în fiecare an, budgetul trebue să prevadă neapărat un fond anumit de amortizare, care se va achita deținătorilor de titluri prin tragere la sorți. Se înțelege dela sine că operația amortizării nu este totdeauna ușor de îndeplinit și cîteodată este chiar imposibilă din cauza lipsei de resurse în acest scop. Așa de ex. în ultimii ani de restriște, și noi ca și alte State cu mult mai tari decît noi financiarmente, am fost siliți să suspendăm operația amortizării, — oricît de neconformă cu dreptul strict ar fi această măsură. Dar suspendarea amortizării, contrară legii contractului și contrară mai ales regularității în pură finanță, nu poate merge la infinit, fără ca creditul Statului să se resimtă de neîndeplinirea unei obligațiuni atît de stricte. Mai ales în momentul cînd s'a luat ferm și ostentativ hotărîrea ca starea desorganizării finanțelor publice să fie curmată și înlocuită cu aceia rezultînd dintr'un buget riguros echilibrat, singura renăscătoare a creditului public, reînceperea amortizării generale obligatorii se impune neapărat. Budgetul d-lui Titulescu nu întronează acest început neapărat de normalizare,—decît într'o măsură redusă. In loc de un fond de amortizare generală obligatorie a datoriei consolidate și un fond de amortizare specială unei părți din datoria *flotantă*, găsim la punctul 6 al Cap. „*lichidării*" din budgetul extraordinar numai suma de 103.382.635.70 lei alocată ca fond vag de amortizare în vederea faptului că „în cursul anului putem fi siliți prin împrejurări deosebite (!) a achita anume datorii sau putem avea chiar interes a o face" (p. 58, Exp. de mot.).—Așa dar acest fond nu urmărește amortizarea lentă și normală a datoriei generale, ci plata eventual integrală a unor anumite datorii neconsolidate, care vor apărea ca mai presante.—Prevederea acestei sume în scopul de mai sus este cît se poate de justificată, dar să nu omitem a observa că alături de ea lipsește la budgetul ordinar o sumă echivalentă necesară reînceperii amortizării generale lente a datoriei neconsolidate, adică a începerii unei adevărate normalizări budgetare.

Dar dacă în privința datoriei consolidate se impune amortizarea lentă, iar în privința datoriei flotante se impune, dacă nu plata integrală imediată, cel puțin consolidarea,—ceiace budgetul nostru nu realizează,—este o parte a datoriei flotante care cere neapărat amortizarea rapidă sau, în parte, chiar bruscă: aceasta este datoria Statului la Banca Națională prin emisiunea de 12 jum. miliarde hîrtie.

Pe lîngă considerațiuni de ordin general, pe care le vom vedea, cifrarea budgetului ordinar numai la 7 jum. miliarde este, după cum am văzut, o considerațiune specială care impune adoptarea amortizării rapide în opera d-lui Titulescu.—Adoptînd sistemul contrar și anume al deflațiunii lente, aproape insensibile, d. Ministru de Finanțe prevede în budgetul extraordinar cap. lichidării punct. 5 suma de 300 milioane anual prevăzută și într'o lege specială; plătindu-se această sumă anual Băncii se vor retrage treptat bonurile de tezaur date ei spre garantarea biletului, iar de pe piață biletele, și astfel va începe opera deflațiunii. Prevederea acestui fond special de amortizare fiind în legătură cu întreaga situație monetară și valutară a țării, vom da acestei chestiuni o desvoltare aparte în Cap. următor. Aci ne mărginim a spune că suma de 300 milioane, afectată anual retragerii monedei, este absolut insuficientă—*cel puțin din punct de vedere al echilibrării budgetare*, astfel că prevederea ei închee seria măsurilor pe care nu le-am găsit destul de radicale în budgetul d-lui Titulescu.

Din toate cele de mai sus urmează că prevederile budgetare la capitolul cheltuelilor sînt cu mult mai mici decît cer nevoile în care ne-a aruncat războiul și urmările lui nefaste. Capitolul cheltuelilor fiind, după cum am spus, cea mai însemnată parte în alcătuirea sinceră a unui budget, urmează că budgetul pe 921—922 nu este încă adevăratul și sincerul budget care, prevăzînd toate cheltuelile fără rezerve, reticențe sau amînări, să prepare adevărata normalizare budgetară. Deaceia, cu toată mărginirea prin art. 2 al legii budgetare a creditelor suplimentare și adiționale la 38 milioane pe tot exercițiul 921—922, resursa neregulată a creditelor suplimentare și adiționale, și poate chiar a împrumuturilor, va fi din nou pusă la contribuție, dacă nu voim ca nevoi importante să rămînă nesatisfăcute.

In ceiace privește previziunea *rețetelor*, se cuvine să spunem că în urma reformei contribuțiilor directe, și în urma celorlalte măsuri financiare ale d-lui Titulescu,—în urmă mai ales a parcimoniei d-sale cu privire la fixarea cifrei probabilă de încasări,—este aproape cert că previziunile sînt reale, cu atît mai mult cu cît cheltuelile au fost fixate, după cum am văzut, mai prejos de nevoi. Se pare totuși că previziunea rețetelor pentru satisfacerea budgetului extraordinar, neputîndu-se lăsa pe experiența anilor trecuți, mai ales în ce privește rendementul impozitelor extraordinare, excedentul budgetului ordinar, veniturile noii organizări a exportului, punerea în valoare a avuțiilor neexploatate ale Statului și mai ales previziunea încasărilor dela unii din debitorii noștrii externi (Rusia, Austria, Germania),—această previziune a rețetelor în vederea budgetului extraordinar nu este suficient de sigură.

In scurt, atît budgetul ordinar cît și cel extraordinar—aritmeticește perfect echilibrate—fiind prevăzute la venituri cu o sumă a cărei valoare economică este problematică, iar la cheltueli nefiind prevăzute cu absolut toate cheltuelile necesare unui budget riguros echilibrat,—nu se poate zice că opera d-lui Titulescu realizează radicala asanare a crizei budgetare. [1]

1 O comparație *în linii mari* cu budgetele din urmă ale altor țări ne poate fi de folos. Așa de ex. budgetul total al Franței pe 1920 atinge la cheltueli cifra de 45.987.358.000. Avînd în vedere că puterea de achiziție a biletului francez este redusă în mediu la jumătate, aceasta înseamnă că în monedă normală budgetul pe 1920 al Franței ar

*

Intrucit măsurile d-lui Titulescu asanează criza monetară

„Limitarea circulaţiei fiduciare e mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea puterii de achiziţie a leului".
(N. Titulescu, Ministru de Finanţe, Exp. de motive la budget p. 58 No. 5 al. 2).

După ororile fizice şi morale ale războiului, cea mai mare calamitate în proporţii şi urmări este criza monetară, manifestată prin inflaţie. Inflaţia monetară care în rezultatul ei practic este o preluare forţată, dar deghizată, a unei părţi din averea particularilor, nu este în fond decit o aplicare a legii pe care am numit-o „Socialism de războiu", în baza căreia în timpuri de subt-producţie specifică războiului, pe lingă alte manifestări socialiste, se tinde şi la o prelevare a averii particularilor în interesul superior şi presant al Statului. Dar această aplicare a socialismului de războiu în domeniul financiar, prin emisiunea clasică de hîrtie, este o adevărată *deviere* dela calea lui normală de aplicare, prin aceia că în loc să atingă *toate* categoriile de cetăţeni, nu atinge decit pe deţinătorii de numerar şi creanţe,—în care categorie, bine înţeles, se găsesc mulţi bogaţi cu rezistenţă la această încercare, *dar în care categorie în timpurile din urmă—dat fiind avîntul micilor plasamente—se găsesc şi mai mulţi săraci.*

In acest fel, pe lingă *socializarea deghizată şi nedreaptă*, se operează şi o *deplasare tot aşa de injustă de averi dela un individ la altul*,—şi aceasta este latura socială a calamităţii.

Dar după cum am arătat cu insistenţă (V. Rom. No.5 | 920, p. 273—276), criza monetară are o urmare funestă între toate şi anume: *desorganizarea producţiei*, adică reducerea la neant a singurului mijloc cu adevărat salvator de restaurare economică şi financiară: intensificarea muncii şi a rendementului ei.

O altă urmare tristă a crizei monetare este *scumpirea îngrozitoare a traiului în interiorul ţării,—şi deprecierea valutei pe pieţele străine* (loc cit.). In fine o altă urmare (de care ne vom ocupa mai jos) e că inflaţia monetară, şi neluarea de măsuri pentru stirpirea ei, tîrăşte şi menţine finanţele Statului la un *faliment de fapt.*

A asana deci criza monetară înseamnă în primul rînd a face operă financiară propriu zisă, iar în al doilea rînd, deşi ceva mai indirect, operă economică şi operă socială,—noi am zice chiar operă morală prin stirpirea posibilităţii de a se cîştiga fără muncă şi prin reintronarea corectitudinii şi a bunei credinţe în executarea transacţiilor.

După cum am arătat altă dată, cauzele crizei noastre monetare fiind în primul rînd interne şi de natură pur financiară şi numai în mod subsidiar de natură economică (lipsă de export, import excesiv), remediul cel mare împotriva marei noastre calamităţi nu poate fi în primul rînd decit tot de natură financiară şi numai în subsidiar economică. Or, în momentele actuale remediul financiar nu poate avea decit două feţe neaparate: a) *reducerea inflaţiei printr'un mijloc sau altul exercitat de Stat*; b) *garantarea biletului de bancă*, în principal prin elemente patrimoniale socializate din averea particularilor în urma unei operaţiuni adequate, şi în mod cu totul subsidiar prin întărirea creditului Statului subt forma echilibrării budgetului 1.—Aşa fiind, grija de a asana criza monetară trebue să fie tot atît, dacă nu chiar mai mare decit grija de a asana criza budgetară. *In acest sens măsurile extraordinare le-am conceput în primul rînd în vederea reducerii inflaţiei şi garantării biletului şi numai în subsidiar în vederea găsirii de noi resurse budgetare.*

Deşi ideia că asanarea crizei financiare subt cele două forme ale sale, dar mai ales subt formă monetară primează şi *condiţionează asanarea crizei economice*, a fost pusă în mod luminos în timpul din

---

fi fost în cifră rotundă de 23 miliarde faţă de 5 miliarde în 914, adică în mediu de 4 ori mai mare ca în timp normal şi reprezentînd 10 la sută din întreaga avuţie naţională a Franţei sau 70 la sută peste venitul naţional. După sistemul evaluării budgetului francez pe 920 şi ţinînd cont de deprecierea monedei noastre, budgetul nostru de azi ar trebui să atingă minimul 30 miliarde, adică de cel puţin 3 ori mai mult decit budgetul d-lui Titulescu. Budgetul Italiei pe 920 atinge la cheltueli cifra de 28.450.000.000, sau în monedă tare cam 9 jum. miliarde faţă de 2 jum. miliarde la 914, adică de 4 ori mai mare ca cel normal, şi circa 10 la sută din avuţia naţională sau 80 la sută peste venitul naţional. Budgetul Angliei pe 1920 atinge 1.131.100.000 livre sterlinge faţă de circa 200 milioane livre la 914 adică de 5 ori mai mare, în medie 9 la sută din avuţia naţională sau 40 la sută peste venitul naţional. Numai budgetul nostru, mai fericit, nu atinge decit a 25-a parte (adică 3—4 la sută) din avuţia naţională şi numai 40 la sută din venitul naţional într'un timp cînd nici un stat beligerant, afară de Statele-Unite, nu şi-a putut acoperi nevoile budgetare numai cu cifra venitului naţional, chiar dacă prin absurd l-ar fi luat întreg pe calea impozitului. Să ne putem noi oare permite luxul de a sta alături cu Statele-Unite în privinţa evaluării budgetului? Tot astfel este de remarcat că pe cînd în Statele de mai sus, caşi în Statele-Unite, budgetul total pe 920, socotit în monedă tare, este de peste 5 ori mai mare ca cel din 914,—budgetul d-lui Titulescu nu este decit cu 50 la sută mai mare ca cel din ultimul an normal. In fine pe cînd budgetul Franţei e cu aproape un sfert mai mare decit circulaţia ei fiduciară (37 miliarde circulaţie, 45 miliarde budget), iar al Stat.-Unite cu o treime (24.091 milioane fr. circulaţie, 32 jum. miliarde budget), pe cînd al Angliei şi al Italiei este cu mai mult de două ori cît circulaţia fiduciară (Anglia: 10 jum. miliarde circulaţie, 28 miliarde în franci budget; iar Italia: 12.200 milioane circulaţie, 28.450 milioane budget), budgetul d-lui Titulescu reprezintă numai 70 la sută din circulaţie.

Este adevărat că o parte din cheltuelile budgetare ale unora din Statele de mai sus s'au acoperit cu fonduri bazate pe creanţele încasabile dela inamicii învinşi sau operaţii extraordinare de împrumuturi,—dar pentru moment pe noi nu ne interesează modalitatea acoperirii cheltuelilor, ci numai faptul dacă budgetul pe 921-922 conţine tot ce impun necesităţile inexorabile ale timpului ca cheltueli.

(Cifrele avuţiilor diferitelor ţări sînt luate după Ch. Gide, C. d'Ec. pol. II, 136, ale budgetelor respective după Allix, Tr. de Sc. des Fin. Introd. p. XI în notă Ed. 921, iar ale circulaţiilor fiduciare după un articol de G. Grézé din Revue Econom. internationale, Maiu, 920)

1 Vorbim aici de garanţiile extraordinare necesare pe timpul cît emisiunea neregulată va mai subsista. Garanţia normală, furnizată de tratele emise cu ocazia mişcării vieţii comerciale, va domni exclusiv, abia mai tîrziu.

urmă și de savantul economist, profesorul Achille Loria, precum și de conferința financiară dela Bruxelles, totuși plaga socială a inflației monetare își are încă partizanii săi, sau cel puțin argumentele sale.

Așa de exemplu concepția inflaționistă a avut în ultimul timp norocul de a avea în favoarea ei—din anumite puncte de vedere—un articol al eminentului profesor Ch. Gide care, întrebîndu-se dacă ar fi de dorit ridicarea francului, se pronunță pentru negativă din mai multe rațiuni. Iată pe cele principale. Dacă în momentele actuale francul ar ajunge la al pari cum era înainte de războiu, atunci puterea lui de cumpărare crescînd *în exterior*, bariera reflexă—care tocmai prin deprecierea valutei redusese importul la minimum—dispare și țările cu monedă întărită vor începe să importe cu frenezie. Or, creșterea nesăbuită a importului va omorî industria națională, va produce șomagii, scăderi de salarii și sclerozarea vînzărilor interioare, dat fiindcă lumea, în așteptarea eftenirii și mai mari, își reduce cumpărările la minimum.

La aceasta răspundem: o țară în criză de subt-producție, oricît de depreciată ar fi valuta ei, atîta vreme cît aceasta încă se cotează cît de puțin pe piața străină, va importa cu orice preț cantitatea de bunuri ce-i sînt indispensabile, ba chiar cu o vădită tendință—dată fiind îmbogățirea nouă a unei pleiade de indivizi a căror consumație era altădată mai redusă—să importe chiar (dacă nu mai ales) obiecte de lux. Experiența noastră în orele actuale este pe deplin edificatoare. Cantitatea importului unei țări este în adevăr determinată în primul rînd de nevoile *reale* ale acestei țări și de tăria dorinții de a avea anumite bunuri și numai în al doilea rînd de starea valutei,—dacă, se înțelege, valoarea hîrtiei ei nu este prea apropiată de zero. De altfel dacă este adevărat că scăderea francului este un bine, nu trebue să fim prea îngrijorați de ridicarea lui, *căci* importul crescînd în mod exorbitant, aceasta este—după cum cred cei mai mulți—o cauză nouă de scădere a valutei în exterior și astfel revenim de unde am plecat. Ritmul vieții economice de import și export duce fatal aci. Să nu ne temem deci de urcarea francului cînd n'avem supra-producție, căci ea nu poate fi decît momentană!

Ridicarea francului aduce, se zice, o relaxare a cumpărăturilor în interior și astfel se apasă asupra industriei naționale. Dar aceiași speranță din ce în ce mai consistentă în eftenirea vieții, dacă ea este o realitate,—nu duce oare și la o restrîngere a cumpărărilor din exterior? De ce această deosebire între cumpărăturile dinăuntru și cele din afară? Deaceia credem că ridicarea valorei monedei nu poate avea urmările rele de mai sus. Dimpotrivă, lucrînd în același fel în interior cași în exterior, viața se va efteni în mod neașteptat, importul va rămîne același, dacă nu se va reduce chiar, prin relaxarea putinții de consumație somptuară a îmbogățiților, iar industria națională și producția în general abia atunci își vor putea începe adevărata activitate rodnică, căci abia atunci va renaște în suflete siguranța că munca va fi răsplătită cu monedă de o valoare reală, nu cu ficțiuni care își bat joc de munca și proprietatea particularilor de bună credință și fără putință de apărare. *Increderea în valoarea reală a monedei este condiția sine qua non a reînceperii muncii active.*

Dar concepția menținerii deprecierii adaogă: dacă valoarea banului se ridică, atunci procentul de impozit care va apăsa pe contribuabili va fi mai mare. Așa de exemplu, dacă subt regim de inflație statul trebue să preia din venitul particularilor 18 la sută, după suprimarea ei, venitul tuturor micșorîndu-se din punct de vedere aritmetic, statul va trebui să preia 70—80 la sută. Așa dar interesul unei mai ușoare impoziții cere menținerea inflației. Am prevăzut acest argument în toată preciziunea lui în art. din V. Romînească No. 5|920 p. 291 nota 2. Am arătat însă acolo că în realitate atît subt inflație cît și după suprimarea ei, cota de preluare este aceiași în fond, cu atîta observare că subt regim de inflație cea mai mare parte din cotă este *deja preluată* în mod deghizat prin însăși operația emisiunii de hîrtie,—făcută fără nici o preocupare de justiție. Or, un impozit nu se mai poate concepe azi, decît dacă răspunde neaparat și unei preocupări de justiție.

Tocmai din acest punct de vedere se impune reducerea inflației printr'un impozit adequat,—acesta fiind singurul mijloc de a pune în concordanță cu justiția, preluarea deja înfăptuită din averea numai a unora dintre particulari. *Ceva mai mult: vom vedea că instituirea impozitului progresiv pe venitul global subt regim de inflație duce la nedreptăți neașteptate, pe care numai asanarea prealabilă a crizei monetare le poate evita.*

Iată acum cel mai puternic argument al concepției menținerii inflației. Dacă se ridică valoarea banului, atunci datoria publică devine zdrobitoare pentru stat. Dimpotrivă, dacă valoarea banului este extrem de redusă, datoria publică este extrem de ușurată, căci statul se poate achita față de creditori,—plătindu-le hîrtie depreciată.

Dela început se impun două observații: a) datoria publică nu e singurul capitol al cheltuelilor budgetului; b) chiar la cap. datoriei publice, cea mai însemnată parte o formează, după cum am văzut, *datoria externă*, precum și mai ales datoria internă către Banca Națională. *Or, chiar dacă ar fi adevărat că inflația este de dorit spre a stinge mai ușor datoria publică obișnuită—ceiace nu trebue admis—este de observat că deprecierea monetară îngreuiază toate celelalte cheltueli budgetare—altele decît datoria internă—și în special îngreuiază plata datoriilor externe prin diferența de valută. Ceva mai mult. Chiar din punct de vedere al datoriei publice interne, atîta vreme cît inflația subsistă,—ceiace se cîștigă prin ușurarea plăților datoriei obișnuite prin aceia că banul cu care se plătește e depreciat, se perde prin aceia că budgetul e în schimb încărcat cu plățile către Banca Națională. Dimpotrivă, dacă inflația dispare,—ceiace se pierde din îngreuiarea plății celorlalte datorii, se compensează prin aceia că datoria către Banca Națională s'a stins.* Cum se poate deci susține că stingerea celei mai însemnate părți a datoriei publice (ceia către Banca Națională) ar fi un motiv de îngreuiare a datoriei publice?—*Așa dar din punctul de vedere al unei ușurări generale de a se suporta sarcinile budgetare, inflația monetară nu servă la nimic.*

Dar să considerăm în special însăși chestiunea datoriei interne *obișnuite*, în legătură cu inflația socotită salvatoare.

Mai întâiu să remarcăm că concluzia logică la care ne-ar duce acest sistem este că, pentru a ușura până la extrem sarcina datoriei publice, ar trebui să nu ne oprim pe panta deprecierii, ci să ne aruncăm cu frenezie înainte pentru a scăpa complect de datoria publică obișnuită. Neputînd fixa în mod serios un punct de oprire, urmează că ar trebui să ne menținem într'o continuă depreciere și instabilitate,

celace desigur nici inflaționiștii cei mai radicali nu o pot dori. Inadmisibilitatea consecințelor condamnă dela început sistemul. Dar concepția inflaționistă are o soră mai modestă: ideia că celace trebue să urmărim nu e atît ridicarea valorii leului cît stabilizarea valorii lui chiar scăzute. Teoria aceasta—*excluzînd prin definiție chiar un început de deflațiune măcar lentă*—este inaplicabilă, căci nu există un criteriu după care să se poată fixa momentul cînd trebue să se înceteze ascensiunea inflației. Să admitem totuși că am putea să ne oprim în mod nearbitrar la un anumit punct și astfel să parăm urmările periculoase ale inflațiunii *continue*.

Chiar în acest caz se impune să facem o deosebire între datoriile contractate de stat în timp de valoare normală a monedei și cele contractate în timp de depreciere. Dacă este vorba de acest de-al doilea fel de datorii, de sigur că ridicarea valorii banului ar păgubi statul silindu-l să plătească mai mult decît a primit; dar o politică financiară sănătoasă cere tocmai ca în tot timpul deprecierii, nici un împrumut nou să nu se facă, ci prin impozite să se suprime în prealabil inflația. Dar dacă totuși asemenea împrumuturi s'au făcut? In acest caz, dacă nu se poate înfăptui ideia rambursării după valoarea banului din momentul contractării împrumutului, greșala neertată comisă prin contractarea la timp intempestiv a acestor împrumuturi, impune ca o urmare inevitabilă o îngreuiare reală a datoriei publice, care totuși se poate scuza prin aceia că un sistem ulterior adequat de impozite poate pune surplusul de greutate tocmai în sarcina acelora, care au cîștigat prin operațiile financiare ce au provocat inflația și împrumuturile,—ocolind impozitele.

Dacă scrupulul, numai în aparență scuzabil, al evitării unei îngreuiări a datoriei publice interne, amînă mereu opera deflației,—atunci menținerea deprecierii banului are, chiar în acest domeniu, urmări condamnabile și deci inadmisibile.

In adevăr, dacă pentru a menține ușurința și dreptatea în plata datoriilor contractate *subt regim de inflație*,—plătim cu aceiași monedă și datoriile contractate în *timp de valoare normală a monedei*, atunci întreaga chestiune intră sau în domeniul incorectitudinii sau în domeniul rizibilului. Ce înseamnă în adevăr gluma că, plătindu-se un ban redus la a 10-a sau a 15-a parte din valoarea lui normală, achită legalmente o datorie contractată în bani de valoare normală, numai fiindcă pe hîrtia băncii stă scris o valoare fictivă?

Viața economică și financiară cași transacțiile juridice nu sînt jocuri de copii unde imaginația și iluzia să ție loc de realități satisfactorii. A impune oricărui creditor fără deosebire să primească banul depreciat, înseamnă în privința plății procentelor, operarea pură și simplă a unei conversiuni generale *forțate*, iar în general vorbind, a plăti în bani depreciați, înseamnă pur și simplu pentru stat a fi și a se menține în *bancrută de fapt*.

Iar bancruta care impune acceptarea numai a 7 sau 10 la sută din întreaga sumă datorită, și socotește totuși datoria stinsă, este mai gravă în fond decît celebrul *terț consolidat* francez din 9 Vendemiar an. VI, căci aceia a silit pe creditori să primească numai 65 la sută în asignate, pe cînd pentru restul de o treime statul s'a recunoscut dator de a plăti cu monedă de valoare normală.

Dar să trecem. Opinia care socotește că bancruta este o soluție juridică și financiară a plății datoriei publice nu trebue să ne oprească mai mult.

In fine un alt argument pentru menținerea deprecierii banului este ideia că, dacă valoarea lui se ridică, urmează fatal *o scădere a salariilor*; iar perspectiva scăderii salariilor este preludiul războiului social.

Scăderea salariilor *rezultînd din încetinirea producției* nu ne privește aci din două motive: a) ridicarea valorei banului am arătat tocmai că este cel mai sigur și puternic stimulent al intensificării producției, și în acest senz ridicarea valorei banului scumpește, din punct de vedere propriu zis economic, mîna de lucru. b) încetinirea producției fiind mai ales,—*sau* determinată de procesul deprecierii banului, *sau* în legătură cu alte fenomene decît întărirea monedei,—nu trebue să ne preocupe aci decît scăderea salariilor *în directă și nemijlocită legătură cu opera deflației*.

Din acest punct de vedere este însă evident că numai aritmeticește se pot micșora salariile; ca putere de achiziție, salariul plătit în monedă întărită—deși mai mic ca cifră—este tot atît, dacă nu mai mare, ca salariul actual.

In celace privește efectul *psihologic* deprimant pe care l-ar avea micșorarea chiar aparentă a salariilor, el este neînsemnat față de efectul deprimant pe care-l produce în sufletul muncitorului convingerea că, din cauza desorganizării instrumentului de schimb, anumiți indivizi pot peste noapte să facă averi colosale fără nici un surplus sau fără nici un pic de muncă. *Posibilitatea de a se cîștiga pe nemuncite, produsă și întreținută de dezorganizarea monetară,—iată adevăratul germen de nemulțumire și revoltă în sufletul muncitorimii.* Tocmai de aceia în timp de depreciere a banului, nu este suficient să se mărească mai mult sau mai puțin parcimonios salariile (care deși s'au mărit, n'au urmat aequo pede nici deprecierea banului, nici cîștigurile patronilor, nici mai ales pe acelea ale altor indivizi care cîștigau chiar pe nemuncite), ci—pentru a se recîștiga, cum se exprimă foarte bine d. V. Madgearu, „*voia bună a clasei muncitoare*" *, —trebue să se tae radical putința de cîștig fără muncă, să se dea o cît mai largă răsplătire a muncii productive și să se realizeze o mai justă repartiție a bunurilor printr'un sistem de impozite, care trebue să aibă în primul rînd în vedere asanarea monedei a cărei depreciere a ințețit lupta de clasă. In acest senz întărirea monedei departe de a tinde la ațîțarea sentimentelor de ură și revoltă ale muncitorimii, tinde dimpotrivă, printr'o nouă repartiție a sarcinelor și în parte a bunurilor, să îndepărteze și chiar să ocolească războiul social.

Din toate cele de mai sus urmează că nu există argument serios, pentru care ar trebui să ne menținem subt regim de depreciere,—dimpotrivă. De altfel se pare că în ultimul timp majoritatea celor ce abordează chestiunea a căzut de acord asupra adevărului că inflația monetară, cu cortegiul ei de urmări, este în adevăr o calamitate socială contra căreia o guvernare prevăzătoare trebue să ia măsuri,—fără de care mergem la ruină sigură. Dar dacă este adevărat că mai toată lumea clar văzătoare condamnă inflația și cere măsuri de îndreptare,—o foarte gravă chestiune naște cu privire la mijloacele cele mai potrivite de a se ajunge la scop. Să precizăm: cum trebue să se facă deflația, deodată așa ca să revenim brusc la valoarea leului

---

* V. în studiul d-sale din *Arhiva p. știința și reforma socială*, No. 4 din Ianuarie 921, frumosul pasagiu dela p. 484-485.

al pari sau încetul cu încetul, aproape pe nesimțite? Cu privire la această gravă chestiune mai toți,—y compris Ach. Loria și majoritatea membrilor Conf. financ. dela Bruxeles, citați mai sus,—au opinat pentru deflațiunea lentă, susținînd că deflațiunea bruscă ar produce un dezastru economic mai mare chiar decît cel produs prin inflațiune. Așa dar prudență, deflațiune cît se poate de lentă, aproape insensibilă!

D. Ministru de Finanțe a adoptat acest sistem, aproape unanim recomandat. Și cu toate acestea, atingînd această chestiune în V. Rom. No. 1 | 921 p. 53, noi am socotit că metoda unei deflațiuni bruște este cea mai indicată, pentru motivul foarte însemnat că metoda lentă, prin scăderea continuă și prelungită pe 30—40 ani a prețurilor, va constitui un element paralizant al producțiunii,—*„narcoticul permanent al economiei noastre naționale pe mai mult de un sfert de veac“*.

In adevăr, dacă deflațiunea se concepe pe termen foarte lung, depresiunea crescîndă a prețurilor pe tot acest timp anunță pierderi, sau cel puțin tae orice șansă de cîștig pentru producători, și atunci tot capitalul disponibil se îndepărtează dela producție și tinde la *tezaurizare*, care prin simpla trecere a vremii oferă capitalistului cîștiguri sigure prin ridicarea treptată a valorii banului tezaurizat. Or, mai ales în acest timp și mai ales în Romînia cu noul ei capital disponibil, rezultat din plata exproprierilor, este nevoe inexorabilă de îndreptarea banului spre producția propriu zisă, iar nu de dispariția lui de pe piață. Deflațiunea bruscă este singura măsură care poate evita această calamitate eventuală.

Singurul neajuns relativ, de care se poate vorbi în caz de deflațiune bruscă, este ruina momentană a acelor producători și negustori care, lucrînd cu capital împrumutat, nu pot din cauza scăderii bruște a prețului mărfurilor să-și scoată din vînzarea acestora nici măcar sumele investite,—necesare pentru a-și plăti datoriile față de cei ce i-au finanțat,—de unde falimentul pentru ei și pentru băncile, creditorii lor. 1 Să remarcăm însă următoarele: a) dacă este adevărat că cei ce lucrează cu bani împrumutați vor da în formă faliment, cei ce lucrează pe compt propriu *(și aceștia sînt foarte mulți în timpurile actuale de restrîngere a creditului)* sînt la adăpost, căci sumele realizate prin prețurile chiar reduse sînt suficiente pentruca, prin creșterea bruscă a puterii lor de achiziție, să satisfacă nevoile viitoare ale întreprinderii; b) dacă este adevărat că unii producători și negustori vor suferi o pierdere bruscă, să nu uităm că nu există azi în societate producător sau negustor care să nu fie în același timp un cîștigător de războiu, care a realizat deja sume enorme, aflate acum afară de întreprindere, astfel că deflațiunea bruscă ar fi pentru ei un just element de compensare, care îndeplinește pe deasupra o mare operă socială; c) pierderea bruscă a unora în caz de deflație bruscă se regăsește subt forma lentă dar continuă—în deflațiunea lentă—cu această agravare că timp de 40 ani capitalul va fugi de producție,—*în timp ce adouazi după deflațiunea bruscă, el are toate motivele să se îndrepte tocmai și imediat spre o cît mai intensă producție*.

Punînd în cumpănă avantagiile și desavantagiile celor două feluri de deflațiune, e greu de a nu se vedea superioritatea deflațiunii bruște.

Cum se explică atunci că oamenii cei mai competenți, erudiții și

* G. Valois, *La monnaie saine tuera la vie chère*, Paris, Nouv. Librairie Nationale, p. 86 și urm

oamenii de stat cei mai străluciți din apus au preconizat metoda lentă? Explicația e următoarea: în țările din apus care au fost cele dintâiu avute în vedere în discuție, inflațiunea—deși s'a produs și lucrează ca element dezorganizant—este totuși departe de a atinge proporțiile în care inflațiunea bîntue în țara noastră, pe care n'o întrece în calamitatea aceasta decît Polonia, Rusia, Ungaria sau Austria.

Cînd inflațiunea nu trece de o anumită limită, se poate aviza la măsura benignă a deflațiunii lente sau chiar insensibile. Cînd însă inflațiunea nu mai este o simplă incomoditate economică, ci ia proporțiile unui dezastru, atunci măsurile de îndreptare nu pot să fie decît violente. Se înțelege, violența ea însăși are limite. Nimeni nu se poate gîndi la o deflațiune atît de violentă și atît de bruscă încît, printr'o singură lovitură, să readucem leul sau francul de exemplu la al pari. Aceasta ar fi absurd de eronat și ar fi periculos, *nu din cauza ruinării aparente a cîtorva cîștigători de războiu fără nici o importanță*, ci pentru faptul că nevoile refacerii sînt așa de mari, încît zilnic noile întreprinderi cer capital disponibil peste cifra disponibilităților normale. Tocmai deaceia într'o țară cu inflație amețitoare ca a noastră, se impune în prealabil o operă de fixare aproximativă a cifrei de monedă necesară Romîniei întregite, nevoe pe care un ochiu expert—scrutînd nevoile pieței—o poate fixa cu relativă aproximație, și în urmă tot ce trece peste aceste nevoi ale pieței, constituind inflația superfluă și otrăvitoare a vieții economice, trebuește imediat stîrpită. *Pentru această din urmă cantitate dăunătoare se impune deflațiunea bruscă printr'un mijloc sau altul (împrumut forțat sau mai bine impozit), iar pentru inflațiunea rămasă, necesară cîtva timp—opera de deflațiune lentă.*

Așa dar pe cînd țările cu inflațiunea oarecum moderată își pot permite luxul unei deflațiuni lente exclusive, țările cu inflațiune înecătoare, cum este pe punctul de a fi a noastră, au nevoe de două deflațiuni: una bruscă în prealabil și alta lentă în subsidiar.

Aceasta nu este un paradox, nici o părere izolată; este părerea adequată situației dela noi.

In adevăr bărbați de competență necontestată și care nu pot fi socotiți de idealiști sau vizionari în chestiuni de economie și finanță, au susținut la noi această teză, cu diferența inevitabilă a fețelor multiple ce comportă o soluție aceiași în fond.

Astfel d. Vintilă Brătianu—cît se poate de moderat—în discursul său din Camera trecută șed. dela 17 Febr. 920 (Desbaterile Adunării deputaților p. 629 și urm.) a preconizat deflațiunea *rapidă* parțială în 4—5 ani, urmată de o deflațiune lentă pe un timp nedeterminat, *după ce însă a arătat nevoia unui împrumut forțat care trebuia să aibă de scop retragerea în stil mare a biletelor străine:* „Trebue, zice d-sa, separat cu totul împrumutul intern pe care-l faceți pentru cheltuelile Statului, de *împrumutul mare și forțat pe care trebue să-l faceți pentru retragerea* emisiunii străine și false, pe care o avem în țară la noi“ (Desb. Cam. p. 633 col. II-a). In articolul din „Democrația“ No. 4 | 921 p. 101 și 114 punct. II, d-sa revine asupra ideii că programul de consolidare a biletului de bancă trebue întins pe 4—5 ani *(timp relativ scurt)* pentru a nu se trece prea brusc la situația normală.

D. Al. Marghiloman, în aceiași ședință a Camerei dela 17 Februar 1920, a preconizat prin următoarele cuvinte necesitatea unei deflațiuni bruște printr'un împrumut forțat:

„Acum, domnii mei, *se impune o soluţiune radicală* şi care nu trebue să întîrzieze.

„Fiecare zi pe care o pierdem este o pagubă pentru avuţia naţională. Trebue să retragem toată moneda şi s'o înlocuim printr'o monetă nouă şi să nu mai primim nimic din ce nu o fi fost prezentat la acest schimb.

„Cum se poate face aceasta? *Se poate face printr'un împrumut forţat*. Statul înlocueşte într'un termen de, toate biletele care sînt în circulaţie, nu singur evident, mînă în mînă cu Banca Naţională, reduce circulaţiunea cu 50 la sută şi pentru 50 la sută sau altă proporţiune de determinat dă o ciduIă, cidulă care va intra în portofoliul tuturor părinţilor de familie şi cărora, cu deosebire ţăranilor, le-ar servi în principal ca să plătească pămîntul. *Aşa s'a redus deodată circulaţiunea cu 50 la sută*. Am căpăta şi pentru Stat avantagiul că toate biletele pe care le-a înlocuit, dacă sînt romîneşti ei le dă Băncii Naţionale spre destrucţiune; se uşurează aşa situaţiunea vis-a-vis de Banca Naţională, se degajează Banca Naţională de o circulaţiune pletorică; iar biletele străine, Statul le pune în pivniţele Minist. de Finanţe, aşteptînd ceasul lor de a fi opuse în compensaţie fie Austro-Ungariei, fie Rusiei... *Până atunci noi ne-am însănătoşit valuta noastră (Aplause)... Acesta era proectul favorit al Ministrului de Finanţe Mişu Săulescu luat şi continuat pe urmă de urmaşul lui, Costică Arion.*

„...Este oare, domnii mei, în ceiace vă propun eu numai o fantazie libristică luată din cărţi? Sistemul propus de mine n'a fost practicat de nimeni? Speculez eu o celeritate pe care materialitatea faptelor ar demonstra că nu o putem atinge? Nu, domnii mei, mă inspir dela exemplul altor ţări. Jugo-Slavia a început la 4 Februar retragerea întregei monede..." (Mon. Ofic. Desb. Adun. Dep. pe luna Februar 1920 p. 585 col. 2 şi 586 col. I-a). 1

De altă parte d. Aristide Blank în cunoscutul interview, acordat anul trecut ziarului „Argus" cu data de 24 Iulie 1920, propune nici mai mult nici mai puţin decît o deflaţiune *bruscă* de 50 la sută printr'un împrumut forţat, însoţită de un impozit extraordinar pe avere tinzînd la socializarea unui sfert din averea particularilor, mijloc eroic, cu dreptate numit „amputare". 2

Aşa dar deflaţiunea *bruscă* nu este o utopie sau o soluţie înfricoşătoare, ci—date fiind împrejurările anumite prin care trece Romînia—este soluţia pe care economişti financiari şi oameni de stat ponderaţi şi realişti, o recomandă ca singura soluţie eficace.

D. Ministru de Finanţe abordînd chestiunea asanării monetare, în strînsă legătură cu problema valutară în general, adoptă, cum am spus, metoda lentă şi anume subt două forme: a) un mijloc pur financiar, prin prevederea la budgetul extraordinar a sumei de 300 milioane anual, realizată de impozitul pe avere şi care servind ca plată parţială a datoriei către Banca Naţională va opera începutul operei de deflaţiune lentă; b) al doilea mijloc pe care îl anunţă numai în expunerea de motive este un program de politică valutară întins pe un număr mai lung de ani care tinde să organizeze în mîna Statului un serviciu serios de devize asupra străinătăţii şi astfel, concomitent cu plata celor 300 milioane anual, să se închege opera consolidării monetare

1 Citaţiunea aceasta nu însemnează adoptarea mijloacelor de deflaţiune, ci numai relevarea exclusivă a ideii unei deflaţiuni brusce.
2 Modalităţile propuse de d. Blank erau discutabile.

lente, adăogîndu-se la mijlocul intern al retragerii, ridicarea valutei prin export.

Nu ne vom ocupa aci de politica valutară viitoare a d-lui Ministru de Finanţe, căci ea constitue un mijloc mai mult *economic* de asanare a valutei şi pe noi ne interesează numai mijloacele de natură pur financiară, independent de starea economică a ţării din momentul luării măsurilor. 1

Din acest punct de vedere—trebue s'o spunem fără înconjur—*alocaţia de 300 milioane anual pentru plata datoriei la Banca Naţională, nu numai că nu constitue opera de deflaţiune bruscă sau cel puţin rapidă, necesară, de care vorbeam mai sus, dar ea nu constitue nici macar un început serios de deflaţiune lentă.* Cînd în loc de 1200 milioane circulaţie din timp normal, avem o circulaţie de 13 miliarde în mediu, cînd deci cantitatea superfluă de monedă este—să zicem—de minimum 6—7 miliarde, urmează că *soluţia d-lui Titulescu de a opera deflaţia cu 300 milioane într'un an de relativ belşug, impune mai mult de 20 de ani de aşteptare numai pentru deflaţia care după o părere ar trebui operată într'o lună. In ceiace priveşte restul operei de deflaţie până la atingerea normalului încă 20—30 de ani ar mai fi necesari, în total 40—50 de ani!*

Opera de deflaţiune a d-lui Titulescu este mai anemică chiar decît opera de deflaţiune adoptată în Franţa, care se ştie cît este de scleroasă cînd e vorba de finanţă eroică. Or, începînd dela 1 Ianuarie 1921, *Statul francez s'a angajat să plătească Băncii Franţei „cel puţin" 2 miliarde de franci anual, spre a stinge o datorie care nu trece de 2 jum. miliarde.*

La noi datoria Statului către Banca Naţională fiind în mediu de 12 miliarde, iar suma alocată pentru retragerea anuală fiind fixată la 300 milioane într'un an bun (art. 9 leg. spec. şi bug. extra-ord.

1 De altfel să remarcăm în treacăt că îmbunătăţirea valutei prin export nu întăreşte decît valuta pe pieţele străine, *şi aici minimal*; exportul fiind numai un mijloc de readucere în ţară a leilor exportaţi, el lasă prin el însuşi inflaţia monetară din interiorul ţării în totul ei, ba chiar o agravează eventual. In mod invers, dacă valuta se întăreşte rapid prin mijloace financiare, atunci este adevărat că deţinătorii străini de lei hîrtie se îmbogăţesc şi o parte din exportul nostru va intra *c'tva timp* în mîna lor aproape pe nimic; în schimb însă noi nu vom pierde prea mult, căci pe măsură ce valoarea leului creşte, deoparte pericolul exportării leilor se micşorează, iar pedealta plăţile noastre externe în general şi în special a bonurilor de tezaur, emise în monede străine, se uşurează în principiu. Or, datoria noastră externă e mai mică în lei hîrtie ce circulă pe pieţele străine decît titlurile emise în monedă străină.

Dacă se adoptă politica deflaţiunii lente până ce prin export, încet încet, leii expatriaţi vor fi readuşi în ţară, atunci, pe tot timpul cît exportul va fi mai mic decît importul, şi aceasta va dura cîtăva vreme, dată fiind inflaţia din interior şi plăţile noastre externe, este de aşteptat că leii noştri de hîrtie vor continua a eşi peste graniţă şi astfel cantitatea lor pe pieţele străine va continua să fie aceiaşi sau chiar va creşte. Pentru a ocoli şi acest pericol, deflaţiunea bruscă în interior este mijlocul salvator eroic, deşi poate, pentru un moment dureros. Aşa dar *şi din acest punct de vedere chestiunea asanării crizei monetare se prezintă nu ca o chestiune economică de exterior, ci mai ales ca una financiară de interior.*

cap. I, punct. 5) urmează că *pe cînd în Franţa Statul e obligat să retragă anual din circulaţie a 13-a parte dintr'o inflaţiune relativ moderată, la noi Statul nu retrage decît a 40-a parte dintr'o inflaţie care tinde să înece în valurile ei orice avînt de refacere! Pe cînd, cu alte cuvinte, în Franţa, unde dezastrul inflaţiei nu e prea mare, opera deflaţiunii lente s'a conceput pe 12 ani,—la noi unde ea presează s'a conceput pe 40!*

Am spus că cea de a doua măsură importantă care duce la consolidarea valorei monedei noastre fiduciare este garantarea cît mai efectivă a biletului de bancă. In această privinţă cel mai însemnat element ar fi trebuit să fie, în opera d-lui Ministru de Finanţe deocamdată, impozitul pe avere. Ipoteca legală pe care Statul şi-a rezervat-o asupra întregei averi imobiliare a contribuabilului pentru impozitul pe avere neplătit (art. 33 al. 5 şi 6 al leg. ac. impozite) cu obligaţia de a o înscrie până la 1 Ianuarie 1923, este în adevăr un element însemnat de garanţie, care în principiu ar trebui să întărească valoarea biletelor în circulaţie. *Dar această garanţie nejucînd decît pe termen lung (10 ani) şi nefiind special afectată garantării biletului, va avea numai urmări insensibile în domeniul monetar.* Ceva mai mult: dacă este adevărat că d. Ministru de Finanţe a admis ca Germania să se achite de aurul ce datora ca acoperemînt al biletelor Băncii Generale, prin trimiterea de bunuri în natură ce nu pot intra în proprietatea Băncii Naţionale, opera d-sale este chiar negativă din punctul de vedere ce ne preocupă...

In aceste condiţiuni nu se poate vorbi de o începere serioasă de asanare a crizei noastre monetare. Şi atunci ne explicăm îndestul fenomenul simptomatic petrecut îndată după închiderea sesiunii parlamentare care consacra opera financiară a d-lui Titulescu: în loc ca valuta noastră să înregistreze în acel moment un început de urcare, date fiind măsurile financiare pe care guvernul le-a luat pentru asanarea măsurilor budgetare şi a celei monetare—măsuri pe care desigur străinătatea le cunoaşte în amănunţime—leul nostru a înregistrat pe piaţa Parisului cea mai mare scădere a sa până azi 10 %.

Dar dacă măsurile d-lui Titulescu lasă criza monetară nerezolvată, aceasta înseamnă că opera d-sale considerată în acest moment lasă nerezolvată cea mai însemnată faţă a crizei noastre financiare şi prin repercusiune cea mai însemnată cauză de agravare a crizei economice, precum şi dintr'un anumit punct de vedere, a celei sociale.

(Sfîrşitul în Nr. viitor) **C. D. Ioanid**

Preludiu de toamnă

Pe stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

Trezeşte-te—că-i toamnă iar de-acum.
Copacii tremură 'ncărcaţi de fum.
Pe-un deal, la margine de tîrg, umflat
Şi vînăt soarele s'a spînzurat...
Te 'neci de colb şi fum verzui,
Şi sara-i plină parcă de pistrui...

Pe stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

Şi-atîrnă noaptea zdrenţele de ramuri.
Işi bagă luna nasul bleg pe geamuri.
Trezeşte-te – că-i toamnă iar,
Şi uliţele lungi tresar
Din felinar în felinar...

Pe stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

De-acum, se lasă iarăşi piclă deasă...
Şi ca o babă 'n haine de mireasă,
Cu trena lungă încîlcită 'n spini,
Se plimbă Toamna prin grădini
Publice...

Pe stradă trece-un mort calic.
Vîntul merge după dric...

Al. A. Philippide

Amintirile Caterinei State

Toată ziua se vorbise în casă de «operă», la care se hotărîse să mergem în sara aceia; mătuşica era de părere să mă trimeată la şcoală dar moşu' interveni:

— Ba nu. Să luăm fata numai în sara asta; să ţie minte şi să spue, în zilele ei: «Moşu' Mihai m'o dus întăiu la Operă».

— Parcă n'are să mai vie peste doi-trei ani, cînd o fi şi ea mai mare şi o înţelege mai mult?—zise mătuşica, sucind o ţigară, pe cînd eu, fără a şti de ce era vorba şi părînd a sta liniştită pe un scăunaş, îmi auzeam inima bătînd ca înaintea unei hotărîri însemnate.

— Mă tem că m'oiu duce eu, până o mai veni altădată *Opera Italiană*,—sfîrşi moşu', netezindu-şi barbetele.

— S'o luăm. Îmi era numai grijă să nu se obosească...

Am mîncat în sara aceia mai de vreme ca de obiceiu. Moşu', în haină neagră, se primbla din odae în odae, îşi netezea necontenit peruca şi-şi pieptăna barbetele în oglinda cea mare din salon; mătuşica, in odaia ei, se ştergea pe obraz cu *picături de smirnă;* şi prin uşa întredeschisă dela etacul Mariei, pătrundea, în toate odăile, miros de hîrtie arsă şi de trandafir.

Eu n'am astîmpăr; mă învîrt prin casă, mă uit la ceas şi mă întreb într'una în gînd: Ce-i aceia operă?

— Da' mata de ce nu te găteşti, gîndacule?—mă întreabă bătrînul, răzleţindu-mi părul grămădit pe frunte.

— Nu, moşule, nu mă gătesc... Eu îs fată de şcoală...

— Bravo! bravo! Aşa-i, bine ai zis! Îmi place!...

Trăsura se opreşte în faţa unei clădiri mari cu lumini

multe, ce-mi aminteşte puţin gara din Vaşcani. Trecem prin săli pline de lume, ne suim pe nişte scări late, acoperite cu covor roş şi, dintr'un coridor îngust şi cu tavanul jos, ca acel al chiliilor dela Văratic, intrăm într'o sală mare în care, într'o lumină orbitoare, se vede «aşa cum se vedea la Inviere, din cerdacul bisericii din vale». Lumina vie îmi ia ochii, şi nu mai văd decît puncte negre, ca nişte fluturi ce-mi vin spre ochi. Cînd începe să cînte muzica, simt prin spate fiori ce mi se scoboară din creştet până 'n tălpi şi mă cuprind toată. De grijă să nu-mi vadă cineva starea şi să ridă de mine, mă uit împrejur şi de abia îndrăsnesc să-mi ridic ochii spre cei ce-mi stau alături. O perdea groasă se învăluie încet şi deodată mi se înfăţişează o lume închipuită, toată lumea cea din poveşti. In palate cu ziduri înalte şi în grădini cum numai pe *poze* văzusem, cîntă *împărătese* atît de frumos că-mi iau mintea; nu mai ştiu unde sînt şi 'n mine e în clipa aceia numai simţirea că nu mai pot fi pe pămînt.

Mă trezeşte o uşoară mişcare a publicului de subt loja noastră; unii se ridică din locuri şi alţii se uită, nemulţumiţi, în sus.

— Pălăria! Pălăria! — îmi şopteşte mătuşica, uitîndu-se în jos.

— Unde ţi-i pălăria? — mă întreabă la ureche, moşu'.

Ca deşteptată dintr'un vis, mă pipăi, mă uit împrejur speriată şi parcă tot nu înţăleg.

— Ţi-a picat pălăria în stal! — îmi spune mătuşica, rizînd, în timp ce pe uşa lojei intră, tiptil, acel ce mi-o aduce.

Perdeaua cade şi eu sînt tot uluită; ascult şi parcă aud vorbele tuturor venind din depărtare...

— Ei, cum e aici, gîndacule?

— Ca 'n rai, moşule, — răspund eu cu glas tremurat. Şi încep a plînge.

Moşu' mă priveşte blînd, mă desmiardă şi-mi dă bomboane, iar în faţa mea, mătuşica, aplecată spre bătrîn, zice:

— Imi pare bine că am luat fata, că tare i-o plăcut... are să ţie minte!

La plecare mă razăm de Maria şi de parapetul scării, mă simt mai slabă şi tremur toată.

— Ţi-i rău, Tincuţă? — mă întreabă, îngrijată, mătuşica.

— Nu, mi-i numai tare frig în spate.

— Opera! îngînă moşu'. Şi îmbrăcîndu-se, ne întreabă: ia să-mi spuneţi: cine v'a plăcut mai mult în sara asta?

— Lucia, răspund într'un glas mătuşica şi Maria.

— Da' matale, tată?

— Mie? Mie mi-o plăcut gîndacu'...

De atunci, în fiecare Sîmbătă cînd mă lua «acasă», duceam cu multă grijă biletele albastre, „bons points" pe care directoara, doamna Gallet, scria întotdeauna: „Très appliquée et obéissante"...

Moşu' şi mătuşica mă lăudau musafirilor ce ne veneau peste zi, şi 'n sările de vară mă luau ades la Copou sau la Teatrul din grădina *Tivoli*, iar dimineaţa, cînd mă ducea la şcoală, bătrînul încunjura două străzi „ca să mergem oleacă pe la cofetărie".

In recreaţia de Luni mă puneau fetele să le imit personagii dela teatru ori să le istorisesc ce auzisem vorbind la noi acasă; unele rîdeau între ele făcîndu-şi semne, iar altele, ascultînd, rămîneau cu gura căscată.

Vorba şi mişcarea mă oboseau şi ades mă ascundeam în grădină sau după casă, de unde, dincolo de zidul înalt ce încunjura grădina şi palatul lui Mavrocordat, se vedeau arbori mari şi deşi ca 'n pădure ale căror crengi, bătrîne, se lăsau până peste acoperişul şcoalei. Palatul acela veşnic tăcut şi închis şi parcul sălbatic în care nu se auzea decît cîntecul păsărilor, îmi stîrnea neînchipuit imaginaţia şi sara, în dormitor, spuneam fetelor basme „*cu palate închise veşnic şi cu grădini în care se abăteau numai păsările văzduhului*".

Intr'o zi, trecînd prin faţa palatului văzui poarta cea mare deschisă în lături; slugi multe umblau prin ogradă, uşile şi ferestrele erau deschise şi o trăsură frumoasă cu doi cai negri, aştepta la scară.

Ziua acela curmă, ca prin farmec, firul închipuirii mele.

(Va urma) **Constanţa Marino-Moscu**

CRÎŞMELE

Prietenilor mei

I

De cum începe ziua să-şi întindă
Văzduhul ei albastru peste tîrguri
Şi zgomotele pieţele colindă,
Vezi la răspîntii crîşmele grămadă
Rînjind la cer din fiecare stradă.

Ca nişte guri de noapte, fără fund,
Cu dinţii strîmbi, de putregai, şi galbeni,
Prin mahalale crîşmele s'ascund,
De-acolo să adulmece mai bine
Împărăţia zărilor străine...

Pe 'ndepărtate locuri dela ţară,
Pe unde ochi de soare stăpînesc
Şi 'n tihnă toate erburile cresc,
Podgorii rumene se desfăşoară...

Belşugul strugurilor s'a cules
Şi viile sînt singure; din crame,
Posomorîte poloboace ies
Pornind pe drumuri gîrbove, la vale,
De parcă-s bulgări negri de pămînt
Rostogoliţi agale după vînt...

E gloata poloboacelor cu vin
Pe care-un dor străvechiu de pribegie
Le mînă cătră altă 'mpărăţie.

Din zilele cu steme de rugină,
Ele-au sorbit în suflete lumină;
În inimi le-au turnat răcoare zorii;
Iar din livezi şi-au adunat arome,
Şi cîntece de toamnă, din podgorii...

Prin tîrgurile seci, înfăşurate
În straele lor puhave de colb,
Demult aşteaptă crîşmele 'nsetate:
Sînt sufletele negre care cer
Cu desnădăjduire, vin şi cer...

Dar cînd spre sară soarele coboară
Pe culmea asfinţitului senin
Şi crîşmele bătrîne trag să moară,
În preajma lor s'aude tremurînd
Susurul poloboacelor cu vin....

II

De cum s'apleacă noaptea peste tîrguri
Şi zgomotele somnului cad pradă,
Vezi crîşmele cum rîd pela răspîntii
Ca nişte ochi vicleni privind la stradă.

Aicea vin pribegii nopţilor
Cu sufletele goale,—după soare;
Aici ajunge colbul străzilor
Pe valuri potolite de răcoare;
Şi întunericul de-afară vine...

La miezul nopţii crîşmele sînt pline...

Zîmbeşte vinul proaspăt prin ulcele
Cînd roşu ca obrajii dimineţii,
Cînd ruginiu ca frunzele 'n podgorii,
Şi-l sorb cu lăcomie toţi drumeţii.

Pe faţa lor, zăreşti cum se 'nfiripă
De la o vreme, clipă după clipă,
Surîsul amintirilor blajin
Adus de ochiul unui strop de vin.

Dar graiul cerului de altădată
Cu cîntecele toamnelor din vii
Adie'n viaţa lor întunecată
Ca pîlpîitul sarbăd de făclii...

Şi întunericul, într'un tîrziu,
Ce i-a pîndit subt mese şi 'n unghere,
Ii gîtue cu ştreanguri de tăcere...

G. Bărgăuanu

Raporturile ruso-germane faţă de sud-estul european

(Sfîrşit)

V

Alianţa cu Austro-Ungaria fusese totdeauna o împiedicare pentru Germania de a sprijini toate aspiraţiile Rusiei spre Strimtori şi Constantinopol. Noua politică mondială adoptată de Wilhelm II constituia de acum o altă piedică mai hotărîtoare. Germania avea de acum interese proprii în Turcia europeană şi asiatică. Era „tîrîtă în mod firesc de acea lege inexorabilă a naturii pe care fluviile cele mari o duc pe valurile lor" 1. Interesele ei, de natură comercială, o făceau să devie cea mai caldă sprijinitoare a integrităţii imperiului otoman. Din acest punct de vedere, Germania s'ar fi putut deci apropia mai mult de Anglia decît de Rusia.

Cu Anglia însă existau alte motive de neînţelegere. Concurenţa economică în Turcia şi programul naval al Germaniei îngrijorau în cel mai înalt grad Anglia lui Eduard VII. Această îngrijorare mergea până acolo încît rivalitatea cu Rusia căzu pe al doilea plan. După înfrîngerea Rusiei la Tsushima (1905), Eduard VII se gîndi la o înţelegere cu Rusia asupra intereselor respective în Asia şi această înţelegere făcea parte din acelaşi plan de încercuire a Germaniei pe care-l urmărise cînd se apropiase de Franţa anul precedent. Rusia nu putea însă uita atît de repede că Anglia era încă dela 1902 aliata Japoniei care înfrînsese armatele ţarului. Deaceia, cu toate că la conferinţa dela Algesiras (primăvara 1906), în chestia Marocului, Rusia fu silită să respecte tratatul ei de alianţă cu Franţa, bunele raporturi continuară cu Germania.

In Iunie 1906, deci după conferinţă, Wilhelm II adresa vărului său *Nicky* (ţarul Nicolae II) o călduroasă scrisoare în care

1 B. Calargi, 693.

vorbea de „politica rusă pacifică", pe care „o doreşte" ţarul şi pe care desigur că o va urma şi noul ministru de externe rusesc Isvolsky. Arăta că Rusia şi Germania se pot înţelege în chestia drumului de fier spre Bagdad, de oarece interesele Germaniei în această chestie „sînt pur economice şi comerciale". Englejii curtenesc pe ţar în privinţa Asiei, scrie Wilhelm II, dar el este „ferm convins de indignarea" pe care o pricinueşte ţarului vizita anunţată a flotei engleze [1]. Această „indignare" trebuia desigur să vie, în concepţia Kaizerului, din împrejurarea că pe cînd Germania sprijinise pe Rusia în timpul războiului cu Japonia, Anglia îi fusese ostilă [2]. De aceiaşi părere cu Kaizerul era şi amiralul rus Rojdestversky a căruia escadră bombardase din greşală o flotilă engleză în Marea Nordului, crezîndu-se înconjurată de Japoneji [3], şi care, la întoarcere din captivitate, spunea ataşatului militar german la Petrograd că Rusul dă cu piciorul celui care-l ajută (adică Germaniei) şi se pleacă înaintea celui ce-l loveşte cu cnutul (adică Angliei) [4].

Dar de altă părere erau oamenii de stat ruşi care credeau că, înţelegîndu-se cu Anglia asupra sferelor de influenţă în Asia, şi ascultînd de propunerile în acest sens ale regelui Eduard VII, vor dobîndi pentru Rusia mînă liberă în Orientul european, la care Rusia nu renunţase decît temporar cît timp crezuse că se va putea întinde spre Oceanul Pacific. Dintre aceştia era şi Isvolsky, noul ministru rus de externe, despre care Kaizerul exprimase speranţa că va urma o „politică rusă pacifică" şi că se va putea înţelege cu el în chestia drumului de fier german spre Bagdad. Decît, Isvolsky şi cei ce credeau ca dînsul se înşelau asupra intenţiilor Angliei. Dovadă este că în vara anului 1907, pe cînd Isvolsky începuse negociaţiunile cu Anglia [5], Eduard VII în întrevederea dela Ischl căuta să cîştige şi pe Austro-Ungaria în opera de încercuire a Germaniei [6], şi această încercare excludea intenţia de a lăsa Rusiei drumul liber în Balcani. Nu coincidau deci în totul interesele anti-germane ale Angliei, cu interesele anti-austriace ale Rusiei. Deaceia nu putea fi deplin acordul între Anglia şi Rusia. Totuşi Isvolsky închee la 18 (31) Aug. 1907 o înţelegere cu Anglia în privinţa Persiei, Afganistanului şi Tibetului [7]. Folosul era al Angliei care se mai liniştea despre partea posesiunilor ei din India [8]. Cît priveşte Rusia, izgonită din Extremul Orient de Ja-

1 Laloy, 23–5.
2 Precum a fost ostilă Rusiei atunci şi opinia noastră publică, neînţelegătoare de adevăratele noastre interese.
3 B. Catargi, 688.
4 Dinu Arion, în Conv. Lit. 1921 p. 92 n. 3.
5 Laloy, 25.
6 Arion, l. c. 92.
7 Martens, N. R. G. 3-e série I. 8.
8 Arion, l. c. 92.

ponia, ea era stînjenită astfel acum şi în spre Golful Persic, fără a dobîndi mînă liberă în Balcani cum putea crede Isvolsky [1].

Deaceia şi ţarul Nicolae şi anturajul său nici nu renunţară cu totul la raporturile amicale cu Germania, aşa că între Anglia şi Rusia continuau a exista rezerve şi bănueli. Ele nu fură cu totul risipite nici după întrevederea din Iunie 1908 dela Reval între Eduard VII şi Nicolae II cu toate că, de astădată, pe lîngă Persia, Afganistan şi Indii, se vorbi şi de Macedonia, în schimbul sprijinului pe care Rusia să-l dee Angliei contra Germaniei în Asia minoră. Că nici de astădată încrederea între contractanţi nu era deplină se văzu îndată şi deoparte şi de alta. În Iulie 1908 stabilirea regimului Junilor Turci la Constantinopol putea fi privită ca un succes al Puterilor Centrale [2]. În toamna aceluiaşi an cînd Austro-Ungaria, profitînd de noile împrejurări din Turcia, şi de proclamarea independenţei Bulgariei pe care o favorizase, hotărî anexarea Bosniei şi Herţegovinei, tocmai pe cînd Isvolsky se afla în Occident (Oct. 1908) pentru a protesta contra anexiunii [3], – guvernul din Petrograd, fără ştirea ministrului de externe, trimise trupe în Persia, ceiace nu putea decît indispune pe Anglia [4]. Se văzu tot atunci că ceiace preocupă mai ales pe Anglia în criza europeană provocată de anexarea Bosniei, era ca nu cumva Rusia să deschidă drept compensaţie chestia Strîmtorilor [5]. Guvernul englez stărui în toamna 1908 la Constantinopol pentru întărirea fortificaţiilor Bosforului, demersuri privite cu drept cuvînt ca îndreptate contra Rusiei [6]. Nu se neliniştea Anglia de „Drang nach Osten", nici de visul „unui marş spre Salonic" al Austro-Ungariei, cît de expansiunea germană spre sud-est şi spre Adriatica şi deaceia ar fi vrut pe deoparte o întărire a Monarhiei Habsburgice printr'o înţelegere cordială între Slavii de subt stăpînirea ei, iar pe de altă parte ţinea la alianţa între Austro-Ungaria şi Italia [7].

Aşa dar rivalele Angliei erau atît Germania cît şi Rusia. Precum foarte bine s'a observat, „între Germania şi între Rusia, Anglia nu avea altă preferinţă decît doar nevoia de a îndepărta *pericolul cel mai apropiat*" [8]. La 1908-9, în timpul crizei provocate de anexarea Bosniei, „pericolul cel mai apropiat" se păru Angliei că este Rusia. Deaceia nici n'o sprijini în

1 Catargi, 694–5.
2 Dinu Arion, în Conv. Lit., 1921, p. 95.
3 Anexarea Bosniei şi Herţegovinei era totuşi urmarea înţelegerilor dintre Austro-Ungaria şi Rusia încă dela 1876 şi 1881.
4 Laloy, 28–9.
5 Steed, 379, 381.
6 Laloy, 70–1.
7 Steed, ediţia *1917*, p. 420. La 4 Dec. 1908 Tittoni declară în Camera italiană că Austro-Ungaria, rezolvînd *singură* chestia Bosniei, crease o grea situaţie. Se referea evident la tripla alianţă care prevedea compensaţii pentru Italia.
8 A. Corteanu, l. c. 199.

mod eficace, cu toate acordurile dela 1907 şi 1908. Dimpotrivă Anglia exprimă Austro-Ungariei la 1909, în mod oficial, dorinţa de a ajunge ca „relaţiile (ei) cu Austro-Ungaria să redevie tot atît de cordiale ca mai înainte... Pentru a înlătura orice neînţelegere este mai ales de dorit să se ştie dacă în raporturile lor cu Austro-Ungaria oamenii de stat englezi vor avea a face cu o putere conştientă de propria ei individualitate, sau cu o putere care la fiecare împrejurare critică se crede obligată, peste limitele legăturilor ei ca aliată, să se identifice cu altă putere (adică cu Germania)... cu care Marea Britanie are, în transacţii, o serie deosebită de interese de apărat" 1. Se putea cu alte cuvinte înţelege Anglia cu Austro-Ungaria pentru a se opune tendinţelor ruseşti spre Strîmtori, nu se putea însă înţelege pentru a sprijini expansiunea Germaniei spre sud-est sau desvoltarea ei navală.

Deocamdată însă era vorba de expansiunea rusească şi de aceia Anglia înclina spre Austro-Ungaria. Prin această împrejurare se afla şi alături de Germania care, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar acum şi ca direct interesată sta în calea politicei balcanice a Rusiei. Isvolsky simţi deci că nu va avea concursul pe care-l sperase al Angliei, dacă ar ridica, drept compensaţie pentru Bosnia anexată de Austria, chestia Strîmtorilor 2, iar de altă parte Germania se simţi în stare să trimită Rusiei nota din 22 Martie 1909 care era aproape un ultimatum şi care împiedică izbucnirea unui războiu 3. Rusia, care nu putea conta decît pe Franţa, primi nota germană care păru chiar adjunctului lui Isvolsky, Cearicov, ca un mare serviciu adus Rusiei 4, pentrucă o scotea dintr'un impas. La 30 Martie 1909 miniştrii tuturor marilor puteri făceau un demers colectiv la Belgrad, îndemnînd guvernul sîrbesc să renunţe la opoziţie în chestia Bosniei şi Herţegovinei. Speranţele lui Isvolsky, izvorîte dintr'o greşită interpretare a acordurilor cu Anglia dela 1907 şi 1908, erau spulberate.

In privinţa speranţelor pe care le hrănise Isvolsky este interesant un raport din Ian. 1909 al ambasadorului rus din Berlin în care vorbeşte de sentimentele de nemulţumire ale Kaizerului din cauza înţelegerilor ce interveniseră între Rusia şi Anglia. Kaizerul se plîngea „de puţina gratitudine (a Rusiei) faţă de parţialitatea lui (pentru Ruşi) în timpul războiului ruso-japonez". Aceste sentimente ale Kaizerului „pot să-l facă să se unească cu cîmpul adversarilor lumii slave... Grăbirea cabinetului dela Berlin de a lucra în înţelegere cu Austro-Ungaria în afacerile balcanice este cu atît mai remarcabilă cu cît *întinderea triplei alianţe la chestiunile Orientului turcesc era*

1 Steed, 397.
2 Dinu Arion, in Conv. lit. 1921 p. 95.
3 Bülow, 72 - 3.
4 Dinu Arion, l. c. 95 n. 1.

privită până acum ca potrivnică intereselor Germaniei 1, din cauza raporturilor ei tradiţionale de prietinie cu Rusia". „Mai este de însemnat—continuă raportul—că sforţările Germaniei la Constantinopol sînt îndreptate împotriva sforţărilor (Rusiei) de a înlătura complicaţiile provocate în peninsula balcanică de politica baronului de Aerenthal, pe care cabinetul din Berlin n'o aprobă în principiu". De asemenea, cu privire la insistenţele Rusiei pentru rezolvirea financiară a conflictului bulgaro-turc, ambasadorul rusesc crede că „învinuirea cum că propunerea (rusă) ascunde gîndul de a redobîndi vechea influenţă precumpănitoare asupra lumii slave din Balcani vine fără îndoială dela Berlin". Deaceia ambasadorul rus se temea de întrevederea ce trebuia să aibă loc la Berlin între Kaizer şi regele Angliei. O apropiere anglo-germană „ar apărea ca o lovitură în situaţia noastră printre marile Puteri" 2.

Această apropiere am văzut că s'a făcut, de fapt, în chestia Bosniei şi a constituit într'adevăr o lovitură pentru prestigiul Rusiei care a trebuit să părăsească pe Sîrbia devotată Rusiei a regelui Petru Caragiorgevici.

Mai departe însă decît această înţelegere silită de interese identice într'o anumită împrejurare, nu s'a putut ajunge între Anglia şi Germania cu toate încercările repetate, la 1908 - 9, la 1911-12 şi chiar la 1914 în ajunul războiului mondial 3. Ar fi fost cu putinţă dacă n'ar fi fost vorba decît de zone de influenţă în Turcia 4 şi de stăvilirea expansiunii ruseşti, dar se poticneau totdeauna de dorinţa Angliei de a împiedica dezvoltarea flotei germane şi de neputinţa pentru Germania de a renunţa la această flotă fie chiar în schimbul asigurării mult dorite de Germaniei 5 a neutralitate a Angliei în caz de conflicte continentale ale Germaniei 5. Căci, teoretic, trebuia să vie un moment cînd preponderanţa navală să treacă asupra Germaniei. Anglia nu se putea împăca cu o astfel de perspectivă, iar Germania, care avea interes să cîştige timp, se temea de a ajunge la un conflict înainte de a-şi fi împlinit programul naval. Intrevăzînd parecă acele cauze adînci ale războiului mondial, ambasadorul rus din Berlin scria în raportul citat din Ian. 1909: „se înţelege frica pe care Germania o are acum de Anglia 6. Această frică şi convingerea generală că Anglia nu va îngădui Germaniei să-şi sporească flota, sînt atît de mari încît gîndul de a preveni un pericol englez printr'un atac neprevăzut... devine o idee fixă... (De aceia) de amîndouă părţile se doreşte a se

1 Nici Bismark nu vedea cu ochi buni expansiunea Rusiei în Europa, dar n'ar fi mers niciodată până la o ruptură de relaţii. De altfel chestia orientală putea crea greutăţi şi între doi membri ai triplei alianţe: Austro-Ungaria şi Italia.
2 Laloy, 32 - 4.
3 Vezi Dinu Arion, in Conv. Lit. 1921 p. 94 - 104.
4 Spre pildă negocierile dela 1912, ibid. 104.
5 Ibid. 101—103.
6 Pe vremea lui Bismark, Germania se temea de Rusia.

pune capăt acestui vis urît reciproc și de a încheia un acord". Germanii înțeleg că „pe continent timpul luptă împotriva lor și pentru Rusia și Slavi, pe cînd pe mare timpul luptă în favoarea lor și contra Angliei" [1]. Am văzut că o apropiere anglo-germană a fost cu neputință.

Cît privește pe Rusia, ea căută după înfrîngerea diplomatică în afacerea Bosniei, să-și refacă situația de mare Putere.

Mai întîiu încercă Rusia să ajungă la o înțelegere cu Germania. La 4 (17) Mai 1909 se întocmi la Petrograd un proect de tratat. Scopul era de a risipi neînțelegerea ce se ivise între cele două împărății cu prilejul conflictului austro-sîrb provocat de chestia Bosniei. Germania, după acest proect, avea să adere la acordul austro-rus din 1897 (prin care Rusia și Austria declarase că nu urmăresc cuceriri în Balcani). Avea să garanteze că Austro-Ungaria nu va face întreprinderi militare dincolo de limita la care ajunsese, căci altfel Germania nu va considera o acțiune militară a Austro-Ungariei ca un casus foederis. Germania va sprijini diplomaticește pe Rusia pentru rezolvirea chestiei Strîmtorilor și pentru construirea unei căi ferate dela Dunăre la Adriatica. In Persia, Germania va recunoaște drepturile ce decurgeau pentru Rusia din tratatul ruso-englez dela 1907. In fine, un articol secret al proectului prevedea că în caz de atac al Angliei împotriva Germaniei, Rusia va rămîne neutră [2]. Cu toată această ultimă clauză favorabilă Germaniei, proectul nu putea deveni o realitate pentrucă Germania, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar și ca direct interesată acum în chestiile orientale, nu putea consimți nici la rezolvirea chestiei Strîmtorilor în favoarea Rusiei, nici la realizarea proectului rusesc de drum de fier dela Dunăre la Adriatica [3].

Neizbutind cu Germania, țarul se întoarse spre Italia și la 23 Oct. 1909 se întîlni cu regele Vittorio Emmanuele la Raconigi, după ce în cursul călătoriei evitase de a călca pe teritoriul austro-ungar. Aici dobîndi speranța că va avea concursul Italiei pentru realizarea planurilor balcanice ale Rusiei.

In urmărirea acestui plan se și întocmi, în Dec. 1909, un proect de tratat ruso-bulgar pe care l-au publicat de curînd bolșevicii. Nu era prima schimbare la față a politicei externe bulgare, puțin statornică, dar totdeauna, cum se cuvine, esențialmente bulgară. La 1902 Bulgaria se legase cu Rusia împotriva noastră, aliații Austro-Ungariei de partea căreia sta și Sîrbia. Dela suirea pe tronul Sîrbiei (1903) a dinastiei Carageorghevici, puțin înclinată spre Austria, și dela conflictul Austriei cu Sîrbia în chestia Bosniei, Bulgaria fusese atrasă de Austro-Ungaria care-i dăduse consimțimîntul să se proclame independentă (1909). Dar Bulgaria înțelesese că nu putea aș-

1 Laloy, 41, 43.
2 Ibid.
3 Delaisi, citat în Mémoires de l'ambassadeur Gérard, Paris 1918, I. 85.

tepta mult dela Monarhia Habsburgilor, din cauza opunerii Germaniei. Intr'adevăr, Germania avea interes să păstreze simpatiile Junilor Turci ajunși la cîrmă în vara 1908, și care, în naționalismul lor, erau ostili Bulgariei. Deaceia Germania preconiză chiar o alianță turco-austro-romînă împotriva Bulgariei. Alianța nu s'a încheiat tocmai din cauza dorinței Austro-Ungariei de a menaja pe Bulgaria, de care putea avea nevoe contra Sîrbiei. Cu toate acestea, fără a rupe cu Austria, Bulgaria crezu nimerit a se apropia de Rusia și astfel se încheie acordul din Dec. 1909 care apăru ca o urmare firească a celui dela 1902 [1]. Acordul stipula că în caz de războiu între Rusia deoparte, Germania, Austro-Ungaria și Romînia de altă parte, sau numai cu aceste două din urmă, precum și în caz de războiu între Rusia și Turcia, Bulgaria va mobiliza și intra în acțiune. Dacă Austro-Ungaria, aliată cu altă Putere (probabil Romînia), ar ataca Bulgaria, Rusia va trebui să dee acesteia ajutor militar. Dacă Turcia ar ataca Bulgaria, Rusia va mobiliza în Caucaz. In caz de victorie asupra Austro-Ungariei și Romîniei, Rusia se lega să facă tot posibilul „pentru *sporirea teritoriului bulgar cu localitățile cu populație bulgară situate între Marea Neagră și malul drept al Dunării* (adică Dobrogea) și pentru rectificarea hotarelor Bulgariei în alte direcții. In caz de înfrîngere a Turciei, Rusia va face ca Bulgaria să fie sporită în limitele preliminarelor dela San Stefano. Interesant mai este art. 5 care constata „*conștiința că înfăptuirea, atît de scumpă Rusiei, a idealurilor înalte ale popoarelor slave în peninsula balcanică, nu va fi cu putință decît după un sfîrșit fericit al luptei Rusiei împotriva Germaniei și Austro-Ungariei*". Deaceia, în caz de astfel de luptă, Bulgaria se obliga „să împiedice lărgirea cadrului războiului", stînjenind probabil o intervenție a Romîniei.

Pentru înfăptuirea planurilor ei balcanice, Rusia se sprijinea deci nu numai pe Sîrbia regelui Petru, dar și pe Bulgaria care, în caz de izbîndă, trebuia să primească Dobrogea. Pe lîngă aceasta, Rusia care de cînd cu întrevederea dela Raconigi păstrase speranța unui concurs al Italiei, dobîndi în curînd siguranța în această privință, cu ocazia războiului italo-turc izbucnit în Sept. 1911. In schimbul sprijinului diplomatic rusesc, Italia făgădui concursul ei în chestia Strîmtorilor. Războiul italo-turc, întreprins de Italia cu asentimentul Rusiei și al Angliei, care se gîndea astfel să cîștige simpatia Italiei, și cu acordul tacit, de nevoe, al Germaniei, făcu într'adevăr și mai simțitoare pentru Rusia stînjenirea ce rezulta pentru ea din închiderea acestor Strîmtori [2].

1 Guéchoff, L'alliance balcanique, consideră astfel tratatul dela 1902 ca în vigoare încă la 1912. Laloy, p. 52—3.
2 Dinu Arion în Conv. lit. 1921 p. 97.

VI

Pacea dezastruoasă pe care Turcia fu silită s'o încheie cu Italia în Oct. 1912,—pierdea Libia, Cirenaica și Dodecanesul [1],—vădea slăbiciunea imperiului otoman și făcu pe Rusia să creadă că sosise momentul pentru realizarea țelurilor ei. „Războiul italo-turc a fost cimentul fragil al efemerei alianțe balcanice" [2].

Subt auspiciile Rusiei se încheiară la 1912 acordurile secrete între Statele balcanice pentru împărțirea Turciei. Era stipulat că nici un ținut turcesc nu putea fi ocupat de o mare Putere (adică de Austro-Ungaria). Țarul asigura pe Sîrbi că în curînd vor putea anexa Bosnia. Bulgaria firește, conform acordului anterior cu Rusia dela 1909, avea să dobîndească și Dobrogea. Toată acțiunea Balcanicilor se desfășura subt patronajul Rusiei care avea să fie arbitru în caz de neînțelegere între aliați. Firește că întreprinderea putea duce la un conflict cu Austro-Ungaria [3] și deci la un războiu european.

Războiul balcanic apare astfel ca un răspuns al Rusiei, la anexarea Bosniei și Herțegovinei [4]. Dacă izbutea, după planul rusesc „o barieră neîntreruptă de popoare slave avea să se ridice în fața expansiunii austro-germane și să-i închiză drumul" [5]. Se realiza și proectul rusesc al drumului de fier Dunăre—Adriatica [6]. Ceiace nu se știa până la publicația documentelor secrete de către bolșevici este că aveam să pierdem Dobrogea și că Rusia avea să se găsească în sfîrșit în hotar cu statele slave din Balcani, ale căror aspirații ar fi fost realizate subt auspiciile ei și care aveau să se desvolte mai departe subt influența și ocrotirea rusească.

La începutul războiului balcanic, în Oct. 1912, Puterile semnatare ale tratatului dela Berlin, care nu erau în curent cu alianțele secrete, declarară că înțeleg să menție statu-quo în Balcani și că războiul era menit numai să impună Turcilor stricta aplicare a art. 23 din acel tratat. Curînd însă, după înfrîngerile turcești [7], formula adoptată de marile Puteri fu schimbată. Se zise acum: „Balcanii statelor balcanice". Norocul Romîniei, care nu cunoștea cuprinsul tratatelor secrete ale Balcanicilor și nici tratatul ruso-bulgar dela 1909, a fost că în urmărirea planurilor ei pe care ar fi vrut să le realizeze chiar cu prețul unui războiu cu Austro-Ungaria [8], Rusia află

1 Djuvara, l. c. 444.
2 Ibid.
3 Arion, l. c. 97 și notele.
4 Arion, l. c. 98.
5 Delaisi, în Mémoires de l'ambasadeur Gérard, l. 85.
6 Ibid.
7 Cronologia războiului balcanic în Djuvara, 448.
8 Ministrul rus de externe Sasonov scria ambasadorului rus la Londra, Benkendorf, că un războiu cu Austro-Ungaria ar fi poate soluția cea mai bună. Nov. 1912 (Arion, l. c. 97)

în curînd că și de astădată, ca la 1908—9, numai Franța era gata a-i sta alături până la ultimele consecințe [1]. Tocmai de aceia era îndreptățit d. C. Stere cînd avea „impresia că Monarhia Habsburgică nu numai că nu se dă îndărăt... în fața unui războiu cu Rusia, dar îl crede inevitabil și chiar îl dorește". Iar cu competența d-sale în chestiile privitoare la Rusia exprima „convingerea că Rusia... nu poate rezista unei armate europene" [2]. Un publicist polonez din Austria, Wladislaw Studnicki scria atunci că Austro-Ungaria trebue să urmărească înființarea unui stat polonez cuprinzînd și Galiția, și legat de Monarhia Habsburgică. Arăta chiar oamenilor de stat ai Ungariei că este în interesul lor ca un tampon tare să despartă Ungaria de Rusia și că deaceia Basarabia trebue anexată Romîniei [3]. In această situație, se înțelege de ce P. P. Carp îndemna ca Romînia să lucreze la deslănțuirea războiului între cele două grupe de mari Puteri, pentruca hotarul nostru să fie mutat la Nistru prin înfrîngerea Rusiei. Intrebarea este numai dacă pacea ori războiul stau în mînile Romîniei, odată ce o soluție pașnică era cu putință, Rusia fiind în minoritate.

Conferința dela Londra, deschisă în Dec. 1912 și sfîrșită la 30 Mai 1913 [4], a însemnat năruirea speranțelor rusești. De unde visase Dobrogea, Bulgaria se văzu silită să negocieze cu Romînia o rectificare de fruntarie.

La 6 Ian. 1913 regele Ferdinand al Bulgariei scria țarului: „oricît de dornică ar fi Bulgaria de a întreține cu Romînia raporturi cordiale care ar putea fi convertite în urmă într'o legătură și mai strînsă, și cu toate că este hotărîtă, cu părere de rău, pentru o rectificare de fruntarie, este... cu neputință pentru poporul bulgar... să sacrifice un oraș atît de important ca Silistria" [5].

De dezamăgirea Bulgariei se gîndi să profite Austro-Ungaria, pentru a o atrage iarăși de partea ei. Intr'adevăr, acordul între statele balcanice nu putea conveni Austro-Ungariei, care nu putea consimți de bunăvoe nici la heghemonia Rusiei în Balcani, nici la sporirea Sîrbiei. De neînțelegerea ce încă din Noembrie 1912 se întrezărise între Balcanici trebuia să se folosească Austria, atît pentru a dejuca planurile rusești, cît și pentru a împiedica o expansiune sîrbească. Dar, pentru a cîștiga pe Bulgaria, trebuia ca Austro-Ungaria să nemulțumească pe aliata ei Romînia, care formula atunci pretențiile ce păreau inadmisibile regelui Ferdinand.

Atunci se iviră în Austro-Ungaria două curente. Unul,

1 Ibid. 97—8: asigurările lui Poincaré către ambasadorul rus Isvolsky.
2 Viața Romînească VII (1912) p. 269.
3 Ibid. 268.
4 Tratatul preliminar de pace dela Londra, rămas neratificat între Turcia și Balcanici, în Djuvara, 450.
5 Laloy, p. 63.

cel maghiar, reprezentat în primul loc prin contele Tisza, era pentru înlocuirea alianței romînești prin alianța cu Bulgaria; altul, pentru apropiere cît mai strînsă cu Romînia, reprezentat prin arhiducele moștenitor Franz Ferdinand. Pentru Maghiari, care dobîndiseră o situație tot mai preponderantă în Monarhie, iredenta romînească era un pericol tot crescînd. Punctul de vedere unguresc se impuse la început și contelui Berchtold, Ministru de externe al Monarhiei.

In aceste împrejurări se întruni la Petrograd conferința ambasadorilor marilor Puteri, pentru a fi arbitră în neînțelegerea dintre Romînia și Bulgaria cu privire la Silistria (1912).

Rusia ne era firește ostilă, ca una ce era legată cu Bulgaria și vedea cu părere de rău spulberarea visurilor ei balcanice.

Franța sta hotărît de partea Rusiei.

Anglia ne era și ea potrivnică, nu pentru a sprijini năzuințele rusești, dar pentru a nu indispune pe Bulgaria, urmărind tot scopul de a menaja statele balcanice tocmai ca bulevarde împotriva Rusiei.

Austro-Ungaria, nehotărîtă între Bulgaria și noi, propunea să se tae în două mărul discordiei, Silistria.

Italia, cu toate angajamentele ce luase în timpul războiului italo-turc față de Rusia în chestia Strîmtorilor, nu se aventura de partea ei, pentrucă nu se putea despărți pe chestia Silistriei de aliatele ei Germania și Austro-Ungaria. Dar interesele ei balcanice îi recomandau oarecare menajare a Bulgariei.

Hotărît de partea noastră nu era decît Germania.

In această grea situație, Maiorescu, ca să nu rămînem „ca frunza pe apă" [1], reînoi alianța cu Puterile Centrale, căci tocmai atunci se prelungise iarăși tripla alianță [2]. Astfel, la votul Germaniei și al Italiei se adaose și votul Austro-Ungariei. De altăparte, presiunea germană zmulse în sfîrșit votul Rusiei, care atrase firește pe al Franței. Cea din urmă se alipi și Anglia. Astfel dobîndirăm Silistria cu cei trei km. împrejur [3].

Din tot concertul marilor Puteri, nu ne putusem bizui cu temeiu decît pe Germania, mulțumită politicei orientale adoptate de Wilhelm II. Se văzu încă odată cît de fragilă era situația Romîniei între cele două împărății care-și disputau sud-estul european: Austro-Ungaria și Rusia.

In ultimă analiză această seculară problemă, vitală pentru noi, se putea rezuma astfel: fiind amenințați și deoparte și dealta, de care parte era pericolul mai mare pentru cauza romînismului? Răspunsul nu se putea da decît împingînd teoretic eventualitățile până la extrem.

Dacă prin înfrîngerea Austro-Ungariei, Romînia ar fi fost încercuită numai de state slave subt heghemonia rusească,

1 I. C. Filitti, Maiorescu la 1913. In Conv. Lit. anul 52 (1920) p. 119.
2 Steed, 414.
3 Textul hotărîrii, în Djuvara, 452.

desvoltarea ei economică și chiar politică ar fi fost cu totul infeodată Rusiei. „Viitorul popoarelor slave înseși (era) prevestit de soarta celor 10 milioane Polonezi și a celor 30 milioane de Ruteni din sînul imperiului rus". [1] Mai vîrtos față de o insulă romînească în mijlocul mării slave, Rusia n'ar fi putut avea altă politică decît de desnaționalizare și de desființare. [2] Ce ar fi însemnat cele 10 milioane de Romîni în mijlocul celor 200 milioane de Slavi? [3] O existență independentă ar fi fost cu neputință în lipsa echilibrului pe care-l stabilea până atunci rivalitatea dintre Austro-Ungaria și Rusia. [4]

Dacă prin înfrîngerea Rusiei, Romînia ar fi fost înglobată în statele habsburgice, putea forma, împreună cu Romînii din Ungaria, un conglomerat puternic [5] care ar fi precumpănit asupra Ungurilor, și Monarhia Habsburgică, transformată într'o federație de state naționale, ar fi constituit o stavilă de netrecut atît față de tendința de expansiune a Slavilor răsăriteni spre sud-estul Europei, cît și față de tendințele de expansiune *germană* spre Adriatica deoparte, spre Asia mică și Golful Persic de altă parte. Această soluție ar fi fost pe placul Angliei care voia întărirea Monarhiei Habsburgice, pentru a o opune atît Germaniei, cît și Rusiei. Ar fi putut fi admisă și de Italia care, ajutată și de bunele oficii ale Angliei, ar fi putut obține dela Monarhia astfel sporită, compensațiile dorite la Nord și în Adriatica. Situația ar fi convenit în fine și Franței, care voia o Austrie în care să predomine elementele negermane, dacă se putea o Austrie întărită prin federalism, care să se opue tendințelor pangermaniste; și oamenii de stat francezi erau de acord că dacă Austro-Ungaria n'ar fi existat, trebuia inventată. [6]

Această soluție se afla în germene în propunerea fruntașilor ardeleni adunați la Blaj în 1848, ca Austria să formeze un mare ducat romînesc, împăratul purtînd titlu de mare duce. [7] Ea a fost preconizată în ultimul loc de Aurel Popovici în cartea sa „Statele Unite ale Marei Austrii", Leipzig, 1906. Romînii din Ardeal, Ungaria și Bucovina aveau să formeze un singur stat național, „Marea Austrie", în care să intre *toți* Romî-

1 C. Stere în Viața Rom. VII (1912) 384.
2 Ibid, 276,386.
3 Ibid.
4 Cf. A. Corteanu, în Conv. Lit. anul 49 (1915), p. 274, 279.
5 Ibid, 278, 380 - 2.
6 Izvoarele citate de Filitti, La răspintie, în Viața Romînească XIII (1921) p. 70 n. 7. – Adaogă René Henry, Questions d'Autriche Hongrie et questions d'Orient. Citat de C. Stere în Viața Romînească III (1908) 246—7. Se știe că la 1881—3 Franța sprijini pretențiile Austriei asupra Dunărei (propunerea Barrère). Bismark rămase indiferent, cu toate că drepturile Romîniei au fost apărate de Felix Dahm, profesor la Universitatea din Königsberg (Eine Lanze für Rumänien. Leipzig 1883) și de Franz v. Holtzendorff, profesor la Universitatea din München (Les droits riverains de la Roumanie sur le Danube 1884).
7 Iorga, Unirea Principatelor, Vălenii de Munte, 1909 p. 45.

nii, avea să ne fie călăuză în calea noastră istorică și să cimenteze viața noastră politică cu viața de stat a Apusului 1.

Dar atitudinea îndoioasă a Austro-Ungariei față de noi în timpul războiului balcanic, departe de a putea stabili o apropiere, răci și mai mult raporturile deja destul de artificiale, pentrucă Ungaria cădea acum față de naționalități în păcatul, pe care altădată îl imputa Andrassy Austriei față de Maghiari.

Punctul de vedere unguresc domină în Monarhie și in a doua fază a războiului balcanic, caracterizată prin cearta dintre aliați din cauza tendințelor de heghemonie bulgară. Rivalitatea ce izbucni atunci între Sîrbia și Bulgaria, luă iarăși proporțiile unei rivalități între Rusia și Austro-Ungaria. Cît timp Rusia putea spera că învrăjbiții din Balcani vor recurge, conform celor stabilite cînd se făcuse blocul balcanic, la arbitrajul ei, ea nu înțelegea să permită Austro-Ungariei să se amestece într'un domeniu ce credea că sosise momentul să și-l rezerve exclusiv. De aceia și avea Rusia trupele concentrate la granița Austriei 2. Cînd însă Bulgaria în trufia ei, și susținută probabil de Austro-Ungaria, primi arbitrajul *țarului cu rezerve* care echivalau cu un refuz 3 și atacă brusc pe Sîrbi în noaptea de 29 la 30 Iunie 1913, Rusia jignită dădu dezlegare Romîniei să restabilească ordinea în Balcani. Bulgaria era convinsă că Austro-Ungaria va împiedica o intervenție armată a Romîniei, dar Monarhia care se gîndise chiar să atace pe Sîrbia, nu se putu

1 Comentînd cartea lui Popovici, C. Stere făcea rezerva că la 1906 teza publicistului ardelean „nu mai era o condiție sine qua non a propășirii noastre de neam și de stat". Și adăoga: „Dacă în Austro-Ungaria vom vedea aceiași perseverență în nesocotirea aspirațiilor noastre legitime, vom ști să le realizăm cu, fără, sau ch'ar în „contra acestei împărății" (Viața Romînească, I (1906) p. 325). Mai făcea Stere rezerve în privința intrării *tuturor* Romînilor în „Marea Austrie" (Ibid. III (1908)249). Pentru dînsul, ca „Viena" să nu fie sub tutela maghiară, trebuia ca Romînii și naționalitățile să constitue o forță organizată și conștientă (Ibid. 252). Tocmai în timpul ocupației dușmane, cînd Puterile Centrale se credeau învingătoare, Stere le spunea: „în loc să distrugeți Romînia, chiar dacă ați avea puterea s'o faceți, s'o introduceți în sistemul Puterilor Centrale, dar unită și întărită, ca să servească de stavilă înpotriva puhoiului slav" (Cf. Stere în ședința Camerei dela 5 Martie 1921, în Desbateri, p. 1123).—La 1911 sau 1912, într'o dimineață, am întîlnit în casa lui Nicolae Filipescu pe Aurel Popovici care-i explica sistemul său, în fața unei hărți a Europei pe care arata pata cea mare verde a slavismului amenințător pentru cauza romînească. Filipescu împărtășea cu căldură punctul de vedere al fruntașului ardelean și se gîndea la greutatea de a da regelui Carol, într'o eventuală confederație, situația unuia din regii din Germania.—Cf. memoriile contelui Czernin, citate de Dinu Arion în Conv. Lit. anul 53 (1921) p. 99 n. 2 și confirmarea pe care o aduce I. Rusu Abrudeanu în Romînia și războiul mondial, 1921 p. 22.

2 Laloy, 63, 69.—Rusia se sprijinea pe concursul necondițional al Franței (vezi Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre. Lettres à la Ligue des droits de l'Homme. Paris 1921 p. 46–7).

3 Textele în Djuvara, 455.

opune, pentrucă era reținută de Germania care ne dăduse „carte blanche" să lucrăm conform intereselor noastre, și de Italia care refuzase de a considera atacarea Sîrbiei ca un casus foederis. 1 Atunci spuse regele Carol prințului Fürstenberg, ministru al Austro-Ungariei la București, că dacă Monarhia voește o Bulgarie mare și o Sîrbie mică, drumurile noastre se despart de ale ei. Aceste cuvinte făcură mare vîlvă la Viena și la solicitarea regelui Bulgariei, împăratul Francisc Iosif fu silit să-i răspunză că trebuia să se înțeleagă direct cu Romînia. Dar și Austro-Ungaria și Rusia fură de acord să ne oprească la porțile Sofiei și acele două imperii fură iarăși de acord, după încheerea păcii dela București (28 Iulie 1913), pentru a o socoti ca un act provizoriu care trebuia supus revizuirii marilor Puteri. 2 Iarăși mulțumită Germaniei a putut păstra tratatul dela București caracterul unui act definitiv. 3

Acest tratat care sporea Sîrbia și micșora Bulgaria, era o înfrîngere diplomatică pentru Austria, căreia nu-i putea conveni o Sîrbie mare. Bulgaria nemulțumită, aștepta de acum dela Austro-Ungaria o îmbunătățire a situației sale, ceiace o îndepărtă iarăși de Rusia.

Tratatul dela București era totodată și „prăbușirea completă a politicei de influență lentă, slavo-ortodoxă urmată de Rusia", 4 așa că se înțelege dece atît Austro-Ungaria, cît și Rusia au fost nemulțumite de acel tratat.

VII

Războiul european fusese evitat la 1912 mulțumită Kaizerului și Angliei deoparte, nepregătirii militare a Rusiei, de altă parte.

Drama dela Serajevo (1914) dădu noi speranțe Rusiei de a-și putea ajunge însfîrșit țelurile politicei ei sud-orientale.

La 23 Martie 1914 ministrul de externe rus Sasonow raporta țarului: „Situația actuală putînd duce la o dislocare a Turciei' ne impune în mod urgent îndatorirea de a prevedea de pe acum posibilitatea ca chestia Strîmtorilor să fie pusă din nou". 5 „Punctul nostru de vedere tradițional este că *atîta vreme cît Strîmtorile nu vor fi ale noastre*, interesele noastre

1 I. Rusu Abrudeanu, l. c. 27.

2 Djuvara, 479 (extras din cartea verde romînească dela 1913).

3 Djuvara, 483, 485, 490 reproduce telegramele de felicitări ale Kaiserului, Țarului și a lui Francisc Iosef pentru încheerea păcii dela București. În arhiva războiului balcanic, clasată de răposatul Giurescu și de mine, care se păstra înainte de războiu la Ministerul de externe, se găseau telegramele puțin anterioare ale miniștrilor de externe austro-ungar și rus către Maiorescu felicitînd pentru pacea „provizorie". La aceste telegrame, am redactat, din ordinul lui Maiorescu, răspunsurile de mulțumire, calificînd pacea de „definitivă".

4 Corteanu, l. c. 202.

5 Laloy, 75.

strategice cer ca Marea Neagră să fie închisă escadrelor străine, pentruca Puterile ce ne sînt ostile să nu poată pregăti un atac împotriva noastră în Marea Neagră". *„Problema noastră istorică în ce privește Strîmtorile este să punem stăpînire pe ele".* *„Stăpînirea noastră trebue să se întinză pe amîndouă Strîmtorile* ca să ne asigure eșirea la Marea Mediterană" [1]. Rusia vedea în Grecia un rival din cauza „visului ei spre Constantinopol" [2].

Acest raport arată limpede pe deoparte țelurile Rusiei, iar de altă parte explică de ce Anglia n'a sprijinit pe Rusia nici la 1908-9 cînd cu criza Bosniei, nici la 1912 cînd cu războiul balcanic. Același raport arată însă că nici de astă dată Rusia nu era pregătită pentru războiu și că era în inferioritate militară față de Germania. *Chiar ca număr* era neîndestulătoare armata rusească, pentru a lupta cu succes pe toate fronturile [3]. In fine flota rusă nu era superioară celei turcești [4].

Rezultă de aici că Rusia, deși nu era pregătită, se crezu totuși obligată să ia o atitudine de intransigență în perioada diplomatică a conflictului [5], pentrucă așa-i dicta situația ei de ocrotitoare a „fraților" Sîrbi. Această atitudine se sprijinea însă pe concursul necondiționat de care Franța nu înceta a o asigura. Cît privește mobilizarea rusească generală și secretă, îndreptată deci și împotriva Germaniei, ea a fost smulsă țarului de anturajul lui, sigur de sprijinul Franței [6], dacă nu chiar poruncită prin surprindere contra voinței lui. Și această mobilizare a atras, în mod inevitabil, declarația de războiu a Germaniei [7].

Odată războiul astfel deslănțuit, țelurile Rusiei erau astfel arătate de țar ambasadorului francez dela Petrograd: o rectificare de frontieră în Prusia orientală; Posnania și o fracție din Silezia pentru „reconstituirea Poloniei" (bine înțeles subt sceptrul țarului); Galiția și partea septentrională a Bucovinei, pentruca Rusia să ajungă la „limita ei naturală, Carpații" [8].

Rusia căută să atragă mai întâiu pe Bulgaria, și pentru aceasta făcu presiuni asupra guvernului din Belgrad ca să acorde concesiuni Bulgariei. Rusia manifesta „dorința ei sfîntă

1 Ibid 76—7.
2 Ibid. 78.
3 Ibid. 84—5.
4 Ibid. 95—97.
5 Corteanu. l. c. 204.
6 Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre, Lettres à la Ligue des droits de l'Homme Paris 1921 p. 36.—Amintirile lui M. Paléologue, ambasador atunci al Franței la Petrograd, în Revue des Deux Mondes, 15 Ian. 1921.—Aceste documente publicate de *Francezi* vin să confirme acum arătările de mai demult ale lui D. D. Pătrășcanu, Vinovații, p. 25—6.
7 Gustave Le Bon. Enseignements psychologiques de la guerre européenn, p. 186—7.
8 M. Paléologue in Revue des Deux Mondes, 15 Martie 1921 p. 261.

de a restabili *fraternitatea popoarelor slave* și mai ales a Sîrbilor și Bulgarilor [1]. Sîrbia se arătă atunci dispusă să acorde Bulgariei fruntaria „Bregalnitza (cu Istip și Radoviste Bulgarilor), apoi la sud de revărsarea Lucoviței în Bregalnița, dealungul liniei de despărțire a apelor, cea mai apropiată de Vardar, de partea orientală". Rapoartele rusești asupra acestor negociațiuni adăogau: „Pasici știe că guvernul romîn observă cu îngrijorare relațiile sîrbo-bulgare și ar preferi, dacă ar fi nevoe, să aducă tratatului dela București schimbări de acord cu toți semnatarii [2], fără a exclude posibilitatea, pentru a liniști definitiv pe Bulgaria, de a obține pentru ea cesiuni dela alții decît dela guvernul sîrbesc" [3].

Nu sînt urme ca aceste negociațiuni sîrbo-bulgare să fi continuat. Nu era de altfel probabil ca ele să ajungă la un rezultat. Bulgaria socotea că Rusia se arătase la 1913 părtinitoare pentru Sîrbia [4] și aspirațiile ei erau îndreptate în alte direcții. De altfel nici tendințele rusești de stăpînire asupra Strîmtorilor nu conveneau Bulgariei [5].

In schimb, puțin după tratatul dela București din 1913, Rusia se gîndise să profite de nemulțumirea pe care o stîrnise în opinia noastă publică atitudinea dubioasă față de noi a Austro-Ungariei în timpul războiului balcanic. Indignarea împotriva *perfidiei* aliatei noastre făcuse să se uite că Rusia ne fusese tot atît de puțin favorabilă, după cum nu se știa la noi că la încheerea blocului balcanic subt auspiciile Rusiei, aceasta făgăduise Bulgariei Dobrogea. Vizita țarului la Constanța fu punctul de plecare al unei noi orientări politice a Romîniei. Incă de atunci, în toastul său țarul declara că nu va lăsa pe nimeni să se atingă de pămîntul Romîniei [6]. Aceste cuvinte, al căror rost nu-l puteam înțelege atunci, se explică acum, în urma publicației de către bolșevici a acordului ruso-bulgar de

1 Laloy, 102.—Tot astfel la 1915, cu prilejul unei misiuni rusești la Belgrad, care duse regelui Petru și prințului moștenitor decorații, se ridicară toasturi pentru Rusia *protectoare*, Rusia *slavă*, Rusia *sfîntă*.
2 Aveam un tratat secret din 30 Iulie 1913 cu Sîrbia, Grecia și Muntenegru, pentru garantarea mutuală a tratatului dela București până la ratificarea lui de Sobrania Bulgară.
3 Laloy, 105 — „Alții" nu puteau fi decît Romînia și Grecia.
4 „Adevărul" de Duminică 19 Oct. 1914: declarațiile ministrului bulgar dela Petrograd, Madjarof, către ziarul Den.
5 Declarațiile lui Radoslavoff în Vossische Zeitung 25 Ian. 1917, reproduse în I. Rusu Abrudeanu, Romînia și războiul mondial, p. 175.
6 Valoarea unor astfel de asigurări se putea deduce din cele ce Rusia ne dăduse la 1877. Convenția ruso-romînă din 4/16 Aprilie același an, zicea în art. 2 că țarul se leagă a menține și a face să se respecte drepturile politice ale Statului romîn... și *integritatea actuală a Romîniei*". Au explicat apoi Rușii că subînțeleseseră *in fine* cuvintele: „de către Turcia".

la 1902, prin care Dobrogea era făgăduită Bulgariei[1] Ţarul, în toastul său, vestea Bulgaria că acel acord nu mai era în vigoare.

Nereuşind să stabilească o înţelegere între Sîrbia şi Bulgaria, Rusia se întoarse spre Romînia, gîndindu-se să obţie deocamdată măcar asigurări de neutralitate. Şi izbuti. La 18 Sept. (1 Oct.) 1914 se încheie o convenţie ruso-romînă. Rusia: a) ne garanta statu quo teritorial din acel moment, ceiace în cugetul oamenilor de stat ruşi însemna desigur retragerea făgăduinţii făcute altă dată Bulgariei cu privire la Dobrogea; b) „se obliga a recunoaşte Romîniei *dreptul de a anexa* porţiunile din Monarhia austro-ungară locuite de Romîni". Anexarea era deci lăsată exclusiv în sarcina noastră. Se făcea însă rezerva că „*pentru Bucovina, principiul naţionalităţilor va servi de bază la delimitarea teritoriilor anexate de Rusia şi Romînia*". Dacă deci Rusia ar fi fost victorioasă, Bucovina, în bună parte rutenizată, nu ne-ar fi revenit întreagă; c) Rusia se lega să ne acorde sprijinul ei *diplomatic* pentruca şi cabinetele din Londra şi Paris să ne recunoască acel drept de anexare a părţilor romîneşti din Monarhia habsburgică. In schimb, Romînia se obliga „să păstreze o neutralitate prietinească faţă de Rusia până la momentul cînd va ocupa *părţile locuite de Romîni* din Monarhia austro-ungară"[2].

Prin urmare, din acest moment, în schimbul numai al neutralităţii noastre, ştiam ce vom putea avea în caz de desmembrare a Monarhiei habsburgice. Rusia ne-ar fi recunoscut dreptul la *partea din Bucovina* şi la *părţile* din provinciile transcarpatine „locuite de Romîni", o definiţie cam elastică şi care, cum voiu arăta, ar fi fost îndreptată „stricto sensu" de Rusia victorioasă.

Intrarea Turciei în războiu puţin după aceia alături de Puterile Centrale, dădu prilej Rusiei de a-şi urmări scopurile orientale. Ea prezintă Franţei şi Angliei la 19 Fevr. (4 Martie) 1915 un memoriu despre cererile ruseşti în caz de izbîndă: oraşul Constantinopol, malul apusan al Bosforului, marea de Marmara şi Dardanelele, Tracia meridională până la linia Enos-Midia, coasta Asiei mici între Bosfor, rîul Sakaria şi golful Ismid, insulele din marea de Marmara, insulele Imbros şi Tenedos. Făgăduia Rusia că Constantinopolul va fi port franc, iar Strîmtorile deschise pentru vasele de comerţ[3].

Aşezarea Rusiei la Constantinopol şi Strîmtori nu putea

1 Telegrame din Sofia, reproduse atunci în ziarele noastre („Dimineaţa" de Marţi 30 Sept. 1914), anunţau că un an mai înainte (adică la 1913) se denunţase acordul ruso-bulgar prin care, ziceau acele telegrame, Rusia se obligase a ataca Romînia dacă aceasta ar ataca Bulgaria. Am văzut că Rusia se obligase la mai mult.

2 Laloy, 106–7.—Cf. „Steagul" de Duminică 12 Mai 1918

3 Laloy, 108 —„Adevărul" dela 17 Martie 1915 cita un articol de Ch. Rivet în chestia Strîmtorilor cu declaraţiile ziarelor ruseşti.

conveni Angliei. Intr'adevăr şi Rusia, caşi Germania, stăteau în calea Angliei. Pentru Anglia ar fi fost de preferit ca războiul să se fi limitat între Rusia şi Puterile Centrale, în speranţa unei înfrîngeri ruseşti. După aceasta, ar fi urmat alt războiu pentru zdrobirea Germaniei slăbite.[1] Dar precum altădată pericolul „cel mai apropiat" pentru Anglia se păruse că era Rusia, tot astfel acum „între perspectiva de a vedea pe Ruşi la Constantinopol sau de a vedea pe Germani la Anvers şi Calais... Englejii au fost nevoiţi să ia atitudine contra celei din urmă.[2] Aşa dar la inceputul anului 1915, Anglia şi Franţa asigurau pe Rusia prin convenţie, că după războiu va avea posesiunea Constantinopolei şi Strîmtorilor cu condiţie de a garanta libertatea navigaţiei şi de a respecta drepturile cîştigate.[3] Soarta Strîmtorilor în caz de victorie a Inţelegerii era astfel hotărîtă în favoarea Rusiei înainte de deciziunea Romîniei de a intra în acţiune alături de Rusia.[4]

La 1915, cu toată intrarea în războiu a Italiei, în Mai,[5] greul războiului îl ducea Franţa. In Decemvrie următor, Doumer se afla la Petrograd cerînd trupe ruseşti pentru frontul occidental, din cauza „semnificării fatale pe care ar avea-o... ruperea liniei franceze".[6] Cerea 40000 oameni pe lună,[7] ceia ce Rusia refuză, arătînd că tot ce putea acorda era o divizie. Refuzul rusesc nu este de mirare cînd ştim, prin raportul lui Sasonov dela 1914, că Rusia nu dispunea de o armată îndestulătoare pentru a ţine piept pe toate fronturile. Anul 1915 este şi acela în care mai ales Franţa insista pentru a se cîştiga concursul Romîniei. Dar este deosebit de interesant, din punct de vedere romînesc, de a şti că tratativele nu puteau izbuti, pentrucă Rusia găsea excesive două din pretenţiile Romîniei: aceia asupra *întregei* Bucovine[8] şi aceia asupra părţii sud-vestice a Banatului.[9] Cu alte cuvinte, chiar în schimbul intrării noastre în acţiune contra Puterilor Centrale, Rusia nu

1 Corteanu, p. 204.—In notele mele zilnice găsesc, subt data 9 Ian. 1915, că zvonul circula atunci la noi că Anglia îndemna pe Italia să nu intre în acţiune până ce Rusia nu va fi făcut supremele sforţări.

2 Corteanu, 199.

3 René Pinon în Revue des Deux Mondes 1 Sept. 1919, p. 147.

4 Convenţia a fost complectată prin acordurile dintre Franţa şi Anglia cu privire la interesele lor în Turcia asiatică, la 9 şi 16 Mai 1916 (Pinon l. c. 156 şi în Revue des Deux Mondes 1 Fevr. 1921 p. 593) deci tot înainte de înţelegerea noastră definitivă pentru intrarea în acţiune.

5 Tratatul Italiei cu Inţelegerea, la 26 Aprilie 1915, în Laloy, 110–119.

6 Laloy, 124.

7 Ibid 126.

8 La 21 Nov. 1914 ţarul spunea ambasadorului francez: „Galiţia şi *partea septentrională a Bucovinei* vor permite Rusiei să atingă limita ei naturală, Carpaţii" (Revue des Deux Mondes, 15 Martie 1921 p. 261).

9 I. Rusu Abrudeanu, Pacostea rusească, Buc. 1920 p. 35. Autorul este un apologist al acţiunei întreprinse de Romînia alături de Rusia.

înțelegea să ne acorde mai mult decît ce ne acordase, în schimbul numai al neutralității, prin convenția dela 1914. Intr'adevăr, multă vreme, punctul de vedere al Rusiei a fost că neutralitatea Romîniei îi era mai de folos decît intrarea ei în acțiune. Și Rusia și-a menținut acest fel de a vedea chiar și după ce și-a dat seamă de greutatea de a învinge Puterile Centrale.

La 5 (18) Februar 1916 prințul Kudașev face într'adevăr un raport către ministrul de externe Sasonov, propunînd pacea separată cu Turcia. El scria: Oricare ar fi fost speranțele și calculele noastre de *a ne folosi de intervenția Turciei în războiu* pentru a ne despăgubi pe socoteala ei la încheerea păcii, trebue să recunoaștem că *socotelele noastre n'au fost nimerite și nu mai avem șanse de a se împlini*. „Principalul nostru adversar este Germania, și cum este mai însemnat pentru noi a redobîndi Curlanda decît a cuceri Strîmtorile, *primul nostru scop trebue să fie strivirea Germaniei. Este o sarcină atît de grea încît împlinirea ei cere toate sforțările noastre... Putem propune pace Turciei... renunțînd numai pentru cîtva timp să luăm Strîmtorile*". 1

Rusia se îndoia deci de victorie și cu toate acestea nu socotea că ajutorul nostru i-ar putea fi de un așa de deosebit folos încît să-l cîștige cu prețul unor concesiuni pe care le socotea exagerate și dăunătoare cauzei slave. Era probabil același sentiment de rezervă față de Romînia ca la 1877—8, de a nu-și creia obligațiuni morale față de noi. Mai era se vede și considerația că Rusia se angajase într'o luptă peste puterile ei, fără a ști măcar ce foloase va putea culege, și că era deci inoportun a contracta angajamente și cu Romînia. Deaceia la 24 Fevruar (8 Martie) 1916, cînd începea ofensiva lui Brusilov, Sasonov cerea aliaților Rusiei pe de oparte ca chestia poloneză să fie exclusă din desbaterile internaționale la negociațiunile de pace, iar de altă parte „să se înceteze a se solicita în mod inutil Romînia". 2 Pentru ce era Rusia să contracteze cu Romînia cînd nici nu știa încă ce va fi cu Polonia?

Neîncrederea și rezerva Rusiei față de noi s'au văzut și la 12 (25) Iunie 1916 cînd Franța a cerut Rusiei să activeze transportul materialului de războiu dela Arhanghelsk destinat Romîniei și a insistat din nou pentru a se obține intervenția noastră. Baronul Schilling dela ministerul rusesc de externe a recunoscut atunci față de ambasadorul francez „sentimentele indiscutabile de sfială față de Romînia ale autorităților civile și militare rusești". Dorește și Rusia intervenția Romînilor, „dar dacă atacul lor ar fi să aibă loc numai cînd strivirea Austriei va fi fost asigurată prin victoriile și sacrificiile (rusești) (această intervenție) *ar fi nu numai de prisos, dar chiar de nedorit* (indésirable)... *Nu voim decît o ofensivă romînească folositoare pentru noi*" 1.

1 Leloy, 128-9.
2 Ibid. 157 nota.

Acesta a fost constant punctul de vedere al Rusiei. Ne arată cîtă încredere se putea avea în ea și care ar fi fost atitudinea ei față de noi dacă s'ar fi așezat victorioasă la masa verde.

In schimb, Franța insista din răsputeri pentru a obține, cu orice condițiuni, colaborarea armată a Romîniei. Ambasadorul francez explica tot atunci la Petrograd „oboseala inevitabilă ce începe a se observa la poporul francez"; că la Verdun „pierderile armatei franceze sînt deosebit de simțitoare din cauza slabei populații franceze", că „primise informațiuni care-l făceau să considere *căderea fortăreței ca posibilă* în împrejurările actuale" 2.

Abia după aceste repetate insistențe ale Franței îngrijorate, și constatînd propria ei slăbiciune, cu toată ofensiva lui Brusilov, se hotărăște Rusia să ceară intervenția Romîniei, dar pe tonul obișnuit al Rusiei față de ocrotiții ei. Generalul Alexiev scrie dar la 22 Iunie st. v. 1916 atașatului militar al Rusiei la București: „N'am crezut nimerit până în prezent să vă însărcinez a face demersuri pe lîngă conducătorii romîni relativ la adeziunea armatei lor la aceia a aliaților, de oarece n'am voit să stînjenesc libertatea hotărîrilor lor. 3 *Situația militară actuală* 4 mă silește să vă însărcinez a explica... că este grea așteptarea ca viitorul să ofere Romîniei condiții mai potrivite unei intrări în acțiune". Urmau considerații despre slăbiciunea armatei austro-ungare, considerații care, dacă ar fi fost adevărate, ar fi făcut desigur pe Alexiev să respecte și mai departe „libertatea hotărîrilor Romîniei". Alexiev făgăduia „în cazul unei hotărîri irevocabile a Romîniei, să transporte de pe acum, fără întîrziere, din Arhanghelsk, întregul material adresat armatei romîne. Intrarea în acțiune a Romîniei în momentul acesta va avea o valoare corespunzătoare..., ceiace nu va fi în cazul cînd hotărîrea va fi amînată... *Situația poruncește Romînilor a se alătura nouă acum sau niciodată*..."

Adouazi, 23 Iunie 1916, Alexiev trimitea altă telegramă în care, după ce afirma sleirea forțelor germane, adăoga: „*Cine va amenința pe Romîni în Dobrogea? Cea mai mare parte din trupele bulgare este atrasă spre Salonic.* Romînii vor putea să se asigure lesne.... *fără să mai ceară fărâmițarea forțelor noastre ce execută misiunea principală. Necesitatea ar pu-*

1 Leloy, 145—6
2 Ibid. 146-7.
3 Firește nu astfel de considerații de delicateță motivaseră atitudinea Rusiei.
4 Frază dubioasă care avea aerul să lase a se înțelege că situația era favorabilă aliaților care dădeau din mărinimie Romîniei o ultimă ocazie de a profita și ea, pe cînd în realitate intervenția Romîniei avea de scop să ușureze o situație foarte grea.

tea desigur să ne silească a îndrepta una sau două divizii în Dobrogea ...." Acest document este de o deosebită importanță.

Mai întâiu arată că guvernul romîn se gîndise că acțiunea noastră putea fi periclitată din partea Bulgariei, și ceruse în consecință Rusiei un însemnat contingent militar pentru frontul de sud.[2] Al doilea, arată că acest ajutor Rusia nu-l *putea* da, căci ar fi însemnat „fărămițarea forțelor ei". Și într'adevăr, Rusia *nu putea*. Este destul a apropia această telegramă a lui Alexiev, de raportul lui Sasonov către țar la 1914 constatînd nepregătirea Rusiei, și de raportul lui Kudașev dela 1916 cerînd pacea separată cu Turcia, pentru a putea concentra toate forțele contra Germaniei. Mai arată telegrama lui Alexiev că situația militară nu era de loc favorabilă Rusiei și aliaților ei și ca aveau imperioasă nevoe de concursul Romîniei. Mai arată iarăși că maximul de trupe ce Rusia ne putea da era de una sau două divizii. In fine, această lipsă de trupe atît pe frontul de apus cît și pe cel rusesc făcea că pretinsa atracție a trupelor bulgare spre Salonic era o simplă amăgire. Cu toate acestea Alexiev amintea că armata rusă era chemată să execute *misiunea principală*. Misiunea Romîniei avea să fie deci secundară... cum a fost privită de Rusia și la 1877—8. Și încheia Alexiev cu amenințarea că dacă Romînia va aștepta „o slăbiciune mai mare a Austriacilor (Rusia nu va avea) nici o nevoe de cooperarea romînă și chiar nu va mai fi rațiune de a permite Romînilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac"[3]. Cu alte cuvinte Rusia anula acordul cu Romînia dela 1914.

Guvernul romîn nu rămase pe tărîmul acelui acord. Reluînd negociațiunile pentru o intrare în acțiune a Romîniei, își menținu însă integrale pretențiile pe care le formulase dela 1915 în privința revendicărilor naționale ale Romîniei, și care știm că păreau Rusiei exagerate. La 23 Iulie 1916 sosi în sfîrșit la Petrograd telegrama președintelui Poincaré către țar în care îl ruga să facă tot posibilul pentru a cîștiga concursul Romîniei. De astă dată țarul cedă, fără a lipsi însă de a face încă odată observația că pretențiile Romîniei erau foarte exagerate.[4]

Subt presiunea deci a Franței care, cum arată conversația ambasadorului ei la Petrograd dela 12 (25) Iunie 1916 cu baronul Schilling, avea nevoe cu orice preț de intervenția Romîniei pentru a decongestiona și salva cetatea Verdun, s'a hotărît, cu părere de rău, Rusia să ne acorde Banatul întreg. Dar convenția politică încheiată de Romînia cu aliații la 4 (17) Aug. 1916 tot nu ne atribuia Bucovina întreagă, ci numai până la

1 Rusu-Abrudeanu, 108—9.
2 Ibid.
3 Ibid, 64 nota.
4 Rusu-Abrudeanu, 55,—Cf. broșura: Cum s'a prăpădit țara! Buc. 1918, p. 19—21.

Prut. Iar prin convenția militară încheiată în aceiași zi, dacă aliații se obligau ca armatele lor dela Salonic să înceapă „o ofensivă afirmată",—care nu s'a produs pentrucă *nu se putea* produce,—în schimb Romînia a trebuit să se mulțumească, drept ajutor din partea Rusiei, cu două divizii de infanterie și una de cavalerie[1], pentru bunul motiv că *nu ne putea* da mai mult, cum ne vestise Alexiev încă din Iunie. Rusia nu dispunea de trupe pentru Romînia, după cum nu dispusese nici pentru Franța. Dimpotrivă, trupele romîne erau menite să ușureze sforțările pe care aliații le făceau atît pe frontul din apus, cît și pe cel de răsărit.

Incheiată astfel subt presiunea nevoii, convenția dela 4 (17) Aug. 1916 nu era sinceră, și este neîndoios că dacă Rusia ar fi fost victorioasă, ea nu ne-ar fi acordat, în cazul cînd războiul ar fi fost continuat până la desmembrarea Austro-Ungariei, decît cel mult ceiace se angajase încă dela 1914 a ne recunoaște în schimbul neutralității[2].

Este de observat că în convenția dela 1916 nu se prevedea angajamentul ca războiul să fie continuat până la desmembrarea Monarhiei Habsburgice, astfel ca realizarea aspirațiilor noastre să devie cu putință. Ziarul englez „Manchester Guardian" avea să ne lămurească mai tîrziu[3] că guvernul rus s'a opus cu tărie să garanteze continuarea războiului până ce toate revendicările teritoriale ale Romîniei să fi fost satisfăcute. De aceia și ministrul francez Briand putea declara că „Romînia va trebui oricum să se supue împrejurărilor, dacă aliații vor fi numai în parte victorioși"[4].

Mai vîrtos nu apărea ca neaparat obligatorie executarea tuturor dispozițiilor din convenția dela 1916. Dovadă este că și fără Rusia victorioasă, nu ni s'a acordat Banatul întreg, nici linia convenită a forma hotarul spre Ungaria[5]. In cazul Rusiei victorioase n'am fi avut nici partea din Bucovina dintre Prut și Nistru; tot ziarul „Manchester guardian" a calificat convenția dela 1916 de „negustorie condamnabilă în fond ca și în formă"[6].

1 Textul celor două convenții, în Rusu Abrudeanu, p. 57 și 59.
2 Ziarul rusesc „Djen" destăinuind, în vara 1917, negociațiunile urmate cu Romînia și convenția încheiată la 1916, scria că Romînia își rezervase de a anexa teritorii care cuprindeau Ucraineni, Sîrbi și Bulgari, sperînd într'o pradă tot atît de ușoară ca la 1913. Astfel Romînia a fost „victima *vinovată* a setei ei ușuratice de dominațiune". Ziarul socotea că Rusia țaristă își călcase încă odată îndatoririle față de Slavi, după ce admisese pretențiile Italiei asupra Adriaticei.
3 Citat în „Steagul" dela 24 Iunie 1918
4 Ibid.—Ceiace înseamnă că pacea s'ar fi putut încheia și fără Romînia, cu toate că art. V al convenției noastre oprea păcile separate.
5 P. decepțiile Romîniei din cauza nerespectării de către aliați a tratatului încheiat cu ei, vezi discursul d. I. I. C Brătianu în ședința Camerei dela 17 Dec. 1919 (Desbaterile, p. 167), iar doc. relative, în Abrudeanu, Romînia și războiul mondial p. 306—325, 422.
6 Citat în „Steagul" dela 24 Iunie 1918.

Oprirea ofensivei lui Brusilov, după intrarea în acțiune a Romîniei, era rezultatul firesc al nepregătirii militare a Rusiei. Tot această nepregătire a fost și cauza adevărată a încercărilor Rusiei de a se retrage din luptă. Majoritatea „intelectualilor" din Rusia dorea o înfrîngere pentrucă numai astfel se puteau obține reforme democratice, pe cînd o victorie ar fi întărit despotismul. 1 Dar tocmai pentrucă o victorie era socotită cu neputință, se gîndea guvernul țarist la chipurile de a înceta lupta mai nainte ca o înfrîngere decisivă să zdruncine temeliile regimului autocratic 2. Deaceia încă din Fevruarie 1916, fiind prim ministru Stürmer (dela 20 Ianuarie 1916), iar ministru de externe Sasonov, se gîndise prințul Kudașev la o pace separată cu Turcia. Deacela, în Iunie același an, fiind acum ministru de externe Stürmer, intrarea în acțiune a Romîniei părea de prisos la Petrograd. Se urmau atunci negociațiuni ascunse între Rusia și Germania. Declarația făcută de baronul Schilling ambasadorului francez cu privire la „sentimentele de sfială" care împiedică autoritățile rusești să lase să treacă spre Romînia materialul de războiu adunat la Arhanghelsk, trebue pus în legătură cu următoarea telegramă găsită printre hîrtiile faimosului Rasputin: „Ne vei face personal raport asupra negocierilor cu Romînia și asupra sforțărilor pe care noi le facem ca materialul de războiu englez să nu sosească în Romînia". 3 Intervențiile aliaților Rusiei pentru a hotărî intrarea în acțiune a Romîniei au împiedicat realizarea, depe atunci, a planurilor Rusiei de pace separată.

Infrîngerile Romîniei au fost însă un minunat prilej de a relua firul tratativelor. Iarăși se părea că de victorie nu mai poate fi vorba. Iarăși trebuia scăpat regimul țarist. In Octomvrie 1916, Rasputin se afla în misiune secretă la Berlin, de unde raporta ministrului de interne Protopopoff despre audiența pe care o avusese la Kaiser 1. Este deci foarte probabil intemeiată părerea lui Charles Rivet că în aceste negociațiuni cu Germania stă secretul opririi ofensivei nemțești pe Siret în Dec. 1916. Pretextînd înfrîngerea romînească, Stürmer se va fi gîndit la minunatul prilej de a încheia pacea, dobîndind poate chiar o întindere a hotarului rusesc până la Siret 5. Era desigur o „tradare" 6 față de aliați, dar nu o tradare față de interesele țarismului.

Erau tot atunci mai mulți în sferele conducătoare rusești

1 Aceiași situație ca la 1912. Vezi Stere în Viața Romînească VII (1912) p. 274

2 Rusu-Abrudeanu, Pacosiea rusească, 122—3.

3 Ibid. 162.

4 Rusu-Abrudeanu, 146 Cf. Ibid., 149, curioasa scrisoare a țarinei către Rasputin: „am primit instrucții peremtorii din Berlin".

5 Articol în „Le Temps", vara 1917, reprodus în Abrudeanu, 123—4.

6 Declarația lui Miliukoff, șeful cadeților, în Dumă după căderea lui Stürmer (Ibid. 120, 127, 149).

care se gîndeau să se folosească de înfrîngerile Romîniei pentru a obține măcar revizuirea concesiunilor ce Rusia ne făcuse de nevoe în Aug. 1916 și care păruse totdeauna exagerate la Petrograd. Este de o importanță capitală pentru cunoașterea intențiilor adevărate față de noi ale Rusiei cu care ne aliasem, raportul semnat „Polivanow", găsit de bolșevici în arhivele rusești și publicat de ei 1. „Chiar dela început, zice acest raport, șeful statului major al generalismului aprecia, din considerații de ordin militar, că neutralitatea Romîniei era mai avantajoasă pentru noi decît participarea ei la războiu. Dar *mai tîrziu generalul Alexeiev se raliă la punctul de vedere al aliaților*.... In August se încheie cu Romînia o convenție.. prin care (i) se acordau *extinderi de teritoriu care evident nu corespundeau proporției participării ei la operațiile militare*.... Dacă împrejurările s'ar desvolta astfel încît convenția.... din 1916.... s'ar putea realiza complect, *s'ar creia în Balcani un stat foarte puternic*.. .. cu o populație de aproape 13 milioane locuitori. *Este evident că nu s'ar putea conta ca acest stat să rămîe amical față de Rusia* și că el n'ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei.... Iată dece *năruirea visurilor Romîniei*... de a ajunge o mare putere.... *nu este* în mod particular *contrară intereselor politice ale Rusiei*". Și concluzia raportului era că trebue folosită împrejurarea pentru a revizui concesiile făcute Romîniei.

Planul lui Stürmer, denunțat deopotrivă în Rusia de potrivnicii lui Rasputin 2, al Germaniei și ai țarismului, n'a putut fi executat. Războiul a mai fost continuat astfel de Rusia. In Ianuarie 1917, Franța ceru Rusiei să consimtă ca provinciile transrenane ale Germaniei, în caz de victorie, să fie astfel organizate încît „Rinul să fie pe viitor un hotar strategic solid contra unei invazii germane" 3. Rusia primi propunerea cu condiție ca Franța, la rîndul ei, să primească cererile formulate de Rusia încă dela 24 Fevr. (8 Martie) 1916 cu privire la Polonia și rămase fără răspuns 4. Franța consimți atunci să lase Rusiei mînă liberă în fixarea hotarelor ei europene 5. Polonia era sacrificată 6 de aliații care declaraseră că luptă pentru emanciparea popoarelor.

1 In *Izvestia*, apoi în „Le Journal de Russie", anul I n. 86 de Marți 14/27 Nov. 1917. Reprodus în ziarul „Lumina" dela 5 Oct. 1917 și în Abrudeanu, l. c. 168—171.

2 Asasinat în Dec. 1916.

3 Laloy, 156.

4 Imprejurare care va fi contribuit atît la atitudinea Rusiei față de pretențiile Romîniei, cît și la încercările de pace separată.

5 Laloy, 157—8 — D'Estournelles de Constant, Que devient la société des nations ?

6 Mesagiul lui Wilson din 22 Ian. 1917, *înainte* de intrarea în războiu a Statelor Unite, vorbește încă de o Polonie unitară și independentă, dar memoriile ambasadorului american Gérard (I. 47, 231, 524) *după* intrarea Statelor Unite în războiu (Aprilie 1917) nu mai vorbesc decît de posibilitatea ca o *porțiune* din vechiul regat al Poloniei să devie stat *autonom*. Statele Unite erau legate prin angajamentele aliaților lor.

Revoluția rusească din Februarie 1917 a dovedit însă în curînd că negociațiunile de pace separată încercate, fusese într'adevăr motivate de neputința Rusiei țariste de a continua războiul fără a provoca convulsiuni interne.

Dacă Rusia ar fi fost victorioasă, n'ar fi putut fi vorba deci de independența Poloniei reîntregite.

Galiția ar fi fost a Rusiei, ca și nordul Bucovinei cu Cernăuții,[1] și o bună parte din Maramureș. O parte a Banatului ar fi revenit Sîrbiei, iar din celelalte provincii transcarpatine ni s'ar fi atribuit „părțile locuite de Romîni" și aceasta *stricto sensu*,[2] pentrucă nu putea conveni Rusiei „un stat foarte puternic... (pe care) nu s'ar putea conta că va rămîne amical față de Rusia (și care) ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei"[3]

Rusia s'ar fi așezat la Constantinopol și Strîmtori.[4]

Este izbitoare asemănarea între atitudinea Rușilor față de noi la 1877 și la 1916. Fiecare dată, cum au trecut hotarul, ne-au vorbit pe ton de poruncă.[5] La 1877 Nelidow, la 1916 Polivanow, socoteau că situația militară justifica o revizuire a convențiilor încheiate.[6]

Deaceia se poate spune, cu mai mult temeiu, de alianța noastră cu Rusia la 1916, ce s'a spus de alianța dela 1877, că însemna „o uitare a trecutului istoric și o lipsă de prevedere".[7]

Deaceia, prăbușirea Rusiei care a putut apare, atunci cînd s'a produs, ca o nenorocire pentru aliații ei, a fost în cele din urmă un noroc pentru noi, după cum a fost o ușurare pentru Anglia. Și noi, cași Anglia, am dobîndit dintr'odată rezultate ce în mod normal nu puteau fi decît roadele a două războae norocoase. Noi, prin prăbușirea Rusiei și a Austro-Ungariei, Anglia prin prăbușirea Germaniei și a Rusiei.

Ioan C. Filitti

---

1 I. I. C. Brătianu, discurs în ședința Camerei 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 159).

2 Se știe că și fără Rusia victorioasă, aliații nu ne-au acordat: nici spre Ungaria, hotarul prevăzut de convenția dela 1916 (Rusu-Abrudeanu, Romînia și războiul mondial, p. 422).

3 Raport citat al lui Polivanov.

4 „Dacă Rusia și-ar fi păstrat locul în marea alianță, chestia Constantinopolei ar fi fost dinainte rezolvită" prin convenția dela 1915, scrie René Pinon (Revue des Deux Mondes, 1 Sept. 1919 p. 147).

5 Rumänien und der Vertrag von San Stefano. Von einem rum. Senator. Viena 1878 p. 14.

6. Ibid, p. 15. Cf. I. I. C. Brătianu în ședința Camerei dela 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 161 coloana 3-a).

7 Rumänien und der Vertrag von S. Stefano, p. 12.

LEON DREI

(Roman)

XIII

Nina Marcovna Serebreanaia își începu dimineața sa de femee de afaceri prin aceia, că își frecă cu un burete îmbibat în apă rece ca ghiața, corpul, gol până la talie, slab, puțin atrăgător, din cel mai indulgent punct de vedere. Rețeta asta, de a fi totdeauna vioae și sănătoasă, de a nu ști ce e răceala, guturaiul, gripa, bronșita, anghina,—ea o recomandase odată și tînărului Leon, și-i ceruse stăruitor să se folosească de prețiosul ei sfat, făgăduind totodată, că după nuntă are să se îngrijească ea singură de sănătatea lui. După aceste vorbe Leon Drei se simți la marginea gropii, dar sentimentele care-l frămîntau, nu le trădă printr'o singură vorbă. Numind-o în gîndu-i idioată și proastă cu diplomă, îi puse, ca din nebăgare de samă, mîna pe piept, o privi pătimaș în ochi și-i sărută mîna...

Sfîrșind cu fricțiunea, pe care o făcea după toate regulele, Nina Marcovna își începu toaleta; dar, ca o adevărată femee de afaceri, se ocupă de ea nu mai mult de cinci minute. Rochiile o preocupau puțin. Un costum de lucru, comod, englezesc, era îmbrăcămintea ei de preferință. Se închina la tot ce e englez, chiar în mărunțișuri. Iar față de poporul însuși avea un cult. Il respecta pentru priceperea în afaceri, pentru însușirea lui de a fi scurt, pentru hotărîrea, bravura, pentru însușirile prețioase ale minții și inimii, și încă multe alte virtuți, ca forța de muncă, iscusința, buna credință, iubirea pentru mare; și la o ocazie, ar fi putut vorbi despre Englezi, fără să se obosească, două-trei ceasuri. In ochii ei idealul unui bărbat era—un Englez. Ii plăcea grozav o față bărbătească de Englez, cît se poate de uscățivă, lungăreață, cu bărbia puternică, turnată ca din fier, cu fruntea înaltă, visătoare, ca a unui Shakespeare, cu ochii albaștri, ca cerul, și perfect de rasă. Și,

cu toate că în figura lui Leon Drei la prima vedere nu era nimic englezesc, Nina Marcovna susținea totuși, în ciuda evidenței, contrarul. Era destul să te uiți bine așa, fără nici o idee preconcepută, la fața lui, rotundă și lipsită de energie, și să îndepărtezi, în gînd, depe buza aceasta mustățile încîntătoare, — și fiecare ar fi descoperit în el pe un adevărat Englez. Fruntea, ca a lui Shakespeare... Ochii — ca cerul...

In societate, oricît s'ar părea de ciudat, chiar contrazicător lucrul acesta, — Ninei Marcovnei îi plăcea să se arate în rochii obișnuite europenești, foarte scumpe, de obiceiu cu un decoltaj mare la piept și la umeri. Umerii ei înguști erau cunoscuți. Despre omoplații ei circulau legende. Dar lumea indulgentă îi erta, — pentru bogăția ei, și omoplații, și celelalte excentricități. Bogăția o făcea invulnerabilă și simpatică nu numai în ochii bărbaților. Femeile se închinau în fața inteligenței ei hotărîte. O invidiau totuși, și pentru independența ei, și pentru perseverența-i englezească. O invidiau pentru nepăsarea și curajul de a se mărita cu un om necunoscut, deși fermecător și mult mai tînăr decît ea. Despre briliantele ei nu vorbeau, decît ridicînd sprîncenele. Iar toate *împreună*: omoplați, excentricități, faima de femee versată în afaceri, briliante, creau în jurul ei un fel de ceață, care încînta și fermeca, în care chipul ei de pasere multor bărbați li se părea chiar atrăgător.

După ce se îmbrăcă în costum de lucru, Nina Marcovna se uită la ceasornicul ei minuscul, dădu din cap și sună la contoar. Administratorului Isidor Isacovici Zucherman, care se grăbi la telefon, i se păru, cînd puse tubulețul la ureche, că cineva l-ar fi înjurat cu o vorbă urîtă. Isidor Isacovici lăsă tubul și holbă ochii cu indignare. Mult timp mai sună după asta telefonul, până cînd Zucherman își făcu milă să se apropie. Nina Marcovna era supărată. Chiar la distanță de cinci pași încă se mai auzea mica ei voce. Isidor Isacovici fu cît pe-aci să aibă un atac. După asta Isidor Isacovici o jumătate de zi zbieră prin biurouri.

După ce dădu cîteva ordine importante, Nina Marcovna atîrnă tubulețul și porunci să i se aducă cafeaua. Dejuna într'o sofragerie mare, nu tocmai luminoasă, cu trei ferestre spre curte. Lingă masa lungă a sofrageriei producea impresia unei mici figuri de ceară, lucrată cu iscusință. Tot aici, la cafea, plănui două scrisori de afaceri: una în franțuzește, alta în englezește: una cetățeanului Leon Bouaille, alta lui mister John Fein. Se înțelege, simpatiza mult mai mult cu directorul firmei Simplenol și Co., mister John Fein, decît cu cetățeanul Leon Bouaille, dar în scrisori purta aceiași corectitudine și politeță, pentru a nu jigni pe nimeni, cum spunea ea lui Leon Drei, și a nu provoca bănuială de preferință față de Englez.

Francejii sînt un popor foarte amabil, dar nestăpînit, violent, aprins. Capul fiecărui Francez parcă ar fi încărcat cu

iarbă de pușcă. Și în tot cazul nu trebue întărîtat leul, chiar dacă e îngrădit cu zăbrelele culturii și educației.

Femeia de afaceri își petrecu restul dimineții lîngă mesuța mică de scris, pe care un om de afaceri obișnuit ar fi găsit-o incomodă pentru scris. Cu capul lăsat pe un umăr și păstrînd pe față expresia melancolică încă din momentul cînd i s'a servit cafeaua, începu să scrie. Scrisoarea către Englez înainta liberă, nestînjenită. Parcă ar fi scris lui Isidor Isacovici Zucherman. Cu Francezul mergea ceva mai greu, dar și această problemă o rezolvi ea satisfăcător și se felicită chiar pentru îndemînarea și iscusința sa.

Cetățeanul Bouaille, — își zicea ea, — are să-mi aprecieze inteligența: sînt foarte mulțumită de întorsătura din urmă a frazei. Acuma mi s'a mai înseninat și dispoziția. Ce-a fost mai greu, s'a făcut.

Se sculă, își trosni degetele, cum avea obiceiul, se uită din nou la ceasornic și sună lui Leon Drei. Melancolia îi dispăru depe față, ochii i se aprinseră de dragoste, și îndată simți moleșeală în trup.

Leon Drei, auzind sunetul telefonului la ceasul obișnuit, luă alene aparatul, îl lipi delicat de ureche și cu voce gravă, parcă n'ar fi știut că e Ninca, rosti:

— Ascult. Allo!

— Bună dimineața, dragă Leon, — auzi el vocea cunoscută.

— A, tu ești, scumpa mea, — rosti el, cași mirat, — nu m'am așteptat așa de dimineață la sunetul tău. Bună dimineața, Ninocica. Cum ai petrecut noaptea? Bine, sper. Dar unde-i sărutarea după „bună dimineață"? — îi reproșă el cu gingășie. Dar eu nu mă supăr, — o liniști el îndată.

— Da, se înțelege, te sărut, — zise ea, simțind din nou o moleșeală în trup, — și te aștept. O să mergem la uzină, ca să vedem cum merg lucrările. Vino la biurou. Trebue să iau cîteva dispozițiuni foarte importante. Fără mine domnii aștia n'au să facă nimic. Iți trimit imediat automobilul.

— Ești un înger, — strigă el cu un gest aprins, — dînd peste cap ochii în fața aparatului. — Toată dimineața asta am stat în pat și m'am gîndit la tine. Am visat despre acel ceas fericit... ei, las' că tac, tac... — strigă el în tub cu o voce prefăcută de copil. De ce eviți cuvintele de dragoste, scumpa mea? In ele stă sarea, ele-s zaharul sentimentului... Zaharul dragostei sînt cuvintele, care se prefac în sărutări, ce fac să se învîrtească mințile, iar sărutările se prefac în... ei, tac, tac.. Mă tiranizezi, fetița mea. Imi omori bărbăția!...

— Dar nu se poate vorbi, dragă, despre asta prin telefon, — șopti Nina Marcovna, uitînd, că vorbește prin telefon.

— N'aud, — zbieră Leon Drei. — Dracu' s'o ia, — se gîndi el, — să fac mai bine o mică comandă. — Apropo, dragă, — tu mă auzi? — întrebă el, — dă ordin să se pregătească ceva de mîncare pentru plecarea noastră. De pildă, un funt de icre proas-

pete, se poate şi şuncă, fricando... da, fricando,—se corijă el, simţind deodată o foame grozavă.—Şi ridichi roşii,—începu el să dicteze,—unt de cremă; încolo, mai complectează şi tu. Dar eram cît pe-aci să uit: porunceşte să se pună în coşuleţ o sticlă de Burgogne. La revedere, fericirea mea...

„Cît e de naiv, ce copil!—se gîndi Nina Marcovna, visătoare, atîrnînd aparatul.—Nici nu-şi dă samă, cît e de drăguţ. Îi plac, ca unui copil, fleacurile astea de icre proaspete. Ce mîncare e asta? Dar ce are bun carnea de viţel, pe care eu o prefer oricărui fel de carne?—îi veni ei îndată în minte.—Fiecare cu slăbiciunea lui. Răposatului meu Ienea îi plăceau piroştele".

Cu un gest obosit, cum avea obiceiul în societate, duse mîna la frunte şi era cît pe-aci să zică „a început să mă doară capul", dar se reţinu, aducîndu-şi aminte că e singură.

„La ce mă gîndeam eu,—îşi zise ea;—la Jenea, mi se pare. Eu faţă de el nu-s vinovată. Dacă muream eu, el demult s'ar fi însurat. Dar, dacă Jenea ar vedea cum mă îmbrăţişează Leon,—se gîndi ea din nou,—ar suferi... Sărmane Jenea, eu nu-s vinovată. Mi-i milă de tine, dar ce pot să fac? Ai murit, şi niciodată... niciodată... Ochii i se umeziră. Îşi şterse lacrămile şi deodată zîmbi, căci o rază de soare îi lunecă pe faţă... Da, mă iubeşte foarte, foarte mult, e aşa de pasionat, de nestăpînit. „Zaharul iubirii se preface în sărutări",—îşi aduse ea aminte de vorbele lui Leon.—Sărutările lui sînt dulci ca mierea,—se gîndi ea; şi deodată simţi desluşit dulceaţa sărutărilor şi parfumul mustăţilor lui.—Iasomie, iasomie! E iasomia lui! Dar cît e de greu să-l stăpîneşti!... Şi-i ador ochii lui lacomi. Ajunge, cît m'am gîndit la dînsul,—îşi zise ea sever, înfigîndu-şi unghiile în micuţa-i batistă. E rău că Leon n'are gust pentru afaceri. E cu desăvîrşire lipsit de dorinţa de a munci. Trebue scrise adresele pe plicuri".

Se aşeză din nou lîngă mesuţă şi începu să scrie adresa Englezului.

„El e ca un copil, nu înţelege că e plicticos să trăeşti fără muncă,—se gîndea ea, plecînd căpuşorul şi lunecînd iute cu condeiul pe hîrtie. Dar e atît de drăguţ, şi eu îl ert".

Sfîrşind de scris, sună şi porunci fetei din casă să-i aducă paltonul, care pare bărbătesc, şi pălăria de pae, ce pare tot bărbătească...

...Isac Grabov privi în stradă şi anunţă solemn:
Automobilul a sosit.

XIV

— Foarte bine,—zise Leon Drei.—Dă-mi pălăria. Ţigările, mi se pare, nu le-am uitat? Vezi, n'am lăsat ceva pe masă? Unde-s cheile? Sînt, sînt! Cum mă găseşti? Bine? Ei, ce femee se poate compara cu mine în frumuseţe, Grabov? Cumpăraţi, domnilor, pe Leon Drei? Cine dă mai mult?—Femee stricată, ce eşti!—se mustră el cu blîndeţă.—Eşti o femee stricată, o femee de stradă, o cocotă,—îşi aruncă sieşi, stînd dinaintea oglinzii.—Ei, dar nu-i nimic. Grabov, condu-mă.

Grabov îl luă de braţ şi aproape pe sus îl cobori pe scară. Numai în stradă Leon Drei reînvie, şi cu gravitatea unui bătrîn general, sau mare demnitar, se urcă în automobil. Aşezîndu-se ca într'un fotoliu, porunci şoferului să dea drumul maşinii şi făcu semn de adio lui Grabov care, după plecarea stăpînului, plecă îndată la noii săi prietini, ca să deplîngă împreună cu ei pe nenorocita Iudita.

Leon Drei, după ce-şi aprinse ţigara, porunci şoferului să întoarcă spre bulevard.

„Ninca are să mă mai aştepte, vreau să mă arăt la bulevard,—îşi zise el. Las' să mai lucreze deocamdată la biurou. Iubeşti pe Leon?—munceşte pentru el şi ai răbdare! Ia să mă întind eu mai bine. Păcat că nu mă poate vedea tăticul. I-ar face o plăcere nespusă. Despre mama nu mai vorbesc; ar începe să joace aici, în stradă. Le mulţămesc că m'au făcut. Sînt drăguţi, sînt drăguţi",—bombănea el, nedîndu-şi samă de vorbele sale şi uitîndu-se la trecători.

Pe bulevard petrecu cîteva minute foarte plăcute. Public era puţin, dar în schimb un public ales, acela care anume la această oră a dimineţii apare, ca să respire la aer curat, pe cînd oraşul munceşte. Înainte de toate Leon Drei zări pe Ana Leontievna Rozen, vechea, fermecătoarea lui amantă, cu care de cîtva timp era în răceală. Nu ştiu cum se făcuse, că o bătu, şi ea se supărase şi continua să se uite la el urît. Leon o salută, îi făcu un semn oarecare, iar ea îndată se înseninà şi-i făcu vesel din cap.

„I-a trecut,—se gîndi el;—ei, bravo, prin urmare azi trebue s'o aştept. Mi se pare, n'am să am timp,—începu să chibzuiască el îngrijorat.—Dar dacă are de aşteptat prea mult —cu atît mai bine, va fi cu atît mai dornică..."

Automobilul aluneca inadins încet pe asfalt. Iată că trece, abia tîrîndu-şi picioarele obosite, un cunoscut fabricant din oraş, milionarul Novacovschii. Pe Leon, ca întotdeauna, îl surprindea modestia şi simplitatea exterioară a acestui domn. De-ar avea Leon măcar un milion, nu cincisprezece, ca Novacovschii, şi-ar permite el vreodată să umble pe jos?... Nu şi-ar face el un adevărat harem? Ar fi reprezentate în el toate rasele: arăboaice, turcoaice, negritene, grecoaice, chineze, japoneze,—toate ar fi aici. Şi numai pănă la vrista de 15 ani! Ar pleca pela bîlciurile orientale după femei, le-ar cumpăra pur şi simplu, cum cumperi caii. O, daţi-i lui 15 milioane, şi va uimi întreaga lume cu născocirile lui. Iar idiotul ăsta cu milioane—parcă-i un cerşetor.—Eşti un dobitoc şi—adio, domnule

Novacovschii! Deși... îmi pare rău că n'am cunoștință cu el. Are doar cîteva fete. Așî seduce vre-o una și — poftim încoace, drăguțelor de milioane ale tatei! M'așî boteza! Tăticul m'ar afurisi, dar mie de afurisenii nu-mi pasă. Mă rog, dragă tăticule, cît poftești!..."

Gîndurile astea îi procurară cîteva clipe plăcute, din care pricină peste un minut Leon salută cu zîmbet, ridicîndu-se înadins, pe bărbatul unei alte amante, pe negociantul Dugler, care se plimba la braț cu cunoscutul avocat Vasiliev.

Începură apoi cucoane, cucoane, cucoane... Aici Leon Drei se înviora cu totul. Era în culmea fericirii și, salutînd cunoscuți și necunoscuți, se gîndea: „toate o să fiți ale mele, dragele mele; fiecare la vremea ei! Da, da, oricît v'ați încăpățina, are să vă vie vremea! Doar în calea voastră e patul lui Leon Drei! Nimeni din voi n'are să scape. Iar acuma—adio, dragele mele, mă grăbesc la scumpa mea logodnică, dela care trebue să iau parale..."

Porunci șoferului să cîrnească din bulevard, și peste cîteva minute se ridica pe scara de marmoră, cunoscută. In contoar cu toții îl întîmpinară, ca întotdeauna, admirabil. Cum se arătă, slujbașii se ridicară respectuoși.

„Strașnic mă mai întîmpină,—se gîndi el.- Dar ce grămadă de slujbași încorporați am eu!—continua el să se gîndească cu plăcere, răspunzînd la saluturi politicos, dar sever. O serie de încorporați,—întocmai ca la operetă. A-a, iată-l și pe bubosul Șeinis.—Sărmanul habar n'are, că chiar asară am cinat cu fermecătoarea lui nevastă și că cina m'a costat două sute de ruble. Ce piept are, Dumnezeule!..—Muncește, dragul meu,—era cît pe-aci să-i șoptească el;—pentru un adaos de 25 de ruble mi-ai mulțumit împărătește."

„De unde iau canaliile astea femei așa de fermecătoare? se mira el;—niște buboși, niște măgari, niște timpiți, dar la mueri—au gust! Le găsesc!.."

Aici întinse lui Isidor Isacovici, alene, nu mai mult de o jumătate de deget, și dispăru în cabinetul Ninocicăi, căreia îi căzu teatral în brațe.

— Iartă-mă, te rog, iartă-mă, am întîrziat, dar dacă ai ști cu ce am fost ocupat!...

— Cu ce, scumpul meu,—îl întrebă ea nervos, simțind emoție, cînd Leon Drei îi strînse puțin pieptul.

— Nu pot să-ți spun, nu pot să-ți spun,—începu el să glumească, încovoind-o tot mai tare pe spate și înfigîndu-se în buzele ei până la durere,—nu pot,—îi suflă el în gură!...

„A-a,—se gîndi el,—a avut efect! Eu, draga mea, cu pieptul joc ca cu o vioară! Pentru o mică scenă, ca asta, trebue plătit mii. Cum s'a îngălbenit! Stăi, că-ți mai torn eu!..."

— Tu-mi ceri adevărul,—rosti el, dîndu-i drumul, respirînd greu și uitîndu-se în altă parte,—dar mie mi-i rușine să-ți spun. Cruță-mă! Mîne trebue să plătesc pentru locuință, și eu bani n'am; de două zile caut un cămătar.. Nu te uita la mine. Mi-i rușine. Tu singură m'ai făcut să mărturisesc ceiace unui bărbat îi vine foarte greu... Nina, iartă-mă... O, dacă așî avea milioane!..

— Atîta-i tot?—strigă Nina Marcovna, simțindu-se vinovată în fața lui,—dragul meu... prostule, dar asta... nu-i nimic. D'apoi eu știu, că tu ești sarac. Iartă-mă, că am uitat! Cît îți trebue? prostuțule, încurînd tot ce am eu, va fi și al tău...

— Da, dar eu deloc nu mă pot deprinde cu ideia asta. Și n'ai să te superi?—continuă el, atrăgînd-o din nou spre sine și punîndu-i mîna pe piept.—Cît îmi dai? Vreau mulți bani, mulți... Cu patimă o strînse în brațe și începu să respire des.—Dar tu nu găsești uricios lucrul ăsta, că iau bani dela tine? E doar un avans, numai un avans. Se zice că sînt oameni, care trăesc pe socoteala femeilor. Dar eu nu trăesc pe socoteala ta. Eu iau numai avansuri,—repetă el un cuvînt care-i plăcuse.—Liniștește-mă! Te pomenești că-mi ese vorba, că trăesc pe socoteala ta... Așî isprăvi cu mine! Un revolver, țeava în gură și—gata. Cît îmi dai?—zise el, fără să bage de seamă, că sare dela o temă la alta, strîngîndu-i pieptul tot mai mult și sărutîndu-i cu patimă buzele.—Nu vorbi, îți spun eu cît. Se poate?—„Să-i deschei numai talia, și-mi dă, cît vreau"—se gîndi el. „Cît de des a început să respire! Dai tu, draga mea, îndată 5000!"

„Cît e de naiv! Ce copil!"—se gîndea Nina Marcovna, observîndu-l și bucurîndu-se de bărbăția lui.—„Imi tiranizează pieptul și, de patimă, nici nu bagă de samă. O să am de bărbat un băiat pasionat! Are să mă prefacă în sclava lui! Ce temperament furtunos, nu ca răposatul meu Jenea! Trebue să mă stăpînesc: aproape m'a dezbrăcat! Am să-l mîhnesc îndată pe băiețelul meu și are să aibă ochii triști. Cît mi-i de drag, cînd se sperie de mine!..."

— Dă-mi drumul,—zise ea deodată rece, zmulgîndu-se din brațele lui și acoperindu-și talia deschiată, cu mîinile.—Dumneata uiți... Leon! Nu, nu, asta n'o ert. Pleacă, lasă-mă în pace!...

„Cît e de frumos, cînd se sperie de mine; m'așî arunca la picioarele lui,—se gîndea ea, observîndu-l,—dar trebue să-mi țin caracterul!..."

— Eși, trebue să mă aranjez,—continuă ea cu asprime,—mi-ai stricat pieptănătura... dar du-te, îți zic!

„Ce dihanie rece!—se supără Leon Drei;—iaca așa e întotdeauna: în locul cel mai patetic—deodată îți toarnă pe cap o caldare întreagă de apă rece. Mă tem să nu fi stricat totul. Trebue să-i torn o porție obișnuită de lingușiri. Doar nu-i fecioară, și-i dă zor cu inocența... Dar nu-i nimic; lasă, scumpa mea porumbiță, ți le amintim noi toate astea după nuntă! O să vedem noi, ce-ai să zici, cînd mă vei cunoaște ca bărbat!"

— Ninocica, Ninocica,—strigă el cu lacrămi în ochi,—iartă-mă! Sînt un zmintit, sînt un necioplit, un om rău crescut, dar te iubesc la nebunie! M'am întors. N'am să te împiedec. Inebunesc, cînd sînt în patru ochi cu tine! Nu te supăra! Sînt numai de 25 de ani. Totul în tine mă turbură!... „Mă rog!"—se gîndi el.—Ochii tăi mă atrag, ca nişte magneţi diavoleşti. Nu mă mai iubeşti? Te-ai răcit? Mărturiseşte! Poate vre-un altul ţi-a învîrtit capul? Cine-i? Spune! Ai să-mi spui?!—o apucă el de mînă cu mînie.—Răspunde-mi, sau mă omor, pe mine şi pe tine!...

Ea se întoarse către el şi deodată zîmbi. El înţelese că-i ertat şi căzu teatral în genunchi dinaintea ei.

— Te joci cu mine,—zise el plîngător,—am numai 25 de ani. Te implor, nu sta cu mine în patru ochi, şi n'o să ai de ce să te superi pe mine.

Ea nu-i răspunse, temîndu-se să nu-şi tradeze emoţia prin sunetul vocii, şi se apropie de casa de fier. El cu totul involuntar, se luă după ea cu paşi de pisică. Cînd ea îi înmînă pachetul de bilete de bancă, îi sărută în tăcere mînuţa darnică şi îndată, parcă nu s'ar fi întîmplat nimic, cu nostima-i nepăsare care-i plăcea ei atît de mult, zise:

— Ştii, Nina, aşi mînca acuma cu o nespusă plăcere nişte buterbrod de icre proaspete, despre care ţi-am vorbit prin telefon. Mi-ai ridicat un munte depe umeri, — adăugă el, privind-o pieziş, parcă s'ar fi pregătit s'o strîngă în braţe.—Nu, nu mai fac, acuma numai cu ordinul dumnevoastră îmi permit fericirea de a vă îmbrăţişa,—sfîrşi el, jucînd cu privirea în tot felul.

Leon cînd clipea din ochi, stingînd parcă patima care-l devora, cînd îi deschidea largi, parcă n'ar fi crezut în fericirea că vede pe seducătoarea lui Ninocica, cînd îi lăsa în jos cu naivitate, cu nevinovăţie; iar ea îl privea, mototolea micuţa sa batistă şi se gîndea: „dragul meu băeţel, am să fiu sclava ta..."

Vorba despre icre n'a fost numai o vorbă. Leon Drei mîncă cu plăcere, şi nu un singur buterbrod, ci cîteva; înghiţi,—şi tot din picioare,—două felii de şuncă, bău până la o picătură un pahar de vin şi, oftînd de plăcere, zise:

— Eu sînt gata, scumpa mea. Mergem.

Automobilul îi aştepta demult. Leon Drei, apărînd în stradă la braţ cu Nina Marcovna, aruncă îndată o privire de critic la cerul „său" supus, strălucitor în frumuseţa-i albastră, la orizontul „său", tot aşa de „supus", neclintit şi cenuşiu, aspiră aerul „său" cald şi dulce, şi declară Ninocicăi, că în natură totul e în bună regulă şi că, după părerea lui, nici-un pictor nu i-ar putea găsi nici un cusur, că totul e potrivit şi frumos, liniştit, armonios şi că... furtună în tot cazul n'are să fie... Nina Marcovna zîmbi la gluma lui şi se uită la cer, şi

acolo, în strălucirea soarelui, văzu faţa dumnezesc de frumoasă a lui Leon Drei. Zîmbi fiinţei întrevăzute în albastrul cerului şi în adîncul gîndului îi cedă... Leon Drei, cel depe pămînt, simţi tremurarea convulsivă a braţului ei. Se uită la ea cu mirare. Nările ei încă tremurau. Leon bănui şi o tîrî, aproape brutal, în automobil. Ea se dădu în lături cu răceală...

XV

Cotind cu iscusinţă printre munţi de piatră şi mormane de nisip, ocolind gropi adînci, pătrate, pline pe jumătate cu var, tăind şiruri de lucrători, care se dădeau cu respect la o parte, automobilul se opri, după semnul Ninei Marcovnei, lîngă atelierele provizorii.

Aici, în curtea largă, la margine de oraş, înainta lucrarea activă şi grăbită. Pietrarii cu feţele palide şi plini de praf, în şir neîntrerupt şi cîte doi în rînd, duceau pietre pe umeri, se strecurau pe schele, în caturile de sus, unde se ridica păretele din afară al uzinei de cuie. Ici cărau nisip cu roabele, dădeau de-a tăvălucul butoae cu ciment, stingeau var în gropile pătrate. In atelierele provizorii dulgherii lucrau cu rîndelele, cu ferăstraele, bocăneau cu ciocanele. Soseau într'una căruţe noi cu pietre, cu cărămidă, cu grinzi. Insărcinaţii cu primirea zbierau la ţăranii, care stăteau indiferenţi lîngă căişorii lor şargi, cu biciuştele în mînă. Văzduhul vuia într'una de glasuri omeneşti şi bocăniturile cele mai felurite, de zgomote, pline de înviorare şi bărbăţie. Cu toată această dezordine aparentă şi această larmă, lucrarea înainta cu mare rînduială, caşi cum totul aici ar fi ascultat de mîna nevăzută a unui iscusit şef de orchestră...

Leon Drei, aruncînd o privire măreaţă asupra acestui furnicar omenesc, îşi zise, nu fără mulţumire:

„Munciţi, munciţi, măgăruşii mei; lucraţi, boişorii mei. Peste un an am să fiu singurul stăpîn al acestei uzine,—pe tovarăşi, se înţelege, am să-i gonesc,—şi atunci o să vedem, ce aveţi să ziceţi voi despre Leon Drei, despre mueratecul ăsta!... Voi n'aţi ghicit pe Leon Drei. Pentru unii din voi Leon nu-i decît un tînăr fermecător, delicat, blajin, pentru alţii—un iubitor de trupuri femeeşti, pentru alţii—o nulitate, un gogoman, chiar un obraznic, un Cham; dar daţi-i puterea în mînă, şi numai atunci se va dezvălui chipul lui adevărat. Puterea, puterea—iată vermele care-i mistue inima. Şi Leon se apropie de ea! Nu mai are mult până la această coroană-putere, şi atunci—tremuraţi voi, fiinţi omeneşti! In genunchi înaintea lui Leon Drei, păcătoşilor, voi toţi, care l-aţi umilit timp de atîţia ani! Aşezaţi-vă în rînduri, dragii mei! Slăviţi în cor pe stăpînul vostru... Dar automobilul se opreşte. Vine idiotul de Tetel şi măgarul de Perecopschii. Să ne luăm un aer vesel, dar cu o

nuanţă de melancolie. Iaca aşa! A reuşit de minune!

Luă în mînile sale mîna vînoasă, păroasă până la unghii, a lui Grigorii Matfeevici, o scutură şi zise:

— Muncim?!

Apoi se întoarse cătră Marc Isaevici, repetă acelaşi procedeu cu mîna şi zise iar:

— Inaintăm?!

Amîndoi răspunseră cu acelaşi rîs la cuvintele lui,—ceiace lui Leon îi plăcu mult.

„Parcă i-am gîdilat pe subsuori,—se gîndi el;—buni băeţi, frumos mai rîd. Contagios! Să ne coborîm din automobil!..."

— Eşti îngîndurat, Leon,—auzi el vorba Ninei Marcovnei.

— Da, puţin,—răspunse el.—Dar văd că Grigorii Matfeevici arde de dorinţa de a începe inspecţiunea.

— Foarte adevărat,—zise Grigorii Matfeevici,—să mergem la corpul principal.

— Nu, nu, Grigorii Matfeevici; corpul principal al clădirii las' să-l examineze Nina Marcovna, iar noi cu Marc Isacovici vom trece prin ateliere.

Ca semn că primeşte, Ninocica dete din cap, luă de braţ pe Grigorii Matfeevici şi zicînd architectului principal şi ajutorului acestuia, care stăteau tot aici într'o aşteptare respectuoasă, „mergem",—se îndreptă spre corpul principal. In fruntea grupului, cu paşi vioi, pentru a-i conduce, mergea antreprenorul, grăsuţ, rotunjor, cu şapca în mînă.

Marc Isacovici, de îndată ce a rămas între patru ochi cu Leon Drei, îl luă de braţ şi începu să bîrfească pe sama lui Grigorii Matfeevici.

— Ai băgat de seamă pe antreprenorul nostru?—întrebă el cu vocea lui caraghioasă de femee.—Un pehlevan... Cel mai mare pehlevan depe faţa pămîntului! Cu Grigorii Matfeevici face absolut tot ce vrea. Fură în dreapta şi în stînga... Dar dece? Fiindcă Grigorii Matfeevici din partea tehnică nu înţelege boacă! Dar ia încearcă să sufli o vorbă despre lipsa lui de experienţă. Ca cu apă fierbinte te opăreşte... Un domn foarte rău crescut,—zbieră Perecopschii într'o notă înaltă, cu indignare... Iar până una-alta, hoţia—ca în codru! Dar, Leon Alexandrovici,—şopti el îndată,—te implor, să nu spui Ninei Marcovna. O femee reacţionează mai altfel decît un bărbat. Poate să iasă scandal. Lasă să se ştie numai de mine şi de dumneata.

— Dar dacă Grigorii Matfeevici e vătămător afacerii... se miră Leon Drei, îngrijat serios,—ce sens are să ascundem de Nina Marcovna?

— Absolut nici un sens,—răspunse Perecopschii, gîndindu-se puţin şi clipind din ochi.

— Inţeleg,—zise Leon Drei, clipind deasemenea şi se gîndi: bun te-am găsit!

— Cine-i de vină că furnizorul pietrei a intrat în înţelegere cu primitorul materialului? Grigorii Matfeevici,—şoptea

într'una Marc Isacovici, visînd să lege prietinie mai intimă cu Leon Drei.—Dar cine-i vinovat că... lucrarea merge aşa de încet? Cine-i indulgent cu lucrătorii?

— H-m,—mormăi Leon Drei,—pe cît văd, Tetel e o mare pacoste. O să trebuiască să vin mai des pe-aici. Ştiu eu ce-i lucrătorul.. Leneş, beţiv şi obraznic! Şi cu toate astea, munca nu-i bucuria omului?

— O, nici vorbă, nici vorbă,—îl întrerupse Perecopschii,—munca împodobeşte pe om. Il ridică deasupra tuturor făpturilor. Sînt gata totdeauna şi oricînd să slăvesc munca...

— Dar dă-mi voe, dă-mi voe,—strigă cu patos Leon Drei, şi începu să prinză, cu o căldură prefăcută, mîna lui Perecopschii,—dar binefacerile muncii dece le-ai uitat? Ce ne face pe noi cinstiţi? Munca. Munca naşte raporturi de viaţă serioasă. Şi iată dece despreţuesc eu — subliniez „dece"— pe trîntorii, care se scoală nu în zorile zilei, ca mine, depildă, ci aşa, cam pela douăsprezece. Iată de ce sînt întotdeauna pentru stîrpirea leneşilor... oamenilor, care trăesc pe socoteala altora, şi aşa mai departe...

Perecopschii la aceste vorbe începu să dea din cap cu plăcere şi cu totul prietineşte, şi întrebă deodată confidenţial pe Leon Drei, dacă-i plac tablourile, dar se înţelege, tablouri de ale artiştilor celor mari. Leon Drei, mirat de întrebarea neaşteptată, care era desigur un răspuns la discursul lui aprins, holbă ochii şi în gîndu-i îl numi dobitoc, dar îşi reveni îndată şi întrebă:

— Adecă, în ce sens, tablouri?

— In cel mai simplu,—răspunse şi mai prietineşte Marc Isacovici,—vorbesc de cele, care se atîrnă pe păreţi.

— A-a; spre părerea mea de rău, de felul ăsta n'am.

— Atunci, începe a dobîndi,—zise nervos Perecopschii;—omul care n'are cel puţin o mică colecţie de tablouri, aminteşte o pasere fără pene. Ce-ai zice dumneata, Leon Alexandrovici, dacă ai vedea o pasere fără pene?

— Da, nu-i frumos,—răspunse Leon Drei pe gînduri.

— Asta-i!—izbucni Perecopschii cu un ton de enigmă.—Ce e viaţa noastră, fără artă? Parcă nu-i plăcut să zmulgi naturii o părticică din frumuseţele ei, să le aduci la tine şi să le atîrni pe păreţe? Cîte feluri de primăveri, de pildă, sînt atîrnate în biuroul meu? O primăvară roz,—începu el să numere,—una liliachie, una turcoază, o primăvară pe ploae, una cu pămîntul albastru, o primăvară cu nouri, o primăvară fără nouri. Am douăsprezece erni şi, ştii,—cînd te uiţi bine la una din ele şi te mai gîndeşti, apoi începi să simţi adevărat frig, de-ţi vine să strigi slugii: „dar faceţi odată foc în cămin". Iată, ce face din noi arta! Dar, de pildă, o furtună,—pe mare,—continuă Perecopschii cu deliciu, bucuros că a găsit o bună victimă, ca să-l asculte. Am vre-o zece bucăţi. Nu, n'aşi pleca

cu vaporul pe o furtună, cum e pe unul din tablourile mele...

„Un dobitoc cu diplomă!—se gîndi Leon Drei, uitîndu-se prietinește în ochii lui Perecopschii;—totuși o să trebuiască să mă îngrijesc de ceva tablouri. Dracu să le ia, le cumpăr, dacă trebuesc. Am să spun Nincăi..."

— Ai, va să zică, multe tablouri?—întrebă el pe Perecopschii, făcîndu-se că-l invidiază.

— Destule,— răspunse Perecopschii cu mîndrie.— După moartea mea toate au să treacă la muzeu. Am luat în privința asta chiar măsuri în testamentul meu.

„Adevărat nebun",—se gîndi Leon Drei.—„Dar să-l strunesc puțin. Mai așteaptă, dragă, acuși ai să te arăți un băiețandru față de mine. Dau cu piciorul în tablourile tale, noi avem automobil! Să te văd, ce știi tu despre femei. Probabil nimic. Chiar nevestei îi e silă, desigur, să-l vază în pat alături de ea. Ce poate să dea el unei femei? E, fără îndoială, un neputincios. Da,—își zise el, uitîndu-se încă odată cu băgare de seamă la Perecopschii,—se înțelege că-i un neputincios.

— Dar femeile îți plac?—îl întrebă el deodată.

Perecopschii la întrebarea asta tresări, parcă l-ar fi mușcat ceva. Se uită în ochii lui Leon Drei, găsi parcă ceva în fundul lor și îndată glumind ștrengărește și desemnînd pe pămînt ceva cu piciorul, zise:

— Femeia e un animal necurat, dar...

— Cum necurat?—exclamă Leon Drei cu indignare,—îți dai socoteală de vorbele dumitale?

Era foarte mirat. Perecopschii e, sau un clovn, sau un psichopat. Desigur un psichopat. Să spui, că femeia e o ființă necurată—asta poate s'o facă numai un nebun, un frazor, sau un prefăcut, pentru a spune o vorbă de spirit. Femeia,—se indigna Leon în gîndul lui,—e frumusețea vieții; blondele, brunetele... piepturile, gîturile, șoldurile, spatele, sărutările, parfumul, formele...

— Anume necurat,—întări Perecopschii cu sînge rece... Deși e o temă cam delicată, dar m'ași prinde să dovedesc, că femeia e o ființă respingătoare, neplăcută și care provoacă extazul amoros numai la oamenii înapoiați și inculți. Încă Grecii o știau de mult asta. Din punct de vedere al formei, sînt pur și simplu grosolane, în comparație cu formele bărbătești. Excrescența asta dublă și uricioasă de dinainte provoacă chiar dezgust la omul nelipsit de gust. Compară pe Venus și pe Apolon. Să lăsăm anticitatea. Compară-te pe dumneta cu o femee... Cine se poate compara cu dumneta? Dumneta ești fermecător, începînd dela figura asta bărbătească, mîndră, puternică, și sfîrșind cu picioarele, atît de bine făcute, așa de minunate... Eu,—începu el deodată în șoaptă,—nu încetez de a te privi cu extaz: ce spinare, ce bust!... Dar mîinile? Numai în genunchi e vrednic cineva să ți le sărute...

„Drăcia dracului!—se gîndi Leon Drei, speriat,—îmi face

curte, mi se pare? Iată o situație idioată! Și mi-i silă de el, de nu-l pot suferi. Cum să-l opresc? Și, în general, ceva dezgustător, uricios..."

— Ascultă, Marc Isacovici,—începu el să se indigneze,—dumneta începi să vorbești mîrșevenii...

— Ai putea să fii divinitatea mea,—bombănea Marc Isacovici, uitîndu-se înamorat și pătimaș la Leon Drei.—Taci, scumpul meu, nu-mi obiecta; să vorbim ca despre lucruri de nimic, în realitate eu îți voiu vorbi despre pasiunea mea pentru dumneta. Eu, scumpul, divinul meu, m'am înamorat de dumneta îndată. Dar, vai, secta noastră nu poate vorbi îndată despre astea... Vom fi niște amanți fermecători. Vei fi stăpînul meu... Am să-ți fac niște daruri neprețuite. Am niște găteli turcești minunate. Am să le îmbrac pentru dumneta. Dă-mi mîna dumitale divină...

„Ce mizerabil,—se gîndea Leon Drei, enervat și zăpăcit,—ce desfrînat uricios! Sînt atît de furios, că-s gata să fac un scandal. Am să chem un polițist, las' să facă un proces-verbal; mizerabilul acesta... prostii, prostii,—își obiectă el sie însuși. Doar nu-s cucoană. Asta se potrivește unei femei. Atunci iată dece cucoanele fac scandal, cînd le urmărește cineva! In adevăr, cum să te hotărăști să te dai, depildă, unui asemenea domn? Cum l-ași plezni de cîteva ori, ca să-i arăt, cum se face curte lui Leon Drei! Dar mi-i rușine, ese scandal; mai dezgust și pe Ninocica..."

—Consimți, scumpul meu, dragul meu? Citesc pe fața dumitale, că deja mă iubești puțin,—continuă Perecopschii,—am să fiu sclavul dumitale...

Apucă mîna lui Leon Drei, o strînse cu patimă și, cu toate că Leon și-o smulgea, o duse pe furiș, la gură.

Leon Drei, de dezgust, era cît pe-aci să strige...

— Dacă mai îndrăznești încă odată,—zise el, înroșindu-se de mînie...

— Am să îndrăznesc, am să îndrăznesc,—răspunse viclean Perecopschii,—lucrul ăsta pare displăcut la început. Te înțeleg. Dar ai să te deprinzi, scumpul, divinul meu, te vei ridica deasupra vechilor prejudicii. După ce vei gusta din farmecul iubirii noastre, ai să desprețuești femeia, cum o disprețuesc eu. Deviza noastră e: femeile pentru femei, bărbații pentru bărbați. Am să te învăț ceva nou, frumos. Ești încă nevinovat, scumpul meu, și eu n'am să te las din mîni. La început toți bărbații se împotrivesc. Dumneta poți să mă bați,—și ai să mă stîlcești în bătăi,—dar ai să fii al meu. Ai să te supui iubirii mele, și mai pe urmă ai să devii sclavul meu, tot așa, cum am devenit odată și eu, cînd... Dar se apropie Nina Marcovna și Tetel. Tac... dar o să ne mai vedem...

— O să vedem,—rosti mînios Leon Drei; te fac praf, dacă-ți mai permiți vre-odată să te apropii de mine, ființă dezgustătoare, ce ești...

— Da, ai să mă stilceşti, fără indoială,—bombăni filozofic Perecopschii, uitîndu-se la el, tot înamorat,—dar eu în schimb am să sărut minile dumitale divine. Ai să fii al meu, s'a hotărît. Soarta, scumpul meu. N'ai ce-i face... — Ei, v'au plăcut lucrările ?—strigă el, cu desăvîrşire cu altă voce, Ninei Marcovnei, cînd aceasta se apropie.

— Foarte, foarte mult,—răspunse Nina Marcovna,—apropiindu-se de Leon, care fugise fricos de Perecopschii.—Dar dumnevoastră aţi văzut atelierele ?

— Da, da, foarte bine totul,—răspunse Marc Isacovici galant şi simţindu-se ca în al şeaptelea cer. Noi cu Leon Alexandrovici n'am putut să nu recunoaştem forţa de muncă a lui Grigorii Matfeevici. Eram încintaţi într'una, îl lăudam într'una.

„Oh-o!—se gîndi Leon Drei,—în mizerabilul ăsta e ceva din mine. E mai interesant, decît îl credeam... Cu putinţă oare să devin eu amantul lui ?... Dealtfel toate-s cu putinţă. Dar poate că aşa-i moda la bogătaşi ? Eu de modă nu mă las. E şi foarte interesant. Şi, însfîrşit, care-i deosebirea ?... Că s'a înamorat de mine deodată un milionar ? Se lărgeşte cîmpul de activitate. Am să chinuesc pe bărbaţi mai rău decît pe femei... Interesant!... Se deschid noi orizonturi..."

— Grigorii Matfeevici e un adevărat magician,—zise el, apropiindu-se de Perecopschii şi întorcîndu-i spinarea, ca să poată fi cuprins de către acesta cu braţul;—noi cu Marc Isacovici—continuă el glumeţ—ne gindeam să-i aducem o adresă de mulţumire.

„Bine m'a cuprins mizerabilul,—se gîndea el în acelaşi timp,—chiar pe mine m'a cuprins căldura. Ce dracu' face el cu spinarea mea ? Tremuraţi acuma, bărbaţi! D'apoi am să-i dau eu stilceală acestui Mărcuşor!"

Intre acestea, după semnul lui Tetel, începură să alerge lucrători cu scaune pentru musafiri. Se aşezară toţi. Fu adusă o masă. Architectul întinse pe ea planul, şi toţi se plecară de-asupra lui, începură să-l examineze, parcă nu l-ar mai fi văzut niciodată. Lui Leon, caşi la întâia dată, îi plăcu mult desenul frumos al clădirii, dar amănuntele nu le putu pricepe nici acuma. Şi totul era anume în aceste detalii. Tocmai despre ele se şi aprinsese discuţia. Discutau: architectul, Nina Marcovna şi Grigorii Matfeevici. Perecopschii, indiferent acuma pentru toate depe lumea asta, netezea, neobservat de alţii, genunchiul lui Leon Drei. Leon Drei se simţi femee şi-i îndepărtă mîna cu cochetărie. Perecopschii stăruia cu delicateţă şi, ca un sclav înamorat, îl privea în ochi. Leon Drei zîmbea şiret şi arata ce dinţi frumoşi are.

Astfel nici n'au mai auzit despre ce discutau oamenii de afaceri, şi se treziră numai cînd pe masă se arătă gustarea, adusă din automobil. Perecopschii, fixase deja intîlnirea şi fredona, vorbea vesel... Iar Leon Drei primind întîlnirea şi repetînd în gînd, că orizonturile i se lărgesc, se pregăti de mîncare.

Nările i se lărgeau... Se aşezase între Ninocica şi Perecopschii. Lumea îi aparţinea lui...

La întoarcere, în automobil, dispoziţiunea sufletească era următoarea: Ninocica, lăsînd pe Leon Drei să-i strîngă mînuţa cît o vrea, declară cu ton hotărît, că fără Englezi uzina nu va fi pusă în mişcare, că în afacere trebue angajaţi Englezi cu orice preţ; că dacă Grigorii Matfeevici va continua să se împotrivească planurilor ei, va găsi mijloc să se despartă de el. Rusia nu-i în stare încă, nici pedeparte, să se conducă singură, că Englejii au s'o pună pe picioare.

— Se înţelege, că Englejii,—confirmă Leon Drei cu convingere, strîngîndu-i tot mai pătimaş degetele.

— Intregul personal al contuarului va fi englez,—continuă Ninocica, şi adăugă cu gingăşie:—aici ai să găseşti tu adevăraţi profesori. Uzina cu timpul îţi va aparţine ţie, sau companiei de acţionari; dar partea cea mai mare de acţiuni va fi, se înţelege, a ta. De altfel cu timpul le vom chibzui noi toate astea amănunţit. Principalul—tu trebue să studiezi fondul lucrului. Pentru asta îţi dau timp de un an...

— Cît eşti de mărinimoasă!—bombăni Leon Drei, sărutîndu-i mănuşa, care mirosea tare a mosc.

— Eu nu-s mărinimoasă, sînt pur şi simplu o egoistă, care iubeşte grozav pe băeţelul ei. După nuntă, dragă, mergem în Anglia pe un an de zile. O să vizităm uzinele de-acolo. Specialitatea uzinelor trebue studiată în mod practic şi la faţa locului. Tu între acestea studiezi engleza serios şi te întorci în Rusia adevărat englez, cu deprinderile lui, cu manierele lui... Ai să devii de nerecunoscut...

— Tu prea mă strici,—abia găsi ce să zică Leon Drei. Eu totdeauna am visat despre Anglia, şi iată că... soarta îmi îndeplineşte visul. Sînt, în adevăr, un om cu noroc. Apropo, Ninocica, de ce n'ai tu tablouri ? Se poate să nu-ţi placă pictura ?

— Imi place, dragă, dar tu ştii, cît de puţin timp liber am eu. Pentru a te ocupa cu de astea, trebue timp.

— Şi mie aşa de mult îmi place pictura,—zise el mîhnit;—nu-ţi poţi închipui, cît sufăr eu fără tablouri. Iubesc arta. Parcă nu e o desfătare, să prinzi, uite, soarele ăsta, pe care îl vedem noi acuma, să-l aduci la tine în odae şi să-l atîrni pe părete ?—începu s'o convingă el cu foc, repetînd vorbele lui Perecopschii.—Ce împodobeşte sărăcia vieţii noastre? Ea, scumpa artă. Inchipue-ţi, fetiţa mea, cît trebue să fie de plăcut într'o zi întunecoasă de iarnă, să vezi la tine, pe părete, vre-o primăvară ? Nu mă îndoesc, că cu oarecare sforţare, poţi încerca chiar căldura razelor soarelui depe acest tablou. Arta e în stare să ne renască...

— Copilul meu,—zise ea, zîmbind de patosul lui, admirînd liniile curate ale frunţii lui englezeşti, ochii lui albaştri;—am să-ţi cumpăr tablouri. Invaţă, dezvoltă-te, dragul meu,

pregăteşte-te în deajuns, ca să ocupi locul, care te aşteaptă în viaţă.

— Iţi mulţumesc, iţi mulţumesc,—rosti alintîndu-se ştrengăreşte Leon Drei, şi se plecă asupra mînilor ei. Dar multe tablouri ai să-mi cumperi? Vreau multe, multe, îmi place să am multe. Cumpără vre-o opt duzini, vre-o zece erni, vre-o cincisprezece furtuni pe marea.. Multe, multe tablouri,—repetă el, dînd ochii peste cap cu patimă.

Aruncă o privire repede în juru-i şi, nezărind în stradă nici o primejdie pentru dînsul, atrase pe Ninocica iute şi cu îndemînare, şi o sărută cu o patimă irezistibilă în ceafa-i slăbănoagă, asemănătoare cu a unui bărbat; nu uită să-i strîngă totodată şi pieptul, ştiind că-i place asta foarte mult.

— Ce faci, Leon!—strigă ea cu ton ascuţit, jignită de această grosolană dezmierdare în mijlocul străzii.

— Dispun de soarta ta,—rosti el cu patimă.—Nu-mi pasă niciodată şi nu mi-i ruşine. Te iubesc şi-s gata s'o spun tuturora.

— Tiran, tiran,—răspunse Ninocica cu îngăduinţă.

(Sfîrşitul în N-rul viitor).

Semen Iuşchevici

Din poveste

In pădurea 'ntunecoasă, cu adîncuri mari de umbră,
Intr'un fag cu frunza creaţă
Care tremură de vînt,—
Este-o scorbură bătrînă, mică, tainică şi sumbră,
Ce s'ascunde în verdeaţă
Sus, departe de pămînt.

Ţesătura de painjen cu scîntei de promoroacă
Se întinde la intrare,
Făurită de pitici...
Toată scorbura bătrînă muşchiul umed o îmbracă
Cu moîatice covoare
Ce lucesc de licurici.

Iar din muşchiu abia se vede şi stăpînul nebunatic;
El se scoală-acum alene
Şi s'apropie tiptil:
Este-un elf bălai şi gingaş, prinţ al codrului sălbatic,
Cu privirea pe subt gene
Şi cu zîmbet de copil.

Dă grăbit painjenişul şi verdeaţa la o parte;
Sprijinindu-se de-un flutur
Lung se uită 'n luminiş,
Iar în aer se iveşte zîna albă de departe,
Printre stele ce se scutur'
Şi-o sărută pe furiş.

Ea îl vede şi-i zîmbeşte cu iubire şi cu teamă.
Iar cu mîna-i parfumată,
Ca un palid trandafir,
Rupe 'n treacăt cîte-o frunză ce s'anină de maramă.
Tot mai albă se arată
Printre raze de safir.

Cînd alunecă subt ramuri, cade-o ploae de petale...
Ard, in haina ei țesute,
Boabe mari de mărgărint...
Impletite în cunună, strălucesc în părul moale,
Printre stelele căzute,
Romanițe de argint.

El aşteaptă cu uimire şi privirilor nu-şi crede,
Stă orbit, cu mica-i mînă
Peste ochii zîmbitori..
Mai aproape... mai aproape.. şi de-odată nu se vede;
Iar în scorbura bătrînă
Rîde viața până 'n zori.

Dimineața, cînd ea pleacă şi de soare se fereşte
Printre iarba de matasă,
Plin de dragostea dintâi,
Micul elf, cu ochii galeşi, lung în urma ei priveşte
Şi, zîmbind, pe muşchiu se lasă
Cu mînuța căpătâi.

El visează... Visu-i leneş n'are nume, n'are țintă...
Cu aripile ascunse
Somnul vine pe furiş.
Il adoarme 'ncet cu 'ncetul un miros plăpînd de mintă
Şi un freamăt lin de frunze
Ce se 'nalță din desiş.

Olga Vrabie

Profesor Dr. Vasile Sion

Joi 8 Septembrie s'a săvîrşit din viață la Bucureşti prietinul şi vechiul colaborator al revistei noastre, V. Sion.

Subt aspectul exterior modest, mic de talie, negricios, slab, subțirel şi puțintel, V. Sion era o inteligență clară şi vie, o energie şi o putere de muncă neobişnuită, o tenacitate şi corectitudine nebiruite, alături de modestie şi sensibilitate fecioreinică.

Eşit dintr'o veche familie moldovenească sărăcită, cu multe greutăți a avut de luptat toată viața lui, şi situațiile şi demnitățile, la care a ajuns, şi le-a datorit numai calităților şi muncii sale neprihănite: dela nimeni n'a cerut niciodată nimic, nici chiar dreptul său. Şi nu a ajuns să fie în situație de a da țării sale mai mult decît ar fi putut da, poate şi din cauza excesivei lui modestii şi sensibilități: fugea de reclamă deşartă, de solemnitate şi de tranzacții. Nu-l interesa situația lui personală, îl interesa munca în sine, utilitatea lui socială, şi accepta situațiile cele mai modeste, pe care prin activitatea lui le transforma în demnități.

Student sărac la facultatea de medicină din Bucureşti, după ce fusese la litere în Iaşi, îşi cîştiga existența prin munca de extern şi intern la spitale, apoi de aspirant, preparator şi asistent la Institutul de Anatomie patologică şi Bacteriologie din Bucureşti. Prin muncă şi studii ajunsese stîlpul instituției şi, deşi în publicațiile „Analele Institutului" nu se întîlneşte des numele lui, în realitate nu sînt acolo multe rînduri nemuncite de el.

Ajunsese, dacă nu cel mai bun anatom-patolog şi bacteriolog din țară, — unul din puținii buni pe care îi aveam.

Generații de studenți medici au învățat microscopie, anatomie patologică și bacteriologie dela modestul student-preparator la lucrările practice conduse de el.

Dar studiile medicale asidui, munca de laborator, lucrările dela institut, nu epuizau întreaga lui putere de muncă și energie.

Găsea timp să se ocupe și de chestiunile sociale. Era membru în partidul social-democrat, colaborator la „Munca" și în special la cea literară, redactată la Institut de colegul său, dr. C. Popescu-Azuga. Poate doctrinei democratice, căreia se închina, i se datorește faptul că studiile și munca lui ulterioară s'au îndreptat spre bolile mulțimii din țară: pelagra și bolile infecțioase.

După obținerea diplomei de doctor, a rămas încă mult timp în modesta situație de asistent la facultate, publicînd lucrări însemnate de specialitate, ca tîrziu de tot pe baza lucrărilor să fie înaintat profesor de higienă la facultatea din Iași.

N'a stat mult în orașul nostru; în curînd a fost mutat la București, ca succesor la catedra fostului său profesor I. Felix. Cursurile lui universitare erau din cele mai frecventate de studenți pentru claritatea lor, pentru calitatea pe care o avea el, de a face asupra subiectelor celor mai aride sau banale o expunere care interesa, pentrucă da studenților—pe lîngă știința abstractă și frumoasă—aplicările ei la mediul nostru social, în special la cel rural.

In politică, ca profesor făcea parte din democrația stîngă care lupta pentru votul universal și împroprietărirea țăranilor, cu tărie și intransigență.

Chemat în modestul post de subdirector al serviciului sanitar în 1907, prin muncă, pricepere, corectitudine și-a impus autoritatea în așa măsură încît modestul post biurocratic l-a transformat într'o demnitate de stat.

Personalitatea lui puternică a dat un impuls nou și viu întregii organizații sanitare din țară. Subt el s'a făcut o nouă lege sanitară, care excludea politica electorală din interesele serviciului de stat și organiza pe noi baze întreaga întocmire sanitară. Indrumările lui au întărit lupta contra bolilor sociale și autoritatea lui a obținut multe mijloace pentru combaterea lor.

Deși pasionat în politică, ca și în orice ramură de care se ocupa, a luptat din răsputeri în propriul său partid pentru a goni influența rea a politicianilor asupra treburilor de stat în serviciul sanitar.

Venit Director General al Serviciului Sanitar în 1913, a continuat munca lui cu o și mai mare autoritate.

Inzestrarea și organizarea serviciului sanitar, multă-puțină cită am avut, în timpul nenorocirilor din războiul 1916—1919, în mare măsură lui se datoresc.

Tot lui i se datorește și descentralizarea serviciului sanitar, din 1918.

Vasile Sion moare tînăr, răpus de muncă încordată. Dela el ne rămîne o serie de lucrări științifice de specialitate, o altă serie de lucrări de popularizare și multe articole de publicistică și polemică, scrise clar, concis, în stil energic și caustic.

Noi perdem în el un bun prietin, Revista noastră un apreciat colaborator, Universitatea un distins profesor, societatea un eminent higienist, corporația medicală un distins și respectat coleg, iar țara o minte clară, o muncă asiduă și rodnică, un democrat convins, un caracter și o personalitate puternică.

Dr. P. Cazacu

Elegie Rumînească *

Nu vreau să critic. Nici nu ar fi de vre-un folos. Acolo unde nimeni nu clădeşte, toată lumea dărîmă ceiace a rămas din alte vremuri. Şi cînd critica ajunge să fie singura activitate, îşi pierde orice putere, orice răsunet. De aceia, repet, nu vreau să critic. Este numai un prea plin de revoltă şi pe acela vreau să-l aştern aici.

Tot secretul psihologiei rumîneşti stă în împrejurarea că, dela 1840 încolo, am abdicat la istoria noastră proprie, şi am furat neîncetat din istoria altora. Am lipit pe trupul nostru tot felul de etichete, şi de atunci nu am mai putut respira, de atunci tot ce era dedesubt a început, puţin cîte puţin, să se ofilească. Trecutul nostru, azi, nu mai poate vorbi, nu mai poate sfătui. A rămas în cărţi şi s'a stins de tot în suflete. Viaţa noastră e o viaţă formală împrumutată, artificială. Judecăţile noastre de valoare sînt inconsistente şi stranii. Aprecierea morală a lucrurilor şi a oamenilor fac desnădejdea bunului simţ.

Imi este aproape ruşine să înşir criteriile după care se acordă sau se retrage sentimentul de stimă, după care cineva e socotit serios sau neserios, moral sau imoral, savant sau ignorant. Mecanismul mental al cetăţeanului Romîniei-Mari îmi reaminteşte pe acel al unui *coşmar*. Simţimîntul precumpănitor pe care îl ai cînd visezi rău este o zăpăceală generală, o greutate dureroasă de a aprecia situaţia. Sute de vedenii se perindă, şi *numai după forma lor* reuşeşti a le judeca. Forma exterioară este singurul lucru după care ne construim aprecia-ţiunile. Străinătatea, trîntită fără socoteală peste morala noastră naturală, ne-a asfixiat putinţa de a ne călăuzi după fond. Dacă se poate întrebuinţa o metaforă la modă, decînd cu noile legi fiscale, întreg creerul romînesc funcţionează conform *unui sistem indiciar*, şi orice evaluare se face după *semnele exterioare*.

De altfel aceasta este nu numai explicaţia dar şi scuza anesteziei noastre morale şi incoherenţei politicii noastre sufleteşti. Sîntem ameţiţi încă şi azi, de pe urma accidentului de acum 80 ani, cînd ni s'a fost interzis să ne mai dezvoltăm „selon notre propre génie".

Dar, apăs, nu a fost decît un accident. Natura învinge în totdeauna. Dedesubtul formelor în aparenţă identice celor de aiurea, trăeşte anemic o realitate foarte diferită.

Dacă comparăm textul Constituţiunii noastre cu acel al unui

---

* Deşi propunerile concrete ale d-lui Suchianu pot fi, după părerea noastră, discutabile,—publicăm cu plăcere acest frumos articol, în care autorul pune cîteva probleme din cele mai interesante (*N. R.*).

stat occidental, nu ştim care e copia şi care e modelul, atît de mult samănă între ele. Dar dacă privim mai cu luare aminte, vedem că ţara romînească are azi structura Franţei din secolul al XVII-lea.

Nobilimea de pe vremea aceia îşi trăgea puterea din ascultarea locuitorilor diferitelor pămînturi senioriale. In schimb vechile raţiuni care, în secolele precedente, mai justificau încă această supunere, dispăruseră toate. Feudul nu mai era decît un pretext de dominaţie şi un izvor de putere economică şi politică. Devenise un fel de *titlu la purtător*, pe baza căruia statul, în persoana Regelui, bonifica „Pairului" o serie de valori morale şi materiale. Viaţa de curte şi absenteismul sînt corolarele obligate ale unei asemenea situaţiuni.

Astăzi găsim la noi acelaşi lucru. Clasa dominantă îşi valorifică în culisele parlamentului, în cabinetele miniştrilor, în consiliile de administraţie, legătura feudală dintre circumscripţia electorală şi absenteistul modern. Deputatul nu locueşte de loc în judeţul său. Succedanatul trivial al vieţii de curte din secolul al 17-lea îl avem în pletora de oameni politici care mişună în toate ungherele capitalei. Aceasta e realitatea. In faţa ei formulele juridice ale democratismului sînt fără putere.

Acelaşi lucru în ceiace priveşte evoluţia dreptului penal. In statele apusene sancţiunile împotriva vechilor infracţiuni şi-au pierdut din importanţa de altădată. Pe deoparte nu mai există bandiţi decît într'o măsură foarte mică. Pe de altă parte, există curente generoase de opiniune, care arată cum anumite crime pot avea un merit moral foarte înalt. Dimpotrivă, o nouă legislaţie consuetudinală ia fiinţă. Capitalismul aduce un cod penal al său. In occident, cinstea ia o formă proprie. Acolo, sancţiunile cele mai severe, mult mai severe decît ocna, căci îmbracă haina oprobriului, al dispreţului şi al neîncrederii generale, sînt aplicate unor fapte ca acestea: *a nu răspunde la o scrisoare, a nu fi exact la o întîlnire fixată, a nu spune da sau nu într'o chestiune, a nu avea o atitudine clară şi precisă într'o afacere*, etc... Acestea sînt bazele moralităţii moderne, şi solidaritatea actuală face ca sancţiunile să aibă ca rezultat o lingare echivalentă cu ruina, nu numai platonică, dar şi economică a contravenientului. Noi însă, în ciuda asemănării aparente a instituţiunilor, rămînem încă la vechile categorii penale. *Corectitudinea*, aspectul cel nou al noţiunii de cinste, nu interesează pe nimeni.

Conflictul între mentalitatea funestă dela 48 şi realitatea răzbunătoare, se întîlneşte la fiecare pas şi alcătueşte leitmotivul dureros al romanului acestei ţări. Niciodată nu s'a încercat a se aduce reforme adaptate acestei realităţi, călcate veşnic în picioare. Viaţa noastră a fost un fel de luptă acrobatică, o întrecere de viteză împrejurul chestiunii: Care partid va înfăptui *cel dintâiu* cutare reformă, pentru a o numi *reforma lui*. Titulatura partidului sau caracterul reformei erau, amîndouă, lucruri indiferente. Să ne gîndim numai la ultimul avatar al acestor procedee: reforma fiscală. Nicăeri ca la noi nu era mai uşoară introducerea de noi impozite. Nicăeri nu se găsea o margine de impozabilitate atît de mare. De asemenea, planul noii legislaţii era de o uşurătate copilărească. Ori unde te întorceai, găseai modeluri.

Insfîrşit prestigiul unei aplicări unanime în celelalte ţări, făcea ca dificultatea, deja redusă, să devie aproape inexistentă.

Dar nici adaptarea modelurilor la conjuncturile specific romîneşti nu necesită meditaţiuni prea profunde. La întrebarea: ce anume ne

deosebeşte pe noi, din punct de vedere fiscal, de alte țări?—răspunsul venea dela sine: 1) Dat fiind că dările se plătesc în bani, trebue să ținem samă de deosebirea de putere de cumpărare a monedei și 2) A doua deosebire fiscală între noi și ceilalți, lipsa totală de propagandă prealabilă în vederea introducerii unor asemenea impozite.

Pentru ambele aceste considerațiuni, politica de urmat era clară: în primul rînd *cote mai scăzute* decît acelea din legislațiile străine, în al doilea rînd *eșalonarea în timp* a reformei, și introducerea ei pe felii succesive.

Dar acestea erau considerațiuni de realitate națională. Altele sînt însă la noi mobilele politice. Bărbații de stat, ca și în secolul al 17-lea, urmăresc o glorie eftină, tradusă ulterior în avantagii economice și comodități morale. Autorul noilor impozite nu se putea împăca cu o glorie parțială. Îi trebuia una imediată și integrală. Pentru acelaşi motiv, a încercat să fie mai catolic decît papa și, departe de a scădea cotele față de model, le-a ridicat în chip hiperbolic. Încercarea, din nefericire, reușește. Talentul uriaș al propunătorului legii, talent funest și răufăcător, face să treacă o măsură care ne ruinează. Și cuvîntul nu e prea tare.

Într'adevăr a devenit un loc comun că impozitele nu se vor aplica. Fie subt forma unei abstențiuni unanime dela declarațiuni, fie subt aceia a unei fraudări în stil mare, fie subt o a treia sau subt o a patra, națiunea rumînească, în totalitatea ei, își va manifesta printr'un referendum tacit refuzul său. Dar nu aceasta este nenorocirea cea mare care justifică cuvîntul: ruină. Pericolul cel mare este *discreditarea în întregime a procedeului fiscal*. Se va crea cu siguranță în opinia publică credința că un impozit pe venit este cu neputință subt orice formă s'ar prezenta el. Inexistența personalului technic de percepție vine să adauge încă o șansă, la posibilitatea apariției unei astfel de credințe. De aceia spuneam că talentul ministrului nostru de finanțe ne *ruinează*. Tocmai într'un moment istoric unde printre singurele mijloace de scăpare figurează reforma fiscală, cineva vine și compromite irevocabil acest mijloc.

Nicolae Titulescu este o figură care va rămîne în galeria de tablouri istorice ale Romîniei cumințite. El oferă trăsături de o adîncă semnificație filozofică. Este cel mai reprezentativ exemplar al Romîniei contimporane. Din relațiile mele personale cu el îmi amintesc cum am fost izbit regăsind principalele caracteristici naționale: neexactitatea la întîlniri fixate și o repulsiune aproape fizică pentru cuvintele: *da* și *nu*. În ciuda unor numeroase tirade, asupra înțelesului cărora nu putea exista vre-o îndoială, în momentul cînd i se cerea un răspuns definitiv și precis, răspundea, ca un ecou național: lăsați-mă să mă mai gîndesc. Afară de aceasta întîlnim la el întreagă nevoia de glorie a absenteistului electoral despre care vorbeam. Omul acesta întrupează în chipul cel mai strălucit mentalitatea secolului al 17-lea și păcatul strămoșesc din 1840, adică: imitarea necondiționată a unor istorii care nu ne aparțin.

O altă caracteristică a timpurilor prezente, care nu lipsește eroului nostru, este următoarea: *tot romînul, dela Nistru până la Tisa, este azi economist*. Îmi amintesc de o propunere pitorească a unui cunoscut al meu, care vroia să asanăm circulația monetară printr'o emisiune de hîrtie pe care, în loc să stea scris: *lei*, să figureze cuvîntul: *Dolari*. În aceiaşi ordine de idei, întreg discursul d-lui Stere, întrerupt de tîrgul deputaților care se tocmeau între ei și se

jucau cu cronometrarea secundelor, nu a vrut să dovedească altceva decît că Nicolae Titulescu nu crede decît foarte rar că leul, de o bucată de vreme, a încetat de a mai fi al-pari cu monedele Apusului.

Dacă încercăm a da un portret de ansamblu al eroului momentului nostru istoric, vom spune:

Nicolae Titulescu poruncește mai mult decît vorbește, vorbește mai mult decît gîndește, gîndește să facă mai mult decît face. Este contimporan cu clasa dominantă din secolul al XVII-lea, și totdeodată moștenitorul pios al greșelii dela 1840. Este economist, este deținătorul unui mare și periculos talent într'o țară unde acesta din urmă constitue *suprema lex* a moralității publice; este, însfîrșit, mandatarul sufletesc a 18 milioane de oameni. Iată pentruce Nicolae Titulescu este un rezumat, și este un simbol.

Acest tablou nu este propriu zis pejorativ. Un virtuos este un virtuos, bun sau rău după ambianța unde lucrează, și după aria pe care o cîntă. Într'o simfonie de oameni de stat veritabili, faptele Președintelui Gîndirii romîneşti pot deveni adevărate binefaceri; și, nu trebue să uităm că, lăsînd la o parte răul pe care ni l-a făcut, Nicolae Titulescu este un om cinstit, bun și generos.

De altfel, am spus-o cum am început. Nu critic. Descriu, și mă plîng. Apoi, aşi vrea să adaog și eu cîteva vorbe și socotinți asupra nevoilor țării mele.

Avem putința să ne ridicăm *repede* și strălucit. Dar aceasta depinde de săvîrșirea a două reforme prealabile, care, dacă nu se realizează, ridicarea nu va mai veni nici măcar încet.

În primul rînd, este vorba de funcționari. Atrag luarea aminte asupra unei absurdități de necrezut: este scuzabil, până la un punct, să menții în slujbă funcționari răi, dacă serviciul căruia sînt afectați este indispensabil. Dar să nu licențiezi funcționari răi cînd însăși funcțiunea pe care o îndeplinesc este inutilă, aceasta este o monstruozitate pe care nimic nu o justifică. E cazul armatei permanente. Romînia, azi, oricare ar fi animozitățile dintre vecini, *nu trebue să mai facă războiu*. Trebue ca, la fel cu Englejii, cu Bulgarii, cu Irlandejii, să desființăm serviciul militar obligator. Nu este nevoe, cum vrea Rathenau, ca acesta să fie înlocuit cu un serviciu industrial coercitiv. Este de ajuns că atîtea brațe, în loc să sape tranșee fictive, să fie lăsate la o muncă adevărată. Cît despre obiecția că sîntem înconjurați de dușmani, nu este decît un sofism romantic. În primul rînd sînt sigur că, la fel cu Bulgarii, care și ei trăesc într'o ambianță belicoasă de popoare care își trag sufletul și care nu mai au nimic de pierdut,—exemplul nostru va fi contagios, în tot cazul respectat. Sînt convins că, atît la Bolșevici cît și la Unguri (nu mai vorbesc de Bulgari), nici-o propunere nu poate fi acceptată mai cu plăcere ca aceia a unei păci reciproce îndelung asigurate. Dar să zicem că mă înșel. Atunci, în caz cînd sîntem atacați, mobilizarea și pregătirea vor avea loc în condițiuni cel puțin tot așa de proaste ca cele dela 1916 cînd am intrat în luptă. În plus, vom avea niște soldați care nu vor fi avut timpul să se desguste și să se revolte împotriva supunerii oarbe și prostești din cazarmă, în hatîrul unei abstracțiuni inînteligibile. Trei ani de instrucțiune militară abrutizantă, departe de a dezvolta sentimentul de disciplină, îl tocește. Astăzi mai ales, cînd lupta după cîștig este, și cu drept cuvînt, atît de aprigă, nu trei ani, ci trei luni ajung, pentruca absurditatea unei ascultări fără motiv conceptibil să reiasă clar pentru cel mai prost și

cei mai servili dintre oameni. Dimpotrivă, chemarea subt drapel într'un moment cînd rațiunea serviciului cerut apare limpede și proaspătă, va găsi atîtea entuziasmuri cîte va dori.

Insfîrșit, să ne gîndim la avantagiile fiscale ale suprimării uneia din cele mai apăsătoare sarcini bugetare. Făcînd abstracție de ce se fură, și socotind numai banii necesari întreținerii contingentelor și cadrelor, ajungem la o cifră pe care cel mai bun impozit nu o poate înscrie în activul statului.

Firește, principiul odată admis, realizarea se poate face cu oarecare păstrare de tranziții, începînd, de pildă, cu un stagiu militar descrescînd succesiv, dela 6 luni la o lună (ca în Elveția). Dar acestea sînt probleme secundare. O întreită obligațiune: logică, morală și fiscală, într'un cuvînt patriotică, ne silește să procedăm la lichidarea acestui anachronism oneros.

Bineînțeles, desființarea tuturor instituțiunilor militare nu înseamnă conservarea celor civile dovedite inutile; dar și aceasta este o chestiune secundară, în tot cazul mai puțin urgentă.

A doua reformă este cea constituțională. După cum spuneam mai sus, trebue să ne inspirăm dela Franța, nu actuală, ci dela Franța lui Ludovic al XIV-lea pentru a găsi surorii sale mai mici: Romîniei-Mari, o formă juridică de stat. Și este așa de ușor! Nu avem decît să ne referim la celace pentru Regatul Regelui Soare a fost viitor: lucru foarte comod, căci Viitorul de atunci este deja Trecut acum.

Remediul stării de lucruri în instituțiunile de stat de atunci a consistat în *înlocuirea conducătorilor, simpli reprezentanți ai unei circumscripții teritoriale, prin conducători care reprezintă interese colective de persoane.* Este burghezia pe deoparte, nobilimea, mare și mică, pe dealta, care au dat naștere acelor partide istorice și justificate ale Liberalilor, Conservatorilor și Reacționarilor.

Astăzi la noi partidele politice sînt, ca în Regatul dela 1600, o *juxtapunere de indivizi*, fără vre-o altă carieră decît aceia de a fi *reprezentanții unor circumscripții teritoriale.* De aceia, trebue ca Parlamentul nostru actual să fie înlocuit cu un altul, unde fiecare deputat să reprezinte *oameni*, iar nu *bucăți feudale de pămînt*.

Dar grupările de persoane din 1921 sînt mult mai complicate ca cele din 1600. In loc de trei pături suprapuse, găsim, la un nivel aproape egal, diviziuni nenumărate și aflătoare toate cam pe același plan orizontal. Este vorba de *profesiuni*. Acestea constituesc unicul criteriu al grupărilor de oameni din ziua de azi. Altul nu este cu putință, cel puțin la noi.

In Franța sau în Anglia, atît Capitalul cît și Proletariatul sînt suficient de organizate pentruca un Parlament compus din reprezentanții fiecăruia din ele să mai aibă o rațiune logică. La noi însă această coherență nu există. Nici nu avem propriu zis clase. Anarchie și clase sociale sînt două noțiuni incompatibile. Noi nu avem *decît* profesiuni. Un Parlament unde fiecare meserie, avocații, jurisconsulții, chelnerii, inginerii, farmaciștii, birtașii, minerii, etc. să trimită un număr de reprezentanți anume fixat, este singura Adunare Națională compatibilă cu realitatea rumînească.

De acest Sindicalism parlamentar se apropie Socialismul juridic al lui Duguit și al lui Menger. Aceste sisteme însă nu se pot aplica în țări înaintate. Acolo tradiția, atît burgheză cît și marxistă, este prea organic consolidată pentru a putea cu ușurință ceda unei constituțiuni pe baze așa de nouă; deaceia în Occident Radicalismul cade

în Reformism. In această chestiune, ca în toate, trebue să ne referim nu la Franța de azi, ci la cea de eri.

In celace privește recentele Parlamente Economice din Germania, cu care sindicalismul parlamentar ar avea cîteva puncte de contact, li se poate ușor explica eșecul printr'o împrejurare foarte simplă: *Coexistența, alături de ele, a Parlamentului propriu zis.* Condiția fundamentală pentruca un regim să dea roade este, în primul rînd, *suprimarea regimurilor antagoniste.* Este un lucru care se înțelege dela sine.

Revenind la ce spuneam, în Romînia, ca și în Franța dela 1600, instituțiile lăsate de trecut nu mai sînt viabile. De altfel noi, dela 1840, nici nu mai avem Trecut. Aceasta aduce marele avantaj al unei situații, asemănătoare cu o *tabula rasa*, și putința de a se merge *direct* acolo unde interesul național ne cheamă. In locul unui vot universal *teritorial*, care este venetic în țară și care agravează relele, nu avem dreptul să refuzăm instituirea unui vot *profesional*, nu mai puțin universal, și, în plus, curat rumînesc.

Desființarea funcționarilor armați și înființarea Parlamentului sindical sînt cele două reforme fundamentale pe care, subt o formă sinceră sau prefăcută, mai tîrziu sau mai devreme, vom trebui să le primim.

Recunosc că asemenea idei vor găsi foarte puțin credit într'un public cu nivelul scăzut ca acel al nostru. Dar nu trebue să uităm că împrejurările sînt ades mai tari decît miopia oamenilor. Dacă situațiunea actuală nu este considerată *încă suficient* de dezastruoasă pentru a se pleca urechea către acel care, împotriva propriilor lor interese personale, ascultă numai de interesul general,—atunci avem datoria să implorăm zeii să ne aducă, cît mai repede, un dezastru atît de mare, încît chiar conducătorii noștri de azi să-l poată vedea.

Și, din fericire, sau din nenorocire, nu avem nevoe de zei. Deja Ruina și Revoluția bat la ușă.

D. I. Suchianu

Cronica teatrală

Moartea Cleopatrei. — Nevestele domnului Pleşu. — Avarul. — Săptămîna luminată. — Chemarea codrului. — Bunbury.

Stagiunea Teatrului Naţional s'a deschis cu o repetiţie generală „parisiană" la care direcţia a cerut invitaţilor „frac şi rochie de seară". In vremea noastră de democraţie şi sărăcie, aristocratismul d-lui Eftimiu ar părea cam deplasat chiar dacă s'ar pune în slujba unei cauze mai bune ca *Moartea Cleopatrei*.

D. Mihail Paşcanu, autorul „naraţiunii dramatice" care a avut onoarea de-a deschide stagiunea Teatrului Naţional, a spus c'a studiat toate izvoarele veritabile asupra faimoasei regine egiptene, dar că n'a cetit nici una din prea numeroasele drame şi tragedii ce s'au ocupat cu viaţa şi moartea ei. După ce am ascultat *Moartea Cleopatrei*, ne-am convins că aşa este; mai mult chiar: că, dacă ar fi cetit *Antoniu şi Cleopatra* a colegului d-sale Shakespeare, nu s'ar mai fi încumetat să atace acelaşi subiect.

Pe cît de mult dovedeşte *Moartea Cleopatrei* cunoştinţele istorice ale d-lui Paşcanu, pe atît învederează şi diletantismul chemării d-sale teatrale. Dacă construcţia actului întâiu prezintă oarecare interes, dacă atmosfera aceluiaşi act e într'adevăr istorică şi dacă cetirea scrisorilor lui Cezar în actul al treilea e bine găsită, tot restul e aşa de şubred că se distramă fără urme.

Mai întâiu această „naraţiune dramatică" nu e dramatică, ci e cel mult un curs dialogat de istorie, făcut de un pedagog neiscusit. Căci un pedagog bun ar fi avut grijă, adresîndu-se unui auditor atît de eterogen cum e un public de teatru, să explice înainte de toate cine sînt persoanele despre care vorbeşte, să le situeze; altfel spectatorul priveşte uluit cum se agită pe scenă nişte actori îmbrăcaţi în costume foarte pestriţe, cu nume foarte stranii, fără nici o ţintă. Ca să ne intereseze un om, trebue să-l cunoaştem mai întâiu, să fie apropiat de sufletul nostru. D. Paşcanu presupune în *Moartea Cleopatrei* că toţi am consultat, ca şi d-sa, izvoarele istorice înainte de a merge la teatru.

Apoi, ca să fie dramatică, naraţiunea ar trebui să fie pretextul unui conflict, oricît de subţirel, între două pasiuni sau tendinţe o-

puse, din care să ţîşnească emoţia dramatică. In *Moartea Cleopatrei* mijesc doar începuturi de conflicte fără nici o cauzalitate între ele, pierzîndu-se îndată în amănunte istorice mai mult sau mai puţin interesante. D. Paşcanu nu ne lămureşte nici măcar asupra relaţiilor sentimentale dintre principalele personagii. Iubeşte Cleopatra pe Antoniu sau nu-l iubeşte? In primul act completează contra lui, în al doilea îl iubeşte, în al treilea cucereşte pe Octavian, în al patrulea îl urăşte şi se sinucide. Un zigzag sufletesc al unei fantoşe.

Dar „naraţiunea" aceasta nu e nici barem naraţiune. Adevărata naraţiune ar fi o înlănţuire logică a unor întîmplări, chiar disparate în aparenţă, în vederea unui desnodămînt logic. *Moartea Cleopatrei* e o înşirare de momente istorice în ordine cronologică desigur, lipsite însă de orice legătură internă, din care pricină face impresia unui film fără explicaţii între diversele tablouri.

Nefiind dramă propriu zisă şi nici povestire scenică, lucrarea d-lui Paşcanu nu poate fi interesantă decît ca un document istoric scris cu avînt de diletant.

Ajuns la concluzia aceasta, ţi se impune fără să vrei întrebarea: Oare, dacă d. Paşcanu, după ce a studiat numeroasele izvoare istorice, s'ar fi întîmplat să citească *Antoniu şi Cleopatra*, ar mai fi scris *Moartea Cleopatrei?* Dacă ar fi văzut că a nimerit un subiect pe care marele Will l-a scris fără atîtea cunoştinţe istorice, ar fi cutezat oare să-şi mai încerce norocul cu ispititoarea Cleopatra?... Fiindcă avem o părere prea bună despre d. Paşcanu, răspundem fără şovăire în negativ şi regretăm că nenorocul i-a scos în cale plictisitoarele tratate de istorie antică în loc de încîntătoarea tragedie shakespeareană care l-ar fi oprit cu siguranţă de-a face o încercare dramatică mai dinainte condamnată.

Şi totuşi, pentru asemenea încercare s'au cheltuit atîtea energii şi nu mai puţini bani la Teatrul Naţional! Pictorul Cornescu a lucrat trei decoruri frumos stilizate şi o sumedenie de costume; zeci de artişti au muncit săptămîni de-a rîndul—zadarnic. Cu atîta trudă n'ar fi fost oare mai cuminte să se fi montat *Antoniu şi Cleopatra?*

Intre Shakespeare şi d. Paşcanu cred că şi d. Eftimiu preferă pe cel dintâiu...

*

Nevestele domnului Pleşu nu s'a bucurat de solicitudinea direcţiei, dar a cucerit sufragiile publicului.

Printre autorii noştri dramatici de azi, puţini, d. Caton Theodorian şi-a dobîndit un fotoliu. Conştiincioasă şi minuţioasă uneori până la scrupulozitate, opera d-sale se impune de îndată ce o priveşti cu seriozitatea cuvenită. Nici unul din scriitorii noştri de teatru nu are darul d-lui Theodorian de-a închega o atmosferă specifică prin cîteva replici. Oamenii d-sale trăesc cu intensitate în vorbele şi faptele lor, deosebindu-se fiecare prin anume linii caracteristice personale. Poate că nu dispreţueşte meşteşugul construcţiei, dar nici nu aleargă după lovituri, trucuri sau sforării scenice. E un naturalist în formă, cu o pronunţată înclinare spre sentimentalism romantic în fond. Astfel în toate operele d-sale dramatice nu interesează atîta subiectul, cît dezvoltarea lui şi în deosebi arta reliefării personagiilor, o artă migăloasă, susţinută, neşovăitoare. De aceia piesele d-lui Theo-

dorian nu-ți rămîn în amintire ca povestiri de evenimente, ci ca galerii de oameni care ți-au devenit bune cunoștințe.

Tot așa și *Nevestele domnului Pleșu*. Subiectul și toată acțiunea, chiar micile epizoade sînt în funcțiunea personagiilor principale care, până în cele din urmă, se sapă adînc în sufletul și mintea spectatorului.

Cu toate digresiunile de situații din actul al doilea și mai puțin în al treilea, *Nevestele domnului Pleșu* rămîne o comedie de caracter, un gen atît de rar și cu atît mai de preț în literatura dramatică modernă.

Pleșu, eroul comediei, e din familia lui Amos Bujorescu. Deși se asamănă însă în aparență, deosebirea dintre dînșii e fundamentală. Amos, cu toată înfățișarea-i comică, e un tip de pură dramă; Pleșu în schimb e un personagiu prin excelență comic, chiar în clipele cu aparență dramatică. Amos e un idealist naiv în viață ca și în iubire; Pleșu e un sensual incorijibil în iubire și un burghez chibzuit în viață.

Pleșu a fost însurat de trei ori și a avut atîtea aventuri amoroase care i-au costat o bună parte din averea moștenită. Cînd simte că o nouă însurătoare i-ar lăsa calic, se deșteaptă într'însul burghezul și, cu ajutorul întîmplării, încearcă să-și apere avutul. E de ajuns însă ca iubirea, chiar subt niște forme puțin atrăgătoare, să-l ispitească și senzualismul își reclamă stăpînirea imperios. Sfîrșitul: a patra însurătoare. S'a corijat Pleșu? Nu. Eroii de comedie adevărată nu se corijează niciodată. Desnodămîntul e temporar. Harpagon rămîne avar și după ce se lasă cortina la sfîrșitul actului al cincilea.

A patra nevastă e Marina care, subt masca unui ideal burghez, ascunde o perversiune organică. Fată cu oarecare carte și cu sentimente morale elastice, din tovarășe de chefuri a ajuns bufetieră la tribunal, strîngînd bani și rîvnind să se mărite. Alegerea ei a căzut însă asupra unui vlăstar de boer scăpătat pe care îl întreține, dar care nu vrea să se „înjosească" însurîndu-se cu o femee de teapa Marinei. Cînd toate sforțările ei rămîn sterile, femeia se mulțumește și cu Pleșu. Astfel își izbîndește visul măritișului grație elasticității conținutului ei pasional. Comicul acestui caracter clădit din același contrast dintre fond și formă, e poate și mai interesant fiindcă reese dintr'o atingere mai pronunțată cu două personagii deodată. Marina la început face dragoste cu Stolnici și comerț cu Pleșu, și sfîrșește măritîndu-se cu Pleșu și lichidînd pe Stolnici.

Acest Stolnici, deși desenat în linii mai sobre, trăește mai puțin înlăuntru și mai mult înafară. Comicul lui, drept urmare, trece prin primejdii burlești și deci e de calitate mai eftină. Poza înlocuește și caută să acopere goliciunea și stricăciunea sufletească. Tipul e evident și văzut și expresiv. Interesant și indispensabil devine însă numai pentrucă alcătuește veriga de unire între Pleșu și Marina.

Autorul a introdus, cu mult tact, și nu *raisonneur* în *Nevestele domnului Pleșu*: un bǎcțandru pripășit în casa Marinei, prea deștept și simpatic, dar nu prea original...

Din elementele acestea d. Caton Theodorian a clădit apoi o comedie plină de sevă. Așezînd personagiile în atmosfera și mediul lor, situațiile comice au venit singure și împreună cu ele efectele. În *Nevestele domnului Pleșu* nu se vor găsi, firește, glume culese și ajustate din reviste umoristice ca în șubredele comedii de o zi ale d-lui Adolf de Hertz. Nu eftinele cuvinte de duh însamnă umorul într'o comedie, ci constituția intimă a caracterelor.

Păcat că *Nevestele domnului Pleșu* n'au avut, barem pentru rolurile de căpetenie, interpreții trebuincioși...

*

Poetul Mihail Săulescu, mort pe front, a publicat odinioară un act pe care acum l-a reprezentat Teatrul Național: *Săptămîna luminată*. Acțiunea de un dramatism brutal era îndulcită de un suflu de poezie. Desnodămîntul — o mamă își zugrumă feciorul muribund — venea ca o fatalitate. Pentru trebuințele scenice, poezia actului a fost suprimată la reprezentație. A rămas o schiță dramatică realistă, terifiantă. Teatralicește a cîștigat poate, dar și-a pierdut din savoarea literară. Săulescu, în deosebi în *Săptămîna luminată*, a fost influențat de eterismul dramatic al lui Maeterlinck. Pe scenă nici urmă. În loc să se atenueze sfîrșitul, s'a făcut tot ce s'a putut spre a-l pune în evidență, spre a-i sublinia cruzimea. Regizorul n'a înțeles pe poet... Totuși gestul de-a fi jucat *Săptămîna luminată* merită recunoștință. E întâia aducere aminte serioasă de un poet care nu trebue uitat...

*

Avarul e Brezeanu și numai Brezeanu. În fața spectatorului nu joacă un actor, ci trăește, suferă un om. Omul e maniac, păcătos, antipatic, odios, dar e om. Harpagon e o sinteză, ca orice caracter-tip, și deaceia numai artiștii mari izbutesc să-i dea viața intensă care-l umanizează. Nefiind un avar oarecare, ci avarul, adică toți avarii la un loc, Harpagon întrunește frînturi de viață din mai mulți oameni. Molière a încărcat în spinarea eroului său toate trăsăturile care caracterizează pe toți avarii. Artistul, dacă vrea să-l interpreteze aevea, trebue să adauge dela sine un suflet care să amalgameze într'o unitate vie amănuntele vii ce alcătuesc tipul. Valoarea interpretării lui Brezeanu tocmai aceasta o alcătuește: Harpagon al său e o unitate; nici un gest, nici o mișcare, nici o intonație nu cade alături. Harpagon pare la Brezeanu creația unui naturalist, atît e de viu. N'are poze teatrale, nici izbucniri caricaturiale. Brezeanu trăește în Harpagon și deci suferă. Pentru Harpagon întîmplarea cu lădița și proectele de însurătoare sînt lucruri serioase, aproape tragice. Brezeanu nu face greșeala de a juca la suprafață; la dînsul toate au repercusiuni sufletești. Chiar faimosul monolog, care ar putea părea prea grotesc, la Brezeanu capătă o însemnătate zguduitoare, aproape ca monologul lui Hamlet. Brezeanu nu caută efecte teatrale și deaceia impresia interpretării sale e convingătoare. Rîzi de o slăbiciune omenească, dar compătimești pe omul născut sau devenit victima ei. Asemenea efecte nu se obțin în teatru decît atunci cînd un actor mare joacă un rol mare. Harpagon al lui Brezeanu e o mîndrie a teatrului romînesc.

*

„Compania dramatică Bulandra" s'a dovedit a fi până azi cea mai serioasă închegare teatrală particulară. Condusă cu pricepere, satisfăcînd gustul publicului, dar încercînd pe ici-colo și să-l ridice, întrunind

elemente actoriceşti consacrate şi căutînd să consacre noi talente, compania joacă un rol foarte onorabil în mişcarea noastră teatrală.

Dupăce ani de zile s'a ferit ca de foc de piesele romîneşti, în stagiunea trecută a îndrăznit să joace *Cocoşul negru* şi *Păianjenul*, iar acuma a deschis porţile teatrului cu *Chemarea Codrului*.

„Povestea vitejească" a lui George Diamandy merita cinstea aceasta. Din moştenirea literară a unui scriitor dîrz şi cerebral, *Chemarea Codrului* e singura operă izvorîtă dintr'un avînt sufletesc şi menită să-i supravieţuiască. Nu e o dramă după calapodul obişnuit, dar e o lucrare plină de viaţă. Poezia, culoarea, pasiunea predomină ca în orice plăzmuire romantică.

Pe scena Teatrului Regina Maria „povestea" a avut o înfăţişare cam familiară. A cam lipsit aerul şi vitejia. În schimb a fost intimitate..

*

Bunbury, „comedie trivială pentru oameni serioşi de Oscar Wilde", e o armătură de farsă îmbrăcată într'o haină de paradoxuri spirituale. O şarjă împotriva societăţii bune engleze, dealtfel ca toate piesele faimosului autor. Umorul e nordic cu sclipiri meridionale. Nordismul cade în sarcina actorilor, meredionismul în a spectatorilor. Actorii însă au rămas bucureşteni, încît *Bunbury* a suferit o localizare. Totuşi publicul a petrecut şi doar uneori a rămas uluit.

L. Rebreanu

Septembre, 1921

CRONICA VESELĂ

La vînătoare

D-lui Basile Chefneux

Pastel Prozaic

Sus, pe dealuri, Toamna pune
Mirişti galbene 'n lumină,
Arături ca de cărbune
Şi mohoare de rugină.

Rînduri-rînduri, spre cîmpie
Se perindă nori de plumb
Peste larga simetrie
De coline cu porumb.

Iar cînd soarele străbate,
Luminînd peisagiul vast
De dreptunghiuri colorate
Intr-un limpede contrast,

Saltă 'n valuri jucăuşe
Şi foşneşte lung în soare,
Cu mătasă la pănuşe,
Mămăliga viitoare..

Un iepure

Scurt, mohorul a foşnit...
Şi spre neagra arătură,
Intr-o clipă s'a ivit
Un măgar miniatură!

Din căpiţă sare pleavă.
Sar gunoaie dintr-un snop.
Puşca scoate fum pe-o ţeavă
Şi pocneşte ca un dop...

A căzut... ba nu! Din goană,
Mic, elastic şi urgent,
Ling' o tufă de simziană
A făcut un compliment.

Spre porumb acum s'abate...
Un scaete zăpăcit
Il intreabă:—Ce e, frate?
— Sînt teribil de grăbit!...

Alungat ca de furtună,
Cu picioare de lăcustă,
Se destinde şi s'adună
Peste-o mirişte îngustă...

Ca o minge se prăvale,
Se coboară şi se sue
Prin hirtoapele din vale,—
Uite 'l—nu e, uite 'l—nu e!...

. . . .

Liniştea coboară iarăş
Peste ţarinile moarte...
— L-ai scăpat! zice-un tovarăş.
— Mi-a sărit cam de departe.

La amiaz

Din văzduh abia s'aude
Ţipăt jalnic de prigorii...
Cu ciubote mari şi ude,
Stau la masă vinătorii.

Toţi cu puşca lingă geantă,
Guralivi şi orăşeni,
Pun o pată discordantă
Pe căpiţa de strujeni.

Şi e frig, şi toţi îngheaţă...
Şi din cînd în cînd nu strică,
Incepînd de dimineaţă,
Cîte-un «gît» de *săcărică*...

— Intr-o toamnă, zice unul,
La un capăt de răzor
M'am oprit să scot tutunul...
Cînd, de jos, de la picior,

Fără veste văd că-mi sare
Un şoldan cît un viţel,
Şi stîrneşte 'n goana mare
Alţi vre-o şapte după el!

Trag cu ploaie în grămadă,
Fără să ţintesc de loc...
Cine s'aştepta să-mi cadă
Patru iepuri dintr-un foc!...»

— Astea sînt invenţii pure...
Mie mi s'a întîmplat,
La o goană 'ntr-o pădure,
Un mister adevărat.

Nici nu m'aşezasem bine,
Stam cu puşca subsuoară...
Cînd de-odată lîngă mine
Se opreşte-o căprioară.

Stă şi-ascultă, imobilă...
Eu atunci—mă ştiţi cum sînt—
M'a cuprins un fel de milă:
Am ochit... şi-am tras în vînt.

Cînd văzu că 'ncărcătura
Trece fără s'o atingă,
Ea şi-a 'ntins la puşcă gura
Şi-a 'nceput, aşa,—s'o lingă...»

— L'auzi colo, ce curaj, mă!
Asta şi-a 'ntrecut părechea!
...Buruenile din preajmă
Trag şi ele cu urechea.

Un măcieş de două şchioape
Zice 'n taină unui spin:
— Dumneata eşti mai aproape...
Ia 'l de mînecă puţin!»

La întoarcere

Vîntul curge spre cîmpie
Transparent şi uniform.
Toate ierburile 'nvie,
Toate ţarinile dorm.

Ici şi colo se ridică
Cîte-un nour alb de praf...
Străjuind şoseaua mică
Stîlpii rari de telegraf,—

Tot mai singuri, ceafă 'n ceafă,
Suluri vinete de fum
Lungi ca gîturi de girafă,—
Înşiraţi pe lîngă drum,

Spre oraşul plin de turle
Stau privind c'un aer tîmp...
Şi de-odată 'ncep să urle
Că-i apucă noaptea 'n cîmp!

G. Topîrceanu

Scrisori din Paris

Teatrul de anul acesta

Am arătat mai demult, intr'o altă cronică, că la Paris nu exista mai inainte un teatru artistic sau unul pentru intelectuali. Scenele bulevardiere, obiect de bursă pentru traficanţi sau „Comedia Franceză", tribună oratorică pentru patriotarzi senili, nu putea să satisfacă gustul nimănui. Pe urmă, evoluţia bruscă a teatrului in ultimii ani lăsase demult inapoi vechile clişee. Era totuşi de mirat că la Paris, de unde pornesc toate revoluţiile gustului, nu se putuse infiripa o mişcare in pusul timpului.

V'am vorbit de revoluţia lui Copeau dela Vieux-Colombier: *simplificarea* elementului technic, a decorurilor in special; *literarizarea* textului prin indepărtarea artificiilor scenice ori actoriceşti; *decabotinizarea* actorului, care trebue să imbrace psichologia personajului, nu să caute a o degaja pe a sa. Intr'o sală mică, cu puţine mijloace, J. Copeau a reuşit să realizeze aproape toate aceste deziderate. Sforţările sale ating eroismul. Energia şi dragostea sa cinstită de artă s'a indirjit inloc să se dezoleze in contactul cu piedicile materiale.

Anul acesta insă, repertoriul ce ne-a fost prezentat a rămas mult mai puţin variat. S'a evidenţiat oarecum in alegerea pieselor un fel de *spirit de sistem* care strică libertăţii artistice. Piesele prezentate au arătat o lacună comună: cerebralitatea lor, intelectualismul exclusiv al concepţiei lor. Dela „Mort de Sparte" a lui Jean Schlumberger, de o puritate clasică, la „la Dauphine" a lui François Porcher, până la „Le pauvre sous l'éscalier" a lui Henry Ghéon, elementul afectiv, pasional e absent. Toate piesele sint compuse din cap. Nimic primitiv, spontan, nimic sălbatic care să ţişnească din inconştientul profund omenesc al sufletului. Din contra, aranjamentul şi gustul lui Copeau sint rafinate, cintărite. Luciditatea sa perfect inteligentă omoară printr'un spirit de critică prea ascuţită tocmai ceiace e mai real in fiinţa omenească: deşanţările şi dezarmoniile. Ori perfecţiunea ofensează. Şi atunci te obligă s'o negi: singura scuză a perfecţiunii e că nu există.

Aşa se explică predilecţia sa pentru repertorul clasic, pe care ce e drept l-a reintinerit cu o vervă şi o vioiciune neintrecută. Ni s'a

promis un an intreg montarea unui repertoriu rusesc şi a unuia nordic. Mai in urmă Copeau a declarat elevilor săi că reuşeşte mult mai slab in acest gen decit in celelalte.

Nu ştiu totuşi dacă această reacţiune de intelectualism nu e necesară faţă de sentimentalismul „à bon marché" a nemuritorului—nemuritor in senzul că nu inţelege că se impune să dispară—domn Bataille. Şi pe urmă cineva nu poate excela decit intr'un singur gen, care e rezultatul sincer al concepţiei şi mentalităţii sale. Ceiace insă trebue de reproşat lui Copeau, e că chiar in limitele gustului său pentru raţionalismul teatral, ar fi putut totuşi selecta citeceva şi din repertoriile străine. Oricit de complect, de universal ar fi mediul francez, de multe ori el iţi lasă nostalgia romantică a altor locuri şi altor feluri de a pricepe viaţa. In afară de „La nuit des rois" a lui Shakespeare, care a căpătat probabil cea mai formidabilă montare şi interpretare din cite a avut vre-odată, teatrul străin n'a fost reprezentat in repertorii. De ce nu Tchekow, Bernard Schaw, O. Wilde, Strindberg? Probabil că explicaţia o găsim in aceiaşi unilateralitate a criteriului după care se selectează programul.

Insistind mai mult asupra vieţii afective ca şi asupra celeilalte insuficienţe, adică utilizarea programului străin, *Gemier*, care a condus o excelentă companie in elegantul şi poate prea modernul teatru—vorbim de arhitectură—„Comédie Montaigne", a reuşit să fundeze a doua mare şcoală de artă teatrală modernă.

Elev al lui Antoine, păstrind indrăzneala maestrului minus gustul său pentru un naturalism prea accentuat, inspirindu-se şi dela Copeau in simplicitatea oarecum insolentă a mijloacelor scenice, Gemier e astăzi o puternică personalitate in actualul curent al teatrului modern. După ce-a incercat infructuoase realizări, montări fastuoase in genul lui Reinhard, anul trecut la „Cirque d'hiver"; dupăce s'a dezgustat de bogăţia seacă a efectelor de decor montind in adevăr miraculos „La bataille" a lui Claude Farère,—a găsit drumul artei adevărate, pe cărări mult mai modeste, pe aceleaşi pe care pornise şi Copeau. Cu deosebirea insă că gustul său, deşi mai variat, mai eclectic, — intr'o singură sesiune un Shakespeare, un Bernard Schaw, un Lenormand,—e mai puţin sever, mai puţin critic, infine mai puţin pur ca al emulului său. Ceiace a fost insă in adevăr remarcabil a fost redarea intr'o atmosferă perfect bulgărească a lui „Le héros et le soldat" al lui Bernard Schaw. Toate nuanţele marelui scriitor englez au fost inţelese: Concepţia de viaţă, umorul şi caustic şi sentimental, technica specială.

Montarea lui „Le Simoun" de Lenormand, un tinăr autor plin de promisiuni, cu toată extravaganţa sa voită, a arătat ce variată e gama lui Gemier. Liber de orice spirit de sistemă, el nu riscă să cadă in reţete de şcoală, nici in atmosfera de biserică literară—ceiace la „Vieux-Colombier", cum am arătat, incepe să se simtă.

Dezorientat, fără energie şi fără dar, vechiul teatru de „L'oeuvre", care pe vremuri a avut utilul rol să stimuleze gustul pentru literatura de peste hotare, printre piese originale de mina a doua, a avut anul acesta mina fericită cind a jucat „Le cocu magnifique" al unui tinăr flamand Cromelinck. Piesa aceasta a făcut senzaţie. Ca la orice lucru nou şi de valoare, au fost două tabere: una care vedea in ea revelaţia unui geniu, alta ceva mai ruginită, care ne atrăgea atenţia că avem de a face cu un nebun ori cu un cinic lubric. Autorul, necunoscut până atunci, a pus lumea pe ginduri. Oricare

ar fi exagerările, piesa menționată are multe din calitățile artei adevărate: O farsă veselă și burlescă păstrînd tradiția secolilor galanți, alăturată de un simbolism concentrat, pe alocuri trist, totdeauna însă foarte omenesc. Majoritatea criticilor au comis o greșală de perspectivă estetică: au judecat după categoria realismului, declarînd că piesa e trasă de păr, acolo unde autorul înțelegea să indice doar un simbol reprezentativ și prin urmare exagerat. In ce privește reproșurile filistine ale acelora care s'au scandalizat de imoralitatea ei, e bine de reamintit că spre caracterizarea epocei, „Madame Bovary" a fost judecată de o curte cu juri și că ediția ei critică păstrează, ca un trofeu de sfidare față de prostia mediocră din toate timpurile, textul acelor dezbateri.

In afară de acest accident, bunăvoința d-lui Lugne Poe ne-a dat repetate masacre de ale lui Ibsen și diverse piese incolore. Pe celelalte scene vaudeviluri și reviste pentru burghezimea franceză și capitaliștii anglo-saxoni, veșnic doritori de digestii ușoare și de senzații excitante în același timp. Teatru care vine să sfîrșească congestia cerebrală a unei mese copioase și pentru care se găsesc destui neguștori care să satisfacă aiți neguștori: un fel de teatru in familie.

Despre curentele critice și estetice în literatură, în care personalitățile unui Ch. Peguy, Ch. Maurras ori Bergson sînt dominante, într'o viitoare cronică.

Mihai Ralea

Recenzii

I. I. Mironescu, *Oameni și Vremuri*, Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 10 lei.

Deși mediul în care se desfășoară aceste schițe și povestiri nu e totdeauna acel dela țară și unele din ele au drept cadru cazarma sau spitalul, eroii lor sînt îndeobște țarani.

Inzestrat cu un simț remarcabil de observație și de pătrundere a sufletelor, într'un stil în care dialogul, totdeauna natural și vioiu, alternează cu portrete sau descrieri însuflețite, d. Mironescu povestește întîmplări sau momente, uneori triste alteori vesele, în care unele aspecte din firea țaranului: dorul de sat, apriga pornire împotriva nelegiuirilor celor de sus, dragostea aprinsă și pătimașă, credința superstițioasă sau veselia zgomotoasă, izvorînd dintr'un prisos de forță,—sînt redate cu mult adevăr și cu o reală vigoare.

Trei bucăți au în privința aceasta o deosebită semnificație: „Sandu Hurmuzei", „Irimia Honcu" și „In drum spre Braniștea".

Cea dintăiu e o lungă și adevărată nuvelă prin numărul și viața personajelor ca și prin puternicul ei dramatism. Dragostea naivă, primitivă și cam brutală a lui Sandu cu Maranda Profirii; scena despărțirii în care flăcăul, chemat la oaste, mușcă pe fată de sîn și o pune să jure credință în fața icoanei, pe pirostrii, pe topor, pe piatră; acea a plecării, în care flăcăii sînt strînși la crîșma lui Marin; diferite episoade, cu traiul chinuit al lui Sandu la cazarmă; persecuțiile pe care le sufere dela sergentul Rostopască, răzbunarea acestuia din gelozie, sau scena în care părinții lui Sandu își văd feciorul pornind spre Galata,—sînt zugrăvite cu o adevărată putere emotivă. Nu mai puțin vie, patetică și reușită din punct de vedere psihologic, e scena în care Sandu, de santinelă, obosit după o lungă veghe, ațipește visîndu-și satul, casa, iubita, pe cînd dușmanul lui, Rostopască, stă la pîndă și izbutește să-i fure arma. Sergentul, fecior de crîșmar din Braniștea, cu vorba lui munteneasca învățată în cazarmă, cu mentalitatea lui cazonă, cu răutatea și lipsa lui de suflet, trăește și e un produs caracteristic din lumea lipitorilor satului și din acea a gradelor inferioare.

„Eremia Honcu" nu e o nuvelă, ci mai degrabă o succesiune de vii tablouri. Fostul primar cu statura lui de uriaș, biruind pe toți voinicii la trîntă și clădind totdeauna stogul pe vremea cositului, jucînd și chiuind de Arminden la poalele Măgurei, dupăce a băut și a mîncat din plin, sau păzindu-și noaptea caii la păscut în poiana Nucului, unde ucide lupii cu toporul, e o figură pitorească cu dimensiuni epice, în evocarea căruia autorul rivalizează uneori cu neuitatul Calistrat Hogaș. Aceste imagini ale Tazlăului de odinioară sînt însuflețite de un sentiment cald al naturii, care dă viață pîrăului care vine de prin jghiaburile de stîncă pe unde se scaldă urșii, munților care-și înalță în albastru crestele negre, codrilor deși cu suflarea lor fioroasă.

O altă laturе din talentul variat al autorului, umorul sănătos și robust, esă mai ales la iveală în frumoasa schiță „In drum spre Braniște".

Dialogul între medicinistul care se întoarce acasă și moș Gavril Fleandură e plin de vervă și de o minunată naturaleță. Moșneagul căruia îi place să îndruge vrute și nevrute cu îndoiala lui în celace privește succesele medicinistului („Să trăești, murgule, să paști iarbă verde; îi isprăvi, cînd m'oiu popi eu"), ca și în puterea științei, cu credința lui „că trinu', tomobila și tilifonu' au cîte un șfichiu din coada dracului" și că ciolanele de morți, dacă nu sînt bune pentru găsirea comorilor, au în ele ceva necurat, cu teama lui superstițioasă care-l face să caute nădejdea și scăparea la părintele Pafnutie dela schit, — e un tip care trăește și pe care-l întîlnești în satele noastre.

Dacă în aceste povestiri, ca și în acela în care e zugrăvit blîndul și creștinescul chip al căprarului Cărămidă, sau în toate în care e vorba de țărani, deși autorul nu intervine direct, el totuși simte cu eroii săi, se bucură sau compătimește cu ei, învăluindu-i într'o atmosferă de simpatie — nu e tot așa cînd personajele aparțin clasei de sus.

Boerul Tache din „Vechilul", larg în burtă de traiul bun pe care-l duce, încercînd să seducă pe Tudora cea cuminte a lui Pavel Burcă, după ce nenorocise alte fete din sat, e o brută senzuală; cucoana proprietarului din „Furtună Veteranul" ca și mai toți ofițerii care asistă la bataia țăranilor răsculați, sînt de o cruzime rece; Toto Sandopol, junele ofițer plasat prin intervenția logodnicei sale Mimi la serviciul de autotracțiune, petrecînd cu ofițerii de intendență, refuzînd să transporte răniții și năpustindu-se asupra unor bieți milițieni, e o creatură respingătoare.

Deși nu sînt lipsite de însușiri, schițele în care apar aceste personaje nu sînt la înălțimea celorlalte.

Naturaleța, obiectivitatea, umorul, simpatia înțălegătoare, care fac de obiceiu farmecul viu al celor mai multe din povestirile sale, nu le întîlnim în aceiași măsură îndată ce autorul încearcă să descrie figuri care nu au nimic comun cu țărănimea sau sînt străine de ea. Produsele civilizației urbane nu deșteaptă de obiceiu în sufletul său rural decît indignarea, revolta și ura. Străvechi resentimente, de aceiași natură cu acele ce clocotesc în pieptul lui Furtună Veteranul sau al lui Pavel Burcă îl fac atunci să forțeze pe alocuri trăsăturile personajelor sau, simplificînd realitatea, s'o vadă numai subt o anumită lumină.

Prefer acestui scriitor moralist, amar și sombru, pe povestitorul rustic, duios sau glumeț care, asemeni medicinistului din „In drum, spre Braniștea", e cuprins „de un dor nestăpînit de oameni, de locuri, de izvoare, de pădurile de brad".

Aici e adevăratul izvor de inspirație al d-lui Mironescu, căci prin simțul lui de observație și printr'un dar netăgăduit de a crea viața, autorul lui Sandu Hurmuzel și al lui Irimia Honcu e din familia unui Hogaș, Spiridon Popescu sau Soveja, scriitori cu temperamente deosebite, dar în a căror operă, ca și în acea a lui Creangă, trăesc cîteva din trăsăturile neschimbate ale țărănimii moldovenești.

OCTAV BOTEZ

*
* *

Pan. Halippa, *Flori de pîrloagă*, Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași, Prețul 8 lei.

Deși și-a făcut studiile la Universitatea eșană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși Moldoveanul rugînit dela Nistru, ridicîndu-se și dezvoltîndu-se potrivit nevoilor sufletești ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul romînismului. Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pantelimon Halippa nu purcede nici dela Eminescu nici dela Coșbuc, nici dela Pușkin, nici dela Lermontov. Poetul *Florilor de pîrloagă* e un produs deosebit al obijduitei Basarabii. El se ridică pe propriile-i mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale Moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia celace au fost pentru Moldova și Muntenia poeții renașterii noastre dinainte de Eminescu.

Cîntînd nevoile, durerile și aspirațiile Moldovenilor subjugați, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanță. Pantelimon Halippa, care a tipărit atîta vreme pentru frații săi gazeta de deșteptare *Cuvînt Moldovenesc*, trebue să fie cunoscut și în această latură simpatică a activității sale.

Viața Romînească își face o datorie aducînd în dar cetitorilor acest mănunchi de flori uscate de cîmp.

MIHAIL SADOVEANU

*
* *

Dr. Giorge Pascu, *Istoria Literaturii și Limbii romîne din secolul XVI*, București, „Cartea Romînească", 1921, 217 pagini.

In decursul timpului de 36 de ani, de cînd a apărut cea dintâiu Istorie a limbii și literaturii romîne, acea a lui A. Densușianu (1885), s'au făcut multe încercări de a se scrie una exactă și bogată în informații. După cartea lui I. Nădejde (1886), a urmat „Introducerea în Istoria limbii și literaturii romîne" de A. Philippide, care conține bibliografia limbii și literaturii romîne până la 1888. De atunci, au scris Istorii literare Rudow, Gaster (in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie), Șăineanu (Istoria Filologiei), Iorga (6 volume), Alexici, Pop și O. Densușianu. Afară de acestea, asupra literaturii romîne s'au făcut și monografii separate și lucrări de total, ca „Bibliografia romînească veche" de I. Bianu și Nerva Hodoș. Pe unii i-au atras mai mult faptele istorice și critica estetică, pe alții amănuntele biografice și bibliografice.

Pe foarte puțini i-a atras și cercetarea limbii din monumentele literare vechi, pentru istoria căreia numai acele monumente au importanță. Din acest punct de vedere, înaintea cărții d-lui Pascu, numai „Introducerea" de A. Philippide a căutat să stabilească fenomenele limbii, proprii fiecărui veac, printr'un paralelism între istoria literară și cea a limbii.

D. Pascu ne dă o parte a cursului său de literatură, sec. XVI. Textele din acest secol sînt: religioase, literatură populară și acte private. Dintre ele numai puține sînt tipărite (cărțile lui Coresi, Palia dela Orăștie, etc.), restul fiind manuscrise. Toate textele religioase (afară de Palia dela Orăștie) și cele populare sînt copii de pe traduceri din slavonește.

Introducerea (p. 9-29) cuprinde în scurt următoarele chestiuni: 1) Se constată acte diplomatice din sec. XV scrise în romînește, care nu s'au găsit. 2) Intre 1400-1450 cînd se vor fi tradus la noi primele cărți bisericești, apar și la vecinii noștri (Unguri, Poloni, Croați), primele monumente în limba națională. 3) Datarea manuscriselor (fără dată) din sec. XVI, se poate face după scrisoare și după hîrtia de scris. 4) Cele mai vechi tipărituri slavone în Romînia sînt cele trei cărți ale lui Macarie (1508-1512). Ele apar chiar timpuriu față de primele tipărituri din Serbia (1552) și Rusia (1564). 5) Tipografii în țările romîne în sec. XVI sînt la: Brașov, Sibiu, Alba Iulia (Belgrad), Sas-Sebeș și Orăștie. 6) Alfabetul chirilic, împrumutat dela Bulgari, între sec. XII-XIV, s'a introdus odată cu cultura slavă. Focare de cultură slavă au fost mănăstirile. 7) Probabil că Romînii să fi scris înainte cu alfabe-

lui latin. Cultura latină n'a încetat la noi; avem: a) corespondenţe în latineşte, b) peceţi latineşti şi c) prin propaganda catolică. 8) Reforma: prin Saşii luterani şi Ungurii calvini, a ajutat dezvoltarea culturii.

Cartea d-lui Pascu e împărţită după textele care prezintă sau nu rotacismul, în: *Texte rotacizante*: Codicele Voronețan, Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Voroneţană, Psaltirea Şcheiană, un text juridic şi patru scrisori. b) *Un text mixt*: Codex Sturdzanus: 1) Textele popii Grigorie şi 2) Texte anonime. c) *Texte nerotacizante*: 1) Manuscrise: Fragment din epistolele Sf. Paul, Leviticul din Belgrad, Molitvelnic, Biblia ante 1559 ? (care nu s'a găsit), Codicele Teodorescu, Documente şi însemnări dela Petru Şchiopul şi 37 de documente. 2) Tipărituri: Catechismul Luteran (1544, din care nu s'a aflat nici un exemplar), Tipăriturile lui Coresi (6 cărţi romîneşti, una slavo-romînă şi 11 slavoneşti, aflate până acum), Palia dela Orăştie (1582), Psaltirea slavo-romînă (1588), Tatăl nostru (1593) şi Evanghelia slavo-romînă dela Petersburg.

Ceiace ne prezintă nou lucrarea d-lui Pascu, este rezolvirea rotacismului, discutat întăia oară de Hasdeu la 1879 (Cuvente din Bătrâni, II, pg. 9 sqq.) şi de atunci de Sbiera, Iorga, Byhan, Weigand, Bărbulescu, Procopovici, Puşcariu, Găluşcă, Densuşianu şi Condrea.

Rotacismul (prefacerea lui *n* intervocalic în *r*), prezintă două faze: 1) vocală nazală + r + vocală simplă, 2) vocală simplă + r + vocală simplă. Aceste două uzuri sînt la cele mai multe cuvinte rotacizate, afară de cele care au în etymon é + n + voc, care prezintă trei faze: 1) înainte de 1400: é nazal + r + voc. simplă: benre, menre; 2) după 1400: i nazal + r + voc. simplă: binre, minre; 3) pe la 1450: i simplu + r + voc. simplă: bire, mire (vezi „Îndreptări" p. 207).

Prin urmare faza nr a rotacismului fiind mai veche ca faza r, acolo unde vom găsi amîndouă fazele, avem copia unui text mai vechiu, în care copiatorul introduce şi faza r proprie timpului său.

Bazat pe aceste două consideraţii, s'au putut face deosebirile dintre uzul textului şi acel al copiatorului şi de aici deducerea dacă manuscrisul este sau nu o copie, depe un text mai vechiu.

La fiecare text se face critica lui, arătîndu-se omisiunile de litere şi chiar de mai multe cuvinte, scrierea copiştilor şi particularităţile paleografice. La studiarea limbii, se dau particularităţile fonetice, morfologice, sintactice şi lexice ale fiecărui text.

Concluziile cărţii d-lui Pascu în privinţa limbii sînt: se deosebesc trei regiuni diferite după limba din texte: 1) Regiunea dela nord de Carpaţi, cu două dialecte: a) la nord de Mureş, b) la sud de Mureş, 2) Regiunea dela sud de Carpaţi şi 3) Regiunea dela est de Carpaţi.

Textele mai importante din sec. XVI sînt cele religioase. Cultura romînă a plecat din două centre: unul nord-vestic (Maramureş), altul sud-vestic (Banatul).

Argumentările d-lui Pascu sînt drepte şi d-sa a adus o reală contribuţie la istoria literaturii noastre. Lucrarea concepută după un plan cu totul original, este de mare valoare, avînd întinse izvoare de informaţii. În ea se află condensate toate ştirile noastre privitoare la subiect şi va fi, credem, un puternic imbold pentru cercetarea textelor rămase în manucris, dînd naştere la numeroase lucrări nouă.

I. ŞIADBEI

*
* *

Georges Batault, *Le problème juif,* Plon Nourrit edition, 1921, Paris.

E una din cele mai serioase contribuţii la cunoaşterea problemei evreeşti în multiplele sale aspecte: antropologice, sociale, culturale. Autorul posedă în afară de o bogată serie de cunoştinţe variate, un simţ fin de analiză şi de dialectică, o sforţare către imparţialitate care, chiar dacă nu izbuteşte, îţi dă încredere dela primele pagini.

Cu toate acestea cartea nu e operă de ştiinţă. În primul rînd îi lipseşte metoda. Mulţimea de fapte adunată nu e concludentă prin ea însăşi. Faptele menţionate *ilustrează*, exemplifică mai mult tema propusă decît o *demonstrează*. Aceasta înseamnă că autorul nu şi-a făcut o părere din cercetarea inductivă a faptelor, ci că a aplicat una preconcepută obligînd realitatea să intre în cadrul ei.

Tema principală a autorului e că izolarea, prăpastia care se deschide între Evrei şi celelalte naţiuni e datorită particularităţii pe care o prezintă religia judaică: *exclusivismul*. Un singur popor e ales de Iehova, acela al lui Israel. El singur e curat şi el singur merită favoarea zeului. Grecii şi Romanii aveau o toleranţă deplină în ce priveşte cultul. La Roma caşi la Atena, zeii naţionali erau glorificaţi alături de zeii celorlalte popoare. Aceasta e concepţia păginismului. În faţa lui profetismul judaic, care anunţă venirea unui singur profet, care va salva un singur popor, e tocmai antipodul acestei mentalităţi. În imperiul roman, în epoca anterioară creştinismului, — şi autorul se bazează pe texte şi surse destul de serioase, — Evreii duceau o viaţă destul de bună. Cu toate acestea, neavînd nevoe să se apere de vre-o persecuţie oarecare, ei prezintau un exclusivism grandoman, eliminînd din sinul lor orice element străin. *Astfel după autor, Evreii n'au fost închişi în „ghetto", ci s'au închis ei înşişi.*

Cînd din sînul religiei judaice s'a desprins o nouă sectă, creştinismul, care a păstrat toată intoleranţa religiei din care se desprinsese, atunci s'a opus unui exclusivism, alt exclusivism. De aici persecuţiile şi luptele seculare între cele două tabere. Dacă în locul mentalităţii creştine, intolerantă şi ea caşi cea judaică, am fi avut mai departe mentalitatea păgînă, chestiunea evreiască poate aici n'ar fi existat. Mai tîrziu, din nevoia de apărare, Evreii constituesc elementul de revoltă, de spirit progresist, în sînul tuturor popoarelor. Renăscînd mentalitatea vechilor profeţi, ei se transformă într'un popor de profeţi şi revoltaţi, aruncînd peste tot sămînţa unor noi speranţe.

Concomitent cu acest rol ei acaparează şi marea finanţă, astfel că azi îi vedem deţinînd cei doi poli ai societăţii contemporane: *plutocraţia* şi *socialismul*. Plecînd dela o origină comună, aceste două forme au reuşit să se înţeleagă de multe ori. Din ele a eşit mentalitatea puritană, anglo-saxonă, „à la Wilson", mentalitate dualistă, ipocrită care subt aspecte dezinteresate şi idealiste urmăreşte scopuri practice foarte clare.

Acolo unde însă se vede perfect atitudinea pornită a autorului e cînd înclină a găsi că soluţiunea problemei evreeşti e în sionism. Se ştie că sionismul e o formă de naţionalism şovinist judaic. *Ori, lucru curios, toţi antisemiţii sînt sionişti.* Aceasta din nevoia de a se debarasa prin o soluţie neputincioasă, de elementul evreesc autochton. Naţionalismul vrea stricta delimitare a hotarelor; el vrea ţara fiecăruia numai pentru el; el se îndărătniceşte într'un principiu de teritorialitate strictă. Deaceia antisemiţii sînt sionişti. Şi în privinţa aceasta se vede că autorul nu face ştiinţă pură.

În ce ne priveşte argumentaţia autorului care susţine că aversiunea antisemită a popoarelor e datorită excluzivismului judaic ni se pare simplistă. În sociologie cauzele sînt mult mai greu de desprins decît de ex. în ştiinţele exacte. Aici nu e vorba numai de *acţiuni*, ci şi de *reacţiuni*. Cauza se transformă în efect şi efectul în cauză, astfel că rezultă o fuziune greu de analizat. A zice că Evreii au fost persecutaţi fiindcă s'au izolat, că s'au închis ei singuri în ghetto e tot atît de adevărat, cel puţin, caşi a zice că s'au izolat fiindcă au fost persecutaţi. Nu se poate şti de unde a pornit atitudinea exclusivistă. Şi la urma urmei nici nu e util pentru o constatare imparţială care nu are nevoe să impute responsabilităţi şi incriminări de a cunoaşte acest lucru. În plus chestiunea pusă aşa ni se pare oţioasă.

Ceiace e în adevăr interesant şi ceiace prezintă poate nodul gordian al problemei antisemite e chestiunea de a şti pentruce mentalitatea monotheistă, exclusivistă, profetistă a apărut în special, subt forma ei cea mai desăvîrşită în sînul poporului evreu.

Explicația e tot de natură religioasă și, după mine, cum voiu arăta-o mai tîrziu într'o lucrare specială, stă în faptul că din cauza migrațiunilor continui (datorite naturii solului, cuceririlor, etc.), Evreii nu au putut avea ca celelalte popoare mai mulți zei teritoriali, *clanici*. Din această cauză ei au fost siliți de timpuriu să adopte un zeu *tribal, național*. Ori acest zeu trebuia să fie o contopire abstractă a tuturor particularităților clanice, să prezinte o generalizare a atributelor, pe care nu putea să le reprezinte multiplicitatea zeilor de clan, fatal legați de condiții specifice de teritoriu.

Datorit migrațiilor, deci lipsei de fixitate, Evreii n'au avut ca celelalte popoare o mulțime de zei regionaliști, teritoriali, ci un rezumat religios al tuturor, cum trebuia să fie zeul unui popor vagabond. La alte popoare, unitatea societății consta din legătura cu solul, din instituții politice, juridice etc. La Evrei, singura coheziune posibilă, stătea în legătura comună subt același zeu.

Odată formată această mentalitate, procesul de acțiune și reacțiune semnalat mai sus explică restul; adică formațiunea spiritului de revoltă, a capitalismului (așa de bine explicată de Sombart) cași a puritanismului, astfel că problema responsabilității nu se poate pune în sarcina nimănui, decît doar a fatalității istorice.

MIHAI RALEA

* * *

Edmond Picard, *Les Constantes du Droit* (Institutes juridiques modernes). Biblioteca de Filozofie științifică dirijată de dr. G. le Bon. Paris, Em. Flammarion editor. 1921, 1 vol. de 274 pag..

Bătrînul profesor belgian publică subt titlul de mai sus o nouă carte de filozofie juridică care e completarea și rectificarea vestitei sale opere „Le droit pur", apărută în 1899. Amîndouă lucrările se adresează nu numai studenților cărora le pune la îndămînă un curs perfecționat de Enciclopedia Dreptului, curs care din nefericire nu se predă la Facultățile noastre, dar tuturor juriștilor și legiștilor cărora într'un stil pitoresc le prezintă generalitățile abstracte și permanente ale științei juridice, marile adevăruri sintetice, constantele Dreptului, fără de care cineva nu se poate orienta în labirintul jurisprudențelor și legilor. Oamenii de drept sînt în general foarte puțin cunoscători ai tehnicei și filozofiei juridice; ei se mulțumesc de ordinar cu Dreptul pozitiv și empiric. Totuși tehnica și filozofia juridică sînt foarte importante pentru claritatea Dreptului și pentru aplicația lui practică.

Cartea e împărțită în 12 părți (12 mari fresce ale Dreptului) și se ocupă cu origina (Etiologia), esența (ontologia) și scopul (*Teleologia*) Dreptului. După definiția sa Dreptul e o forță socială ale cărei elemente originare sînt în stare potențială în Natură cel puțin în Natura omului (*Etiologie*); forță care se concretizează înlăuntrul colectivităților omenești în raporturi de disponibilități variabile—a unui subiect asupra unui obiect,—raporturi a căror existență și exercițiu sînt protejate printr'o constrîngere guvernamentală (ontologie); și care are ca scop avantagiile generale și individuale rezultînd din această Disciplină (Teleologie). Pentru a explica origina primară, sursa inițială a Dreptului, s'au format până în prezent 6 școli filozofice. Unii au susținut că Dreptul e produsul unei voințe libere, arbitrare, fie divine (școala teistă), fie umane, unilaterală (școala autocratică) sau bilaterală (șc. dr. contractual—Rousseau). Alții susțin că *Dreptul* există în Natură; cel puțin în natura umană, că el face parte din legile omii, sau cel puțin e o necesitate înăscută a omului în societate. Din această categorie fac parte școlile: raționalistă (Kant), istorică (*Savigny*) și pozitivistă (Comte).

Ed. Picard înființează o școală nouă, a 7-a, care seamănă întru cîtva cu cele două din urmă și pe care o denumește *hominism*. După această concepție, Dreptul e latent în om (consubstanțial), înainte de a

fi în orice altă instituție juridică exterioară, el e în om subt formă de gîndire clară sau confuză și în esență, de aceia de ex. căsătoria, proprietatea, contractul sînt practicate instinctiv chiar de primitivi, înainte ca vre-un legislator sau jurisconsult să-i fi descoperit, prescris sau descris elementele juridice.

Care e conținutul Dreptului? E un amestec de dreptate (just) și nedreptate (injust). Imperfecția e o stare naturală a Dreptului pozitiv. Care e scopul său? O mai bună stare socială (justiția). Dar în ce constă justiția? Cuvînt cauciuc. Diverse școli: 1) Teismul, în politică teocrația (organizație avînd ca scop dominant Divinitatea); 2) Oligoismul, politicește oligarhia (organizație socială avînd ca scop dominant monarhul sau căpeteniile, sau aristocrații, castele, clasele, capitaliștii etc. Egoismul covîrșește aci altruismul); 3) Domoismul, în politică Democrația în care organizația e pentru toți și care se manifestă subt următoarele varietăți: a) Etatismul (comunismul, școala autoritară) în care indivizii sînt aserviți Statului pentru motivul că numai astfel s'ar putea ajunge la cea mai bună stare posibilă pentru un număr cît mai mare de indivizi; b) Individualismul (școala libertară), contrarul celei dintăiu. (Bogatul nu are nevoe decît de libertate pentru a crește în timp ce cu aceiași libertate săracul e oprimat. Ex. marile fiare, tigrii, leii, etc., ei sînt totul pentru ei înșiși, nimic pentru colectivitate); c) Eclectismul (școala medie). E doctrina unui echilibru între reglementație și libertate, concilația celor două tendințe opuse: spontaneitate și solidaritate—libertate și fraternitate; d) ultima doctrină a justului, cea mai modernă, e colectivismul care se rezumă în acești termeni: Fiecăruia după nevoile sale (vitale),—dela fiecare după facultățile sale (productive),—prin sforțările tuturor,—și prin sforțările fiecăruia (*Tetragrama justului*).

Dreptul e în general un slab reformator. El nu domină societatea, ci o exprimă. Scopul rațional al unei legislații nu e reformarea moravurilor, ci să le consolideze, să le dea stabilitate, o ținută mai clară și mai netă (Vezi în această privință interesanta carte a lui J. Cruet, La vie du Droit et L'Impuissance des Lois, pe care am recenzat-o în 1916 în această revistă). Efectul principal al Dreptului e însă de a fi pacificator, disciplinator. In starea istorică actuală a sufletului omenesc și a Naturii, binele social nu poate fi cucerit în limitele posibilului, fără oarecare datorii impuse prin constrîngere socială (datorii juridice). Prin ameliorarea moravurilor însă, dacă omenirea va progresa, aceste datorii se vor împuțina iar constrîngerea se va îmblînzi (Dreptul penal lucrează la propria sa distrugere).

Aceasta permite să presupunem că într'o zi toate datoriile se vor îndeplini fără constrîngere, prin singura forță a conștiinței, că morala va resorbi Dreptul și că autoritatea va dispărea. Aceasta e Anarhia concepută în senz ideal.

M. NEGRU

* * *

Charles Cestre, *Production industrielle et justice sociale en Amérique*, Paris, 1921.

D. Bouglé, profesorul sorbonian, cu preocupări serioase și așezate, conduce la Paris o bibliotecă de informațiune socială. Problemele nouă, puse de războiu, sau chestiunile, care au luat o formă deosebită, își reclamă în Franța soluțiuni definitive.

Spiritul veșnic precipitat al unei rase care iubește iluziunea efortului, precum și un „Etatism" atît de acut încît înăbușă inițiativa particulară, mențin subt formă de criză situațiuni dificile prin compromisuri efemere. Chestiunea uvrieră a cunoscut întăiu o puternică agitațiune printr'un lung șir de greve; apoi a fost sufocată prin presiunea guvernamentală la care s'a alăturat solidaritatea publicului, întreținută

abil cu ameninţarea Germaniei. Dacă Franţa dă astăzi spectacolul liniştii al... „păcii sociale", secretul se găseşte în această continuare surdă a războiului care comandă încă disciplina militară. Pe deasupra, nu trebue uitat nici faptul că partidul socialist, fragmentat în ultimele congrese, cași organizaţiunile sindicaliste, îşi macină puterile în nesfîrşitele lor lupte interne, acaparate de cel mai burghez politicianism.

Deşi au izbutit să-şi asigure salarii suficiente, uvrierii francezi n'au cîştigat nimic în emancipare şi nici n'au reuşit să-şi organizeze un echilibru just şi permanent în raporturile lor cu patronii.

Lucrarea d-lui Cestre, aducînd o bogată şi amănunţită informaţiune, face opiniei franceze interesate un larg serviciu. In ultimele călătorii făcute în America, autorul a cunoscut de aproape viaţa intensă şi umană din imensele industrii. El a simţit acel ritm uriaş de împrospătare, din al cărui entuziasm se hrănesc o seamă de patroni liberali, şi a înţeles conştiinţa uvrieră de peste ocean, cu tendinţa ei susţinută şi măsurată. A revenit în Franţa adept hotărît al sistemului Taylor, pe care îl reclamă pentru industria de aici, cu modificările de detaliu pe care spiritul local al lucrătorului le indică. In America, a putut admira cele două elemente psichologice, care determină marea operă de renovare: spiritul de întreprindere şi credinţă în aplicarea ştiinţei la activitatea umană. De aici, a rezultat în continentul transoceanic o profundă reorganizare a industriei pe baza unor riguroase investigaţiuni ştiinţifice şi a unei largi solidarităţi sociale. Sistemul Taylor, a cărui aplicare devine din ce în ce mai generală, reclamă o amănunţită cercetare ştiinţifică şi un arsenal întreg de date şi statistici. Ultimele nevoi uvriere, afirmate energic de lucrătorii americani şi înţelese larg de patronii lor, au antrenat „umanizarea industriei" şi „democratizarea" ei subt conducerea competentă a celor mai autorizaţi profesori universitari.

D. Cestre distinge în această vastă dezvoltare a industriei americane trei „cupluri" de „principii conjugate", unificate printr'un cuplu de „forţe armonizante": 1) Primul cuplu: „umanitate şi rendement" însemnează dezvoltarea intensă a capacităţii de producţiune a lucrătorului, care obţine în schimb liberarea de munca mecanică şi un spor al salariului. 2) „Individualism şi socialism", adică conservarea resorturilor individualiste de acţiune, mărginite prin interesul colectiv 3) Al treilea cuplu „mecanism şi vitalism" împacă această perfecţionare mecanică pe care o cere sistemul Taylor cu salvarea facultăţilor umane, al căror progres devine necesar. 4) In sfîrşit, pe deasupra tuturor ultimul cuplu: „raţiune ştiinţifică şi voinţă idealistă".

Noua organizare ştiinţifică a fabricei a introdus două elemente de importanţă remarcabilă: biuroul personalului şi biuroul de studii. Cel dintîiu, condus cel mai adesea, de un fost sociolog universitar, versat în chestiunile uvriere şi cunoscînd complicaţiunile technice ale fabricei, se ocupă, în special, cu redijarea unor „fişe" personale, unde se indică cu rigoare şi amănunte producţiunea şi progresele realizate de fiecare lucrător. Acestea constitue baza salarului regularizat astfel ştiinţific în conformitate cu conştiinţa profesională, cu zelul şi cu talentul individual. Inconjurat cu această atentă solicitudine, lucrătorul poate să-şi aleagă specialitatea cea mai potrivită aptitudinilor sale, iar direcţiunea poate efectua o utilă selecţionare. Se pot uşor imagina dimensiunile considerabile pe care le capătă un asemenea biurou într'o fabrică ce adăposteşte zeci de mii de lucrători.

Aceste rezultate sînt uşurate şi complectate prin oficiul biuroului de studii, organ esenţial al sistemului Taylor. Aici, se stabilesc cu o preciziune matematică, timpul necesar pentru realizarea unei operaţiuni şi mişcările cele mai simple şi mai sigure care o compun. Cronometrele indică astfel timpul cel mai scurt în care operaţiunea se poate efectua (p) şi timpul mijlociu (m). Formula $t = p + \frac{m-p}{3}$ dă timpul tip pe care direcţiunea îl ia ca bază de calcul al salariului după ce

se consideră coeficienţi speciali pentru întîrzieri eventuale, oboseală, etc.. Astfel s'a putut obţine, în America, posibilitatea pentru lucrător de a-şi adăugi salariul printr'o muncă serioasă şi onestă şi siguranţa pentru fabrică de a nu fi frustrată. Principiul dublu al variaţiunii salariului, care poate creşte simţitor odată cu producţiunea individuală şi care se diminuiază cu ea, este o justă valorificare a ambiţiunii lucrătorului.

Supraveghetori experimentaţi, recrutaţi printre cei mai buni uvrieri, stau continuu în contact cu lucrătorii şi alcătuesc tablourile şi graficele pe care direcţiunea le reclamă. Metoda aceasta a dat cele mai bune rezultate ajungînd adesea la o triplare a producţiunii şi a salarului.

Un larg şi amănunţit capitol se ocupă de umanizarea industriei. John Rockefeller junior, proprietar fericit al imenselor mine din ţinuturile bogate ale nordului american, fu apucat subit de o infinită generozitate faţă de lucrătorii săi, care în timpul unor mari greve îşi afirmau violent drepturile lor. Acaparat mai înainte de interesul personal, bogatul proprietar dela Colorado Fuel and Iron Co. simţi apoi remuşcări creştine. Vestitul profesor sociolog şi fost ministru canadian Makenzie King este angajat să elaboreze un regim care să dea vastelor întreprinderi miniere o bază de adevărată justiţie socială. Ceiace se numi mai tîrziu „Rockefeller plan" deveni în America un model de reformă industrială. Astfel din gluma imprudentă a unui patron milos şi prea bogat, cresc obligaţiuni formidabile pentru marile companii: instalaţiuni moderne şi ingenioase care asigură lucrătorilor condiţiuni serioase de confort şi higienă; supravegherea riguroasă şi serviciile gratuite ale unui medic; măsuri speciale pentru prevenirea accidentelor; crearea de şcoli şi biblioteci pentru instruirea lucrătorilor, sau de frumoase parcuri şi cîmpuri de sport pentru recrearea lor, în sfîrşit construcţiunea sistematică a locuinţelor uvriere, unde se ţine mai ales seama de gustul viitorilor locatari.

Americanii n'au uitat nici acea grijă minuţioasă în selecţionarea lucrătorilor, care, prin examene speciale, sînt împărţiţi după aptitudini şi stimulaţi şi recompensaţi continuu prin concursuri şi premii.

Ultima îmbunătăţire americană constă în interesarea financiară efectivă a lucrătorilor la progresul fabricii. Ea s'a realizat, subt diverse nume, prin atribuirea unui număr de acţiuni chiar lucrătorilor care sînt preferiţi şi beneficiază de facilităţi de plată. Ideia aceasta este principiul important al noului proect de organizare a companiilor de căi ferate franceze şi paternitatea ei în Franţa este reclamată de noul raportor al bugetului.

Insfîrşit, acolo unde s'a crezut că progresul industriei se poate desăvîrşi odată cu conştiinţa lucrătorului, unde situaţiunea acestuia se îmbunătăţeşte şi se emancipează zilnic prin concursul chiar al patronilor, s'a cunoscut şi secretul (pe care spre exemplu ţara noastră îl ignorează) păcii în industrie. Două sisteme diferite tind spre „democratizarea" industriei prin înţelegerea complectă dintre patron şi lucrători în virtutea unei constituţiuni a fabricei, elaborată de direcţiune şi delegaţi uvrieri sau pe baza unui regulament general adoptat de patroni şi de un sindicat de lucrători. Primul se chiamă regimul constituţional la uzină, celălalt, regimul constituţional prin sindicat. Descrierea lor şi a diverselor subîmpărţiri ar fi lungă şi complicată. Ea este însă de un interes remarcabil pentru specialişti. Ceilalţi cetitori totuşi rămîn impresionaţi de succesul metodei americane, care, oricare i-ar fi aplicaţiunea, a înţeles totdeauna că pentru aplanarea reală a conflictelor dintre lucrători şi patroni, autoritatea unilaterală sau intervenţiunea statului sînt tot atît de nefaste. Peste tot, s'au instituit instanţe de judecată în care ambele părţi au voci egale şi unde arbitrul şi reprezentantul publicului sînt agreaţi de fiecare. Cel mai des această jurisdicţiune specială are trei grade, iar ultimul cuvînt aparţine unui arbitru de meserie plătit de ambele părţi.

America, cea mai recentă stăpînă a lumii, oferă exemplul robust al celei mai necesare organizaţiuni. Ţara pragmatismului şi a inteligenţelor mediocre conduce încăodată Europa pe calea înviorării.

CONST. VIŞOIANU

* * *

George Gilmore, *Animism or thought currents of primitive peoples,* 1919. Boston Marshall James Company.

Studiul lui Gilmore este o analiză a animismului, pe baza unui bogat material etnografic, antropologic, arheologic, psihologic, filozofic, sociologic, istoric, de religie comparată şi de călătorie. Deşi izvoarele de informaţie ale învăţatului străin sînt numeroase, regretăm că n'a putut să cunoască şi filozofia noastră populară aşa de interesantă. Dacă, cel puţin, am cunoaşte-o noi..

Prin animism înţelege şi el concepţia după care omul, toate fiinţele, toate obiectele, sînt mai mult sau mai puţin individual însufleţite,— concepţie ce stăpîneşte, după cum zice Gilmore, mai mult de jumătate din omenire. Cum poporul nostru este foarte mult animist în pătura ţărănească, şi întrucîtva şi în păturile celelalte, ne putem opri la lucrarea lui Gilmore cu un interes mai ales local.

In concepţia animistă omul este înzestrat cu suflet. Ce este, după ea, sufletul? Este, zice Gilmore, o forţă ce ni se înfăţişează ca umbră, ca răsuflet, sau ca reflex, sau ca desemn, sau fotografie. După cum vedem, e aicea aceiaşi concepţie caşi la noi. Cînd se face la noi o clădire, dacă se conturează umbra unui om, şi i se înseamnă forma întocmai în temelia clădirii, i se ia acelui om sufletul, şi el va muri în 40 de zile. Cînd moare un om, se crede şi la noi, că sufletul îi esă ca ultimă respiraţie, şi deaceia se şi deschide fereastra ca să zboare afară. Sufletul este şi la noi reflex: cînd, de pildă, în noaptea de anul nou fetele aprind luminarea de paşti şi se duc cu dînsa la fîntînă, reflexul, chipul ce-l văd pe oglinda apei, se crede că este sufletul iubitului viu sau mort. Gilmore arată, la primitivi, frica inspirată de desemnul chipului sau de fotografiare, fiindcă e credinţa că prin acest mijloc se ia sufletul. Pictorii ştiu că adesea ţăranii noştri refuză să stea ca model din teama de moarte, şi tata îmi spunea că fratele străbunicului meu, pustnicul Ilarion Savul Aftanasiu, a murit la vîrsta de 115 ani, puţină vreme dupăce a aflat că i s'a luat sufletul prin fotografiare.

Gilmore arată că la animişti se face o mai vagă deosebire între eu şi mediu, decît la omul de cultură ştiinţifică, fapt pe care îl aflăm şi la noi. Dacă, la noi, cineva taie umbra cămeşii *pusă la uscat* a unei femei însărcinate, copilul se crede că se va naşte *schilodit*, fiindcă umbra cămeşii face parte, după credinţa animistă a poporului nostru, din sufletul mamei şi al copilului.

In concepţia animistă, cînd moare corpul, nu moare şi spiritul, ci continuă să trăiască încă o viaţă sau mai multe, de pildă şapte vieţi, după credinţa Diachilor. Că sufletul trăeşte şi după moartea corpului, se susţine şi la noi, după cum o indică unele practici ca: închiderea uşei după scoaterea mortului din casă, ca nu cumva să se reintoarcă; obiectele favorite ale mortului ce se pun în raclă; cînd se pomeneşte în convorbiri despre un mort, nu mult timp după moarte, se adaugă „să stie unde a înserat"; aprinderea toiagului şi stropirea mormîntului cu apă, ca să fie îmblînzit căţelul pămîntului, cu care sufletul se va întîlni; îngroparea rudelor la un loc ca să fie împreună pe ceia lume.

La primitivii analizaţi de Gilmore, sufletele descarnate au însuşiri asemenea oamenilor în viaţă. Tot aşa e şi la noi, unde Gilmore ar fi întîlnit exemple impresionante. Sufletele eliberate de învelişul de

carne vreau la noi hrană, băutură, căldură, flori, fug de larmă, dănţuesc, cîntă, sînt favorabile sau defavorabile oamenilor. La noi, prin unele locuri, în Miercurea de dinaintea Joei Mari, se face în ogradă foc de bozi, ca să se încălzească sufletele neamurilor. In alte părţi, în noaptea de Joia Mare, se aprind pe morminte, pentru încălzirea sufletelor, aşa zisele *focurèle*. Miercurea ceia se pun pe lîngă foc căni cu apă şi pe masă hrană, iar în jurul mesei scaune pentru suflete. In Joia Mare se dă, prin unele locuri, de sufletul morţilor *sîmbicioare*; în noaptea a treia dela naşterea unui copil se pune pe masă mîncare dulce şi băutură pentru Ursitoare; la lăsatul de sec se păstrează pe masă puţină mîncare şi băutură, peste noapte, pentru răposaţi. La noi Romînii se dau şi flori de pomană,—semn de delicateţă sufletească!— şi se spune că brînduşele de toamnă sînt cele mai plăcute. Şi la noi duhurile necurate sînt alungate prin larmă, de pildă pe la nunţi, cînd se trage din pistoale,—ca să se alunge aceste duhuri rele. Ielelor le place să cînte; şi poporul crede că la amează, cînd e tăcere mare, sau noaptea cînd Ielele joacă pe margeni de ape sau pe vîrfuri sihastre de munţi, susurul tăcerii ce abia se aude, ar fi cîntecul lor. Sufletele liberate sînt şi la noi favorabile oamenilor, cum sînt îngerii, sau defavorabile, ca smeii sau strigoii.

La animiştii de prin alte părţi, sufletele liberate sînt de un caracter mai particular unele, iar altele de un caracter mai general,— distincţie caşi la noi. Peste ce bogăţie n'ar fi dat Gilmore, de ne-ar fi cunoscut filozofia populară... Noi avem credinţa în sufletele oricăror decedaţi, şi, pe lîngă ele, în sufletele mai generale, foarte multe, precum: Halelele, Pica, Spărietoarele, Femeile peşti, Oameni din apă, Moşul Codrului, Miază Noapte, Samca, Pocita, Brechenele, Moartea, Bolile, Sorbul, Muma Pădurii, Joimăriţa, Zinele, Inătoarea, Ursitoarele, Fetele Cîmpului, Fetele Codrului, Vrasnicul, Gheormanul, Spiriduşii, Ceasul rău, Şoimanele, Rusaliile, Vidmele, Ion-fierbe-piatră, Dragobete, Sîntoaderii, Mătcălăul, Marţi Seara, Balaurii, şi alte multe.

Sufletele omeneşti liberate de corp se pot întrupa în animale, zice Gilmore, după credinţa primitivilor, ca în şopîrle la Indieni, în fluturi la Greci şi Sîrbi, sau în şoareci sau muşte în Transilvania, — singura cunoştinţă a lui Gilmore despre animismul locurilor noastre. Dar la noi, caşi aiurea, Gilmore ar fi găsit şi credinţe în alte întrupări în animale, şi în plante şi în obiecte despre care se spune curent la oraşe că sînt neînsufleţite.

Sufletele descarnate, după credinţele animiste, locuesc pretutindeni, aşa în mormînt, din care cauză Egiptenii făceau un şănţuleţ în mormînt, ca sufletul să poată eşi şi reintoarce, sau ca la Melanezieni într'o lume de dincolo a fericirii. Şi în privinţa locuinţii sufletelor liberate ar fi putut să aibă Gilmore multe informaţii interesante, dacă ar fi cunoscut filozofia noastră populară. La noi se crede că sufletele pot locui pretutindeni, dar sînt locuri în special bîntuite, precum sînt mormintele; cerul de unde privesc în jos sufletele în fiecare sîmbătă, cînd se fac pomene pe pămînt; familia, cum se crede în Banat, în intervalul dintre Joia Mare şi Rusalii; pustiile, de unde şi blestemul „ducă-se pe pustii"; pietrele, de unde celalt blestem „duce-te-ai în piatra seacă"; scorburile de copaci cu smeii, răspîntiile, fîntînile, apele, ruinile, morile părăsite, clopotniţele, vîrfurile singuratice sau florile, de unde şi denumirea aşa de gingaşă a morţilor „cei cu sufletele prin flori".

Pentru animişti, totul e însufleţit în natură, precum sînt soarele, pămîntul, vegetaţia, apele, ploaia, obiectele fabricate. Izvoare frumoase ar fi găsit Gilmore şi la noi. La Oceanieni soarele e, zice el, un om cu mai multe picioare. La noi ar fi găsit de pildă credinţa că soarele e un tînăr frumos, care până la prînz călăreşte pe un bivol, pe un cal până la amează, pe un leu până seara, noaptea trece pe jos pe sub pămînt sau pe la mărul roş dela marginea pămîntului, aşa ca dimineaţa să fie iar la răsărit. Despre însufleţirea pămîntului ar fi aflat la noi

oprirea de a bate pămîntul cu băţul, de a-l lucra la amează ori noaptea cînd se odihneşte ca un om, şi cînd se dă de pomană la Ţigani, obiceiul de a-l lovi uşor cu talpa, ca pămîntul să fie martur. Dovezi frumoase de credinţa în sufletul vegetaţiei ar fi avut multe Gilmore în viaţa noastră populară. Aşa cînd pomii sînt în floare, ţăranii îi ameninţă cu securea, că îi va tăia dacă nu vor rodi mult; sufletele alunilor, arţarilor şi ale scaeţilor ajută pe fete să se facă iubite de flăcăi; la culegerea viei şi a pomilor se lasă oleacă de fructe ca să nu se supere via şi pomii. Apele la noi sînt însufleţite şi, pentru a le face favorabile, li se aruncă jertfe ca: bani, colaci şi sporicia, planta romînească a rodniciei. Ploaia e deasemenea însufleţită, cum o dovedesc farmecele cu ferăritul *, paparudele, Caloianu, Mama şi Tata ploaei. Şi obiectele fabricate, precum sînt casele, cer—cum se crede în ţărănime,—suflete. Deaceia e obiceiul de a se pune la temelie măsura umbrei unui om, sau un cap de cucoş, sau un cap de berbec.

Gilmore consideră animismul ca o treaptă primitivă şi copilăroasă în evoluţia cunoaşterii, dar cred neclintit că fecunditatea studierii folklorului filozofic în genere, şi pentru noi al nostru în special, stă mai ales în sugestiile naturale, nesilite, ce se pot prinde pentru o filozofie sau mai larg pentru o cultură romînească, şi mai general încă pentru o cultură supranaţională superioară. Cînd bunăoară cineva citeşte în Gilmore (p. 12), că în Africa s'a găsit credinţa că materia e un suflet mort, şi că la Narrinierii din Australia (p. 159) stîncile sînt socotite ca strămoşi morţi, aceste afirmaţii curioase ar fi suficiente pentru un cetitor liber în spirit, pătrunzător şi generalizator, să schiţeze imediat teoria lui Ravaisson a amorţirii, mecanizării, degradării spiritului în materie, chiar dacă n'ar fi cunoscut pe Ravaisson. Doară în milioanele de oameni de jos, sînt şi genii filozofice pierdute; şi gîndurile lor, oricît de naive în aparenţă, fac mai mult decît eclectismele de capelmaistru ale altor profesori universitari de filozofie de pretutindeni. Cîte bogate, măreţe sugestii nu se pot scoate din cultura poporului acestuia romînesc, înconjura cărui citim de o sută de ori pe zi, cu toţii... Lucrările folkloriştilor noştri, cărora nu li s'a recunoscut încă nici pe departe cum trebue marile merite: El. Sevastos, T. T. Burada, G. Ceauşeanu, Dr. Leon, Art. Gorovei, I. Otescu, T. Pamfile, S. Marian, P. Papahagi, G. Dem. Teodorescu, L. Şăineanu, D. Lupaşcu, D. Furtună, C. Rădulescu-Codin, Mihalache, P. Pirvescu, Gr. Grigoriu, El. Voronca şi alţii, pot să facă pentru filozofia, pentru cultura specific *romînească*, mai mult decît au făcut toţi popularizatorii la un loc ai filozofiei apusene la noi, care şi ei au meritele lor totuşi mari uneori.

GH. SAVUL

* * *

Lieut.-Col. C à Court Repington, *The first world war 1914-1918*, 2 vol., 621-581 pp.

Aceste două volume ne redau însemnările zilnice, sau mai bine zis extrase din însemnările zilnice ale Colonelului Repington, ajuns la notorietate ca redactor militar al ziarului „Times" din Londra.

In aceste pagini se oglindesc un număr imens de fapte privitoare la războiul mondial, dar mai ales la istoria internă a conducerii războiului de către Englezi. O parte foarte însemnată este consacrată şi vieţii mondene a înaltei societăţi londoniene, autorul dînd mare importanţă relaţiunilor sale mondene, am zice chiar mîndrindu-se foarte mult cu ele. Se perindă astfel înaintea noastră un număr imens de persoane, întîlnite fie în relaţiunile cu lumea militară, fie cu prilejul vizitelor făcute de autor pe fronturile din Franţa şi Italia, dar mai ales la dejunurile, dineurile, precum şi la petrecerea „Week End"-ului în societatea înaltă.

* Ce frumuseţă de balete romîneşti s'ar scoate din materialul brut al unor vraje ca acestea, dacă...

Englezii numesc „Week End" vacanţa pe care şi-o dau de obiceiu de Sîmbătă până Luni la prînz, vacanţă pe care caută s'o petreacă întotdeauna departe de Londra, la ţară. Aceasta dă prilej societăţii înalte de a aduna oaspeţi numeroşi în reşedinţele sale rurale. Acest obiceiu dealminteri contribue la menţinerea influenţei societăţii şi mai ales a femeilor din societate asupra politicei. Din însemnările lui Repington rezultă că această influenţă este foarte mare. D-na Asquith, Lady Ridley, Lady Astor, etc., sînt forţe de care trebue ţinut cont. Tot el ne spune că d-na Montagu, soţia ministrului evreu al Indiei, avea cea mai mare influenţă asupra lui Asquith, care o consulta des. Toate acestea dau prilej autorului, a cărui îndemînare este de netăgăduit, de a ne da caracteristica bine prinsă a multora din personagiile care au jucat un rol, atît pe front, cît şi în Anglia, în timpul războiului. In cîteva trăsături, el reuşeşte să ne scoată particularităţile unui personagiu în relief. Păcat numai că rare ori ne dă un portret mai complect. De cele mai multe ori se mulţumeşte cu o simplă menţiune a unui personagiu, din cînd în cînd însoţită de o apreciaţiune caracteristică,—totdeauna bine prinsă. Simţi, după cum am spus, că ai de-aface numai cu extrase din însemnările zilnice ale Colonelului şi că însemnările complecte trebue să fie de un interes covîrşitor, mai ales pentru istoria vieţii sociale. Iată desigur o mină preţioasă de explorat pentru posteritate! Bineînţeles că scriitorul îşi are şi defectele sale, principalul fiind lipsa de obiectivitate în aprecierea caracterelor personalităţilor pe care el le duşmăneşte sau de care este duşmănit.

Simţi că autorul nu alterează adevărul, însă că lasă la o parte ceiace ar fi poate de spus întru apărarea personagiului atacat. Tocmai aceasta nu-l împiedică de a ne reda uneori particularităţi foarte amuzante asupra diferitelor personagii.

Ajuns la duşmănie cu d. Lloyd George, dupăce acesta devenise prim-ministru, ne spune despre dînsul, repetînd ceiace-i spuseseră nişte foşti colegi de ai acestuia, etc., că Lloyd George vrea să se pună întotdeauna în evidenţă, că doreşte să pozeze ca organizator al victoriei; că este convins că se bucură de inspiraţiunea divină şi că are o chemare providenţială pentru a salva Anglia. Pe lîngă acestea el este tiran şi nu-i place să fie contrazis, luînd la ochi chiar pe acela care i-ar spune adevărul. Nici în alegerea mijloacelor, el nu este prea scrupulos, alterînd adevărul, ori de cîte ori îi convine. Astfel înlocuirea Amiralului Lord Jellicoe din capul Statului Major al Marinei s'a datorit faptului că acesta nu-i ascundea adevărul şi că de multe ori îi turna apă rece pe ebuliţiunile imaginaţiei sale. Tot astfel dintr'o afirmaţiune care i-o făcuse Repington, impresionat de inactivitatea flotei faţă de campania submarinelor germane, că „nu se ştie dacă armata va ajunge să cîştige războiul înainte ca flota să-l piardă", Lloyd George, întrunind consiliul de miniştri, a declarat că o autoritate militară foarte competinte îi declarase că, dacă se vor consacra toate resursele numai pentru armată, flota cu siguranţă că va fi învinsă, ceiace era cu totul contrariu cu faptele, căci Repington ceruse tot timpul tocmai întărirea armatei. Pe cînd înainte de a deveni prim-ministru fusese unul din cei mai pesimişti, Lloyd George, ca prim-ministru, se abandona optimismului celui mai nejustificat. Lord Haldane pretinde că activitatea minţii lui Lloyd George se manifestează prin figuri, cu excluderea concepţiunilor. Lloyd George nu este lipsit nici de morgă. Unor importante personagii politice care veniseră să-l vadă, le-a trimes răspuns că nu le fixase oră de audienţă, şi nu le-a primit. La masă îi plac conversaţiunile picante. Alte detalii evidenţiază extraordinara ignoranţă a oamenilor politici englezi despre cele ce se petrec pe continent. In primul rînd în privinţa limbii. Aproape nici un ministru englez nu vorbea destul de bine franţuzeşte pentru a se lipsi în conferinţele cu Francezii de serviciile unui interpret. Lloyd George pretindea că nu pri-

cepe franceza vorbită de Francezi, dar că pricepe foarte bine pe Grey cînd vorbește franțuzește. Din altă publicație doar știm că într'o conferință Lloyd George tot vorbea de „generalul" Kharkhow, luînd marele oraș rus drept un personagiu.

Cîteva notițe asupra personalității autorului sînt aici la locul lor. Colonelul Repington, la izbucnirea războiului, nu mai aparținea armatei pe care o părăsise de mai mulți ani, după ce fusese pe rînd atașat militar la Bruxelles, și șef al Biroului Informațiunilor din Marele Stat Major. In amîndouă situațiunile, dovedise însușiri superioare. La declararea războiului era de mai mult timp redactor militar al marelui ziar londonez „Times", iar articolele sale atrăseseră atențiunea oamenilor competenți, nu numai din Anglia, dar și de pe Continent. El și-a menținut și chiar mărit reputațiunea prin cele ce le-a scris în timpul războiului: a fost un critic clar prevăzător al fazelor războiului și a ajuns astfel la o oarecare influență în lumea politică și militară engleză. N'a putut însă s'o ducă până la sfîrșit în aceiași calitate la „Times", fiindcă a intrat în conflict cu ziarul în privința chestiunii efectivelor, el atacînd guvernul Lloyd George, pe tema neîndestulătoarei aplicațiuni a serviciului militar obligatoriu, introdus în Anglia în decursul războiului, pe cînd ziarul voia să-l crute. Rezultatul a fost că în Noembrie 1917, Repington a părăsit „Times" și a intrat ca redactor militar la „Morning Post", ziarul ultra-conservatorilor. Și aici a intrat în conflict, însă cu cenzura militară, în urma publicării unui articol, în Februarie 1918, fără ca să-l fi supus mai întâiu cenzurii, articol care denunța vinovăția guvernului în reducerea efectivelor armatei engleze din Franța. Urmărit sub cuvînt că astfel a făcut cunoscut inamicului secrete militare importante, Repington împreună cu directorul ziarului, Gwynne, a fost condamnat la o amendă de o sută lire. Aceasta nu l-a împiedicat să urmeze mai departe ca redactor militar la „Morning Post" și să viziteze chiar în această calitate fronturile de războiu din Franța și Italia, precum și Vaticanul.

Apropos de Vatican, nu este de prisos de a releva că Repington a constatat că cardinalul Gasparri, secretar de Stat, a fost unul din oamenii cei mai bine informați tot timpul războiului și că judeca evenimentele militare cu o rară competență. Informațiunile de sigur le datora ordinelor călugărești, în primul rînd Jezuiților, atît de răspîndite în toate țările beligerante.

Paginile autorului ne fac să menționăm una din chestiunile cele mai des tratate în aceste volume, anume pe cea a efectivelor, de care mai nu este pagină care să nu se ocupe.

Se știe că la izbucnirea războiului, Anglia avea o armată foarte mică de soldați, înrolați ca voluntari, care i-au permis să trimeată îndată în Franța o armată de șase divizii de infanterie și patru brigăzi de cavalerie. Aceste efective fiind prea mici pentru sarcina întreprinsă de Englezi întru ajutorarea Franței, armata a fost considerabil sporită prin mărirea numărului unităților, însă tot numai cu ajutorul voluntarilor care au răspuns apelului țării în chipul cel mai admirabil, atingînd cifra totală de peste 1.500.000. Dar uzura războiului n'a mai permis menținerea efectivelor necesare numai prin voluntari și, după doi ani de războiu, a trebuit să recurgă la serviciul militar obligatoriu. Pentru a ușura sarcina poporului englez atît de rebel obligativității, s'au admis tot felul de îndulciri și de temperări (așa numitul Derby sistem, după Lord Derby care l-a introdus). Astfel cei supuși serviciului militar, dacă erau însurați, nu puteau fi luați înainte ca să fi fost luați oamenii neînsurați ai tuturor contingentelor. Apoi pentru un însemnat număr de ocupațiuni s'au introdus scutiri, astfel pentru mine, agricultură, serviciul public, etc. Chiar cu ajutorul serviciului obligatoriu efectivele însă se mențineau cu mare greutate și Repington, împreună cu o seamă de militari ca Sir W. Robertson, șeful Statului Major, reclamau aplicarea mai strictă a legii și criticau, mai ales, acțiunea guvernului care, prin departamentele ce într'una se înființau, reclama pentru serviciul acestora un număr tot mai mare de oameni apți pentru serviciul militar.

Unde a dus pe Repington această polemică, am văzut-o mai sus. Trebue să menționăm însă că Repington este acuzat de a fi făcut destăinuirile pomenite de convenție cu Robertson, care a fost mutat atunci din capul Statului Major și cu generalul Sir F. Maurice, șeful Biroului Operațiunilor, care de asemenea peste vre-o două luni a trebuit să părăsească serviciul. Ceiace a destăinuit Repington se discutase la Versailles la o consfătuire interaliată la care asistaseră între alții Clemenceau, Lloyd George și Robertson. Guvernul englez a susținut la judecată că aceste informațiuni le-a putut căpăta Repington numai dela Robertson. El însă a negat, afirmînd că Clemenceau i-ar fi comunicat o notă scrisă despre cele petrecute atunci. Se pare însă că comunicațiunea lui Clemenceau ar fi mult posterioară.

Guvernul lui Lloyd George în dorința de a evita poporului englez sacrificii prea mari, recurgea la fel de fel de expediente, pentru a remedia slăbiciunea efectivelor. Astfel s'a redus numărul de batalioane în fiecare divizie la 9 și s'au luat trupe destinate apărării Angliei pentru întărirea armatei din Franța.

Căci ceiace este curios e că în tot timpul războiului, Englezii au ținut în evidență ipoteza că, prin surprindere, Germanii ar putea debarca în Anglia un corp evaluat la început la 70.000 oameni, dar redus mai apoi la 35.000 oameni. Ei au făcut mari pregătiri împotriva acestei eventualități, înființînd linii de apărare pe coastă și imobilizînd în acest scop o armată care a ajuns până la 1.000.000, dar din care, este drept, numai până la 50.000 au fost efectivi. Este adevărat că Feldmareșalul Lord French, care fusese numit comandant șef al acestei apărări, după ce părăsise comanda armatelor din Franța, declara că nu este nevoe de a păstra acei oameni în Anglia, dar e tot atît de adevărat că declara că, dacă s'ar prezenta eventualitatea, el nu răspunde de alungarea dușmanului cu trupele improvizate care i se puseseră la dispoziție.

Chestiunea aceasta a efectivelor pare să fi sugestionat nu numai pe Repington și pe cea mai mare parte a militarilor și oamenilor politici englezi, dar încă și pe ai aliaților, și a influențat foarte mult asupra politicei urmărite, precum și a operațiunilor întreprinse. Din această cauză, Repington, ca și cea mai mare parte din militarii englezi, era împotriva campaniilor întreprinse în Orient și în deosebi a celei din Salonic, care imobilizau efective necesare pentru frontul din Franța. Singur Lloyd George din motive politice le susținea și sprijinea pe Francezi, prin a căror cerbicie numai, corpul expediționar a fost menținut la Salonic. Francezii au conceput această campanie și au dus-o până la capăt în fața opozițiunii engleze celei mai îndîrjite. Pentru acest scop nu s'au dat îndărăt nici dela sacrificii, dar nici dela unele mijloace din cele mai criticabile. Astfel aflăm că comunicatele armatei lui Sarrail, pe timpul apărării noastre din toamna anului 1916, intradins cuprindeau știri *false* pentru a „încuraja" pe Romîni!

Grija pentru menținerea efectivelor, mai scoate în relief și faptul că prăbușirea Germaniei în toamna anului 1918 a fost o surpriză pentru întreaga antantă. Toate planurile fuseseră făcute pentru continuarea campaniei în 1919. Mareșalul Foch, la 1 Septembrie 1918, adică mult după începerea ofensivei victorioase a aliaților, declara că va da lovitura decisivă la Aprilie 1919. Știm apoi că mai pe urmă a declarat că dacă Germanii s'ar fi retras la timp pe Meuse, ei n'ar fi putut fi scoși de acolo. In Iunie 1918, Englezii luaseră măsuri pentru evacuarea tuturor misiunilor lor din Paris și nu au fost împedicați de a le aduce la îndeplinire decît de o energică intervențiune a lui Clemenceau. Chiar după capitularea Bulgarilor, unii generali nu numai englezi, dar și americani și chiar francezi erau îngrijorați de menținerea efectivelor în 1919. Generalul Pershing în vederea acestei eventualități a continuat cu instrucțiunea intensivă a formațiunilor americane, încă trei luni după încheierea armistițiului!

La noi însă se găsesc oameni—politici pentru care prăbușirea germană n'a fost *niciodată* îndoelnică!

HENRI R. ROSETTI

Revista Revistelor

Un critic englez al lui Verlaine

August Harold Nicolson, critic şi diplomat cunoscut în Anglia, a consacrat de curînd o operă importantă poetului Verlaine. Ca şi cei mai mulţi scriitori englezi, Nicolson refuză Francezilor sentimentul poeziei intime şi visătoare, găsind versificaţia franceză prea artificială, îndepărtată de pronunţarea vie.

Ceiace l-a atras să studieze pe Verlaine e că acesta, născut cînd romantismul era în declin, debutînd ca parnasian şi adoptat de simbolişti, care au voit să facă din el un şef de şcoală, i s'a părut că rezumă în opera lui evoluţia poeziei franceze în ultimii cincizeci de ani. El a renovat poezia şi versificaţia franceză, fiindcă era aproape străin, adică mai de grabă belgian decît francez.

Englezii au avut totdeauna pentru Verlaine o predilecţie deosebită. Oamenii ca Arthur Symons l-au protejat şi primit în Anglia, Edmund Gosse i-a consacrat un portret şi ei nu s'au scandalizat de viaţa acestui Villon modern. Ceia ce e caracteristic în opera lui Nicolson asupra poetului, e importanţa datelor biografice.

Ea nu aduce multe lucruri nouă, dar e exactă, simpatică, pătrunzătoare. Verlaine a fost un degenerat alcoolic; şi cum alcoolul său favorit era absintul, el a avut veleităţi de violenţă şi chiar de omor, care l-au adus în faţa tribunalelor. Verlaine nu era decît un semi-responsabil, deşi perfect lucid. O direcţie morală l-ar fi ferit poate de aceste căderi repetate, pe care voinţa lui slabă nu le putea evita. Sentimentul nepuinţei morale, imaginea vieţii apăsînd ca o greutate imposibilă de suportat, în care Nicolson vede cu drept cuvînt izvorul inspiraţiei lui Verlaine, este desigur o notă a degeneratului. Biografia nu ne lămureşte dacă ea are la bază o tară ereditară. Dar toată poezia lui Verlaine nu poate fi raportată la un caz patologic şi Nicolson, preocupat de ideia că Verlaine e în Franţa un străin care aduce o notă nouă în poezia franceză, aceea intimă şi muzicală, n'a scos deajuns în lumină originile acestei poezii. Căci Verlaine nu e aşa de străin de tradiţie, cum a fost Rimbaud, ca să fie considerat ca unic. Dacă Nicolson recunoaşte influenţa pe care Baudelaire a avut-o asupra lui, el nu ţine sumă de unele curente secundare ale poeziei romantice. In 1866, cînd Verlaine a debutat cu „Poemès saturniens", nu e de loc vorba de simbolism. Vorbind în ultimii ani ai vieţii de acest volum, el găseşte într'însul multe imitaţii, dar se recunoaşte în micile poeme, în care „ridicînd masca s'a exprimat cu tandreţă" declarînd preferinţele lui pentru „La bonne chanson", pe care o consideră ca cea mai naturală din operele sale.

Această poezie intimă şi muzicală se găseşte la unii romantici

ca Musset şi Sainte Beuve, pe care Verlaine îi admira cu deosebire; iar printre parnasieni, care de altfel nu au format niciodată un grup omogen, erau mulţi care protestau împotriva exotismului şi a impasibilităţii.

Nici din punct de vedere al formei, Verlaine nu e atît de revoluţionar, cum crede Nicholson, şi în afară de tradiţia poetică franceză. E adevărat că romanticii în general şi parnasienii în particular şi-au impus o tiranie a rimei, contra căreia Verlaine a protestat în „Arta lui poetică", dar mulţi înaintea lui întrebuinţau deja rima slabă sau nuanţată. Gérard de Nerval arătase farmecul simplelor asonanţe, iar Sainte Beuve în Joseph Delorme, apoi Maurice Guérin şi chiar Villiers de l'Isle Adam în „Premièrs poésies", apărute în 1859, sînt în privinţa aceasta nişte precursori.

E o greşală să-l considerăm pe Verlaine ca un poet improvizînd fără muncă, sub pretext că la sfîrşitul vieţii lui devenise un alcoolic. El a fost dimpotrivă un fin literat, care a cunoscut profund toată tradiţia poetică franceză, începînd cu Villon şi sfîrşind cu Sainte Beuve, Baudelaire şi Marceline Desbordes Valmore. In privinţa raporturilor lui cu mişcarea simbolistă e destul să amintim că ceiace era esenţial în felul său de a simţi ca şi în versificaţia sa, era deja fixat la 1870. Mişcarea simbolistă propriu zisă nu începe decît la 1885. Verlaine ar putea fi considerat ca un precursor, dacă simboliştii i-ar fi împrumutat ceva. Dar această influenţă e grea de dovedit. Verlaine nu avea calităţile unui şef de şcoală şi nici nu putea fi imitat. E mai probabil că dînsul a încercat să adopte modele şcolii care recunoştea în el un precursor nu fără a protesta vag contra unor teorii atît de puţin în acord cu practica sa. E mai just să-l numim ultimul dintre romantici, decît primul dintre simbolişti.

(Joseph Aynard. *Revue de Paris*, August).

H. de Balzac

In Franţa, critica filozofico-estetică a găsit o mai redusă desvoltare decît în Germania şi Italia; de aci preferinţa pentru criticii psichologi (Sainte Beuve) ori chiar impresionişti (Lemaître) faţă de cei doctrinari (Taine) ori sistematici (Brunetière): deşi teoreticiani, aceştia din urmă, sînt dominaţi de un spirit dogmatic care se opune la priceperea operei de artă în sine. Ca exemplu poate servi cunoscutul studiu al lui Brunetière asupra lui H. de Balzac (teoria întunecă cele mai sigure date; prejudecata „geniului literar" îl face să exalte originalitatea balzachiană ca romancier social, cînd de fapt la origină acest „gen autonom" nu e decît o simplă schemă didactică, o transformare a comediei menandree, trecută prin Renaşterea italo-franceză, şi ajunsă la schematismul teatrului din sec. 18-lea, cînd mişcările sociale şi interesul istoric o transformară pe de-oparte imprimîndu-i acest dublu caracter, şi pe de altă parte disolvînd-o în proza aşa zisului „roman istorico-social." Faptul acesta este mărturisit de însuşi Balzac în prefaţa la *Comédie humaine*, unde mărturiseşte în plus că deţine preocuparea de doctrina socială dela Geoffroy Saint-Hilaire şi dela Buffon).

Aşa dar ceiace-şi propune Balzac să realizeze prin romanul istorico-social nu e o propunere direct artistică, ci mai mult istorică sociologică şi filozofică. Arta sa va depinde de măestria cu care va şti să subordoneze această preocupare intelectualistică, fanteziei şi mijloacelor pur artistice.

In afară de exaltarea originalităţii absolute a romanului social pe care Brunetière o atribue lui Balzac, nu ne împăcăm cu o altă formulă a criticului francez: aceia că Balzac ar fi însăşi încarnarea romanului, („Balzac c'est le roman même") şi insistenţa de-a vedea în această operă o precisă, o ştiinţifică observare a realităţii inspiratoare.

„Predispoziţia lui Balzac este tocmai opusă aceleia a omului de ştiinţă observator." Şi dacă nu-i putem admite lui Balzac această predispoziţie, cu atît mai puţin vom crede în organicitatea sistemului său filozofico-social: „abia se trezeşte în spiritul său problema critică şi el o şi transformă într'un sentiment de uimire şi de groază." (133)

Se ştie că în tinereţe Balzac s'a hrănit ani de-a rîndul cu cea mai extravagantă literatură romanească anglo-franceză şi că niciodată nu s'a putut debarasa cu totul de aceste elemente fanteziste. „Dar chiar şi în acele romane şi în acea serie de romane pe care Brunetière le judeca drept „obiective" şi „naturaliste", Balzac nu face altceva decît să dea înfăţişare extraordinară la ceiace este ordinar, burghez şi popular". *Astfel că realitatea-element ajută fantezia-centru* (Adesea Balzac utilizează mijloacele artistice ale lui Dumas-Père).

Dealtfel şi alţi Francezi au contestat lui Balzac gloria de observator: *Baudelaire* (în l'Art romantique) care vede în el un „visionnaire passioné", etc.

Ardoarea imaginaţiei era atît de mare la Balzac încît nu numai îl opreşte de-a face operă de observaţie ştiinţifică, *dar îi tulbură însăşi opera artistică* („ardoarea imaginaţiei" la Balzac este de fapt compusă din două elemente disparate din care unul inspiră arta şi altul deformează arta începută). Nimeni nu poate contesta marele simţ poetic al romancierului cînd e vorba să reprezinte caractere, situaţii şi ambiente. Însă „Balzac porneşte de obiceiu cu o energică genialitate, ca orice artist mare, dar pe măsură ce înaintează, în loc să lase libere creaturile sale de-a urma legile lor lăuntrice, şi să-şi creeze acele tovarăşe, acel ambient, acea acţiune, acel principiu, mijloc şi scop ce sînt implicite în motivul lor fundamental şi, prin urmare, de-a se modera, tempera şi intona,— le constringe să urmeze legea rapacelui său temperament, al temperamentului său, Honoré de Balzac, care are gustul pasiunilor împinse la extrem, a contrastelor intransigente, a întreprinderilor uriaşe, a viciilor celei mai viciene, a succeselor miraculoase şi care se bucură de aceste imaginaţii şi le exasperează spre a se bucura de ele şi mai din plin" (pg. 135).

S'a spus şi s'a repetat că în Balzac caracterele sînt excelente, acţiunea e mai puţin bună şi că stilul e viţios. Dar o apreciere estetică nu se poate împăca cu astfel de caracterizări trunchiate ce ar condamna dela început romanul balzachian ca lipsit de fundament artistic. De fapt această caracteristică se explică tot prin dispoziţia psihologică specială a lui Balzac amintită în citatul de mai sus: „Caracterele nu ajung la armonia concordiei discordante, şi de aceia acţiunile nu se desnoadă în chip firesc, iar stilul nu este ritmic" (135). Orice roman de-al său oferă exemple despre aceste defecte, dar ne oprim la *Eugénie Grandet*, recunoscut ca unul din cele mai desăvîrşite. (După minunata descriere a ambientului familiar, tipurile se şablonează; tatăl Grandet din zgîrcit devine nebun; vărul logodit e un caracter fără caracter şi romanul atît de promiţător se perde în banal; Balzac nu poate reprezenta drama pe care o pregătise cu atîta măestrie; romanul se precipită şi în loc de reprezentare avem constatarea faptelor împlinite prin voinţa autorului nu prin ele înseşi.)

„Astfel era Balzac şi era mare", căci cu toată deformarea şi părăsirea scopului artei, arta lui este cît se poate de vioae şi *presărată* cu cugetări şi observaţii ascuţite care-i măresc puterea de atracţie. „*Dar la seninătatea estetică Balzac nu ajunse niciodată, ori doar în rare momente.*" De aceia nu numai că Balzac nu este superior lui Alexandro Manzoni din *Promessi Sposi*, dar această comparaţie nici nu se poate face, afară doar dacă ea nu este motivată prin dorinţa de-a arata defectuozitatea artistică a romancierului francez.

(B. Croce, *La Critica*, fasc. III, 1923).

H. Heine

O bună parte a criticei din jurul lui Heine se ocupă cu controversele privitoare la aprecierea vieţii şi caracterului omului şi la semnificaţia operei sale poetice (în legătură cu încăpăţînarea criticei germane în special de a-i contesta valoarea din motive străine de artă). Şi nu ne putem desinteresa de aceste controverse, căci subt aspectul inchisitorului biografic şi al intrasigenţii politice, este de fapt în discuţie nici mai mult nici mai puţin decît însuşi caracterul şi valoarea poeziei lui Heine. „Dacă aceasta ar străluci în ochii tuturor în sfera marei şi înaltei poezii, poetul ar fi fost scos de subt acuzare

şi reabilitat în chip mult mai propriu decît prin suferinţele fizice ale omului; iar prejudecata politică ar amuţi" (Exemplu despre acest lucru ni-l oferă cazul lui *U. Foscolo* şi al lui *Al. Manzoni*).

Astfel că aceste controverse nu se pot înlătura până ce nu vom arăta „*dacă, şi ce fel de poet a fost Heine*" (66). Procedînd la acest examen, trebue să eliminăm din capul locului basmul unui Heine profund cugetător, ce pare ca atare mai ales datorită ironismului său. Din acest punct de vedere poetul german n'are nici concepţii originale nici macar coerente (Basmul unui Heine cugetător s'a răspîndit însă în afară de Germania, de oarece în străinătate făcea mare impresie cultura critico-filozofică a poetului, dar care în realitate era cultura oricărui student german din epoca aceia de extraordinară desvoltare a studiilor filozofice în ţara lui Kant). Însă o serioasă elaboraţiune filozofică, politică ori morală nu se realiza niciodată la Heine — nici macar o serioasă credinţă în idealul pe care-l urmărea, deşi profesă ceva ce s'ar putea chema un ideal, e drept, destul de vag şi generic (nici nu s'ar fi putut dispensa de acest simulacru de ideal, batjocoritor, cum îi place să fie totdeauna).

„Dar după cum dragostea pentru ideal nu era în el profundă, tot aşa nici macar ura pentru aspectul negativ al acestuia, pentru contraideal" (67). De aceia Heine mai mult petrece decît urăşte şi de aci ridicolul geloşilor din patria germană şi al fidelilor monarhiei Hohenzollernilor, care-l iau în serios, făcîndu-i astfel o cinste pe care n'o merită, în loc să rîdă cetindu-i versurile nevinovate.

De fapt sufletul lui Heine „era îndreptat spre glumă, şi aceasta, iar nu libertatea, democraţia, panteismul ori teismul, era forma fundamentală a minţii sale, constant păstrată."

Naşte o întrebare: Poezia adevărată poate izvorî dintr'o stare sufletească cum este gluma batjocoritoare? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ, dar cu o grea condiţie pentru Heine. Ca să fie generatoare de artă adevărată, gluma batjocoritoare trebue să fie o nevinovată stare sufletească, o dispoziţie sentimentală, nu „un mod de activitate care trece peste starea sufletească ingenuă şi peste poezia însăşi." Astfel că acest fel de glumă se găseşte la limita dintre poezie şi oratorie şi se cere multă dibăcie din partea artistului pentru a nu încălca sfera celei din urmă. „Dispoziţiune poetică poate fi seninătatea, bucuria, veselia, dar nu batjocura, sau cel mult atunci cînd se transformă în materie psihică şi este cuprinsă ca element într'o reprezentare". Într'adevăr glumeţii batjocoritori sînt artişti în felul oratorilor şi de fapt formează o subt specie a acestora, căci urmăresc un efect practic, servindu-se totuşi de imagini poetice care însă sînt mijloc nu scop. Astfel apreciat Heine a fost un neîntrecut „maestru", avînd la dispoziţie abundente mijloace poetice de mărunţiş (în special în „*Atta Troll*"). Cu un cuvînt Heine posedă o fină şi sigură artă a glumei batjocoritoare, virtutea portretelor şi a tablourilor, a comoţiunei poetice mărunte şi subjugate unui scop practic. În plus o proprie şi liberă inspiraţiune poetică care pe nedrept a fost confundată cu istrionismul ori cu afectarea sentimentală. Acest izvor de inspiraţie proaspătă îl găseşte poetul *în poezia copilăriei* care simte voluptatea casei părinteşti, care ascultă cu ochii mari basmele şi se cufundă în cetirea poveştilor de demult.

„Suavitatea copilăriei şi a imaginilor care atrag spiritul copilului cînd deschide ochii pe lume, a întovărăşit mereu pe Heine, caşi amintirile primei naşteri a unui nevinovat schimb de dragoste, care strecoară pentru totdeauna în suflet duioşie şi îndulcesc inimile cele mai amărite şi mai înăsprite de încercările vieţii" (71). Acestei porniri spre tinereţe trebueşte atribuită şi poezia sa de dragoste, de oarece n'a conceput niciodată iubirea ca pasiune, ci ca un joc plăcut în care uneori se cîştigă, mai adesea se perde şi dela care cîteodată te scoli lăcrămind, deşi pentru Heine, continuă să rămînă un joc plăcut.

În fine tot poeziei sale copilăreşti datoreşte ironia heiniană tonul său care este al unui băeţandru răutăcios şi candid chiar cînd înţapă mai adînc.

Astfel că Heine, liberîndu-se de

umflăturile romantice, menţinu concepţia romantică a ironiei pe care-o utilizează continuu—mai ales în *Atta Troll* şi în *Romancero*.

„Aşa a fost Henrick Heine şi aşa privindu-l, nu putem înţelege cum unii nu ajung să-l admire şi să-l iubească fără nici o rezervă, şi le repugnă de-a face din el un erou al poeziei naţionale; căci el (şi comparaţia nu i s'ar fi părut ofensivă) descopere prea des „piciorul de capră" care nu-i un atribut de poet."

(B. Croce, *La Critica*, fasc. II, 1921)

Asupra Psihologiei maselor

Nu orice mulţime e şi o masă. Pentruca oamenii care se găsesc reuniţi într'un anumit loc, într'un anumit timp, să formeze o masă, ei trebue să aibă dintr'un anumit punct de vedere un sentiment comun. Pe de altă parte, pot fi mulţi oameni care să aibă un sentiment comun, fără să fie adunaţi în acelaşi loc. Pentru definiţia masei se cer dar două condiţii: una obiectivă, adunarea în acelaşi loc şi timp, alta subiectivă, prezenţa unui sentiment comun. O masă poate dura mai mult sau mai puţin; închipuiţi-vă mulţimea atrasă de un accident de stradă, o întrunire de partid, călătorii dintr'un tren, pasegerii unui vapor, soldaţii ce formează o trupă. In privinţa spaţiului ocupat de o masă, el poate fi o cameră, o stradă, un cîmp de bătae. Indivizii se pot schimba, fără ca conştiinţa masei să se schimbe, dacă rămîn unii din cei care au fost la început. De exemplu: cumpărătorii dintr'un farmaroc. Acelaşi lucru poate produce între indivizii unei mase efecte diferite, divizînd o masă în mai multe. La teatru, de exemplu, unii indivizi nu împărtăşesc acelaşi sentiment cu masa. Indivizii pot fi oricît de diferiţi între dînşii, ca membri ai unei mase ei devin omogeni. Cîţi indivizi sînt de-ajuns pentru a forma o masă? După Gustave Le Bon, doisprezece (numărul juraţilor). Numărul maximum e nedifinit. Se spune că celebrul agitator O'Connel a vorbit unei mase de o sută de mii de oameni, iar la înmormîntarea şefilor socialişti Singer sau Jaurès cortegiul întrecea acest număr.

Nu există desigur un suflet al masei, deosebit de acel al indivizilor, care e singura realitate. Dar sufletul individului, cît timp acesta aparţine masei, e altul decît acel al individului izolat. Printre nobilii francezi care au renunţat la privilegii, în noaptea de 4 August, erau desigur mulţi egoişti, şi printre membrii Reichstagului care au votat creditele de războiu, mulţi partizani ai păcii. Care e cauza acestei schimbări în suflete şi cum se îndeplineşte ea? Bechterew vorbeşte de microbii psihici care produc o contagiune, Peters de forţe necunoscute care, asemeni unor unde electrice, se transmit dela un creer la altul, Conway de un magnetism animal, Sieber de un contact fizic, de o influenţă reciprocă între indivizi, care prin nervi se transmite vieţii sufleteşti, influenţă, de aceiaşi natură ca acele cunoscute în psihoterapie. Oricum ar fi explicată, această influenţă desigur există, de aceia oamenii cu nervii fini nu se simt bine în mulţime.

Din punct de vedere al cunoştinţei, masa e stăpînită de senzaţia că individul nu e singur, ci alţii sînt cu el. Această senzaţie înlătură aproape pe celelalte. De aceia numai puţine fapte sînt admise în domeniul senzaţiei şi ceia ce vede un individ vede şi vecinul. Din punct de vedere a raţionamentului, masele nu cunosc îndoiala şi scepticismul, iar puterea acestuia se scoboară subt măsura normală. Memoria lor e deasemeni rea. La Romani era cunoscut dictonul: Senatores, boni viri, senatus pessima res. Bismarck vorbind despre Camera prusiană, o numea, o masă proastă. Masele nu au dorinţa adevărului, ignorînd faptele ce contrazic credinţele lor. Ele admit afirmările altora fără să le examineze şi sînt de o mare suggestibilitate.

Dacă masele nu pot crea o idee nouă, în celace priveşte puterea afectivă ele depăşesc măsura normală. Sentimentul de a face parte dintr'o masă, produce o exaltare tonică: masa exercită o putere de atracţie asupra indivizilor, pe care-i coagulează.

Ea are un sentiment violent de opoziţie faţă de indivizii ce nu aparţin masei, fiind cu ei intolerantă şi duşmănoasă. Iar în celace priveşte indivizii cuprinşi în ea, nu admite nici o deviare. Sentimentele care o însufleţesc sînt puternice, dar schimbătoare. Masele sînt stăpînite de dorinţa de a trece imediat la fapt. In privinţa aceasta joacă un mare rol imitaţia. E destul ca la o manifestaţie populară, unul să asvîrle cu pietre, alţii îl imită, căci în asemenea cazuri fiecăruia i se pare că fapta lui nu va fi descoperită şi sentimentul răspunderii dispare, făcînd loc unui sentiment de putere. După fapte criminale, sentimentele masei sînt teama şi groaza, nu căinţa sau ruşinea. Starea sufletească a unei mase poate fi caracterizată ca un fel de infantilism, sau o psihoză de scurtă durată, dar care repetîndu-se, nu rămîne fără de urmări asupra vieţii psihice. Acesta e unul din blestemele marilor oraşe şi a civilizaţiei urbane.

Sufletul maselor nu poate crea idei, ci le ia din afară, mai ales dela conducătorii ei. Nu orice masă are conducători, dar ea nu poate dura mult, fără unul şi mai ales nu poate lucra fără el. Căci masele nu au dorinţa libertăţii, ele vor să fie conduse. Despotismul e unul din caracterele lor.

Conducătorul trebue să-şi dea samă de ceiace gîndeşte, simte şi doreşte masa. Dar nu e necesar să împărtăşească gîndirea, sentimentele şi dorinţele ei, putînd fi deosebit de ea prin naştere, stare, credinţă sau ştiinţă. Faţă de masă el trebue să aibă un sentiment de independenţă pentru a o utiliza în vederea scopurilor sale. Mijloacele exterioare prin care o stăpîneşte sînt: autoritatea statului, puterea de a comanda, mai ales gestul: rîs, plîns, pumnul în masă, etc.. Cuvîntul spus are o mare influenţă, dar mai mult prin sonoritatea decît prin senzul lui. Repetiţia joacă deasemeni un rol, dimpotrivă argumentaţia fină şi adîncă nu poate fi suportată de mulţime. Pentru a avea succes, conducătorul trebue să se adreseze însă sentimentelor inferioare, să aţîţe şi să deştepte ura. Dacă unor conducători le convine rolul acesta, pentru alţii e un martiraj.

Pentru a lupta împotriva efectelor vătămătoare ale psihologiei de masă, mulţimea trebue organizată, individul educat şi disciplinat. Numai formarea de personalităţi şi de caractere va fi în stare să învingă psihoza maselor.

(Dr. Flügge. *Preussische Iahrbücher*, Mai).

Starea actuală a spiritelor în Statele Unite

Opinia publică a marei republici americane interesează într'un grad înalt lumea de pretutindeni din două cauze. Prima e că această ţară face experienţa democraţiei pe o scară întinsă şi în condiţii cu totul nouă. Pe cînd cetăţile Greciei vechi şi comunele Evului mediu erau nişte republici simple şi cu o populaţie omogenă, iar Franţa republicană e un popor unitar, experienţa democratică se face în America pe un teritoriu gigantic, divizat prin interese economice diverse; iar pe acest teritoriu disparat s'a stabilit cel mai prodigios amalgam de rase care a fost vreodată reunit subt un acelaşi guvern. In momentul în care America a început să se organizeze, tradiţiile ei erau engleze, spaniole şi franceze, iar în celace priveşte regimul său politic, au predominat ideile şi legislaţia engleză. Dar de mai bine de un secol a început un exod uimitor, un torent de emigrare din toate părţile Europei spre America, aşa că nu a mai rămas nimic din simplicitatea primitivă în constituţia ei socială, politică sau morală; şi în locul ei se găseşte un amalgam de noi elemente anglo-saxone, latine, gemanice, scandinave, slave, evreeşti. Pe cînd acum patruzeci de ani centrul Europei emigrante era la Anvers şi cei mai mulţi emigranţi porneau din Germania, ţările Scandinave, Anglia sau Franţa, azi acest centru s'a deplasat cam la Sud-Est de Pesta, căci numărul emigranţilor finlandeji, ruşi, polonezi, unguri, balcanici sau italieni a întrecut pe al celor din Nordul şi Vestul Europei. Aceşti emigranţi veniţi din ţările semi-orientale, care n'au nici o idee de viaţă comunală sau

parlamentară şi nu cunosc alt regim decît tirania, au adus o gravă alterare cugetării americane. De cîte ori are loc o ceartă între popoarele din Europa, ea se reproduce în petto, în Statele Unite. Există deficultăţi între Polonia şi Ceho-Slovacia ? Toţi Polonejii din America iau partea Poloniei şi Ceho-Slovacii ei Ceho-Slovaciei.

Guvernul nu mai poate reacţiona faţă de problemele şi evenimentele Europei ca atunci cînd Statele Unite erau mica colonie engleză de acum o sută cincizeci de ani. O discuţie impersonală, critică sau istorică, asupra chestiei irlandeze, e astăzi o imposibilitate în America. Această chestie deşteaptă îndată pasiuni vehemente din cauza celor trei milioane de Irlandezi din Statele Unite. O a doua cauză a interesului lumii în ceiace priveşte opinia publică americană e rezultatul războiului, problemele lui ca şi sarcina reconstrucţiei. Războiul a scurtat cu un secol timpul necesar Americei pentru a intra în raporturi intime cu Europa şi Asia. Aceste raporturi se dezvoltau în chip natural prin schimbul de idei, dar mai ales prin interesele economice, comerciale şi financiare. Washington recomandase în testamentul său tinerei republici să facă afaceri cu toate ţările, dar să nu se amestece niciodată în afacerile lor politice. Această frază e cheia cugetării americane în ceiace priveşte situaţia care rezultă din războiu.

Au trebuit să treacă trei ani, pentruca America să-şi dee semă că agresiunea germană ameninţă nu numai Franţa, Belgia, Anglia ci şi America însăşi.

Toate nuanţele de rasă, de origine, de partid, au dispărut atunci şi opinia în masă a constrîns guvernul să intre în războiu alături de Franţa şi de Anglia. Dar după ce războiul a fost cîştigat, situaţia a devenit atît de complicată şi grea, încît opinia publică a fost adînc tulburată. America a adoptat atunci următoarea formulă : ea va fi totdeauna gata să răspundă la apel, decîte ori dreptul şi libertatea vor fi ameninţate. Dar ea nu va putea niciodată, fără a face violenţă conştiinţei şi tradiţiilor ei, să sprijine orice ar avea aparenţa unui supra guvern, fiindcă vechea idee : „Nici alianţă, nici afaceri politice cu altă ţară" s'ar opune.

America e geloasă de forţa şi de influenţa ei şi nu va adera nici odată la un sistem care ar erija o putere sau o abstracţie politică deasupra guvernului sau a constituţiei ţării, exercitînd un drept oarecare de direcţie sau de control asupra politicei sau armatei. Această atitudine nu trebue considerată ca egoistă şi solitară, ci ca un act legitim de independenţă naţională. Guvernul american se mişcă cu dificultate de cîteori e vorba de politica externă. Aceasta din cauza separării puterilor, principiu care e înscris în constituţia Statelor Unite şi e unul din fundamentele vieţii sale publice. Intre puterea executivă reprezentată prin prezident şi cea legislativă reprezentată prin cele două Camere, este o concurenţă necesară.

Maşina guvernamentală nu ar putea funcţiona însă fără de politica partidelor. Sistemul federal american atît de diferit de guvernul centralizat, aşa cum e în Franţa, s'ar sfărâma în bucăţi, fără de educaţia politică a ţării prin cele două partide şi fără mecanismul care le aduce rînd pe rînd la putere. Pe cînd însă în Europa toate partidele se repartizează în două grupări esenţiale, blocul conservator şi cel liberal sau radical, un partid conservator în senzul european al cuvîntului nu există în America.

Deosebirile ce se întîlnesc aci se referă numai la nuanţe care sînt toate liberale. Căci în America, partidele încep acolo unde se opreşte conservatismul european. Din ideile răspîndite de revoluţia franceză, America preferă libertatea egalităţii. Cetăţenii trebue să fie egali înaintea legii şi să se bucure de drepturi egale, dar ea nu admite o egalitate care ar aduce o micşorare sau o restrîngere a libertăţii. America preţueşte însă mai ales fraternitatea, în care vede soluţia celor mai multe probleme omeneşti care divid indivizii şi naţiile.

(Nicholas Murray Butler, prezident al universităţii Columbia. *Revue des Deux Mondes*. August).

Aviaţia navală

Marinele de războiu au suferit deseori schimbări datorite descoperirii factorilor noi, ca aburii, cuirasa, torpila şi sub-marinul. Acum intervine un nou factor: aviaţia navală.

Rolul aviaţiei navale in ultimul războiu a fost destul de redus. Totuşi a ajutat la asigurarea unei zone de protecţie împotriva submarinelor, aproape neîntreruptă dela marea Nordului la marea Mediterană. Un mare număr de submarine au fost urmărite şi distruse de hidroavioane, care contribuiră astfel într'o largă măsură la victoria finală.

Materialul aerian de care vor dispune marinele de războiu va fi de acum înainte mult mai variat şi se va putea clasa în două : materialul *defensiv* şi *ofensiv*. Primul grup îl vor forma *avioanele de vînătoare*. Funcţiunea lor va fi să obţină stăpînirea aerului în operaţiile navale, paralizînd toate atacurile aeriene ale inamicului şi asigurînd astfel secretul operaţiunilor. Avionul de vînătoare tip nu va diferi decît puţin de tipul militar. Materialul ofensiv va corespunde la funcţiuni mai variate şi la tipuri mai numeroase, dintre care unele mai principale :

1. Avioane de *recunoaştere* şi pentru regularea tirului. Rolul lor va fi de a asigura prepararea operaţiilor navale şi regularea tragerii bastimentelor de escadră până la extrema limită.

2. Hydroavioane şi avioane de bombardament. Cu acestea va începe acţiunea ofensivă propriu zisă a aviaţiei navale.

3. Hydroavioane şi avioane torpiloare care vor complecta acţiunea ofensivă a categoriei precedente prin utilizarea în mari mase a torpilei automobile, în condiţii mult mai eficace decît tot ce a fost obţinut până acum de bastimentele, torpiloare sau submarine. Avionul va constitui deci în scurt timp o armă de temut, a cărui technică, deşi astăzi nu este îndeajuns de perfecţionată, este susceptibilă de progrese mari şi repezi. Punerea în lucrare a acestei noi arme va modifica în mod adînc condiţiile tacticei navale. Mijloacele de luminare şi recunoaştere vor trebui sporite considerabil. Distanţele de luptă vor fi mult mai mari ca cele de astăzi. Tunul nu va mai fi deacum înainte „regele bătăliei". Flotele vor trebui pe deoparte să caute a poseda nu numai o perdea aeriană de nepătruns, dar şi o armă aeriană în stare să lovească inamicul în dosul propriei sale perdele. Pare că în viitor cuirasatul nu va mai putea răspunde la cerinţe atît de diverse, create prin întrebuinţarea avioanelor de atac. El va trebui să evolueze fie spre un tip de cetate plutitoare a cărei rază de acţiune şi viteză va fi sacrificată unei greutăţi defensive considerabile, fie spre un tip de crucişător rapid şi cu o rază mare de acţiune, în care cuirasa va fi foarte simplificată şi mutată depe coastele verticale pe puntea orizontală a vasului. In ambele cazuri artileria cu tragere lungă va fi sacrificată în folosul artileriei antiaeriene. Tendinţele actuale de transformare a marinelor de războiu trebue să-şi propună ca scop principal dezvoltarea la maximum a aviaţiei navale.

(Paul Boutiron, *Revue de France*, No. 13).

Politica spaniolă contemporană şi problemele sociale şi economice

Spania trăeşte într'o veşnică frămîntare. Pretutindeni se aud proorociri triste ; mulţi cred că tulburările de astăzi, nu-s decît preludiul „unui val revoluţionar care va sfărîma tronul şi altarele".

Ce realitate se ascunde subt aceste expresiuni ?

Politica spaniolă nu s'a schimbat ani îndelungaţi. Două partide s'au succedat rînd pe rînd la putere : partidul conservator şi partidul liberal. Caracteristica unei asemenea politici era succesiunea periodică, „rotativă", a celor două partide. Politică de persoane şi de interese. Pentru unii caşi pentru alţii, esenţialul era să cucerească puterea. Interesul ţării trecea pe al doilea plan.

Partidul care era la putere căuta, pentru a putea dura cît mai mult, să-şi asigure cu orice preţ puţină ordine. Opoziţia avea un singur scop : să creeze cît mai multe dificultăţi guvernului şi să-i grăbească astfel căderea. Aceasta

politică sterilă și nefastă, datorită rutinei tradiționale, castelor, prejudecăților, a fost condamnată să evolueze și să se înăbușe în aceiași strîmtă îngrădire. Din punct de vedere economic, Spania era într'o stare tot așa de critică: lipsa de capitaluri impedica dezvoltarea industriei. Centrele agricole din Andaluzia cereau zadarnic rezolvirea chestiunii agrare. Dar cu războiul european situația se schimbă. Intră în joc elemente nouă: aprovizionarea Aliaților cu articole de tot soiul dă un avînt considerabil comerțului și industriei spaniole. Uzine și fabrici se clădesc aproape pretutindeni. Clasa patronală realizează averi enorme; salariile cresc, visteria statului se umple cu aur. Dar odată cu încheerea păcii, industriile țărilor beligerante revenind la fabricațiile normale, comenzile scad. Un mare număr de uzine își închid porțile, șomajul ia proporții: sînt 300.000 oameni fără lucru, după organele socialiste. Spania trece printr'o criză economică așa de gravă încît ne putem teme să nu se transforme într'o adevărată criză socială. Dezvoltarea industriei a contribuit la creșterea populației uvriere, și la organizarea mișcării sindicaliste. Datorită unei intense propagande, sindicalismul a cîștigat aderenți în toată Spania și s'a întărit în centrele industriale. In scurt timp „Confederația Generală a Muncii" devení o organizație puternică, grupînd un important număr de sindicate. Ea începu lupta contra capitalului cu o vigoare neobișnuită. Mai întîiu au fost grevele. Parțiale sau generale, ele izbucneau succesiv sau deodată în diferite centre industriale. Motivele, legitime sau nu, puțin importă. Esențialul este că proletariatul să fie mereu treaz. Greva devine un mijloc de control al forțelor muncitoare și un instrument de educație pentru viitoarele lupte hotărîtoare. La greve, patronii răspund prin lock-out. Și de aici înainte începe terorismul. Se numără peste 500 de crime sociale. Clasa patronală se organizează și ea pentru a se apăra. Lupta este atît de aprigă încît se pare că una din clase va trebui să dispară.

Acțiunea parlamentară n'a mulțumit pe sindicaliști. Ei cereau realizarea imediată a dorințelor lor; cereau să se treacă la acte. Fascinați de victoriile revoluției ruse, tinerii din Madrid au constituit în April 1920 „Tinerimea comunistă" a Spaniei. Misiunile lui Turoskof și Borodin, delegați speciali pentru Spania ai sovietelor din Moscova, avură o mare influență asupra extensiunii ideilor bolșeviste. Vechile partide au rămas în afară de orice mișcare. Ele au crezut că pot face față realităților nouă cu principii și metode îmbătrînite. In clipa cînd pare mai necesară o politică cu vederi largi, partidul conservator deține puterea de timp îndelungat.

Niciodată poate acest partid „n'a avut o viziune mai puțin limpede a realităților, niciodată, iarăși, n'a arătat o mai mare lipsă de înțelegere a situației și a măsurilor pe care ea le cere". A crezut că politica de represiune este remediul radical împotriva terorismului. Arestările și deportările n'au dat însă rezultatele așteptate. Chiar Dato, prezidentul guvernului, a fost asasinat de teroriști.

Acum politica de represiune continuă, și cu ea terorismul și impunitatea. Patronii răspund la terorismul roș, prin terorismul alb, „al răzbunării și al apărării". Lupta de clase, care tinde să se generalizeze: avocații Lastro și Ulled, care au apărat niște acuzați sindicaliști, au fost de curînd victimele unei încercări de atentat. Clasa patronală nu face nimic pentru a liniști lucrurile; ea e încurajată de guvern, care în neputința de a stinge incendiul, rivalizează cu incendiarii și organizează, sau permite un terorism în fața unui alt terorism.

Conservatorii se arată tot așa de neînțelegători în chestiile economice. Ei nu vor să audă de reforma agrară, — li se pare imposibilă împărțirea pămîntului în paguba proprietarilor actuali! Insfîrșit tot ce lucrează guvernul este făcut într'un spirit de ostilitate crescîndă împotriva ideilor democratice. Cu fiecare nou asasinat tendințele reacționare se accentuiază.

Partidul liberal s'a ținut tot timpul într'o rezervă care arată o perioadă de criză. El n'a găsit încă o formulă definitivă care să-i permită să aplice principiile sale esențiale la problemele de astăzi. Numirea a 800 de funcționari noi în siguranța statului, reforma codului penal și alte încercări s'au arătat zadarnice. Pare că bătrînul edificiu politic al Spaniei este putred și amenință cu ruina. Poate un minister de concentrare națională ar fi o soluție bună; dar intransigența partidelor în luptă, îi fac constituirea imposibilă. Și revoluția amenință să deslănțue anarhia. Niciodată Spania n'a trecut printr'o criză mai gravă și dacă nu-i încă în fundul prăpastiei, este foarte aproape de ea.

(François Donjean, *Le Monde Nouveau*, Iulie)

Aliantele Franței și Polonia

Polonia este statul prin excelență menit să fie prietinul statornic al Franței.

Vechii și puternicii aliați cu care Franța intrase în războiu și-l cîștigase au interese prea divergente: „Pentrucă Anglia intrase în războiu ca să-și apere înainte de toate supremația sa și să îndepărteze Germania dela stăpînirea Mării de Nord, punînd mîna pe Anvers și Calais, violarea Belgiei avea pur și simplu valoarea diplomatică a unui pretext cuviincios, a unei teme de presă, a unei respectabilități britanice aparente..." America de Nord „rămăsese neutră în toată vremea înfrîngerilor noastre, apoi avusese timp să cîntărească șansele beligeranților pentru a se intitula apărătoarea justiției, dreptului, libertății, trei cuvinte lipsite de înțeles real, fără forță. Ea intrase în arenă pentru a finanța o gigantică operație mizînd cu zecile de miliarde asupra Franței, realizînd un scop dublu: să reducă, pînăce ea-și va perfecționa apărarea economică, puterea debordantă a Germaniei, apoi să-și creeze o clientelă și după războiu în Europa, vînzînd influența și produsele sale foarte scump și pe credit, punîndu-ne pentru multă vreme subt dependența sa complectă."

Cît despre Italia, după mature reflexii, „ne-a urmat în conflictul mondial, pentrucă a găsit momentul incomparabil și unic pentru a-și realiza aspirațiile și mărirea de teritoriu."

Și continuînd revista celorlalți aliați, găsește că mai toți sînt prea puțini interesați la protocolul păcii și drepturile reciproce ale aliaților. Fiindcă astfel stau lucrurile și fiindcă în numele „*unui pretins drept al colectivităților nesigure de a dispune de ele însuși*, fără a ține socoteală de oportunitate, s'a *îmbucătățit în chip arbitrar Austro-Ungaria, care ar fi devenit un element de ordine și de pace, oprind-o să se unească cu Germania*" și fiindcă „s'a menținut cu îngrijire unitatea germană, produsul dezastrului nostru din 1870", fiindcă la încheierea păcii aliații temîndu-se ca nu cumva Franța, care poseda cea mai puternică armată din lume, să nu fie ispitită a-și impune voința și a face o cucerire economică de ar fi avut bani, — ei au hotărît să lase deschisă poarta ruinei sale economice: pentru aceste motive Franța nu are azi decît trei mijloace ca să-și asigure liniștea:

1) Alianța cu o Polonie puternică, sprijinită pe Romînia și noile state, prin care să țină în respect Germania și să o oprească a se uni cu Rusia, complicea sa de mîini.

2) Să ocupe Ruhr-ul și să se plătească singură.

3) Să constitue o Renanie independentă, ce va trăi în sfera sa de atracție.

Este viabil însă un stat polonez? Desigur. „Franța este silită să subordoneze totul realizării unei Polonii formidabile, chiar de-ar trebui să sacrifice momentan intimitatea Marei Britanii, în cazul cînd ea s'ar declara pentru noua sa prietină, Germania". Pentrucă pe Polonia trebue să se sprijine echilibrul politic în Orient. „Rolul său va fi de a servi ca stat-tampon între Germania și Rusia, să împiedice pe una de a se extinde în chip periculos și să lipsească pe cealaltă de mijloacele de a deveni un formidabil arsenal ale cărui arme ar rămîne suspendate ca sabia lui Damocles asupra păcii

europene". Ca să demonstreze că Polonia este susceptibilă de o viață specifică și socială destul de intensă pentru a lua loc între marile națiuni europene, autorul face o sumă de considerații relativ la ideia de națiune, de asimilare și conchide că Polonia ar putea lua loc între națiunile europene, *dacă vrea să se disciplineze*. Pentrucă teritoriul ei cuprinde însemnate bogății minerale, în petrol, fier, cărbune, sare gemă, potasiu, are 6.420.000 de hectare de pădure, posedă căderi de apă și cele 20 de milioane hectare de pămînt arabil produc însemnate cantități de cereale. Industriile sale sînt numeroase și exportul ar putea deveni foarte activ. Franța și Polonia pot avea legături comerciale intense; ele sînt destinate să-și întindă mîna peste Germania și să-i bareze calea spre Rusia. Căci Germania aliată cu Rusia și sprijinită pe Austria și Ungaria, „unde s'a comis ireparabila greșală de a nu se susține pe împăratul Carol, ce ne-a transmis planurile sale secrete", va arunca mănușa de fier lumii, făcînd apel la capetele încoronate din marea familie germană.

(De la Revelière. *Mercure de France*, Iulie).

Mișcarea intelectuală în străinătate

TEATRU

Brieux, *Théâtre complet*. Tome I, 1 vol. in 16, Stock, Paris, 1921.

„Nu fără melancolie mă decid să public teatrul meu complect. Pare că mă pregătesc pentru drumul cel din urmă"—iată ce scrie Brieux în prefața acestui volum, care cuprinde: „Ménages d'artistes", „Blanchette", „Monsieur de Réboval", „L'école des belles mères" și foarte interesante note, în care autorul pledează cauza pieselor teziste și a teatrului social, revendicînd pentru autorul dramatic dreptul „de a povesti și alte istorii decît acele de dragoste".

Această concepție e legitimă și fecundă, iar piesele lui Brieux au ilustrat-o prin atitudinea de moralist a autorului, care se manifestă ca un continuator al lui Dumas fils, iar prin puterea lui de observație ca și prin darul de a crea viața, se recomandă ca adevăratul urmaș a lui Emile Augier.

Siegfried Jacobson, *Max Reinhardt*, Verlag Erich Reiss Berlin, 1921.

Reinhardt este un regisor de talent. La *Deutsches Theater* știa să scoată din piese artă vie. Nu pot spune ce făcea cu Shakespeare, am asistat însă odată la „Cadavrul viu" al lui Tolstoi—și o seară întreagă am petrecut subt farmecul contradicției dintre lumea banală, pe care o trăim, și acela pe care ne-o impune piesa bine jucată. In compoziția pitorească a ansamblului Reinhardt introdusese elemente, care încîntă și surprind: flori și plante veritabile, cîntăreți și lăutari Ruși, arii cu text național...

Reinhardt s'a hotărît acum să predea lui Felix Holländer cele trei teatre din Berlin și să meargă în străinătate ca regisor, deși rolul acesta e nedespărțit de limba sa maternă. Nu numai atît. El care avea o veche ciudă pe cinematograf, fiindcă-i fura elementele cele mai vrednice, iată-l angajat acum pentru milioane, de o societate germano-americană... De aceia critica teatrală și publicul din Berlin i-au și găsit un rival în Leopold Jessner.

Cinematograful are azi prieteni și vrăjmași, ceiace înseamnă că a devenit o forță. Epidemia filmelor se poate însă preveni într'un singur fel: prin înobilarea cinematografelor. Acestea au un domeniu al lor, există o artă dramatică numai pentru ochi: splendide vederi de natură, evenimente istorice, scene înfățișînd norodul în masă... Cine e de vină că cinematograful se coboară așa de jos? De sigur și publicul. Dar vinovată e și presa, care îl desconsideră și-l privează de o critică cinematografică serioasă.

ROMANE

Rabindranath Tagore, *Les Corbeilles de fruits*, trad. Hélène de Pasquier, Nouvelle Revue française, Paris, 1921.

Ca şi cum reputaţiile sînt supuse unui joc a' întîmplării şi al sugestiei—pănăla 1913 de Rabindranath Tagore nu ştiau, în afară de Academia din Stockholm, decît cîţiva Englezi. Azi este citit şi răscitit în toate limbil~. După „La maison et le monde" (Payot, Paris, 1921), „Das Heim und die Welt" (373 S., Leipzig, Kurt Wolff Verlag, 1920), iată „Les Corbeilles de fruits"...

Indignarea împotriva cruzimilor comise de Englezi cu prilejul răscoalelor din India în 1919, cînd poetul a depus în chip sărbătoresc titlul de „sir" şi a tipărit în „Times of India" din 4 Iunie o răsunătoare scrisoare de protest către vicerege—i-a făcut pe Tagore şi mai simpatic. Dar ceiace i-a sporit popularitatea a fost mai ales turneul de deunăzi făcut ca să cîştige simpatiile intelectualilor europeni pentru o universitate internaţională în Balpur, unde Tagore conduce de mai bine de 20 de ani o şcoală subt cerul liber.

Primirea, ce i s'a făcut în Germania, a întrecut entuziasmul, cu care a fost întîmpinat în Elveţia, Franţa, Danemarca şi Anglia. Mulţimea îi înconjura vagonul prin gări, la hotel îl asaltau vizitatorii copleşindu-l subt flori şi cadouri... N'avea răgaz nici să semneze cărţile poştale, care i se întindeau din toate părţile.

G. A. Borgese, *Rubè*, Fratelli Treves, Milan, 1921.

Autorul nu are încă patruzeci de ani, totuşi e considerat ca unul din cei mai mari critici ai generaţiei sale. După cincisprezece ani de activitate profesorală a scris acest roman—cel mai însemnat eveniment literar, care s'a produs în Italia în ultimul deceniu.

In patru sute de pagini compacte, Borgese a voit să facă istoria generaţiei sale, şi să încarneze neliniştea Italiei contemporane, cu drama ambiţiilor şi desamăgirilor ei.

Starea de tulburare, în care se află învingătorii după victorie, e desigur un fenomen unic şi cel mai frumos subiect pentru un moralist. Borgese a încercat să-l desvolte subt forma romanului. Eroul său face războiul, se plictiseşte de el, şi întorcîndu-se în ţară, moare în mod prostesc la Bologna, într'o răscoală bolşevistă. In linii seci, iată schema acestei cronici a secolului al XIX-lea.

Nu putem încă şti dacă viitorul va pune acest roman alături de „Le rouge et le noir" al lui Stendhal. Ambele opere sînt însă din aceiaşi familie. Cartea lui Borgese va rămîne ca un document important pentru istoria sufletului italian.

Alfred Döblin, *Wallenstein*, 2 Bde, S. Fischer, Berlin, 1921.

Este considerat ca romanul german „cel mai de valoare din vremea noastră". In 900 de pagini, autorul zugrăveşte războiul de 30 de ani, făcînd să palpite oamenii şi credinţele de odinioară. N'auzi nici morală, nici lamentare, nu se face nici *filozofia istoriei*. Döblin desfăşoară numai viaţa—„văzută obiectiv şi colorat".

Protestanţii se ucid cu catolicii; apare şi împăratul în mijlocul lor, apoi electorul de Bavaria; după aceia dai peste Wallenstein, omul banului şi al puterii, înconjurat şi răguşit; nu lipseşte nici Gustav Adolf, care svîrle lumea în vîrtejul acela ucigaş; în sfîrşit, un alai imens de miniştri, burghezi, generali, Evrei, soldaţi, iezuiţi...

In istoria războiului acesta grozav nu găseşti „linii mari" ori o „teză", ci numai viaţă. In economia romanului, dărîmarea Magdeburgului nu-i mai importantă decît persecuţia împotriva Evreilor. Sînt însă cîteva momente, care întrec pe celelalte în putere epică: Maximilian de Bavaria lîngă prada sa, podul din Praga împodobit cu capetele rebelilor, martiriul şi izgonirea ereticilor din Boemia, Wallenstein la mare, flota suedeză la baltică, moartea lui Tilly, împăratul între fugari, pe cînd împărăteasa priveghează lîngă cadavrul lui Wallenstein...

FILOZOFIE

Georges Goyaux, *La pensée religieuse de Joseph de Maistre*, 1 vol. in 16, Librairie Perrin, Paris, 1921.

Nimic mai anevoios decît a reînoi un subiect tratat de maiştri ca Sainte Beuve, Faguet şi Brunetière. Goyaux a isbutit totuşi să descopere izvoare, rămase pănăla el inaccesibile cercetătorilor. Documentele inedite, comunicate de familia lui Maistre, i-au permis să reconstituie cu precizie toată istoria cugetării şi vieţii religioase a celebrului autor al operei „Du Pape". După vorbele lui, „îndărătul autorului, a descoperit omul şi în om credinciosul".

A putut să elucideze astfel definitiv chestia, rămasă obscură, a afiliaţiei lui Joseph de Maistre la francmasonerie.

Ancheta lui Goyaux sfîrşeşte cu un capitol din cele mai suggestive asupra lui Joseph de Maistre şi Auguste Comte.

Franz Rosenzweig, *Hegel und der Staat*, Bd. I: Lebensstationen (1770-1806), Bd. II: Weltepochen (1806-1831), XVI-252 S., VI-260 S., München und Berlin, R. Oldenbourg, 1920, M. 20, M. 24. Lucrare tipărită cu sprijinul Academiei din Heidelberg.

In vitrină se observă oarecare noi preocupări pentru filozofia lui Hegel. (De curînd, *H. Heller*, Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland, Leipzig, 1921). W. Dilthey spusese în 1887 că vremea răfuelilor cu Hegel a trecut, şi acuma a sosit momentul recunoaşterii sale istorice. Cartea lui Rosenzweig aduce şi ea în discuţie ideile lui Hegel, care păreau în secolul trecut definitiv înmormîntate. Chiar şi istoria, în sens restrîns, recunoaşte cît de mult datoreşte ea azi filozofului, care a pus statul în centrul sistemului său de gîndire.

Pornind dela ideia de stat, Rosenzweig descoase toată filozofia lui Hegel şi se înfăţişează ca un elev al lui Friedrich Meinecke. Cartea sa e considerată printre „cele mai bune lucrări asupra lui Hegel".

ARTĂ ŞI ISTORIE LITERARA

Gustave Michaut, *Sainte Beuve* (Collection des Grands Ecrivains français), 1 vol. in 16, Hachette, Paris, 1921.

Această carte, pe care se angajase s'o scrie Taine şi, după moartea sa, Gréard—e una din cele mai bune monografii din colecţiunea condusă cu atîta abilitate de Jusserand. Autorul povesteşte într'un scurt dar substanţial volum viaţa destul de agitată a lui Sainte Beuve, schiţează istoria atît de accidentată a gîndirii şi metamorfozelor lui, caracterizînd opera variată a poetului, romancierului şi mai ales a criticului. Gustave Michaut, cunoscut prin savante studii asupra lui Sainte Beuve, a învins toate dificultăţile, şi a amestecat cu multă dibăcie istoria morală a omului cu istoria literară a scriitorului. Scurtul studiu de ansamblu, pe care ni-l oferă, e un portret exact al autorului celebrelor „Causeries de Lundi" şi „Port Royal".

Claude Bragdon, *Democracy and Architecture*, Little Brown, Boston, 1921.

Cu tot misticul său entuziasm pentru principiul democraţiei, pentru domnia poporului şi a „suprasufletului"..., critica, pe care Bragdon o face arhitecturii americane, e interesantă. In ea vede el expresia dorinţei de a domina, expresia puterii care subjugă fără scrupul. Nu-i recunoaşte nici o estetică, iar produsele artistice numai atunci durează, cînd sînt şi frumoase. Arhitecţii să se dezbare deci de noţiunile vechi, pompate în silă pe băncile şcolii, şi să lupte în contra puterii covîrşitoare a istoriei. „Morţii cu morţii, vii cu vii". Arhitectura e o funcţie, este produsul spiritului religios, care organizează viaţa şi arta. „Puterea creatoare vine nu dela om, ci prin om", iar sufletul acesta nou îl aşteaptă Bragdon să iasă din înfrăţirea popoarelor prin războiu. (Iţi vine să zîmbeşti trist...). Arhitectura, zice el, va fi mai luminoasă—căci lumina este semnul soarelui dinăuntru—,va fi mai colorată—ca un simbol de fericire şi bucurie. „Precum din sunet am creat muzica, vom face din lumină limbagiul emoţiei spontane".

Acestea sînt ideile lui Bragdon. Problema cu „suprasufletului" poporului s'o lăsăm, căci se ştie doar ce vrea să zică „democraţie": libertate, egalitate şi fra-

ternitate. Libertatea este pentru artă o condiţie temeinică, însă libertatea personală, nu şi cea politică. Pe de altă parte egalitatea nu-i un principiu generator. Dacă lumea ar fi egală, ar fi lipsită de variaţie şi prin urmare săracă. Fraternitatea? Cum s'ar exprima ea în arhitectură? Negativ desigur. Adică în lături cu copiile de burguri şi castele, în lături cu ferestrele ogivale şi cu vitraliile pictate... Însă pozitiv? Pozitiv?...

MUZICĂ

Ferrucio Busoni, *„Arlecchino"* şi *„Turandot"*. Execuţie la Staatsoper din Berlin, 1921.

In teatru, arlechinul este un personagiu de comedie, la Busoni „Arlecchino" este o poemă muzicală compusă în refugiul său din Elveţia. Ferrucio Busoni, pe care amatorii noştri de muzică au să-l aibă ca musafir în stagiunea ce vine, a găsit în „Arlecchino" mijlocul să se destăinuiască şi să ironizeze viaţa, alegînd din caleidoscopul ei humoristic cîteva personagii ridicole şi caracteristice: bărbatul înşelat, stareţul care cîntă un imn în cinstea vinului, o colombină care ţopăie pe scenă cu oglinda într'o mînă şi cu pămătuful de pudră în alta, o scenă de gelozie, un duel în care unul cade mort... pe cînd vecinii dispar degrabă, ca să nu-i dea ajutor... Pe bolta largă de ametist se ridică luna, de undeva se anunţă un măgar cu zbieretul grav şi plin de importanţă... Deodată răsună o trompetă şi prin crăpătura cortinei arlechinul scoate capul... Glasul său e limpede, el zice: „Cocoană, fidelitatea este un viţiu... o nedreptate faţă de cel de al treilea... o ingratitudine faţă de tine însuţi... şi sfîrşitul iubirii..." După o pauză, un alt sunet de trompetă: „Ce-i dreptatea? E mijlocul de a dobîndi ceiace vrei să răpeşti altuia. Ce-i patria? E vrajba în propria ta locuinţă. Soldaţi! jertfiţi-vă pentru dreptate şi patrie!..."

In „Turandot" muzica instrumentală se împreună cu cea vocală. Turandot este o fabulă chinezească, o feerie plină de ritm şi culoare ca'n extremul Orient. Este o poveste naivă despre un fecior de împărat îndrăzneţ, viclean şi amorezat—şi despre o prinţesă frumoasă, crudă, biruită la urmă şi ea de iubire.

CĂLĂTORII ŞI MEMORII

Gabriel Faure, *Heures d'Italie*, 1 vol. in 8, Fasquelle, Paris, 1921.

Sînt nişte studii descriptive şi critice asupra peisajelor şi artei italiene. Au apărut întăi în „Revue des deux mondes" şi apoi într'o ediţie de lux. In acest volum capitolele sînt grupate după provincii şi formează opera capitală a unui pelerin pasionat de Italia, operă apreciată nu numai de literaţi şi artişti, ci de toţi cei care iubesc cîmpiile romane, căci a fost tradusă în mai multe limbi.

Impresiile personale ale autorului, unite cu nota poetică, dau farmec.

M. Erzberger, *Souvenirs de guerre*, préf. de Maurice Muret, correspondant de l'Institut, un vol. in 8, Payot, Paris, 12 fr.

Fostul ministru de finanţe german, vechiu preşedinte al partidului catolic şi şef al propagandei germane în străinătate, face aici destăinuiri importante. Nenumăratele intrigi, în care a fost amestecat, armistiţiul încheiat de el cu Foch, portretul Kaizerului sînt atîtea amănunte, care interesează nu numai pe cetitorii străini. Avem prilejul să auzim şi noi cum ne judeca împăratul Wilhelm: „Romînii nu sînt vrednici să poarte aici haina aceia de pe el...". Prin Mai, anul acesta, se aştepta venirea sa la guvern. Presa naţionalistă făcea scandal, iar reacţiunea se temea de el, fiindcă venea cu un program, care fixa în viaţa publică trei principii: egalitatea între clase, participarea la guvern şi administraţie a întregului popor—după sistemul descentralizării, în sfîrşit dreptate în distribuţia sarcinelor şi a birurilor...

Dăunăzi Erzberger a fost asasinat. Se ştie acum cine l-a omorît, făptuitorii însă parc'au intrat deapururea în pămînt. Imprejurarea

că atentatul este legat de resentimentele unui partid politic, apoi împrejurarea că autorităţile din Bavaria şi-au dat osteneala să acopere orice urmă de criminal, şi că tot nelămurită a rămas şi moartea deputatului Gareis din München—sînt simptomatice pentru atmosfera politică din Germania de azi. Se spune că Erzberger avea dovezi în sarcina marilor industriaşi, avea dovezi că se practicau sabotaje împotriva impozitelor, că atîtea capitaluri vinovate se eschivau dela angarale emigrînd în masă în străinătate... Cu moartea lui Erzberger dovezile acestea au dispărut.

FILOLOGIE

D. Iunius Juvenalis, *Satires*, texte et traduction, Les Belles Lettres, Paris, 250 p., 16 fr.

Nemţii au numai traduceri parţiale, bunăoară aceia a lui Blümner, Satura, 1897. Ca şi Englezii, au însă ediţii ştiinţifice, cum n'au Francezii (Jahn - Bücheler, 1886; 1893; a treia oară subt îngrijirea lui Leo, 1910. In englezeşte: Owen, 1903; Housman, 1895, 2 vol.; Wilson, 1903, 13 satire).

Juvenal a fost multă vreme „declamator"—noi am zice azi: profesor de retorică; şi ca dascăl a vorbit şcolarilor săi despre subiecte fără nici-o legătură cu viaţa reală, căci dela Demetrios din Phaleron aşa cerea în Grecia moda introdusă apoi şi'n Roma imperială.

Pe vremea lui Traian şi Hadrian, a scris ca om matur 16 satire. De multe ori tablourile înfăţişate nu sînt originale, căci Juvenal a prelucrat subiecte tratate înaintea sa şi de alţii, în aşa numitele „diatribe"—vezi în această privinţă „disertaţia" lui Schütze, Juvenalis ethicus, Greifswald, 1905).

Ribbeck a contestat autenticitatea satirelor X, XII XVI, atribuindu-le altui „declamator", de contribuţia căruia s'ar resimţi şi celelalte producţii ale lui Juvenal. In sec. II şi III d. Chr., Juvenal era puţin citit, însă a fost studiat cu patimă şi comentat în evul mediu şi preţuit mai ales ca „poeta ethicus".

Paolo Lorenzetti, *La bellezza e l'amore nei trattati del cinquecento*, Pisa, Stab. tipografico Succ. F. lli Nistri, 1920.

Autorul face pentru sec. XVI ceiace a făcut Goldschmidt pentru sec. XIII, în a sa *Doktrin der Liebe bei den italienischen Lyrikern des XIII Jahrh.* (Breslau, 1889). Scrierea cuprinde cinci capitole şi tratează despre ceiace gîndea sec. XVI în materie de frumuseţe. E vorba despre „precetti d'amore", adică despre cum se cîştigă şi se păstrează iubirea, cum te vindeci de ea, pe cine să iubeşti şi pe cine nu, cum trebue să se poarte bărbatul cu femeia, şi cum să iubească. Lorenzetti atacă apoi chestii psichologice şi fiziologice: cum se naşte iubirea, influenţa ei asupra amanţilor, fenomenele însoţitoare, predispoziţia pentru iubire, ocaziile care o înlesnesc; iubirea pătimaşe, măsuri de precauţie în contra urmărilor rele. Autorul atinge şi probleme metafizice: distincţia între noţiunea iubire şi noţiunea prietinie, dacă propriu zis există iubire, soiurile de dragoste, caracteristica lor, precizarea noţiunii „iubire", minunile produse de iubire, puterea ei, finalitatea în materie de iubire. Materialul e luat din poeţi, mai ales din Boccacio şi Petrarca.

Ernst Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl. 190 Bd., 3 Abh., Wien, 1919.

Expunerea cartografică a teritoriului de răspîndire a idiomelor a deschis filologiei perspective noi. In Franţa avem exemplul lui Bruneau şi Millardet, care au făcut aceasta în mic. La fel procedează şi Gamillscheg şi lucrarea sa este o întregire a atlasului linguistic romînesc al lui Weigand.

Autorul spune singur că n'a avut mult timp şi aici putinţa să stea îndestul la faţa locului. Se laudă totuşi fineţa, cu care şi a strîns materialul fonetic, şi orien-

tarea deplină în chestiunile de fonetică, morfologie și sintaxă. După metoda lui Meyer-Lübke, Gamillscheg se întemeiază în explicațiile sale filologice pe considerații istorice și geografice.

Teritoriul de cercetare a fost Oltenia, și anume la sud de munții Vulcan, Vest, Nord și Est de T.-Jiu. A cercetat limba din 24 localități, în special din satul Topești. La text a adăogat 20 de hărți.

G. Aman-Nilsson, *Lord Byrons Brev och Dagböcker*, Bröderna Lagerströms Förlag, 1918, XI-394, Kr. 12.

Este o culegere, în limba suedeză, din scrisorile și jurnalul lui Byron, pe baza ediției lui Prothero. In total sînt 103 scrisori, împreună cu trei extrase din „Jurnalele" sale (1813-1814, 1816 și 1821) și cîteva din *Detached Thoughts* (Prothero, V, 407), în ordinea lor cronologică.

Se vorbește mult bine despre îngrijirea, cu care este făcută ediția. Adnotările sînt mai amănunțite decît la Prothero. Editorul a adăogat și trei stampe (Byron după Thorvaldsen și Rob. Graves, Newstead Abbey).

G. Aman-Nilsson, *Lord Byron och det sekelgamla förtalet*, Stockolm, Albert Bonniers Förlag, 1915, 204 p., Kr. 4.50.

Lord Lovelace, strănepotul lui Byron, a vrut—cu cartea sa „Astarte" (1905)—să înăsprească puțin atmosfera din jurul lui Byron, tulburată din pricina incestului acestuia cu sora sa vitregă, Augusta Leigh. John Murray (*Lord Byron and his Detractors*, 1906), Richard Edgcumbe (Byron: *The last phase*, 1909), Francis Gribble (*The love-affairs of Lord Byron*, 1910) au respins toate învinuirile lui Lovelace. O singură cocoană, Miss Ethel Colburn Mayne, pare să le fi atribuit oarecare greutate, în biografia ei asupra lui Byron (London o. I., 1912).

Suedezul Nilsson reia chestiunea, controlează tot materialul cunoscut și conchide pentru achitare. Nilsson se bazează mai mult pe piese publicate și pe documente, iar nu pe presupuneri, cum face Edgcumbe, cînd susține că Medora Leigh a fost fata lui Byron și Mary Chaworth. După Nilsson, lady Byron face impresia că judecă prea aspru și nu pricepe temperamentul pasional al Augustei, ci se încăpățînează în ideia fixă că toată vina o avea cumnata sa.

SOCIALE

Gougenot des Mousseaux, *Le juif, le judaisme et la judaisation des peuples chretiens*, Paris, 1869.

Cărți de soiul acesta avem și noi, însă niciuna n'a fost la vremea ei așa de cuprinzătoare și grozavă ca documentare și urmări. „A făcut senzație—zice traducătorul ei în nemțește. Cumpărată de Evrei, cartea dispăru complect de pe piață, iar pe autor îl ajunse soarta, pe care au avut-o pe urmă atîția viteji de teapa lui: a murit otrăvit. Intr'o bună zi primi, anume, o scrisoare cu sentința sa de moarte, și nu trecu mult, creștinul pieri. Cui i se datorește aceasta, e lesne de ghicit".

Așa e scrisă toată cartea lui Des Mousseaux, care vede în orvreime o nemăsurată primejdie pentru popoarele creștine, niște tainici conducători ai destinelor omenirii, niște instigatori de revoluții și termină cu profețiile cele mai pesimiste. Nemții au și ei scrieri de acestea: Adolf Bartels (*Die Berechtigung des Antisemitismus*, Theodor Weicher, Leipzig), Renatus Ram (*Godentum und Judaismus*, Verlag Gesundes Leben, Dr. Holz, Rudolstadt)... Aceste publicații apar ca strigoii, din nou. Des Mousseaux e tradus acum în nemțește (Alfred Rosenberg, Hoheneichen-Verlag, München, 1921, 20 M)—o consecință a dezastrului german și aceasta, căci poporul plin de ură caută vinovați pretutindeni.

BIBLIOGRAFIE

Pr. Cr. P. Stancu, *Biserica față de propaganda socialistă*, Imprimeriile „Independenta", 1921, București.

Mișcarea cooperativă în Romînia, Tip. „Reforma Socială", 1921, București.

Viața pămîntească a preasfintei Fecioare Maria, Edit. Librăriei Soc. „Școala Romînă".

Gheron Netta, *Viitorul economic al Severinului*, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 4 lei.

Nicu Cotlarciuc, *Ocrotirea socială și biserica*, Tip. „Glasul Bucovinei", 1921, Cernăuți, Prețul 15 lei.

Lt.-Col. A. Vasilescu-Lascar, *Nebunul*. Amintirile unui fost copil de trupă, 1921, București, Prețul 20 lei.

C. Bacalbașa, *Capitala subt ocupație* (1916-1918), Edit. Alcalay și Calafateanu, 1921, București, Prețul 25 lei.

Stavri C. Cunescu, *Invățămîntul profesional* (Principii generale de organizare), Impr. „Cooperației Romîne", 1921, București.

Al. Lascarov-Moldovanu, *Povestirile lui Spulber*, Editura „Ramuri" S. A., 1921, Craiova, Prețul 15 lei.

Antonian Nour, *Le Reduplicazioni*, Tip. M. Iliescu, 1921, Roșiori-de-Vede, Prețul 5 lire.

Lucy Byng, *Roumanian Stories* (Translated from the original Roumanian, The Bodley Head), 1921, London.

Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, Tip. Națională, 1921, Cluj, Prețul 20 lei.

Eugeniu Sperantia, *Frumosul ca înaltă suferință*, Edit. „Cele trei Crișuri", Oradea-Mare, Prețul 2 lei.

Ovidiu Hulea, *Războiul Romîniei*, Editura „Cele trei Crișuri", Oradea-Mare, Prețul 2 lei.

N. Batzaria, *Dela frații de departe*, Editura „Cele trei Crișuri", Oradea-Mare, Prețul 2 lei.

Alexandru Ciura, *Adunarea dela Alba Iulia*, Editura secției de propagandă „Crișul Negru".

Gh. Tulbure, *Praznicul unirii neamului*, Editura secției de propagandă „Crișul Negru".

R. Cindea, *Concordate*, Edit. „Glasul Bucovinei", 1921, Cernăuți, Prețul 25 lei.

Virgil D. Mironescu, *Partidele Politice*, Vasiui, Prețul 7 lei.

Capitaine Stéfan Christesco, *Effluves Energétiques de la substance vivante*, 1921, Bucarest.

I. Agîrbiceanu, *Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu*, 1921, București, Prețul 10 lei.

Nichifor Crainic, *Priveliști fugare*, 1921, București, Prețul 8 lei.

D. I. Suchianu, *Le moment historique de 1815 et ses enseignements à travers l'oeuvre* de David Ricardo, 1921, Paris.
Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei* (Contribuțiuni la așezările Tătarilor și Turcilor in Dobrogea), 1920, București.
Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei* (Așezările Lipovenilor și Rușilor), 1920, București.
Anuarul II al Liceului de Stat „A. Vlaicu" din Orăștie pe anul 1920–21, Orăștia, 1921, Tip. „Libertatea".
Anuarul II al Liceului „Moise Nicoară" din Arad pe anul școlar 1920–21, 1921, Arad, Tip. „Concordia".
Ștefan Meteș, *Activitatea istorică a lui Nicolai Iorga*, 1921, Edit. Pavel Suru, Prețul 30 lei.
D. N. Teodorescu, *Foi galbene*, 1921, București, Prețul 10 lei.
Sever Zotta, *La Centenarul lui Vasile Alexandri* (1821–1921). Material inedit privitor la familia poetului, Tip. „Progresul", 1921, Iași, Prețul 10 lei.
Vasile Savel, *Miron Grindea* (Roman), Editura K., 1921, București, Prețul 20 lei.
Romul Boila, *Anteproect de Constituție pentru statul romîn întregit*, Tipografia Națională, 1921, Cluj, Prețul 10 lei.
Ion G. Vidrașcu, *Valorificarea Regiunei inundabile a Dunărei*, Tip. „Urbana", 1921, București.

La revue mondiale, 1-er Octobre, Paris, 3 fr.
Mercure de France, 15 Octobre, Paris, 3.85 fr.
La nouvelle revue française, 1-er October, Paris, 4 fr.
La Rassegna Economica italo-romena, No. 7, Iulie, Milano, 3 lire.
Romania, 5 Agosto, Roma, Numero separato: centisimi quaranta.
Annales des Mines de Roumanie, Juillet, Bucarest, 30 fr.
Viribus Unitis, No. 1-2, Mai-Iunie, Varsovie, 3 fr.
L'est Polonais, No. 11-12, 5 Juillet 1921, Varsovie, 3 fr.
Gîndirea, 15 Octombre, Cluj, Prețul 2.50 lei.
Foaia Plugarilor, 1 Octombre, Chișinău, 2 lei.
Economia națională, August-Septembre, București, Abonament anual 60 lei.
Cele trei Crișuri, 1 Octombre Oradea-Mare, Prețul 3.50 lei.
Basarabia agricolă, No. 5-6, Mai-Iunie, Chișinău, 12 lei.
Ideea, No. 3, Septembrie, București.
Viața studențească, No. 7-8, Septembrie, București.
Revista Moldovei, No. 5, Septembrie, Botoșani.
Orizontul, 20 Octombre, București, Prețul 2 lei.
Ideea Europeană, 9–16 Octombrie, București, 1 leu.
Curierul cooperației sătești, No. 8-9, Aug.-Sept., București.
Crinul Satelor, August, Cornești-Gorj, Abonament anual 18 lei.
Junimea, Iunie, Cernăuți, 3 lei.
Stropi de rouă, 20 August, Ploești, 1.50 lei.
Izvorașul, 1–15 Septembre, Craiova, Abonament anual 40 lei.
Cuvîntul Romînesc, No. 9-10, Iulie-August, R.-Vîlcea, 2 lei.
Revista Sănătății, No. 5-6, August-Septembrie, Cluj, 7.50 lei.
Hasmonaea, No. 4, Septembrie, București, Prețul 5 lei.
Brazde adînci, 15 Septembrie, București, 2.50 lei.
Zburătorul Literar, 8 Octombre, București, Prețul 2 lei.
Muzica, No. 7-8, Iulie-August, București, 6 lei.
Buletinul Muncii și al ocrotirilor sociale, Iunie-Iulie, București, 1921, 10 lei.
Cîmpul, 1 Septembrie, București, Abonament anual 35 lei.

1921 ANUL XIII. NOEMBRIE. No. 11.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI
Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 12
1921

VIAȚA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei; jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate: un an 140 lei; jumătate de an 70 lei. Numă-

Caligraful Terțiu

(Romani 16, 22)

Terțiu observase, dela pupitrul lui de scrib, că doi călători (poate din cei sosiți astăzi în Chenchrea) stăteau nehotărîți la picioarele lampadarului. Păreau greoi, păreau sfioși, și ai fi zis că așteaptă să le deschidă cineva cuvînt și cale.

Terțiu era gata să sfîrșească. Atîtea piei de tigru—atîtea valuri de byssus egiptean—atîtea burdufuri cu vin—atîtea medimne de grîu—atîtea și atîtea chisele și cutiuțe cu dresuri și cu mirodenii... Le scrisese pe toate, pe sulul de papyrus, și în dreptul fiecărei mărfi pusese numele neguțătorului unde marfa trebuia trimisă și prețul ei—așa cum îi striga cu glas tare socotitorul Ampelion. Scrisese toate aceste lucruri pieritoare (și unele aducătoare de pieire) cu sufletul cel liber și compătimitor pe care i-l dădea credința lui de azi. Armatorul Parmenisc, de pildă—stăpînul lui—putea să se bucure ca un nepriceput... Corabia lui ernase cu bine și-i sosise acum în primăvară, depe țărmuri depărtate, încărcată cu mărfuri și cu călători. Ce știau stăpînii și bogații de taina cea mare și din veacuri ascunsă, care pornise acum, în toată lumea, pe aripile Evangheliei!

Casandru, starostele robilor lui Parmenisc, se oprește în mijlocul magaziei, între mărfurile pe care le așează și robii pe care îi îndeamnă cu toiagul, și rostește către Terțiu:

— Tahigrafule, nu uita ce poruncă mi-a lăsat stăpînul! Să nu pui în gură, astă seară, nici apă nici pîne, până nu vei alerga la Nikodamos să-i dai de știre că peste trei zile, numărînd de astăzi, pleacă prima corabie. Pe urmă ești liber să te duci să scrii la Erast, la Gaius, și unde vrei. Numai mîne de dimineață să fii acasă. Așa mi-a spus Parmenisc.

Terțiu răspunse cu o voce caldă și pătrunzătoare:

— N'ai nici o grijă, arhipimene! Porunca lui Parmenisc a încăput în urechi bune.

Apoi scrise, ce mai avea de scris, se duse cu sulul de papyrus la Casandru şi i-l dădu:

— Am terminat, Casandre. Ţine aici, în palma ta, tot ce-a ţinut corabia în pîntecele ei, fără să socotim pe călători. Eu mă duc. Ziua de mîne să ne găsească tot pe aici!

— Ba bine că nu! Unde vreai să ne găsească? In nefelocochighiile de care îmi tot spui tu de cîtva timp?

Caligraful trecu peste legăturile, lăzile şi mormanele de funii, care încurcau drumul şi eşi în dreptul lampadarului. Cei doi călători şedeau jos pe sacii lor de drum şi se uitau aiuriţi la tot ce-i înconjura. Terţiu se apropie şi le spuse aşa ca să auză numai ei:

— Pace vouă, oameni cu inimă bună!

Cel mai în vîrstă dintre ei răspunse cu întîrziere şi într'un graiu, vădit dialectal:

— Zeii să miroasă cu plăcere fumul jertfelor tale!

Terţiu se gîndi: Nu sînt fraţi; dar de voeşte Domnul, pot să fie!

— Aţi venit azi cu corabia?

— Azi, cu corabia.

— Sînteţi de departe?

— Din Capadocia, depe lîngă Mazaca. Am coborît pe albia Sarosului până la Tarsus.

— Până la Tarsus?... Am auzit de acest oraş! Este aici în Corint, în gazdă la mult binefăcătorul Gaius, un om sfînt, un înger al lui Dumnezeu şi de felul lui este din Tarsus. Dar ce căutaţi voi în Corintul cel de lîngă două mări?

— De lucru... Sîntem meşteri fierari. Acasă e viaţa grea... Pămîntul e burduşit de cuptoare de foc. Lumea umblă în bărăgane, după vite. Avem neveste şi copii...

— Sînteţi fraţi?

— Sîntem cumnaţi, dar trăim mai bine ca fraţii... Am auzit că aici meşterii corintiari cîştigă mulţi bani. E adevărat că ştim numai fierăria, dar ne-am da osteneală să învăţăm şi noi această meserie.

— Oameni buni, fiecare boală are leacul ei. Cum te cheamă pe tine?

— Antidor.

— Dar pe tine?

— Lisandru.

— Bine. Din mila lui Dumnezeu, pot să vă dau povaţă, ba chiar să vă ajut. Ridicaţi-vă sacii şi veniţi cu mine în oraş.

Cei doi străini se simţiră încălziţi de cuvîntul lui Terţiu şi-l ascultară.

— Pe mine mă cheamă Terţiu şi cum vedeţi sînt rob. Şi eu sînt tot din Asia, depe valea Meandrului. M'au adus încoace cînd eram de zece ani şi m'au vîndut în agora... Sînt tahigraf în casa şi la magaziile lui Parmenisc. Stăpînul meu e putred de bogat. E gras şi lumeţ, dar nu e rău la suflet.

Porniră de lîngă cheul unde Poseidon, turnat în aramă, ţinea sus, deasupra volburilor mării, sceptrul lui cu trei dinţi şi se amestecară în vălmăşagul portului. O seară trandafirie de primăvară creştea din mare şi din insula Egina şi învăluia subţire templul Afroditei şi statua ei de marmură. Soarele grăbea spre apus, prefăcînd în năluciri însîngerate înălţimile Peloponezului şi săpînd dincolo de ele o genune de aur. Antidor şi Lisandru se ţineau după Terţiu, străbătînd cu greutate gloata marinarilor şi a muncitorilor care eşeau de pe la treburi şi veneau să mănînce şi să petreacă. O privelişte pestriţă şi mereu zbuciumată înfăţişau aci, în portul răsăritean al Corintului, zecile de neamuri pe care le adunase încă odată geniul lui Iuliu Caesar şi aşezarea prielnică a locului.

După ce eşiră din mulţimea care mişuia în străzile din mijloc, caligraful se întoarse către cei doi străini şi le zise:

— Veniţi şi întîrziaţi cu mine cîteva clipe, căci am de spus o vorbă aici aproape.

Terţiu apucă spre o lature a portului, ocoli nişte vechi altare, unul al zeiţii Isis, altul al lui Esculap, şi se îndreptă spre şoproanele corăbiilor. In faţă erau atelierele unde architecţii şi lucrătorii lor ciopleau aceste suveici ale mării. Mai în dos, era un şopron care adăpostea triremele bătrîne. In acel şopron intră Terţiu cu însoţitorii lui. Străbătură un loc larg şi lung, unde stăteau, pe podvale, cîteva zecimi de trireme, mai toate dărăpănate, şi trecură într'o despărţitură mai mică. Aici înfăţişarea era cu totul alta. Era un loc de adunare în felul pridvoarelor de pe lîngă temple, unde închinătorii ţin ospeţe, după aducerea sacrificiilor. In mijloc erau aşezate, cu mare rînduială, o mulţime de mese şi pe mese era tot ce se cuvine unei cine apropiate. In faţa meselor era o catedră înaltă şi dejur împrejur: lămpi atîrnate de stîlpii şopronului. O curăţie izbitoare se vedea peste tot şi un miros uşor de mirodenii arăpeşti stăruia în aerul cotropit de seară. Deşi mai în fund, printre stîlpi, se vedeau cîteva femei, ele se mişcau fără vorbă şi fără zgomot. Una din ele veni înaintea celor trei bărbaţi. Terţiu i se închină zmerit şi grăi:

— Pace ţie, maică iubită!

Femeia răspunse, punînd mîna streaşină deasupra ochilor:

— Pace ţie, fiule Terţiu! (Apoi întrebă, într'un graiu care părea colan de mărgăritare:) Ce poruncă îmi trimite, prin gura ta, Domnul şi Mîntuitorul nostru?

— Mărit fie numele lui în vecii vecilor!... Poruncă de călătorie negreşită. Corabia lui Parmenisc pleacă peste trei zile... Chiar astăseară mă duc la Nikodamos să-i spun din partea lui Parmenisc să fie gata. Aşa dar, ziua e hotărîtă: Mîne e Sabatul, poimîne e ziua Domnului—adouazi e plecarea.

— Dar epistola Invăţătorului e gata? N'am avut cînd să te întreb...

Terțiu avu o mișcare de preot, în fața unui altar, și răspunse cucernic:

— E gata. Mai lipsesc salutările.

O femee se ivi cu o torță aprinsă și o înfipse în brățara unui stîlp. Lumina căzu pe obrazul celei care vorbea cu Terțiu. Era o femee în vîrstă, îmbrăcată de sus și pănă jos în haine mohorîte, afară doar de o fișie lată de pînză albă, care i se încrucișa pe spate și pe piept. Ea arăta la chip ca o matroană și ca o sfîntă. In ochii ei era numai cuviință și bunătate. In obrazul ei luminau curăția văduviei și stăruința rugăciunilor.

— Cine sînt, Terțiu, acești oameni care te însoțesc?

— Sînt oameni de treabă. Vin din Capadocia și vor să învețe meseria corintiarilor. Intre frații care se adună astăseară la Gaius, avem cîțiva corintiari; drept aceia mergem acolo să-i întîlnim.

— Au venit azi cu corabia?

— Da, astăzi.

— Le-a dat lor cineva vre-o oală cu apă, vre-o bucată de pîne?

— Auzi, Antidor, ce întreabă maica Phoebe: Ați băut ceva? Ați mîncat ceva?

Antidor răspunse după multă cugetare:

— Am avut merindele noastre și n'am dus lipsă.

Terțiu se întoarse către Phoebe:

— Cine vine astă seară să frîngă pînea și să zidească pe frați?

— Fratele Timoteiu.

— Socotesc că astăseară sfîrșim epistola. Invățătorul a îndemnat pe Erast să mă ceară, încăodată, lui Parmenisc.

— Mîne seară, viu și eu la Invățătorul.

— Binecuvîntează, maică iubită!

— Binecuvîntarea Domnului, cu noi, cu toți!

Afară se înserase. Din marginea întortochiată și neagră a istmului, zecimi de focuri se răsfrîngeau, tremurătoare și prelungi, în marea liliachie. In deosebi, o linie de lumini, înfipte deacurmezișul istmului, arăta de departe că acolo este minunatul Diolcos, adică acel jghiab făcut cu iscusință, prin care, cu otgoane și cu rotile, corăbiile erau trase și trecute dintr'un golf în celălalt.

Cei trei oameni se întoarseră cu spatele spre istm și apucară calea lungă care ducea în cetate. Pe drum, umbre numeroase mergeau în aceiași parte cași ei. Altele se încrucișau cu ei și coborau în Chenchrea. Antidor și Lisandru călcau apăsat, subt povara sacilor lor de păr de capră și veneau după tahigraf. Vedenia de adineaori plutea pe sufletele lor ca un untdelemn de preț necunoscut, deasupra apei dintr'o cisternă părăsită. Erau nedomiriți de ce văzuseră, dar sfioși să ceară desluşiri. Lisandru, cel mai tînăr, își făcu curaj și întrebă:

— Tovarășe, să nu-ți fie cu supărare, ce este casa în care ne-ai dus și ce-ți este bătrîna cu care ai vorbit?

Terțiu intră la mijloc, între Lisandru și Antidor, și le spuse cu taină:

— Oameni din Capadocia, acolo e casa unde se întîlnesc frații noștri. Maica Phoebe este rostitoarea casei și slujitoarea agapelor. Cum ați văzut, e un șopron pentru vechile trireme, dar mulțumită lui Erast, vistiernicul orașului, am adăpostit în el biserica noastră... Ci spuneți-mi voi, care este Dumnezeul care v'a călăuzit din Capadocia până aici, pe uscat și pe mare?...

După cîtva timp, Lisandru răspunse, cași cum și-ar fi dibuit cuvintele prin întuneric:

— La noi, în Capadocia, sînt mulți zei... Dar sînt răi și stau ascunși... Le aducem multe jertfe și se înduplecă anevoe. Zeița noastră cea mare stă în templul din Komana, cu șase mii de preoți și de preotese...

Terțiu îl zgudui de braț:

— O, Lisandre, tu care ești meșteșugar și vorbești eilinește cum poți să crezi că în templul vostru din Komana sălășluește vre-o zeiță!

— De, așa ne-au spus bătrînii și așa zicem și noi...

— Oameni din Capadocia, zeii voștri de acasă și de pretutindeni sînt numai niște demoni răutăcioși. Adevăratul Dumnezeu, singurul Dumnezeu: locuește deasupra noastră, în ceruri!

Din loc în loc, pe drum, se iveau, subt cele din urmă pulberi ale serii, chenotafe și morminte. Amurgul tîra încet, în zarea colțuroasă, o lungă fișie de purpură. Zidul Corintului — bătrîn de cînd lumea, în temelii, răsturnat și refăcut deasupra, de multe ori, în curgerea veacurilor — se ridica, alburiu și presărat cu scîntei, deasupra capetelor celor trei drumeți.

Intrară în cetate prin poarta lui Diogene și pătrunseră în furnicarul de lumini și de oameni. Nu departe de poartă, dădură de o casă din care răzbătea un cîntec tărăgănat și pătrunzător. Terțiu care căuta mereu, în mintea lui, ce chee să găsească pe potriva acestor inimi primitive, se opri locului și arătă cu mîna în spre casă:

— Știți voi ce este aici?

— Ba — răspunseră cei doi capadocieni.

— Aici este o sinagogă a Judeilor. Știți voi ce sînt Judeii?

Lisandru îi luă înainte lui Antidor:

— Judeii?... Da, da... Erau, în corabie, vre-o zece inși care stăteau răzleți de ceilalți și tăinuiau toată ziua între ei... Aceia erau Judei... Am mai văzut noi Judei și altădată: La noi, lîngă Mazaca, veneau prin sat, cu scule de vînzare, doi Judei, unul bătrîn și altul tînăr, amîndoi cu barba lungă... Odată, am stat cu ei de vorbă și ne-au spus multe lucruri tainice despre Dumnezeul lor.

Terțiu prinse cuvîntul cu bucurie:

— Ei vezi, va să zică, ştiţi ce sînt Judeii! Ei sînt poporul adevăratului Dumnezeu, singurului Dumnezeu. In vremurile de demult, strămoşii lor au primit dela Dumnezeu porunci şi învăţături hotărîte, pe care le-au scris întâiu pe piatră, apoi pe piele de viţel şi astăzi le cetesc—tălmăcite în elineşte—în toate casele de rugăciune, din toată lumea. Aici e o casă de rugăciune, unde Judeii se închină veşnicului şi nevăzutului Dumnezeu. Acum să mergem mai departe.

Plecară de lîngă sinagogă şi se afundară în Corintul cel asemenea unui fagure de miere. Terţiu mergea între Antidor şi Lisandru.

— Frate Antidor şi frate Lisandru, pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu toate laolaltă lucrează în spre bine. De aceia m'a scos pe mine Dumnezeu în calea voastră!... Toate vă vor eşi cu bine. Veţi îndeplini dorinţa voastră şi veţi învăţa să lucraţi arama de Corint. Dar mai presus de aceasta, veţi învăţa să lucraţi mîntuirea sufletelor voastre. Fraţilor, e numai un Dumnezeu, care a făcut cerul şi pămîntul, toate cele văzute şi cele nevăzute. Toţi ceilalţi dumnezei, oricum le-ar fi numele, la care se închină lumea amăgită, sînt duhuri mincinoase, sînt demoni vicleni şi împărăţia lor s'a dărîmat!

Un munte de întuneric crescu, în linii geometrice, în faţa celor trei. Era un templu care stăpînea de veacuri peste acest oraş al bogăţiei şi al plăcerilor vinovate. Puţina lumină care îl izbea: dădea columnelor lui grele, dorice, o înfăţişare strivitoare şi fioroasă. De jur împrejurul templului, Corintul se revărsa ca o spuză de licurici şi-şi bizîia înăduşit viaţa lui de oraş fără de somn. Terţiu, Antidor şi Lisandru, cu capetele date pe spate, priveau la această neagră zămislire care stingea stelele până la jumătatea cerului.

Caligraful îşi făcu pe piept un semn tainic şi zmulse din loc pe cei doi tovarăşi:

— E casa demonilor! Ei scheaonă înăuntru şi se sfîşie de desnădejde! Impărăţia lor s'a dărîmat. Aici, subt bălegarul acestui oraş plin de păcate, arde — nevăzut şi neştiut — focul care a îngrozit pe demoni!

Terţiu rosti aceste cuvinte cu un freamăt molipsitor.

—Auziţi voi, fraţi Capadocieni?... Dumnezeu a trimis din ceruri pe Fiul său, unul născut. El s'a pogorît pe pămînt—şi s'a întrupat—şi s'a făcut om. In Iudeea, a adunat doisprezece ucenici, a bine-vestit săracilor, a vindecat pe bolnavi, a înviat pe morţi, dar a fost prins şi răstignit de stăpînii acestei lumi. Ci a treia zi s'a sculat din mormînt şi s'a arătat viu ucenicilor săi: lui Kefa, lui Ioan, lui Iacob, lui Toma!... şi la urma tuturor, învăţătorului nostru, pe care îl veţi vedea astă seară!

Glasul lui Terţiu suna ca un kimbal. Ridică braţele către stele şi le lăsă să cadă solemn pe umerii celor doi Capadocieni.

—Numele lui, care e mai presus de orice nume, şi la care

se pleacă orice genunchiu şi din cer şi de pe pămînt şi de subt pămînt, este: Iisus Christos!

Terţiu căzu în genunchi şi cu el căzură, uluiţi şi vrăjiţi de puterea convingerii, şi Antidor şi Lisandru.

— El este Domnul şi Mîntuitorul nostru! El este biruitorul morţii! El va veni curînd să judece viii şi morţii. Cei morţi vor învia întâiu. Cei vii vor fi răpiţi în nouri, întru întîmpinarea lui.

Apoi Terţiu împinse mai departe, în străzile întortochiate, pe cei doi însoţitori, din ce în ce mai încurcaţi şi mai fără împotrivire. Caligraful se întoarse iar spre ei, constrîngător şi tainic:

— Fraţi Capadocieni, învăţaţi neîntîrziat învăţătura cea mîntuitoare şi alergaţi lîngă copiii voştri, lîngă neamul vostru, ca să-l pregătiţi de ziua cea mare!

Dar în calea propovăduitorului, pe care-l zmulgea cu putere gîndul parusiei Domnului, se arătă un grătar, împletit mărunt, şi prin el: lumină ca de lună. Se găseau în faţa bazarului unui neguţător care adunase mari averi din comerţul cu vasele de Corint. Terţiu se gîndi la scopul pentru care Antidor şi Lisandru veniseră din depărtata Capadocie.

— Iată vasele după care suspină şi aleargă atîta lume. Meşteşugul acestor vase voiţi voi să-l învăţaţi.

Prin grătarul de fier se arătau privirii trecătorilor — şi mai mari şi mai mici, şi pîntecoase şi mai svelte, şi nude şi împodobite cu cununi sau cu chipuri — câteva salbi de vase corintiene. Părea fiecare un cuib de jeratic, turnat şi împietrit în forma lui deosebită. Peste ele, venea de sus o lumină lină, pogorînd din nişte amfore de cleştar, pline cu apă, şi prididite de razele unor lămpi nevăzute.

Frumuseţea acestor lucruri trecătoare, atît de mult dorite, şi prilej de păcat şi de poticneală pentru atîţia oameni, rechemă în cugetul caligrafului ceiace îi dictase Invăţătorul, acum cîteva zile: „Şi ce este dacă Dumnezeu, voind să-şi arăte mînia şi cunoscută să facă puterea sa, a suferit cu multă răbdare vasele mîniei sale, gătite spre pieire?"... Porniră din faţa bazarului. Terţiu urmă înainte cu destăinuirile şi cu catecheza lui:

— Prietinii mei, veţi învăţa de grabă cum se fabrică aceste lucruri pieritoare. Dar numai atît e prea puţin. Acum vremea s'a scurtat. Cei ce plîng să fie caşi cum n'ar plînge. Şi cei ce se bucură caşi cum nu s'ar bucura. Şi cei ce cumpără caşi cum n'ar stăpîni. Şi cei ce se folosesc de lumea aceasta ca şi cum nu s'ar folosi de ea! Căci faţa acestei lumi se trece! Noaptea e pe sfîrşite, ziua e aproape. Domnul vine!

Niciodată, până în seara aceia, Antidor şi Lisandru nu auziseră atîtea cuvinte zguduitoare, nu întîlniseră atîta căldură sufletească. Oameni simpli şi fără multe gînduri cum erau, ei nu mai puneau predicei lui Terţiu altă vamă decît mintea lor zăbavnică şi cu anevoe străvezie.

Incepură să urce coasta înaltă care sue spre Acrocorint. Palatul şi grădinile lui Nikodamos erau sus, în scara amfiteatrului

clădit spra miază-noapte de casele orașului. Luminile Corintului și năluca lui cea plutitoare în noaptea viorie rămîneau din ce în ce mai jos. Caligraful se opri ca să răsufle. Cei doi Capadocieni, supuși și molcomi, făcură la fel. Atunci, în văzduhul limpede, din cetatea de deasupra, de unde veghea peste oraș—ca și peste toată lumea—cohorta latină: răsună tuba militară. Un fior de sfînt cutremur zgudui pe Terțiu din cap până în picioare. El gîndi: așa va fi în ziua aceia! „la glasul arhanghelului și la trîmbița lui Dumnezeu..."—și întoarse privirile asupra celor doi însoțitori:

—Știți voi cum va fi venirea Domnului?... Știți voi cine va rămînea neatins în ziua aceia?... Mintea mea proastă stă în loc îngrozită! Și nu e de mirare... Dar însuși Invățătorul se cutremură și șovăește, cînd caută să ne-o zugrăvească. Ziua Domnului se descopere prin foc și ce fel este lucrul fiecăruia focul însuși va cerca-o. Vai nouă păcătoșilor! Cine va rămînea neatins, de focul Domnului!... O, fraților, acum două sute și mai bine de ani, Dumnezeu neputînd să mai îngăduiască fărădelegile Corinenilor a trimis asupra lor, ca altădată asupra Șomronului și a Ierusalimului, urgia sabiei dușmane. Consulul Lucius a sfărîmat pe Acheeni, aici pe istm, la Levcopetra, a intrat în acest oraș, a jefuit din el cît a putut, și apoi i-a dat foc.

Și cît e de lat Corintul, dela zidul răsăritean până la zidul apusean, atît s'a întins focul! Și statuele de aramă și tipsiile de argint și odoarele de aur s'au topit laolaltă și au pornit pîrae, pe subt mormanele de cenușă... Cînd s'a potolit urgia și s'a răcit cenușa, cînd a început s'o sufle vîntul și s'o ridice lopețile, iată că de subt cenușă s'a ivit arama corintiană!—Așa va fi în ziua judecății! Din focul atotmistuitor, din prăpădul și din țărîna lumii, vor eși, cu cinste și cu strălucire, numai aleșii Domnului, numai cei ce au crezut în cuvîntul Apostolilor, numai cei ce s'au supus Evangheliei!

Mai urcară cîtva și ajunseră la curțile lui Nikodamus. Terțiu bătu la poartă. Ostiarul întrebă din fundul căsuței lui de pază: —Cine e acolo? Terțiu răspunse cu o voce coborîtă și șuerătoare: Marana-ta!

Omul din căsuță fu într'o clipă la gratie.

—Tu ești, tahigrafule?

—Eu sînt, Sosipe. Domnul cu tine!

—Domnul cu noi cu toți! Cu ce vii să mă bucuri?

—Sosipe, este numai o știre pe care stăpînul meu Parmenisc o trimite stăpînului tău Nikodamos. Știi că Nikodamos se gătește de călătorie. Corabia noastră pleacă peste trei zile (a doua zi după ziua Domnului). Aceasta e știrea care îi trebue lui Nikodamos.

—Bine tahigrafule. Chiar astă seară îi trimit știrea prin iconom. Cu cine ești?

—De va fi voia Domnului, cu niște viitori frați, cu niște Capadocieni, sosiți azi în Corint.

—Au poveri. De ce nu i-ai lăsat devale, în Chenchrea, la maica Phoebe?

—Ii duc la Gaius.

—Dacă pot să mă schimb mai de vreme cu Marmax, vin și eu.

—Bine. Pace ție!

—Domnul cu tine!

Cuvintele credinței lui Terțiu nu clinteau prea mult din loc inima celor doi străini, fiindcă nu le pricepeau. Pricepeau, însă, că Terțiu nu era singur cu această credință. Tovarășii din Chenchrea, femeia cu chipul bun, Iudeii cu sinagoga lor, acest ostiar dela porțile unui palat, apoi acel Gaius unde mergeau, în sfîrșit tainicul Invățător care se ridica deasupra tuturor—era atîta lume cu un singur glas, erau atîtea mărturii, era atîta putere adunată! Aceasta se prindea, pe neștiute, de sufletul lui Antidor și al lui Lisandru.

Dela zidurile lui Nikodamos, Terțiu, Antidor și Lisandru o luară înapoi, dar pe altă cale. Intr'un loc, casele se depărtară și, subt stelele Carului Mare, acropola Corintului năluci pe vîrful ei de stînci. Dar deasupra acestui profil larg și vag, stăpînitor spre miază-noapte, se arătă ochilor celor trei o vatră de lumină. Caligraful ridică brațul peste capul tovarășilor săi:

—Vedeți voi, acele focuri de pe vîrful muntelui?... Acolo se slujește acum liturghia lui Satan! Acolo e templul rușinii și al pieirii! Acolo preotesele Melenidei petrec cu demonii și cu toți corăbierii, care au intrat astăzi, pe corăbiile lor, în Chenchrea și Lecheon!

Aprins de mînie, Terțiu apucă de mînă pe Capadocieni și-i întoarse cu spatele către nevăzutul templu ai cărui închinători, rituri și divinitate se dezvăluiau, în seara aceia, prin cunună de foc, pe cerul Corintului molatic. Apoi, cu graiu adînc:

—Fericiți voi, Antidor și Lisandru, că punînd piciorul pe pămîntul Corintului, din nouă sute nouă zeci și nouă de poteci, care duc spre vizuinile demonilor și ale liturghiei lor, ați nimerit pe singura—a miia!—care duce spre Evanghelie și spre Iisus Christos!

Străzile prin care se înapoiau erau ceva mai goale. Merseră mult fără vorbă. Insfîrșit, ajunseră din nou împrejma locurilor străbătute mai nainte. Intrară în agora. Casa lui Gaius era în apropiere. In noaptea strävezie, se iviră, înfipte încoace și încolo, negre ori albe ca niște stafii, statui, temple și columne. Terțiu se îndreptă spre o fîntînă din mijlocul pieței.

—Frați Capadocieni, aceasta e cișmeaua Pirene. Să poposim și să ne răcorim. Casa lui Gaius este la cîțiva pași, în stînga.

Lăsară jos sacii și toegele și băură din apa acestei fîntîni vestite în toată lumea. Apoi se odihniră pe jghiaburile ei.

Fîntîna era făcută dintr'o bucată de marmoră și era scobită de jur împrejur, arătînd vederii niște celule care închipuiau tot atîtea peșteri. Din ele, năvăleau izvoarele care gîlgîiau și jucau

în piscina descoperită. Alături de fîntînă, era o statuă a lui Apollo şi un paravan de zid, pe care — cînd era ziuă — se vedea zugrăvită răzbunarea lui Odysseu asupra peţitorilor Penelopei. Terţiu ascultă, cîtva timp, egloga fîntînii Pirene şi apoi, pătrunzător şi inspirat, vorbi Capadocienilor:

— Apa acestei fîntîni vine de sus din Acrocorint, din cişmeaua numită tot Pirene. Şi tot de acolo vine apa fîntînii Lerne, a fîntînii Glauke şi a tuturor celorlalte izvoare din oraş. In Acrocorint, chiar, sînt o mulţime de şipote care, pe ţevi necunoscute, îşi primesc bogăţia dela aceiaşi vînă nesecată, aflătoare subt zidul acropolei.

Oraşul şi cetatea lui sînt îmbrăţişate, în chip nevăzut, şi adăpate de unul şi acelaşi rîu misterios. Aşa este şi cu viaţa şi cu întîmplările celor temători de Dumnezeu şi primiţi înaintea milostivirii lui. Voinţa lui Dumnezeu, îndemnurile lui şi grija lui pentru noi izvorăsc, la tot pasul, împrejurul nostru. El ne poartă, el ne adapă, el ne miluieşte pretutindeni! Iubirea lui ne cuprinde neîncetat, măcar că n'o vedem, şi toate bunătăţile de care ne bucurăm vin din izvoarele lui. O, dar până să ajung să înţăleg aceasta, cîte lacrimi n'am plîns, cîte bătăi nefolositoare n'am primit şi de cîteori nu mi-am blestemat, ca un zmintit, umbra mea pe pămînt!... Vino Antidor! Vino Lisandre! Veniţi de vedeţi cum izvorăsc, în casa Domnului şi a Mîntuitorului meu Iisus Christos, izvoarele adevărului, ale dragostei de oameni şi ale mulţumirii care nu mai trece!

La poarta lui Gaius, sus într'o firidă, era o lampă care lumina în faţă pe cei ce se apropiau. Poarta se deschise înaintea lui Terţiu.

— Tahigrafule, te aşteaptă Invăţătorul. A întrebat adineaori de tine.

Era stăpînul casei, binefăcătorul Gaius. Terţiu îi răspunse.

— O, Gaius, cel ce găzdueşti pe sfinţi (deci, pe însuşi Domnul nostru!) am întîrziat fiindcă m'a trimis Parmenisc la Nikodamos, să-l vestesc să fie gata de călătorie. Aceiaşi veste am împărtăşit-o şi sorei Phoebe şi mă duc să i-o spun Invăţătorului. Gaius, iată doi străini care vin tocmai din Capadocia, ca să înveţe meşteşugul corintiarilor. Acesta e Antidor; acesta e Lisandru. Intre ei sînt cumnaţi; cu noi — dacă aşa va fi voinţa lui Dumnezeu — vor fi fraţi... Îi voi aduce mai tîrziu înaintea Invăţătorului. Acum vor să se înţeleagă cu fraţii noştri corintiari. I-am purtat de mînă prin Corint şi nu i-am lăsat să se rătăcească pe căile demonilor. Ţi-i încredinţez ţie, Gaius! Primeşte-i în inima ta şi fă-le loc la masa ta, o, urmaşule al lui Zecheu!

Antidor şi Lisandru priveau cu ochi mari în jurul lor. Curtea, grădina din fund, casa luminată erau pline de o mulţime de oameni, care stăteau pîlcuri-pîlcuri şi şopteau. Gaius luă prieteneşte pe Capadocieni şi intră cu ei în adunare. Terţiu alergă în casă. In atriu, în mijlocul cîtorva bărbaţi, plini de luare aminte, vorbea un om între două vîrste. Şedea în jeţ şi ţinea, desfăşurat

pe genunchi, un sul din *Septuaginta*. Acesta era Invăţătorul. El strînse sulul, închee vorba cu cei din juru-i şi chemă pe Terţiu.

— Te aştept. Ai vre-o noutate?

— Corabia pleacă peste trei zile. Parmenisc mi-a poruncit să înştiinţez pe Nikodamos. Cînd am pornit din Chenchrea, am trecut pe la biserică şi am înştiinţat pe sora Phoebe... Vine, mîne seară, aici.

— Bine. Treci la pupitrul tău, ca să sfîrşim scrisoarea. După aceia, să mergem în mijlocul fraţilor.

Şi omul din jeţ, lăsînd în piept barba lui lungă, neagră în care începeau să se strecoare fire albe, şi stîmpărînd subt sprincenile-i îmbinate strălucirea ochilor lui de şoim, dictă lui Terţiu:

„Vă dau în grijă pe Phoebe, sora noastră, care este diaconiţă la biserica din Chenchrea, ca s'o primiţi în Domnul, cu vrednicia cuvenită sfinţilor, şi să-i fiţi de ajutor la orice ar avea nevoe de ajutorul vostru. Căci şi ea a ajutat pe mulţi şi chiar pe mine". Apoi Invăţătorul salută, pe rînd, douăzeci şi şase de fraţi şi de surori, cum şi cinci biserici, în legătură ori nu cu cei douăzeci şi şase, rechemînd — ca pe o vastă arenă — împrejurări, fapte şi luptători din anii luptelor dela început. Dar o grijă stăruitoare îl făcu să dea acestui sfîrşit de epistolă o albie neaşteptată:

„Indemnu-vă, fraţilor, să fiţi cu luare aminte asupra celor ce fac dezbinări şi sminteli împotriva învăţăturii pe care aţi învăţat-o. Despărţiţi-vă de ei! Pentrucă unii ca aceştia nu slujesc Domnului nostru Iisus Christos, ci pîntecelui lor, şi prin vorbele lor blînde şi prin blagosloveniile lor înşală inimile celor fără de răutate. Ci ascultarea voastră a ajuns la auzul tuturor. De aceia, mă bucur de voi. Dar voesc să fiţi înţelepţi faţă cu binele şi nevinovaţi faţă cu răul. Iar Dumnezeul păcii va zdrobi repede subt picioarele voastre pe Satana! Darul Domnului nostru Iisus cu voi!".

Aci, se înnapoe la salutări: „Vă îmbrăţişează Timoteiu, tovarăşul meu de lucru şi Luciu şi Iason şi Sosipatru, cei de un neam cu mine..."

Terţiu se ridică în sus, cu vioiciune. Imbujorat la faţă şi cu ochii plini de rugăminte, vorbi Invăţătorului:

— Didascale iubite, dă-mi voe să-i salut şi eu în numele meu!

— Un surîs de negrăită şi ertătoare gingăşie schimbă la faţă pe Apostolul Pavel:

— Salută-i şi tu, Terţiu!

Şi subt ochii îngerilor, aplecaţi pe sulul *Epistolei către Romani*, şi înaintea veacurilor creştine înduioşate, Terţiu scrise din toată inima lui plină:

„Vă îmbrăţişez, în Domnul, eu Terţiu, cel ce am scris epistola aceasta!".

G. Galaction

Cavalerul Stamati

Cu prilejul unei scrieri recente

Era firesc ca prin alipirea unor noi ţinuturi romîneşti la vechiul regat, dorinţa deşteptată mai demult în publicul nostru de a le cunoaşte viaţa, sub toate feţele ei, nu numai în prezent dar şi în trecut, să sporească şi mai tare. Şi e netăgăduit că din înfăţişările activităţii sufleteşti a unor fraţi de care vitregia vremurilor ne despărţise, manifestările literare să trezească un interes mai viu.

Avem prea puţine monumente în care frumosul să fi păstrat vii simţirea şi gîndirea părinţilor noştri îndepărtaţi. In schimb cîntece şi poveşti, poeme şi istorisiri, lucrări ale cărturarilor sau opere ale poporului fără învăţătură, individuale sau colective, ne vorbesc de durerile, de bucuriile, de mîngierile, de visurile, de dorinţele, de concepţiile sociale, morale şi filozofice ale strămoşilor noştri. A cunoaşte cît mai bine literatura noastră de altădată, însamnă a ne lămuri asupra elementelor ce alcătuesc viaţa noastră spirituală din prezent. A studia trecutul literar al provinciilor de dincolo de Prut şi de Carpaţi, e a contribui, prin urmările pe care le are o înţelegere desăvîrşită a unor suflete apropiate de-ale noastre, la strîngerea legăturilor dintre noi şi fraţii noştri basarabeni, bucovineni, transilvăneni, la desăvîrşirea acelei unităţi a neamului pe care o dorim cu toţii.

Călăuzit de aceste gînduri, d. P. V. Haneş a ţinut în 1919-1920, la Universitatea din Bucureşti, un curs liber despre scriitorii basarabeni şi, tipărindu-l, 1 a adus la cunoştinţa marelui public rezultatele cercetărilor, părerile şi vederile d-sale asupra unor bărbaţi de samă din trecutul apropiat al unei provincii, care cea dintăi s'a alipit de vechea patrie.

1 *Scriitorii basarabeni*, Bucureşti, Alcalay, 1920.

Intenţiile d-lui Haneş au fost excelente. Sînt multe rezerve de făcut asupra chipului cum le-a realizat.

Şi mai întăiu titlul lucrării e nu numai lipsit de precizie în ce priveşte durata perioadei pe care studiile din volum o îmbrăţişează, dar şi nepotrivit cu cuprinsul acestuia. A trece printre scriitorii basarabeni autori de geografie şi de aritmetică ca Amfilohie, episcopul Hotinului, redactori de catehisme şi de cărţi de rugăciuni ca Gavriil Bănulescu, alcătuitori de gramatici ca Ştefan Mărgeală, însamnă a lărgi intr'atîta noţiunea de *scriitor*, încît dacă ar fi vorba să se întocmească după aceleaşi norme o lucrare asupra scriitorilor romîni de astăzi, volume peste volume n'ar ajunge spre a înşira numele şi a analiza elaborările tuturor—şi Dumnezeu ştie cît de numeroşi sînt!—autorilor de cărţi didactice de curs primar, liceal, technic şi universitar. Nu trebue să confundăm cultura cu literatura şi să introducem în rîndurile literatorilor, persoane care au jucat un rol onorabil dar modest în propăşirea noastră culturală.

E evident iarăşi că printre „scriitorii basarabeni" nu trebuiau să-şi găsească loc decît cei care au scris în romîneşte şi că, după cum orice istorie a literaturii romîne va ignora pe compatrioţii noştri care, din motive ce nu le cercetăm, şi-au exercitat talentul în limbi străine, după cum Iulia Hasdeu sau contesa de Noailles, d-ra Elena Văcărescu sau d. Charles Adolphe Cantacuzène intră sau ar putea intra în cadrul dezvoltării literelor franceze, tot asemenea Alecu Hasdeu, care a scris poezii şi novele în ruseşte, aparţine unei alte literaturi decît cea romînă şi nu-i e îngăduit să figureze printre „scriitorii basarabeni", afară numai dacă printre aceştia am înnumăra pe toţi literatorii originari din Basarabia, oricare ar fi limba în care au scris, romînă sau rusă, bulgară, armeană sau evreiască 1.

Dacă observaţiile de mai sus sînt întemeiate, lucrarea d-lui Haneş e, de fapt, o istorie a culturii romîneşti în Basarabia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, căci şapte din cele opt capitole ale volumului privesc această chestie şi singurul basarabean romîn, cu merite de scriitor, studiat de d-sa e cavalerul Constantin Stamati.

1 Pentru cercetarea activităţii gramaticale a unor autori ca Amfilohie Hotinului şi a interesului linguistic pe care textele basarabene ni-l oferă, ar fi fost de nevoe cunoştinţi filologice mai riguroase şi mai precise. E regretabil că d. Haneş socoteşte ca particularităţi ale graiului basarabean nişte moldovenisme, fie lexicale ca *a pica* pentru *a cădea*, *a întruloca* pentru *a împreuna* (p. 61), fie morfologice, ca *a patrulea poruncă* în loc de *a patra poruncă* (*ibidem*. Cf. pentru întrebuinţarea identică a ordinalului: „coconul Andronake era din soiul acel amfibiu care se ţine mai presus de *starea a doile*" în Cost. Negruzzi, *Au mai păţit-o şi alţii*). Nu pricepem cum d-sa poate denumi pe *cea* din *soma ce mare* pronume demonstrativ, în loc să-l denumească articol; cum poate chema moldovenism ceiace e un arhaism: *rămăşiţii cei mari* (p. 83). Autorul dovedeşte că nu e stăpîn pe noţiunile sau măcar pe vocabularul criticei literare cînd vrea să ne facă să credem că

De acest scriitor căruia îi e consacrat capitolul final, cel mai lung şi mai important al volumului ce analizăm, ne vom ocupa în studiul de faţă, rectificînd unele din cercetările d-lui Haneş şi a istoricilor literari care l-au precedat şi completîndu-le cu cîteva observaţiuni şi constatări personale.

I

O primă chestie care se ridică cînd e vorba de apreciat opera lui Stamati e cea a imitaţiilor. Ce e original la dînsul? Ce a imitat? Ce a tradus—sau cum spun unii critici mai aspri, ce a plagiat?

In prefaţa *Muzei romîneşti* al cărui prim şi singur volum cuprinde tot ce ne-a rămas dela dînsul, în afară de manuscrisul traducerii *Galateei* după Florian [1], Stamati recunoaşte că dă la lumină puţine compuneri originale şi că a cules după „autorii Europei" ce i s'a părut „mai aproape de simţirile Romînilor şi mai conform cu gustul compatrioţilor săi". Iar în fantezia satirică tradusă după Sincowski, *Pompoasa audienţă la Satana*, ajungînd la pasagiul unde ne e povestită soarta jalnică a unui biet autor, pedepsit de stăpînul Iadului fiindcă-şi făcuse reputaţia „schimonosind" ideile altora şi tipărindu-le „pe numele său, fără a se sfii, ca şi cum ar fi fost de dînsul plăsmuite", Stamati deschide o lungă paranteză în care ia apărarea plagiatorilor, de oarece nu e scriitor, zice dînsul, chiar în Apus, care să nu fi împrumutat dela altul, afară de Omer şi Moise, izvoare veşnice ale poeziei. Apărarea e susţinută cu o căldură care arată că scriitorul basarabean vorbeşte în folosul propriei sale cauze.

In deosebirea compunerilor originale de cele traduse sau

armonia e o calitate romantică şi că prin urmare clasicii n'au cunoscut-o (p. 182 jos) şi cînd afirmă că *Ciubăr-Vodă* al lui Stamati e o epopee (p. 238, e drept că în cursul aceluiaşi capitol autorul îl mai numeşte cînd *basm-epopee* cînd *poem epic* ca şi cum tustrei termenii ar fi echivalenţi). Insfîrşit stilul lucrării, redactată în pripă, trece dela incorectitudine (cf. nerespectarea consecuţiei timpurilor la p. 166: a avut... murise... mai rămînea) şi vulgaritate, la non-sens; nu pricepi ce sînt nişte „versuri care au ceva din tradiţia tipăriturilor" (p. 113); cum „un aparat stilistic culminează într'un pasaj" (p. 183); cum iubirea deşteaptă la poeţii romîni dela începutul veacului trecut nu atît „sentimente ideale" cît „simţiri comune: sărutat, strîngere de mînă, strîngere în braţe" (p. 202)... E interesant de aflat că strîngerea de mînă e nu numai o simţire, dar şi o simţire comună.

1 Mss. 150 al Academiei Romîne. Titlul manuscrisului lui Stamati poartă că traducerea e din 1813 Dechembrie 30, iar o notă finală spune că „istoria lui Elisir şi Galatie s'au săvîrşit de prescris la 22 Noembrie 1835". D. Haneş nu ştie de existenţa acestui manuscris care l-ar fi împiedecat să uite pe Florian, printre autorii cei mai citiţi pe la 1830 (o. c., p. 203). Cît de mult era citit Florian chiar de generaţia lui Kogălniceanu, se vede din art. d-lui Bogdan-Duică, *S. Gessner în literatura romînă* în *Convorbiri literare* din Febr. 1901.

imitate, Stamati nu ne-a venit mai deloc în ajutor. Intr'o notă la oda *Lauda lui Dumnezeu*, traducere mărturisită după poetul rus Dierjavin, Stamati ţine de rău pe vornicul Dimachi care-şi atribuise pe nedrept meritul traducerii sale. N'ar fi drept să ne supărăm şi noi pe scriitorul care a tăinuit numele „autorilor Europei", modele urmate de dînsul dela un capăt la altul sau numai în parte? Ce e drept, indicaţiuni mai mult sau mai puţin precise că unele bucăţi sînt traduceri, găsim în *Muza Romînească*. In afară de satira şi de oda, traduse din ruseşte şi pentru care menţionează clar numele originalului, Stamati şi-a plătit datoria către Ariosto dînd ca subtitlu lui *Ciubăr-Vodă*: *Roland furios moldovenesc*. Deşi nu pomeneşte pe Victor Hugo redînd în romîneşte celebrul său poem *Les deux îles*, subt denumirea de *Oda lui Napoleon*, totuşi, ornînd cu un motto de cîteva versuri semnate *traducătorul* versiunea sa, arată netăgăduit cetitorilor că au a face cu o producţie străină. Portretul în proză al tînărului întors din străinătate care ştie şapte limbi dar a uitat pe a ţării sale, care a pătruns legile Franţei, Angliei şi Germaniei fără să bănuiască după care aşezăminte de drept trăesc compatrioţii săi, care înşiră numele împăraţilor Babilonului dar ignorează cine au fost domni în Moldova, e alcătuit după unul din caracterele lui La Bruyère, [1] citat de Stamati, şi se termină cu o epigramă despre care spune că e luată din Delille.

Negreşit într'o epocă cînd creaţia personală nu putea să satisfacă cerinţele unui public doritor de a ceti în romîneşte scrieri variate şi numeroase, imitaţia şi chiar plagiatul nu pot fi taxate cu dispreţul şi desconsiderarea ce li se cuvin astăzi. Să ne gîndim că în perioada de renaştere a literaturii franceze care oferă, din punctul de vedere al producţiei scriitorilor, analogii cu dezvoltarea literaturii romîne din secolul al XIX-lea, opera unui Ronsard abundă în furtişaguri literare nu numai dela clasici, fapt cu care şeful Pleiadei se mîndreşte, dar dela italienii mari şi mărunţi ai Risorgimentului sau dela moderni şi contimporani de naţionalităţi diferite, Olandezi ca Secundus, Veneţiani ca Navagero, Napolitani ca Pontano, Greci ca Marullus, care versificaseră într'o latinească mlădioasă şi elegantă.

Să desvinovăţim pe Stamati cu scuza că nu credea că încercările sale vor fi vreodată tipărite?" [2] Dar tocmai pentru tipărire îşi încredinţase manuscrisele sale editorului Theodor Codrescu care nu publică din ele decît materia unui volum. Mai uşor ar fi să presupunem că tomul al doilea al acestei ediţii necomplete ar fi conţinut între altele note, indicînd originalele imitate. [3]

1 *De la société et de la conversation*. Portretul lui *Hermagoras*.

2 Iorga, *Sămănătorul*, 2 Iulie 1906, articol asupra lui Stamati.

3 D. Bogdan-Duică în *Prefaţa* ce însoţeşte bucăţile în proză şi versuri de Stamati, publicate, subt îngrijirea d-sale, în Biblioteca Scrii-

Mai lesne ne vine însă să credem că lui Stamati nu-i displăcea să treacă drept izvoditorul tuturor alcătuirilor sale, fie că prefăcuse originalele străine „după ale noastre întîmplări istorice și casnice“ [1], fie că le lăsase neschimbate îmbrăcîndu-le numai cu vesminte romînești. Atita vreme însă cît aceste originale nu vor fi cunoscute, nu va fi cu putință să ne dăm samă de trăsăturile proprii ale talentului lui Stamati, vom risca să admirăm drept concepții sau imagini ale sale bunuri străine, și să ne facem despre spiritul și simțirea lui o icoană care nu corespunde cu realitatea.

In lucrarea sa *De l'influence des romantiques français sur la poésie roumaine* [2], N. I. Apostolescu a întocmit o listă de poezii de Hugo, Lamartine, Vigny, traduse de Stamati. D. Haneș n'a sporit cu adaose noui această listă [3]. Ar fi putut să identifice elegia *Iubitei A**** a cărei originalitate i se pare îndoioasă [4], cu *A El(vire)* din *Nouvelles Méditations* ale lui Lamartine și plîngerea *Inchisului către un fluture ce intrase în castelul său* cu o poezie celebră a lui Xavier de Maistre, autorul spiritualei *Călătorii în jurul odăii mele*. La Petersburg, în timpul emigrării, subt impresia istorisirii de un fost întemnițat în Siberia a simțirilor ce le avuse odată, cînd printre gratiile închisorii zburase vesel un fluture, X. de Maistre scrisese oda sa ușoară *Le papillon*, remarcabilă prin grația ei. [5] Poezia fu de îndată tradusă în rusește și cunoscută subt forma aceasta de un secretar dela ambasada Franței, care ignorîndu-i originea, se apucă s'o retraducă în franțuzește. Se poate ca Stamati să fi cunoscut numai versiunea rusească a acestor versuri. Către această părere ne înclină amplificările inutile și

torilor romîni, București, Minerva, 1906, p. 171, se silește să-l spele de vina de plagiat invocînd faptul că în precuvîntare sînt citați un număr de scriitori, și că aceștia sînt modelele autorului *Muzei Romînești*. Scriitorii sînt citați însă în alt scop: pentru a dovedi că talentele cele mai mari sînt trebuitoare predecesorilor lor literari. De altfel, cum arată și d. Haneș (p. 206), Stamati pomenește de Racine, Bulwer Litton sau Goethe cărora nu le datorește nimic, pe cînd omite pe Lamartine sau pe Victor Hugo, dela care a împrumutat foarte mult.

1 V. Precuvîntarea.

2 Paris, Champion, 1909, p. 142.

3 Indicația că noveleta asupra întrevederii lui Napoleon și a Papei Piu al VII-lea e traducerea bucății *Le dialogue inconnu*, din *Servitude et grandeur militaires* a lui A. de Vigny o dase, înaintea d-lui Haneș (*o. c.*, p. 209), d. Iorga în *Sămănătorul*, 2 Iulie 1906, art. citat.

4 In timp ce nu pune la îndoială pe cea a *Nemernicului* și a *Aducerii aminte*, în care găsește „mai multă sinceritate“ (*o. c.*, p. 207). Totuși Apostolescu arătase că aceste poezii sînt traduceri după *l'Isolement* și *le Souvenir*. Cîteva motive din *Le Souvenir* sînt reluate și tratate cu independență în *Tînguirea*.

5 Sainte Beuve, *Notice* în fruntea *Operelor complecte* ale lui Xavier de Maistre, Paris, Garnier frères, p. XXXVI. Studiul lui Sainte Beuve care reproduce poezia lui de Maistre figurează în *Portraits contemporains*.

metrul greoiu de patrusprezece silabe [1] al bucății romîne, în locul preciziei elegante și a sprintenelor octosilabe franceze, așa de potrivite într'o cuvîntare adresată grațiosului și neastîmparatului oaspe al cerului și al cîmpiei:

Léger enfant de la prairie
Sors de ma lugubre prison;
Tu n'existes qu'une saison,
Hâte-toi d'employer la vie.
Fuis! Tu n'auras, hors de ces lieux
Où l'existence est un supplice,
D'autres liens que ton caprice
Ni d'autre prison que les cieux.

Să se compare acestui „huitain“ cele zece versuri romînești care le corespund, diluînd simțirea delicată și parafrazînd gîndirile repezi ale originalului; părerea noastră va fi poate împărtășită și de alții:

Zboară dar, du-te de-aici, du-te liber în cîmpii,
Fugi d'acest negru noian adînc și întunecos...

O soartă analoagă versurilor lui X. de Maistre în Rusia a avut-o în Romînia duioasa tînguire pe care roza în *Les Chants du Crépuscule* ale lui Victor Hugo o adresează fluturelui, nestatornicului ei amant:

La pauvre fleur disait au papillon celeste:
— Ne fuis pas!
Vois comme nos destins sont différents. Je reste
Tu t'en vas!

Stamati făcu din această plîngere *Cîntecul Gafiței către cuconașul său* [2], epilog al micului poem *Gafița blestemată de părinți*, care povestește soarta unei fete din popor sedusă și apoi izgonită de un tînăr boer:

O floare duioasă zicea fluturașului ceresc
Nu fugi că mor!
Căci trista mea soartă este pe pămînt să trăesc
Nu la cer să zbor... [3]

1 In genere Stamati se silește să păstreze ritmul modelelor sale; totuși în traducerea elegiei antice „*Sofo*“ după Lamartine a modificat forma metrică a poeziei franceze.

2 In *Dacia literară* din 1840 bucata al cărui titlu este *Floarea către flutur* poartă și acest sub-titlu. In retipărirea ei în *Muza Romînească* poartă numai titlul prescurtat *Cîntecul Gafiței*, ceiace scade din claritatea cuprinsului.

3 Partea a doua a poezioarei franceze *Envoi à **** n'a fost tradusă de Stamati.

Cîntecul Gafiței i se păru lui Vaillant, pe atunci profesor de franceză la Sf. Sava, cît se poate de expresiv pentru geniul poetic romîn. Impregnat de clasicismul secolului XVII-lea în cultul căruia fusese crescut, Vaillant ignora producția poetică franceză contimporană și de aceia își dete osteneala să retraducă în franțuzește după versiunea romînească mica elegie a lui Hugo și s'o ofere cetitorilor scrierii sale *La Romanie* (sic) 1 ca un specimen fericit al poeziei noastre născînde:

> Vois ta plaintive fleur, ô papillon céleste
> Viens ! ne fuis pas !...

Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Vigny sînt singurii poeți romantici francezi pe care Stamati s'a trudit să-i transpună în stihurile sale. Nici urmă de Musset, nici de Béranger, la care ne mai trimit unii istorici literari 2.

In schimb, cum observase demult Constantin Hurmuzaki 3, romanele lui Chateaubriand au influențat pe scriitorul nostru.

Micul poem *Roman din Vrancea* înfățișează, ca și *Atala*, *René* sau *les Natchez*, contrastul dintre simțirile și moravurile unor civilizați și cele ale unor triburi primitive. După cum melancolicul și rafinatul René caută o uitare a suferințelor sale printre „copiii naturii" din savanele și pădurile virgine ale Americei din secolul al XVIII-lea, tot astfel Francezul Walther, ademenit de farmecul vieții la un „popul firesc", vine să uite printre sătenii din Vrancea, „feriți de-a Europei patimi", buni, simpli și cumpătați, neștiind ce e „aurul și răsfățul", viclenia, fățărnicia și vițiile civilizaților. Axioma lui Rousseau și a discipolilor săi, printre care își are locul Chateaubriand în prima-i manieră, că „omul firesc" e „mai bun și mai fericit" decît cel al societăților înaintate pe calea așa zisului progres, e exprimată în termenii pomeniți, cu prilejul descrierii vieții păstorilor „cu legi bune deprinși". Și după cum Chactas, eroul Natchezilor, pentru efecte ușor de exploatat, e dus la curtea strălucită a Regelui Soare, Roman, fiul șoituzului, încîntat de „spiritul civilizat" pe care-l înfățișează Francezul nou venit, vrea să-și schimbe „traiul țării" pe „gusturi orășenești" și pleacă la Iași. Impresiile naive ale „sălbatecului nostru", în mijlocul frumuseților nebănuite ale unui oraș mare, amintesc pe ale lui Chactas la Paris și la Versailles. Perifrazele prin care designează lucrurile minunate a căror cunoștință o face Roman

1 Paris, Bertrand, 1844, III, 213. Tot Vaillant traduce în proză (ibidem, p. 214) *Cămașa omului fericit* a lui C. Rosetti, fără a bănui că aceasta bucată e o traducere după *La chemise de l'homme heureux* a contelui Daru, fostul intandant general al armatelor imperiale.

2 N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XIX-lea*, I. 122.

3 Cf. nota editorilor *Daciei literare* reproducînd un pasagiu dintr'o scrisoare a lui C. Hurmuzaki (p. 141 a retipăririi revistei din 1868).

la Iași, fuseseră întrebuințate înaintea lui de Natchezul lui Chateaubriand. Așa „căsuțele pe roate" 1 la care sînt înhămați cai, redau pe „la hutte roulante" 2 care trebuia să ducă la Paris pe Chactas și pe tovarășii săi de drum. E vorba ne spune Chateaubriand pentru a risipi nedomirirea cetitorilor de „un carrosse".

Spre deosebire de Chactas pe care împrejurări potrivnice îl exilaseră și care are înțelepciunea îndată ce-i e cu putință să se întoarcă în pustietățile și codrii ținuturilor strămoșești, Roman, care de bună voe plecase printre civilizați, sufere de consecințele îndepărtării sale dela un traiu conform cu natura. Ideia care l-a călăuzit pe Stamati în această parte a poemului său, neterminat de altfel, e aceiași ca și a concepției părții finale din romanul celebru *Paul et Virginie* al unui alt *rousseau*-ist, Bernardin de St. Pierre.

Dela Chateaubriand provine și sentimentul care a dictat meditația asupra ruinilor Romei, ce închee în chip artificial bucata în proză asupra *Sucevei și Alexandru cel Bun*. Ironia contrastului între maestatea priveliștilor pe care le-au contemplat coloanele năruitului templu al lui Jupiter sau surpatul arc de triumf al lui Titus și vulgaritatea faptelor ce le privesc acum, martore neputincioase; poezia melancolică a ruinelor care a ademenit întreaga noastră generație literară dela 1830, amintesc paginile lui Chateaubriand asupra Romei și a Campaniei din *Voyage en Italie* și din *Lettre à M. de Fontanes*. Lui Alecsandri îi plăcea această meditație a lui Stamati asupra ruinilor, pe care o socotea un „frumos articol în proză" 3, deși după gustul unui iubitor de simplitate cuprinde prea multe „retorice suliți", cum ar fi zis Eminescu. Am impresia de altfel că sfîrșitul acestei bucăți, unde frazele, legănîndu-se într'o simetrie antitetică și detaliile de o trivialitate pitorescă sînt alese pentru a pune în relief nestatornicia soartei și vanitatea măririlor pămîntești, invederează o îndemînare stilistică de care Stamati nu ne-a dat alte dovezi, trebue să fie o traducere după un text francez sau rus, eșit dintr'o pană mai iscusită în meșteșugul retoric decît a scriitorului basarabean.

Cu Chateaubriand și cu *Roman din Vrancea* am intrat în șirul autorilor care au inspirat și a lucrărilor care au fost influențate de modele străine. Nu mai avem a face cu simple traduceri și comparația între compunerile lui Stamati și originalele ce le-a avut în vedere poate fi revelatoare asupra caracterelor proprii naturii artistice și talentului poetului nostru.

Dialogul unui holtei cu un boerinaș avut însoțit cu o cu-

1 *Muza Romînească*, ed. cit., p. 161.

2 *Les Natchez*, cartea V; cf. și în cartea VI: Comme le char de la nuit, roulent *les cabanes mobiles*...

3 Scrisoare către I. Negruzzi din 28 Febr. 1868 (v. ed. I. Chendi a *Scrisorilor*, București, Socec, 1904, p. 32).

coană de înalt neam purcede din dialogul între celibatarul Boileau și un tînăr căruia îi abate să se însoare *(Satire X)*. Spre a-l întoarce dela acest pas fatal, satiricul mizogin trece în revistă tipurile diferite de femei ale societății de atunci— și de mai demult, căci aprigele tablouri ale lui Juvenal i-au venit în ajutor pentru întocmirea portretelor galeriei sale: prețioasa, savanta, desfrînata, zgîrcita, risipitoarea, înfumurata, cocheta.

Din variatele și numeroasele păcate și cusururi femeești satirizate de Boileau, Stamati nu reține decît pe cele ale „femeii de modă", îngîmfată de neamul înalt deși scăpătat din care se trage și măritîndu-se cu un boer de țară numai pentru a-și putea satisface dorințele ei de traiu îmbelșugat, de „ospețe răsfățate" și de

> Zariflîcuri de modă frumoase, dar scumpe foarte.

Spre deosebire de Boileau care slăbește valoarea și semnificarea satirei sale prin exagerări vădite, necruțătoare pentru nici un fel de femee, Stamati atacă numai pe femeia înfumurată, risipitoare și doritoare de curte. Bunul său simț și prețuirea virtuților casnice îl feresc să dezvolte paradoxul ajuns o banalitate al criticei căsătoriei în genere și, adoptînd un alt loc comun moral, să se pronunțe numai contra însurătorilor nepotrivite ale boerinașilor de sama lui cu vre-o „cucoană mare". Detaliile care localizează în Moldova sau în Basarabia dela 1830 ideia satirică luată dela Boileau sînt de un realism fericit, și humorul cu care ne e înfățișată pățania însuratului, deși cam simplist, are multă putere comică.

Alături însă cu particularitățile inventate de Stamati și care comunică o savoare specific moldovenească acestei satire, sînt, pe lîngă tema tratată, și cîteva trăsături care vin dela Boileau.

Alcippe din satira franceză arată o *față mîhnită* cînd poetul îl întîmpină cu complimente prefăcute pentru căsătoria proectată; cu atît mai mult însuratul lui Stamati, amărît de ce i s'a întîmplat, cînd „holteiul" îi adresează urări, „cată în jos cu întristare", oftează și tace. „Tocmelile" pe care i le-a impus logodnica înainte să-l ia:

> Căci după tocmeală sînt dator a mă supune
> Amatei soției mele cu orbească plecăciune...

amintesc versurile

> Sachez qu'en notre accord elle a, pour premier point,
> Exigé qu'un époux ne la contraindrait point... 1

1 Vers. 499 500. Dezvoltarea ce urmează se face asupra unei idei diferite decît cea din textul romîn.

Mijlocul de care se servește bolnava prefăcută a lui Boileau pentru a-și silì bărbatul să-i îndeplinească dorințele:

> Et douze fois par jour, dans leur molle indolence,
> Aux yeux de leurs maris tombent en défaillance 1

îl cunoaște și cucoana din satira lui Stamati: îi vine rău sau leșină la momentul potrivit și însuratul se jăluește cum

> O femee cu capricii de multe ori pe zi moare.

În fața cheltuelilor nesăbuite care-l ruinează, protestările bărbatului sînt zădarnice. Boileau i-o spune lui Alcippe:

> Ne va pas murmurer de sa folle dépense,
> D'abord l'argent en main, paie vite et comptant.
> Mais non, fais mine un peu d'en être mécontent,
> Pour la voir aussitôt, de douleur oppressée,
> Déplorer sa vertu si mal récompensée 2.

Însuratul lui Stamati se încearcă să se împotrivească risipei soției lui:

> Și-i șoptesc cu glas prea fraged: o amate sufletel
> Multe mii s'au cheltuit, mai contenește puțin...
> Dar ea parcă răsărind cu spatele mi-au răspuns
> Eu nu odată ți-am spus
> Că mie puțin îmi pasă, eu n'am să le răfuesc,
> Am să petrec cum îmi place și dulce să viețuesc.

E interesant de notat cum la Stamati, cași la contimporanul său Grigore Alexandrescu, discipol în același timp al lui Lamartine, Boileau, Voltaire și La Fontaine, se amestecă influența literaturii franceze clasice, pseudo-clasice și romantice. Eclectic în gusturile sale literare în ce privește literatura franceză, a dovedit același eclectism în ce privește literatura rusă adresîndu-se simultan lui Dierjavin, lui Krylov, 3 lui Pușkin și lui Lermontov.

Cît pentru literatura italiană, inspirația lui Stamati nu s'a adăpat decît la un singur izvor, cel oferit de poezia minunatului interpret al Renașterii, divinul Ariosto.

Ariosto era foarte cetit de generația cultă rusească dela începutul secolului al XIX-lea. Pușkin își legănase închipuirea

1 Vers. 2397—398.
2 Vers. 202—05.
3 Pe La Fontaine autorul nostru l-a imitat prin adaptările lui Krylov (Cf. Epure, *Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor noștri Donici și Stamati*, Iași, Ștefăniu, 1913.—Din cele patruzeci de fabule ale lui Stamati, treizeci sînt traduse după Krylov).

juvenilă cu cetirea isprăvilor lui Orlando, lui Merlino şi ale frumoasei Angelica [1]. Subt încîntarea recentă a povestirilor lui *messer Ludovico*, concepuse pe *Russlan şi Ludmila*, poem în care combină materiale scoase din basmele naţionale, auzite altădată dela bătrîna sa doică, după formulele aşa de gustatului poem italian. Opera lui Puşkin fu desigur foarte de timpuriu cunoscută de Stamati. Petrecerea forţată la Chişnău, între 1821-1823 [2] a autorului *Prizonierului din Caucaz* [3] — tradusă de chiar Stamati—şi a *Ţiganilor* — tradusă de Donici,—popularizã în Basarabia şi scrierile şi ideile literare ale acestui scriitor care socotea că legendele ruseşti cuprind o poezie fantastică tot atît de atrăgătoare ca aceia ce se desface din legendele irlandeze sau germane.

Succesul poemului *Russlan şi Ludmila*, cu care Puşkin începe bătălia romantică în Rusia, îndemnă, credem, pe Stamati să pue la contribuţie basmele noastre, în poemul său *Ciubăr-Vodă* [4]. Eroul îi era oferit mai mult de tradiţiile populare decît de cronici. În jurul acestui legendar personagiu, despre care dealtfel Stamati nu ştie mai mult decît că a domnit în Moldova, că a fost nepotul lui Papură-Vodă şi că strămoşii săi au fost mîncaţi de guzgani, şi mai ales în jurul feciorului său, Bogdan, e ţesută intriga poemului, bogată în peripeţii minunate, în înjghebarea căreia îi vin în ajutor în afară de epizodurile folklorului naţional, ficţiunile zîmbitoare ale lui Ariosto. Mijlocul poemului lui Stamati este în întregime alcătuit cu elemente din *Orlando*, pe cînd începutul şi mai ales sfîrşitul lui cuprind fie tradiţii populare, fie trăsături din basmele noastre [5].

Datoria lui Stamati faţă de poetul italian era prea mare spre a nu fi recunoscută în public şi de aceia, în retipărirea lui *Ciubăr* în *Muza Romînească*, specifică, în subtitlul poemului, că avem a face cu un *Roland furios maldovenesc*. Totuşi în afară de d. Bogdan-Duică, care a notat în treacăt asemănarea între „zburdarea nestăpînită a închipuirii poetice" [6] la

1 Dupont, Prefaţă la traducerea operelor alese din Puşkin, St. Petersburg, Bellizard 1847, p. 7.—Melchior de Vogüé, *Le roman russe*, Paris, Plon, 1919, p. 41.

2 În timpul şederii sale la Chişinău, Puşkin veni în contact cu boerimea moldoveană. Odată chiar fu pedepsit cu arestul în urma altercaţiei sale cu un boer. (Em. Haumant, *Pouchkine*, Paris, Bloud, 1911 p. 69 şi 71).

3 *Prizonierul la Cerkezi.*

4 Despre Ciubăr al cîtorva cronici slavone şi polone şi al lui Şincai care ar fi domnit două luni pe la 1448 sau 1450, v. articolul lui Al. Papadopol Calimah în *Convorbiri literare*, 1 Noembrie 1882. Alecsandri în *Despot-Vodă* a făcut din acest domn legendar un nebun de curte prin gura căruia grăeşte uneori adevărul şi apoi, către sfîrşitul piesei, un fanatic religios, care nu se dă îndărăt dela crimă.

5 Poemul fusese tipărit mai întâiu singur în broşură la 1843, la Iaşi, cu simpla denumire *Povestea povestelor*.

6 Prefaţă citată, p. 177.

autorul lui *Ciubăr-Vodă* caşi la cel al lui *Orlando*, istoricii noştri literari au lăsat neexploatată mina de apropieri şi de comparaţii pe care subtitlul lui Stamati le-o semnala îndeajuns.

Din ţesătura bogată în epizoduri romaneşti şi realiste, comice, licenţioase şi idilice, din multiplele şi variatele incidente ale celor trei acţiuni paralele ale lui *Orlando*, Stamati şi-a îndreptat privirile mai ales asupra petrecerii lui Roger în castelul vrăjitoarei Alcina şi asupra duelului şefilor saracini Mandricardo şi Rodomonte.

Imaginaţia lui Stamati, mult mai puţin vioae, nu poate nici plăsmui nici stăpîni complexitatea de fapte şi întîmplări printre care se joacă fantezia uşoară şi rodnică a maestrului italian.

Eroul lui Stamati, Bogdan, care corespunde lui Roger, e departe de a avea caracterul aventuros al paladinului. Gentilomul italian înfruntă cele mai mari primejdii nu pentru a cîştiga pămînt sau avuţii, dar pentru a-şi arăta valoarea. [1] E apărătorul tuturor femeilor asuprite, fără ca totuşi să aştepte o răsplată din partea lor. Bogdan rătăceşte pentru a-şi căuta ursita sau pentrucă, după lupta cu Tătarii năvălitori, a pierdut urma castelului părintesc; aventurile îi vin, fără să vrea şi fără să umble după ele. Caracterul pozitiv al scriitorului basarabean a schimbat dispoziţiile sufleteşti ale personagiului principal, apropiindu-le de ale sale.

Castelul zinei, meşteră în vrăjitorie, în preajma căruia nimereşte Bogdan, e aşezat, ca şi palatul magicianei Alcina, pe un vîrf de munte, în mijlocul unor livezi minunate [2]. De oarece descrierea grădinilor Alcinei [3] servise la descrierea grădinilor cu lămîi, chiparoşi, chedri, dafini, cu poame gustoase, cu roze, crini şi iasomii scoţînd mirezme ameţitoare, de pe muntele singuratec unde-i apăruse lui Bogdan ursitoarea care-i hărăzeşte pe mireasa lui [4], Stamati n'a mai repetat-o aici şi a trecut la piedicile pe care cavalerul trebue să le înlăture, pentru a fi vrednic de stăpîna încîntătorului palat.

La Ariosto, Roger vrînd să treacă rîul care curge la marginea castelului Alcinei, e întîmpinat la capul podului de o uriaşă îngrozitoare la chip, călare pe un lup „mare cît un bou". Îndrăzneaţa şi agera uriaşă îl atacă cu suliţa pe Roger, care o doboară la pămînt. [5] Tot astfel Bogdan înainte să ajungă la castelul zinei întîlneşte în calea sa „un rîu lat şi ţermuros", peste care e un pod în capra căruia stă o stafie uriaşă, călare pe un lup turbat. Îndată ce vede pe „hirişul domnişor", namila se repede cu paloşul la dînsul, dar Bogdan cu suliţa o trînteşte jos de pe şea şi-i retează capul. [6]

1 Cf. cîntul VI. st. 80. V. ediţia din Ariosto a lui Pietro Micheli, Milano, Vallardi, vol. I, p. XXIX–XXX.

2 C. VII. st. 8. *Muza Rom.*, p. 101.

3 C. VI. st. 20–22.

4 *Muza Rom.*, p. 87–88.

5 C. VII st. 3-7.

6 *Muza Rom.*, p. 102-103.

La poarta palatului, Bogdan e întîmpinat de vre-o douăzeci de fete tinere îmbrăcate „in strae albe și flori"; ele corespund copiilelor zglobii care la poarta de aur a împărăției Alcinei, îi primesc pe Roger spre a-l conduce în lăcașul încîntat. Toate sînt îmbrăcate la fel, în rochii verzi și poartă pe cap cununi de flori. [1] Nici una însă din fecioarele acestui grațios cortegiu nu posedă frumusețea răpitoare a stăpînei lor. Și după cum pictorul cel mai iscusit [2] n'ar fi în stare să întruchipeze forme așa de desăvîrșite ca ale Alcinei, tot așa nici Rafael, „pictorul cel renumit", nu ar fi putut zugrăvi zîna de care se înamorează Bogdan. [3]

Portretul Alcinei, care exprimă tipul ideal al frumuseții feminine din secolul al XV-lea, [4] e modelul la care a privit Stamati cînd ne-a înfățișat „zulufii" împletiți la tîmple, cosițele bălai răsfirate în unde, „rozele de pe obraji", șirurile de „mărgăritare", sînurile „ca două mere domnești", piciorușul „mic, grăsuliu" al zînei sale.

Amețit de plăcerile voluptății, Roger izgonește din inima sa pe Bradamanta, atît de scumpă altădată, precum Bogdan nu-și mai aduce aminte de logodnica lui. Și unul și altul sînt fermecați de stăpîna castelului care e o vrăjitoare. Își uită de menirea lor, virtutea lor războinică slăbește, se aruncă în brațele desfătării, se afemeiază în fire și deprinderi, cași în port. Alcina îi țese lui Roger veșminte femeești în fire de aur și de mătasă, îi atîrnă de gît un colan cu nestemate, petrece în jujul brațelor sale—altădată așa de vînjoase—brățare scumpe, îi străpunge urechile pentru a le împodobi cu cercei și-i spală pletele buclate cu parfumuri suave. [5] Tot astfel zîna îi dă lui Bogdan cămăși înfrumusețate cu altițe de „sîrmă și mărgean", îi încinge coapsele cu un colan de aur, îi pune la gît „un gherdan de smaragd și de rubin", îi găurește urechile pentru a le anina cercei și împletindu-i pletele în „gițe", i le adună într'un coc, spre a desăvîrși aparența mueratică a fostului viteaz. [6]

Aducîndu-și aminte de mitul lui Ercule la picioarele Omfalei, Stamati adaugă cîteva trăsături noaă povestirii din textul italian. Bogdan țese la melez, toarce la furcă și împletește la ciorapi, ba chiar se „mișelește" atît de mult încît se teme de pisici și cade leșinat cînd fulgeră. Comicul discret și fin

1 C. VI, st. 72-73.
2 C. VII, st. 11.
3 *Muza Rom.*, p. 103.
4 Micheli, ed. cit. a lui Ariosto, I, 322. Cînd Stamati a descris tipul frumuseții feminine fără a se lua după altul, a întocmit un portret cu alte însușiri fizice și morale cf. portretul Floricăi din *Roman din Vrancea* care are o gingășie, o sfială și o grație ce lipsesc zînei, copiată după modelul italian.
5 Cîntul VII, st. 53-55.
6 *Muza Rom.*, p. 108-109.

al lui Ariosto, ironia indulgentă cu care privește slăbiciunile eroului său, sînt înlocuite la Stamati cu un humor masiv și cu o batjocorire greoae.

Vădita preocupare morală a Italianului în epizodul petrecerii lui Roger în palatul Alcinei se poate să fi îndemnat pe Stamati să aleagă aceste întîmplări, spre a le localiza în poemul său. Abdicarea dela virtute și dela energie, adusă de un traiu desfătat și hidoarea desfrîului cînd se arată în toată goliciunea lui, iată ce se ascunde subt ficțiunile simbolice ale lui Ariosto. [1] Roger cînd devine posesorul talismanului trimis de Bradamanta prin zîna cea bună, Melissa, vede pe fermecătoarea Alcina ca o bătrînă de o sluțenie îngrozitoare. In locul frumoasei slăvite de până acum, stă înaintea lui o băbușcă zbîrcită, neagră, numai cu cîteva șuvițe de păr alb, fără dinți. [2] Tot astfel, cînd desprinde baerul fermecat al zînei adormite și cetește scrilijiturile cuprinzînd solomonii săpate într'însul, lui Bogdan i se limpezesc vederile și constată că iubita lui e o babă cu pielea obrazului încrețită și aspră „ca un mîrșav saftian", pleșuvă, cu un nas care-i atinge bărbia, astupîndu-i gura „din care eșea un sigur colț ascuțit". Intenția morală de a arăta că voluptatea e în sine, pentru niște ochi neîntunecați de pasiune, un lucru josnic și urît și că moliciunea ne face să uităm de virtute, apar subt vălul povestirilor alegorice și la Stamati. [3]

Al doilea epizod imitat de Stamati n'are nici o altă semnificare decît aceia ce se desprinde direct dintr'însul.

Din lunga descriere în unsprezece stanțe a duelului prințului tătar Mandricardo cu domnul Algeriei Rodomonte, care se dușmănesc din cauza frumoasei Doralice, [4] Stamati a împrumutat numeroase elemente pentru înfățișarea luptei între Bogdan și hanul tătărăsc [5]. Cași căpiteniile saracine, eroii din *Ciubăr-Vodă* se izbesc călări fără a putea urni din loc pe adversarul lor și, plini de înverșunare, se repăd cu săbiile lor care fac să zboare scîntei din paloșe. Un coif vrăjit face invulnerabil creștetul lui Mandricardo cași al hanului. Totuși printr'o lovitură fericită Rodomonte și Bogdan despică cu paloșul capul calului vrăjmașului lor, încît soarta luptei se hotărăște.

Moartea Tătarului, izbit în piept de „junghiul încîntat" al Moldoveanului, cuprinde amănunte despre felul, locul și întinderea rănii, care sînt în stilul a numeroase pasagii din Ariosto :

1 Micheli, ed. cit. din Ariosto, I, 79 și 322.
2 Cîntul VII, st. 72-73.
3 „Tasso in *Ierusalima delliberata* a împrumutat multe dela Ariost", zice Stamate în precuvîntarea *Muzei Romînești*. Unul din principalele împrumuturi e transpunerea epizodului Alcinei și al lui Roger în cel al petrecerii lui Rinaldo în grădinele Armidei.
4 Cîntul XXIV, st. 97-107.
5 *Muza. Rom.*, p. 118-121.

Zalele i-au răzbătut
Și inima i-au pătruns,
Incît a junghiului vîrf,
De un palmac au eșit
Prin spata de dinapoi... [1]

Rinaldo, în luptă cu Polinesso, îi înfige lancea in trup; arma pătrunde până la mijlocul mînerului și ese prin spete. Roger, atacînd monstrul cu cap de cîne care vrea să-i împiedice evadarea din țara Alcinei, străpunge pîntecele cu sabia: vîrful ascuțit ese și el de o palmă prin spatele ucisului. [1] Preciziunile acestea asupra loviturilor, luxul de amănunte asupra anatomiei rănii, tind să dea o aparență de adevăr narațiunii, dar conțin un comic latent, prin contrastul între minuțiozitatea descrierilor și caracterul imaginar al faptelor și persoanelor de care e vorba. Stamati nu pare să-i fi simțit; tonul său grav și convins nu are accentele de ușoară luare în ris ale italianului, în situații de același fel.

In nota dela sfîrșitul lui *Ciubăr-Vodă,* Stamati lămurește că a căutat să strecoare printre elementele fictive ale „fabulei sale eroice" și care provin, după cum am văzut, fie din Ariosto, fie din basmele ce i le povestea „bătrînul său chelar", cîteva tradiții relative la cotropirile Tătarilor [2] și la luptele domnilor noștri cu năvălitorii, la eresurile despre Solomonari și la credințele în vrăji pe care Țiganii poartă vina că le răspîndesc în popor, la datinele [3] dela nunți și petreceri, căci cu nunta lui Bogdan și a ursitei sale se termină cum se și cuvenea această poveste epică versificată.

Stamati a uitat să menționeze unul din izvoarele sale: poezia populară. Pe autorul lui *Ciubăr-Vodă* l-au interesat nu numai vechile tradiții, datine și povești ale poporului, dar și cîntecele sale bătrînești.

Intr'una din călătoriile scriitorului basarabean la Iași, Asaki, la revistele căruia colabora, va fi putut să-i cetească din cuprinsul caetelor cu colecții de poezii populare din Muntenia, Banat și Transilvania, ce i le lăsase folkloristul sîrb Vuk Karagić, și care erau să fie mistuite de incendiul cel mare din 1827. [4] In orice caz prietinul său Alecu Hasdeu, autorul studiilor publicate în reviste rusești, despre cîntecele istorice ale

1 Cînturile V. st. 88-89 și VI, st. 6. Nu avem așa dar a face în acest pasagiu al lui Stamati cu „amănuntele obișnuite în epopei și în poemele antice", cum crede d. Haneș, p. 243.

2 Se poate că au intervenit aici și unele reminiscențe din ciclul baladelor asupra luptelor cu Tătarii, de ex. *Doncilă*, în col. Alecsandri. V. asupra acestor cîntece bătrînești, Iorga, *Balada populară romînească*, Vălenii de Munte. 1910, p. 22-24.

3 „Care mai păr în secolul trecut s'au păstrat", spune Stamati

4 Articolul lui Asaki în *Gazeta de Moldavia*, 17 Mart 1832, asupra colecției de poezii populare a lui Alecsandri.

Moldovei [1] putea să-i insufle gust și interes pentru aceste producții ale Muzei populare. In sfîrșit poezia cultă rusească, cu Jukovski și Dierjavin, [2] alcătuitori de balade pe motive populare, era pentru Stamati un îndemn să urmeze procedările lor. Pușkin care primise cu atîta tragere de inimă materialul basmelor populare în *Russlan și Ludmila*, [3] îi arăta prin cîntecul Zamfirei din *Țiganii* săi, traducere a unui cîntec moldovenesc auzit de poet în Basarabia:

Tae-mă, frige-mă,
Pe cărbune pune-mă... [4]

resursele pe care inspirațiile cîntăreților de țară le oferă talentului poeților cărturari.

Stamati își îndreptă atenția către doinele și cîntecele bătrînești ale Basarabiei și porni dela motive întîlnite într'însele la alcătuirea propriilor sale versuri. Din *doina veche a unui prizonier la Tătari*, a scos versurile ce servesc de motto bucății *Dorul de patrie* și în *Cîntecul vechiu al unei Doamne nenorocite* a găsit pe cele ce le-a pus în fruntea micului poem *Gafița blestemată de părinți*. Mai interesante sînt ecourile din poezia populară care răsună în versurile sale.

Cînd „norodul" înfricoșat de năvălirea păgînilor aleargă la Curte îl cheamă pe Bogdan

Să ne scape de Tătari
Ce ne mînă ca pe boi
Și ne tae ca pe oi. [5]

Rugămintea aceasta îmbracă haina unor versuri dintr'un cîntec basarabean ce se aude și astăzi. Schimbarea vremilor a adus schimbarea asupritorilor și flăcăul din ținutul Hotinului sau al Sorocei nu se mai plînge ca țăranul de altă dată de Tătarii Bugeacului sau ai Crîmului, dar de Cazacul aspru care-l duce peste Nistru să slujască în oștile muscălești:

1 Studiile lui Al. Hasdeu publicate în 1830 și 1833 în *Veastnic Europi* și *Telescop* le face cunoscute Stamati redactorilor *Daciei literare* din 1840 (v. notița dela p. 349 a retipăririi din 1857). O analiză a acestor studii, pe care regretăm că d. Haneș nu ne-o dă, ar fi fost cît se poate de interesantă.

2 K. Waliszewki, *Littérature russe*, Colin, 1900, p. 114.

3 *Oeuvres choisies de Pouchkine*, trad. citată, II, p. 40.

4 Citez după varianta lui Alecsandri (*Creditorii*, sc. 2). Donici traducînd poemul lui Pușkin (București, tipografia Eliad, 1837) dă o variantă puțin deosebită de aceasta:

Arde-mă, frige-mă,
In foc vinăt pune-mă...

lămurind într'o notă că Pușkin „în a sa alcătuire" a prefăcut cîntecul acesta în „limba rosienească".

5 *Muza Rom.*, p. 117.

Oi, oi, sărmani de noi
Cum ne mînă ca pe boi
Și ne tunde ca pe oi. 1.

In provocările pe care Bogdan și hanul și le adresează înainte să înceapă lupta, îmi place să recunosc tot influența poeziei populare. D. Haneș 2 găsește aci prilejul unei apropieri cu epopeele antice. Toată lumea știe cît de copios se invectivează eroii omerici, înainte să se arunce unul asupra altuia. Starea sufletească a lor e însă ceva așa de general omenesc încît și Ariosto, pe care l-a avut Stamati drept model, pune cavalerii săi, creștini și păgîni, să se apostrofeze cu vehemență pentru a-și spori motivele urii și a se întărta mai cu înverșunare contra adversarilor. Baladele noastre populare fac același lucru. Mihu Copilul și Ianoș ungurul se înfruntă cu vorba înainte să înceapă lupta 3 și Michelet, încîntat de avîntul epic al provocărilor lor, caracteriza 4 vestitul cîntec bătrînesc ca „un de ces défis de bravoure, comme on en trouve en toute lutte analogue, spécialement dans les ballades du Border anglo-écossais". Tot astfel *Novac și Balaban*, înainte de a azvîrli cu buzduganul unul într'altul, se hărțuesc cu vorba :

Alei, tu voinic sărac,
Care n'ai minte de leac,
. . . .
Dacă ești crezi tu Novac
Nu-ți bag seama ca l'un dovleac,
O să-ți trag un buzdugan
Să mă ții minte un an! 5

Același caracter de energie brutală, care izbucnește fără a-și alege termenii in care se revarsă, foarte deosebită de cumpătarea în mînie și de eleganța în expresie cu care provoacă pe adversar un Rinaldo și chiar un Sacripante 6, le întîlnim la Stamati :

1 După Gh. Madan, *Cîntece și versuri alese din cei mai buni scriitori romîni*, București, Socec, 1904, p. 47. In Z. C. Arbore, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, Ed. Acad. Rom., 1899. p. 177, care transcrie după Madan unele poezii populare, v. o variantă a aceluiași cîntec.

2 Op. cit., p. 243.

3 Voi voinicilor,
Haraminilor,
Cine v'a mînat
Capul v'a mîncat!...

4 *Légendes démocratiques du Nord*, Paris, Garnier, 1854, p. 341.

5 *Poezii populare alese, Balade, adunate din diferite colecțiuni și reviste* de Crisiu Negoescu, București, Socec, 1896.

6 Cf. c. I, st. 3 și 4.

Stă cine de ești deliu
Stă cu mine să te lupți,
Că eu am să-ți răsplătesc
Am să te jupoiu de viu
Și din tivda ta să beu. 1.

Motivul băii la care e dus eroul de slugile zînei îndată ce e găzduit în castelul fermecat 2 a fost socotit nerominesc. D. Bogdan Duică ne trimite pentru a-i stabili proveniența la modelul italian al lui Stamati. 3. Oare zicătoarea despre cele două singure băi cunoscute Romînului, cea dela botez și cea dela înmormîntare, să fi îndemnat pe acest critic literar să ne dea indicația pomenită ? Dar pe cînd la Ariosto baia cași vînătorile, ospețele, turnelurile, spectacolele, e numai unul din mijloacele de desfătare și petrecere ale cavalerului, 4 în poezia noastră populară baia are caracterul unui rit ceremonios, pe care e poftit să-l îndeplinească un oaspe cu vază cînd e primit într'o curte domnească. In balada bănățeană *Iovan Iorgovan*, eroul dînd însfîrșit peste ursita mult dorită,

Fata sălbățică
Mîndră și voinică,

după care umblase zile multe în susul Cernei, o aduce la el acasă :

La curți o ducea
Frumos mi-o scălda
Frumos mi-o îmbăia,

și în balada munteană *Dobrișanu* cînd Mihnea Vodă află că bogatul cioban e frate cu el :

Pe-atît nu se lăsa
Ci de mînă-l apuca,
Și la bae mi-l ducea. 5

Așa procedează și servitorii zînei ducînd la bae pe „domnișorul" Bogdan, îndată ce a sosit la castel. Dacă mai adăugăm că metrul lui *Ciubăr-Vodă* e hectasilabul trochaic al multor balade și că unele expresii aparțin vocabularului lor, ne vom da samă cît de mult curentul poeziei populare străbate, înviorează și insuflețește producția poetică a lui Stamati.

1 *Muza Rom.*, p. 117-118.

2 *Ibid.*, p. 105.

3 Prefață citată, p. 178.

4 Cf. de exemplu C. VII, st. 31-32.

5 V. ambele balade în colecția Gh. Dem. Teodorescu, p. 418 și 477.

In această privință putem saluta în autorul lui *Ciubăr-Vodă* pe întâiul poet moldovean—in Muntenia cîntărețul jalei *Amăritei turturele*, Ienăchiță Văcărescu, îi apucase înainte—la care se simte influența poeziei populare. [1] Lui Asaki, adunătorul de balade, nu i se poate atribui acest merit. Legendele sale versificate sînt sau transformări ale unor teme folkloristice răspîndite pretutindeni, cărora a vrut să le dea o semnificare istorică [2]—așa e *Dochia și Traian*—sau compuneri ce au ca substrat elemente din literaturile străine,— așa e *Turnul lui But pe muntele Pionului*. [3]. Fuga nocturnă a logodnicei cu fantoma lui But, iubitul ei, mort in războiu și care chemat de dînsa o duce în spatele calului său peste munți și peste văi, până la ceasul fatal strigoilor cind cocoșii cîntă, vine credem în linie directă din faimoasa *Lenora* de Bürger. Motivele baladei, fantoma călare transportîndu-și logodnica și cavalcada fantastică subt lumina lividă a lunei, au fost disociate și imitate cind unul cînd altul, cînd amîndouă împreună, de poezia romantică [4] dela noi și de aiurea, de Théophile Gautier, de Bolintineanu în *Mihnea și Baba* și de rusul Jukowski în *Ludmila*, poem pe care Asaki a putut să-l cetească în original cași pe *Lenora* lui Bürger.

Trăind departe de gruparea literară a lui Kogălniceanu, Negruzzi și Alecsandri, scriitorul nostru a precedat [5] pe redactorii *Daciei literare* în aprecierea producțiilor Muzei naționale și în împrospătarea talentului său de poet cărturar la izvoarele regeneratoare ale cîntecelor și baladelor moldovene.

Dacă un bun cunoscător al literaturii rusești din prima treime a secolului trecut ar întreprinde să ne arate ce a împrumutat și cum s'a inspirat Stamati din această literatură, ar face o lucrare utilă și interesantă. Hurmuzaki vorbea, în notița citată din *Dacia literară*, de „cei mai buni autori rusești" pe care Stamati i-ar fi tradus. Nu i-a numit însă. Sondajele făcute de d-nii Bogdan-Duică și Haneș au identificat *Hăulitul închisului* ca o poezie de Lermontov și *Prisonierul la Cerkezi* cu *Prizonierul din Caucaz* al lui Pușkin. Noi încercări de a urmări subiecte, idei sau teme împrumutate nu numai dela acești scriitori, dar și dela alți poeți ruși de samă ai generației dela 1830 sau imediat anterioare, la Polevoi, la Marlinski și

1 A poeziei populare țărănești; nu contestăm că la Văcărești și la Conachi poezia lăutărească de oraș n'a avut răsunet.

2 O. Densușianu, *Literatura romînă modernă*, București, Alcalay, 1920, I, p. 176

3 D. E. Lovinescu, *G. Asaki*, București, Cartea Romînească, 1921, p. 120, crede că această poezie a eșit „din imaginația lui Asaki".

4 F. Baldensperger, *Etudes d'histoire littéraire, 1-e série, „Lénore" de Bürger dans la littérature française*, Paris. Hachette, 1907.

5 Din notița lui Hurmuzaki în *Dacia literară* din 1840, se vede că la acea dată *Povestea poveștelor, Ciubăr-Vodă* care era să fie publicată numai în 1843, era gata, ca și cea mai mare parte de altfel din opera lui Stamati.

mai ales la Jukowski, a cărui inspirație creștină putea să fie așa de gustată de autorul nostru, ar fi negreșit fructuoase. O spunem din nou: numai după cercetări numeroase vor stabili lista datoriilor literare ale lui Stamati, ne vom putea da samă de adevărata semnificare a operei sale.

Se vorbește de pildă de caracterul byronian al poemului *Păginul și fiicele sale*. In îndîrjirea în rele a păginului, în setea sa de plăceri neertate, în pactul ce-l face cu puterile infernale găsim ce e drept trăsături byroniene. Insă tot finalul care lămurește înțelesul bucății, regretele nenorocitului pentru viața desfrînată pe care a dus-o, teama de pedeapsa ce-l așteaptă, renunțarea la Satan și minunea cerească, în urma căreia pricepem că e ertat, ne îndreptățește să presupunem că Stamati va fi avut în vedere o compunere rusească, foarte depărtată de spiritul de răzvrătire și de orgoliu neînfrînt care caracterizează pe Byron și impregnată din contra de umilință creștinească și de supunere la voința Celui de Sus.

Ceiace e interesant de notat e chipul cum se încrucișează la poetul basarabean influența romantismului rus cu cel francez.

Pătrunși de sentimentele și ideile puse în circulație de Chateaubriand, de Lamartine, de Victor Hugo, poeții ruși au putut, prin predilecțiile manifestate de dînșii, să-i semnaleze unele teme tratate în modelele lor și să-l îndemne să-și le aleagă ca subiecte ale poeziilor sale. De ce Stamati e singurul poet al epocei noastre dela 1830—1840 care a fost mișcat de grandoarea epopeei napoleoniene? Figura învingătorului Europei coalizate nu l-ar fi urmărit poate cu atîta stăruință, dacă ar fi întîmpinat-o numai în odele lui Hugo, în meditațiile lui Lamartine și în proza lui Vigny. Cetirea versurilor ostile ale lui Pușkin asupra lui Napoleon la Elba, sau a „vorbelor de împăcare" rostite de același la moartea captivului dela Sfînta Elena [1], evocarea de către Lermontov a Marelui Căpitan în *Vasul Fantomă* și în *Ultima locuință* [2] au putut, cași dealtfel mulțimea de diatribe sau de panegirice publicate în jurnalele și revistele rusești cu prilejul aducerii cenușei lui Napoleon în Franța [3], să îmboldească pe Stamati la traducerea poemului *les Deux Iles* sau a istoriei *Le dialogue inconnu*.

Uneori ambele influențe, cea a romantismului rus, cea a romantismului francez, nu numai se încrucișează dar se și com-

1 V. traducerea citată de Dupont, II, p. 202 și 367.

2 V. aceste bucăți in antologia lui Lermontov de L. Jousserandot, Paris, La Renaissance du livre, p. 97 și 101. Nu și-au găsit loc în această antologie două alte poezii *Napoleon* și *Sfînta Elena* din care poate să fi împrumutat Stamati unele idei, sentimente și imagini în bucata în proză *Eroice fapte ale lui Napoleon* (*Muza Romînească* p. 505-507). V. o analiză scurtă a acestor poezii în Duchesne, *Lermontov*, Paris, Plon, 1910, p. 105.

3 Duchesne, op. cit., p. 106.

bină în cursul aceleaşi bucăţi. Astfel dacă epilogul micului poem *Gafiţa blestemată de părinţi* e constituit din traducerea tînguirii floarei îndrăgostite către fluturele nestatornic al lui Victor Hugo, corpul povestirii conţine, după d. Bogdan Duică, date din nuvela lui Puşkin, *Poştarul*. [1]

II

Cu elementele care ne stau azi la îndemînă, trăsăturile figurii literare a lui Stamati se desemnează mai neted, dîndu-ne un chip mai exact al lui, decît acum cîteva decenii.

In fond Stamati a avut puţină sensibilitate poetică. Traducerile şi imitaţiile sale comparate cu orginalele lor învederează pozitivismul cam vulgar al firii sale. S'ar zice că sufletul său e lovit de o incapacitate lirică congenitală. Plîngerea delicată a floarei către fluturele uşuratic :

Mais non, tu vas trop loin !—Parmi des fleurs sans nombre
Vous fuyez...

devine o învinuire greoae şi, în acelaşi timp, comică prin expresia cu care se învestmîntează :

Tu te duci tot pe departe, căci prea ţi-i drag a pupa
Orice floare vezi...

Iar declaraţia, aprinsă de pasiune, dar de-o pasiune contenită şi poetică a amantului Elvirei :

Et que mes lents regards sont suspendus au tien
Comme l'abeille avide aux feuilles de la rose,

ia un caracter de sensualitate comună şi supărătoare în transpunerea romînească :

Sărut a tale buze, le sug cu poftă mare. 2.

Ce era vaporos, diafan şi eterat în meditaţiile lui Lamartine se îngreuiază, încărcîndu-se de materialitate, se coboară spre pămînt în versurile lui Stamati. Să ne gîndim că farmecul poeziei lamartiniene pentru cetitorii din 1840 al *Lacului* sau

1 Puşkin, *Nuvele alese*, trad. de I. Hussar, Craiova. Samitca. Nuvela e intitulată aci *Căpitanul de poştă*. In fond istoria seducerii unei fete dintr'o familie modestă pe un tînăr de o condiţie socială superioară e aşa de banală, încît raporturile pe care le-a descoperit d. Bogdan-Duică între bucata lui Stamati şi novela rusească, sînt foarte vagi.

2 A El***. Iubitei A***.

al *Izolării*, bucăţi lipsite pe atunci de comentariile pline de revelaţii adăogate în ediţiile ulterioare de Lamartine, pătrundea şi mai mult în intimitatea sufletului lor. Această discretă încîntare n'a răpit şi sufletul lui Stamati. Să comparăm *Le Crucifix* cu *Cruceliţa soţiei mele*. Chipul fiinţei iubite, de pe buzele căreia poetul *Meditaţiilor* a ridicat în clipele supreme crucea nepreţuită, e cufundat într'un clar-obscur misterios. E vorba de o femee, dar cine e ea: mama, soţia, sora sau iubita poetului? Stamati alungă misterul, izgoneşte ce se putea potrivi cu împrejurări felurite şi cu raporturi de afecţiune deosebite. El precizează trăsăturile, apasă asupra contururilor estompate : „cruceliţa" e a soţiei sale şi în locul acelei vagi figuri îndoliate, asemenea îngerului morţii, pe care poetul spiritualist o implora să se aplece asupra lui, în ceasul din urmă, spre a culege de pe buzele sale moştenirea sfîntă, Stamati invocă :

O rudă, un amic să-mi facă jurămînt
Ca, luînd dela gură-mi crucea, să o îngroape
Cu mine în mormînt.

Iar în strofa finală, imaginea grandioasă a trezirii din somnul morţii a tuturor celor ce dorm la umbra crucii eterne, se micşorează, se ciunteşte şi-şi pierde puterea prin evocarea la judecata de apoi numai a persoanei autorului, cu copiii şi soţia sa mult iubită :

Atunci eu cu copii, cu soaţă mult iubită,
Vom sta la judecata fiind umbriţi de ea
De cruceliţa sîntă.

Preocupări familiare dau adesea un caracter de cuviinţă gospodărească, burgheză, adaptărilor şi imitaţiilor lui Stamati. Trebue să fi fost un excelent soţ şi un excelent tată. Cu cele mai bune intenţiuni, Stamati transformă regretele din *Souvenir* care se îndreptau spre adorata „céleste moitié de mon âme" a lui Lamartine, în tînguiri pentru pierderea „soţiei mult amante", 1 şi pune pe întemniţatul său să suspine, nu „după o fată cu ochii negri", ca prizonierul lui Lermontov, dar după „a soţiei, boiu frumos". 2

Negreşit viaţa familiară simplă şi demnă îşi are poezia ei. Pictorii olandezi, romancierii englezi şi intimiştii francezi ne-au arătat cum razele frumosului pot să lumineze interioarele modeste şi existenţele calme. Razele acestea nu cad însă

1 Cf. *Aducerea aminte*, ultima strofă, şi *Tînguirea* care e o imitaţie foarte liberă după *Souvenir*.

2 V. poezia lui Lermontov în Duchesne, op. cit., p. 214, care spune că e inspirată din o poezie cu acelaşi titlu a lui Puşkin.

asupra stihurilor în care Stamati slăveşte iubirea legiuită şi virtuţile casnice.

O altă trăsătură a personalităţii literare a lui Stamati e humorul. Provenit în *dialogul unui holtei cu un boerinaş* din satira lui Boileau asupra femeilor, colorînd prin expresiunile caşi prin detaliile localizării cu o nuanţă ironică *Scăldătoarea unei cucoane romînce*, adaptare a unei poezii cunoscute de Vigny, [1] humorul poetului basarabean apare cu note originale în bucata satirică *Cum era educaţia nobililor romîni în secolul trecut*, convorbire între o cucoană, fiul său şi un dascăl grec. Humorul lui rezultă din observarea sănătoasă a realităţii, ale cărei părţi ridicole sînt semnalate, din înfăţişarea în chip naiv de înseşi personagii a păcatelor lor. [2] Nici fineţe, nici spirit nu intră în humorul lui Stamati, după cum nu intră în satira sa nici acrime, nici răutate. Cînd vrea să îndrepte năravuri rele, critică fără încunjur şi vorbeşte de-a dreptul, ca în bucăţile unde se ridică contra lipsei de principii morale şi religioase, de iubire de patrie şi de datorie a tinerimii din timpul lui [3].

Patriotismul însufleţeşte deseori versurile lui Stamati. In special mîhnirea înstrăinatului purtînd în suflet dorul ţării de care a fost despărţit, dorul Moldovei sale „plină de graţii“ e exprimată pe un ton de emoţie comunicativă [4]. Intreaga sa operă de altfel e izvorîtă din sentimentul că va putea să sporească cît de puţin avutul literar al Moldovei, să pună „o picătură de miere în fagurii“ limbii ei şi să procure, cu ajutorul compunerilor „sălbaticei sale Muze“, oarecare mulţumire poporului „rustic“, pentru care scrie. [5]

Dar nici patriotismul, nici humorul, nici moralizarea temelor împrumutate, nici moralitatea subiectelor proprii n'ar salva scrierile lui Stamati, din cauza mediocrităţii sensibilităţii sale, de vulgaritate şi prozaism. Şi mai puţin încă ar avea acest dar asprimea stihurilor sale, cărora Minerva nu le-a zîmbit, şchiopătînd în ritmuri defectuoase, poticnindu-se în cacofonii şi încheindu-se prin asonanţe sau consonanţe în loc de rime. Ceiace dă o valoare poetică unora din aceste versuri e imaginaţia fericită a autorului şi talentul său narativ.

Plasticitatea descrierilor sale, uşurinţa şi interesul povestirii lui Stamati au fost puse în lumină de toţi criticii. Mai puţin poate s'a relevat caracterul romantic al unora din concepţiile şi din tablourile ce ne înfăţişează—cînd acest caracter

1 *Le bain d'une dame romaine*...

2 Alteori, ca în multe pasagii din *Clubăr-Vodă*, humorul mai simplu şi mai greoiu provine din gesturile personagiilor sau din expresiile cu o savoare de comic popular pe care le întrebuinţează.

3 In nota dela sfîrşitul bucăţii citate, în *Creşterea femeilor*, în *Geniul vechiu al Romînilor şi Romînii de astăzi*, etc.

4 *Un romîn înstrăinat*, în *Muza Rom.*, p. 70.

5 *Precuvîntare*.

n'a fost tăgăduit cu totul. Astfel N. I. Apostolescu socoteşte că Stamati nu e romantic nici în stil, nici în limbă, nici în imagini [1]. Lăsînd la o parte poeme ca *Prizonierul la Cerkezi*, după romanticul Puşkin, şi *Pagînul şi fiicele sale* care poartă o vădită pecetie romantică, dar care poate să fie o traducere sau o imitaţie, în balade ca *Fiica lui Decebal* şi *Dragoş*, a căror orginalitate de gîndire şi de factură nu se poate contesta romantismul lui Stamati se învederează, şi prin natura subiectelor tratate, şi prin priveliştile ce le desfăşoară, şi prin coloritul specific al imaginilor sale.

Privirile poetului răzbat în prima din aceste balade „prin pîcla trecutelor secule“ şi întîlnesc figuri eroice sau legendare, în jurul cărora împleteşte stranii întîmplări. Minvana, fiica lui Decebal despărţită de Armin, cîntăreţul de harfă, socotit nevrednic de o fată de viţă aşa de strălucită, moare de durere caşi iubitul ei, iar umbrele amîndurora vin de se înlănţue noaptea, în locul unde schimbaseră cuvinte de dragoste. Peizagiul final, cu dezolaţiunea tomnatecă a unor văi înecate în negură, unde se desluşesc, la văpaia roşie a unei luni „făr de raze“, scheletele stejarilor şi mişcările unor fantome „gemănate“, are ceva din fantasmagoria tristă a peisagiilor lui Ossian.

Balada *Dragoş* vrea să întrupeze triumful romînismului asupra slavonismului, prin povestea omorîrii de către viteazul domn a vrăjitorului Vronţa, care ţine închisă în castelul său pe zîna Dochia. Avem a face aci cu un amestec curios de amintiri îndepărtate din Ariosto, de utilizare după formula lui Victor Hugo a credinţelor populare cele mai ciudate, şi de tablouri romantice cînd fioroase, cînd de o măreţie sumbră. Stafiile învîrtind o horă şi chiuind cu o bucurie drăcească în jurul racleî lui Vronţa, prefăcut în tricolici [2], cetatea misterioasă zidită pe un munte de cremene, ce se înalţă singuratec în mijlocul unor cîmpii de nisipuri, nemişcate de vînt, fără pic de verdeaţă, fără urmă de izvor şi unde „firea îi moartă caşi ţintirimul“, încăperile castelului semănate cu leşuri şi oseminte de-asupra cărora fîlfîe, ca într'unul din cercurile infernale ale lui Dante, „liliecі, stance, cucuveici şi buhne“, au eşit dintr'o imaginaţie romantică şi încălzită de lecturi romantice. Stamati are o predilecţie pentru aceste viziuni întunecate, lugubre şi înspăimîntătoare şi reuşeşte să le impue şi unor minţi refractare închipuirilor de acest soiu, prin relieful tablourilor sale şi intensitatea coloritului lor. In aceste privelişti, caşi în portretul fantomei lui Vronţa, cu care aduce aşa de mult magul din *Strigoii* lui Eminescu, [3] sau în descrierea furtunei grozave, care venind „pe aripi înegrite“, surprinde pe erou în mijlocul unor codrii pustii unde „stejari de ani sute scrîşnesc să se rumpă“, talentul

1 Op. cit., p. 150.

2 Cf. *La ronde du sabbat* în *Odes et ballades* de Victor Hugo.

3 Apropiere făcută de d. Bogdan-Duică, în prefaţa citată p. 179.

lui Stamati dă măsura deplină a puterii sale de evocare a unei lumi și a unor ființi văzute prin prisma unei imaginații romantice.

Potolit, prea potolit prin sensibilitatea sa în elegii, avîntat prin imaginația sa în balade, Stamati prezintă numai veleități de romantism realizate cu stîngăcie.

Cetitorii *Muzei Romînești*, care-și făcuseră educația literară în scrierile lui Grigore Alecsandrescu, lui Negruzzi, lui Alecsandri, găsiră palide ca simțire și greoae ca expresie versurile poetului basarabean. Calitățile sale reale nu fură prețuite. Autorul supraviețuise prea mult unei epoci mult mai puțin pretențioasă.

Trăind retras în depărtata sa moșie de peste Prut, făcea, încă înainte să dispară, impresia unei columne „uitată, părăsită, bătută de viscole în mijlocul ruinelor căzute la pămînt". [1]

Izolarea însă atrage privirile și ruinile își au și ele farmecul lor. Cu gînduri pioase rătăcim azi printre dărămăturile templului literar ce s'a străduit să-l ridice modestul basarabean, și printre pietrele prăvălite și informe, aduse din depărtate cariere, dăm uneori de cîte un fronton sau de cîte un arc, cioplite în piatră dela noi și pe care ne place să descifrăm semnele unei trăinicii care va ține tot atît cași a *limbii* noastre.

Ch. Drouhet

---

1 G. Hurmuzaki, *Foaea societ. p. literatura și cultura rom. din Bucovina*, No. 7-8, 1867.

Vacanța cea mare

„L'ormeau viril monte en droite ligne
Mais toi, liant, déliant les tours
Et les retours de la molle vigne,
Dis-nous un chant de rêve et d'amour".
Charles Maurras

...Dinu cercă să-și întredeschidă iscoditor, pleoapele neliniștite.

Zări obrajii lucii ai merelor domnești culcate pe rogojină, la căpătâiul lui, rumeneala lor hilară; clipi stîngaciu, și abia desluși—prin tremurul de ploae subțire al genelor—gleznele goale, sandalele mici...

Îl înțepenise gîtul, și-l săgeta brațul drept pe care-și sprijinise capul, dormind; totuși nu îndrăzni să se miște.

Obrazul descoperit, i se înroșise treptat, subt privirile pe care le bănuia îndreptate asupra-i; și-l simțea—după fierbințeală—deopotrivă de aprins cu pleoapele străbătute de lumină. Îl rușina roșeața obrazului, nu goliciunea trupului! Ar fi vrut să-l acopere cu mîna stîngă, rămasă slobodă alături de șold; dar, închipuindu-și ochii care-l măsurau în voe, socotindu-l adormit, depărtarea dela mînă la obraz îl spăimîntă.

Îl ispiti din senin, un gînd copilăros: — Dac'ași striga: Cu-cu! Oare s'ar speria? S'ar supăra?

Un fior îi străbătu umărul: — Dacă i-aşi spune: Doamnă, iertați-mă, dar... nu mai pot sta așa... vă rog, plecați,... vreau să mă îmbrac!

— Ș'apoi?...

Sfruntarea gîndului îl înmărmuri, și-l împurpură de-a-binelea.

Auzi zornăitul ușor al sandalelor: se îndepărtau. Folosindu-se de acest răgaz, își tîrî anevoe, brațul amorțit, de subt cap, rămînînd cu obrazul culcat de-a dreptul pe rogojină.

— Oare pleacă?

Tăcerea sandalelor îi răspunse. Se oprise.

O adiere de vînt, zbucnită fără veste, ca un joc de ape din pămînt,—înfioră gleznele Ioanei; îi înflori mirat rochia albastră, golindu-i până peste genunchi tulpinele vii ale picioarelor; şi-i întortochie luminos şuviţele aurii, ca pe o boabă mare de polen într'o roire de bondari.

O văzuse!

Il copleşi o bucurie vioae, care-i înfrigură inima spre trupul din preajmă, ca un zbor depe o creangă de cireşe coapte.

Şi surîse copilul, îmbujorat şi viclean,—la fel cu merele domneşti care-i meneau la căpătîiu.

Ca o dojană a pădurilor, un nour posomorît învineţi soarele, îngîndură valurile, încruntă erburile, şi trecu,—uitat...

In urmă-i, lumina zvîcni din nou, şi iazul oglindi orbit, albastrul salt al cerului cu coamă lungă de soare.

Ioana nu se îndura să plece.

O ademenise înspre iaz orăcăitul broaştelor: dîrz şi hărţăgos şi necurmat, ca o sfadă într'o şatră de ţigani.

Şi începuse să colinde malul, cu pasul lenit de mîlul smolit şi molatec. Mergind astfel, zărise într'o scobitură adăpostită a malului trupul gol al lui Dinu, întins pe rogojină, cu faţa în jos, la umbra unui arin.

Dintru'ntâiu, neaşteptata arătare o hotărîse să plece îndărăt, spre livadă.

După o scurtă şovăire, se răzgîndise:

Prea era de copil, trupul lui Dinu care dormea; prea era nevinovată învecinarea merelor cu grămada de castane roşietice a cîrlionţilor buraţi ruginiu prin frunzele arinului!

Ş'apoi nu făcea altceva decît să-şi urmeze drumul!

Şi nu era nimeni, să vadă şi să-i tălmăcească roşeaţa obrajilor ei!

O broască înfricoşată se bunduci lîngă o piatră, cu trupul zbuciumat de hopurile inimii. Ioana o atinse cu piciorul, stîrnind un salt bleg, împlinit în apă.

— Doarme... sau se preface?

Intoarse capul: Era atîta tihnă surîzătoare, pe chipul şi pe trupul gol, încît merele dela căpătîiu păreau singurele gînduri deştepte, rotund întrupate din frăgezimea somnului.

— Doarme!

Se apropie de Dinu: îi venea să-l dezmierde, fără gînd vinovat.

...Abia învoit din sfiala copilăriei, trupul se mlădia biruitor, spre adolescenţă. Incepînd dela glezne, era o armonioasă împletire şi despletire de muşchi lungi, pe fuioarele oaselor subţiri, subt pielea uscată, netedă, bronzată de soarele verii: părea un trup de gitană tînără.

Privindu-l, Ioana ascultă sunetele pe care le vor scoate din el, mîngîierile sau loviturile vieţii; îşi închipui glasul lui de mai tîrziu: va avea desigur sonoritatea gravă a bronzului care-i acoperea trupul, şi stridenţa pătimaşă a nodurilor de aramă, care-i îngreuiau capul.

Şi loviturile inimii, în trupul de bronz, răsunau în urechile ei, ca bătăi de clopot, pentru slăvirea acelei clipe de vară şi de tinereţă...

Visîit de foşnete domoale, soarele pogora spre apus.

Şi părea că Arhanghelul Toamnei, izgonit din slăvi, în acest sfîrşit de vară plutea mîhnit şi singur de-asupra pădurilor,—boltindu-şi, tot mai albastre, largile aripi de cer...

Ioana privi cerul: era tîrziu; trebuia să se întoarcă la conac.

Dinu tresări. Gînduri nebune îi alergau prin goana sîngelui: Ioana îngenunchiase pe rogojină, lîngă el.

Simţi pe grumaz, ca o bură de furtună, vîrfurile degetelor reci,—şi'n trup, o ploae fărmiţată, de fiori.

...Mînile mici îi ocoliră rotunjimea umerelor. Şi alintarea se făcu deplină de-a lungul spinării... pluti învăluritâ, înainte... până departe, pe glezne, unde se opri: mînile Ioanei îi încolăceau gleznele, ca două brăţări umede.

...Şi altă dezmierdare porni: învălui lung pulpele; se arcui pe şolduri... fugi pe spinare...

Dinu simţi mînuţele ude, pe obrazu-i fierbinte; le simţi apoi, apăsîndu-i buclele ca pe un strugure cu boabe tari, pe care vrei să-l storci.

O bulboană roşie îi sorbea sîngele spre tîmple; şi buzele-i erau muşcate de aşteptarea sărutării.

Intreaga lui fiinţă se prefăcea într'un ţipăt pe care-l sfărmi cu dinţii, îl înăbuşi cu pumnii, şi tot străbate:

Deschise ochii, apucă un măr, în neştire, îşi îngropă dinţii adînc, sălbatec, în trupul acru...

Ioana fugise; îi auzi paşii repezi. Ochii lui turburi o urmăriră până pe dîmb, de unde Ioana întoarse capul de-odată, descoperindu-l.

Işi ascunse chipul pe rogojină.

Dar inima lui neînfrînată fugea după Ioana, ca un galop de faun, spre crîngul cu ispite...

*

Pe plaja vînătă a cerului, fuga luminii, scăldată spre apus, în insule de mărgean,—risipise scoicile trandafirii ale norilor de sară.

Dinu, cu trupul potolit de înot, păşea spre mal, urmat de valuri,—ca un păstor al turmelor strălucitoare cu spinări de amurg.

Şi picăturile de apă, prelinse, scuturate depe el, cădeau cîntînd, cu sunete de fluer.

*

— Ioana! Mi-e dragă Ioana!

— Mi-e dragă Ioana!

Mergea spre conac, prin livada cu pomii robiţi de rod, călcînd harfele ierburilor.

Cădeau poamele coapte depe crengi, cu zvonuri pline, şi de pe buzele copilului cădea—greu ca gutuile şi aromat ca naramzele—numele celei dragi.

..Departe, spre soare-apune, Mucenicii Amurgului aureolaţi de nouri, pe boltirea zării, şi luminaţi de candele tăinuite prin păduri—binecuvîntau noaptea.

Umbrele veneau uşoare, purtînd cu ele căţuile de-argint albastru, din care fumega pe dealuri, răsăritul lunei...

— Ioana! Mi-e dragă Ioana!

Mergea cu pas zvîcnit, cîntînd puterea unui nume.

Sireapă dănţuire de nomazi în jurul unui foc, dragostea lui juca în jurul unui nume.

Şi gîndurile-i fluturau ca plete negre de nomazi, şi răsunau ca salbele ţigăncelor,—căci sufletul şi gîndurile-i se roteau la jarul unui nume:

— Mi-e dragă Ioana!...

* * *

— Mînîncă, Dinule: nu vezi că te-ai sfrijit!

— ...Ori eşti bolnăvioară, drăguţă mioară?...

— Ei, Dinule! Acuşi începe şcoala, şi o să tînjeşti după mîncările de-acasă!

— Lăsaţi băiatul în pace! Nu vedeţi că-i îndrăgostit!

— Idioţilor!—le răspunse răstit tuturor, dar în gînd, cu ochii plecaţi în jos!

De ce nu-l lăsau în pace! Ii venea să plîngă; zărise la celălalt capăt al mesei, pe Ioana; zîmbea: pe semne, şi ea se distra pe socoteala lui!

Se simţea umilit, stînjenit... Tăcuse mereu, cu gîndul închinat Ioanei,—şi tăcerea îl împotmolise ca o ninsoare.

I se păru că a uitat sunetul oricărei vorbe; rostul oricărei mişcări! Şi felurile nu se mai isprăveau; şi glumele... glumele neroade!

...Masa lungă de brad, întinsă afară, subt umbrarul de verdeaţă „de unde se vede frumos",—huia de rîsetele mulţilor

oaspeţi din jurul ei, de ciocnetele paharelor, de zarva tacîmurilor şi a farfuriilor.

De-alungul mesei presărate cu flori de luncă, flăcările luminărilor, închise în globuri de cristal, se învăluiau în neliniştea fluturilor de noapte.

...In vale, pe valurile iazului, sclipeau paftalele lunei: pe cîmp încolo, ardeau focuri de coceni, ca tufe de bujori...

— Bravooo!...—Toate feţele se îndreptară spre capul mesei, unde o uriaşă harbuzoaică, tolănindu-şi făptura de idol al broaştelor, pe o tavă de argint,—venise să desăvîrşească ospăţul.

Incepură de-avalma, prinsorile şi prorocirile:

— Roş; ba galben! Aşi, e roz! Vom vedea!

Mama lui Dinu îi ciocăni coaja, cu familiaritate; îi tăe capacele, crestîndu-le pe dinlăuntru cîte o cruce rubinie—era doar jertfă creştinească;—şi începu înfelierea meşteşugită, a pîntecosului trup.

— Aaa!

— Minunat!

Pe tot cuprinsul tăvii, se înălţau—răsfrînţi în luciul argintului—gheţari de jar zimţat, prin care luceau viclean, ochii de diavoli ai sîmburilor.

Comesenii părură de-odată, nişte giganţi cu chipurile înveselite de arătarea acestui Iad pitic!

..Dinu trase cu coada ochiului, spre Ioana: îi zări mînile mici luînd din mînile groase ale bărbatului ei o felie de harbuz:

— Cum poate Ioana, să sufere lîngă ea un om aşa de păros!

Se gîndi la trupul lui—curat ca un trup de fată—pe care Ioana îl privise, îl dezmierdase,—şi se bucură ca de o biruinţă.

*

— Dinule, adă-mi te rog, ceva să mă învelesc: mi-e frig!

Cu aceste vorbe îl întîmpinase Ioana, ghemuită pe scara de jos a cerdacului din faţa casei. Şedea acolo singură, cu părul aprins din văpaia lunii, zgribulită de răcoare, ca o Domniţă a caiselor; privea stelele, asculta greerii: era fermecătoare!

...Ii adusese pelerina lui cea groasă, şi o pernă: să nu răcească stînd de-a dreptul pe scara de piatră!

— Noapte bună, Dinule. Ii sărutase mîna cu sfială, cuviincios, abia atingînd-o cu vîrful buzelor! Dar pelerina lui era pe umerii ei, o strîngea în braţe!

...Şi Dinu, adăpostit subt plapomă, în odaia lui, cu ochii închişi,—se simţi înduioşat fiindcă pelerina lui era fericită pe umerii Ioanei.

...Se deşteptă din somn, buimac, înfrigurat, cu inima strînsă. Privi clipind, poiana de lună din odaia lui; încreţi frun-

tea, cercînd să deslușească, să-și amintească...: se visase în dormitorul școlii, așteptînd, lungit în patul strîmt, clopoțelul deșteptător.

Cum îl chinuiau visurile acestea, spre sfîrșitul vacanței... atunci cînd nopțile văratece se coc în vinăt, la lumina toamnei: le culegea viermănoase de gîndul școlii!

— Ioana! —

Amiaza dela marginea iazului îl năpădi amețitoare, ca suflarea unui lan de crini.

... începu să-i tremure inima, privind din nou, picioarele sprinten arcuite sub boltirea rochiei în vînt.

Și simți dezmierdarea inceată... apoi pripită, umedă... și simți acreala mărului mușcat... și dori trupul Ioanei, alături de el, așa de tare, așa de tare, încît îi scrîșniră dinții,— și-și strînse în brațe bătăile inimii, ca țăndările a două trupuri fărmate unul de altul...

...In noaptea de afară, tăcerea se închegă o clipă, dureros, ca înghețul într'un trup zgîrcit de ger... și nimicită, se nărui:

Orăcăitul broaștelor se înoda și deznoda pe valuri; se împotmolea bolborosind în mîlul gras; se dezrobea clocotitor, ciuruind pacea nopții; se hurduca năuc, pe cîmpii; se învîrteja spre zări, și zările — care adunau în crînguri duioasa grăunțare clară a privighetorilor—îl spulberau ca pe-o zadarnică și chinuită pleavă de sunete urgisite.

Cu ochii închiși, ți-ai fi închipuit că ai în față, priveliștea de groază a unui munte epileptic — cu chipul îmbălat de șuvoae, cu pădurile vîlvoi — isbindu-se în trupul de piatră, cu pumnii de stînci.

Așa răsuna de cumplită dragostea broaștelor, pe iazul viscolit de lună...

II

Cu zborul îngreuiat de polenul soarelui — cules depe stînjineii atîtor zori, și depe macii atîtor amurguri — roiul celor de pe urmă zile de vară își purta gloriile de aur, spre naltele prisăci ale lui Septembre.

...Dinu se mistuia.

Amiezi de-arîndul o așteptase pe Ioana, la marginea iazului; nu venise: dece? Știa doar că el o aștepta!

Lacrimi mocnite i se strîngeau treptat în suflet,—și-i atîrnau grele. Dece nu venea Ioana să le culeagă, să le sfarme? Să spumege iar în trupul lui mustul bucuriei!

...Răzvrătit, se zmulse depe malul pustiu! Pașii lui se muiară în aurul apei; trupul i se împlîntă în valuri, hotărît, întîlnindu-și oglindirea, — ca două spade, încrucișate printre scuturi.

Incepu să înoate, ager.

Nu văzuse că pe celălalt mal trupul Ioanei, umbrit în tricou negru, îi îngînase mișcările.

...Pe clătinarea valurilor, capetele lor depărtate, ardeau, ca doi nuferi de rugină rostogoliți pe tipsii de soare.

* * *

Te dogora, de după fiecare pom, suflarea faunului ceresc, cu chip de soare,—și îi vedeai lucind prin frunze ochii de chilimbar.

Inima toamnei zvîcnea pe aproape: o auzeai necontenit, în căderea roadelor; și trupul toamnei era gol: aromele calde și mirosul frunzelor de nuc îl vesteau astfel.

Și te înfiora aprigul vijiit de sînge prin vine, care rîdea în erburi...

...Tupilîndu-se pe după trunchiurile pomilor, Dinu o urmărea pe Ioana. Conacul cu storurile lăsate oblăduia somnul unora, jocul de cărți al celorlalți. Ei singuri erau afară.

O văzuse eșind cu pledul subțioară: eșise după ea.

...Iși lipi obrazul de trunchiul unui pom bătrîn.

Il stăpîneau îndemnuri păgîne: s'o ajungă dintr'un salt; s'o cosească puternic, cu un braț; să-i frigă buzele cu dinții; ș'apoi să fugă...

...Ioana mergea ritmat, cu pași dănțuitori. Erburile nalte îi încolăceau șerpuitor gleznele goale.

Deslușise pașii lui Dinu, pe urmele ei; îi simțea salturile de lăcustă mare. Avîntul lui o înviora.

...Frunzele opriră vîntul: murmurară, șoptiră, foșniră un sfat zorit. Cu gînd de joacă, Ioana își născoci o spaimă: că pomii pe'ntrecute, vor s'o ajungă, s'o prindă, s'o despoae: înfiorîndu-i goliciunea cu alintarea chipurilor lor bărboase, cu zămoasa sărutare a roadelor buzate; trecînd-o unul altuia, din crengi în crengi.

Și începu să alerge, zvăpăiată, cu ochii abia întredeschiși, cu părul fumegat în vînt... pîndită de ochii lui Dinu.

Fără suflare, se opri subt un nuc, zvîrli pledul pe iarbă, și se prăbuși rîzînd pe el.

Trecură clipe crețe de zumzetul albinelor.

O veveriță, cu coada de tutun roșcat, lumină frunzișul unui alun, și se stinse.

— Dinu!

—...!—

— Dinu! Haide!...

Eși din ascunzătoare și se apropie de Ioana. Se opri lîngă ea, stingherit: se simțea prea înalt,—ca un plop copil dojenit de un spic.

— Te-am prins, Dinule!

—...!?

— Drept pedeapsă, ai să-mi culegi fructe: da?

— Cum nu... doamnă! — îi pierise vitejia!

Intr'o goană, ajunse la conac, luă un coșuleț din sufragerie, și se întoarse în livadă s'o despoae: răzbunare!

Intinsă cu fața în sus, cu mînile subt cap, Ioana aștepta.

In livadă, o furtună scundă, dar vajnică, biruia crengile pomilor.

...Ațipise de-abinelea, cînd simți tresărind o rostogolire la urechile ei: Dinu își răsturnase coșul, și tot soiul de fructe alergau vesel pe iarbă, ca o mascaradă de pitici prunci momiți de focul părului Ioanei.

— Ești ostenit! Așează-te lîngă mine!

Se supuse stîngaciu, lungindu-se pe iarbă, dincolo de fructele care mărgineau pledul.

— Nu acolo! Vin'aici pe pled: ai loc!

Se apropie, așezîndu-se turcește, sprijinit într'o mînă, la picioarele Ioanei. Nu se simțea în largul lui. Nu îndrăznea s'o privească în față; se uita la fructe!

Ioana mușcă dintr'o pară. Mărgele dulci se rostogoliră din miezul moale, udîndu-i bărbia și rochia. Dinu îi întinse batista: se șterse, mulțumindu-i. Ii vedea limba roșie, mlădiindu-se între buzele îmbrobonate de suc.

Simțindu-se privită, Ioana îndreptă spre el o fățarnică încruntare:

— Să-ți dau?... Să nu-ți dau?... Știi ce: Iți dau, numai fructele pe care le vei ghici după aromă: te învoești?

— Cum, doamnă?

— O să vezi!

Se ridică în genunchi, tîrîndu-se legănat lîngă el, și-i legă ochii strîns, cu batista:

— Acum întinde-te pe pled, și stai cuminte!

Ii apropie de nări, o piersică: — Ghici!

Dinu respiră adînc, suflarea de tămîie acrișoară:

— Piersică.

— Da: e a ta.

Mai ghici un măr naiv, și o renclodă cu miros de miere topită. Apoi începu să șovăe. Răspundea încet, și greșea; parfumul Ioanei copleșea aromele fructelor, și îl turbura. Fără să-și dee seamă, își mușca mereu buzele, și cu mînile zmulgea apucat smocuri de iarbă.

Ingenunchiată lîngă el, Ioana se apleca în răstimpuri, ducându-i rînd pe rînd, fructele, la nări: părea că alege și potrivește pietre scumpe, să le incrusteze pe chipul unui idol.

...Căzu o nucă, speriindu-l, și rămase pe pled, amărîtă, cu craniul ei pleșuv eșit din broboada verde.

Jocul oprit o clipă, începu iară. Ioana îi întinse o prună. Așteptînd răspunsul, îi privi cu de-amănuntul nările rumenite de lumină, rotunjite de arome; tresărirea dinților pe buzele umede;

pielea feței, mai brună din pricina batistei care-o curma... și o vînă, sperios albăstrită, pe gît...

Se aplecă mai tare... mai tare... nu se putu stăpîni: își lipi gura închisă, de buzele lui Dinu; pruna îi căzu din mînă. Stătură așa, fără suflare, nemișcați.

Cînd se ridică, amețită, desluși o șoaptă — răspunsul lui Dinu:

— Coarnă.

— A ta e coarna!

Și rizînd, îl sărută pe amîndoi obrajii.

*

Cu coatele rezemate de pervazul ferestrei deschise, Dinu veghea, obraz în obraz cu noaptea.

Iși murmura tainic, după-amiaza din livadă: S'a aplecat... șuvițele ei mi-au învăluit fruntea, obrajii... și i-am simțit gura udă, pe buzele mele...; avea gustul coarnelor coapte...

— Dece mi-a fost teamă? Dece n'am sărutat-o?...

Buzele lui jilave de amintire și de răcoarea nopții, se deschideau și se închideau tremurător, — străpezite de adînca neliniște a mugurilor care vor să înflorească timpuriu.

* * *

Lumina soarelui bătea strîmb.

Căpițele de fîn păreau un norod de broaște țestoase, supus unei vrăji. De subt carapacele bombate de chihlimbar verzui, gîturi de umbră turtită, se întindeau tot mai departe, pe măsură ce soarele se încovoia spre apus...

Lîngă o căpiță, Dinu se odihnea, cu capul pe genunchii Ioanei, împăcat, și bogat de bucurii. Nu gîndea nimic: sufletul lui era miros de sulfină spre Ioana.

Veniseră acolo împreună: Ioana se culcase pe un braț de fîn, el alături; Ioana îi luase capul pe genunchi.

Poate dormise de atunci! Nu-și mai aducea aminte.

Ioana îi netezea fruntea, îi înela părul pe degetele ei: trupul lui era un fuior ascultător, în mînile Ioanei.

Cînd deschidea ochii, zărea de-asupra lui un cuib de aur aureolat pe cer: părul Ioanei, soarele...

Visul galben, de lene, al fînului, umplea văzduhul.

...Trecură răți sălbatece, cîrduri, cîrduri...

Soarele întrezărit pe dealuri, era subțioara arămie a Toamnei, al cărei braț gol, alinta molatec cerul despletit pentru noapte... o clipă cîmpia fu mai blondă; soarele apuse...

...Porniră tăcuți, mînă în mînă, spre conac.

De-asupra capetelor lor tomnatece, cerul cu tîmple albastre, gîndi limpede, lura plină: înseninarea apelor, a frunzelor, a umbrelor.

*

Dezgheţul lunii umpluse streşinele, crengile: picura tăcere în uluce; prin glasul păsărilor, cîntec.

Plopii... fumuri ascuţite de argint.

Priveliştea era tremurătoare, şi grierii—ca picături de rouă în aţe de paianjen.

...Dinu închise ochii umezi de lună; sufletul îi aţipi pe părul Ioanei: o căpiţă mică de soare, moale de miresme calde.

Somnul izvorî surîzînd: un rîu de argint, în care ziua şi Ioana se oglindiră îmbinate, ca jocuri de luceferi galbeni, prin frunzare de aur.

* * *

Zările erau gingave de fulgere; de-asupra livezii, albastrul cerului răcoarea zăduful soarelui. Era o înfricoşare grea: se pregătea parcă pîngărirea icoanei Domnului.

...Dinu se prefăcea că doarme, cu capul pe genunchii Ioanei; Ioana se trudea să citească, veghindu-i somnul.

Bubuitul furtunii se apropia, răsunător, ca un galop de taur subt bolţi de catacombe.

Dinu tremura; îi dîrdîiau dinţii.

Privi din nou, piciorul gol, descoperit de vînt, până sus, peste genunchi: rîvnea să-l apuce, să-l strîngă, să-şi umple mîna, strîngîndu-l...

Venea furtuna: înfiorări şi spaime...

Trebuia se se hotărască odată.

Se îndemna:—Haide... haide!

Îşi lunecă braţul. Se opri. Degetele mîinii erau un îngheţ crispat. Înaintă iar. Cuprinse rotunjimea tare a genunchiului; încremeni, aşteptînd. Îi fugise toată viaţa din trup, în braţ, în mînă. Îşi simţea braţul străin, eşit din el ca un şarpe dintr'o scorbură.

Mîna se tîrî mai jos... cuprinse pulpa... zmunci trupul după ea... şi Dinu se deşteptă cu buzele pe piciorul gol.

Cădeau din cer picuri grei, ca depe un trup năduşit de groază.

Ioana îşi trase piciorul încet. Cuprinse apoi, cu mînile, capul lui Dinu, şi începu să-l clatine uşor:

— Deşteaptă-te, somnorosule: ne prinde ploaia!

Se ridicară. Amîndoi aveau obrajii aprinşi, ochii lucioşi.

Ioana îi privi lung:

— Cîţi ani ai, Dinule?

— Cincisprezece!...

— Ştii Dinule, că-s bătrînă! Pot să-ţi fiu mamă!...

O oceanică pîrîitură de dezgheţ polar, zgudui cerul.

Porniră în goană, ţinîndu-se de mînă.

Ploaia începu.

*

Ud până la piele, Dinu fugi de-a dreptul în odaia lui, să se schimbe.

Minţise Ioana! Minţise! Ştia el bine că nu avea decît douăzeci şi doi de ani!

De ce-l minţise?

Îi sărutase piciorul! Piciorul Ioanei!

Se privi în oglindă, cu dragoste, cu evlavie, ca pe o flamură glorioasă!

Subt cerul afumat, Vara, despuiată de tot avutul, de toate podoabele, gonită din casa ei,—plîngea amarnic, şi blestema, scuturîndu-şi şi zmulgîndu-şi părul lung...

III

.. Pe semne, departe, departe,—pe acolo de unde în zilele de vară soarele se avînta voinic, pe cer,—coborau acum, în străvechi odăjdii de lumină, zilele Toamnei: cu Zorii care înalţă în mînile lor galbene, racla străvezie a răsăriturilor de soare, în care odihnesc moaştele de aur ale celei dintâiu Toamne pămînteşti; cu Amurgurile gîrbove de zare, purtînd prin păduri toacele corbilor; cu Vîntul alb de anii lunii, cadelniţînd pe inserat, tămîia brumei...

Pe semne, deaceia pădurile îngenuncheau în frunzele lor; deaceia castanii îşi începeau lungile mătănii; deaceia tălăngile cirezilor sunau vecernii pe cîmpii; şi deaceia ochiul de raze al cerului privea îngîndurat prin triunghiul cocorilor...

* * *

Era o desnădejde de crengi răstignite de-asupra pămîntului, în zborul cîrdurilor călătoare.

Un pîlc de păsări se frînse pe zare, şi soarele căzu şi el, scuturat în nouri galbeni, ca o vremelnică poamă, coaptă pe creanga pribeagă, între frunzele pribege.

...Dinu îşi întoarse capul spre Ioana, din mers; o întrebă încet:

— I-adevărat că plecaţi în străinătate?

— Da, Dinule: peste o săptămînă.

Tăcură. Inserarea era palidă ca un ceai de tei.

— Şi eu plec... la şcoală...

— Aşa!..

— Plec mîni dimineaţă!

Strînse mai tare braţul Ioanei.

Îi era milă de crîng, de toamnă, de ei. Toate erau abătute, întristătoare: satul din vale, cu grămada sărăcăcioasă de căsuţe

albe, ca un cimitir ovreesc; copilaşul desculţ, care-i privise lung, cu căciula în mînă, ca la o înmormîntare; mugetul unei vaci, de-asupra cîmpiei părăginite...

Se apropiau de conac.

— La cîte ceasuri pleci, Dinule?

— La cinci jumătate.

Îi tremurase glasul.

...Ioana îl cuprinse în braţe, îşi lipi obrazul de lacrimile lui, —şi rămaseră fără de grai, strînşi unul în altul de gîndul despărţirii, ca un pom umed de sevă, despicat în două.

*

După masă îşi luă rămas bun, dela oaspeţii conacului, dela părinţii săi, dela Ioana: îi sărută mîna, faţă cu ceilalţi. Apoi fugi afară.

Colindă livada scuturată, se coborî la iaz şi regăsi pe locul unde Ioana îi dezmierdase trupul, amintirea cea dintăiu.

Rătăci pretutindeni, umil, îndurînd o altă toamnă pe fiecare loc scump.

Tîrziu, se îndreptă spre conac. Lumina lunii îl împovăra ca tăcerea unei mulţimi. Grămezile de frunze îi cuprindeau paşii, însoţindu-l cu oftări uscate.

— Ioana!" Zgribulită într'un şal, cu capul descoperit, îl aştepta pe scări: ca şi odinioară cînd o întîlnise tot acolo...

Veni spre Ioana, întremat de cea din urmă bucurie. Ingenunchie la marginea scărilor; îşi aplecă fruntea pe genunchii ei...

Ioana îi sărută părul, fruntea, ochii, buzele; apoi fugi.

Era singur. Lîngă el, un greer scîncea subţire.

IV

Îşi aştepta „rîndul" pe scaunul cu spetează de lemn, rotunjită la capăt cu un rotocol de hîrtie.

Surise amar, amintindu-şi vorbele directorului: îi adunase pe cei din „cursul superior" în amfiteatru. Intre altele, le spuse:

— Sînteţi băeţi mari, acum; vorbesc cu voi dela om la om, nu-i aşa! Pentru respectarea igienei, şi pentru a da pilda cea bună, celor mai mici, din cursul inferior,—*trebue* să vă tundeţi cu numărul *unu*...

Şi i se păruse că directorul îl privise pe el, mai cu dinadins: părul lui era vestit între colegi, fiindcă „friza natural". Ceilalţi se răsvrătiseră: înjghebaseră întruniri în repetitor, cu discursuri; făcuseră tainic, în dormitor, legămînt de nesupunere, faţă de această „nemaipomenită persecuţie!"

El se resemnase; îi era lene să mai lupte: prea era abătut!

...Îi ţiuiau urechile de cîntecele sprintene ale foarfecilor! Alături de el, un domn—care-şi ţinea pîntecele pe genunchi, ca pe altcineva, mai mic—îşi răsuci musteaţa, întinse gîtul spre oglindă, încruntînd sprîncenile; se dădu îndărăt, se mai unse cu cosmetic; iar se apropie de oglindă, cercetîndu-şi cu băgare de samă faţa pudrată, ca pe un pergament cu buchi mici; şi în sfîrşit, începu să-şi închee gulerul crohmolit, ofînd.

Prin oglindă, Dinu mai văzu două capete: unul chel, cu frunte pîntecoasă, al cărui craniu era curmat din tîmplă în tîmplă, de un portativ sur; celălalt, cu păr negru scurs până jos pe ceafă, în şuviţe murdare caşi gulerul care le acoperea.

Închise ochii, scîrbit. Îşi revărsă sufletul, ca un vînt, departe, şi cuprinse într'o îmbrăţişare de largă duioşie toate amintirile, pe toate locurile...

Cînd deschise ochii, îşi privi părul, lung: părea neliniştea de-aramă, strînsă de pe grîe, din toamna crîngului, din amurgurile soarelui pe iaz; părea dezmierdare întrupată din părul Ioanei...

— Doriţi să vi-l scurtăm?

Tresări: îi venise rîndul.

— Cu numărul unu.

— Aaa!

Ţăcănea maşina rece, şerpuind şi buclele roşietice cădeau în valuri mici şi plîngătoare, înfiorîndu-i obrajii.

Cădeau, cădeau, frunzele toamnei lui.

I se despuia sufletul. Închise ochii. Incepură să-i picure lacrimi, pe obraji.

— Sînteţi suferind?

— Da... toamna am migrene.

Un băeţel soios, la un semn al „patronului", începu să măture la gunoiu părul care lumina podeaua.

Eşi de acolo, mai singur. Se strînse în paltonul de uniformă, îşi ridică gulerul şi se îndreptă spre şcoală.

*

Un copilaş mărunt, cu geanta în spate, cu cîteva castane într'o mînă, cu calamara în cealaltă,—se împiedică din goană şi căzu, scăpînd castanele şi calamara pe trotuar.

Cerneala răspîndi pe asfaltul prăfuit un buchet de violete umede.

Copilaşul se ridică plîngînd, zguduit de suspine, cu pumnii pe ochi, aşteptînd parcă osînda...

Dinu îi ridică şapca, i-o puse pe cap, îi alintă obrajii aprinşi şi trecu mai departe, păstrînd în ochi drăgălaşa mîhnire a copilaşului, ca pe un mărţişor găsit în stradă, pentru mîhnirea lui.

Ionel Teodoreanu

Toamnă...

Mamă,
Să-mi spui de ce-s bolnavi copacii,
De ce-s aşa de galbeni şi de goi,
De ce le cade frunza prin noroi,
De ce-s aşa de singuri azi, săracii...

Mamă,
Să-mi spui atîţia nori unde se duc,
De ce-au venit să nu mai fie soare,
De ce e cerul vinăt spre 'nserare,
De ce sînt negre frunzele de nuc.

Mamă,
Să-mi spui in lume cine a murit
De s'au uscat atîtea frunze moarte,
De au rămas pădurile deşarte,
De-i tot pămîntu-atîta de mîhnit.

Mamă,
De ce e cîmpu-atîta de pustiu
Şi peste tot e parcă fum mereu;
Oare-a murit în ceruri Dumnezeu,
Sau vine-o noapte mare, şi-i tîrziu...

Demostene Botez

Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanţe, şi cerinţele timpului de faţă

Intrucît măsurile d-lui Titulescu asanează criza socială.

„Mai mult ca oricînd problemul financiar e azi expresiunea tangibilă a problemului social, pe care războiul a avut darul să-l aşeze subt prisma mondială".
(*N. Titulescu*, Ministru de Finanţe Exp. de motive la budget p. 3).

In toate timpurile în adîncul sufletesc al maselor a existat în stare latentă germenele crizelor sociale, manifestate printr'o luptă de clasă cînd mai aparentă sau mai violentă, cînd mai domoală şi mai reţinută. Cu toate acestea istoria nu cunoaşte un precedent care să fi repus mai brusc şi mai brutal chestiunea socială ca războiul mondial. Lucrul nu trebue să ne mire. După revendicările din ce în ce mai mari şi mai susţinute ale claselor muncitoare dinainte de 1916, cel mai mare războiu din cîte cunoaşte până acum istoria, prin faptul care era de aşteptat, că ororile lui fizice şi morale au atins mai ales masele, prin subproducţia fatală care l-a însoţit şi prin deplasarea bruscă şi injustă de averi care l-a caracterizat, nu putea să nu aibă ca urmare deslănţuirea luptei de clasă. Unele din ţările beligerante,—şi nu cu necesitate cele învinse,—au căzut pradă deslănţuirii violente a crizei sociale.

Altele avînd norocul să nu fi îndeplinit până în acest moment critic condiţiile triste ale izbucnirii violente, simt totuşi că la baza edificiului lor social ceva clocoteşte şi ceva se clatină. De altfel pentru a se vorbi de o criză socială care pune în pericol viaţa unui stat nu e nevoe numai decît de vărsări de sînge sau alte violenţe; simpla frecare şi ură neobişnuită dintre clase e suficientă pentru a paraliza mersul maşinii sociale. Deaceia, toţi oamenii de stat—deja demult îngrijoraţi—caută mijloacele cele mai potrivite, dacă ele există spre a preveni o criză mai acută; iar dacă criza acută ar fi de acum ex-

clusă, să înlăture cauzele clocotirii care turbură dezvoltarea armonică a vieţii sociale.

Unii cred că singura condiţie a restaurării relative a armoniei, ar fi de natură economică şi anume ar fi intensificarea producţiei; dar alţii mai clar văzători, pe lîngă imposibilitatea de fapt a punerii în aplicare imediată a acestui remediu, consideră că *repararea injustiţiilor produse de războiu este primordial indispensabilă pentru o ameliorare a situaţiei*.

În timp de subproducţie pentru moment insurmontabilă, nu există în mîna Statului alt mijloc mai indicat de pus în aplicare decît ca,—menţinîndu-se pe terenul organizaţiei actuale burgheze şi tocmai în acest scop,—să încerce o mai justă repartiţie a bunurilor rămase, şi aceasta nu se poate face decît printr'un sistem adequat de impozite, adică printr'un mijloc *financiar*, sau cum am zis noi din punctul nostru de vedere, printr'un socialism de războiu calculat şi voit. *

Unii cred că un sistem ideal de impoziţie *nu trebue* să aibă nici o preocupare de ordin social, ci numai una de ordin pur fiscal. Este teoria deja veche demult combătută şi nesusţinibilă decît într'o societate ideală, unde marile injustiţii sînt de domeniul trecutului sau al manifestărilor culpabile a unor izolaţi.

Alţii cred că nici un sistem fiscal, oricît de perfect şi bine intenţionat ar fi conceput, *nu poate* să îndeplinească şi o misiune socială pe lîngă cea fiscală, chiar dacă ar fi de dorit în principiu, subt pedeapsă pentru el şi pentru societate de a nu atinge nici una nici alta din cele două misiuni încredinţate.

Şi cu toate acestea în timpurile moderne ştiinţa preconizează că un sistem raţional de impozite *nu trebue* şi *nu poate* să nu aibă preocupări şi efecte de ordin social, pe lîngă—se înţelege—efectele lui clasice de ordin fiscal. Iar dacă aceasta este adevărat în principiu,—în urma războiului mondial,—adică a celui mai mare făuritor de nedreptăţi, misiunea socială a impozitului revine pe primul plan, *iar pentru unele forme ale impozitelor, misiunea socială trebue să fie misiunea lor exclusivă.*

În ce mod impozitul poate urmări şi atinge dreptatea socială?

În general vorbind prin roaderea sistematică a averilor cu cît sînt mai mari şi mai puţin muncite şi prin cruţarea sistematică a averilor cu cît sînt mai mici şi mai muncite. Aceasta nu este în fond —deşi mai indirect—decît expresia unei opere de repartiţie.

În special vorbind,—dacă avem în vedere numai impozitul normal—adică acela care nu atinge decît o parte din *venitul* particularilor,—atunci concepţia progresivităţii pronunţate a cotelor, oprind acumulări prea mari de avuţii *în viitor*, poate odată cu dreptatea propriu zis *fiscală*, să prepare o înfăptuire relativă a dreptăţii *sociale în viitor*, consacrînd însă, bine înţeles, nedreptăţile sociale deja înfăptuite până la punerea lui în aplicare.

Dacă însă la un moment dat, nevoi complexe impun aşezarea unui impozit chiar pe capital, atunci este evident că pe lîngă dreptatea propriu zis *fiscală*, realizată în general prin preluarea progre-

* La noi jumătate din opera îmbunătăţirii repartiţiei şi anume aceia a bunurilor deja demult rău repartizate, s'a făcut prin exproprierea rurală. Rămîne acum de realizat repartiţia bunurilor rău deplasate de războiu, precum şi repartiţia pagubelor şi mai ales a marilor sarcini care apasă azi pe umerii naţiunii.

sivă din venit, se poate înfăptui eo ipso dreptatea *socială* chiar subt forma reparării injustiţiilor *deja înfăptuite*.

Or, în momentele actuale ne găsim în faţa a două feluri de nedreptăţi sociale: una mai veche şi mai domoală rezultînd din lipsa până la războiu a unui sistem de impozite care să satisfacă cel puţin dreptatea fiscală prin împedecarea acumulărilor injuste pentru viitor; alta cu mult mai importantă, căci e mai presantă şi mai acută, rezultînd din deplasarea bruscă şi neîntemeiată a avuţiilor produse din cauza războiului şi a politicei financiare din timpul lui, celace a permis îmbogăţirea unora în dauna altora fără nici un titlu nou.

De aci urmează că sistemul de impozite ce trebuia neapărat să instituim după războiu, era acela care,—după satisfacerea nevoii fiscale şi a dreptăţii fiscale propriu zise,—să remedieze ambele feluri de injustiţii sociale de mai sus, cu precăderea celei mai presante.

D. Ministru de Finanţe,—judecînd după teoretizarea monumentală ce însoţeşte opera sa financiară, — este şi d-sa un adept al ideii că impozitele trebue să urmărească neapărat o misiune socială, nu numai una fiscală.

Dar cum rezolvă în fapt opera d-lui Titulescu chestiunea dreptăţii sociale?

Pentru a răspunde la această întrebare, să trecem în revistă în mod succint diferite impozite ce compun opera d-lui Titulescu şi anume: *impozit progresiv pe venit, impozit pe avere şi îmbogăţirea de războiu, impozit pe succesiuni, impozit pe lux şi cifra de afaceri precum şi situaţia impozitelor indirecte.*

Impozit progresiv pe venit.—Sistemul dărilor noastre directe de până azi era cît se poate de rudimentar atît din cauza lipsei lui de elasticitate cît şi din cauza lipsei la baza lui a unui criteriu de dreptate. Proporţionalitatea fiind ideia lui de bază, bogaţii caşi săracii plăteau până la un punct la fel, din punct de vedere economic, iar dela un anumit punct, săracii plăteau mai mult decît cei avuţi, din cauza lipsei de supleţe adequată, inerentă proporţionalităţii. Lăsăm la oparte faptul că unele dări, precum patentele şi în special capitaţia, nu erau nici măcar proporţionale ci fixate arbitrar, precum şi faptul că imperfecţiile care caracterizau vechiul sistem, făceau ca o bună parte din veniturile cetăţenilor să nu fie *de loc* atinse, chiar în domeniul impozitelor proporţionale.

Reforma contribuţiilor noastre directe conform cu noulle date ale ştiinţei era deci—deja demult — o chestiune arzătoare, dar care n'a putut fi rezolvată la timp din cauza sclerozei democratismului nostru.

Cea dintâiu încercare în sensul înlocuirii tuturor dărilor directe cu un singur impozit progresiv pe venit, tip german, a făcut-o Em. Costinescu la 1910, fără însă ca această frumoasă încercare să reuşască.

Tocmai cu 10 ani mai tîrziu, necesităţi de toate felurile presînd, d. dr. I. N. Angelescu—făcîndu-se ecoul exigenţelor timpului—alcătueşte un proect de impozit progresiv pe venit, inspirat mai ales după varianta legii italiene, pe care-l depune pe biuroul Camerei din iniţiativă parlamentară în Decemb. 1920, proect care rămîne însă fără urmare oficială, întrucît în curînd guvernul avea să prezinte şi el un asemenea proect.

În adevăr, d. Ministru de Finanţe prezintă îndată după acela proectul său de reformă a impozitelor directe, introducînd pentru prima oară în România *impozitul progresiv pe venit subt forma cedulară şi globală reunite.*

In materie de impozit pe venit două erau excepţiile dominante ale orei actuale: a) impozitul *unic* progresiv pe venitul global, care taxează după o scară progresivă *intregul venit net* al contribuabilului fără a ţine samă de diferitele lui surse, iar pentru o uşoară discriminare după sursa avuturilor se complectează impozitul global printr'un impozit complimentar pe capital (nu impozit pe avere, ci plătit tot din venit) diferit cotat după cum averea provine din muncă exclusivă, sau din capital,—acesta este tipul de impozit pe venit *german* la care *progresivitatea* primează *discriminarea;* b) impozitul cedular care imparte veniturile după diferitele lui surse, fiecare sursă fiind taxată cu o cotă mai mult sau mai puţin ridicată după cum e vorba de un venit rezultind din capital fără muncă, din capital cu muncă, sau din muncă exclusivă, şi in urmă după diferitele taxări de mai sus,—in principiu proporţionale,—venitul net global al contribuabilului este atins in *subsidiar* de un impozit *complimentar* progresiv şi care constitue elementul personal al impoziţiei. Acesta este *tipul sistemului englez income tax* şi *super tax*, care in ultima lui etapă evolutivă pretinde să infăptuiască atit cea mai perfectă *discriminare* după postulatele dreptăţii cit şi cea mai largă aplicare a principiului personal al *progresivităţii.* *

Legea d-lui Titulescu adoptă sistemul englez, mai ales subt forma in care el a fost aplicat in Franţa de către cel de al doilea proect Caillaux (1907) devenit in urma unor transformări, complectări şi multe discuţii actuala lege a contribuţiilor directe in Franţa, precum şi in unele privinţe subt forma in care sistemul englez a fost aplicat in Italia prin legea contribuţiilor directe, votată şi acolo tot după războiu.

In general vorbind, legea contribuţiilor directe a d-lui Titulescu pare a ţine samă de ultimele perfecţionări ştiinţifice ale sistemului, căutind chiar pe alocurea să adaoge ea insăşi cite ceva la ultimele perfecţionări.

Sistemul cedular al d-lui Ministru de Finanţe imparte toate veniturile in 7 categorii sau „cedule" denumite alfabetic, precum urmează :

Ced. A.—Cuprinde venitul proprietăţilor funciare *neclădite;* cota ei de impozit e de 15 la sută cu o mică degrevare in caz cind venitul nu trece de 6000 lei anual, de 10 la sută pentru vii şi livezi de pomi roditori dacă acestea nu trec de un hectar, de 18 la sută dacă pămintul e arendat şi de 34 la sută dacă contribuabilul e absenteist (art. 3).

Ced. B.—Venitul proprietăţilor funciare *clădite* a cărui cotă e 15 la sută cu degrevările următoare: dacă venitul nu trece de 3000 lei, venitul imposabil se reduce la o treime; iar dacă trece de această sumă, dar nu trece peste 10000 lei, porţiunea până la 5000 se reduce la o cincime (art. 12, vezi insă şi art. 14 al. e.). Parlamentul a adăugat un art. 17 bis, care impune pe absenteişti la 30 la sută in loc de 15 la sută cu o singură excepţiune!

Ced. C.—Cuprinde o nouă masă impozabilă, necunoscută dreptului vechiu fiscal şi anume: venitul exploataţiunilor agricole, deosebit de venitul impus la Ced. A., care era egal nu cu venitul *real*, ci numai cu valoarea locativă a pămintului. Impreună cu Ced. A, aceasta este cedula poate cea mai importantă, intrucit ambele privesc masa noastră muncitoare principală, adică ţărănimea proprietară mică de pămint. Cota impusă este 12 la sută (excepţional 18 la sută) cu o mică degrevare dacă venitul acestei cedule nu trece de 3000 lei (art. 18—19 din lege).

Ced. D.—Venitul intreprinderilor industriale şi comerciale a cărei cotă este de 10 la sută pentru venitul fabricilor, intreprinderilor miniere şi de transport, şi de 12 la sută pentru veniturile *comerciale* propriu zise,—afară de cazul celor ce fac operaţiuni de bancă, scont sau imprumut cind cota e de 14 la sută. Veniturile societăţilor sint de două ori impuse : odată in mina societăţii (Ced. D), altă dată in mina acţionarului (Ced. G).

Ced. E.—Veniturile rezultind din profesiuni şi ocupaţiuni necomerciale ca : profesiuni libere, orice alte exploataţiuni lucrative de orice fel. Aceasta este „cedula *sweeping*, cedula matură", o cedulă foarte largă intrucit adună pentru impunere *toate veniturile de orice fel care nu sint prevăzute in special in nici o altă cedulă*. Cota este de 10 la sută redusă pentru dijma sătenilor la 8 la sută şi cu o degrevare constind in a socoti numai pe jumătate porţiunea venitului până la 3000 lei, dacă totalul acestui venit nu trece de 12000 lei.

Ced. F.—Lefuri, indemnităţi, salarii, pensiuni şi rente viagere impuse cu 6 la sută, insemnată cedulă fiindcă priveşte impozitele pe care le plăteşte clasa muncitoare propriu zisă.

In fine *Ced. G.*—Venitul valorilor mobiliare, creanţelor, depozitelor şi garanţiilor atinse in general cu 15 la sută, redus la 13 la sută dacă e vorba de venituri din obligaţiuni cu dobindă până la 5 la sută şi din titluri ale societăţilor pur industriale,—şi la 12 la sută dacă e vorba de venitul depozitelor la bănci.

Acesta e capitolul impozitelor cedulare.

După ce veniturile plătesc impozitele proporţionale de mai sus, ceiace rămine contribuabilului ca elemente de venit *absolut net*, se adună şi astfel avem cifra *venitului global net* al contribuabilului. Acest venit net este supus la un nou impozit *complimentar*, care de data aceasta atinge venitul in totalitatea lui fără a mai avea in vedere sursele lui diferite,—aceasta a fost opera impozitelor cedulare,—ci are in vedere numai persoana contribuabilului şi cifra totală a veniturilor sale pe care le atacă astfel după o scară *progresivă* cit se poate de redusă fără să fie zero la veniturile cele mai mici şi după o cotă cu atit mai mare cu cit ne ridicăm pe scară. Cota impunerii, după ce se operează unele scutiri şi degrevări la bază,—este de 2 la sută la veniturile până la 10000 de lei şi merge impărţind creşterea cifrei veniturilor in tranşe, atinse cu o cotă din ce in ce mai mare până cind atinge aproape 50 la sută la un venit de 20 milioane, de unde cota rămine staţionară (art. 64 al. 1 din lege).

Acesta este impozitul *complimentar* pe venitul global.

Este uşor de remarcat că afară de Cedula C, care cuprinde veniturile exploatărilor agricole,—aproape toate celelalte impozite cedulare nu sint decit vechile impozite: *foncieră* (Ced. A şi B), *patentă*, *impozite pe veniturile valorilor mobiliare*, *taxa pe salarii*,—denumite şi catalogate altfel şi mai ales cotate altfel in sensul unei măriri a cotelor; * se poate vorbi chiar de o diferenţiere a naturii lor, intrucit

* Discriminarea la cedule a avut la inceput in Anglia un simplu scop de uşurare a evaluărilor şi incasărilor şi abia mai tirziu—mai ales in Franţa şi *Italia*—s'a făcut după anumite criterii de dreptate fiscală.

* Să remarcăm totuşi că ced. E. cuprinzind *„orice alt venit periodic sau accidental"*, cu toate că n'ar fi prevăzut anume in vre-o ce-

ținîndu-se samă în noul sistem de anumite elemente personale privitoare la contribuabili, se tinde a se introduce pe cît se poate chiar în domeniul acestor impozite,—personalitatea impoziției. *Cu toate acestea trăsătura fundamentală a impozitelor cedulare rămîne* **proporționalitatea** *caracteristică vechilor impozite.*

Adevăratul element nou și important în noul sistem al contribuțiilor directe stă în înființarea impozitului complimentar pe venitul global care,—dată fiind progresivitatea care stă la baza concepției lui, unită cu scutirile și degrevările la bază,—tinde să transforme impoziția din reală ce era în personală și din proporțională ce era în progresivă.

Așa dar *discriminarea* veniturilor unită cu *progresivitatea* impunerii, iată cele două elemente care își dau mîna în sistemele moderne pentru a înfăptui maximul de dreptate fiscală și indirect socială.

In sistemul german, progresivitatea este principalul, discriminarea accesoriul, iar în sistemul englez și al nostru discriminarea pare principalul și progresivitatea accesoriul.

In general vorbind se poate zice că sistemul cedular preocupat mai ales de discriminare, cu ocazia împărțirii veniturilor în diferitele cedule, dă un prea mare cîmp de aplicare—și se pare că e greu să facă altfel—*proporționalității* care este tipul impoziției injuste și nedemocrate; abia în subsidiar și anume cu ocazia impozitului complimentar pe venitul global, progresivitatea, adică baza dreptății în materie fiscală, își găsește și ea cîmpul de aplicare.

Dacă sistemul e combinat în așa fel încît rendementul impozitelor cedulare este mai mare decît rendementul impozitului pe venitul global, atunci, evident, proporționalitatea—adică injustiția fiscală—subt cuvînt că urmărește discriminarea, predomină asupra progresivității care reprezintă justiția în impunere și atunci opera de conformare a sistemului contribuțiilor directe cu principiile justiției și ale democrației se reduce la prea puțin lucru. Se pare că sistemul german cași proectul rămas fără urmare în Franța al lui Doumer, dau mai puțin loc la această rea urmare.*

Sistemul cedular al d-lui Titulescu este în așa fel întocmit încît rendementul impozitelor cedulare reprezintă, la un total al întregului rendement al contribuțiilor directe de 1,663,000.000 (după prevederea cea mai optimistă),—cifra foarte mare de 1,260,000,000, pe cînd rendementul impozitului progresiv pe venitul global este numai de 403,000,000.** *Așa dar sistemul nou al contribuțiilor directe nu ne dă pe bază de progresivitate propriu zisă decît o pătrime din totalul impozitelor directe; trei pătrimi ni le furnizează în principiu sistemul vechiu al proporționalității,—dreptatea fiscală este astfel numai pe un sfert satisfăcută, dacă am putea zice așa.*

Trebue să recunoaștem însă că odată adoptat sistemul cedular, la locul celui unic progresiv pe venitul global,—el e supus, în mînile

dulă,—transformă concepția veche a impozitului care nu atingea decît ce cuprindea legea expres,—într'una care dă posibilitate Statului să-și ia partea *din orice venit imaginabil* al particularilor.

* In schimb sist. german nu permite ca cel englez realizarea *stopajului la sursă*—adică atingerea veniturilor înainte chiar ca ele să intre în mîna contribuabilului.

** Exp. de motive. Monitor p. 2424 Desb. C.

d-lui Titulescu și mai ales a Comisiei fiscale, unor remanieri, care sînt tot atîtea îmbunătățiri din punct de vedere al dreptății fiscale.

Iată pe cele mai însemnate.

In primul rînd,—deși în principiu sistemul cedular nu se pretează comod la instituirea progresivității, ci numai la proporționalitate și discriminare, totuși d. Titulescu proprio moto și cîteodată complectat de comisia fiscală și de parlament,—spre deosebire de legiuitorul francez care nu are decît o singură cotă pentru fiecare cedulă,—prevede pentru fiecare cedulă 2 sau chiar 3 cote însoțite și de unele degrevări după anumite considerațiuni de justiție fiscală, căutînd astfel să introducă un rudiment de progresivitate și la cedule.

Astfel ced. A are trei cote 10, 15, 18 precum și scutiri prevăzute la art. 8 punct 2; ced. B. 15 la sută cu degrevări prevăzute de art. 12 al. 2 și scutiri la al. b art. 17; Ced. C. 12 și 18 cu o mică degrevare; ced. D. 10, 12 și 14 la sută cu degrevări la bază cuprinse în art. 25 și așa mai departe cu mici diferențe de cote și degrevări la bază.

Ceva mai mult: la art. 30, pentru a se tempera nedreptatea proporționalității dela ced. D. (ven. industr. și comerț) se introduce *o supratax̆ă pe veniturile urcate* și anume unu la mie pe cifra de afaceri între 500 mii și un milion sporită cu unu la mie pe fiecare nou milion până la 4 milioane. Această supratax̆ă este pusă chiar *la cedulă* și deci în afară de impozitul complimentar pe venitul global pe care contribuabilul îl va plăti după regula comună. Ideia unei suprataxe progresive a veniturilor urcate, chiar la cedulă, s'a admis în Franța numai ca o *taxă asupra marilor magazine* din cauza dorinții legiuitorului „de résister au courant qui emporte la société vers la concentration industrielle et commerciale et de mettre au service du petit comerce les armes fiscales dirigées contre l'incontestable supériorité économique de ses concurents" (Allix Tr. de la sc. des Fin. p. 507—508 Ed. 921).—D. Titulescu inspirîndu-se dela principiul mai general de justiție al aplicării progresivității și la cedule dă principiului restrîns la Francezi, o aplicabilitate generală la toate afacerile în stil mare.

Comisia fiscală, adăogînd un nou aliniat la art. 30, schimbă modul de taxare cînd e vorba de contribuabilii obligați la publicarea bilanțului sau care, avînd registre regulat ținute, pot dovedi fiscului cifra reală a venitului lor net. Pentru aceștia, în loc de taxa de mai sus pe *cifra de afaceri*, se prevede o taxă specială de 1—20 la sută pe venitul efectiv care trece de 30.000 lei „după rentabilitatea capitalului, adică după raporturile dintre beneficiul net și capitalul pus în întreprindere". Comparativ cu taxarea pe cifra de afaceri, taxarea pe venit poate fi mai dulce sau mai aspră după împrejurările concrete diferite.

In afară de aceasta, după cum la cedule d. Ministru de Finanțe încearcă să asupleze proporționalitatea cu o ușoară progresivitate, tot astfel—și aceasta e și mai important—la impunerea pe venitul global d-sa introduce o *nouă discriminare în domeniul însuși al progresivității impozitului pe venitul global.*

In acest scop se prevede reducerea veniturilor cedulare în calculul venitului general astfel: pentru veniturile din capital și muncă reducerea e de 20—30 la sută, pentru venitul profesiunilor libere și ocupații necomerciale 30 la sută, pentru cele din salarii 50 la sută. (Exp. de motive, p. 2404, Monit. și art 58 din lege). Pentru realiza-

rea acestei discriminări Italienii, deși au un sistem cedular în unele puncte diferit de al nostru tocmai spre a introduce o mai largă discriminare, au recurs în 919 (pe lingă împărțirea chiar a cedulelor în acest spirit) la un impozit pe capital de 1 la mie.

Acestea sînt îmbunătățirile în sensul dreptății fiscale din sistemul d-lui Titulescu.

Iată acum lacunele lui din același punct de vedere.

Idealul combinării discriminării cu progresivitatea pe toată linia, cere introducerea la cedule subt o formă sau alta a elementului personal al progresivității. Dar tendința în acest sens a legii d-lui Titulescu este încă departe de a înfăptui deziderate măcar mijlocii. Astfel suprat xa veniturilor cedulare urcate nu e prevăzută decît la cedula D.; ar fi fost de dorit ca acest sistem sau un equivalent să asupleze toate cedulele, pentru a atenua astfel în mod simțitor efectele nedemocratice ale proporționalității. Tot astfel degrevările și scutirile veniturilor cedulare mici au, ori o amploare cît se poate de restrînsă, ori ele lipsesc complect. Așa de ex. dacă la ced. B. găsim în art. 17 al. b o însemnată scutire în baza căreia casele de locuit ale agricultorilor sînt apărate de orice impozit,—celelalte degrevări prevăzute la ced. A. și B. (art. 8 p. 2 c. b. n. cu 7 al. c și 14 al. d și e) sînt mici și condiționate, iar la ced. C ele se reduc la o singură degrevare mică și condiționată. Nici scăderi pentru asigurări în contra riscurilor, nici scăderi de dobînzi pentru sumele împrumutate în vederea exploatării la ced. C.! Coeficientul la valoarea locativă pe baza căreia se fixează pe categorii impersonale venitul impozabil al acestei cedule, este rigid—căci e aproape cu totul lipsit de elemente în legătură cu starea de fapt și persoana contribuabilului, care i-ar da o relativă elasticitate. *

Această cedulă care privește venitul unei prea însemnate părți din populația producătoare este cu mult mai democratic tratată de ex. în sistemul francez și mai bine tratată acolo decît cedula industriei și comerțului. In adevăr, legea franceză scutește 1500 fr. în toate cazurile, iar fracțiunea dela 1500 la 4000 fr. nu comptează decît pe jumătate.**

Cedula E. pe lingă primitivismul și arbitrarul impunerii eventuale prin vechiul sistem *indiciar* subt forma prezumțiilor trase din chirie și felul de viață,—pe lingă impunerea pe baza chiriei a unui venit cîteodată *inexistent* (art. 35 al. 3),—prevede numai o scutire absolut minimală și anume 1.500 lei din venitul total al cedulei, dacă aceasta nu trece de 12.000 lei (art. 33 al. ult.). In Franța, de oparte aplicabilitatea sistemului indiciar este cît se poate de restrînsă, de alta scutirea la această cedulă merge pănă la 6.000 fr. (30.000 lei), iar porțiunea dela minimum scutit pănă la 8.000 fr. nu comptează decît pe jumătate.

Cedula F. privitoare la lefuri, *salarii*, pensiuni, etc., era cît se poate de nedemocratic concepută în forma primară a proectului depus, căci ea nu scutea decît veniturile pănă la 2.400 lei pentru lucrătorii

---

* Dispozițiile art. 59 nu exclud degrevările ce se puteau face la această cedulă,—cum s'au făcut și la altele.

** In ultimul moment parlamentul nostru a introdus un rudiment de degrevare, prevăzînd la art. 18 al. 2 că, dacă venitul nu trece de 3000 lei, 1000 lei se vor socoti la calculul cedulei, numai pe jumătate. Degrevarea este neinsemnată.

manuali. Comisia fiscală,—isbită de micimea acestor degrevări la o cedulă ce impune veniturile *rezultînd numai din muncă*,—a majorat cifra scutită pănă la 9.000 lei anual în comunele cu o populație de peste 50.000 loc. (art. 37 remaniat de Com. fisc.). Legea franceză prevede la această cedulă cea mai largă exempțiune la bază; ea scutește veniturile pănă la 6.000 fr. ceiace—dată fiind situația monedei franceze față de a noastră—reprezintă pentru noi 30.000 lei. In afară de aceasta, porțiunea între minimum scutit și 8.000 fr. (40.000 lei) este socotită acolo numai pe jumătate. Solicitudinea legiuitorului nostru față de pătura muncitoare a țării noastre,—adică a marei mase a locuitorilor productivi dela sate și orașe,—trebuia să fie mai mare. Comisia noastră fiscală, mai largă ca d. M. de Finanțe, n'a mers totuși atît de departe pe calea justiției și a democratismului cît s'ar fi cuvenit.

La Cedula G. și anume cea privitoare la veniturile valorilor mobiliare de tot felul, orice degrevare la bază, sau suprataxă a veniturilor urcate au fost excluse, la noi cași la Francezi de altfel. Socotim că este o eroare și o mare nedreptate faptul de a se lovi în mod sistematic venitul valorilor mobiliare fără distincție, *mai ales acum după războiu*—pentru motivul banal și neîntemeiat că el provine dela un capital leneș. In afară de faptul că în timpurile actuale micile plasamente tind să fie cele mai numeroase (și așa cere democratismul timpurilor nouă), astfel că lovind în ele se lovește la fel clasa nevoiașilor care economisesc cu acela a bogătașilor,—trebue să reamintim și să subliniem încă odată faptul că războiul a fost întreținut mai ales de punga detentorilor de numerar *și valori imobiliare cu dobîndă fixă*. Socialismul timpului care a comandat noua repartiție a pămînturilor rurale, a lovit numai clasa marilor proprietari; același socialism confiscînd nouă din zece părți a averilor în valori mobiliare lovește fără alegere atît în bogați cît mai ales în săraci, ceiace este absolut nedrept. De aceia degrevările la bază și o suprataxă pe veniturile urcate, era de rigoare la cedula G. *

In fine să remarcăm că cotele tuturor impozitelor noastre cedulare sînt cu mult mai ridicate decît cotele respective din alte țări. ** Dacă ținem socoteală că cedula este sediul proporționalității,—aceasta însamnă că cotele proporționale, care lovesc la fel pe săraci și pe bogați, sînt la noi mai mari ca în alte țări.

Situația se agravează cu ocazia felului cum a fost conceput impozitul complimentar pe venitul global.

Mai întîiu fixarea venitului scutit la cifra de 3.500—4.000 lei, cît prevede proectul, este prea mică, dată fiind scumpetea actuală a vieții produsă în însemnată parte de valul impozitelor indirecte precum și,

---

* Comisia fiscală încercînd să asupleze puțin rigiditatea Ced. G. face o diferență neîntemeiată între veniturile titlurilor societăților pur industriale pe care le impune cu 13 la sută și între veniturile celorlalte valori impuse cu 15 la sută (art. 42). Tot astfel prin art. 93 al. 3 Com. fiscală prevede că veniturile valorilor mobiliare propriu zise vor fi socotite la calculul venitului global *pe 1921-922*, numai pentru 60 la sută. Amendamentul este de puțină importanță.

** In special o parte a proprietății rurale și întreaga proprietate urbană atît de tragi-comic paralizată de legea de clasă a chiriilor, trebuiau în numele justiției să fie supuse cîtăva vreme după războiu, unui sistematic tratament de favoare și dimpotrivă viile și pădurile trebuiau atinse mult mai sever, cași comerțul în general, căci acestea din urmă au cîștigat enorm pe urma războiului, pe cînd cele dintîiu au pierdut.

în general vorbind, de depricierea monedei. Legea franceză scutește de impozitul complimentar veniturile până la 6.000 fr., ceiace în moneda noastră însamnă 30 000 lei față de 3.500 sau 4.000 cît scutește legea d-lui Titulescu (art. 60).

Deosebit de aceasta, pe cînd *degrevările pentru sarcini de familie* intră la Francejî de cel puțin două ori în funcție,—odată la fixarea cifrei venitului global și altădată pentru a reduce cifra impozitului odată fixată,—*pe lîngă degrevările de același fel dela cedule*, la noi „sarcinile de familie dau drept la degrevări o singură dată, fie la impozitul cedular cel mai ridicat... fie la stabilirea impozitului pe venit" (Exp. de motive, p. 2409, Monit., Desb. Cam. și art. 61 din lege).

Dar cea mai gravă lacună a sistemului nostru de impozit complimentar pe venit este rezultatul neașteptat de nedrept la care ne duce *progresiunea* obișnuită a cotelor,—*dată fiind deprecierea extraordinară a monedei noastre*. Dacă la punctele extreme ale progresiunii, adică la veniturile minimale deoparte și la cele care trec de ultima sumă urcată la care se oprește progresia de alta,—atît la noi cît și la Francejî de ex., cota este aproape aceiași: 2 la sută pentru veniturile mici, 50 la sută pentru veniturile foarte mari,—înăuntru celor două extreme unde joacă scara, *progresiunea proectului unită cu deprecierea monetară duce la o impunere extraordinar de mare a veniturilor mici și mijlocii față cu o impunere mult mai dulce a acelorași venituri în celelalte țări*. Astfel dacă considerăm de ex. venitul de 20.000 fr. în Franța, cota, cu care el este impus acolo, este de 2 la sută. La noi 100.000 lei, corespondentul economic în lei depreciați lui 20.000 fr. sînt impuși după scara d-lui Titulescu la circa 12 la sută, adică de șase ori mai mult. *Aceasta însamnă că impozitul complimentar care prin personalitatea și progresivitatea lui, era menit să introducă în sistemul impozitelor noastre elementul justiției și al democratismului,—astfel cum e conceput de d. Titulescu atinge mai greu veniturile mijlocii și cele mici, ușurînd pe cele mari prin proporționalitatea cotei dincolo de o anumită cifră*. D. C. Stere, în discursul său din Cameră cu privire la impozitul pe venit (Șed. dela 28 Maiu 921) a arătat în mod documentat și luminos aceste efecte nefaste ale „acțiunei perfide și insinuante a progresiunii", dacă nu ținem samă de situația noastră monetară. *

Din toate cele de mai sus urmează că reforma contribuțiilor directe a d-lui M. de Finanțe nu satisface decît în mod redus exigențele de dreptate fiscală ale timpului nostru.

Impozitul pe lux și cifra de afaceri.—Aceste două noi impozite au fost introduse ca un *complement al impozitelor pe venit*, după exemplul legii franceze din 25 Iunie 920, ea însăși o formă evoluată a unei legi mai vechi din 31 Dec. 917.

Impozitul pe lux al d-lui M. de Finanțe,—nouă încercare de aplicare a principiului legilor somptuare—pe consumator lovește cu 15 la sută și 10%, în momentul cumpărării, din prețul plătit pe *anumite obiecte* considerate ca fiind de lux, precum: bijuterii, parfumerii, automobile, mătăsuri, etc. mobile fine, aparate fotografice, articole de îmbrăcăminte de lux, etc., etc. (art. 2 și 3); cu 10 la sută asupra prețurilor brute plătite cu ocazia închirierii camerilor hotelurilor de lux și

* De aici urmează că se impune *în prealabil* asanarea crizei monetare și numai în urmă stabilirea cotelor impozitului progresiv V. pag. 30 supra.

consumațiilor din restaurante și localuri de lux (ar fi fost mai judicios să se fi avut în vedere nu atît felul localului cît mai ales felul consumației), 6 la sută cu ocazia acelorași operațiuni efectuate în localuri de categoria a doua și 3 la sută a celor din localuri de categoria a treia (art. 4); un impozit pe spectacole mergînd până la 32 la sută din valoarea biletului cu excepția teatrelor naționale și operei romîne care plătesc 10 la sută și cu excepția trupelor recunoscute de către Direcția generală a teatrelor (art. 10-12); în fine un impozit pe posesiunea *anumitor* obiecte ca: vehicule și cai de lux, pe încăperile superflue (200 lei anual de cameră superfluă), pe numărul excesiv de servitori, etc. (art. 17-28).

Impozitul pe lux este o măsură fiscală care dacă s'ar putea aplica în mod riguros, nu poate avea decît avantagii. El este mai presus de orice, o măsură democratică care pune Statul într'o alternativă fericită: dacă nu reușește să oprească sau să reducă luxul, care în timpuri de restriște este o provocare a maselor lipsite de necesar, el aduce frumoase venituri; dacă reușește să reducă luxul, consumația dăunătoare în timpuri de lipsă se reduce și un mijloc de provocare a maselor dispare. Deaceia impozitul pe lux este din punctul de vedere al dreptății fiscale și sociale, o măsură salutară. Păcat numai că acest impozit ocupă atît de puțin loc în rendementul general al noilor contribuții și că e conceput mai mult proporțional decît progresiv. *

Cu totul altfel se prezintă *impozitul pe cifra de afaceri*. El supune la o taxă de 1 la sută toate operațiunile de vînzare-cumpărare efectuate în Romînia și avînd de obiect *mărfuri, alimente* și *orice fel de alte lucruri*. Asupra prețului real al *tuturor* lucrurilor vîndute—celace constitue pentru el cifra totală de afaceri pe o anumită perioadă de timp,—*vînzătorul* este dator să plătească Statului o taxă de 1 la sută la diferite termene distanțate pentru a se evita pierderea de timp.

Acest impozit deși are aerul unei dări *directe* asupra comercianților sau industriașilor *vînzători*,—este în însăși intenția legiuitorului nostru cași în a celui francez un *impozit pe consumațiune*, deci un impozit *indirect* care astfel îngroașe cifra deja prea mare a acestui fel de impozite la noi. (V. p. 60 infra.). Este în adevăr evident, că *atîta vreme cît subproducția continuă, adică atît cît continuă dependența consumatorului de producător și negustor—și aceasta e situația de azi și încă de multă vreme—vînzătorul va căuta și va reuși să arunce impozitul pe cifra de afaceri pus în formă pe vînzător,—asupra consumatorului*. ** Cu toate că unele tranzacții ca vînzarea pînii și vînzările efectuate de micii agricultori sînt scutite de acest impozit prin art. 30 al. a din legea d-lui Min. de Finanțe,—trebue să recunoaștem că în afară de pîne o infinitate de alte obiecte sînt *strict* necesare vieții zilnice a fiecăruia, astfel că *impozitul pe cifra de a-*

* În legătură cu principiul impozitului pe lux, să remarcăm în treacăt dispoziția draconică a art. 18 din legea impozitului pe avere care zice: „Cînd modul de viață al unui contribuabil, față de veniturile ce i se cunosc, relevă un patrimoniu superior celui rezultînd din valoarea analitică a bunurilor lui, se poate recurge la evaluare după indicii și presupuneri". Arbitrarul acestei dispozițiuni inadmisibile—vestigiu al sistemului indiciar,—este cît se poate de periculos, chiar dacă s'ar presupune că aparatul fiscal e compus din funcționari ideali.

** Allix. Pr. de Sc. des Fin., p. 634, Ed. 921.

faceri apare în momentele actuale ca un impozit pe consumația necesară a tuturor, bogați cași nevoiași. In acest senz el este un impozit nedrept și nedemocratic care va scumpi viața cu mai mult decît procentul impozitului, izbind astfel mai ales în lumea sărăcimii,—și în această calitate cu nici un chip el nu trebuia admis. Nădejdea unui mare rendement întrucît el atinge însăși mișcarea cea mai amplă a vieții de toată ziua și este plătit în mod insensibil de contribuabili, este foarte probabil iluzorie și de altfel ea nu este o scuză pentru un impozit atît de neegalitar. In Franța unde acest impozit a fost considerat ca „la bête de somme des budgets futurs" cu un rendement prevăzut de 5 miliarde,—n'a putut să realizeze decît 45 la sută din previziuni și în momentele actuale în urma rezultatului practic relativ neînsemnat și a criticelor serioase ce i s'au adus, este vorba de a fi remaniat dacă nu cu totul exclus. (Allix. op. cit. p. 639). *Așa dar cu impozitul pe cifra de afaceri d. Titulescu înfăptuește o mare nedreptate socială, fără siguranța unui serios avantaj fiscal.*

Dar cel puțin putem oare prevedea cu ajutorul lui o reducere a consumației la strictissimul necesar,—ceiace în timpuri de subproducție și rarificare a lucrurilor—deși neconvenabil fiscului, ar fi o ușurare relativă a crizei? Credem că nu, dat fiind că lovitura lui n'o simt decît tocmai aceia care și acum sînt reduși la strictul necesar;—marii consumatori vechi și cei noi, nu pot fi opriți de o atingere pentru ei insensibilă. Și apoi scumpirea vieții și reducerea consumației pe toată linia sînt ele oare propice nevoii de a stimula producția națională și a căpăta revenirea „voei bune" a claselor muncitoare?

Starea impozitelor indirecte în sistemul d-lui Titulescu. Este un lucru elementar că numai impozitele directe pot răspunde în mod suplu la cerințele justiței în impunere,—pe cînd impozitele indirecte, prin aceia că lovesc la fel pe bogat și pe sărac, ba mai greu pe sărac decît pe bogat,—sînt cît se poate de injuste și nedemocrate și deci utilizarea lor trebue în principiu redusă la minimum. Dacă aceasta este o regulă recomandabilă din punct de vedere social chiar în timp normal, ea cere înfăptuirea neapărată în timp de războiu de către un guvern cu preocupări sociale,—cu toată nevoia de bani a fiscului.

In Statele-Unite, rendementul impozitelor *directe* a reprezentat în timpul războiului 68 la sută din totalul impozitelor, *iar în Anglia 73-75 la sută.*

Or, *în sistemul d-lui Titulescu—pentru un motiv sau altul—impozitele indirecte sînt marele rezervoriu al resurselor budgetare normale,—pe lîngă care rendementul tuturor impozitelor directe la un loc, e minimal.* In adevăr, *rendementul budgetar pe 921—922 al impozitelor noastre directe este după cum am văzut 625 milioane, pe cînd rendementul impozitelor indirecte (y compris timbru și înregistrare, monopol stat.) e de circa 4 miliarde, adică de 7 ori mai mare! Dreptatea fiscală n'are deci cîmp de aplicare în acest sistem decît numai pentru a 7-a parte din totalul impozitelor,—și aci însă, după cum am văzut, destul de puțin energic, căci se reduce în realitate la un sfert din această a 7-a parte! (p. 51 supra).*

Impozitul pe succesiuni. — Deși acest impozit se prezintă în sistemul d-lui Titulescu ca o simplă taxă de înregistrare adică, un impozit pe *circulația* averilor, în fond, prin tariful ridicat al cotelor, el este un adevărat impozit pe capital, perceput la moartea contribuabilului *. Anglia, Germania și Franța demult introduseseră un asemenea impozit, destul de drastic chiar dela început, agravat mult în timpul și în urma războiului.

Impozitul pe succesiuni al d-lui Titulescu repauzează pe două principii: a) abolirea dreptului de succesiune ab intestat între particulari dela gradul al IV-lea în sus (art. 4); b) lovirea cu taxe progresive în folosul Statului a averii rămasă pe urma defunctului, fără a se ține samă de starea materială a moștenitorului, ci numai de gradul lui de rudenie cu decujus. Cu privire la descendenți direcți de gr. I și soț, cota progresivă e de 2 la sută la sumele între 1000 și 2000 lei, pănăla 15 la sută la suma între 10 și 20 de milioane; 2 pănăla 16 la sută între rudele directe de gr. II; 3-17 la sută pentru descendenții direcți dela gr. II în jos; 4-18 la sută ascendenți de gr. I; 4, 5-20 la sută ascendenți dir. gr. II; 5-29 la sută între frați; 7-32 la sută între unchi și nepoți; 9-34 la sută celelalte rude pănăla gr. IV inclusiv; în fine 12-44 la sută străinii și rudele de al IV-lea grad în sus prin testament.

Cotele relativ ridicate, sînt analoage cotelor din sistemul englez introdus de W. Harcourt și agravat simțitor în ultimul timp în mai multe reprize de Lloyd George, precum și cotelor din sistemul francez. La Franceji sistemul este încă și mai drastic prin adăugarea unei taxe speciale avînd de scop favorizarea succesiunilor persoanelor cu posteritate descendentă numeroasă și lovirea celor a persoanelor fără această posteritate **; iar la Germani, independent de orice idee extra-fiscală, tariful merge pănăla 70 la sută între străini. Sistemul d-lui Titulescu prevede și o taxă suplimentară de statistică și control de 1 la sută între 1-200 mii lei pănăla 5 la sută dela 2 milioane în sus.

Astfel conceput, impozitul pe succesiuni, deghizează un impozit lent pe capital („imp. pe capital *à la française*") ușor perceptibil prin aceia că se plătește la „momentul psihologic" și deci e mai ușor suportabil. Deși propice pentru satisfacerea nevoilor fiscale—sociale lente din timp normal,— pentru nevoile presante ale timpului de față el prezintă următoarele desavantagii: a) prin periodicitatea lui el poate eventual descuraja munca și economia; b) prin aceia că nu abolește decît succesiunea ab intestat—și ar fi greu să facă altfel—un simplu testament reduce la mai puțin de jumătate eficacitatea lui; c) în fine prin faptul că se percepe în momentul morții, urmează că pentru a-și da întregul rendement chiar acolo unde testamentul nu-l poate atinge, trebue în mediu să treacă 33-35 ani, adică durata medie a unei generații, pentruca toate patrimoniile să-și dea tributul pe care impozitul pe capital fățiș il poate prelua deodată.

Cu toate acestea, trebue să recunoaștem că din punct de vedere al dreptății fiscale și sociale,—în afară de considerațiunea că el nu ține deloc samă de starea personală și materială a moștenitorilor, ci numai de a lui decujus și de aceia că sistemul d-lui Titulescu nu prevede degrevări la bază—ceiace de ex. sistemul francez corectează,—sistemul impozitului pe succesiuni al d-lui Min. de Finanțe se prezintă ca o reformă radicală și adevărat democratică, mai ales pentru mai tîrziu. Pentru cîtăva vreme în adevăr, și anume pe tot timpul de-

* In sist. d-lui M. de Finanțe, acest impozit apare astfel ca un *complement al impozitului pe avere propriu zis.* V. și art. 35 din leg. imp. pe avere.

** In schimb la Franceji dreptul de moștenire ab intestat e abolit numai dela al 6-lea grad în sus.

precierii monetare „acţiunea perfidă a progresiunii" asupra averilor mici şi mijlocii este aici caşi la impozitul progresiv pe venit tot atît de nefastă averilor mici şi mijlocii.

Impozitul excepţional pe aver şi îmbogăţirea de războiu. Cea mai mare lacună a sistemului d-lui Min. de Finanţe, *din punct de vedere social* este felul in care au fost concepute aceste două importante impozite excepţionale.

Nevoile extraordinare, de ordin financiar şi social, pot impune la un moment dat impozitul pe avere, conceput ca un impozit extra-ordinar incasat odată pentru totdeauna *. Dar măsura aceasta este aşa de extremă şi atît de atingătoare a libertăţii şi proprietăţii individuale, incit nu trebueşte pusă in practică decît cu două condiţiuni: a) nici un alt mijloc să nu poată inlocui eficacitatea ei; b) atingerea averii agonisită in mod *normal* şi ca rezultat al muncii, să nu fie infăptuită decît *dupăce* toate celelalte forme de avere mai puţin datorite muncii normale au dat tributul lor, *incomparabil mai mare.* Tipul normal al averii ciştigată pe nemuncite este clasica *plusvalută imobiliară* din teoria rentei lui Ricardo *evoluată subt forma teoriei mai noi a lui Henri George*, pe baza căreia creşterea averii imobiliare a unui cetăţean, independent de industria lui proprie şi datorită unei legi naturale sau conjuncturilor sociale, nu se cuvine să rămină in miinile lui, ci subt formă de impozit trebue să intre in mina Statului spre a folosi intregii societăţi.** *Extinderea* principiului de mai sus, restrins la origină numai la creşterea averii *imobiliare* din timp normal,—a dus in timpurile actuale, in urma marelui războiu, la infiriparea *teoriei impozitului asupra ciştigurilor de războiu*, care nu sint, in ultima analiză, decît o plus valuta excepţională datorită conjoncturii de războiu.

Impozitul pe *plus valuta generală de războiu* se poate concepe sau *dela inceputul conjoncturii* subt forma infiinţării unui impozit special pe veniturile datorite conjoncturii de războiu şi care va funcţiona periodic pănăla terminarea conjoncturii (acesta e mai ales tipul englez şi francez),—*sau intr'un moment ulterior* subt forma unei prelevări in capital, odată pentru totdeauna, a intregii sume care reprezintă *creşterea averii globale* a unui individ, creştere independentă de industria ciştigătorului şi datorită conjoncturii de războiu,—acesta e tipul german in această materie. Astfel fiind,—mai ales intr'o ţară unde impozitele pe ciştigurile de războiu n'a funcţionat in timpul războiului ca un impozit *periodic*,—cea dintâiu datorie ce se impunea legiuitorului post-belic era infiinţarea in primul rind a unui *impozit asupra creşterii averii* in legătură cu conjonctura de războiu, impozit equivalent cu socializarea *plus valutei excepţionale de războiu*; dacă acest impozit nu satisfăcea nevoile financiare şi sociale, se impunea un *impozit special asupra plus valutei* imobiliare din timpul normal (plus valuta normală) *şi numai in urmă de tot un impozit pe capitalul normal ciştigat.*

Operaţiunea quasi-confiscării ciştigurilor de războiu propriu zise (plus valuta excepţională) şi a plus valutei imobiliare normale, fiind

* Impozitul extraordinar pe avere a fost până acum infiinţat în Germania şi Italia. In Franţa ideia lui n'a prins deşi finanţele franceze par a avea şi ele nevoe de o asemenea măsură.

** Ideia confiscării rentei şi a plus-valutei funciare,—absentă la Ricardo—apare ca *consecinţă a teoriei ricardiene* la James Mill, la Stuart Mill şi capătă forma sa cea mai eclatantă la Henri George.

unui şi acelaşi principiu in fond şi anume: atingerea ciştigurilor datorite conjoncturilor externe,—nu are nimic de a face cu atingerea averilor nejustificate, prezumte a fi făcute pe căi necinstite sau confiscarea averilor făcute prin fraudă dovedită. Impozitul pe ciştigurile de războiu trebue să lovească independent de orice fraudă presumptă sau dovedită şi astfel el n'are nimic infamant; dimpotrivă atingerea şi confiscarea averilor frauduloase este o măsură de natură penală cu urmări infamante. Aşa dar unul este fundamentul confiscării averilor făcute prin fraudă sau specuiă reprobabilă,—altul fundamentul socializării ciştigurilor de războiu (plus valuta de războiu) şi a plus valutei funciare (plus valuta normală).

In domeniul impozitelor pe ciştigurile de războiu nereprobabile, s'au incercat in principiu anumite distincţiuni: astfel unii socotesc ciştiguri de războiu propriu zise numai pe cele rezultate din *operaţiunile de furnituri*, pe care in mod mai mult sau mai puţin excepţional cineva le-a făcut statului sau altor stabilimente publice in timpul războiului. Acest fel de ciştiguri a fost atins in adevăr in Anglia şi Franţa cu un impozit separat, *dar el nu este decît una din multiplele forme* ale ciştigurilor de războiu ce trebuesc impuse. De aceia, cea mai cuprinzătoare şi deci mai ştiinţifică concepţie a ciştigului de războiu e următoarea: *orice ciştig realizat* de către oricine *in timpul războiului, peste ciştigul obişnuit din timp normal,—indiferent de operaţiunea făcută (furnituri de războiu sau orice altceva), cu singura condiţie să se datorească conjoncturii generale de războiu iar nu industriei proprii a ciştigătorului.* De altfel acestea din urmă formează marea masă a ciştigurilor de războiu nemeritate şi *acestea toate trebuesc impuse.*

Sistemul d-lui Titulescu apropie laolaltă lucruri foarte diferite şi anume: impozitul pe averea normală, impozitul pe ciştigurile de războiu in senzul cel mai general, impozitul pe ciştigurile din furnituri in timpul războiului, din specula cu permise, cu ruble şi coroane, ciştigurile provenite din intreprinderi cu inamicul, impozitul pe averile funcţionarilor nejustificate, in fine confiscarea averilor făcute prin fraudă dovedită. Tratarea cu totul in parte a fiecăreia din aceste mase impozabile ar fi fost, poate, mai indicată din mai multe puncte de vedere; dar cineva ar putea spune că pentru comoditate şi simplificare se poate admite o singură lege pentru toate aceste dări excepţionale,—*cu condiţie însă ca modul şi cota de impunere să stabilească diferenţa ce neapărat trebue să existe intre nişte averi atît de deosebite din punct de vedere al putinţei de a fi atinse prin impozit. Or, tocmai în modul stabilirii de diferenţă la cotă stă marea lacună a legii acestor impuneri excepţionale.*

Sistemul e următorul: Averea totală netă a fiecărui cetăţean, dupăce se face scutire de 30-50 mii lei, dacă ea nu trece de 400 mii lei (art. 20), şi unele excluderi prevăzute in art. 6,—este supusă unei prelevări in capital odată pentru totdeauna după o cotă progresivă, care incepe dela 3 la sută pentru averea rămasă intre 600 şi 1000 lei şi merge până la 33 la sută la averile de 20 milioane şi mai sus (art. 21).* Dacă averea este dovedită ca fraudulos ciştigată de către

* Cotele acestui articol de bază sint îngreuiate prin dispoziţia ulterioară a art. 36 al. 5 al leg. agrare din 17 Iulie 921, care infiinţează o suprataxă de 1 până la 5 la sută la averile de 200 mii lei în sus, destinată a procura Statului fonduri pentru a-şi putea îndeplini sarcina sată de a plăti el jumătate din preţul total al pămîntului expropriat.

un funcţionar public in exerciţiul funcţiei, ea este confiscată (art. 24); dacă averea funcţionarului nu poate fi justificată de el, dar nici dovedită de fisc frauduloasă, se socoteşte la activul patrimonial impozabil caşi cum ar fi de patru ori mai mare, putindu-se merge până la 91 la sută, cota maximă. Dacă averea provine din *furnituri* făcute la orice autoritate în timpul războiului de către persoane care nu se ocupau inainte de 914 cu asemenea afaceri, sau din ciştig de peste 10% realizat din furnituri de către persoane care se ocupau şi inainte de 914 cu asemenea afaceri, sau dacă provine din speculă cu ruble şi coroane ori din import şi export pe bază de permise—făcute de persoane care inainte de 914 nu se ocupau cu astfel de afaceri—sau din ciştig de peste 10 la sută realizat de persoane care se ocupau cu import şi export şi inainte de 914, sau contracte concesionate dela inamic in timpul ocupaţiei, ori din speculă cu imobile urbane sau rurale,—aceste feluri de avere se socotesc la activul impozabil pentru întreitul valorii lor şi cota lor maximă merge până la 65 la sută; dacă averea se poate dovedi că exista întreagă inainte de 914, se socoteşte la activul impozabil numai pentru patru cincimi din valoarea ei,—*de unde urmează că singura aplicare neschimbată a cotelor legale din art. 21 se face ciştigurilor de războiu neblamabile, adică ciştigurilor de războiu obişnuite* (art. 19). *

Astfel grija cea mare a d-lui *Min.* de Finanţe in privinţa stabilirii diferenţei cotelor a fost să separe ciştigurile *blamabile* şi cele realizate prin *speculă* sau *furnituri* deoparte,—de restul averii şi a celorlalte ciştiguri pedealta,—impunind usturător prima categorie spre deosebire de cea de a doua considerată aproape de-avalma.

In ceiace priveşte marea deosebire ce trebue făcută intre averile ciştigate normal inainte de 914 deoparte,—şi cele realizate printr'un surplus excepţional peste ciştigul normal, surplus datorit conjuncturii de războiu dar nu fraudulos, blamabil sau realizat prin *anume furnituri*, ci ciştig realizat *de către oricine, prin orice mijloc*, peste rendementul obişnuit al muncii respective din timp normal (plus valuta excepţională) de altă parte—sistemul d-lui Titulescu o reduce la aşa de puţin lucru prin diferenţa de calculare la activul impozabil (integral sau patru cincimi),—incit s'ar putea zice că aproape le confundă.

Dacă insă ţinem compt că mai toate averile blamabile, caşi cele provenite din speculă sau chiar din furnituri, vor şti să îmbrace haina decenţii în faţa neputinţii de a scruta prea adinc a fiscului,—sau că ele au subscris la împrumutul intern din 919 şi astfel sint scutite de impozit in baza art. 19 al. ultim,—va rămine să constitue marea majoritate a ciştigurilor de războiu serios impozabile, ciştigurile neblamabile. ** Dar *diferenţa de tratament din partea legiuitorului intre ciştigurile neblamabile şi averea ciştigată normal este aşa de mică, incit se poate zice: sau că legea d-lui Titulescu nu instituе decit un impozit pe avere relativ drastic—fără însă ca în prealabil să fi socializat ciştigurile de războiu care sint neblamabile,—sau că ea nu instituе decit un impozit asupra ciştigurilor de războiu la care însă supune şi pe cei care n'au ciştigat nimic, ba poate chiar au pierdut.*

* Este important de remarcat că *proectul* d-lui M. de Fin. nu cuprindea nici ciştigurile din furnituri ale celor ce se ocupau cu acest fel de afaceri şi inainte de 914, nici cele din import şi export din aceiaşi categorie, ci viza numai ciştigurile din furnituri ale neguţătorilor *improvizaţi*. Tot astfel proectul nu viza ciştigurile prin specula imobilelor,—iar coeficientul de majorare era 2 şi 3. Parlamentul a adăogat toate trele ciştigurile de mai sus la masa impozabilă şi a ridicat coeficientul la 3 şi 4. In schimb pe cind proectul d-lui Titulescu socotea averile din 914 la trei pătrimi din valoarea lor, parlamentul le socoteşte prin lege la patru cincimi (art. 19 al. 1).

** In privinţa art. 24 care prevede confiscarea averilor frauduloase, e nevoe oare să observăm că dispoziţia lui este contrară textului expres al art. 17 din Constituţie care sună: „Nici o lege nu poate înfiinţa pedeapsa confiscării averilor" şi deci aplicabilitatea lui este incertă?

In adevăr, după legea d-sale o avere de 100.000 lei agonisită inainte de războiu prin muncă normală, este impusă cu 4 la sută; aceiaşi avere ciştigată prin conjonctura de războiu cu o muncă disproporţionat minimală faţă de munca normală pentru a se ciştiga o astfel de sumă, e impusă numai cu 6 la sută, adică cu o diferenţă derizorie de 2 la sută. Tot astfel averea normală de 1 milion e supusă la 7,5 la sută, pe cind cea ciştigată peste noapte in timp de războiu (dar fără elemente blamabile) numai la 10 la sută! Intr'un adevărat sistem de impoziţie asupra ciştigului general de războiu (deci chiar neblamabil şi nu din furnituri), cota trebue să meargă pentru el rapid până la 85-90 la sută,—pe cind cota impunerii averilor normale trebue să fie foarte mică şi foarte înceată, aşa incit o mare diferenţă trebue să existe între una şi cealaltă din acest punct de vedere.

Ştergind această diferenţă, sistemul d-lui Titulescu cruţă în mod inexplicabil imensa majoritate a ciştigurilor nemeritate şi atinge prea sever averile agonisite cu trudă îndelungată. *

De altfel severitatea faţă de averile normale nu se manifestă numai prin confundarea cotelor maxime respective şi mica diferenţă dintre cote pe scara progresiunii intre ele şi ciştigurile de războiu, ci şi prin modul lor de evaluare. In adevăr după art. 10 al. 2 şi 3 evaluarea clădirilor din timp normal de ex., nu se va face după valoarea lor normală, ci după o valoare mai mare decit media dintre valoarea din 910 şi cea din 911, adică cu mult mai mult decit valoarea normală.** Aceasta însamnă că averile normale (subt formă de clă-

* Ceva mai mult. Dacă averea normală de impus aparţine ca un *rest* unui sinistrat de războiu, atunci pedeoparte legea despăgubirilor de războiu a d-lui Titulescu îl sileşte să primească ca reparaţiune *numai o cotă arbitrar foarte redusă din suma constatată judecătoreşte ca pagubă*, iar pedealta impozitul pe avere îl sileşte—oricit de grav ar fi fost avariat de războiu—să plătească o cotă de impozit, cum am văzut foarte puţin diferită de aceia a unui proaspăt ciştigător de războiu (neblamabil) *fără ca sinistratul să poată opune Statului în compensaţie decit suma recunoscută prin liberarea unui bon de despăgubire sumă cit se poate de arbitrar redusă faţă de creanţa totală recunoscută judecătoreşte ca pagubă (art. 6 din leg. despăgub. şi 36 din leg. imp. pe avere).* Aşa dar, înloc ca păgubitul să-şi poată vedea avutul refăcut prin despăgubirile datorite de Stat, sau cel puţin să se poată plăti faţă de Stat de impozitul pe avere cu întreaga sumă recunoscută de comisii ca pagube,—va trebui pe lingă păgubirea, in imensa ei parte nereparată, să scoată din punga redusă *noi sume* spre a se plăti de impozitul pe avere, — *şi acestea toate pentruca ciştigătorii de războiu să nu fie atinşi.*

Injustiţia la aici proporţiile unui arbitrar legislativ, care pune pe gînduri!

** Acelaşi spirit de nedreptăţire a averilor normale se constată şi in modul de fixare a valorii locative a clădirilor din timp normal pentru perceperea impozitului cedular B (art 13, in special al. 5 şi 7). Comisiile de recensămint pot fixa în adevăr valoarea locativă a clădirilor la o sumă *cu mult mai mare decit suma pe care legile restrictive*

diri) sînt supuse la un impozit special asupra plus-valutei imobiliare, chiar dacă bunul n'a fost obiectul unei tranzacții,—ceiace este în adevăr exorbitant. *

Tot astfel valorile mobiliare, chiar cele cu dobîndă fixă *din timp normal* sînt evaluate conf. art. 14, după valoarea din momentul impunerii sau după un curs mediu dela Sept. 920—Mart. 921. Dată fiind însă deprecierea monetară care a redus valoarea lor cași a numerarului la a zecea parte, depreciere care va subsista din cauza insuficienței măsurilor pentru reducerea ei,—aceasta însamnă că cota de impunere este pentru ele cu mult mai grea decît ar indica cota valorii reale corespondente. Cazul este analog cu cel examinat mai sus cu ocazia impozitului progresiv pe venit.

Din toate acestea urmează că atît impozitele extraordinare asupra averilor normale, cît și cotele impozitului progresiv pe venit, precum și impozitele indirecte, au trebuit să fie toate cît mai ridicate în sistemul d-lui Titulescu, spre a se putea astfel evita socializarea cîștigurilor nemeritate, ceiace este o concepțiune inadmisibilă.

Poate că înainte de a încheia acest capitol nu e inutil să amintim că în toate țările beligerante, în special Statele-Unite, Anglia, Franța, Italia, Germania,—impozitul pe cîștigurile de războiu—independent de ideia atacării averilor frauduloase—a funcționat deja din 915 subt formă de pompare anuală atît cu privire la cîștigurile din furnituri cît și la *orice cîștiguri de războiu ale comercianților și industriașilor în general, independente de industria cîștigătorului, și care au procurat cîștiguri peste cîștigul normal dinainte de 914, oricît ar fi ele de neblamabile.* Franța l-a desființat în ultimul moment, împotriva voinței ministrului său de finanțe Marsal, dupăce însă impozitul a funcționat trei ani; dar în Anglia el continuă să se aplice dînd pe fiecare an budgetului englez suma de circa 10 miliarde fr. In Italia s'a mers mai departe: pe lîngă impozitul pe cîștigurile de războiu în genere, instituit în 915, și cel pe avere—s'a înființat un impozit extraordinar pe *creșterea averii* în legătură cu conjonctura de războiu, care, mergînd până la 80 la sută, socializează orice surplus de avere a comercianților și industriașilor peste averea din timp normal.

In fine în Germania impozitul pe cîștigurile de războiu s'a aplicat subt forma sa cea mai științifică. In adevăr, în urma mai multor modificări, el a îmbrăcat în 919, întâiu forma unui *impozit special pe venit* atingînd surplusul de venituri excepționale *(fără nici o distincție)* peste cîștigurile normale constatate înainte de războiu și care merge până la 70-80 la sută la veniturile ridicate; în al doilea rînd impoziția pe cîștigurile de războiu atacă *orice creștere de avere în capital, datorită războiului*, fixată prin diferența dintre averea din 914 și cea de acum, în care se cuprinde atît plus-valuta normală cît și întreaga plus-valută excepțională de războiu *fără nici o distincție de persoane sau restricție la furnituri ori fraude.* Preluarea

cu privire la chirii permit proprietarului să ceară chiriașului. In caz cînd proprietarul însuși locuește casa, acest mod de evaluare consacră o nedreptate de necrezut într'o legiuire modernă,—nedreptate prea puțin remediată prin al. e adăogat la art. 14 de către comisia fiscală.

* In schimb adevăratul impozit asupra plus-valutei funciare cerut de nevoile timpului și prevăzut de ex. în proectul d-lui Angelescu, n'a căpătat ființă în sistemul d-lui M. de Finanțe. Poate că se rezervă introducerea lui cu ocazia reformei finanțelor *locale*.

merge progresiv dela 10 la 100 la sută peste creșterea de 375.000 mărci. Acesta e sistemul cel mai perfect de impunere a plus-valutei de războiu, căci el pedeoparte cruță sistematic averea agonisită în timp normal, iar plus-valuta de războiu o atinge nu pe ea însăși luată izolat, ci după principiul personalității impoziției, adică ținîndu-se compt de întreaga stare materială a contribuabilului.

La noi unde până acum nici o formă de impunere a cîștigurilor de războiu n'a funcționat în timpul războiului,—impoziția cîștigurilor nu e suficient să îmbrace singura formă *debită* a unui supliment de impunere pe capital odată pentru totdeauna, ci trebue să îmbrace două forme, ca și la Germani: întâiu quasi-confiscarea cîștigurilor *de orice fel* deja realizate *de oricine* până azi, subt forma unei prelevări în capital odată pentru totdeauna *(impozitul pe creșterea averii în timp de războiu)*; în al doilea rînd subt formă de impozit pe *venit* excepțional care va pompa cîștigurile excepționale viitoare, *atîta vreme cît conjonctura socială mai permite noi cîștiguri pe nemuncite, cruțîndu-se, se înțelege, o parte din cîștigurile cu ocazia producției propriu zise.*

Negăsind nici una nici alta din aceste două forme de impozit pe cîștigurile de războiu înfăptuită în sistemul d-lui Titulescu, putem zice că opera impunerii profitorilor este încă deschisă la noi și deci dreptatea socială care reclamă împlinirea acestei opere, rămîne a fi realizată de aici înainte. *

*

Semnificația rezumativă a operei d-lui Titulescu

In fața celor două mari probleme ce se pun azi omului de Stat romîn și anume: a) nevoia mai veche datînd dinaintea războiului de a schimba bazele regimului nostru fiscal învechit și nedrept și b) nevoia cu mult mai mare în proporții și efecte produsă de războiu cu calamitățile lui multiple,—opera d-lui Titulescu trebue judecată diferit.

Din punctul de vedere al nevoii mai vechi, opera d-lui Titulescu este desigur *o mare reformă* care a legat pentru totdeauna nu-

* Ne-am ocupat în acest capitol de lacunele *din punctul de vedere al dreptății sociale* a impozitului pe avere și îmbogățirea de războiu, din sistemul d-lui Min. de Finanțe. Dar în acest sistem cele două impozite prezintă și o gravă lacună din punctul de vedere al eficacității lor generale. In adevăr în baza art. 33 al. 3 din lege, acordîndu-se un termen de plată pentru impozitul mai mare de o cincime din venitul contribuabilului, termen care merge până la 10 ani,—aceasta însamnă că *impozitul pe avere plătindu-se în rate multiple se transformă într'un impozit suplimentar pe venit*, care materialmente și mai ales psihologicește apasă foarte greu pe budgetul anual al contribuabilului. Impozitul pe avere pentru a avea deplina sa eficacitate trebue să lucreze *imediat* sau cel puțin foarte rapid. In altfel, în calitatea sa artificială de supliment la cifra anuală a impozitului pe venit, supliment fixat odată pe zece ani la o cifră necesarmente fixă (independentă de fluctuațiile averii contribuabilului)—apasă economia națională fără să-și îndeplinească scopul său principal, care este ușurarea *bruscă* a finanțelor publice, prin socializarea unei părți din averea particulară, odată pentru totdeauna.

mele d-sale de evoluția dreptului fiscal în Romînia,—cu atît mai mult cu cît ea caută a realiza în același timp și *unificarea* legislației fiscale în tot cuprinsul Romîniei întregite. Reforma impozitelor directe a d-lui Titulescu este *o modernizare bruscă a dreptului nostru fiscal*, un fel de prindere în fine a unui tren pierdut de atîtea ori, cu voință sau fără, un fel de punere a Romîniei în rînd cu lumea, dacă ni se permite această expresie de nu academică cel puțin plastică. Nu mai rămîne decît reformarea finanțelor locale pe lîngă a celor generale, pentruca opera aceasta să fie complectă din punct de vedere tehnic,—și pregătirea unui aparat administrativ și fiscal la înălțimea reformei, pentru a-i asigura aplicarea.

In ceiace privește nevoia cea mare și complexă, *excepțională*, născută de războiu și anume: nevoia de noi resurse budgetare extraordinare, nevoia de asanare monetară, nevoia economică de a prepara un început de intensificare a producției naționale și nevoia de a para sau îndrepta injustițiile sociale agravate sau produse de războiu, opera d-lui Min. de Finanțe ne apare cu totul diferit și anume rînd pe rînd ca: un *radicalism fiscal cînd insuficient, cînd drastic dar deviat*, *o menținere a statului quo ante* sau în fine *o consacrare social-economică inadmisibilă, căci e extrem de periculoasă*.

In adevăr, oricît de radical ar părea sistemul d-lui Titulescu,—oricît l-ar fi taxat unii de măsură quasi-socialistă, sistemul d-sale luat în total este mai prejos de cerințele timpului și în tot cazul insuficient de a realiza cel puțin o adevărată echilibrare a budgetului, dacă nu de a asana criza monetară și cea socială. Dacă totuși sistemul este în adevăr pe alocurea radical sau prea radical, trebue să remarcăm că radicalismul lui în loc să fie general și conceput după norme nedesmințit democratice, el este îndreptat tocmai acolo unde nu trebue, spre a evita aplicarea lui acolo unde ar fi trebuit.

De altfel în general vorbind, efortul fiscal la care d. Min. de Finanțe supune avuția națională este,—după spusa însăși a d-sale, și dacă ținem compt că el vine abia după 6 ani dela războiu,—mai mic ca al Francezilor de ex.. Or, despre efortul fiscal al Franței iată ce zice profesorul Allix: „Vers la fin de la guerre une autre illusion a été répandue dans le pays par le gouvernement lui même qui a commis en cela une lourde faute: l'illusion que l'Allemagne paierait tout. Il en résulte que *l'effort fiscal a été tout à fait insuffisant*,—de même que le recours aux grands emprunts" (op cit, p. 393). Dar la noi unde un budget serios al plăților dela inamic nu poate pentru moment compta,—ce putem zice despre efortul nostru fiscal mai mic decît al Franței, ca să nu vorbim de Italia și mai ales de Anglia și Statele-Unite?

Socialismul de războiu al d-lui Min. de Fin. este deci în primul rînd *debil*, iar acolo unde e viguros, el este deviat dela adevăratul lui domeniu,—întocmai ca și socialismul mecanic care până acum a lucrat împotriva oricărui criteriu serios de justiție.

In ceiace privește prepararea prin mijloace financiare a reînceperii producției naționale, adică *asanarea monedei*, a cărei depreciere apasă asupra producției, am văzut că opera d-lui Titulescu prin insuficiența măsurilor în domeniul monetar consacră aproape neschimbată situația detestabilă de până acum, în care scumpetea traiului este în toiul ei, iar proprietatea și munca cetățenilor este contraschimbată forțat cu valori fictive; *astfel cea mai mare calamitate a timpului rămîne neatinsă de măsurile d-lui Titulescu*.

In fine cu toate veleitățile ades exprimate de a realiza în modul cel mai larg dreptatea socială, opera d-lui Titulescu pare în fapt a merge împotriva acestei înalte devize teoretice. Inlăturarea injustițiilor produse prin deplasarea nemeritată de averi și proporționarea după puteri a suportării sarcinilor pecuniare ale cetățenilor față de Stat, n'au căpătat în opera d-lui Titulescu soluția cuvenită și pe care democrația o aștepta dela d-sa. In adevăr, preponderența rendementului impozitelor proporționale asupra celui al impozitului progresiv, stabilirea cotei progresive la impozitul global, cel pe succesiuni și cel pe avere, fără a se ținea samă de deprecierea monetară, în fine preponderența exagerată a impozitelor indirecte de tot felul asupra celor directe, sînt tot atîtea fenomene care în mod sistematic lovesc clasa de mijloc și clasa nevoiașă.

Ceva mai mult. Cruțarea sistematică a odioasei clase a cîștigătorilor de războiu,—din care d. Titulescu nu găsește cu cale să lovească decît o mică minoritate mai ales subt forma cîștigurilor reprobabile, ca și cum ar fi vorba cu această ocazie de o simplă măsură penală contra unor izolați, iar nu de o vastă operă generală de ordin social,—reduce la neant orice tendință de afirmare a justiției și democratismului orei actuale în opera financiară a d-lui Titulescu. *Din acest punct de vedere opera d-lui Min. de Finanțe nu este altceva decît consacrarea subt oblăduire legală a unei noi plutocrații, a unei neoburghezii care se grefează fără muncă și fără merit, atît peste lipsurile și nenorocirea maselor, cît și pe ruina sau rănile adînci ale burgheziei vechi care cel puțin își legitima existența prin producția înfloritoare ce a desăvîrșit.*

Acest neocapitalism format prin maximum de speculă și minimum de muncă, trebuia stirpit fără cruțare exceptîndu-se numai rarile lui manifestări de adevărată productivitate.

Cruțarea sistematică, prea puțin remediată de parlament prin unele amendări salutare,—și deci consacrarea legală prin opera d-lui Titulescu a acestei neoburghezii, născută și hrănită din nenorocirile naționale, este trăsătura cea mai bizară, dacă nu cea mai caracteristică a operei d-lui Min. de Finanțe.

Ea va fi și cauza cea mai însemnată care, alături de efectele economice ale crizei bugetare și *mai ales a celei monetare* rămase nerezolvate,—va face ca frămîntările sociale și lupta de clasă să subziste, în timp ce munca productivă nu va putea reîncepe, iar finanțele Statului vor continua a fi anemice.

In aceste condițiuni—oricît de monumentală s'ar prezenta opera d-lui Min. de Finanțe ca erudiție și talent—ea reclamă o grabnică și largă revizuire.

Iulie 1921. C. D. Ioanid

In Țara Bîrsei

Note de călătorie

In drum spre Brașov. Se 'ntunecă. Munții cu pădurile te string amenințător de pretutindeni. Amintiri proaspete ale războiului, urmele tranșeelor, morminte, sporesc emoția frumosului și a sălbătăciei. Prin întuneric, Carpații, dihănii fantastice, alergînd în turme negre, cu spinări cocoșate, ridicînd cozile, izbind cu trompe furioase albastrul adînc al cerului, pe cînd prin tufișuri, licuricii pun lumini verzi din altă lume.

Dimineața. Orașul cuprins în hora munților împăduriți se desfășoară liniștit în lumină, în curățenie. Piața—femei lîngă coșuri pline și ardeiul verde, roșul tomatei, albastrul vinetei, zugrăvesc un pastel colorat, cîntînd fericirile proaspete ale verii. Străzile se rînduesc, se'ntretae, lămurite ca niște capitole ale unei cărți de școală; cași vinele trupului te poartă cînd spre inimă, cînd spre extremitate, te duc pretutindeni, prin portice, la poalele orașului și toate eșirile merg către munte.

Gustul originalității, al noutății nu chinuește simetria uniformă a burgului, cu savoarea lui deosebită, făcută din vechime, din monotonie, din evlavie tradițională. Un gînd simplu și odihnitor poposește în viguroasa și potolita cultură saxonă, în fața caselor cu acoperișuri ascuțite, scrise în patru linii, — ca colibele pe care copiii le durează în cărți de joc,—în care ferestrele tae dreptunghiul în lățime; cu porțile mari, grele, arcuite, prin care privești în curtea lungă, pavată, cu aparență seculară. Orașul întreg e o poveste din vremuri. In cadrul bătrînesc, luxul pretențios al bucureștenilor se potrivește ca o arie frivolă într'o catedrală.

Evul mediu îți întinde, prestigios, chipurile pe care le-ai văzut zugrăvite în istorie. Profilate în văzduh, o pălărie, o cheie, un cap de cal,—vechi firme negustorești mai anunță și azi meserii uitate și prăvăliile, oglinzi strălucitoare, vorbesc

de mîndria profesională moștenită dela vechii burgheji. Chipul negustorului care mă servește, graiul, gesturile lui, sînt mai curînd ale unui clinician distins, decît ale unui cîrnățar — și n'ar sta rău unui doctor în medicină.

Zidurile înconjurind orașul, monumentele gotice, te privesc ca niște mărturii tăcute ale secolelor. Dominînd puternic cu pilaștrii ei enormi, Biserica Neagră își înalță statura măreață; cu grele portaluri înflorite cu rosace, încadrate în nervii ogivelor, tae în înalt crenelurile-i trufașe. Un șir de sfinți de piatră: anahoreți supți de posturi, martiri transfigurați de extaze, episcopi de cea mai curată rasă medievală, se adăpostesc în nișele înegrite,—pe cînd în firidele putrede, ochi fără lumină în care doarme singurătatea străveche, porumbeii, păsările liniștei și ale curățeniei, pun nota nevinovăției lor blînde pe severitatea monumentului. Flăcările incendiului au bîntuit acum patru secole, au lins cu bale de fum pietrele masive. Teatru al luptelor sîngeroase dintre catolici și protestanți, aceștia au stăpînit-o în cele din urmă și acum asculți liturghia evanghelică în monumentala catedrală. Ceva mai deoparte, statuia unui mare luptător al credinței întinde hrisovul pe care e săpat trecutul asprei ei măreții. Restaurarea a adus, pe dinăuntru, o notă prea albă și prea rece vechimii nobile și pline de caracter, rămasă'n urme pline doar pe cîțiva păreți ce se dosesc după timple. Din depărtare, altarul, peste un spațiu lung de bănci aliniate, pare o cetățue a cerului în turnuri și săgeți de aur, căreia orga uriașă îi trimite din partea opusă strălucirea galbenă a tuburilor de alamă.

Intr'un semicerc umbrit de castani, școlile comunității, muzeul, o cuprind într'o îmbrățișare de mutuală ocrotire, într'o atmosferă tainică de spiritualitate și de cultură. In muzeu, spade, halebarde, coifuri și puști—dela cele cu cremene, unele înflorite cu desenuri pe os, de minunate scene cinegetice,—măști, zale, tot ce a desăvîrșit o armură grea feudală, alături de amănunte ale unor industrii dispărute, de documente ale breslelor,—păstrate în cufere din lemn scump, — costume burgrave, flamuri brodate, podoabe scînteind în pietrării, gravuri în lemn, în os—sugestii vii întruchipînd istoria îndepărtată a Brașovului feudal, așa cum a ființat atîtea veacuri în îndoita lui armură de ziduri cu metereze, cu cetățui și contraforturi, subt privirea semeață a statuii lui Arpad, al cărei soclu devastat îi plînge azi din vîrful muntelui. Privesc un mormînt scurt, căptușit cu scînduri, deschis la lumină după patru milenii, desvăluind o hîrcă enormă lîngă ciolane sfărîmate, chiar în țărîna pe care a putrezit. Curios popas în drumul veșniciei!

In strada mare trec din nou pe lîngă Casa Sfatului, pe care secolul al XVII-lea încă a găsit-o cum o vedem, cu turnul cel nalt privind în patru laturi peste capul etajelor, cu cele patru mari ceasornice,—orologiile care-și numărau bătăile încet, aseară, vibrînd în noaptea tăcută. In umbra geamlîcu-

lui de subt acoperişul scund, sprijinit de grinzi putrede, îţi pare că zăreşti enormele pălării colorate din muzeu, purtate de gravii consilieri. Fanfara care trece acum, intonînd un marş, urmată de un lung şir, gătiţi de duminică, femeile cu pălării, adolescenţi,—toţi cu floarea roşie la butonieră, nu e a unor muzicanţi obişnuiţi. Ochii-mi aleargă curioşi dela flautistul înalt, în redingotă, cu pălărie tare, cu bastonul prins de braţul sting, ţinînd notele cu febrilitate, la blondul gras care-şi umflă cu entuziasm pungile obrazului, în serviciul trombonului, pe cînd broboanele rouresc de subt buclele-i aurii; la toboşarul nu mai puţin fercheş; la tînărul elegant care împinge căruţa muzicii...; iar cînd marşul deveni Marseilleză şi capetele se descoperiră, floarea roşie plutind pe pieptul mulţimii fu ca un simbol înflăcărat, peste care atitea suflete au sîngerat un prinos de dragoste, de credinţă. Mai tîrziu ne-am gîndit la contrastul hazliu dintre îmbrăcămintea serioasă şi gestul zglobiu al muzicanţilor în mers—ce minunat subiect de humur!—şi am luat aminte la adînca desbinare dintre mentalităţile a două rase, pe care consideraţiile de artă şi de atitudine estetică nu le vor împăca niciodată într'o înţelegere de gust comun. Demonul ridicolului n'a rînjit nici flautistului în haine negre, cu bastonul agăţat de braţ, nici fligornistului blond, buclat, nici toboşarului voios—nimănui din mulţimea care urmează liniştită, admirativă, convinsă.

Ca să ajung „promenada" umbrită de plopi înalţi, luăm drumul verde pe lîngă zid, căruia rîuleţul, curgînd subt castani, îi murmură mereu povestea trecutului, cunoscută totuşi deopotrivă de amîndoi şi pe care o ştie şi ruina ce-i străjue căscată din muntele stîncos,—scorbură gigantică peste care fîlfîesc aripi de legendă.—Un beţiv vine gesticulînd teatral, ca un Hamlet vorbind cu sine însuşi.

Pe alee, lumina atît de grea, aerul atît de nemişcat, pare o singură bucată—şi nu ştii de ce tremură aşa, fără vre-o bănuială de vînt, frunza neliniştită a plopilor, svîrlind în soare ace de argint, ca mii de degete inelate, cu unghii strălucitoare, pe care le mişcă nervos nişte mîni nevăzute. In spate, pădurea te cheamă să-ţi petreci la umbra ei încetineala clipelor fierbinţi; dar la capătul celalt, aşteaptă trenul vicinal care merge spre Şapte Sate şi mă depărtez lăsind tot mai departe în urmă statuia de lemn a honvedului din chiosc, cu trupul străpuns de cue, încremenit în picioare, subt pînza în care e cusut ca un mort într'un giulgiu.

Noa: vast platou acoperit de brazi—linişte, singurătate. Muşchiul, algele delicate ale pădurii îşi distramă parfumul subtil; cadelniţe fără număr ard neîncetat miresme. Din zgomote mici se ţese marea tăcere. Vîntul foşneşte cu înfiorări uşoare. Trece duhul pădurii în rochie străvezie, care-i îmbracă trupul supt, de vreascuri, neisprăvit ca fumul, ridicînd braţele spe-

rioase de atingeri, pe cînd gîndul lui neguros îşi pierde în văzduh scîrba de plastică, de materie. Nu-şi află aci locul statuele albe din pădurile sfinte ale Herei sau ale Dianei; nici Pan, nici Silene nu-şi mînă alaiurile lor gălăgioase de driade, de bacante. Bradul împărăţeşte,—simbol grav al ţinutului, inspiraţie a marilor catedrale. Coloanele 'nalte ale trunchilor se'ntretae stilizînd arcade rotund-ascuţite; subt mii de turle, săgeţi avîntate spre cer, se săvîrşeşte într'o taină chinuită drama Patimii, umplînd interstiţiile prelungi de svonul martiriului. Umbra unei cruci imense apare o clipă în cadrul unui vitraliu aprins, pe care se sbate agonia lui Dumnezeu. Apusul îşi stinge încet lumina; liniile se topesc una cîte una; în umbră mai strălucesc, tîrziu, lacrămi mari de răşină.

Şi aşa, către un asfinţit, Braşovul ne întoarse spatele la o cotitură a drumului şi iar se ivi cîteva minute, cu unghiuri roşii de ţiglă, cu vile ascunse în grădini întinse — şi ne mai arătă, din podoabele păstrate din vremuri, o biserică ale cărei turle şi frontoane se ştergeau departe într'o zare trandafirie—şi, din darurile noi, dealungul liniei de fier, un convoiu alb de morminte care se'nşiră tăcut subt cruci de piatră, grupat lîngă monumentul scund, ca o statură masivă îngenunchiată în rugăciune, veghind somnul eroilor.

Trenul merge încet, încetişor, se tot opreşte îndărătnic, pe gînduri dacă să mai ajungem în adevăr azi în Zărneşti.

Rîjnovul. Linii şi culori se frîng ascuţite, în apus, ferestre se aprind, clădiri de aur se durează într'o clipă, ridicînd turnuri cu orologii rotunde pe toate patru feţişoarele, rîuleţe de argint şerpuesc subt poduri mici şi în sgomotul vag plutind ca o rumoare îndepărtată, înserarea vine să-i desbrace haina în multe culori, muiată în aur, care se anină de vîrfuri ca pe nişte braţe întinse spre cer. Dar cetăţuia, cetăţuia apăru în vîrful muntelui care o ţine în palma lui stîncoasă; cuib fantastic în rotunjimi, muchi ascuţite şi cu ziduri oprite în contraforturi, întinzînd aripile între turnuleţe şi donjoane; un Argus, pîndind departe zările, cu o sută de ochi mici, negri ai meterezelor, în care au strălucit odată ţevile puştilor cu cremene şi tunuleţe de cireş. Sufletul heraldic rătăceşte pe crenele; subt lună aleargă luciri de spade încrucişate, sfidări de mănuşe, zgomot de zale ciocnite şi miniatura fermecată, păstrată în cutie, uimitoare de evocări pipăite în paginile lui Walter Scott, se pierdu în spaţiu cu un sunet prelung de goarnă.

Ţara Bîrsei. Zărneştii sînt păziţi în coastă de Piatra Craiului, care-şi coboară sălbatec din nouri trupul gol, de piatră aspră, brăzdat de creste cenuşii, pestriţe, ca penele sbîrlite ale unei păsări de pradă. Zărneştii, vuind de zgomotul joagărului, îşi înşiră hanurile mari, cîrciumile, farmacia oblă-

duită de chipul lui Esculap, de-a lungul drumului alb, pe care s'au scurs mînaţi din spre munte, convoae lungi de prizonieri; dar nu mai e tîrgul vesel, primitor, curat, de acum cîţiva ani. Ceva a rămas din tristeţea şi neorînduiala lagărelor bătute de ploi şi de vînturi.

Înainte, pe drumul şerpuit de-a lungul Bîrsei, casele mici, cu căciuli înalte de şiţă, cu porţi acoperite, se urmăresc una pe alta, deschid ulicioare, una cu alta. Stil neaoş romînesc, bătrîn de veacuri. Punţi mici aruncă agrafe între malurile joase, subt care alunecă raţe de ceară. De abia născută, Bîrsa e pusă ca Hercule la munci grele, pe care le'ndeplineşte cu eroism. Adiniaori mişca braţele joagărului, şi acum micuţă se asvîrle speriată pe scocul piuăi, frîngîndu-şi cristalul într'o vâltoare de clăbuc spumos, în care joacă curcubee. Lîna se sbate în fierberea limpede, se usucă în căldura focului, înşfacată de suie de dinţi de fier, ameţită de învîrtirea unui sul enorm din nuele. O artă primitivă şi rafinată preface ţesătura simplă într'un nour, într'o blană flocoasă de urs alb, subt care baciul din Bucegi, doarme pe zăpadă.

Două babe se pleacă spre apă să-şi spele cînepa şi guşile lor, ca nişte pungi, se lasă pe cămăşile groase şi creţe: Rucărul nu trebue să fie departe – Rucărul e drept înainte, după strîmtoare. Cîmpia largă, presărată cu tufe, se afundă într'un cot, spre gîtul trecătorii, mărginită de caravana verde a Măgurelor, pe cînd Bucegii îi tae drumul spre miazăzi. Singurătăţi sălbatice se fac dincolo de Izvoare, înspre Cîmpu-Lung văgăuni se deschid, după văgăuni, cuiburi înfricoşate unde adastă moartea prin peşteri de tâlhari.

Bîrsa susură din pămînt, despletindu-se în şuviţe răsfirate, atît de subţirele, că pentruca să te scalzi, trebue să te culci pe patul ei aspru şi atunci ea te răcoreşte în braţele ei îngheţate. Amiaza te usucă în pînze ferbinţi de lumină. „Urerechea Mielului" şi spicele de busuioc liliachiu lîngă apă, aromesc magheran şi tămîe. Liniştea te'mpresoară; umbra se ascunde, sfioasă, subt tufele mici. O codobatură sveltă, strînsă în rochiţă cenuşie, îşi ia zborul.

Cînd Bîrsa s'a pierdut în urmă, Piatra Craiului ne priveşte mereu, de departe, din înălţimea lui goală, cenuşie, ameţitoare.

O, prezent, clipă vagă, apăsată de întrebările amintirii, turburată de teama de a nu te pipăi, de a nu te gusta în deajuns! Nervii freamătă, impresiile trec peste simţurile copleşite, filmul se desfăşoară, ameţitor pe retină şi totuşi bucuria frumosului stă străină de suflet. Frumosul e în trecut; timpul îi desăvîrşeşte vraja, ţesînd un văl de lumină moale peste liniile aspre chinuite de curiozitate, de nelinişte, de durere.

Zi de Iulie şi miez de zi, în căruţă. Slăbănoaga lui Moş Niţă ne saltă prin văi şi maluri. Fugea'ndărăt cîmpia, fug livezile, căpiţele de fîn, lanurile galbene îşi întorc laturile desemnate

de un geometru stîngaci – lanţul întreg de peisagii se răsuceşte în jurul nostru. Munţii, munţii se urmăresc pretutindeni, pe orizont şi oricît de repede ai alerga, ei îţi es înainte, în capul drumului.

Hotarele cerului sînt o vastă gingie ce rîde cu dinţi carpatini. Spre miază noapte, Măgura-Codlei lasă deschis cercul, luînd-o singuratec spre pustă. În sătucul pierdut între munţi, cu casele revărsate printre maluri, despărţite prin livezi întinse, prin lanuri, prin islaze, fără drumuri—mai bine ca oriunde asculţi tăcerea adiind pe unde nesfîrşite de aer. Privesc fascinată cum aurul asfinţitului scapătă după Piatra Craiului; seara creşte încet ca un cîntec din depărtare. Un clămpănit de barză cu pliscul de argint? – E bătaia sincronă a coasei pe nicovală! Căldura cea mare, seceta, au grăbit secerişul şi oamenii se istovesc să se agaţe de aripele timpului;—numai silinţele lor îndărătnice înving sgîrcenia ogorului.

Noaptea se aşterne cu legănări de talangă: se'ntoarce bătrîna cu vaca în bătătură. În faţa casei, subt prun, bunica, cu chipul de muceniţă, îmi povesteşte. O vrajă bolnavă rătăceşte pe cîmpuri cu lumina albă a lunii, în ochii stelelor care te iscodesc. Prunul e o iarbă neagră, înaltă, fără nume, crescută acum, subt descîntec. Bătrîna povesteşte—.. Şi Mărica cea frumoasă s'a'ntors dela joc, în strae mîndre, cu ochii înpăinjeniţi, şi nu trecu cîteva ceasuri că adormi pe braţele morţii. – O văd acolo, pe scena unei imense evocări, albă, cu ochii împăinjeniţi, cu mînile pe piept, ca doi crini îmbrăţişaţi.

Teatrul întreg e un sicriu în care zace trupul bătrîn al pămîntului: un giulgiu nesfîrşit de mărgăritare îl învălue într'un doliu alb şi luna e o floare de chiparoasă.

Feeria bate, cu degete de argint, în geamurile mici, de păpuşe, dar somnul apasă greu pe pleoape.

Cînd zorile lămuresc puţin unghiurile odăii, întorc privirea către Maica Domnului, la capul meu, cu inima ei roşie în care se'nfig şeapte pumnale ascuţite. Cu obrazul ei lăptos şi trandafiriu, n'ai spune că e mama bărbosului pe care-l ţine pe genunchi. Madona italiană depe păretele celalt, cu forme rotunde, mîngîindu-şi pruncul grăsuţ, e tot atît de fragedă şi atrăgătoare; mai sus, o precistă palidă, e ceva mai severă, e drept, mai doamnă mare. E de mirare cîtă senzualitate se răsfaţă în lunga teorie de sfinţi şi de sfinte, în haine roşii şi albastre, pe scoarţele înflorite, subt perdeluţe de borangic şi farfurii cu chipuri. – Cel mai amuzant însă, e un Cristos scund, efeminat, stînd pe un fel de laviţă cu înflorituri romîneşti, cu picioare subţirele, în pantalonaşi vărgaţi cu roşu, întinzînd braţele cu un gest de baiaderă, pe cînd din coasta lui creşte o viţă cu struguri enormi, care-şi picură mustul într'un potir de aur—din vechile icoane ardeleneşti, pictate pe sticlă, rare acum. Dar să vezi Judecata de apoi, chinurile celor păcătoşi, prea..., etc., să

te ingrozeşti nu altceva.—Eroul dela Oituz şi Mărăşeşti priveşte
mereu inainte cu faţa lui întunecoasă.

La răsărit, munţii dau inlături perdelele de purpură şi lu-
mina năvăleşte din verdele cîmpiei, din crestele Bucegilor,
peste pădurile adînci ale Măgurii; zboară între orizonturi flu-
turele strălucitor al dimineţii, cu aripe de aur, de smaragd, de
azur.

De subt ramurile grele de rod, in livadă, odihnesc peste
lucruri ochii fermecaţi de culoare, de zări limpezi, de reliefuri
şi bănuesc că linia modernă a siluetei de oraşe întinsă pe pă-
tura vărgată, face un colţ ciudat, absurd de peisagiu.—„Mama
bună se necăjeşte cu „bala" de miel care nu se urneşte nicăeri
fără de cînele curţii.—doi proşti care se'nţeleg de minune—şi
liniştea se face iar la loc, un lac pe care adorm ultimele unde.

Plec pe jos înspre satul vecin, călcînd cărarea subţire,
scrisă în iarbă de urme de paşi. Inaintea mea, „ciurda", co-
borîtă din munte, paşte încetişor otava. Tohanul nou, în sti-
lul satelor săseşti, îşi înşiră de-alungul şoselei casele cu cruci
în frunte, cu porţi uvrajate. O troiţă cu trei cruci crescute la-
olaltă ca trei fire de trifoi—o fîntînă cu cumpăna plecată,
mai departe, se creionează în linii sure. Care cu fîn închid
calea; căruţe cu saci se opresc în dreptul cîrciumii. *Din* praf,
copii în cămăşi lungi, cu nasuri umede, te urmăresc, amuzaţi,
şi învingîndu-şi sfiala, cei mai măricei îţi urează bună ziua.
Subt podul de piatră, dobitoacele cu trupul de smoală, monştri
plăpînzi cu privirea bolnavă, se scaldă în apele limpezi ale
Turcului, care-şi arată fundul de marmoră.

Intru în dugheniţă să-mi fac corespondenţa, căci pleacă
căruţa poştei—căruţă, vorba vine, de fapt poşta merge cu cele
două picioare ale unui moş bătrîn, foarte cum se cade de alt-
fel: scrisorile n'au ajuns decît cu două zile după mine în Bu-
cureşti, altădată întîrzie mai mult. Pe cînd scriu, intră un
domn cu înfăţişare europeană, care vorbeşte despre vînătoare,
pescuit; gazda îi răspunde respectos numindu-l „domnule Pă-
rinte."—Curios nume mă gîndeam, să te cheme d. Părinte; dar
şi mai curios îmi păru, cînd am aflat că d. Părinte, civilul tuns,
cu o nimica toată de barbişon, cu aerul degajat, e chiar un
preot veritabil, şi nu al vre-unei secte reformate, ci grec ori-
ental!—Păstoreşte din tată în fiu în ţinut, sacerdot prin tra-
diţie şi mă aflam în parohia lui.—In drum spre casă, biserica,
o bazilică adevărată, îşi arăta pe după maluri cupolele turlelor.
In satul pierdut în spatele Bucegilor, vorba şi gestul distins al
însoţitorului meu sînt una din uimirile zilei şi regret şi acum
că n'am putut vedea oficiind în odăjdii pe acest popă-bărbat,
fără plete, fără barbă, fără fuste.

Amiaza joacă văpăi deasupra holdelor.

Incerci o bucurie aspră să te laşi mistuit de căldură, să
rabzi de foame, să-ţi simţi trupul scăzînd, pasul uşor, gîndul
înălţat.—Mîncarea searbădă, fără de grăsimi, acrită cu oţetul

de mere, depe masă, e a unor oameni ce nu cunosc odihna.
Cumpătarea, hărnicia lor, ridică în ochii mei tot neamul omenesc.

Două ore după amează străbat cîmpiile către „Hotare" la
cositul ovăzului. O, spaţiile nu le vorbesc desigur în graiul
marilor armonii; nu sînt poeţi, ci chipuri plastice, litere miş-
cătoare ale unui gînd ce se scrie pretutindeni în nesfîrşite rea-
lizări.

Păpădia uscăţivă ne ese în cale, mîndrindu-se cu fustu-
liţa ei galbenă cu colţişori; florile rare, sînt toate slăbuţe, de-
parte de apă şi malurile se'nalţă şi coboară mereu, şerpuin-
du-şi albiile verzi fără de rîuri. E atita linişte de ţi-e frică să
nu deştepţi somnul spicelor adormite cu capul pe piept. Ci
coarea pune stropi la picioarele lanului şi undele aurii se'n-
tîlnesc cu razele de sus într'o fluturare orbitoare. In întinde-
rile înecate de lumină, roşul aprins al bobiţelor de „Salbă
moale" te chiamă de departe, te ademenesc, Walkirii scuturînd
vesele ciorchine de rubine.—Nu te amăgi, călător, de podoaba
lor pădureaţă, căci în tufele îngemînate murele îşi tăinuesc,
sfioasele, ochii vineţi parfumaţi.—O oază e umbra lor scurtă cît
o umbrelă, de subt care te încumeţi a privi în depărtări ce-
rul, pămîntul, legănarea undelor şi coasa care vine, pleacă,
iar vine, aruncînd printre spice fulgere mici.

Tîrziu cînd ochii obosiţi de lumină şi de imensitate cău-
tau înăuntru către ascunzişurile sufletului, umbrele tufelor cres-
cînd încet cuprinseră cîmpia toată. Cununa apusului se'ncheia
de cealaltă parte a orizontului şi nu vedeam decît o zare gălbue
ce se colora uşor în trandafiriu, pe cînd Colţuroşii, vîrfurile
împădurite ale Cînelui, îşi făcuseră rugăciunea de seară.

In lirismul înoptării, talanga îşi amestecă melodia. Aue
valea de glasul cosaşilor umplînd cuprinsurile de sonorităţi şi
iar se'ntinde tăcerea şi pături, pături se aştern întunecimile.—
O, luminile rare, care deschid ochii roşii în noapte şi acolo, cît
vermeliu şi văl albastru risipeşte inima focului peste pirostrii,
subt ceaun!—Ce durere izvoreşte din necunoscut, curgînd mol-
com pe unde de fluer? Cîntă Ardealul, Ardealul bătrîn? Ti-
tir îi răspunde lui *Moelibeus*?

Şi luna răsare iar în faţa casei;—aceiaşi tăcere albă, a-
ceiaşi linişte încremenită, aceiaşi puzderie de mărgăritare. Să
pot înşira o salbă pe un fir lung de aur! dar se distramă tru-
pul clipelor albe, pier înghiţite de genuni, nu poţi lua nimic,
nimic, din atîtea comori! Şi sufletul se înstrăinează de trup,
rătăcind prin singurătatea stelară—crisalidă ce se îmbracă în
mătasea argintie a razelor. Miezul nopţii. Se ridică vîntul.
Trec legiuni de năluci, gesticulînd himeric, pe targă de nouri,
pălmuind, îmbrăţişînd pătrarul, cu mînecile lor zdrenţuite. Mi-e
frică. Gemete rătăcesc printre frunze, se'ndoae crengile zgu-
duite de mîini duşmane.

Norii sgîrciţi au luat cu dînşii nădejdea pămîntului înse-
tat şi dimineaţa, zîmbind, deschide porţile luminii. Mai privesc

odată spre Bucegii care-şi întind buzele să sărute cerul, pe cînd depe Măgure se ridică aburul uşor al unei jertfe scurte.

Iar Braşovul, iar subt farmecul amintirii. In strada lungă, care te aduce dela gară, îţi vorbeşte cu glas de reminiscenţe copilăria, din vitrinele negustorilor de turtă dulce, din cofetăriile cu acadele roşii, galbene, verzi, trandafirii,—bomboanele vieux style ale Braşovului,—din prăvăliile cu rachiuri dulci, cu mezeluri.

Căluşeii!—larmă de sunete grele şi strigătoare, furtună surdă izbucnind în glasuri de clarinetă, în ecouri plîngătoare, venind cu sunete tîrîte, cu răsuflete adînci, cu întretăeri de coarde sparte, chinuite în agonii de Traviată,—muzică de panoptice, ce ne'mpresori cu vedenii—biciueşti, biciueşti caii mici de lemn, goneşti căluşeii—porneşte cortegiul halucinat în călătoria lui circulară.—Incălecată pe căluţul negru, o ţărancă îşi leagănă picioarele 'n aer.

Silueta unei Săsoaice şoldii, cu corola largă de pae pe vîrful capului, cu coşuleţul pe braţ, îmi stă şi acum înainte, în cadrul proaspăt al dimineţii,—ultima înfăţişare a unei odăi, cînd ai închis uşa în urma ta.

Cora Irineu

Tudor Pamfile

Acum optsprezece ani, în Bucureşti, mi-au căzut subt ochi două infolii mari, manuscripte curate şi frumoase, cuprinzînd culegeri de poezii populare. Era o muncă migăloasă şi bine orînduită. Cel care mi le aducea, arăta cu ochii în jos şi cu glasul dulce, că într'adevăr „este o muncă serioasă", iar în ce priveşte caligrafia aceia măruntă şi strînsă ea se datoreşte „unui oarecare sergent-major", însărcinat cu munca de copist. Din fericire „sergentul-major" şi-a reclamat manuscriptele la vreme, cît ele se găseau încă pe colţul biroului meu, ş'atunci am cunoscut pe Tudor Pamfile, elev la şcoala militară. Tînăr, nalt şi subţire, modest şi sfios.

Nu s'a supărat prea tare de fapta „prietinului" care voia să se împăuneze cu pene străine. Zîmbea numai cu oarecare mîhnire şi spunea potolit: „Nu-i nimica; bine că nu s'au pierdut; aici e munca mea de două veri..."

„Sergentul" acesta „major", copistul acesta era fecior de răzeşi dela Ţepu, din Tecuci. Avea în sufletul lui dragostea neţărmurită de pămîntul bătrînesc, avea în el cuminţenia şi suferinţa şirurilor de „neamuri", avea în ochi melancolia peisagiului moldovenesc, în urechi murmurul zăvoaelor Siretului. Se ridicase iubind pămîntul şi limba strămoşilor. Cînd se întorcea dela şcoli, intra în şezătorile flăcăilor şi fetelor cu care copilărise, nu uita ogoarele şi dumbrăvile, nici vîrtejurile întunecoase ale Siretului peste care curg plete de sălcii vechi, nici caii din prund, nici prisaca de subt pădure, nici rateşul cel vechiu de pe şleah, nici horile dela zile mari, nimic din ce-i legănase şi-i încîntase copilăria. Plin de ele intra iar între zidurile severe ale şcolii militare, îşi relua orele de clas şi uniforma strîmtă, periată şi lustruită, asculta pecît putea de atent cursurile de topografie şi fortificaţii, istoria campaniilor lui Frederic şi Napoleon şi se întreba ce rînduială ascunsă şi scrisă în catastifurile de Sus îl adusese acolo dela Ţepu...

Se supunea destinului şi-şi urma şcoala din care trebuia să iasă ofiţer de cavalerie. Viaţa are de multe ori asemenea ciudăţenii şi contraste. Un ofiţer de cavalerie, chiar cînd nu poartă monoclu, trebue numaidecît să se înfăţişeze cu mănuşi albe, cizme de lac şi pinteni, băiat elegant şi plin de datorii, prezent la aperitive, dănţuitor foarte apreciat la toate seratele, iubit de cucoane şi dudui şi avînd un uşor dispreţ pentru îndeletnicirile cărturăreşti.

Ei bine, Tudor Pamfile a fost ofiţer de cavalerie, însă a rămas răzeş din cap pănă'n picioare. A rămas răzeş cu vorba aşezată şi domoală, cu umorul ascuţit şi discret specific neamului, cu dragoste pentru gospodărie, pentru o „aşezare" a lui, cu cerdac larg şi umbră de copaci, a rămas întreg şi ireductibil urmaşul

bătrînilor cu ochiul dîrz și mustața tușinată. Intorcîndu-se spre trecut și spre ai lui cu statornică și fără de prihană iubire, a strîns tot ce se lega de sufletul, de credința, de eresurile, de suferințele și bucuriile așezărilor din locul lui de naștere. *Academia Romînă* a publicat în colecțiile ei cea mai mare parte din munca aceasta migăloasă a ofițerului de cavalerie.

Nu-l văzusem de multă vreme. In 1919, l-am întîlnit în Chișinău. Era tot în uniformă de ofițer, însă tot cu înfățișare de răzeș. Era nalt, mare, puțin adus din spate și cu părul încărunțit înainte de vreme. Notele și caetele lui se înmulțeau cu regularitate, cu statornicie. Viața lui era deplin închinată cărturăriei și neamului. In Chișinău, muncea neobosit și fără răgaz la publicațiile pentru popor ale directoratului de instrucție. „Cuvînt Moldovenesc", redactat în acea vreme de el, broșuri, cărți de povești, de cîntece, de sfaturi, calendare, se răspîndeau în mii și zeci de mii de exemplare în toate satele Basarabiei. Munca aceasta mare și neobosită el o îndeplinea cu simplicitate și modestie, așa cum necunoscut și neapreciat după merit, își făcuse datoria o viață întreagă.

In revista bîrlădeană *Florile Dalbe*, îndată după războiu, apoi în *Viața Romînească*, Tudor Pamfile începuse a tipări o serie de schițe și nuvelete cu un caracter foarte personal. In ele era cuprinsă o ageră cunoaștere a sufletului nostru. Minunata bucată *Delegațiile dela Epureni*, publicată în *Viața Romînească*, dovedește că în Tudor Pamfile se desăvîrșea un scriitor „al nostru", al pămîntului acestuia și al oamenilor acestui pămînt.

Moartea de cîtăva vreme izbește des în cei mai buni fii ai neamului nostru. Pamfile moare tînăr, înainte de a fi ajuns mijlocul drumului vieții, și înainte de a fi dat ce făgăduia. Blajina lui înfățișare de uriaș nu va mai umbla printre noi, domol, zîmbitoare, căutînd parcă ceva... Pamfile s'a strămutat la veșnicile lăcașuri, întru Domnul și între drepți, lîngă strămoșii lui răzeși.

Prietinii își aduc aminte de ziua aceia în care a venit să ne vadă la redacție, cam obosit și nedormit. Trecea la Chișinău și era în „serviciu comandat": inspector al *trenului accelerat*. Un uriaș și impozant maior, inspector al trenului, dela Bîrlad încoace. Acest uriaș și impozant maior ne povesti cu bunătate cum nu s'a putut odihni în tren, din pricină că nu erau locuri, ș'a trebuit să stea toată noaptea pe culuar, în picioare...

Noi am rîs, ca de ceva nemaipomenit de vesel. Pe urmă n'am mai rîs și ne-am uitat mai cu luare-aminte la el, cu sufletele mișcate, ca la un om rar...

Imaginea lui, nemuritoare, s'a asociat în sufletul meu cu clipa aceasta: buna și trist-zîmbitoarea lui figură încununată de iarna-i timpurie ca de o aureolă de suferință, cu ochii împovărați parcă de duioșii, de doruri și pasiuni înăbușite, cu întreaga-i ființă stăpînită ca de o datorie necruțătoare către cei vii, și mai ales către morți, de care-i plin pămîntul străbun dela Țepu...

Mihail Sadoveanu

LEON DREI

XVI

In casa lui Grigorii Alexandrovici Melnicov e trist. Nu mai e viața de mai înainte. Din ziua morții tragice a nevestei lui, a „mamei", care nu suportase trădarea lui Leon Drei, aici domnește durerea. Odăile mari, pline altădată de atîta viață, vesele, împodobite, au pierdut farmecul. Par pustii; se simte că lipsește îngrijirea unei mîini de femee. Prin colțuri s'a întins paianjenul, aerul nu mai e așa de proaspăt și de curat, ca pe vremea „mamei".

Incolo, totul a rămas ca mai înainte, pe păreți — aceleași inscripții: pasagii alese din „Catechizisul vieții" lui Melnicov; dar sufletul viu, care încălzea cu căldura lui fiecare colțișor, a zburat de-aici demult. Totul în casă era condus acuma numai de Catea, o fată cu pieptii zdraveni, rumănă, foarte îndeminatecă, în înfățișarea ei trupeșă—chiar grațioasă, de care Melnicov se apropiase peste jumătate de an după moartea nevestei,—ceiace Grigorii Alexandrovici o făcu nu fără un tainic desgust pentru fapta sa. Trădarea asta față de nevastă nu și-o putea erta, și se disprețuia pe el însuși. Rar vizita pe Catea, și fiecare dată suferea de remușcări. In „Catechizisul Vieții", despărțirea A, paragraful 18, glăsuia: „Niciodată să nu faci din casa ta o casă publică". Dar în nota dela acest paragraf se afla următoarea indicație: „Iar dacă, cu voia soartei cineva e nevoit să trăiască fără nevastă mai mult de o jumătate de an, și viitorul nu-i dă nădejde de a schimba o atare situație nenormală, se permite a intra în legături cu o femee, de preferință din starea de jos, dar numaidecît sănătoasă".

Și Grigorii Alexandrovici, urmînd întotdeauna prescrierile „Catechizisului", compus personal de el, după șase luni intră în legături cu Catea, mai întîmplîndu-se, ca fata să fie și fru-

muşică, în gustul lui Melnicov; pe lîngă astea şi gospodină bună şi femee de înţeles. Toate condiţiile, pe care i le propusese el, nu fără oarecare desgust, fură primite fără tărăgănare. Raporturile faţă de ea se stabiliră foarte simple, şi reglementul glăsuia aşa:

„Punctul întâiu). Secretul absolut şi pe veci al legăturii lor.

„Punctul al doilea). Grigorii Alexandrovici are drept să viziteze pe fata Catea nu mai puţin de două ori pe lună. În rari cazuri se îngădue s'o viziteze şi o a treia oară, dar nu peste acest număr.

„Punctul al treilea). Fetei Catea i se interzice subt ameninţarea rezilierii contractului, de a şedea, sau de a se culca pe patul răposatei Melnicova.

„Punctul al patrulea). Prietinia între fata Catea şi copiii lui nu se admite nici într'un caz."

Aranjîndu-şi viaţa de rău de bine, Grigorii Alexandrovici intră până în gît în afaceri, dar continua în taină să sufere de moartea soţiei iubite, şi nopţile adesea plîngea pe aşternutul ei, îşi fringea mînile de desnădejde, muşca perna cu furie. De copii îşi ascundea suferinţele şi, *în general, nimeni pe lume* nu bănuia suferinţele, pe care le îndura acest om, după aparenţă atît de liniştit şi de echilibrat.

Ziua de azi sămăna cu celelalte. După masă copiii lui Melnicov se împrăştiaseră prin odăile lor: viitorul Rubenstein se dusese să cînte, Pierre plecase în odaia copiilor, iar Olecica intrase în odaia răposatei mame cu o cărticică de versuri de ale lui Necrasov. Aici aşeză cartea pe o mesuţă de mahon, ceti primele rînduri din „Cavalerul pentru o oră", şi deodată, fringîndu-şi mînile într'o disperare fără margini, căzu pe divanul lîngă care şedea. Umerii îi tresăreau de hohotele plînsului. O tristeţă nedesluşită îi stringea inima, ca o verigă de fier.

„Parcă nu-i ea o criminală?—se întreba Olecica pe sine însăşi.—O să-i mai erte ei minciuna vre-odată drăguţul, *bunul* Leon Drei? I-a spus doar, că dacă ea nu vine, moare cu siguranţă. I-a făgăduit, şi nici până azi nu şi-a îndeplinit făgăduinţa. Sau poate a şi murit, săracul, bunul Leon Drei!"

Aici firul gîndurilor se rupse, şi ea începu din nou să plîngă nemîngîiat. Atît de limpede i se înfăţişa ei Leon Drei, mort, cu o rană în piept...

„Se înţelege, a murit, îşi repeta ea cu desnădejde; dar ce-i mai rămîne, decît să moară, dacă o iubeşte aşa de mult? Ea l-a înşelat şi el a murit. Dar ea nu voia să-l omoare. Şi-ar fi îndeplinit făgăduinţa, dacă ar fi putut. Dar nu putea, oricît se îndemna ca să meargă la el. De cîte ori nu s'a apropiat ea de strada, unde stă Leon Drei, de cîte ori nu s'a rugat lui Dumnezeu s'o înveţe ce să facă... Şi tot nu s'a dus! Dar la ce să mai trăiască, dacă din pricina ei Leon Drei şi-a curmat viaţa?"

În clipa asta în antreu se auzi scurt şi întrerupt soneria. Olecica tresări din tot trupul, ridică capul şi ascultă.

„Poate o fi el",—se gîndi Olecica.

În scurgere de multe luni l-a aşteptat cu o nerăbdare chinuitoare, şi acuma, recunoscîndu-i vocea, fu cît pe aci să strige de bucurie şi fericire: „El e, el!" Nici măcar nu i s'a părut ciudat că a venit, cu toate că demult îl credea mort. Vocea lui i se păru o muzică. În odae se făcu mai luminos. Pe mesuţă, pe divan, pe părete apăru capul lui; ochii lui pluteau în aer, simţi parcă în mînile ei vocea lui plină, sonoră, atît de dragă... O fericire, o fericire dumnezeiască, care i se revărsă în inimă, o mîngîia cu sărutări, îi şoptea despre bucurii, despre sfîrşitul suferinţelor... El e, el! Trăeşte, o iubeşte! Pe dînsa! A ertat-o!... Pe mesuţa mică şi rotundă, pe cărticica lui Necrasov se cobori capul lui. Ochii lui o înţelegeau. Se plecă şi-i sărută cu sfială mustăţile, care miroseau a parfumuri şi tutun... O noapte le învălui capetele...

Leon Drei, călcînd pe covoraşul cunoscut, cu inscripţia „bine-aţi venit", întîlni cu ochii pe Catea, care-i deschisese uşa, şi o învălui cu o privire repede de cunoscător.

„Fetişcana nu-i urîtă, zău,—se gîndi el,—o să trebuiască s'o chem la mine. Dar stimatul bătrîn, amicul meu, mi se pare, a început să devie ştrengar"...

Aruncînd un zîmbet Catei, care aprecie îndată şi privirea-i, şi zîmbetul, o întrebă mai întâiu dacă Grigorii Alexandrovici e acasă, şi adăugă îndată:

— Anunţă-i că a venit Leon Drei. Nu uita, te rog,—repetă el, cochetînd din ochi: Leon Drei. Sînt un vechiu prietin al lui Grigorii Alexandrovici.

— Grigorii Alexandrovici e acasă,—zise vesel Catea, jucînd din umeri şi simţind că a plăcut boerului ăstuia, tînăr şi frumos, rîse din ochi şi se apropie să ia paltonul lui Leon Drei.

Leon se întoarse cu spatele spre ea, şi manevrind cu băgare de samă cu mînile, reuşi să se încredinţeze, că fata e foarte bine făcută.

„O muere minunată,—se gîndi el,—un trup, parcă-i turnat! Şi-i accesibilă. Am s'o chem la mine. Ce să-i faci, îmi plac fetele de casă, cînd îs nostime, îmi plac picioarele desculţe, mînile roşii, groase, gîtul gol, pieptii, veşnic în mişcare... Dar al naibei de Melnicov! Nu m'am aşteptat..."

— Mulţumesc,—zise el cu măreţie,—şi mîngîie pe Catea pe obraz.—Dar te duci tu să mă anunţi?—trecu el la „tu".

Pecînd fata era deja lîngă uşă, fu sedus de forma spatelor ei şi se luă după dînsa. Opri uşa cu vîrful botinei, îmbrăţişă fata cu silnicie, şi punîndu-i mînile pe piept, sărută cu patimă buzele ei atrăgătoare şi roşii.

— Iaca aşa,—zise el, nu se ştie, la ce.

Fata începu să rîză, se zmulse din mînile lui şi fugi.

— Da, rosti el cu glas,—nu-i urită; dar de unde a luat-o netrebnicul ăsta? Trebue să i-o smulg! Numaidecit...

Intilnirea lui Melnicov cu Leon Drei fu foarte mișcătoare. Grigorii Alexandrovici arătă o bucurie sinceră la vederea tînărului său prietin, care-i amintea așa de mult un trecut, care nu se mai întoarce. Il îmbrățișă și-l sărută puternic de cîteva ori. Leon Drei, căruia nu-i plăcea, din desgust, să sărute față de bărbat, sărută cu patos și cu zgomot numai văzduhul, dar cu aerul că sărută cu patos și cu zgomot numai văzduhul, dar cu aerul că de vină ar fi fost Melnicov, care nu i-a oferit, cum trebue, obrajii. După sărutare Leon Drei, privind pe bătrin cu luare aminte și cu dragoste, zise cu mihnire:

— Ai slăbit mult, stimate Grigorii Alexandrovici, trebue curaj, scumpul meu; trecutul nu-l mai întorci.

— Da, inadevăr, am slăbit,—conveni Melnicov; hainele atîrnă pe mine. Tot mă gîndesc să le îngustez, și mereu amîn.

Și începu să-i arate lui Leon cu deamănuntul, cît de largi i-au devenit pantalonii.

— Grăsimea, care era pe mine,—zise el cu melancolie,—niciodată nu se mai întoarce. Acea grăsime era grăsimea „fericirii", și după cum se știe, „grăsimea fericirii" nu se întoarce, dacă însăși fericirea s'a dus,—adăugă el, abia reținîndu-și lacrămile.

Leon Drei ascultă, plecînd cu tristeță capul într'o parte. Amintirea despre răposata „mama", cum numea Melnicov pe nevastă-sa, îl mișcă și pe dînsul. Doar în cabinetul ăsta a îmbrățișat-o el pentru întâia dată. Aici, lîngă divanul ăsta îi stăteа ea pe genunchi și-i săruta mînile. Tot aici, după ce-și cetise Melnicov „Catechizisul Vieții", îi făcu el declarație de dragoste din ochi.

— Trebue să suportăm nefericirea noastră cu tărie, rosti el după o tăcere,—amîndoi, și în felul lui fiecare, am iubit pe răposata, dar așa a fost voia lui Dumnezeu, stimate Grigorii Alexandrovici,—se grăbi el să sfîrșească fraza, observînd că Melnicov vrea din nou să-l îmbrățișeze, și oferindu-i obrazul.

După ce se odihni de sărutare, puse prietinește mîna pe umărul bătrînului și rosti:

— Cît de mult toate de-aci îmi amintesc trecutul. Parcă eri am fost la dumneavoastră. Nimic nu s'a schimbat, lipsește numai scumpa răposată. Chiar divanul acesta, dela care mi-au rămas atîtea amintiri plăcute, n'a fost mișcat din locu-i. Dă-mi voe să stau pe el.

— Da,—zise Melnicov, cînd se așeză Leon Drei,—n'am schimbat nimic, nimic. Totul trebue să rămie cum era pe timpul ei, până la moartea mea; încolo las să facă copiii ce vor. Mulțumită faptului că totul a rămas ca mai înainte, am adesea halucinații mîngîietoare. Cînd stau aici și lucrez, adesea mi se pare că ea e în odaia vecină și că mă așteaptă. Părăsesc lucrul, ascult și uneori mi se năzărește, că-i aud pașii, și aștept să se deschidă ușa, să apară ea...

„Are să înebunească,—își zise Leon Drei.—Va trebui să-l mai vizitez și la sanatoriu. Și sanatoriile, dracu' știe unde se clădesc... Deobiceiu pela marginea orașului"...

— Dar ții minte ziua—întrebă el, pentru a da altă direcție conversației—cînd am apărut eu la dumneavoastră pentru întâia dată? M'ai primit în bae...

— Cum să nu țin minte,—zîmbi slab Grigorii Alexandrovici,—mi-ai aruncat chiar un cerșaf păros pe umeri.

„Nu se încurcă în vorbă,—se gîndi Leon Drei cu un sentiment neplăcut,—e avocat! Ce poamă îmi mai sînt și avocații ăștia! Uricios neam de oameni! M'a ars! I-am aruncat pe umeri un cerșaf păros! Dar ce eram să fac în uricioasa mea situație? Nu cumva să zic: nu vreau, sînt un om mîndru?... Dobitocul!..."

Nu zise însă nimic, și conversația secă dela sine. Atunci Melnicov făcu un semn lui Leon, și amîndoi într'o tăcere solemnă trecură în odaia de dormit a bătrînului. Leon Drei o cunoștea perfect. Cîte ceasuri plăcute, fermecătoare a petrecut el cu răposata „mama" în acest dormitor! Îi plăcea mai ales să se tăvălească în patul lui Melnicov, și amintirea asta îl mișcase acuma mai ales. Același covoraș era lîngă pat. Pe mesuța asta de noapte își punea el deobiceiu port-țigareta, din care „mama" îi scotea țigări, aprinzîndu-le mai întâiu! Odată Melnicov era cît pe-aci să-l surprindă, și Leon Drei își aducea aminte bine de frica-i sălbatecă și felul cum îi tremurau mînile.

Nu putuse nemeri cu nici un preț mînicele sacoului și-l îmbrăcase tocmai în antreu!...

Pecînd Leon se lăsa prada amintirilor, Melnicov se duse în colțul odăii, mocoși acolo cîtva timp și din nou făcu semn lui Leon. Acesta aruncă o privire la ceiace îi arăta Grigorii Alexandrovici, și fu cît pe aci să țipe: ca vie îl privea răposata „mama" depe un lombert. Mînile îi erau goale până la coate. În admirabilul ei păr negru strălucea un luxos trandafir stacojiu. Ochii erau pe jumătate deschiși. „Mama" vie, vie! Leon Drei simți o clipă chiar parfumul trupului ei! Pe un umăr al ei, pe jumătate gol, se vedea o alunică. Decîteori n'a sărutat el cu beție această alunică! Dar părul ei, cu care lui îi plăcea să se joace, dar gropițele dela coate... Cît de mult îi adora el trupul! Nu era un locușor pe acest trup bogat, fraged, puternic, pe care să nu-l fi sărutat el de mii de ori!...

„Ah, mamă, de ce te-ai omorît?—întreba el cu durere portretul. Adică ce așa lucru mare, că ai dat peste o femee la mine! Eu pe tine te iubeam, pe tine! Puteam doar să mă îndrept, să nu mai primesc la mine femei. Și acuma ești în mormînt. Viermii au mîncat frumosul tău trup! Ai distrus două vieți,—viața acestui bătrîn și pe a mea, pe cînd, pe cînd... începu să joace el cu el insuși,—puteai fi fericită cu Leon. Privește cît e de frumos! Proasto, m'ai pierdut!..."

— Acopere-l, acopere acest portret!—strigă el patetic.— Nu pot, e mai tare decît mine!...

— Acest „colţişor al plîngerii" e templul meu,—zise Melnicov, luînd de braţ pe Leon şi eşind în sofragerie;—aici mă refugiez eu după munca zilei. Aici plîng! A fost, Leon, o femee remarcabilă! Dar ce soţie? O Penelopă,—rosti el cu lacrămi, începînd să suspine...

— Stimate Grigorii Alexandrovici,—strigă Leon Drei, care se plictisise la urma urmelor de aceste plîngeri zădarnice. Dumneata îmi sfîşii inima. Am să mă îmbolnăvesc, te asigur, văzînd suferinţele dumitale. Dumneata trebue să te stăpîneşti. Am să-ţi spun o vorbă, poate deplasată, dar dumneata trebue să te însori... Inţeleg, cît de mare blasfem trebue să sune pentru dumneata în însuşi cuvîntul „însurătoare", dar la urma urmelor, dumneata eşti om, nu eşti piatră.

— Sînt bătrîn,—răspunse Melnicov simplu,—sînt un cal bătrîn şi obosit. Ce să mă mai gîndesc eu la însurătoare? Eu visez odihna. Imi trebue numai un mormînt!...

„Dar Catea?—se gîndi Leon Drei;—doar n'o ţii tu pentru băeţii tăi. Nu, moşneag desfrînat ce eşti, pe mine nu mă înşeli cu vorbe tînguitoare. Aici miroasă trupul ei pretutindeni: şi în dormitorul tău, şi în sofragerie..."

— Da, da,—conveni el, oftînd cu mîhnire,—ai dreptate de altfel,—ca de obiceiu. Totuşi nu trebue să te gîndeşti la moarte. Dacă nu pentru dumneata, dar trăeşte pentru noi! Gîndeşte-te la copiii dumitale, nu-i lăsa orfani de tată şi de mamă,—începu el să implore pe Melnicov cu atîta foc, caşicum acela şi-ar fi apropiat deja revolverul de tîmplă, gata să dea drumul cocoşului...

— Ce bine e să ai prietini dezinteresaţi,—zise Grigorii Alexandrovici cu căldură, întinzînd lui Leon mîna, pe care acesta o strînse cu energie.—Dar linişteşte-te, tînărul meu prietin, eu încă nu mă pregătesc să mor. Zic numai, că voiu muri cu bucurie, cînd îmi va veni ceasul din urmă... Dar destul despre mine! Spune-mi ceva despre dumneata. Nu te-am văzut de-atîta timp. Ai reuşit în ceva? Cine eşti acuma, sau ce eşti? Unde slujeşti, cum te-ai aranjat?

Leon Drei, care demult se aştepta la întrebarea asta, începu să povestească cu mare plăcere şi se porni pe laude... El, scuză-mă, stimate Grigorii Alexandrovici, nu slujeşte; şi chiar se miră, cum a putut să-i vie preastimatului Grigorii Alexandrovici asemenea idee. A sluji, e cel puţin o ruşine. Leon Drei nu-i născut să fie sluga nimănuia. Leon Drei se întîlneşte numai cu persoane care au cel puţin cîte o jumătate de milion. Persoanele, care au mai puţin de o jumătate de milion, nu pot conta să-l aibă nici între cunoştinţe. Cu asemenea nenorociţi nu-şi permite nici să stea de vorbă. El, Leon Drei, se simte fericit a pune în cunoştinţă pe preastimatul Grigorii Alexandrovici, că într'un viitor foarte apropiat se pregăteşte să se căsătorească

cu adînc respectata Nina Marcovna Serebreanaia, posesoara unei zestre de trei milioane, dacă nu mai mult,—aici spre marea plăcere a lui Leon Drei, Melnicov plesni din palme, de mirare,—da, cu adînc şi de toţi stimata Nina Marcovna, care,—aceasta se încredinţează în taină, şi numai lui Grigorii Alexandrovici,—e atît de geloasă de el, că nu-l arată nu numai femeilor în genere, ci nici chiar fetei sale din casă. Şi, afară de asta, toţi îl adoră, şi nici măcar nu ştie pentruce. Trăeşte în lux. Fără a mai vorbi de locuinţa, cu o bae minunată şi alte înlesniri culturale, are şi automobil propriu. Dansurile şi manierele, graţia şi tonul îl învaţă cunoscutul profesor de coreografie her Walz. Leon Drei construeşte o uzină de cue şi după nuntă pleacă cu nevasta în Anglia, pe un an, pentru a studia la faţa locului obiceiurile şi industria uzinelor...

Se opri o clipă pentru a respira, aşteptînd vorbe plăcute dela Melnicov, şi în gînd îi suflă: „dar vorbeşte odată, îmi place cînd mă admiră!"

— Dumneata în adevăr, poţi fi felicitat,—zise Melnicov cam rece şi simţind neîncredere în Leon,—dar eu trebue să mă scuz în faţa dumitale; pentru mine e timpul să mă odihnesc sau, vorbind mai simplu, să dorm un ceas. Sînt om bătrîn, greu să rupi cu anume deprinderi. Da, dumneata ai reuşit bine! La revedere, la revedere, dă pela noi mai des,—vorbea el cu voce adormită, luîndu-şi ziua bună.

„Un cham!—se gîndi supărat Leon Drei.—Ce suflet invidios! De invidie i-a venit somnul, mizerabilului! Dar dracu' să te ia, doar nu eu te invidiez pe tine, ci tu pe mine!"

— Du-te, du-te, stimate Grigorii Alexandrovici,—zise el cu un ton devotat,—eu şi singur vroiam să-ţi propun să te lungeşti puţin; n'am uitat deprinderile dumitale. Iar eu, dacă-mi dai voe, mă duc să mai stau cu copiii.

Luă pe Melnicov de braţ şi-l conduse în odaia de dormit. Acolo îi umflă îndatoritor perna, culcă pe bătrîn în pat, îi zîmbi dulce la plecare, dădu mîngîietor din cap şi eşi în vîrful degetelor.

„Acuma—la Olecica,—se gîndi el; ea, se înţelege, nu-i în odaia copiilor, ci în odaia răposatei „mama". La drept vorbind, mă invidiez pe mine însumi,—continuă el să se gîndească, înaintînd tot pe vîrful degetelor şi ascultînd. Doar unde merg şi pentruce? Ca să înşel o fetiţă naivă, care se sperie aşa de drăguţ. Mă duc să vînez o gazelă. Dormi liniştit, Grigorii Alexandrovici, dormi, scumpe soţ încornorat... şi papa încornorat; gazela va fi a mea, moşule!—începu să şoptească el deodată cu inima palpitîndă: dormi, bunul meu moşnegel!..."

Lîngă uşa „mamei" se pregăti: lăsă cu tristeţă capul în jos, scrise pe faţă: „sînt grozav de obijduit, sufăr", şi intră. Zărind pe Olecica, se clătină cu îndemînare, ca de o mare emoţie, şi simţind o plăcere deosebită în jocu-i, se rezemă de părete. Olecica simţi că a intrat, dar capul nu-l putu ridica. Atunci Leon

Drei, văzind, că efectul stării sale lingă părete s'a pierdut, oftă adinc şi zise cu o voce mihnită, înfundată:

— Va să zică, aşa mă întimpini, Olecica mea... Bine, nu mai ridica degeaba capul, sfişie-mi inima. Nu trebue, stăi aşa cu capul plecat. Te înţeleg. Probabil, şi eu, dacă te înşelam, te întimpinam tot aşa! Dar linişteşte-te, Olecica mea, te-am ertat demult. Reproşuri dela mine n'ai să auzi. Stau mai presus decît toate astea...

Olecica tot tăcea. Nu-i ajungea aer în piept. De spaimă şi emoţie, rupea, fără să-şi dea samă, bucăţele de pagini din Necrasov, le punea în gură şi le mesteca.

— Taci?—continuă Leon Drei cu aceiaşi voce mată, desfătîndu-se de zăpăceala fetiţei şi privind cu deliciu căpuşorul ei plecat. Bine, chinueşte-mă, sfişie-mă. Se înţelege, sint în minile dumitale, odată ce ţi-am dat inima cu atita nesocotinţă, pe vecie. Singur sint de vină, şi pedeapsa pentru uşurinţa mea trebue s'o îndur, fără să cirtesc. Parcă poţi să crezi serios unei fetiţe? Vrista dumitale deocamdată—să înveţi la şcoală; şi eu m'am apucat... să mă înamorez! De un copil! Ah, cit mi-i de ruşine! Dece, dece te-am oprit atunci, te-am chemat, te-am aşezat în automobilul meu!... Mai bine mă prefăceam în scrum în clipa asta blăstămată!

„Cine n'ar dori să fie acuma în locul meu,—se gîndea el în acelaşi timp, observînd-o.—Doar nu-i o făptură nesăţioasă, care cunoaşte viaţa şi vrea să-ţi stoarcă, pentru plăcerea ei, toată vlaga. Nu-i nici femeia naivă, care a ajuns coaptă şi gata a se arunca în braţele amantului. E un copil, care abia a deschis ochii şi a văzut lumea... Ce desfătare!

— Dar nu-mi refuza măcar un lucru, începu el din nou, dupăce aşteptă puţin. Ridică pentru un moment capul. Lasă-mă să-ţi privesc ochii o clipă, vreau singur să-mi citesc în ei sentinţa...

Se apropie în vîrful degetelor, se aşeză lingă ea şi-i ridică cu destulă încredere capul. Olecica se uită la el, fără să vrea, şi zise deodată:

— N'am putut să vin la dumneata.

— Dece?—exclamă el,—erai ameninţată de ceva?

— Nu puteam, nu puteam,—repetă Olecica cu încăpăţinare.

— Bine, te cred; nu puteai; dar dece nu vreai măcar să ridici capul? Nici nu ştiu, cui vorbesc; dumitale, sau cărţii dumitale? Trebue să te uiţi la mine. Am să-ţi povestesc ce-a fost cu mine. Am luat o puternică doză de otravă. Vroiam să mor, ca să nu mai sufăr.

— Ah,—şopti încet Olecica şi-şi plesni palmele. Ai vrut să dispari?—rosti ea îngrozită...

— Da,—răspunse el bărbăteşte.—Poate nu mă crezi? Poate ar trebui să-ţi aduc vre-o dovadă, vre-un certificat dela medic? Dece m'ai întrebat cu aşa ton? Cu ce ton!—se adresă Leon, rîzînd, către sine însuşi. Ţi-am spus dinainte că mor, dacă nu vii... Şi aşi fi murit, dar... din nenorocire, un om devotat m'a salvat. Şi pentru asta am prins ură în contra lui. Trei zile am luptat cu moartea,—continuă el să mintă cu plăcere, observînd cum se îngălbeneşte Olecica, cum i se lărgesc din ce în ce luminile ochilor. Ia te uită la mine, şi acuma am cercuri negre subt ochi.

Se 'nţelege, nici un cerc negru subt ochi n'avea, dar Olecicăi, zguduite de vorbele lui, i se păru că vede două urme negre pe faţa lui.

— Dece, dece ai făcut asta?—îl întrebă ea cu desperare.

— Ca să mor,—răspunse el simplu.—Eu fără dumneata nu pot trăi. Iar acuma am venit, ca să-mi iau dela dumneata adio. Eu nu voiu mai trăi. Dacă am spus că nu pot trăi, fără dumneata,—o fac. De astădată otravă nu iau. O, nu! N'am încredere în otrava perfidă şi nesigură. Revolverul va fi singurul meu asasin, dacă nu vii. De-atunci port cu mine întotdeauna un revolver. Iată-l,—arătă el buzunarul cu portmoneul. Pipăie-l, îi propuse el,—şi te vei încredinţa că vorbesc adevărul.

— Te cred, cred tot ce spui dumneata,—rosti Olecica cu desperare.

— Nu,—stărui Leon,—dumneata trebue să atingi cu mînuţa dumitale revolverul. Asta nu mai e o glumă, o otravă oarecare. Acuma nu mai scap. Dă-mi mîna,—porunci el cu un ton aspru,—şi luînd cu dea-sila mîna ei tremurîndă, o puse pe acel loc al pantalonilor, unde se afla portmoneul.

— Simţi cit e de tare?—întrebă el cu ton de brigand, rece, hotărît.—E oţelul...

— Dar eu nu pot, nu pot,—ţipă aproape Olecica îngrozită, neştiind ce să facă. Dă-l încoace. Dumneata nu trebue să te omori. Am să viu la dumneata. Mai crede-mă odată. Viu, numai dă-mi revolverul.

— Nu,—răspunse Leon Drei, ca după o răsgîndire—nu dau revolverul. Dumneata mă poţi înşela din nou.

— N'am să te înşel, şopti ea rugîndu-l şi lăsînd braţele în minile lui.

— Şi atunci,—continuă Leon Drei, fără să asculte,—de unde iau eu revolver, dacă ţi-l dau dumitale?

— Dar am să viu, crede-mă,—se chinuia Olecica, neştiind ce să mai facă,—viu mine dimineaţă. Nici nu mă duc la Liceu. Drept la dumneata. Numai nu te omorî. Pentru Dumnezeu, eu n'am să pot îndura...

— Bine,—zise cu ton solemn Leon Drei,—te cred, dacă-mi juri pe revolverul ăsta. Numai un asemenea jurămînt te va lega. Jură.

Olecica puse cu băgare de samă mîna pe portmoneul nevăzut şi rosti cuvintele, pe care i le dictă Leon Drei.

— Jur în numele mamei şi pe acest revolver, că mine dimineaţă voiu veni la Leon Drei.

— Acuma te cred,—zise el cu un ton, parcă i s'ar fi ridicat un munte depe umeri,—dă-mi voe să-ți string mîna. Ești o fetiță nobilă. Din această clipă sînt al dumitale—pe vecie.

Strînse cu putere mînuța ei întinsă și, fără a-i da drumul, atrase pe Olecica cu cutezanță. Pentru a o săruta, a o îmbrățișa fără pic de rușine, a o pipăi într'o clipă—fu treabă de un minut; iar ea, deși adînc jignită, dar gata, pentru salvarea prețioasei lui vieți la orice, nu îndrăzni măcar să murmure. Se supuse tuturor capriciilor lui; bluza,—nu se știe cum,—i se deschise. Cu mînuțele strînse la piept, îndrăznea abia să se mai apere; iar el, silnic și grosolan, i le înlătură și lipi buzele de trupul ei rece. Olecica își mușcă până la sînge o mînă, numai ca să nu țipe. Cu ochii triști se uita Olecica la ceafa lui înroșită, șoptind ceva încurcat...

— Frumoasa, fermecătoarea mea,—izbucnea Leon în pauze, și fu cît pe-aci să scape: „Cît de mult îmi amintești tu pe răposata mamă, deși ești mult mai plăcută, decît ea. Trupul tău e mai gingaș, mai tare"... cînd deodată se deschise ușa, și în prag se arătă Melnicov cu un prosop în mîni. Se ducea să se spele după odihnă; barba îi era încîlcită, cămașa descheiată...

Leon Drei, văzînd pe bătrîn, încremeni de groază. Apoi sări, cu gîndul să se strecoare cu orice preț. Olecica făcu încet „ah", își strînse, cît putu, bluza deschisă și țîșni din odae, ca o săgeată. In cît privește pe Grigorii Alexandrovici, acesta, văzîndu-și fetița pe genunchii lui Leon Drei, începu să-și frece prostește ochii, crezînd că visează. Indignarea îi legase limba. Respiră convulsiv și se uită neputincios în juru-i, parcă s'ar fi întrebat, ce-i de făcut. Se trezi deodată din amorțeală și începu să răcnească.

— Nelegiuitule, ce-ai făcut cu copilul meu?

Scoase un picior înainte și începu să agite, turbat, prosopul, pe care nu se hotărî să-l lese jos.

— Pentru Dumnezeu, nu strigați la mine,—începu să se roage Leon Drei, tremurînd.—Iertați-mă. Eu mă sparii, cînd cineva strigă la mine,—bombănea el, neștiind ce să vorbească.—Eu, vedeți dumneavoastră, vroiam...

„Acuși mă pleznește—se gîndi el îndată, cuprins de friguri;—mă lovește, pe cinstea mea! Se apropie, mizerabilul, și mă plezneşte. Ce fac eu atunci? Ce? Nimic: o înghit! Doar să-i cad în genunchi?... Taților și amanților ultragiați le place foarte mult să te vază căzîndu-le în genunchi. Sau, poate, să caut pur și simplu s'o șterg? Dracu' să-l ia! Las' să se discurce singur. Dar rău m'am prins..."

— Stăi,—zbieră Melnicov,—nu-ți dau drumul, canalie! Am să trimit după poliție. Iată ce șarpe am încălzit eu la piept! Cum ai îndrăznit să te atingi de copilul meu? De un copil, monstrule! Mizerabile!—începu el să zbiere și mai tare. Te trag în judecată. N'o las eu așa. Te trimit, desfrînatule, la munca silnică. Nu mă opresc în fața scandalului, dar nici nu las în libertate asemenea mizerabil.

„Să-i cad în genunchi, dracu' să-l ia,—își zise Leon Drei, uitîndu-se cu frică la bătrînul înebunit și simțindu-se scăldat de o sudoare rece. Te pomenești, că-mi zgîrie fața; nu se oprește el în fața scandalului! Trebue să-l înbunez. Dracu' să-l ia de nebun!... Pe onoarea mea, am să-i cad în genunchi. Cine mă vede, cine are să știe? Cum l-a apucat!..."

— Ertați-mă, ertați-mă,—exclamă el, căzînd în genunchi, dar cu băgare de seamă, ca să nu se lovească, și întinzînd artistic mînile cu rugăminte.—A fost o rătăcire. Sînt un criminal, merit cea mai mare pedeapsă, dar ertați-mă! Intrați în situația mea de om, atras de frumuseța unei fete. M'am înamorat de fermecătoarea fiică a dumitale. O iubesc demult. Sînt gata să mă căsătoresc. Binecuvintează-ne,—se tîrî el spre Melnicov, care, îngrozit de acest cinism, începu să dea îndărăt.

—Ce mizerabil,—șopti bătrînul, uitîndu-se, cum se tăvălește pe jos acest om, și ferindu-și picioarele. Nu, dragul meu, tu n'ai să te însori cu Serebreanaia. O să am eu grijă despre asta. Are să afle ea, cine ești tu, și chiar azi. Toate am să i le expun, cu amănunte. Iar acuma—afară, tîlharule, din casa mea!

In fața acestei amenințări Leon Drei uită într'o clipă, că trebue să înbuneze pe bătrîn cu vre-o lingușire, și începu să se tirască cu toată sinceritatea în fața lui.

— Nu mă nenorociți,—începu el să roage cu o voce plîngătoare, fie-vă milă; și dumneavoastră ați fost tînăr! Vă implor! Preastimate Grigorii Alexandrovici! Dumneavoastră doar țineați la mine! Avem amintiri comune. Nu vreau să pier de mîna dumneavoastră. Aveți milă de tinerețea mea! Prea stimate Grigorii Alexandrovici, n'am făcut nici un rău fiicei dumneavoastră. Dacă nu mă credeți, chemați un medic. Las' s'o examineze el... Faceți-vă milă de mine și uitați; n'a fost doar nimic,—continua el să roage plîngînd și începînd din nou să facă teatru, fără să-și dea seamă. Vă rog,—prinse el însfîrșit mîna bătrînului și sărutînd-o,—niciodată nu voiu... mă jur pe amintirea soției dumneavoastră..

— Afară din casa mea,— strigă înc'odată Melnicov, zmulgîndu-și mîna cu desgust. Hotărîrea mea vei afla-o mîine. Afară!

Leon, văzînd gestul lui Melnicov, țîșni din odae, fu cît pe-aci să dea jos pe Catea, care asculta în altă odae, se aruncă în antreu și, înhățînd din cuer paltonul și pălăria, sări în stradă.

„Ei, acuma s'a sfîrșit cu mine,—se gîndea el, aproape frîngîndu-și mînile—iată, cînd ți-a venit sfîrșitul. Mizerabilul are să scrie acuș, sau are să se ducă la Ninca, care o să mă alunge ca pe un cîine. Bine că i-am luat cel puțin cele 3000 de ruble. O să trebuiască să le cheltuesc cu economie. Prea m'am dezmățat și arunc banii, ca o cocotă... La ce te gîndești, idiotule,—fu el cît pe-aci să strige. Te gîndești la cele vreo 3000 de ruble...

Doamne Dumnezeule, ce fel de om sînt eu? Ce-mi lipsea mie?.. Eram aşa de fericit încă acum două ceasuri, şi singur de mîna mea am pierit. Nu m'am asigurat doar cu nimic, şi acuma sînt din nou un cerşetor! S'o iau dela capăt? Unde mai sînt alte Nince? Deabia am găsit-o pe asta. Va să zică—din nou la mamica, la pînea ei... Are să mă mănînce fript cu reproşurile ei. Aşa-mi trebue! Unde-i cupeul, pe care îl visa mamica? In căruţă am să te plimb, sărmană mamica, nu în cupeu! Cîţi bani am la bancă? Abia vr'o 3000, apoi 3000, luate dela Ninca! Apoi cîteva inele dela Rozen, apoi un ceasornic dela Dugler,— iată toată averea mea! N'ai ştiut să aduni bani, dobitocule! Uzina s'a dus, —îşi aduse el aminte,—şi aproape urlă de durere.—S'a dus călătoria în străinătate, s'au dus dansurile! Totul, totul s'a pierdut, mamico! Şi din pricina cui? Din pricina unei uricioase de feteşcane care, la drept vorbind, nici nu-mi trebuia! Puţine femei, puţin gunoiu de ăsta am avut eu? La ce era să mă mai leg de o fetişcană? Netrebnicule, dobitocule, ce să fac acuma cu tine? Ce pedeapsă să născocesc pentru tine?—„Il castrez", — îi fulgeră lui prin minte.— Te castrez, ticălosule, te fac clapon! O canalie atît de ingrată trebue să devie clapon! Umblă, netrebnicule, ca un clapon,— se gîndea el cu desfătare. N'ai să mai ai aface cu femeile. Ia-ţi ziua bună dela femei. Ai să mănînci cît vrei, dar femee nu-ţi dau! Doamne Dumnezeule! Ascultă, Izrael,— bombănea el cu frică, — scapă-l pe Leon, scapă pe ticălos! Arată dreapta-ţi puternică. Cîte ticăloşii, cîtă pacoste n'ai ertat tu poporului tău; iartă şi pe fiul poporului! Ascultă, Israel, — aproape zbieră el... pe muntele Sinai... Tablele legii!—Nu ştiu să mă rog, dar dracu' să-l ia, Dumnezeu ştie şi aşa, ce vreu eu!..—Pe muntele Sinai... nu ţin minte nimic. Ce am învăţat eu oare la religie? Nişte table, parcă... Parcă tablele legii. Ce cuvînt idiot! Tablele legii!.. Ce înseamnă asta?—Am să corup factorul, care va duce Nincăi scrisoarea lui Melnicov. Cum aşi pune eu mîna pe tablele lui Melnicov?..—Mi se pare, încep să înebunesc. Paralizie progresivă!—se gîndi el îngrozit. Iată răsplata păcatelor mele! Ajută-mă, Doamne, încă odată...—Batem palma, ce zici? Merge? Taci? Nu răspunzi... Ţie ţi-i uşor acolo, în cer! Dau jurămînt, că nu mă mai uit la femei!"

Multă vreme rătăci pe străzi, fără să bage de seamă nimic şi pe nimeni, cînd chinuindu-se pe sine însuşi, cînd rugîndu-se —până cînd, obosit şi istovit, ajunse însfîrşit acasă. Urcă scara cu frică şi dezgust. Indată ese Grabov şi-i comunică ceva grozav, şi peloc cade de anevrism.

„Sînt pierdut, — bombănea el, pierzînd orice curaj, deabia tîrîndu-şi picioarele slăbite de frică.—Am să mă îmbolnăvesc. Iată-l pe Leon Drei cel deştept! Sînt deştept numai cînd îmi merge... Incolo, sînt un gogoman! Fără îndoială, sînt un degenerat şi un idiot. Ce ochi stupizi! Dar cît sînt de speriat, cît mi-e de frică să sun! Sînt un laş, un laş netrebnic. Cum îmi tremură picioarele! E de mirare chiar, cum îmi tremură... Las'

să tremure, dracu' să le ia! Continuaţi, continuaţi, picioarelor, tremuraţi, cît vă place. Poftim! Imi pare bine chiar...

In faţa uşei ridicase mîna de cîteva ori, ca să sune, şi numai nişte paşi depe scară îl făcură să apese în grabă pe buton. Se deschise uşa, şi Leon Drei întîlni pe credinciosul său Grabov.

— Ce aveţi?—îl întrebă Grabov cu compătimire. Sînteţi aşa de palid,—de nerecunoscut!

— N'a sunat nimeni?—întrebă Leon Drei cu voce stinsă şi se lăsă în braţele lui Grabov.

— Nu, nimeni,—răspunse mirat Grabov.

— Bine. Dar eu îs bolnav, dragul meu Grabov, foarte bolnav. Zici, că n'a sunat nimeni? Am căpătat, mi se pare, o insolaţie, sau ceva de felul ăsta. Petrece-mă în odaia de dormit şi culcă-mă,—începu el să poruncească cu o voce slabă; — adă-mi nişte vin şi niscaiva picături.

După ce se aşeză în pat şi-şi legă capul, ca o femee, cu un prosop, dădu drumul lui Grabov, închise apoi uşa cu cheia şi alergă îndată la telefon.

„Să-i sun, sau nu?—se întreba el.—Sau mai bine să-i trimit pe Grabov pentru cercetări? Grabov!—zbieră el.—Nu, nu trebue, — se răsgîndi el deodată.—Grabov! — zbieră el a doua oară. — Nu trebue,— o întoarse el din nou,— nu te-am chemat. Iar dacă te mai chem încă, — nu veni, nu mă asculta. — Mi se pare înebunesc deabinelea, — îşi şopti el şi începu să-şi privească trupul cu luare aminte. — Iaca, chiar o bubuşoară mi-a eşit pe umăr de atîta supărare. E-e, dragă bubuşoară, tu o duci acuma mai bine decît mine! — Stai pe umărul meu — habar n'ai! Te invidiez, dar, la toată întîmplarea te ung cu iod. N'ai ce căuta pe umărul meu! Aşa. Ţin la iod, şi la toţi l-aşi recomanda, mai ales dacă se arată vre-o bubă... Te, te, te-e! . . Pardon, dar ...Perecopschii?—îi fulgeră lui deodată prin minte. Ce-am lăsat eu nasul în jos? D'apoi Perecopschii?!.. S'a dus Ninca, dar s'a născut Perecopschii, —şopti el deja bucurat, cu presimţirea celor mai frumoase speranţe.—Iar Perecopscaia,—începu el să-i numească pe acesta ca pe o femee, — va aduce o altă Perecopscaia...

Pe Perecopscaia... Domnilor, de toate boalele vă vindică iodul! Medicii sînt pur şi simplu o născocire prostească... sau ... sau... poate, toate astea nici n' au avut loc defel?—se întrebă el, dînd treptat de o altă idee. Adecă ce n'a avut loc? Se înţelege, că nu. Adecă, la drept vorbind, ce?.. Măgar Alexandrovici! Eu? De fata dumitale? Cine? Leon Drai? Fericitul logodnic al milionarei Serebreanaia, şi încă în ajunul însurătoarei, să se lege de o fetişcană?!.. Dar cine are să te crează? Inţelegeţii dumneavoastră, — începu să se indigneze Leon Drei, — să-mi risc eu cariera mea pentru fata lui? Măgar Alexandrovici, sînteţi un calomniator!.. Incearcă să sufli o vorbă despre aşa ceva scumpei mele logodnice, şi te trag în judecată pentru

calomnie. Imi iau de avocat un astru al baroului şi te bag la puşcărie! Dobitoc ce sînt, că n'am priceput deodată! Un ofiţer n'ar fi stat în genunchi nici în faţa glontelui! Şi eu am stat! Dar de ce? Fiindcă-s de neam prost. Fiul lui Drei... Dobitoc, ţi-ai găsit, din cine să te naşti!.. Ei, dar dracu' să-l ia! Vorba-i, primejdia a fost învinsă! Deştept băiat, mare pehlevan!..

„Ce zici, Măgar Alexandrovici? Poftim de scrie scrisorile dumitale, telegrafiază, calomniază-mă!—Dar după atîtea turburări aşi avea dreptul să mă odihnesc. Să mă odihnesc eu, cum se cade, iar dimineaţă—la treabă.—Iţi punem noi piedică, Măgar Alexandrovici, n'aveţi grijă. Ninca nu te primeşte nici în prag. Am să poruncesc uşierului să te scoaţă de guler, cînd îi îndrăzni să-ţi arăţi numai nasul. Adio!

Bău dintr'o înghiţitură un pahar de vin, se culcă şi strigă lui Grabov, că pentru ziua de azi Leon Drei nu-i acasă pentru nimeni. Vinul băut îi produse o tulburare plăcută. In casă se făcu o linişte solemnă. Adormiră colţurile plăcute ale odăii, adormi mobila. Soarele trecu după orizont. Neastîmpăratul Grabov, se potoli. Dispărură în veşnicie toate cocoanele frumoase, toate iubitele lui Leon Drei. In bufet paşnic dormea o pîne alături de o şuncă adormită. Leon Drei adormi. Dormi netulburat, ca un prunc, inima îi bătea liniştit, respiraţia era regulată, ca a unui sfînt.

Până dimineaţă trupul lui frumos se va odihni în cadrul frumos al patului, iar dimineaţa îi va aduce bucuriile ei, pe Ninca, uzina, străinătatea; nimic nu s'a schimbat deocamdată în viaţa lui Leon. La ora zece va suna încet soneria. Se va arăta Olecica. Poate nu va avea milă de ea, sau poate va avea şi va zice: „Acuma eşti în mînile mele, Grigorii Alexandrovici, şezi în genunchi. Hai, hai, fără mofturi! Dumneata pe mine nu m'ai ertat, dar eu pe dumneata te ert şi-ţi întorc fetiţa. Adevărat, cam greu; dar renunţ la ea. Mai zi acuma, că Leon Drei e un mizerabil. Aşa am să-i şi spun Olecicăi.—Pleacă, Olecica, ai venit la un mizerabil.—Aşteptatu-te-ai la atîta nobleţe dela Leon Drei, Măgar Alexandrovici? Da, un al doilea, ca Leon Drei, nu se află pe lumea asta!"

„Dar poate se va întîmpla şi altfel!.."

(Sfîrşit). Semen Iuşchevici

Amintirile Caterinei State

In cea dintâiu zi de vacanţă, aflai de boala Adelei Predescu şi, cît cu voia mamei cît fără ea, alergai la cea mai bună prietină ce avusesem până atunci. In infirmerie, la şcoală, văzusem multe fete slabe, dar starea nici uneia nu mă mişcase atît de adînc; Adela era doar umbra celei ce fusese altădată.

Căutam să-mi ascund emoţia, dar Adela mă observă şi, ca de frică să nu-mi audă părerea, îmi spuse de cum intrai:

— Aşa-i că-s slabă? Is ca o stafie; acum mi-i mai bine, da' să mă fi văzut atunci cînd îmi era rău tare...

Vorba-i înceată avea un răsunet ce nu i-l cunoşteam, mult asemănător cu acel ce-l capătă oricînd glasul în gol... După ce ne făgăduirăm să învăţăm şi să ne primblăm prin locurile cunoscute, o părăsii ca să n'o mai pot vedea niciodată...

Adouazi, după înmormîntarea Adelei, la care mama nu-mi dăduse voe să mă duc, mă furişai prin ţarină spre cimitir; cu o pungă plină de gologani, strînşi de multă vreme, şi cu buzunarele pestelcii îndesate de iască şi sticluţe cu untdelemn, mă oprii la casa păzitorului.

— Iaca, moş Giovanni, asta-i pentru Adeluţa.

— Adelusşşa?... Ade-lu-şşa? — se întreba bătrînul, sucindu-şi pălăria şi uitîndu-se în pămînt.

— Da, da, Adeluţa Predescu, fata perceptorului, care a fost îngropată eri... ştii?

— Si, si, signorina!—răspunse italianul căscînd ochii mari la grămada de monedă ce-i răsturnasem pe masă.

— Asta-i pentru dumneata, Giovanni, ca să aprinzi candela în fiecare zi—să nu uiţi niciodată; şi cînd îi isprăvi untdelemnul, să vii la mine; să nu afle nimic duduia... înţelegi?

— Grazzia, grazzia, signorina!—îngînă bătrînul, distrat, adunînd cu podul palmei gologanii răspîndiţi pe masă. *Volete vedere la sepultura dela povera fanciulla?*

— Da, Giovanni, haidem.

Bătrînul ia din cui o chee mare de care sînt legate alte două chei şi, pornind înainte, îmi face semn să-l urmez; trecem printr'o cărare îngustă, între două rînduri de morminte, unele ascunse subt toporaşi, altele umbrite de salcie albă, cele mai multe străjuite de „lemnul Domnului" şi de cipreşi.

Bătrînul se opreşte la un moşinoiu de pămînt galbăn, proaspăt răscolit, pe care stau înfipţi în rînd, moi şi ofiliţi, cîţiva toporaşi albi. Acela era mormîntul Adeluţei... Şi mă uitam la el ca la toate celelalte, cu un sentiment de milă, fără emoţie, căci în mintea mea nu-şi putea face loc gîndul că Adeluţa, prietina mea, era subt acel strat de pămînt; amintirea ei îmi era atît de vie, încît mi-o arătă în viaţă, în şcoală, apoi bolnavă... iar pe urmă, cînd voiam cu tot dinadinsul să-mi opresc gîndul la moartea ei, acesta ca un fluture din pumn îmi scăpa şi fugea iar spre zilele ce le petrecusem împreună, spre zilele frumoase şi vesele din trecut. Razele soarelui, în apus, se stîngeau încet in desişul pădurii Solomenilor şi o umbră, rece şi tristă, învăluia, văzînd cu ochii, cimitirul.

— *Andiamo!* îmi zise păzitorul, zingănind intre ele, cheile. Il urmai tăcută, fără să mai pot vedea nimic în juru-mi şi, cînd se închise poarta după mine, simţii o strîngere de inimă caşi durerea unei despărţiri. Şi pornii, plîngînd, prin ţarină spre zaplazul grădinii noastre.

* * *

La Iaşi mă regăsii iar în lumea ce-mi era atît de dragă; doamna Gallet, ghicind parcă seceta de dragoste în care creşteam, avea pentru mine o bunătate ce vedeam bine că alte eleve nu i-o cunoşteau încă; mă chema ades din recreaţie, ca să-mi dee un romb de turtă dulce:

— Iaca, asta-i din partea domnului Gallet, care a aflat că eşti silitoare şi cuminte. Şi, ca să nu se nască în mintea celorlalte eleve gîndul unei nedreptăţi, doamna Gallet mă oprea în odaia ei subt motiv că vrea să mă mai asculte cetind.

De cîte ori m'am înecat cu turtă ori cu pesmeţi, grăbindu-mă să încep întotdeauna acelaşi capitol:

„Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse..."

Dintre toate atenţiile domnului Gallet, acea pe care n'o puteam preţui în nici-un chip, era invitaţia la „supa de vin". Cu faţa-i ţesută de vinişoare albăstrii, cu nasul vînăt şi cu ochii lăcrămînd între pleoapele moi şi fără gene, franţuzul sta în capul mesei în faţa unei farfurii adînci, al cărei fund era de abia acoperit de cîteva linguri de supă peste care turna un pahar mare de vin roş şi un pumn de pîne prăjită.

— Vino, Tenca, să mănînci o supă întăritoare,—mă chema domnul Gallet şi-mi pregătea mîncarea aceia din care de abia gustam, de ruşine.

— Nu-ţi place?

— Da, domnule Gallet, dar nu mi-i foame.

— Eh bien, alors... Şi înşfăcînd farfuria, fără a o mai pune pe masă, o ducea întins la gură şi-i sorbea conuţintul dintr'o răsuflare. Şi cînd, după două supe de vin, eşea cu noi la gimnastică în ogradă, faţa şi nasul domnului Gallet erau ca ardeii din şiragul spînzurat la uşa bucătăriei.

Lecţiile de piano, ce trebuia să le iau cu domnişoara Gallet, făceau până acum coada celorlalte studii; o elevă mai înaintată, Goldenberg, mă lua la lecţie numai odată pe săptămînă şi, în locul oricărei iniţieri,—mă punea să-i istorisesc din cărţile prohibite, ce le cetisem în vacanţă, în podul casei noastre. Intr'o zi veni mama şi-mi spuse:

— Am venit anume să văd ce ai învăţat la piano.

Cu nepriceperea profanului şi cu aceiaşi lipsă de pătrundere sufletească, fără vre-o altă pregătire, îmi porunci:

— Cîntă!

— Nu ştiu... Nu pot...

— Ai învăţat doi ani,—trebue să ştii...

Porunca mă impresionă rău şi-mi păru deodată că uitasem şi puţinul ce-l ştiam; dar blîndeţa cu care doamna Gallet mă luă de mînă şi mă duse la piano, mă hotărî să dibui şi să înşir cele cîteva sunete în care se ghicea o melodie ce o învăţasem după ureche. Ştiam şi-mi înţelesei şi mai bine neputinţa, după tăcerea ce urmă celor cîteva măsuri, şi după privirea doamnei Gallet ce părea a nu se putea desprinde din pămînt.

In cîteva cuvinte ce mi le spuse mama, aspru şi îndesat, îşi arătă toată nemulţumirea directoarei care, sucindu-şi ochelarii, tăcea mută.

Indată după plecarea mamei, trebuii să cînt domnişoarei Gallet tot ce învăţasem cu Goldenberg; şi era puţin, cîteva pagini din metoda lui Schulz. Parcă o văd şi acum pe biata gheboasă, stînd smerită în faţa profesoarei miniate. Rezemată cu amîndouă mînile de spătarul unui fotoliu, Goldenberg se lăsa cînd pe un picior cînd pe altul şi răspundea din ce în ce mai încurcat:

— Eu nu-s de vină, dacă State n'a învăţat; îi place tare mult să cetească şi din ce ceteşte nu uită nici-un cuvînt...

— Ştiu; am aflat că dumneata stai de vorbă cu elevele, înloc să le inveţi; de mîne, State va lua lecţii cu mine.

Şi adouazi mă întorsei dela piano subt braţ cu *Les petites étoiles d'or, valse de Streabogg*, cu ochii roşii şi, pe degetele umflate, cu urmele trestiei dela penajul de colb.

Acasă, la Vascani, n'aveam piano şi, în vacanţele de peste an, cîntam pe mese, pe biurou şi chiar pe aripele trăsurii toate melodiile frumoase pe care le auzeam la pension.

Mai trecu un an şi, cu toată nemulţumirea mamei, după

sfatul moşului, mă reîntorsei în toamnă tot la pensionatul Gallet unde ni se făgădui „progrese neaşteptate".

Ca oricînd, mă duceam Duminica acasă, însoţită de una din nepoatele mătuşicăi. Intr'o zi ne zise Maria să cîntăm, şi o auzii şoptind moşului: „Tincuţa are mult talent. Ce păcat că-şi pierde timpul la Gallet!"

Ceiace auzisem, dragostea mea de muzică şi nepăsarea cu care mă iniţia domnişoara Gallet, mă hotărîră să scriu mamei; ca oricînd, nu primii nici-un răspuns; dar în vacanţa Crăciunului mi se aduse un piano dela Iaşi şi cînd arătai tot ce învăţasem, mama mă găsi vinovată şi-şi revărsă, caşi altădată, asupra-mi toată ura:

— Eşti proastă şi incapabilă de ceva frumos.

Trecui în vacanţa aceia multe zile grele; necontenit şi mai ales în faţa tatei, mama îmi imputa tot ce se făcea pentru mine, spunîndu-mi într'una:

— Nu ţi-i nimene dator; aici eşti o străină cu care ne facem pomană, nimic mai mult...

O compensaţie a vieţii de acasă era traiul meu la Iaşi; caşi cînd ar fi ghicit tot ce-mi închipuiam *un păcat* să spun, moşu', mătuşa şi Maria se întreceau în bunătate faţă de mine. Moşu', fin observator şi artist în suflet, înţelegînd toată dragostea mea de muzică şi simţirea mea, după lacrămile ce vărsam prin grădină şi prin colţuri, de cîteori auzeam pe Maria cîntînd, stărui de tata să-mi ia în vacanţa de vară un profesor. Curiozitatea, dorinţa de a asculta muzică şi poate chiar vanitatea, hotărîră pe mama să angajeze pe doctorandul Grill, student în medicină la facultatea din Viena şi absolvent al Conservatorului din Iaşi.

Intr'o zi veni tata dela gară cu un domn scurt, gras, negru, cu mustăţile groase şi cu ochii negri şi foarte vii; vorbea mult doctorul Grill, glumea într'una şi chiar în ziua aceia, înainte de a mă asculta, ne cîntă, frumos, cîteva ore la rînd. Increderea în mine părea a scădea după fiece bucată şi, cînd se isprăvi audiţia cu parafraza de Concert de Grünfeld al *marşului persan* de Strauss, mi se păru că eu nu mai atinsesem niciodată cutia aceia în al cărei luciu parcă îmi vedeam, deodată, toată ignoranţa. Degetele-mi, lungi şi subţiri, se mişcă, moi, pe taste şi sunetele de abia se aud.. Simt privirea tuturor aţintită asupra-mi şi văd, cu coada ochiului, nemulţumire pe faţa domnului Grill; îngheţ toată şi încep a plînge. Profesorul mă desmiardă şi-mi spune că până la sfîrşitul vacanţei „voiu fi artistă". Tata trece, surîzînd, în cealaltă odae, iar mama, mînioasă, zice uscat:

— Iaca, pentru asta am plătit trei ani lecţii de piano; a învăţa, Tinca, piano cînd..."

Chiar în sara aceia, arătai profesorului tot ce ştiam şi după ce mă ascultă, atent, spuse mamei:

— Copila dumneavoastră începe de mine piano".

Vacanţa aceasta trecea mai uşor; prinsă cîteva ceasuri pe zi de lecţie şi studiu, mă găseam mai rar în calea mamei şi astfel, cu primblări pe cîmp, cu vizitele din a căror conversaţie nu pierdeam, ascultînd-o din odaia mea, nici-un cuvînt şi cu cetitul cărţilor traduse din englezeşte, ce mi le împrumutase madame Gallet, trecea timpul... Momentele cele mai bune le petreceam atunci cînd mama, prinsă de gospodărie, sta departe de salon unde ascultam, în linişte, melodiile ce le cînta domnul Grill; dar era destul să vie mama sus, atrasă de muzica zgomotoasă a profesorului, ca eu să nu mai pot înţelege, ba chiar să nu mai pot auzi nimic.

*

Şi mai dragi ca audiţiunile acestea dintre lecţii şi studii, îmi erau ceasurile ce le petreceam la treer. Spre seară, cînd se lăsa soarele după pădure şi încetau oamenii lucrul, mă primblam singură printre girezi ca pe uliţele înguste şi întunecoase dintre palatele vechi descrise în romane... Şi cînd se stringeau oamenii la masă, Tanasache, maşinistul, dispărea cîteva clipe în vagonul cu unelte şi se întorcea schimbat într'o haină de doc alb şi pe cap cu o pălărie mare ce-i umbrea frumos chipul fin şi interesant. Cu flautul la subsuoară se lăsa lîngă mine, pe un maldăr de snopi legat cu frînghie şi apoi ridicat pe gireadă de o putere de care parcă nu vream şi ades nu puteam să-mi dau samă. Ce plină şi parcă întotdeauna nouă impresie de libertate îmi da înălţarea aceia; îmi părea că zbor peste dealuri şi văi şi peste lanurile stropite de flori ce deabia le vedeam legănîndu-se 'n vînt. Tanasache arunca pălăria între spice şi într'o destindere a muşchilor săi încordaţi, îşi ridica braţele în sus împreunîndu-şi mînile în părul negru şi buclat. Il priveam dintr'o parte şi aşa cum i se profila chipul, căruia nasul acvilin şi barba neagră îi da o înfăţişare biblică, îmi părea că văd, în apusul soarelui, un sfînt în pustiu. Şi-mi era drag, Tanasache, în acel tablou caşi atunci cînd, în amurg, îl ascultam cîntînd. Dar acest sentiment, ca o floare fără rădăcini, dispărea îndată ce-l zăream pe Tanasache în haina-i albastră ori îl auzeam ocărînd vre-un lucrător.

Pe la sfîrşitul acelei vacanţe fu trimes la compania din Vascani Căpitanul Achille Russo, care sosi într'o zi, cu toată familia în tîrguşor.

Căpitanul era din veche viţă moldovenească. In înfăţişarea caşi în sufletul lui, era scris sfîrşitul rasei ce părea menită să se stingă odată cu dînsul. Mic, slab, chel, cu ochii mari şi codaţi, veşnic în lacrămi, şi cu mustăţile rare şi lăsate în jos—parcă întotdeauna jenat şi gata să-şi ceară ertare şi pentru micul loc ce-l ocupă în spaţiu—Căpitanul sta ceasuri întregi pe jumătate de scaun ori se ghemuia într'un colţ de canapea şi privind necontenit în jos tăcea, până ce-l îndemna

cîte cineva să vorbească ori să răspundă vre-unei întrebări; atunci, în cîteva cuvinte, șoptite, spunea și el ceva, de unde lipsea orice urmă de părere personală, orice ar fi fost bine definit chiar.

Cu „s'ar putea", „n'ar fi imposibil", „cine știe, poate"... începea și termina oricînd laconicele lui răspunsuri. Conversația lui de predilecție era asupra trecutului; atunci, cu o batistă fină, ciuruită de cîrpituri și întotdeauna parfumată cu „apă de violete de Parma", își ștergea lacrămile ce-i inundau necontenit ochii și cu glasu-i slab și tremurat, ne povestea, pentru a nu știu cîtea oară, din capăt, copilăria-i frumoasă, tinereța și viața-i zbuciumată dela Paris.

Doamna Russo părea a fi expresia vieții însăși fără umbra vre-unui gînd ascuns: frumoasă, veselă, comunicativă, bună și blîndă, fu în scurt „grădina" societății văscănene. Jean, băiatul lor, de-o vîrstă cu mine, avea în chip mult din distincția tatălui său; dar, pe un fond de sănătate aparent, începuse să se grefeze, de timpuriu, o îngrijitoare degenerescență sufletească. Doamna Russo, cu care mama se împrietini iute, înțelese ușor care erau sentimentele aceșteia pentru mine; îi fu milă și, pentru a i le schimba, nu înceta de a-mi cînta meritele, pe care nu le aveam, și a-i vorbi mamei și altora de mine, ca de cineva cu totul deosebit.

Inteligenta-i încercare nu rămase fără rezultat; mama conveni, în fine, că nu eram proastă, dar totuși nu destul de deșteaptă.—„ca să-și poată da bine samă de locul ei în casa noastră".

Cu cîteva zile înainte de sfîrșitul vacanței, fratele profesorului meu—un bun violonist—veni și el să petreacă o săptămînă la țară și dragostea mea de muzică prinse de atunci în sufletul meu rădăcini adînci.

Frații cîntau împreună și eu îi ascultam până ce pierdeam noțiunea a tot ce mă încunjura și, în unele clipe, a existenței mele însăși; mult timp după ce-i ascultam cîntînd, aveam obsesia bucății auzite, și sentimentul acela despre care vorbesc era în mare parte datorit violonistului, care avea puterea rară de comunicare a muzicantului cu muzicalul.

L. era mai bun și mai delicat ca profesorul meu, se interesa într'un chip cu totul deosebit de studiile mele și de viața mea întru cîtva, căutînd să o înfrumusețeze pe cît se putea; mă încuraja la lucru și adeseori, ca să-mi facă plăcere, mă secunda în melodiile ușoare ce le cîntam mai cu drag.

Socotindu-mă un talent, el sfătui pe mama să mă schimbe în alt pension, unde era profesor și unde avea să se intereseze în chip deosebit de studiile mele muzicale.

Mama păru a pricepe. Dar bucuria-mi de-o clipă, îmi amintesc că o răsplătii în aceiaşi seară, dureros.

— Ai pus, cu Grill, la cale să te schimb dela Gallet?

— Fă cum vrei, mamă; eu nu pot hotărî nimic și n'am pus nimic la cale...

— Minciunoaso! Am înțeles eu că-i ideia ta; vrei să forțezi mîna lui Costache...

— Nu... nu m'am gîndit.

— Taci! Să te schimbi în altă școală,—auzi pretenții? Și la Gallet e prea mult! Tu ești a nimănui, m'ai înțeles? A ni-mă-nui...

Această amintire, după toată mulțumirea ce-mi da gîndul să fiu într'o școală mai mare, să învăț mai bine și mai mult, era ca un dig pus înaintea oricărei speranțe, a oricărui avînt și numai doamna Russo, cu bunătatea ei, mă ajuta cît putea să o înlătur cîteodată din gînd.

— Dece plîngi?—mă întrebă ea, adouazi, pe cînd eu cu capul ascuns în via sălbatică a balconului îmi uscam ochii să nu-i vadă mama înroșiți de plîns.

— Mama.. putui spune—și lacrămile începură iarăși să curgă în șiroae. Doamna Russo tăcu; mă luă de braț și mă duse spre casa ei, care era aproape. Cît de plăcută și liniștitoare era odaia cea mare și răcoroasă unde prin storurile de lemn verde de abia se ghicea soarele de afară și unde mirosea, cași la moșu, a cafea, a țigară și a apă de toporași.

Intr'un fotoliu mare, montat în medalion și îmbrăcat cu damasc roșu, căpitanul își cetea jurnalul franțuzesc alături de masa din mijloc pe care erau aliniate două jocuri de cărți, o cutie de tutun și cîteva scrumiere.

— Achille, stai de vorbă cu duduița că eu vă fac cafe.

Tăceam și eu, tăcea și căpitanul. Și tresării cînd îl văzui sculîndu-se cu oarecare grabă și îndreptîndu-se spre salon, de unde se întoarse cu un album de fotografii și cu alte multe portrete în miniatură, care de care mai vechi și mai frumoase. Nu-l mai văzusem pe căpitanul Russo în atîta mișcare și-i urmăream, cu interes, orice gest; tot era natural, și de-o eleganță ce-mi reținea atenția neîncetat.

— Ți-am vorbit, duduiță, de multe ori de familia mea, mata n'o cunoști decît din ce ți-am istorisit; te vei distra văzînd-o...

Și făcînd un pas, grațios, spre fereastră, căpitanul ridică puțin storul, luminînd odaia ca într'un amurg.

— Iaca, boerul ista, cu plete, e Costache Negri, moșumeu... Și asta-i fata lui, Iosefina; a fost măritată cu Romallo și pe urmă a luat-o Sturza... *quelle femme que cette Joséphine!...* Vezi mata, persoana asta frumoasă? Asta-i prințesa V. și 'n tabloul acesta sînt toate fetele ei.

Da' ia ghicește cine-i tînărul, elegant de aici? Sînt eu, acum douăzeci și opt de ani... da, eu sînt! repetă căpitanul, cași cînd ar fi vrut să se încredințeze și să nu-mi lase timp să-l confund.

Uşa se deschide încet şi doamna Russo ne aduce cafeaua aburindă, cu pesmeţi făcuţi «à la minute». Ochii îi lunecă pe masă, peste album şi vraful de portrete.

— Iar dezgropi morţii, Achille... frumos ai distrat fata! Mai bine îi spuneai cum ai mîncat toată averea, la Paris, şi cum ai vîndut, pe urmă, chibrituri la Londra.

Căpitanul îşi şterge ochii cu batista lui parfumată, surîde, tace şi cu aceiaşi mişcare îndemînatică şi elegantă, ia albumul şi portretele şi le duce în salon. Apoi se întoarce şi-mi istoriseşte, cu un umor nebănuit, unul din cele mai hazlii epizoade din viaţa unui fecior de bani gata.

(Va urma) **Constanţa Marino-Moscu**

Neculai şi prietinul său

In ograda boerească se pripăşise o biată fiinţă din toată lumea, un om umilit şi fără minte, alungat pe drumuri de foame şi frig. Nimeni nu ştia al cui e şi de unde-i. Un singur lucru putuse spune, c'un rîs larg, scărpinîndu-se în capu-i buhos: că-l cheamă Neculai. Era aşa de zdrenţuit, cu privirile spăriate parcă de dihania care-i rodea măruntaele, încît cucoana, milostivă ca totdeauna, hotărî şi pentru el, ca pentru un cîne de pripas, un colţ unde să se oploşească ş'un blid din mîncarea argăţimii.

Era, in ziua cînd căzuse depe drumuri necunoscute fiinţa aceasta întunecată, un cer plumburiu de toamnă şi vîntul apleca prelung copacii. Frunze uscate treceau grăbit prin aerul cenuşiu; uneori vîntul, învăluindu-le, le purta cu foşnet prin ogradă; tremurînd, păreau că-şi caută un ascunziş, tîrîndu-se prin unghere şi dosuri. Cucoana Catincuţa le privea din cînd în cînd melancolică, cu ochii ei vineţi, şi-şi aduna depe frunte o şuviţă din frumosul ei păr cărunt, pieptănat ca dedemult, cu cărare la mijloc. Pribeagul, cu grumazul aplecat, cu mînile atîrnînd până la genunchi, sta in faţa cerdacului. Capul, c'o claie uriaşă de păr, în care erau amestecate frunze şi pae, şi-l înălţa deciteori răspundea: atunci avea ş'un rîs grozav, zgomotos şi fără nicio expresie.

«...Şi nu-ţi aduci aminte nici de tată, nici de mamă, nici de fraţi?» îl întrebă cucoana Catincuţa.

El scutură din cap cu putere: nu-şi aducea aminte.

«Da' acu de unde vii?

— Apoi... eu vin depe drum, ş'am nimerit aici, la curte...

— Cum îi zice satului de unde vii?»

Neculai se scărpină repede în cap, părînd a se gîndi la ceva.

„Nu ştiu! zise el, ridicînd spre cucoană ochii şterşi şi rîzînd.

— Nu cumva eşti de peste deal, dela Costeşti?

— Îhî! aprobă cu grabă Neculai.

— Poate să fie şi dela Ruginoasa... îşi dădu părerea vătavul Alecu.

— Îhi!" făcu vesel Neculai, întorcînd capul spre el.

Cucoana începu a rîde, îşi ridică ochii în sus şi se bătu uşor cu palma peste gură, murmurînd mai mult în sine: «Doamne, iartă-mă!»

Vătavul îşi îngroşă glasul:

«Vra să zică de unde eşti? dela Costeşti, ori dela Ruginoasa?

— Nu ştiu! răspunse cu sfială rătăcitul, şi ridică mîna spre partea lui Alecu, caşicum ar fi vrut să se apere de o lovitură.

— Lasă-l, Alecule, zise cucoana Catincuţa. Ascultă, Neculai, urmă ea blînd, ştii tu să faci ceva?

— Îhi! strigă înveselit omul. Tai lemne, car apă!

— Vra să zică, poţi face treabă.

— Îhi! Adă 'ncoace cofele ş'arată-mi unde-i fîntîna.

— Bine, Neculai, bine.

— Ştiu să cînt şi să joc!" zise iar deodată rătăcitul.

Şi fără să mai aştepte, începu a scoate din gîtlej un fel de ţipăt straniu, o îmlădiere de două note, într'una repetate, şi prinse a-şi mişca în tact opincile-i enorme, umplute cu pae. După aceia, rîzînd, rămase privind spre cucoană. Părea fudul, ca după o ispravă mare. Vîntul îi fiutura părul încîlcit, barba şi mustăţile spinatice. Sta aşa privind spre cucoana Catincuţa, cu gura căscată şi c'un nas ascuţit şi roş de mască de carnaval. Infăţişarea lui era comică şi grozav de tristă. Lumina de toamnă lucea în ochii lui ca'ntr'o baltă moartă.

Cucoana Catincuţa rîndui mîncarea şi hodina sărmanului, apoi, în cerdac, rămase urmărind fiorul frunzelor moarte. I se aşezase ca o piclă în suflet o milă nespusă pentru idiotul adus de acelaşi vînt care purta frunzele. Paserile ogrăzii priveau şi ele, uimite parcă, la mişcarea gînganiilor acelora galbene şi roşcate, aşa de nervoase şi aşa de neliniştite la suflările neregulate ale vîntului. Vătavul Alecu apucase de mînică pe Neculai şi-l trăgea după el spre grajduri.

Intre cîni, vite şi paseri, îşi avu şi Neculai locul în întinsa ogradă boerească. O femee îi punea cofele în mînă; el se ducea la fîntînă, le aducea pline şi le vărsa în putina dela bucătărie; se ducea iar şi le aducea, până ce-i spunea cineva: „Destul, Neculai." Un rîndaş îi punea fierăstrăul şi toporul la trunchiu, şi omul curma lemne şi le despica c'o regularitate şi c'o tărie de maşină, până ce un glas ş'o voinţă a altuia îl îndruma în altă parte. Era un animal vîrtos, înzestrat c'o putere uriaşă. Ridica butuci, mişca mormane de gunoiu dela un loc la altul, se înhăma între hulube la o căruţă, purta cu uşurinţă saci mari de grîu din harabale în hambare. Glumele şi rîsetele argăţimii le asculta caşicum ar fi fost de piatră; prin urechi, la înţelegerea lui, nu răzbăteau nici bătăile de joc, nici înjurăturile. Cei mai mulţi îl lăsară în pace. Numai haidăii dela vite crezură că le-a

venit vremea să petreacă şi ei pe sama cuiva. La mîncare, într'un rînd, unul îi păli peste lingură, de-i vărsă borşul; altul îl trase de-o viţă de păr; şi cînd pribeagul se răsuci în loc, o mînă furişă se întinse şi-i şterse strachina şi mămăliga. Cu un grohăit, Neculai privi în juru-i; văzu pe cei care se tăvăleau de rîs şi înţelese că aceia sînt duşmanii. Se prăvăli spre ei; se dădu o clipă înapoi împuns de ghionturi, lovit de pumni; apoi, spumînd, se năpusti iar, îi trînti, îi izbi, îi bătu cap în cap. Nu se linişti decît la glasul cucoanei Catincuţa. Haidăii, sîngeraţi, scăpaseră pe după grajduri. El se aşeză gîfîind lîngă mîncarea adusă în grabă de o femee. Incet-încet, se linişti. Mînca hulpav şi trăgea cu coada ochiului, cu teamă, spre stăpînă. Cînd înţelese că nu-i supărare împotriva lui, că nimeni n'are să-l alunge, îşi şterse îndesat gura cu mînicile cămeşoiului şi năvăli spre hărăbăli: apuca sacii cu grabă şi-i căra în fugă spre hambar, se întorcea pufnind şi înşfăca alţii: se născuse în el o judecată tulbure: că trebue să mulţămească stăpînei pentru mîncare şi pentru milă. Cînd băgă apoi de samă că rîde din cerdac cucoana, că rîde vătavul Alecu, că rîd oamenii dela boi şi slugile celelalte depe la colţurile casei, se opri şi el şi rînji, scărpinîndu-se în cap: parcă-i era ruşine de ceva. După aceia iar se prăvăli spre saci; îi ridica gemînd şi trecea cu paşi mari spre gura întunecată a hambarelor.

Dintre toate fiinţele care se mişcau în jurul lui, nu ştiu de ce cu una singură se împrietini Neculai. Nu era un om, — căci oamenii îl socoteau drept o fiinţă neînţelegătoare, un animal de povară; şi cînd nu-l dispreţuiau, îl priveau numai c'o simţire de milă. Era una din paserile ogrăzii. Prietinul lui Neculai era un gînsac cenuşiu. Dintr'o împrejurare oarecare, bătut poate de gînsacii ceilalţi, se răzleţise de cîrd. Neculai îi făcuse un culcuş de fîn în coteţul de lîngă grajdul vacilor, unde îşi avea şi el sălaşul. Il chema şi-i vorbea în legea lui, îl hrănea cu bucăţele de mămăligă şi-l apăra de duşmani. Ii pusese şi nume: Căţelu. Ca un adevărat căţel umbla paserea aceasta după Neculai. In pas legănat, îl urmărea până la fîntînă, îl aştepta să scoată apă şi se întorcea cu prietinul lui la bucătărie. Cînd omul lucra la şopronul lemnelor, gînsacul se învîrtea în juru-i. Il ciugulea de sumanul zdrenţuit, ciocănea cu pliscul în aşchiile care săreau dela trunchiu. Neculai se oprea din cînd în cînd din lucru şi-i punea aceiaşi şi aceiaşi întrebare: „Ce mai faci tu, măi Căţelu?"—la care gînsacul nu răspundea nimica.

„Ce mai faci tu, măi Căţelu?" îl întreba iarăşi rătăcitul, întinzînd spre el ferăstrăul.

Gînsacul apuca cu pliscul zimţii de fier. Neculai rîdea, apoi grăia serios, ferind în sus unealta:

„Măi, tare eşti tu prost! Vrei să te tai la clonţ?"

Paserea găgăia dulce, parcă răspundea la o glumă; omul îşi urma munca mai departe. Fişiitul neîntrerupt al pînzei de metal îndemna pe Căţelu la somn. Se trăgea într'un colţ, se

cuibărea în pulbere şi dormita în lumina potolită a soarelui.

Aşa petrecură amîndoi frigul şi vifornițele ernii, alături, mîncînd dintr'o bucată, aşteptîndu-se unul pe altul la fîntînă, la cerdac, la bucătărie, în toate colţurile gospodăriei. Şi stăpînii, şi oamenii ogrăzii întîiu făcură haz de această prietinie bizară, pe urmă se obişnuiră şi-i urmăreau cu ochii zîmbind, ridicau din umeri, ori clătinau din cap.

„Ce să le faci? zicea vătavul Alecu; amîndoi îs într'o minte!"

Deosebire mare într'adevăr nu părea să fie între pasere şi acest dezmoştenit al neamului omenesc. Ba Căţelu dădea de mai de multe ori dovadă de înţelegere întru ale vieţii. Cînd soarele primăverii se ridica la amiază, şi Neculai săpa în grădină mai cu îndirjire,—gînsacul se ridica depe iarba fragedă şi pornea cu pas domol spre casă. După un timp se oprea şi-şi aştepta tovarăşul. Celalt îi observa îndată lipsa, îşi contenea lucrul, privea în jur şi ajungea să bage de samă că lumea se adună la mîncare.

Tot aşa se intîmpla în zori de ziuă, cînd Neculai, căzut în colţul lui după o zi trudnică, dormea neîntors de-cu-sară, horăia şi nici gînd n'avea să se trezească. Căţelu, deşteptat deodată de lucirea dimineţii, începea a găgăi neliniştit şi cu ciocul zimţuit apuca şi trăgea de pletele încîlcite care atîrnau pe marginea lăiţei.

„Ha! striga spăriat omul. Şi ochii lui tulburi se deschideau şi priveau prostiţi spre pasere.

— Scoală! îl îndemna gînsacul.

— Hai, hai!" răspundea Neculai, căscînd.

Despre acest fapt minunat, că-l trage de chică Căţelu şi-i spune să se scoale, Neculai singur vorbise, pecît putea el vorbi, la prînz.—Oamenii au prins a rîde, de se cutremura casa, dar Neculai ştia el ceva şi-şi avea el înţelegerile lui cu gînsacul.

Aceasta şi alte multe lucruri arătau că priceperea omului era foarte coborîtă, iar a paserei destul de ridicată. Ba gînsacul avea, faţă de lucrurile vieţii, o atitudine mai hotărîtă, de vreme ce singur îşi făcuse o idee asupra ceasului mîncării şi asupra datoriilor dimineţii. Căţelu cunoştea şi glasul cucoanei Catincuţa şi se îndrepta spre cerdac, ducînd după el pe om, caşicum îşi dădea sama că acolo este izvorul mîngîierilor, al ocrotirii ş'al hranei.

Intr'adevăr, îndată cucoana Catincuţa cobora scările, întrebînd:

„Ileană, da 'au mîncat azi ceva Neculai şi Căţelu?"

Omul îşi avea rîsul lui prostesc, iar paserea, atentă, cu ochii lucind ca două mărgele albastre, îşi înălţa capul, ştia despre ce-i vorba şi se îndrepta răpede spre uşa bucătăriei.

Sînt în viaţă lucruri care vin parcă de dincolo de raza înţelegerii noastre, sînt apropieri care par orînduiri fatale. Aşa

—cucoana Catincuţa,—vorbind despre întîmplarea aceasta din viaţa ei, cu Neculai şi cu gînsacul,—părea încredinţat că ceva mai presus de noi a legat două slabe licăriri de inteligenţă şi le-a sortit o clipă în care să plătească mila ei pentru cei mici şi sărmani.

In viaţa ei dela ţară, de lungă văduvie şi de singurătate, după ce trimesese copiii la şcoli, zece ori cinsprezece ani nicio întîmplare însemnată nu căzuse. Îşi ducea treburile moşiei aşa cum apucase, cu slujbaşii şi argaţii vechi; eşea în panerașul ei cu doi cai la arat, la secerat, la maşină; dezbătea preţurile cu aceiaşi negustori Ovrei, şi încuia valorile în aceiaşi veche ladă de fier. La vacanţe, avea aceleaşi tienite bucurii cu copiii din ce în ce mai mari, gata să se zburătăcească; primea urătorii, sămănătorii şi preoţii la sărbătorile de iarnă; şi cînd se întindea, la Paşti, hora în ograda curţii,—avea un zîmbet de gînduri şi de tristeţe, căci aşa la un Paşti, cîndva în primăveri trecute, cînd înfloreau livezile şi se învîrteau scrînciobele, s'a legat iubirea tinereţelor ei de cel care acuma zăcea supt brazde, lîngă bisericuţa din sat. In zece ori cincisprezece ani nimic nu sfărîmase monotonia acestei vieţi...

Dar într'o noapte, cei doi Huţuli, oamenii noi dela vite, intrară în cerdac şi-şi oglindiră obrazurile salbatice şi bărboase în geamurile negre.

Era în Iunie, noapte fără lună. Cînii tăceau în culcuşurile lor, căci hoţii erau oameni de casă. Slujitorii credincioşi, sdrobiţi de trudă, dormeau duşi pe lăiţile lor tari. Cei doi venetici, demult înţeleşi să sugrume pe cucoana cea bogată şi s'o jefuiască,—începură a lucra la fereastra cămării din care puteau da în iatacul cucoanei Catincuţa. Aveau pile de oţel şi untdelemn: începură a tăia zăbrelele groase şi vechi.

In cotlonul lui, lîngă grajdul vacilor de lapte, Neculai cel prost îşi aşezase, mocoşind mult şi suflînd greu pe nasu-i roşu, un petec la o opincă. Apoi, la lumina unui capăt de făclioară, capul îi căzuse la o parte, împovărat de somn. Adormise greu, cu capul şi cu pletele atîrnînd. Căţelu gînsacul, cuibărit mai la o parte, dormita şi el. Cînd mucul lumînării se sfîrşi şi cînd mănunchiul de pae dela picioarele lui Neculai luă foc,—gînsacul înălţă capul şi dădu drumul trîmbiţării zorilor. După obiceiu, cu pliscul trase de viţele de păr; ciocăni chiar în cap pe tovarăşul lui. Omul, mormăind, se răsuci, se trezi, şi în ochii lui izbucni vălvătaia scurtă a focului. Brusc, zvîcni în picioare şi, mînat numai de o spaimă de animal, se prăvăli pe uşa deschisă, afară, în noaptea de vară. Căţelu, bătînd din aripi, ameţit parcă, se luă după el.

In răcoarea miezului nopţii, Neculai se opri nehotărît. O linişte desăvîrşită se întindea pretutindeni. Numai sus, în casa boerească, luci deodată o lumină, caşi în cotlonul lui. Şi un ţipăt grozav, ţipătul stăpînei care-l miluise pe el, izbucni: un

glas chinuit, ca de moarte. Gînsacul strigă și el, cașicum voia să dea un îndemn înțelegerii neguroase a omului.

In casă, cucoana Catincuța, tremurînd și adoua oară chemînd într'ajutor, văzu că se ridică din țițîni și a doua ușă, după care, goală și despletită, își căutase adăpost.

„Dă, muere, cheile!" strigau răgușit Huțulii.

Cu sunet ascuțit legătura de chei îi căzu din mînă; ușa se prăvăli, capetele fioroase ale bouarilor zbucniră asupra ei, în lumina roșie a unui felinar. Atunci, pîrîind ca supt izbire de zăpor, uși și mobile căzură în jur,—și asupra hoților se prăvăli cu toporul Neculai cel adus de vînt din necunoscut. Cu muchea fierului,—făcînd de două ori: hi! hi!, ca atunci cînd despica lemne,—numai de două ori lovi și Huțulii îngenunchiară, moi, cu capetele sîngerate. Apoi, rînjind cum îi era obiceiul, îndrăzni să-și ridice privirile la obrazul îngrozit al cucoanei și cercă să lege două cuvinte,—precum ca să-i arate că le-a făcut el sama hoților, dumneaei să nu mai aibă nici o grijă!

Cucoana Catincuța povestea cu lacrimi această întîmplare și pe urmă rîdea, amintindu-și cum s'a dus Neculai să caute prin ogradă pe Cățelu, fără să-și mai aducă aminte de focul din cotlonul lui. Șandramaua a ars, și era să ardă și grajdul, dacă nu săreau slujitorii. Neculai nu voia să știe de asta. El pesemene își căuta prietinul, ca să-i lămurească ce ispravă a făcut.

Mihail Sadoveanu

Cronica politică

Cartea Domnului Tardieu: La Paix *

Opinia franțuzească, divizată în cele din urmă prin exigențele diverse ale unor politici antagoniste, își găsise în fine uniformitatea națională. Ea concepea, cu ușurință, distincțiunea secundară a metoadelor technice, inaugurate respectiv de guverne succesive; dar se îndărătnicea să creadă în virtutea primordială a tratatului din Versailles; vitalitatea sa nealterată. Era o primă manifestare a unui instinct de rasă și o chestiune de „onorabilitate civică" acest apel invariabil pentru „realizarea integrală" și chiar excesivă a tratatului, care își recunoștea argumentele în imensitatea sacrificiilor și în liberarea politică a Franței. Ultimele concesiuni fuseseră făcute cu o vinovată generozitate, de însăși delegațiunea păcii și acceptate de „Tigru". Ele au fost considerate de străini cu simpatia cuvenită moderațiunii și înțelesului politic; au fost blestemate de cei mai puri și mediocri Francezi ca slăbiciuni mortale; fiind, în cele din urmă, explicate prin puterea unei situațiuni de fapt, cu ajutorul formulei găsite de chiar președintele consiliului: o victorie cîștigată de mai mulți nu putea fi consacrată de o pace dictată de unul.

Opinia se resemnase.

Diversele acorduri semnate de premierii francezi, începînd cu cel care indica politica lui Millerand, diminuară însă valoarea morală și capacitatea technică a tratatului odată cu confiența populară. Ultima „reuniune supremă" dela Londra precum și cifra minimală fixată de comisiunea de reparațiuni au găsit Franța în plină criză de orientare. Decepțiunea ei nu se poate măsura nici cu triumful ultimatului acceptat de Nemți, nici cu bucuria primului vărsămînt german. Atitutinea lui Lloyd George, care își ia, aspru și definitiv, revanșa, a insuflat Franței melancolia solitudinii, apoi, evident, i-a strecurat orgoliul grandoarei. După lungi și frumoase desbateri, unde subtilitatea lui Briand a luat caractere sincere și devotate, Camera franceză a acordat încredere guvernului. Moțiunea ei nu mai poartă însă nimic din impozanța solidarității largi cu care Briand a fost primit la putere. Ea nu este un simptom al longevității guver-

* Tardieu, La paix, Edit. Payot, 1921, Paris, Prețul 12 franci.

namentale și nu e nici străină de considerațiuni de politică internă.

Poate că Clemenceau își recîștigă simpatiile înstrăinate, mai ales fiindcă a abandonat revendicările naționale, și pierdute apoi din cauza intransigenței sale. I-a fost dat să cunoască și acest paradox. In tot cazul, parlamentul nu-i poate fi prea ostil și grupul condus de Tardieu cîștigă în număr și consistență. Victoriile lui Lloyd George îi sînt favorabile și rezistența germană nu-i era inutilă.

El însă, „Tigrul", poartă vina slăbiciunii: n'a sfărîmat nici unitatea Germaniei, nici n'a fixat suficient sancțiunile.

Cartea lui Tardieu încearcă o reabilitare. Ea atribue delegațiunii franceze triumful punctului său de vedere, mutilat însă continuu de rezervele engleze. Ea caută să justifice atitudinea Franței, care rămîne tot excesivă pentru unii, insuficientă pentru alții. Informativ, nu contribue decît în măsura celor mai modeste exigențe politice la edificarea unui public ținut în complectă ignorare. Păstrează însă, cu discrețiunea impusă colaboratorului și cu interesul omului politic din secolul al douăzecilea, secretul scopurilor și intimitatea tratativelor. Are însă un viciu: transpiră, cu o generozitate egală imprudenții, metoada. Astfel, Keynes își găsește măcar aici o confirmare autorizată, pe care Lansing, fostul delegat american, o strecura, timid și protocolar, în articolele sale recente. Rar, îmi închipui, o conferință a fost mai particularistă în sensul unui antagonism național și mai puțin informată în raport cu imensitatea problemei. Wilson, care intra în Europa încununat cu virtuțile misterioase ale liberatorului, se transforma, prin abilitatea prudentă a lui Clemenceau, într'un simplu delegat cu o mentalitate așezată și cu o inimă creștinească. El a servit veșnic ca o rezervă a politicii franceze și, după gesturile rare de independență personală, el găsea forma tandră a scuzelor: „America nu se poate opune intereselor Franței și dacă propunerea noastră vă supără, noi nu avem decît să o retragem" (Vezi chestiunea Sarei). Orlando, bătrîn și modest, își economisea resursele pentru chestiunile italiene. El nu intervenea aiurea vrînd să-și păstreze o generală bunăvoință. Singurul contradictor al lui Clemenceau era Lloyd George — delegatul Japoniei, înmărmurit și pudic, păstrînd izolarea tradițională a fiilor soarelui. Energia sa, alimentată de opoziția continuă făcută de delegații speciali englezi revendicărilor franțuzești, se lovea dureros de ultimul argument al premierului francez: retragerea dela conferință. Atunci, Lloyd George avea fiorii sălbateci ai reînceperii ostilităților. Prima concesiune franțuzească era binevenită și asentimentul englez era cucerit. Acesta este mecanismul invariabil al metoadei dela Versailles. El făcea pe Briand, acuzat de slăbiciune după conferința dela Londra, să șoptească parlamentului: „tratatul din Versailles e născut din durerile concesiunilor!". Și tot el te face să gîndești că Lloyd George ceda momentan cu rezerva răzbunării de mai tîrziu.

Circumstanțele generale ale păcii sînt cunoscute; rezultatele iau, în instabilitatea lor, înfățișări diverse și-și arată importanța numai întru cît pot determina acorduri nouă. Deaceia, vom rezuma, după cartea d-lui Tardieu, numai clauzele care se bucură de oarecare permanență, dispensîndu-ne special de introducerea istorică lungă și pasionată.

Eforturile imense și eficace, făcute de Franța subt guvernul Clemenceau, în vederea unei pregătiri serioase și rapide, nu sînt uitate de autor, care stărue în deosebi asupra realizării comandamentului

unic. Acest din urmă succes a fost totdeauna considerat atît de definitiv și glorios încît s'a tradus în instrument de politică internă. Painlevé, fostul premier francez într'o epocă scurtă și puțin faimoasă, revendică el însuși acest triumf într'o recentă notiță de ziare. Nu se pot ocoli însă dificultățile pe care „mîndria națională" a diverșilor beligeranți le opunea comandamentului unic.

Scurtă vreme după aceia, confuziunea din armata germană și ezitațiunile, mai mult sau mai puțin diplomatice ale cartierului general, determină guvernul din Berlin să solicite pacea pe baza punctelor wilsoniene. Atitudinea aliaților și răspunsul lui Wilson, care în energia și preciziunea lui trăda spiritul lui Clemenceau, sînt bine cunoscute. Tardieu lasă să se cunoască cum rolul lui Foch s'a prelungit efectiv și dincolo de operațiunile militare și cum intervenția lui se afirma în desbaterile cu înțeles politic și financiar aducînd o lipsă acută de informațiune. Istoricul humorist al războiului va înregistra atitudinea emancipată și eroică pe care generalisimul francez o manifesta față de imprudența oamenilor politici și conflictul hilariant dintre dînsul și conferința păcii!

Armistițiul, în actul căruia Clemenceau strecurase deja formula generală: „réparations des dommages", odată semnat, se începe organizarea conferinței și pregătirea lucrărilor ei. Tardieu pretinde că documente serioase și memorii sprijinite de hărți și de statistici au fost prezentate de cele două comitete instituite în Franța expres subt președenția respectivă a lui Lavisse și a senatorului J. Morel. Autorul însuși a fost însărcinat de Clemenceau să coordoneze lucrările și să stabilească cele mai bune soluțiuni.

In Anglia, studii analoage au fost realizate de Statul Major, de Amiralitate și de „War Trade Intelligence"; iar „Inquiry" în America lucra subt direcțiunea lui M. House.— Ce va fi făcut, mai tîrziu, conferința din savantele studii ale diferitelor comitete, d. Tardieu nu vrea să spună, dimpotrivă el lasă să se ghicească peste tot un oportunism general, o parțialitate foarte puțin... științifică și o tîrguială continuă și tradițională.

D. Tardieu însuși prezenta conferinței un fel de program care fixa ordinea chestiunilor de desbătut.

Aliații însă au înțeles în acea clasificare interesul Franței și au refuzat-o; sau poate motivul autorului va fi fost cel adevărat: „La diversité de préoccupations qui animaient les chefs des principales délégations, comme aussi l'instinctive répugnance des Anglo-Saxons pour les constructions systematisées de l'esprit latin, empechèrent..."

Keynes 1) însă n'are dreptate susținînd dezorientarea conferinței și lipsa ei totală de informațiuni, precum și disprețul pe care veșnic l-a arătat avizului technicianilor. Ușor și străveziu, d. Tardieu explică: „...les motifs techniques devaient, à l'heure des solutions, être parfois primés par des raisons d'ordre général, dont les experts n'étaient point juges." Și deasemenea: „...pour aboutir il fallait l'unanimité", sau încă mai sigur: „Ces hommes, dont la situation exigeait l'unanimité, représentaient des nations que des siècles d'histoire séparaient", etc.

O plăcere generală, fiindcă e omenească și în cele din urmă justă, caută, cu titlu de investigație psihologică, cele mai intime date din viața „celor patru" și cele mai ascunse amănunte din con-

1) Vezi Consecințele economice ale păcii.

versaţiunile lor. Prea li s'a atribuit in chip exclusiv hotăririle conferinţei şi prea s'a legat de personalităţile lor, vii, naţionale şi efemere, pacea din Versailles, etc. cu pretenţiunile ei de justeţe şi permanenţă, ca să nu fie expuşi la aceste examene indiscrete.

Tardieu le consacră un capitol, unde, după ce stărue, fără profit, asupra diversităţii lor psichologice, dă citeva informaţiuni: „Le président Wilson discutait en universitaire qui critique une thèse, droit assis dans son fauteuil, se penchant d'un tour de tête vers ses conseillers, développant ses idées avec une clarté abondante de logicien didactique. M. Lloyd George discutait en tirailleur, avec de soudaines cordialités et de non moins sodaines colères, des effluves d'imagination ou des „réminiscences" historiques, le genou dans les mains, près de la cheminée, armé d'une prodigieuse indifférence pour les arguments techniques, attiré d'impulsion aux transactions inattendues, ebiouissant de verve et d'invention, sensible seulement aux grandes raisons permanentes de solidarité et de justice, constamment épouvanté des répercussions parlementaires. ...M. Clemenceau... procédait par affirmations massives, drues, pressantes, qu'enveloppait une sagesse d'expression imprégnée de philosophie, que souvent aussi animait une fascinante émotion".

Pusă la lucru, conferinţa păcii şi-a incuiat intâiu porţile şi şi-a tras obloanele. Teama lui Lloyd George de complicaţiuni interne, precum şi amorul celorlalţi de discreţiune şi intimitate au indepărtat martorii şi au gonit presa, abundent reprezentată.

Apoi, conferinţa a cunoscut două crize şi a incercat convulsiuni de disociere. Prima s'a produs cu ocaziunea revendicărilor franţuzeşti in privinţa malului sting al Rinului, bazinului Sarrei şi a despăgubirilor şi s'a tradus printr'un conflict anglo-francez. Premierul englez considera condiţiunile atit de grele incit guvernul german n'ar putea să le iscălească şi avea viziunea războiului sau a bolşevismului. Puţine zile după aceia acordul era făcut, iar Clemenceau reputa primul succes hotărit.

La 25 Mai, se declară a doua criză care durează până la 16 Iunie. Ea se complică prin intervenţia lui Wilson şi are de obiect o samă de concesiuni pe care Anglo-Americanii le solicitau tratatului, in urma declaraţiunilor contelui Brockdorff. Tratatul insă nu-şi schimbă o literă şi Clemenceau inregistrează al doilea succes.

Chestiunea dezarmării Germaniei a trecut prin cele trei faze, inaugurate de conferinţă, isprăvindu-se printr'un triumf intreg al punctului de vedere francez.

Lloyd George, care la inceput adoptase programul francez, face apoi serioase obiecţiuni; bănuit insă de indiferenţă faţă de securitatea Franţei, tulburată continuu de puterea militară a vecinei sale, delegatul englez cedează şi comisiunea franţuzească obţine condiţiuni mai radicale decit chiar cele recomandate de Foch.

In această vreme, in Franţa, se făceau auzite opinii diferite: André Lefèvre, mai tirziu ministru de războiu, propunea parlamentului o moţiune care tindea să interzică Germaniei fabricarea oricărui material de războiu şi desfiinţarea totală a armatei, dar recomandă: „il serait de toute équité de garantir à l'Allemagne l'intégrité de son territoire". Clemenceau declară insă că n'ar sacrifica un singur soldat pentru acest scop.

Ar fi prea lung să insistăm asupra peripeţiilor care au insoţit revendicările franţuzeşti, care de altfel au dominat conferinţa păcii şi au ameninţat frequent solidaritatea ei. Ocuparea malului sting al

Rinului şi fixarea definitivă a frontierei germane la Rin, solicitate cu inverşunare de delegaţiunea franceză, au intimpinat opoziţiunea neinvinsă a Angliei şi a Americei. Wilson insuşi simţea cea mai flagrantă contradicţiune cu principiile sale şi căuta un fel de compromis. Delegaţii englezi se opun insă fără rezervă şi elimină şi soluţiunea creării de state independente, sugerată de Briand.

Franţa nu-şi diminua, cu niciun chip, revendicările şi primul ei delegat işi afirma, cu o violentă energie, intransigenţa sa cunoscută. Aliaţii lor nu puteau ciştiga o parte din luptă decit cu un preţ pe care l-au şi oferit: o alianţă militară care avea să garanteze veşnic independenţa şi liniştea Franţei in faţa unei agresiuni eventuale a duşmanului său istoric. Astfel Anglia işi părăsea „splendida izolare", iar America, separată de restul lumii prin testamentul din Washington şi doctrina lui Monroe, intindea braţe generoase peste liniştea perversă a oceanului.

Insfirşit, o ocupaţiune vremelnică şi clauze cunoscute sint acceptate unanim. După contrapropunerile lui Brockdorff insă, L. George işi reinoeşte rezistenţa ca să cedeze apoi incă odată. Mai tirziu, tratatele de alianţă sint semnate, dar legate aleatoriu de ratificarea senatului american. Soarta lor fu o iluzie şi printr'o acţiune care nu-i aparţine. Anglia este incă odată liberă să-şi promită ajutorul cu preţul respectabil al unor noui sacrificii franceze. Preocuparea recentă a politicii engleze e o dovadă şi timiditatea opiniei franceze o confirmare

Chestiunea Alsaciei-Lorenei ocupă un larg capitol, unde diferendul dintre Keynes şi restul conferinţei işi are partea sa. Delegatul technic englez nu inţelegea să acorde o liberaţiune specială provinciei franceze scutind Franţa, in mod absolut, de orice sarcină economică şi financiară. Argumentul franco-american că astfel se reface, printr'o justă compensaţiune, starea precedentă anului 1875, nu pare suficient şi Keynes părăseşte, intr'un gest de furie, sala de şedinţe. André Tardieu conchide: Keynes a son livre; la France a le traité: tout est bien ainsi.

Bazinul Sarrei este revendicat apoi de delegaţiunea franceză, care, considerind că are suficiente motive de toate ordinele, cere să i se atribue exclusiv Franţei această provincie germană, ca o dreaptă despăgubire pentru devastările imense produse prin războiu şi... ca o rectificare a unei nedreptăţi istorice (!!).

In cele din urmă, i se acordă proprietatea minelor şi se adoptă regimul cunoscut.

Insfirşit, marea problemă a despăgubirilor apare şi modalităţile fundamentale pe care le reclama soluţionarea ei, ocupă lungi şedinţe ale consiliului.

Franţa reuşeşte să stabilească principiul ei: „pas de forfait"; iar comisiunea de reparaţiuni dobindeşte puterile pe care le exercită astăzi. Urmărind posibilitatea unei despăgubiri integrale prin creşterea progresivă a capacităţii economice a Germaniei, Franţa a dăruit comisiunea de reparaţiuni cu puteri, care avea să-i contrazică dela inceput speranţele. Şi din această lipsă de preciziune, care a fost socotită de delegaţii francezi ca o facultate specială, un beneficiu asigurat ţării lor, a eşit deziluziunea opiniei franţuzeşti prin fixarea unei cifre surprinzător de redusă. Diversele acorduri aliate şi-au găsit acolo obiectul şi slăbiciunea tratatului a fost tot prin aceasta justificată.

Celelalte capitole se ocupă de mobilizarea creanţei, propusă incă de atunci, de capacitatea de plată a Germaniei, de garanţiile şi con-

trolul stabilite de tratat, pentruca să ajungă la priviri critice generale asupra operei dela Versailles.

In Franţa, s'a considerat totdeauna şi in toate mentalităţile că unitatea Germaniei este cel mai mare şi mai permanent duşman al Franţei. Deaceia, Tardieu—în cel mai bun capitol al cărţii sale—se ocupă, cu entuziasm şi talent, de această chestiune. Nu cred să fi avut Germania în Franţa niciodată un advocat mai eloquent şi mai convins al unităţii sale. Pagini mişcătoare, în care lupta de devotament profund şi de înaltă conştiinţă a conducătorilor germani, dusă pentru realizarea acestei organizări unitare, solicitată veşnic de o identitate etnică şi de un trecut istoric comun, sînt scrise de Tardieu. El însă nu uită să adauge ostilitatea ireductibilă a celorlalţi aliaţi faţă de o cerere care să tindă la disociarea imperiului german.

Tardieu e mulţumit: cu rezultate politice care vin să garanteze liniştea definitivă a Franţei şi să-i consolideze situaţia pe continent, cu clauze economice care îi despăgubesc în cea mai largă măsură posibilă imensele sacrificii—tratatul din Versailles realizează dezideratul omului din Casa Albă instituind justiţia şi libertatea.

Cetitorul însă e decepţionat; el ridică priviri obosite şi melancolice: peste tot stăpînirea sălbatică a interesului particular şi indiferenţă totală faţă de situaţia celor mici. Nicăeri, conferinţa păcii n'a arătat solicitudinea sa faţă de drepturile sacre ale celor ce nu puteau ameninţa; în tot locul, n'a avut decît o *grijă*: *să elimine micile naţiuni* dela revendicări oneste, *care puteau fi reclamate pe aceleaşi baze*, care dăruiau abundent achiziţiuni vaste marilor puteri.

O lipsă totală de concepţiune generală însemnează, pentru toată lumea, pacea al cărui apărător se face d. Tardieu. Franţa însăşi, încercînd să-şi schiţeze o politică emancipată de arbitrajul englez, abordează o metoadă nouă care vrea să se traducă prin ultimele întrevederi dintre cel mai mare negustor al ei, Loucheur, şi ministrul german Rathenau.

Ultimele conflicte, izbucnite acum în Europa caşi neputinţa consiliului, ucis în propriile sale contradicţii, amintesc celor ce nădăjduesc reînvierea tratatului din Versailles vorbele lui Renan: „Nous vivons du parfum d'un vase vide".

Const. Vişoianu

Recenzii

Mihail Sadoveanu. *Cocostîrcul Albastru*, Iaşi, 1921, Edit. Viaţa Romînească, preţul 14 lei.

„Cocostîrcul Albastru" cuprinde o serie întreagă de povestiri, independente una de alta, dar legate între ele printr'un fin procedeu de compoziţie.

Fiecare în parte face impresia unei mici capodopere. Alăturarea formează ca un mozaic de pietre preţioase şi farmecul lor sporeşte încă din ansamblu.

Este o armonioasă îmbinare de romantism şi realism, o perindare captivantă de întîmplări din trecut şi din vremea mai nouă, de oameni minaţi de patimi care sfîrşesc uneori tragic; o galerie variată de figuri, unele prinse în cadrul mai aspru al prezentului, altele evocate ca'ntr'o lumină de vis din pacla vremii şi din liniştea morţii.

Niciodată, chiar în opera d-lui Sadoveanu, poezia naturii ş'a amintirilor, nostalgia şi melancolia pătrunzătoare a lucrurilor dispărute pentru totdeauna, nu şi-au găsit o expresie artistică mai desăvîrşită.

Cartea aceasta e cea mai pură esenţă de sadovenism.

Şi toată poezia care pluteşte de-a lungul întregei opere a d-lui Sadoveanu, culminează în apariţia aceia stranie şi misterioasă, într'un amurg de primăvară, a cocostîrcului albastru... Evocarea aceasta plină de graţie simbolică, ni se pare, în opera d-lui Sadoveanu, realizarea supremă a marelui şi fermecătorului său talent. Ea ne îndreptăţeşte să facem încă odată constatarea paradoxală, că acest prozator este cel mai mare poet al nostru dela Eminescu încoace. Poetul dragostei sfioase ori pătimaşe, poetul naturii ş'al trecutului sentimental, poetul duios al pămîntului Moldovei.

Nuvela „Bulboana lui Vălinaş" complectează volumul. Subiectul ei, cu un uşor caracter tendenţios, arată cum într'un sat de pe Bistriţa în sus, din fundul munţilor, „civilizaţia" nouă prin reprezentanţii ei strică armonia şi poezia veche a vieţii de acolo. E vorba de idila unui plutaş cu o fată din sat şi de dragostea, aprigă şi iute, a unui biet notar ticălos, pentru aceiaşi fată. Conflictul se angajează cu putere şi sfîrşeşte dramatic. Peripeţiile lui ţin atenţia încordată dela început până la sfîrşit. Figurile de al doilea plan, plutaşii, femeile, viaţa şi obiceiurile satului, se proectează cu mult pitoresc, în cadrul naturii grandioase. Iar tablourile din natură... Alăturaţi numai aceste două cuvinte,—Sadoveanu şi Bistriţa. Vă închipuiţi ce poate eşi de aici! Un tablou de noapte, pe malul apei, te urmăreşte ca o obsesie. Iar pe alocurea simţi însuşi mirosul de cetini, aerul umed de buhai, frigul văratic al munţilor...

•

Singur acest volum ar fi de ajuns ca să consacre pe un scriitor. Iar dacă unul din volumele d-lui Sadoveanu ar apărea subt semnătura unui necunoscut sau chiar a unui scriitor cu oarecare reputație, am avea un răsunător eveniment literar. Dar dela d. Sadoveanu ne-am obișnuit să primim atîtea creații fermecătoare, încît ni se pare acum foarte natural ca noi să așteptăm și d-sa să dea, infailibil.

Poate că și această atitudine a noastră l-a făcut să nu adoarmă niciodată pe laurii cîștigați. Cu fiecare nou volum al d-lui Sadoveanu, acel ce scrie aceste rînduri a avut impresia unui neconteniț progres, în mînuirea savantă a mijloacelor de execuție. Maturitatea artistică i-a adus prozatorului nostru o rafinată sobrietate de stil, o desăvîrșită siguranță în calcularea efectelor și o mai mare simplicitate de linii în compoziție.

D. Sadoveanu nu creiază tipuri, în această carte, ci oameni. Dar oamenii lui sînt cu atît mai vii. „Tipul" este o creație mai intelectuală, deci mai artificială, care presupune un proces de creație mai conștient, prin abstragerea însușirilor comune unei categorii și înlăturarea elementelor individuale, care, mai ales, dau impresia desăvîrșită a vieții.

Oamenii lui însă, din alt punct de vedere, sînt foarte reprezentativi: ei sînt romîni moldoveni, și *nimic altceva*. *Sufletul lor, cași faptele, cași atmosfera și natura în mijlocul căreia trăesc*, sînt profund și exclusiv romînești.

Din punctul de vedere al literaturii universale, *scriitorul cel* mai original este acela care poartă mai adînc imprimată în opera lui, pecetea geniului rasei din care face parte.

Că acest lucru este, poate, adevărat din *toate* punctele de vedere, am avea o probă în faptul că d. Sadoveanu, chiar în lăuntrul literaturii noastre, este unul din cei mai originali scriitori. El a venit cu un fond absolut propriu de sentimente și observațiuni, cu un *ton* sufletesc nou și personal, cu o limbă proprie, fermă și, în același timp, de-o mlădiere, de-o bogăție de nuanțe și colorit fără păreche.

Noi ne-am obișnuit demult cu d-sa și cu imitatorii. Dar ca să ne dăm mai bine seama de puternica și fireasca lui orginalitate, de însemnătatea apariției sale în literatura noastră, să ne închipuim un moment că d. Sadoveanu n'ar fi existat...

Aceste considerații însă, privesc mai mult pe istoricul literar și depășesc cadrul unei simple recenzii.

G. TOPÎRCEANU

* *

Mihail Sadoveanu, *Strada Lăpușneanu* („Cronică din 1917"), Iași, 1921, Edit. „Viața Romînească", Prețul 16 lei.

Războiul smulge brusc familia Plopeanu din liniștea căminului pașnic și retras din București și o împrăștie pe drumurile pribegiei. Neam de vechi boeri moldoveni, Plopenii vin la Iași să-și caute adăpost după bejenie.

Plopeanu bătrînul, fost ministru, profesor universitar și avocat cu vază, murise încă din Maiu. Adrian, băiatul cel mai mare, e pe front. Paul, copilul de 18 ani, pleacă cu primul convoiu de cercetași și, după lungi rătăciri prin trenuri dărăpănate și prin tîrguri pline de noroiu și de viermăi omenesc, își găsește familia la Iași. Doamna Leonora Plopeanu izbutește să se așeze în propria ei casă din dealul Copoului, după nesfîrșite ciorovăeli cu chiriașul ei, dulceagul domn Vasilică Gușilă. Subt paza ei blîndă și severă, ea a luat pe Mary, nevasta lui Adrian, cu copilul ei, Codinuță.

Dacă Doamna Leonora Plopeanu (care seamănă așa de mult cu Domnița Maria din *Pu tiul*), rămîne străină de lumea frivolă și perversă de care a despărțit-o întotdeauna zidul căminului ei, Mary, care

e fiica furtunaticului Alecu Balomir, și Paul, pe care l-au tulburat ochii frumoasei Tina Vulcănescu, se amestecă în viața ușoară a acelora care n'au altceva de făcut, decît să se distreze. Intriga dintre Paul și Tina Vulcănescu se precizează, datorită intervenției binevoitoare a Mary-ei. Și din dragostea asta, Paul ese desgustat și zdrobit, căci își dă sama unde l-a scoborît amorul cinic al femeii care-l ademenise cu zîmbete nevinovate.

Adrian, chemat de pe front la Cartier, cade și el în aceiași lume. Vine pornit pe muncă, cu sufletul plin de entuziasm și de dragoste. Intră în ziaristică, biciuește în coloanele „Strajei", cu verva lui bogată, putregaiul vremii de atunci și păcatele prea mari ale oamenilor. Pe de altă parte însă, frecventează și el saloanele cam suspecte ale doamnei Lazaridi, joacă cărți, pierde, împrumută bani și iar pierde...

Și deodată vine dezastrul. Mary fuge la altul... Dar colonelul Algiu nu voia decît o întîlnire și nu înțelegea să-și strice cariera pentru o femee... Zdrobit, Adrian se împușcă.

Drama aceasta a unei familii strîns unite, ruptă din liniștea ei și azvîrlită în pribegie și nenorocire, se desfășoară încet și simplu, fără nimic teatral,—ca în viață. Spre deosebire de atîția alții care „fac" psihologie, care umplu paginile cu comentarii și lecții de morală, d. Sadoveanu se mulțumește numai cu fapte: ne înfățișează un gest, o replică, un tablou și ne lasă singuri să înțelegem. Uneori își învălue amărăciunea observațiilor într'un aer de bonhomie aparentă, care-i dă o ascuțită savoare. Umorul d-sale discret, care știe așa de bine uneori să scoată la iveală ridicolul personagiilor reprezentative ale vremii de atunci - și de acum! - puterea cu care zugrăvește oamenii și situațiile, fondul viu și adevărat pe care își profilează intriga,—toate fac din „Strada Lăpușneanu" un roman autentic și intens, nu o „cronică" sau o simplă combinație de întîmplări interesante.

D. Sadoveanu are tactul rar de a nu ne pune direct în fața scenelor prea desgustătoare ori prea crude. Nu asistăm la „ședințele" de amor ale Tinei Vulcănescu cu amicii săi, ni se dă numai a înțelege ce erau. Nu ne face să asistăm la sinuciderea lui Adrian, aflăm că s'a sinucis. Și nu putem trece peste scena finală, așa de sobră și discretă, așa de puternic și de strîns alcătuită, în care dintr'o singură frază înțelegem că Adrian trebue să moară, pentrucă nu-și poate permite să erte, dar aici „nu se poate ridica deasupra".

In afară de eroii principali, d. Sadoveanu trece prin fața noastră o serie de personagii secundare,—unele pe care le vedem abia o clipă și nu le știm măcar de nume, dar care toate trăesc. In cîteva linii caracteristice, d-sa le prinde și le fixează în tot adevărul lor.

Putem uita pe micul Codinuță, copilul lui Adrian, care s'a dus cu sania, cu moș-Avram la marginea parcului și a văzut sărind un epure dintr'o tufă? Ce mîndru s'a întors el acasă, că „s'a temut iepurele de el"!

Pentru noi, cetitorii, trăește căpitanul Berceanu, cel cu fruntea înaltă și cu privirea dreaptă, întrevăzut o clipă, ca tovarăș de drum al lui Paul, apoi mort, coborît pe-o targă, dintr'un funebru tren sanitar... Trăește doctorul Baciu, cu făptura lui masivă de urias, bun, sentimental și glumeț; cuconu' Mihai Ciumara, celibatar mizantrop, boer învechit în convingerile lui pe care nu se sfiește să le spue oricui în gura mare.

Nu putem trece cu vederea aici pe domnul Vasilică Gușilă, chiriașul-proprietar al doamnei Plopeanu, pururea undelemnos, binevoitor și umilit, gata să complice așa de grozav orice afacere cît de simplă, încît numai dumnealui s'o poată descurca—bine-înțeles nu fără profit...

Dar moș-Avram, rezervistul, cu bun simț și cu blîndețe subt înfățișarea aspră a chipului bărbos și cărunt, cu gesturile moi de femee ale mînilor lui mari și bătătorite—moș-Avram care umple de admirație pe Codinuță cu erudiția lui universală, care întrebuințează neologisme

delicios schimonosite și niște hulubi fantastici în înjurăturile lui—se poate uita?

Dar lumea *știe*... Cuconița Tina, care se ocupă cu minorii, cu aerele ei de pisicuță nevinovată și alintată... Domnul Sandu Vulcănescu, soțul Tinei, gros, înecat de bani și grăsime, neînsemnat și foarte moral; doamna Lucreția Lazaridi, veșnic tînără și elegantă, foarte binevoitoare față de flirturile extra-conjugale, puse la cale în saloanele ei primitoare...

Și oamenii vremii, oamenii creați de împrejurările de atunci,—cu cîtă ironie abia simțită îi schițează și-i pecetluește d. Sadoveanu. Gîndiți-vă la d. Lazaridi, cochet, corect, grăbit, pe care-l așteaptă totdeauna la scară „automobilul ministrului" și face afaceri pe care nimeni nu i le poate cunoaște; d. Costică Florian, o comoară de băiat, serviabil, discret,—cel care știe să găsească mușchiulețul gras, sticlele înfundate și franzeluța albă în vreme ce oamenii mureau de foame pe drumuri și se îmbulzeau în fața brutăriilor, pentru o pîne ca pămîntul; ofițerașul anonim dela Cartier, așa de indignat că are să fie trimis pe front... las' că telegrafiază el lui *nenea*!

Și atîția alții, și buni și răi... Simpaticul idealist Vladimir Ivanovici Plotnicov, care spune într'o limbă stricată și amestecată nepieritoarele adevăruri ale omenirii, pe care le-a înăbușit unul. Și ofițerii de pe front: figura tristă a colonelului, dărnicia precăută a sgîrcitului căpitan Racovăț... și, în fund, chipurile înegurate ale soldaților din tranșeele umede...

Pe toți d. Sadoveanu îi înțelege, ni-i arată cu o bruscă proecție de lumină și apoi îi lasă, știind bine că nu-i mai putem uita. Pe cei buni îi mîngîie parcă, minuindu-i cu delicateță și dragoste, pe ceilalți îi învăluie într'o iertătoare înțelegere, adînc omenească, într'o îngăduință senină de artist și observator imparțial.

Din toată cartea rămîn mai cu samă vii cîteva tablouri, mai impresionante decît toate povestirile „de războiu" cu care ne-am obișnuit. E drumul lui Paul spre Iași, în trenul greoiu care se mișcă încet în întunericul umed, între soldații necunoscuți, strîns cu genunchii la gură, în vagonul spart unde pătrunde vîntul: în jurul vetrei improvizate, pe care face foc moș Avram, se vorbește de războiu,—nu ca oamenii lui Latzko, ci așa cum vorbesc Romînii noștri amărîți și resemnați, oameni necăjiți care duc în spate tot greul și toate suferințele...

Rămîne în suflet ca o chinuitoare amintire execuția „spionului", care *poate* e vinovat, pe șesul plin de noroiu dela marginea Bîrladului. Acolo, subt cerul jos și cenușiu, s'a adunat mulțimea ca la spectacol, să se distreze. Vedem cu ochii noștri fața pierită a condamnatului care parcă nu înțelege nimic și-și fumează cu gesturi sacadate ultima țigară... chipurile încremenite în crispații bizare și neașteptate ale soldaților care *au ucis* și auzim pocnitura cea de pe urmă de pistol, ascuțită și singuratică.

Apoi frontul—frontul așa cum e—cu veselia nervoasă a celor care stau lîngă moarte în șanțurile dintre vii, în văile neguroase ale Putnei; cu „chefurile" din bordeiul plin de fum al căpitanului Racovăț: cu șirurile cenușii ale armatelor pravoslavnice, care se amestecă cu fumul zărilor, cîntînd tărăgănat și jalnic; cu obrazurile aspre și pămîntii ale soldaților care mănîncă „zupă" cu gărgăriți... Și furnicarul de lume pestriță, dintre 6 și 8, pe strada Lăpușneanu, contrastul dintre eleganță, îndestulare, frivolitate și nepăsare—și mizeria neagră a spitalelor de exantematici și-a mahalalelor, unde mor oamenii de boli, dar unde „nu trebue doftorie" ci pîne și lemne.

Și dacă intriga sentimentală a romanului se poate uita, *aceasta* nu se uită...

Strada Lăpușneanu este, până acum, singura operă literară în care se oglindește mai complect viața Romîniei pe vremea războiului —a Romîniei ghemuite în Moldova, cu dinții și cu ghiarele la hotare.

D. Sadoveanu era dator țării sale cu această carte. Și—i-a dat'o.

G. TOPÎRCEANU

* * *

G. Ibrăileanu, *După Războiu*, „Foi volante", edit. „Viața Romînească", Iași, 1921, Prețul 4 lei.

O bună parte din cetitorii acestei reviste își amintesc, de sigur, publicația săptămînală *Însemnări Literare*, care a precedat, în 1919, reapariția „Vieții Romînești". Cu toate că nu era voluminoasă și durata ei a fost abia mai puțin de un an, revista ieșană și-a cîștigat un loc sigur în istoria literaturii noastre. După viscolul războiului, subt care flora delicată și strălucitoare a spiritului omenesc nu poate să trăiască, ea a fost primul semn al renașterii apropiate, prima floare singuratică a primăverii care durează încă. Și fiind cîtăva vreme singura revistă literară din țară, în jurul căreia s'au strîns toate talentele în activitate pe atunci, ea a avut norocul să reprezinte exclusiv un moment foarte interesant al vieții noastre literare,—momentul imediat de după războiu.

Spiritiștii spun că sufletele morților iau uneori o formă vizibilă și aparițiile lor spectrale, deși imponderabile, pot lăsa din treacăt urme materiale întipărite în parafină. Cu atît mai mult, sufletul viu al unei generații, în diferitele momente ale evoluției sale, trebue să lase urme imprimate adînc în materialul indestructibil care le păstrează posterității.

Meritul modestei publicațiuni din 1919, e că s'a așternut subt pasul vremii și a conservat o urmă a sufletului romînesc creator, abia eșit din furnalul războiului. Reluînd curajos firul întrerupt, ea a fost o trăsătură de unire între ceeace se sfîrșise definitiv, odată cu decretarea mobilizării, și începutul acestei epoce nouă de tranziție, pe care a continuat s'o reprezinte apoi „Viața Romînească", spre literatura maturității sufletești a neamului nostru.

Într'un moment de febră și de haos, cînd probleme de un interes primordial țineau atenția tuturor încordată în alte direcții și cînd inteligențele erau solicitate imperios de preocupări mai urgente, care au prilejuit o indiferență trecătoare față cu producția literară, apariția unei reviste de literatură pură era o încercare temerară, dar în același timp ea se impunea ca o datorie.

Seceta literară, despre care vorbește d. Ibrăileanu, era doar aparența unui fenomen mai puțin trist decît ceeace putea să suggereze termenul care încerca să-l definească. Nu era o „secetă" propriu-zisă, era un sfîrșit de iarnă cu pămîntul plin de sevă: prea puțin răzbătea la suprafață, dar o germinație turbulentă și generoasă se simțea în adînc.

În „Însemnări Literare" scriitori consacrați și-au publicat toată producția lor din acea vreme; alții mai tineri și-au definit și desăvîrșit personalitatea. În revista ieșană au debutat și cîteva talente, astăzi recunoscute, care au adus o notă originală literaturii noastre. Din bucățile publicate acolo, mulți colaboratori și-au alcătuit apoi volume care au găsit o largă simpatie în public și în presă, iar unele au fost premiate de Academie.

Tot acolo și-a publicat și d. Ibrăileanu articolele adunate în broșura de care ne ocupăm acum.

*

După Războiu cuprinde o serie de note publicate așadar săptămînal, timp de aproape un an, în „Însemnări Literare".

Deși combinația technică a paginatorului apucase să le fixeze locul în fruntea notițelor dela sfîrșitul revistei, ele aveau totdeauna rolul așa numitului „articol de fond", prin importanța subiectelor tratate, prin *(cenzura!)* aceluia care le scria (dar nu le iscălea niciodată) și prin caracterul lor de vederi generale asupra literaturii, care le făcea să reprezinte însăși atitudinea revistei.

Tonul lor de „causerie" ușoară le face accesibile publicului iar problemele dezbătute, pentru orice om cult și mai ales pentru orice romîn, au o importanță covîrșitoare, care trece uneori dincolo de li-

mila literaturii. Şi, cum în doi ani împrejurările s'au schimbat prea puţin iar explicaţia fenomenelor literare este întotdeauna de actualitate, chiar constatările de fapt ale d-lui Ibrăileanu asupra literaturii militante a momentului, cuprinse într'un singur capitol, sînt actuale. Dar actualitatea pronosticurilor literare, a problemelor culturale şi a soluţiilor propuse, care formează subiectul celor mai multe capitole, este astăzi încă şi mai vie decît atunci, pentrucă ne-am apropiat cu încă un pas de termenul lor.

Intregirea neamului şi dezrobirea ţărănimii, cele două rezultate uriaşe ale războiului nostru, vor influenţa cu siguranţă şi viaţa sufletească a poporului romîn, deci şi expresia acestei vieţi, care e literatura.

Dintre prevederile d-lui Ibrăileanu în această privinţă, bazate pe fapte şi învăţămintele trecutului, unele au un caracter material şi se impun cu necesitate. Este de pildă în afară de orice îndoială că pe viitor vom avea o literatură cu mult mai bogată în scriitori şi în opere. Cîmpul de recrutare a scriitorilor a fost lărgit, prin ridicarea ţărănimii la o formă de viaţă mai umană şi prin orientarea centripetă de acum înainte a romînilor din provinciile dezrobite.

Dar, presupunînd că împrejurările sociale vor fi favorabile, va putea oare poporul romîn să dee o literatură care să fie la nivelul marilor literaturi europene? Frumuseţea poeziei noastre populare este probantă în privinţa însuşirilor rasei. Avem şi o tînără literatură „cultă", apărută atît de tîrziu din cauza nenorocirilor istorice: după o evoluţie uimitor de repede, „arzînd etapele" într'un progres realizat parcă prin salturi, ea a suit toate treptele anterioare maturităţii. In genurile care puteau înflori la noi, ea a dat opere de întîia mînă, comparativ cu alte literaturi. (Nici un popor, putem adăoga, n'a avut la începuturile literaturii sale un Eminescu).

Şi concluzia d-lui Ibrăileanu, prin optimismul ei lucid ne consolează în această direcţie de pesimismul difuz şi depresiunea noastră sufletească de „generaţie sacrificată".

Pe lîngă aceste prevederi generale, d. Ibrăileanu schiţează şi cîteva pronosticuri literare cu un caracter mai imediat sau mai special.

In urma unor zdruncinări sociale profunde apare întotdeauna o literatură nouă, fundamental diferită de aceia care a precedat-o. Este de aşteptat şi la noi apariţia unei astfel de literaturi, produsă de alţi scriitori decît cei de azi, zice d. Ibrăileanu, — conform adagiului „la fapte nouă, oameni noi".

Cert este că literatura de revendicări naţionale şi ţărăniste va dispărea odată cu împrejurările istorice şi sociale care i-au dat naştere. Statul nostru a fost întregit, poporul romîn nu mai este rupt în bucăţi. Ţărănimea a devenit o clasă normală, ţăranul nu va mai inspira mila şi sentimentul acela de vină faţă cu el, care alcătuiau fondul moral şi sentimental al curentului poporanist în literatură.

Tristeţa ereditară a poporului nostru, zbuciumat de cutropiri şi războae, oprimat de străini şi de clasa stăpînitoare, tristeţa intelectualului nesocotit şi avînd sentimentul vag al provizoratului ţării sale, — va dispărea poate şi ea cu vremea. Şi atunci tonul întregii noastre literaturi, tonul acela de jale şi tînguire care culminează în doina, va dispărea.

Clasa deposedată de războiu ne va da, poate, o literatură romantică şi pesimistă, cu idealul în trecut, dacă nu cumva e condamnată „să moară fără glorie", cum zice d. Ibrăileanu.

In sfîrşit, ca o expresie a sentimentului de dreptate socială al vremii noastre, lupta premergătoare a introducerii şi la noi a drepturilor pentru femei, va ocaziona poate o altă literatură de revendicări sociale, revendicări feministe. (Sînt de notat cu acest prilej observaţiile d-lui Ibrăileanu relative la importanţa acestui mare eveniment social, la posibilităţile de creaţie ale sufletului feminin şi la felul cum se va oglindi pe viitor femeia în operele masculine caşi în propriile ei opere).

*

Dar înainte de a ajunge la realizarea acestor prevederi şi speranţe, există o problemă mai urgentă, a căreia soluţionare cade în sarcina vremii noastre: fixarea limbii literare şi unificarea ortografiei.

„Stabilirea unei limbi literare fixe, zice d. Ibrăileanu, e necesitată nu numai de motive de ordin cultural şi literar, ci şi de motivul superior al complectei unităţi sufleteşti a Romînilor de pretutindeni. Cîtă vreme vom avea variante în însăşi limba literară, instrumentul totalei coheziuni sufleteşti va fi imperfect". Şi d. Ibrăileanu, propunînd cîteva soluţii, discută chestia provincialismelor şi a neologismelor, a efectelor introducerii culturii franceze şi a franţuzismului claselor de sus asupra limbii noastre. Iar ca să probeze postulatul, pus de d-sa acum pentru prima oară la noi, al importanţei unificării ortografice pentru unificarea limbii literare, d. Ibrăileanu face cîteva observaţiuni foarte *(cenzurat)* şi juste, care *(cenzurat)* prin noutatea lor.

Pentru răspîndirea culturii în popor, alt capitol şi altă problemă socială urgentă, d. Ibrăileanu schiţează, cu *(cenzurat)* d-sale, un întreg program de activitate practică. Aici se simte căldura şi *(cenzurat)* sufletească a „poporanistului" dinainte de războiu. „Fără cultură, votul şi pămîntul nu însemnă nimic, — zice d. Ibrăileanu. Votul şi pămîntul sînt mijloace, condiţii, nu scop. Scopul este sufletul, este: mai multă lumină, mai multă conştiinţă, mai multă frumuseţă morală, mai mult *omenesc*".

Acesta e, în linii mari şi expus cu destulă stîngăcie, conţinutul cărţii.

Analiza problemelor *(cenzurat)*, felul în care d. Ibrăileanu *(cenzurat)* . . . .
. . . . şi mulţimea observaţiunilor *(cenzurat)* . . . .
. . . .

*

Intre aprecierile de fapt, asupra conţinutului, obiective prin natura lor, ca o înregistrare de aparat meteorologic, aprecierile mai subiective de valoare, sînt necesare pentru informaţia cetitorului.

Dar onor. Direcţiune mi-a cenzurat toate laudele. Cu prilejul acestei recenzii, d-sa a introdus în redacţia revistei regimul Stării de asediu...

Inainte de a termine, un lucru ne vom permite să spunem d-lui Ibrăileanu — ca să parafrazăm un sfîrşit de articol cu care ne-a gratificat mai demult şi care i-se potriveşte de minune.

Observăm cu melancolie că acum doi ani, d-sa era mai activ...

„Avem impresia că d. Ibrăileanu nu are destulă stimă pentru rarele sale calităţi. D. Ibrăileanu tratează critica prea în diletant. Noi îi dorim mai multă aplicare şi o mai deosebită consideraţie pentru talentul său".

G. TOPÎRCEANU.

* * *

F. Aderca, *Domnişoara din strada Neptun*, 1921.

D. Aderca nu este un contemplativ şi un creator „inconştient". D-sa este un spirit critic şi un ironist. Intenţia şi teza sînt evidente în scrisul d-sale.

Trecînd peste schițele și impresiile de mai puțină însemnătate — unele de o mediocră însemnătate, — dar cu regretul de a nu ne putea opri asupra „Notelor", remarcabile prin tonul lor de ironică autodetașare și chiar de autopersiflare, vom stărui asupra nuvelei, care a dat titlul volumului. Această nuvelă, mic roman condensat, e, în felul ei, un mic cap de operă. Domnișoara din strada Neptun este o domnișoară de suburbie, mahalagioaică în prima generație (căci părinții ei sînt țărani veniți la oraș să-și caute „norocul"). Disprețuind viața pe care este silită s'o trăiască, fascinată de mirajul unei existențe superioare, ea își crează un ideal de viață mai „înaltă", mai poetică, nu mai poate suporta condiția familiei ei — devine „domnișoară", flirtează cu cavalerii din mahala, face cu unul dragoste platonică, cu altul dragoste mai pozitivă, se mărită apoi cu acest din urmă. Maltratată, se întoarce acasă, ajunge cîntăreață la o grădină de vară. Mai tîrziu, bărbatul ei și-o însușește din nou cu forța, splendoarea „șantezei" se duce. „Domnișoara" se sinucide.

Subiectul e oricare. Tipurile însă sînt vii și originale, iar tratarea eminentă. Această domnișoară e un tip social și moral bine definit. E atît de mult un tip încît autorul are tot dreptul s'o numească, curent, „domnișoară" și după ce s'a măritat. Domnișoara din strada Neptun e un tip general, redă ceva din fizionomia celor mai multe fete dela noi din toate clasele sociale, fizionomie șarjată, cu liniile accentuate. Plasîndu-și eroina în suburbie, în cele mai rele condiții sociale și morale, d. Aderca a putut să acuze caracteristicele tipului, să ne facă să vedem cu lupa apucăturile *enormei* majorității a fetelor din tîrgurile noastre. (Nu știu dacă *intenția* autorului a mers până aici, dar rezultatul mi se pare neîndoelnic). In „Domnișoara din strada Neptun" e zugrăvită în culori puternice sărăcia sufletească, absența oricărei culturi morale, lipsa totală de viață de familie, goana după declasarea ascendentă caracteristică mediului nostru. „Domnișoara din strada Neptun" e, din acest punct de vedere, o mică M-me Bovary. Aici, în nuvela d-lui Aderca, romantismul — căci acesta e numele stării sufletești zugrăvite — e de ultimul ordin și se exercită, făcînd ravagii, în mediul cel mai de jos al umanității.

Subiectul e tratat cu o ironie, care adesea merge până la cruzime și cu o artistică mizantropie, cu acea nemulțumire de realitate, care este unul din factorii artei literare. Să adăogăm că la d. Aderca nemulțumirea aceasta e atît de excesivă, încît ia caracterul furoarei, — a unei furori glaciale.

Semnificația bucății și tensiunea ironiei cu care este tratat subiectul explică faptul că cele mai brutale pasagii, nu numai că nu sînt pornografice, dar sînt sinistre și tragice. Așa de pildă paginile unde ni se povestește capturarea din nou a Domnișoarei de către bărbatul ei. „Domnișoara" cîntă, ca 'n toate serile, la grădina unde e angajată. Bărbatul ei, eșit din închisoare, o vede, o vrea, o pîndește din colțul lui, așteaptă să pună ghiara din nou pe ea. Atitudinea, atmosfera aduc aminte de enigmaticul Svidrigailov din Crimă și Pedeapsă. Și cînd individul, încărcat de bestialitate exasperată și sumbră și, în exercițiul dreptului lui de soț al „domnișoarei", pune mîna pe ea și, scoborînd-o din înălțimea ei de „șantează", o posedă în stradă, — d. Aderca îndrăznește să scrie un pasagiu, care, transcris aici, fără context și fără atmosfera bucății, ar fi de cea din urmă indecență, dar care acolo, în text, e înfiorător.

Dar „Domnișoara din strada Neptun", pe lîngă starea de suflet a unei categorii sociale, mai ilustrează încă odată, cu mijloace puternice, concepția omului-gorilă și mai ales lubricitatea speciei. Ridicolul și odiosul omului în goana după perpetuare sînt redate de d. Aderca cu un fel de înverșunare, care e de un efect de netăgăduit. Din acest punct de privire, merită remarcat un tip episodic, un negustor (sau așa ceva) Evreu, care se înamorează și el de „Domnișoara" în grădina de vară, dar care, speriat, timid, nepractic, „familist" și subt papuc, nu are

nici un succes și abia scapă întreg din afacere. Toată întîmplarea aceasta e povestită cu o savoare deosebită și cu o mare îndămînare de a terfeli.

Dacă această concepție mizantropică e justă, dacă tăgăduirea acelui „grăunte de aur" din orice om e îndreptățită, dacă d. Aderca nu calomniază cumva pe oameni și chiar pe „Domnișoara" d-sale, dacă pe lîngă defectele lor oribile acești oameni n'au și altceva, care ni i-ar face mai puțin antipatici și care, poate, ar putea să ne stîrnească mila ori măcar să ne provoace indulgența — aceasta e altă vorbă.

Rămîne că ceiace a voit d. Aderca să ne dea, ne-a dat. Litericește și-a justificat concepția și viziunea. Și într'un stil aproape întotdeauna simplu, dar nervos, vibrant, uneori trepidant. Trebue să adăugăm că pe alocurea limba nu e la nivelul stilului.

C. VRAJA

PS. — De cînd a scris această nuvelă, d. Aderca ne-a mai dat Țapul, în care însă nu s'a ținut de făgăduiala dată în „Domnișoara".

* * *

Gr. Mărunțeanu-Sfinx, *Pomii fructiferi*, Edit. „Viața Romînească", 1921, București.

Subt acest titlu d. Mărunțeanu-Sfinx a scos de subt tipar, în editura „Vieții Romînești", un al doilea tratat de pomicultură, mai complect de cît prima sa lucrare „Pomicultura".

Tratatul d-lui Mărunțeanu, care conține 272 pagini, cu 8 planșe duble la finele volumului, este o lucrare meritorie, după modelul tratatelor similare în limbi străine, conținînd aproape tot ce se găsește în acele scrieri, cu adaosul observațiunilor datorite propriei experiențe a autorului. Căci d. Mărunțeanu nu este numai un teoretician, ci și un distins pomicultor practic, care ș'-a dobîndit o meritată notorietate prin frumoasele fructe pe care le produce în mica sa grădină din București. Prin lucrarea sa d. Mărunțeanu umple o lacună în literatura noastră agricolă, care era lipsită de un tratat de arboricultură așa de complicat și orice pomicultor va consulta cu folos această lucrare.

Cartea d-lui Mărunțeanu conține următoarele capitole: Plantarea, Ingrășămîntul, Altoirea, Tăierea pomilor (ași fi preferit termenul „tunderea" pomilor), Intreținerea, Combaterea boalelor și a insectelor, Culegerea, Conservarea și împachetarea fructelor, în fine descrierea varietăților.

D. Mărunțeanu zice în *Introducere :*

„Avem (în vechiul regat) peste 48 milioane de pomi roditori și nu avem poame. Cauza principală este că majoritatea cultivatorilor de fructe n'au cea mai mică noțiune de modul cum trebue să se ingrașe pomii, cum să fie tăiați, sau cum să-i ferească de boale și de insecte vătămătoare, care, din nenorocire, au copleșit aproape toate plantațiile noastre fructifere. Boalele și insectele au ajuns azi a fi cel mai teribil flagel, care atacă cu furie, distrugînd o foarte mare parte din pometuri".

Nu este tocmai exact că nu avem poame. D. Mărunțeanu a vrut de sigur să înțeleagă că nu avem poame fine, așa zise *de rasă*, și că nu avem decît în foarte mică cantitate anume feluri de poame, precum pere nobile, caise, piersici. Merele bune sînt reprezintate mai binișor prin escelenta varietate a mărului crețesc de iarnă. Dar poame ordinare avem. In mare abundență n'avem însă decît un singur fel de fructe: prune. Bine înțeles afară de struguri care sînt un produs al viticulturii.

Și dovada e ușor de făcut.

Dacă facem repartiția celor 48 de milioane de pomi roditori, vedem că, după statistica din 1907 a d-lui Dr. L. Colescu, 43 de milioane din ei sînt pruni. Ar mai rămînea 5 milioane, care sînt reprezintați prin toate celelalte feluri de pomi roditori. Din aceste 5 milioane de

pomi, dacă scădem merii crețești din regiunea dealurilor, rămîne un număr relativ neînsemnat de pomi nobili, altoiți, căci imensa majoritate e reprezintată prin meri și peri de proastă calitate, mai ales vărateci, de gutui nealtoiți, de zarzări și de corcoduși. Mai avem cireși și vișini, în majoritate nealtoiți, cum și o mică cantitate de piersici nealtoiți, căci cei altoiți sînt la noi rarisimi. In fine avem nuci în cantitate destul de mare, dar despre nuci d. Mărunțeanu nu pomenește în tratatul său și ei nu intră în cifra de 48 milioane. (Ar fi fost preferabil ca d. Mărunțeanu să fi vorbit de nuci, în loc de migdali).

Dar, se va zice, cel puțin prune pentru consumul intern și pentru export avem destule, căci în 1905 s'au cules, tot după d. Colescu, 3.150.000 chintale de prune. N'avem nici prune pentru consumul intern decît în mod intermitent, iar pentru export și mai puține, fiindcă din 80 la sută a recoltei se fabrică țuică și cum prunii, lăsați în voia naturii, nu rodesc abundent decît la patru ani odată, nu ne putem delecta cu prune decît tot la patru ani odată.

In timpul ocupației, Nemții avînd nevoe de marmelade pentru populațiile flămînzite din țările lor, au oprit fabricarea țuicei, au rechiziționat cazanele prunarilor și văzînd că aceștia erau foarte nemulțumiți de această interdicție, au majorat prețul cu care le cumpărau prunele, astfel că țuicarii au tras un mai mare folos din vînzarea prunelor decît din fabricarea țuicei. Faptul însă că cu toată propaganda ce se face de ani pentru intensificarea uscării prunelor, tot nu s'a ajuns la un rezultat apreciabil, dovedește cît e de greu a schimba obiceiurile învechite ale țăranilor.

Așa dar, afară de pruni, din recolta cărora extragem în proporție de 80 la sută țuică, și de meri crețești, *noi n'avem în vechiul regat*, decît un neînsemnat număr de pomi *fructiferi*, care să ne dee fructe alese, bune de mîncat. Țăranii noștri mănîncă și merele pădurețe și eu, ca copil, cînd hoinăream prin păduri, gustam din merele și perele pădurețe, dar de lăudat nu te poți lăuda cu astfel de poame.

* * *

De altfel din însăși expunerea d-lui Mărunțeanu rezultă că nu avem în vechiul regat pomi nobili, căci iată ce mai spune d-sa în *Introducere*:

„Pepinierele Statului și-au făcut cu prisosință datoria, dar cu atîta nu-e destul. S'au distribuit, e adevărat, milioane de pomi roditori — e un gest destul de frumos — dar odată aceste milioane de pomi plantați, majoritatea lor a fost lăsată în voia soartei și a insectelor".

Eu voiu adăuga: nu majoritatea, ci totalitatea lor. Iar dacă aceste milioane de pomi au fost lăsați în voia soartei și a insectelor, atunci ei sînt cași inexistenți și mă întreb dacă pepinierele Statului nu făceau mai bine să nu-i mai distribue și să nu mai expună Statul la atîtea cheltueli, al căror rezultat n'a fost decît sporirea cîmpului de cultură a insectelor vătămătoare și propagarea acestora.

Dacă d. Mărunțeanu înțelege prin „pepinierele Statului" niște bieți grădinari și funcționari subalterni, poate să aibă dreptate cînd afirmă că ele și-au făcut cu prisosință datoria. Dacă însă prin „Pepinierele Statului" înțelegem direcția, cu un cuvînt ministerul de agricultură, de care depindeau aceste pepiniere, atunci lauda d-lui Mărunțeanu e cu totul nemeritată. Dealtminteri cam aceasta reese și din rezultatul practic pe care d-sa însuși îl constată, căci a cheltui timp de zeci de ani milioane peste milioane, ca să n'ai nimic, e un rezultat destul de trist.

Dar să nu insistăm.

S'a făcut demult dovada prin broșuri, prin expuneri în congrese viticole, prin interpelări în parlament, că pepinierele Statului n'au servit la altceva, decît ca puternicii zilei să-și planteze întinse vii din contribuția bieților podgoreni năpăstuiți de filoxeră, să mănînce poamele și să bea vinul acestor pepiniere. A mai întreținut ministerul în centrul capitalei și o prăvălie, despre care prefer să nu vorbesc.

* * *

D. Mărunțeanu vede viitorul pomiculturii noastre în îndemnul țărănimii de a se îndeletnici cu această cultură. Și cu drept cuvînt d-sa preconizează acest îndemn, nu numai din considerațiuni economice, pentru ca țăranul „să transforme în numerar prisosul de fructe" produse de el, ci și pentrucă să se alimenteze mai bine, fiindcă zice d-sa, țăranul nostru se hrănește prost, iar „fructul constitue un aliment tot așa de complect ca și pînea, laptele, vinul, etc.".

Are dreptate d. Mărunțeanu.

N'are dreptate însă cînd susține că a scris cartea d-sale mai ales pentru țărani. Pentru acest scop ea nu corespunde, nici ca fond, nici ca formă. Cartea d-sale nu se poate adresa decît unor intelectuali, fiind prea savantă pentru țărani. Dar chiar pentru intelectuali, îmi permit a sfătui pe d. Mărunțeanu ca într'o viitoare ediție să înlocuiască numeroasele gallicisme și să pună cuvinte romînești în locul unor termeni ca *plat-bande*, pămînt *leger*, carne *tandră, fondantă*, parfum *exquis*, etc.

In ce privește fondul nu văd cum țăranii noștri, cetind cartea d-lui Mărunțeanu, se vor deprinde a cultiva pomi roditori în cordon, în spalier sau dublu-spalier, în **U** în **V**, în palmete și așa mai departe. Săritura ar fi prea mare dela starea rudimentară de astăzi. Ar trebui să ne socotim fericiți, dacă măcar o parte din intelectuali și grădinarii depe la marginile orașelor s'ar îndeletnici cu un așa fel de cultură. Ea cere atîtea cunoștințe și o practică așa de solidă, încît chiar în țările cele mai înaintate și unde pomicultura e o specialitate a țărănimii, acest fel de cultură e rezervat numai unor grădinari foarte experimentați. Dealtminteri numai niște specialiști se pot consacra unei astfel de culturi, care reclamă pe lîngă o mare pricepere și o ocupațiune constantă, de tot momentul, care nu-ți permite așa zicînd să lași foarfecele din mînă decît doar cînd dormi, fără a mai vorbi de celelalte multiple operațiuni. Și se știe că țăranii mai au și alte ocupațiuni, iar la toți ai noștri pomicultura e doar o ocupațiune accesorie, chiar la prunari.

In ce privește forma, dacă d. Mărunțeanu nu poate întrebuința limbajul popular, lesne va găsi pe unul din numeroșii noștri scriitori, cu care să colaboreze. Și l-ași mai sfătui să întrebuințeze, în ediția populară, pe ici pe colo forma dialogului.

Țăranului trebue să-i vorbești pe limba lui. Pe de altă parte să-l îndemni să facă numai ce cu bună judecată crezi că va putea îndeplini cu succes, spre folosul lui și al economiei naționale. Ar fi o iluziune să ne închipuim că țăranul nostru ar putea cultiva cu succes pere *Doyenné d'hiver, du Comice, Le Lectier*, piersici *Baltet, Blondeau, Baron Dufour*, spre a nu cita decît unele din varietățile descrise în tratatul d-lui Mărunțeanu, cînd ei nu știe să îngrijească de pomii care rodesc în stare sălbatecă. Cu cît o varietate e mai de neam, cu atît e mai expusă la tot felul de boli și de dușmani și reclamă mai multe și mai stăruitoare îngrijiri.

* * *

Nu vreau să conchid din toate astea că nu se poate face o pomicultură mai îngrijită și în vechiul regat — căci în provinciile alipite se face — și că nu vom putea ajunge cu timpul să avem în abundență, pentru consumul intern și chiar pentru export, poame alese. Pentru aceasta se cer însă două lucruri: mai întîiu un om priceput și energic, căruia să-i fie încredințată de ministerul agriculturii sarcina acestei ramuri a agriculturii, dîndu-se pe mînă pepinierele Statului și mijloacele necesare. In al doilea rînd, s'o luăm de jos, să ne mulțumim la început cu culturile cele mai simple, mai ușoare, care nu reclamă

nici prea multă știință, nici prea mare bătae de cap, propagînd în fiecare regiune a țării numai acele culturi al căror succes să fie sigur, ținînd seamă nu numai de adaptarea diferitelor varietăți la teren și climă, dar și de aptitudinile populațiunii. Astfel, în regiunile cerealelor să facem cu totul altceva decît în regiunile deluroase și muntoase, care sînt adevăratele regiuni ale pometurilor. La cîmpie să ne mulțumim de o camdată ca țăranul să aibă în ograda lui cîțiva pomi roditori pentru consumul propriei sale familii și numai dintre acela care fără multe îngrijiri reușesc în această regiune. După ce va reuși, țăranul harnic își va înmulți el însuși plantația, dacă va găsi interes să facă și comerț, deși numai ca o îndeletnicire accesorie. La deal, unde populația e mai deasă, unde ea nu e copleșită de alte lucrări agricole și unde îi și priește mai bine pomiculturii, să facem încetul cu încetul din pomicultură o ocupațiune principală a țărănimii.

* * *

Terminînd, repet că lucrarea d-lui Mărunțeanu-Sfinx este un bun tratat de pomicultură și că tot ce privește plantarea, îngrășămîntul, altoirea, tunderea pomilor, întreținerea, combaterea boalelor și a insectelor, culegerea, conservarea și împachetarea fructelor, este redat cu claritate și lămurește sistemele cele mai moderne. Modificîndu-se limba și stilul, toate aceste capitole, care în definitiv formează partea cea mai de căpetenie a tratatului, pot servi și pentru o ediție populară, pentru care ministerul de agricultură ar trebui să acorde un premiu.

M'aşi putea întinde încă mult asupra acestui subiect, dar mă opresc, căci scopul nu e să scriu un tratat de pomicultură, ci să recomand o carte din cele mai folositoare.

AL. CIURCU

* * *

A. Vetlughin, *Aventurierii războiului civil*, Un volum 187 pag., Paris, 1921, în rusește.

La Paris există o nouă industrie: comp. Cook transportă pe europenii și americanii curioși, bogați și plictisiți, pe cîmpurile franceze de războiu universal. In fiecare zi pe Place d'Opera, patru autobusuri cu inscripția Paris-Battlefields, așteaptă clienții pentru a le arăta ruinele catedralei de Reims, a-i plimba în tranșeele dela Verdun, a le da posibilitatea de-a lua puțin lut depe poiana unde a stat bătrînul Joffre în momentele critice dela Marna. Vetlughin: în volumul său, pentru cetitorii săi, face opera companiei Cook: îi plimbă prin Battlefieldsurile răsboiului civil rusesc. Capitolul întâiu intitulat „cei ce și-au vîndut spadele" îi împarte pe ofițerii ruși în fața revoluției bolșevice în trei categorii: cei ce s'au împușcat și s'au lăsat a fi omorîți (Duhonin, Scalon, Caledin, Mistulov), cei ce au rezistat și au luptat împotriva bolșevismului Cornilov, Alexeiev, Marcov, Denikin, Wranghel etc. și cei care au trecut de partea bolșevicilor imitînd și dorind a face pe Moreau și Pichégru, Hoche și Dumouriez à la russe: Bonci-Bruevici, Parosky, Clemuovsky, Gutov, Baltuskii, Lebedev, Sitin, Potapov, Șvarț, Zaioncicovsky, Brusilov. Intr'o serie întreagă de tablouri frumos scrise, autorul ne arată cum toți acești stîlpi ai regimului țarist au trecut ca specialiști militari la bolșevici, vînzîndu-și spadele.

Pentru cetitorii noștri va fi interesant că generalul Zaioncicovsky, eroul dezastrului nostru din Dobrogea și fostul atașat militar la București, ofițer elegant, sportsman, cunoscut la noi în cercurile cele mai

înalte, este în serviciul bolșevicilor, avînd un rol însemnat în conducerea luptelor civile.

El a ales varianta pentru atacul Polonilor pe la sud-vest, el dă toate cunoștințele sale asupra Romîniei. Știind starea și posibilitățile militare ale armatei romînești, l-a oprit pe Troțky în 1918—19 de a ataca pe Romîni înaintea de vreme.

Dacă bolșevicii vor ataca Romînia, vom mai auzi despre acest om șiret și periculos.

Capitolul II ne dă o serie de tablouri asupra anarhiștilor ruși. O întrunire în sala Otelului „Metropol", unde cu șase luni înainte cînta orchestra Mateescu, este descrisă magistral. Urmează tablouri autentice care ne arată tipurile cele mai însemnate de literați, artiști, poeți, aventurieri, escroci, bandiți, criminali, degenerați, nebuni,— care subt numele de anarhiști au compromis complect doctrina liberei creațiuni și ideia personalității. In capitolul trei, subt titlul „Cei ce dispun de sînge", Vetlughin ne dă date precise și tablouri vii de luptele diferiților aventurieri din regiunea Donului și Caucazului de nord.

Indivizi eșiți din mulțime, unii străini de țară și de localitate își formau din tineri dezertori armate și, cu arme și muniții rămase din timpurile țarismului, puneau stăpînire în numele libertăței sau salvării patriei pe o regiune, „rechiziționau", stăpîneau, petreceau, se luptau unii cu alții, distrugeau orice urmă de cultură și civilizație și dispăreau fie asasinați de concurenți, prietini sau vrăjmași, fie cufundîndu-se în masa din care au apărut la suprafață, fie emigrînd în capitalele mari din lume pentru a face pe gentelmanii și seniorii, cu aurul și averile pătate de sînge.

In capitolul patru, intitulat „inimă de aur", sînt descrise cu multă vervă și spirit tipurile marilor bolșevici—de-o parte Radek, Crassin, Vorovskoi, de alta Lenin, Troțky, Zinoviev, Djerjinsky, Peters, Lațis. Autorul se oprește asupra lui Djerjinsky, șeful tribunalelor extraordinare din Rusia bolșevică, acela care a scris: „lupta noastră a dovedit că nu există persoane aparte contra revoluției, ci sînt clase contra-revoluționare: proletariatului care urcă îi stă în drum burghezia; s'a pus chestiunea existenței ei; și în pericolul comun a găsit limba comună cu burghezia și fostul funcționar din biurocrație și proprietarul și negustorul și fabricantul și literatul de eri și ofițerii, profesorii, studenții, toată tinerimea școlară, - ei toți formează forța vrăjmașului". Ce e de făcut cu toată Rusia care vorbește și se mișcă? „Comisia extra-ordinară este organ de luptă a partidului comunist; ca atare ea nu judecă, nu iartă, ci *face cenușă* pe oricine se află de partea cealaltă a baricadei: nu există altă cale"; și a realizat aceasta pe scară rusească. In acelaș timp el este sobru, are inima cristalină, „inimă de aur", se delectează cu muzica lirică, e prietin cu poeții tineri și se repaozează în fiecare zi o oră în orfelinatele de copii, pe cînd Radek și Crassin speculează cu valuta, iar Troțky primește răspunsul lui Djerjinsky: „comisia panrusă de luptă împotriva contra revoluției n'are încă nevoe de capul tovarășului Troțky".

In „Nopțile din Ucraina" autorul dă o serie de tipuri și de tablouri de lupte din Ucraina 1918—20; se perindează: Scoropadsky, Mahno, Grigoriev, Petliure, Denikin, Wranghel, Senegalezi, Francejii, Englejii, Greci; orașe și sate care trec din mînă în mînă, trenuri prădate, lupta tuturor contra tuturor, speculă, pungășie, trădări, jafuri, schimb, focuri, bețiie, bestialitate, pogromuri, fugari, boli, cadavre.

Ultima bucurie. Este descrierea vieții de petrecere, speculă, joc și degradare a fugarilor din clasa sus-pusă rusească: aristocrație, biurocrație, militarii speculanți, subt protecția armatei engleze, care își urmărea acolo politica sa orientală și petrolistă în ajunul venirii bolșevicilor.

Ultimul cuvînt: „O sută de milioane de flămînzi înghețați, abrutizați dorm cu pumnii strînși și visează; în Dumnezeu nu credem, de dracu nu ne temem, dictatorii nu ne-au salvat, aliații nu vin, de Nemți nu se aude. Mîntuește-ne pe noi, unicul, marele păduche rusesc".

Dr. P. CAZACU

* * *

Ermenegildo Pistelli, *Per la Firenze di Dante*, — G. C. Sansoni, 1921, Firenze, 3.30 lire.

Știe oricine — credem, — că Dante s'a născut în Florența. Aci își petrece tinerețea și aci are primele succese literare și politice. Din Florența fu apoi exilat din cauze pur politice și silit să colinde curțile Italiei de sus, acumulînd acea dureroasă experiență a vieții pe care consemnează apoi în opera ce scrie rătăcind din prag în prag: *divina Commedie*.

Așa dar, Florenței îi revine gloria de a fi născut pe cel mai mare poet al timpurilor moderne, și tot asupra ei apasă ocara de a-l fi exilat și făcut să îndure cea mai mizerabilă viață. Dar este o ocară nedreaptă și, spre a spulbera legenda ei ce dăinuește cam de 600 ani, se ridică în aceste clipe, — cînd după Ravenna, Florența comemorează pe marele său fiu, — E. Pistelli, profesor de limba greacă la Universitatea de aci. Este un preot. In finețea, cultura, spiritul și sufletul său, întrevede oricine-l cunoaște ca om ori scriitor, sufletul, cultura și finețea celui mai caracteristic dintre Umaniști. Pătruns de caldă iubire pentru Dante și Florența de-opotrivă, Pistelli caută să înlăture legenda persecuțiilor nedrepte ce primul ar fi îndurat dela patria sa, — legendă ce-și are origina într'o scriere a lui *Boccaccio*, dar care s'a perpetuat până azi, cînd dantologi ca *Francesco d'Ovidio*, în incinta unei înalte instituțiuni culturale cum este *Academia dei Lincei* (Roma), repetă invectivele contra Florenței, desconsiderînd adevărul istoric. Cazul e prea grav și trebuia să i se răspundă. O face *Pistelli*, și în chip atît de măestru, că paginile ce scrie cu această ocazie sînt poate cele mai luminoase, mai sincere și mai adevărate din cîte s'au scris în acest an de comemorare.

Legendara vitregie a Florenței față de Dante datează din epoca în care acesta a început să devină faimos (1318—21); cu cît faima lui crește cu atît a Florenței se întunecă. Mai timid în acuzarea sa apare prietinul lui Dante, maestrul bolognez *Giovanni del Virgilio* și poetul *Petrarca*, deoarece nu admira prea mult Divina Commedie. Dar cel care invectivează mai aspru Florența și care dă tonul în această direcție, fu marele admirator *Giov. Boccaccio*, care, printre altele, scrise și cărți închinate memoriei lui Dante. Fără a fi lipsit total de fundament istoric, Boccaccio se lăsa dus adesea de retorism — și dacă lui atunci îi era îngăduit s'o facă, nu ne mai este nouă, acuma.

Adevărul istoric cu privire la exilarea lui Dante din patria sa, este următorul:

Incă relativ tînăr, Dante ocupă demnități politice în guvernul democratic al Republicei florentine, deși pela 1300 era *foarte puțin* cunoscut și n'avea nici o faimă (*Dino Compagni* îl amintește cu indiferență o singură dată, deși scrie Cronica amănunțită a acelor vremuri). Ca partid, el aparține celui al „guelfilor albi", ostili Papei și Francezilor. Invins acest partid, se aplică partizanilor pedeapsa cea mai frecventă și mai ușoară pe atunci: confiscarea averii și izgonirea din oraș. Deci o condamnare pur politică, repetăm, cît se poate de frecventă și firească. De ce s'ar fi făcut excepție cu Dante — atunci cînd nu scrisese decît sonete amoroase?

Odată exilat, Dante se arată plin de ură și indignare față de Florența. Se vede aceasta atît din divina Commedie cît și din Epistolele latine, scrise cu ocazia venirii în Italia a Împăratului german Eduard VII-lea, și căreia singură Florența nu i se supuse. Invectivele cele mai aspre și rugămințile cele mai fierbinți sînt aruncate unela și adresate celuilalt, una după alta.

Dante — în idealismul său politic — vedea în Enric pe mîntuitorul și pe împăciuitorul frămîntatei Italii și încarnarea utopiei sale din *De Monarhia*. Florența — în realismul său de republică negustorească — nu vedea în Împărat decît un German, venit să-i smulgă libertatea și bo-

găția. Conflictul nu există deci între Dante și Florența, ci între idealismul primului și spiritul practic al secundei, — și unul și altul justificat. Dar mai presus de aceste invrăjbiri, Dante iubea în fundul sufletului Florența lui (nu la parte cu armele la impresurarea ei de către Enric) și florentinii voiau ca Dante să revină în sînul lor — cu tot răul ce le făcuse (împeună cu alți exilați, i se acordă amnistie, subt condițiunea îndeplinirii unor anumite formalități publice — nu prea rușinoase, și dela care nu făcea excepție nimeni). In mîndria și în indignarea lui, Dante refuză această amnistie: asistăm la un nou și dureros echivoc între el și Florența — datorit aceleiași diferențe de spirit, și în care ambele părți au dreptate — poate mai multă, patria care uită invectivele cele aspre, deși Dante nu era încă celebru spre a i se face concesii excesive. „Totuși e nevoe a adăoga, trăgînd concluzia — zice Pistelli — că acei Florentini de-atunci l-ar fi exilat și nu rechemat, — dacă se purta rău! — chiar bătrîn și glorios, chiar după ce-ar fi scris Divina Commedia. Nu trebue să se uite că sînt florentine — expresie a celei mai profunde conștiințe politice florentine până la Machiavelli — grozavele cuvinte că „trebue să iubești patria mai mult decît salvarea sufletului... Așa erau ei. Noi putem fi de altă părere, dar trebue să ne închinăm în fața unor caractere și conștiințe ca acelea" (pag. 43).

In afară de orice suferință ori indignare, Dante iubea Florența lui și, dacă o ținea de rău în opera sa, e că-i era prea dragă. Și apoi lui îi era îngăduit s'o ponegrească, dar nu nouă cei de azi. Pentru Dante cași pentru Dino Compagni, Florența este „cea mai nobilă cetate din lume" și numai în ea ar fi consimțit să fie încununat poet, disprețuind chiar și Bologna care pe atunci cași azi era supranumită „savanta".

„Măreția unică a lui Dante nu are nevoe să se umilească alții pentru a-l exalta pe el: rămîne tot el cel dintâiu, mai măreț decît toți. Cu atît mai puțin e îngăduit a umili în fața lui Florența sa, care i-a fost mai dragă ca orice. Ingăduit este în schimb a afirma că unica creațiune a lui Dumnezeu, demnă de a fi asemuită cu Dante a fost și este tocmai Florența lui. Nici un alt oraș din lume nu era atîta de demn de un fiu ca Dante" (pag. 47).

După cum se vede, asistăm în aceste pagini la emoționanta luptă ce se dă între memoria celui mai scump poet italic și reputația celui mai nobil oraș italian, în sufletul unui pasionat admirator al Poetului care este în același timp un ilustru fiu al Florenței. Singură obiectivitatea istorică și simțul de dreptate, ajută lui Pistelli să scape neatins din acest duel oarecum periculos, dată fiind susceptibilitatea unanimă cînd e vorba să se înlăture o legendă din care Dante apare mai măreț decît poate ne-o îngădue adevărul istoric, chiar cînd n'are nevoe de-o glorie înălțată din dărămăturile altei glorii.

AL. DEM. MARCU

* * *

Arthur James Balfour, *Essays speculative and political*, Hodder and Stoughton, London, 1920.

Mai mult decît alte țări poate, Anglia păstrează vie o nobilă tradiție, acea a bărbaților de stat, un Disraeli, Gladstone, Lord Morley, Haldane, care în orele de răgaz ale vieții lor publice, au adus contribuții, uneori nu lipsite de însemnătate, pe terenul filozofic sau pe acel literar.

Vlăstar al unei străvechi familii aristocrate, lordul Balfour, fost prim ministru și șef al partidului conservator, nu e numai un strălucit om politic, dar și un gînditor profund și subtil, cunoscut prin opere filozofice remarcabile ca „A defence of philosophic doubt" sau „Theism and Humanism".

Ultima sa carte cuprinde essay-uri, scrise în an'i din urmă și consacrate celor mai variate probleme filozofice și politice. Intilnim in essay-urile filozofice: încercări de a clarifica noțiunea de decadență sau acea de frumusețe, un studiu critic asupra lui Bergson, altul în care e scoasă în relief însemnătatea lui Bacon ca profet al științei și al industrialismului modern, alături de considerații asupra renumitei „Society of psychical research" din Londra.

Cele politice tratează despre relațiile anglo-germane înainte de războiu, despre cugetarea politică a lui Treitscke, despre chestii ca libertatea mărilor, bazele unei păci durabile sau zionismul.

In studiul asupra problemei decadenței, remarcăm cîteva considerații interesante asupra căderii Imperiului roman, pe care Balfour o numește „cea mai impresionantă catastrofă pe care a cunoscut-o istoria". Scăderea populației, luptele de gladiatori, distribuția griului către plebe, sclavajul a jucat desigur un rol, dar ele nu sînt niște cauze suficiente. „In țesăturile sociale ale comunității au avut loc schimbări subtile ce au făcut-o mai puțin rezistentă la atacurile externe ca și la tulburările interne". Una din acestea e desigur dezarmonia obscură între sistemul imperial și temperamentul popoarelor occidentului, Teutoni, Celți și Iberi. Imperiul era prea oriental pentru ele".

Pentru filozofia lui Bergson, Balfour e însuflețit de sentimente care nu diferă mult de acele ale lui James, ceia ce nu-l împiedică să insiste asupra dificultăților sistemului. „Soluția pe care o dă Bergson eternei probleme a raportului dintre spirit și corp nu i se pare acceptabilă și convingerile lui religioase și teiste, atît de specific britanice, se opun tendințelor naturaliste panteiste ale filozofului francez.

„Prin critica pe care o face mecanismului, metafizica lui Bergson are un caracter religios. Dar elanul său vital, acea supraconștiință din care derivă totul și care pare a avea însușiri etice și estetice, e o forță oarbă și inconștientă, a cărui țel e departe de a fi lămurit de autor". „Deși Bergson vorbește mereu de creație, libertate, voință, noi nu putem admira aceste mari lucruri dacă nu le cunoaștem ținta. Bucuria nu poate fi urmarea firească a unei sforțări lipsite de scop și e mai bine să invoc pe Dumnezeu cu o țintă, decît supraconștiința fără nici una". Essay-urile politice se raportă la marile evenimente din ultimul timp și, deși Balfour se încearcă să ia o poziție obiectivă și să se ridice deasupra lor, atitudinea bărbatului de stat, care pledează interesele patriei sale, e în ele destul de vizibilă.

Inainte de 1914, Balfour a fost printre acei ce doreau o apropiere anglo-saxonă și sperau în înfăptuirea ei. Studiul său asupra relațiilor anglo-germane, scris în revista „Nord und Sud" în 1912, e plin de comprehensiune, ba chiar de admirație, pentru filozofia și cultura germană. Asupra militarismului prusian el se exprimă destul de rezervat; ceiace îl neliniștește e numai flota germană, al cărui rost nu poate să-l înțeleagă.

Dar odată cu izbucnirea războiului, tonul se schimbă și Balfour denunță cu vigoare concetățenilor săi, apologia forții răspîndită în opera întreagă a istoricului național Treitschke, unul din profeții imperialismului german. Și împotriva națiunii care revendică pentru toate popoarele libertatea mării, principiu căruia și Wilson i-a făcut un loc între cele 14 puncte, Balfour pledează în fața opiniei publice americane necesitatea vitală a Angliei, de a menținea supremația ei navală. Limitînd în chip arbitrar perspectiva istorică, el încearcă să demonstreze că această supremație a fost binefăcătoare lumii. „Pentru două generații și mai bine înainte de războiul mondial, marea Britanie a fost fără de rival pe apă; și în acest timp Belgia a devenit un stat, Grecia a fost ajutată să-și cîștige independența, unitatea Italiei a fost realizată, republicile sudamericane au fost create și doctrina lui Monroe, adoptată de ele".

In ceia ce privește raporturile viitoare ale Angliei cu America

Balfour invecă fraternitatea de rasă mai puternică decît unele amintiri trecute. El speră că cele două popoare fără a renunța la forța lor navală „vor căuta s'o organizeze în interesul idealului comun, care e acel al păcii universale". Rămîne de văzut dacă istoria va confirma această credință optimistă. Imi pare însă, că în ea vorbește mai mult decît încercatul bărbat de stat, filozoful idealist, care a fost totdeauna Balfour.

OCTAV BOTEZ

* * *

Charles Gide, *Les Institutions de progrès social.* Paris, Rec. Sirey, 1921.

Materia primă a acestei cărți o formează raportul general pe care autorul, cunoscutul profesor de Economie Politică, l-a făcut la expoziția din 1900 asupra Economiei sociale și care, din ediție în ediție fiind mereu dezvoltat și actualizat, a apărut anul acesta într'un gros volum de 612 pagini, conținînd expozeul tuturor instituțiunilor sociale existente astăzi cași al reformelor celor mai însemnate, care caracterizează mai bine evoluția socială a timpului nostru. Nu vom găsi așa dar în acest volum ca în celelalte opere ale autorului discuția sistemelor și a planurilor de reformă socială, cu alte cuvinte autorul nu se preocupă de ceiace trebue să fie ca ideal de dorit, ci de ceiace există deja ca rezultate obținute pentru îmbunătățirea condiției clasei muncitorești. Revista tuturor instituțiunilor sociale, a acestor mașini ale progresului social cum le denumește eloquent autorul, ne face să vedem că sforțarea socială a ultimului secol a fost într'adevăr enormă și chiar dacă ea nu a dat toate rezultatele dorite, caracterizează sec. XIX-lea ca pe un secol de bunevoințe. In orice caz aceste rezultate sînt o încurajare pentru reformiști și o desmințire adusă socialiștilor revoluționari care susțin că reformele făcute n'au ca efect decît să amîne ora revendicațiunilor sociale, făcînd tolerabil un regim social care trebue abolit. Instituțiunile realizate nu pot întîrzia revendicațiunile muncitorești, ci servesc numai a le da un caracter mai nobil, un scop mai precis: ele servesc la înlăturarea conflictelor violente și inutile și, chiar în caz de războiu, vor pune în mînile combatanților arme mai umane.

La această mare operă socială, trei factori au colaborat: asociația liberă, patronajul și puterile publice.

Incepînd cu salariile, îmbunătățirea lor se datorește în primul rang asociațiunilor profesionale (sindicatele) care au luat un prodigios avînt în toate țările și ale căror mijloace de acțiune sînt: tariful uniform, contractul colectiv, munca cu bucata, munca în comandită, boicotajul, grevele, etc. Grație acelorași trei factori, durata muncii a fost prescurtată aproape cu un sfert și acest progres e din punctul de vedere social și moral mai sigur și mai prețios decît sporul salariilor, iar situația muncii vis-à-vis de capital s'a mai înălțat. Relațiile dintre salariați și patroni, care până la o dată recentă erau relații de subordinație, tind din ce în ce a se apropia de o colaborație pe picior de egalitate. Aceste relații se afirmă în instituții de ordin foarte diferit: Unele, care emană mai ales dela patroni și dela Stat, vizează a preveni sau a soluționa amiabil conflictele dintre muncă și capital. Altele, care emană mai ales dela acțiunea sindicală, vizează a conferi muncitorului o parte în direcția întreprinderii în care el muncește. Preocuparea socială recentă, după mărirea salariilor și a reducerii zilei de lucru la 8 ore, are de scop să facă pe lucrător să participe la binefacerile materiale, intelectuale și morale ale acestei civilizații, al cărei autori ei sînt în parte, și să le asigure un fel de existență confortabil, igienic, decent, onorabil și în măsura posibilului agreabil. Nu vom urmări pe autor în descripția diferitelor instituții înființate în

vederea unei mai bune alimentațiuni, a procurării de locuințe muncitorilor, a higienii sociale și morale, a instituțiunilor de prevedere (economie, asigurare și asistență socială), precum și a celor menite să asigure independența muncitorilor urbani sau rurali (autorul dovedește că faimoasa lege a concentrațiunii susținută de colectiviștii marxiști și care trebuia să atragă dispariția micii industrii și a micii proprietăți nu e verificată de fapte).

Cercetarea tuturor acestor instituțiuni e însă de un interes primordial mai ales pentru oamenii politici ai țării noastre, care intră astăzi, cu ardoarea tinereții, în calea economiei sociale. Ei vor putea găsi adunate în acest volum tot ceiace popoarele mai înaintate au știut să inventeze pentru ameliorarea condiției sociale a maselor, toate speranțele cași toate decepțiile lor — și acestea nu le vor fi spre o mai puțină învățătură.

N. NEORU

* * *

Virgil N. Madgearu, *Țărănismul*, Tip. „Reforma socială", București, Preț 5 lei.

Este necontestat că războiul mondial a răsturnat în mare parte ordinea economico-socială dinainte de 1914, și odată cu aceasta — ca concluzie — s'au schimbat în bună parte și alcătuirile politice.

Că acest proces s'a petrecut pe cale revoluționară în ceiace privește formele de guvernământ și se petrece pe cale evolutivă în privința partidelor politice, aceasta poate să aibă importanță pentru istorici și sociologi. Pe noi ne interesează rezultatele imediate și perspectivele ce se desemnează de aci înainte. Acest proces de transformare economico-socială este în plină dezvoltare și indică noile forme de viață pentru popoarele lumii.

Războiul a fost rezultatul inevitabil al unor conflicte în procesul economic mondial, — așa că materialismul istoric, ca principiu, își poate revendica în parte și aici titlul său de glorie.

La noi acest proces a fost intensificat de două mari evenimente, pe care spiritele democratice le-au întrevăzut și au muncit pentru realizarea lor și anume: *Improprietărirea* și *Votul universal*.

Improprietărirea a schimbat raporturile dintre muncă și capital, deplasînd procesul de producție înspre proprietatea țărănească, iar votul universal a adus pe primul plan al vieții noastre politice enorma masă țărănească, anihilînd cu desăvîrșire rolul alegătorilor censitari.

Aceste două mari evenimente — care s'au realizat atît de tîrziu la noi — și fără a putea constitui titlul de glorie pentru vr'un partid politic oarecare, în mod exclusiv, însemnează o nouă eră în viața noastră socială și politică.

Legiuirile și alcătuirile noastre sociale și politice viitoare vor fi adînc impregnate de spiritul larg democratic — *ca tendință cel puțin* — a acestor două mari reforme.

Unul din rezultatele imediate-spontane, în domeniul politic, a fost *readucerea* pe terenul discuțiilor principale *a țărănismului politic doctrinar* și corolarul lui imediat în domeniul realizărilor practice: *Crearea partidului țărănesc.*

Pentru ilustrarea acestui rezultat — cu dublu efect — d. Madgearu a scris broșura a cărei recenzie o facem.

Cu o obiectivitate cu care nu ne-au deprins doctrinarii diferitelor organizații politice — d-sa, într'un stil viu și colorat și într'o expunere documentată în cadrul restrîns la care s'a mărginit, ne arată în linii generale doctrina țărănismului politic.

In primul loc se arată cum partidele politice sînt exponentul al unor anumite clase sociale, ale căror interese le călăuzesc și le servesc.

Ocupîndu-se de situația țăranului din punct de vedere economic și politic, autorul ajunge la concluzia că interesele țărănimii noastre nu pot fi apărate de celelalte partide politice, deoarece aceste partide sînt străine și sufletește și politicește de masa țărănească.

Se arată cum schimbarea regimului agrar la noi a dat posibilitatea creerii unei clase țărănești de sine stătătoare, ceiace face posibil și formarea unei democrații rurale reprezentată în acțiunea politică prin partidul țărănesc și autorul ajunge la concluzia că noile împrejurări de viață create țărănimii îi dau dreptul și o indică ca factor politic de prima ordine în viața Statului romîn. „Țărănismul trăește tocmai din credința în posibilitatea și necesitatea ca țărănimea să-și aibă rostul ei politic deosebit", afirmă d. Madgearu.

D-sa discută pe larg și judicios raporturile dintre clasele sociale și demonstrează, întemeiat și pe doctrina socialistă, că partidele politice sînt partide de clasă, și că țărănismul — „urmînd sinceritatea și manifestarea deschisă și fățișă a raporturilor politice — acceptă denumirea de partid de clasă". Și pentru a nu se lăsa loc liber unor concluziuni tendențioase, autorul spune: „Dacă țărănismul recunoaște că baza politicei sale este de clasă, concepția sa despre societatea omenească nu este de clasă, și ideile sale sînt mai puțin de clasă decît ale oricărui partid."; și mai departe: „Țărănismul știe că ele (partidele vechi) sînt în realitate partide de clasă, și dacă li se opune este tocmai dintr'o necesitate națională, pentru a asigura dezvoltarea socială normală a poporului".

Concluzia la care d. Madgearu ajunge: „Concepția socială a țărănismului este deci la antipodul războiului social".

Țărănismul tinde în acțiunea sa politică să dea primul loc *muncei*, pentruca ea să domine asupra *capitalului*, care până acum a avut la dispoziția sa munca și să închege o puternică organizare economică a țărănimii, în special pe baza cooperației (Această idee este pe larg dezvoltată și demonstrată de d. C. Stere în *Viața Romînească* No. 9 din 1907).

Pentru realizarea unei adevărate democrații rurale, d. Madgearu concepe că „programul țărănesc va trebui să cuprindă o mărturisire de credință în democrație, respingînd dictatura și terorismul unei clase împotriva celorlalte și aprobînd numai sistemul de guvernare parlamentar" și că nu se mai poate întîrzia întocmirea unei *Constituții*.

Ni se arată apoi afinitățile dintre diferitele grupări politice democratice nouă și posibilitatea unei viitoare conlucrări, în folosul binelui obștesc, fără ca ele să fie nevoite a-și face prea mari concesiuni principiale.

Pentru propagarea principiilor țărăniste în masele largi ale poporului, autorul se întreabă dacă nu ar fi momentul ca intelectualii, a căror origine e la țară, să se întoarcă acolo de unde au plecat, pentruca prin muncă să-și cîștige iubirea acelor pe care i-au lăsat în urma lor.

In capitolul ultim d. Madgearu expune în mod documentat în liniamente generale programul țărănismului politic, și care este impregnat de un *„puternic suflu idealist"*.

Regretăm că din lipsa de spațiu — la care ne reduce rolul nostru — nu putem enunța măcar părți din acest interesant program.

In broșura d-lui Madgearu găsim însă în multe părți ecouri din principiile poporanismului politic, formulate de d. Stere în *Viața Romînească*" încă din 1907. Aceasta nu ne miră întrucît doctrina unei democrații rurale a fost formulată de d. Stere în 1907 și orice s'ar face în viitor pentru realizarea unei astfel de democrații, nu se va putea trece peste această doctrină. Ea este definitiv cîștigată culturii romînești.

Lucrarea d-lui Madgearu dezvoltă cu obiectivitate și documentar o parte din doctrina țărănismului politic servind cu prisosință cauzei pentru care a fost scrisă și poate să provoace desitule discuțiuni obiective între prietenii și adversarii politici, așa cum dorește d-sa în prefață.

V. O. BELDIE

Revista Revistelor

Autorul romanului Maria Chapdelaine, Louis Hémon

Născut în 1880, la Brest, dintr'o veche familie bretonă, Louis Hémon a avut un bunic reprezentant al poporului în timpul republicei dela 1848 și un moș care a fost timp de mai bine de treizeci de ani deputat și senator de Finistère.

Amîndoi au fost niște visători politici, care au luptat pentru realizarea unei republici în care nedreptatea va fi înlăturată. Adus pe cînd era copil, la Paris, unde tatăl lui ajunsese profesor de universitate și inspector al învățămîntului, el nu s'a putut deloc obișnui cu viața marelor orașe. Relațiile mondene nu-i plăceau și nici cariera didactică spre care voia să-l îndrepte familia. Spirit nedisciplinat, el ascundea mereu proecte subt o înfățișare calmă. Cînd a sfîrșit liceul, nu iubea decît sporturile, aerul liber, filozofii greci și poeții francezi.

După stăruințele familiei, a studiat cam fără voia lui dreptul, urmînd și cursul de limbi orientale.

Admis în școala colonială, și-a dat repede demisia, căci se simțea atras pentru alte lucruri, și voia să voiajeze și să scrie. Intre 1904 și 1908 a publicat cîteva nuvele în diferite ziare și reviste; unele cuprindeau istorii de sport, altele scene realiste din viața muncitorimii engleze pe care o studiase în lungile lui călătorii în Anglia. In 1911, pleacă în Canada, unde stă aproape doi ani. Aici vizitează țărmurile lui Saint Laurent, atras de farmecul naturii sălbatice și a pădurilor nordice. Timp de cîteva luni, se instalează într'o fermă, la Peribonka, lîngă lacul Saint Jean, lucrînd cu muncitorii de acolo la cîmp și în pădure. Totul este imens în această regiune, lacul însuși în care se varsă niște adevărate fluvii, distanțele dela o locuință la alta, durata ernii, pădurile care acopăr milioane de hectare. Aici a scris, în cursul anului 1912, romanul său „Maria Chapdelaine".

Această operă, simplă ca intrigă, familiară ca stil, solemnă în mersul ei lent, e mai mult o poemă decît un roman, un fel de „chanson de geste" al Franței noi.

Maria Chapdelaine, fata cuminte și liniștită a fermierului Samuel, e iubită de unicul vecin al fermei din pădure, Eutrope Gagnon, care vizitează familia odată pe săptămînă, fără să îndrăznească a se declara, – cînd apare; într'o primăvară, călăuza care ducea la sălbatici pe negustorii de piei, François Paradis, „cu înfățișare hotărîtă și ochii îndrăzneți". François și Maria se iubesc din prima clipă fără să și-o spună.

Ei se revăd numai odată sau de două ori. Ultima oară într'o zi de sărbătoare, cînd culegeau amîndoi flori, François o întreabă: „Vei fi încă aici primăvară viitoare"? Ea răspunse, da. Acesta a fost jurămîntul lor. Dar iarna e teribilă în aceste părți și pădurile imense. François părăsindu-și tovarășii încearcă să scoboare spre Peribonka, dar zăpada crește mereu; el se rătăcește în singurătățile uriașe și corpul lui e găsit într'o zi înghețat, la picioarele unui arbore. Maria suferă mult timp în tăcere, simțind că nu va iubi pe nimeni ca pe cel mort; dar înțelegînd că trebue să-și facă un cămin, ea pare atrasă de viața orașelor americane, ale căror frumuseți i le descrie cu căldură unul din pretendenții ei, Lorenzo Surprenant, care – mînat de dor – vine s'o vadă dela frontiera Statelor Unite, făcînd trei zile de drum. Această cîmpie dela Nord de Québec e atît de aspră și de crudă! Dar înainte ca Maria să-și fi dat răspunsul, unele voci se ridică în inima ei și ele rămîn victorioase. Maria e canadiană și va rămînea în pădurile dela marginea lacului Saint Jean, unde e avantgarda sămănătorilor de grîu și, ca și mama ei, va îndeplini acolo rolul ei de femee, modest și măreț.

Prin adevărul și aria ei simplă, opera lasă cetitorului o deosebită emoție, căci Louis Hémon a știut să redea din incidentele vieții rurale din Canada de sus acele care o fac nouă și curioasă și mai cu samă trăsăturile profunde prin care țăranii pădurilor canadiene sînt legați cu umanitatea și în particular cu rasa franceză.

Ceiace e surprinzător, în această operă, e faptul că un om al orașelor a putut să înțeleagă atît de adînc o natură așa de diferită de a noastră, o viață care nu era nici a lui, nici a semenilor lui. El a fost desigur într'un post excepțional de observație, a mînuit securea cu pădurarii și a prinzît împreună cu ei, cetind în ochii lor aceia ce aveau în suflet. Dar aceasta explică numai în parte succesul unei opere atît de grele. Cauza profundă e alta, ea trebue căutată în sentimentele de care Hémon era pătruns. Maria Chapdelaine e un omagiu adus fraților Canadieni ai Franței și celor mai buni din ei, care sînt legați de pămînt, o carte în care autorul, ca și absent, s'a șters în fața unei familii modeste ca vorbă și înfățișare, dar măreață în ceiace privește credința, unirea, onoarea și curajul. Intre acești țărani francezi și creștini și el însuși, orice accident de avere, de lectură și de profesie a dispărut, și între ei s'a revelat dimpotrivă o strînsă înrudire. Secretul profund al operei e acesta: un romancier francez a voit să trăiască de cealaltă parte a mării, la frații lui canadieni, în aceleași condiții în care propria lui rasă a trăit odinioară în Franța, condiții familiale, sociale, religioase. A fost deajuns să-și deschidă sufletul și-a înțeles totul.

Acest scriitor care a îmbogățit literatura franceză cu o operă care va dura, părăsea Montreal într'o sară de vară în 1913, îndreptîndu-se spre provinciile de Vest, unde voia să studieze cîmpia care devenise unul din marile grînare ale lumii, lucrată de mașini conduse de oameni veniți de pretutindeni. Dar, două săptămîni după plecarea lui, pe cînd mergea cu un prieten, dealungul drumului de fier, spre Pacific, el nu auzi, din cauza vîntului și a ploii, zgomotul unui tren care venea cu toată

viteza. Cei doi tineri fură striviţi. Louis Hémon nu împlinise încă treizeci şi trei de ani. Canadienii, în a căror ţară cartea a fost intâiu publicată şi a devenit repede populară, au arătat recunoştinţa lor, aşezînd o placă de marmoră albă pe mormîntul scriitorului, societatea literară din Quebec a ridicat un monument la Peribonka, aproape de ferma unde romanul a fost scris; iar guvernul canadian a botezat două lacuri frumoase şi încunjurate de păduri, unul lacul Hémon, iar altul Chapdelaine. Numele lui, glorios în Canada, a devenit deabia acum cunoscut în Franţa.

(René Bazin. *Revue des deux mondes*, Octombre).

Pe marginea literaturii

Filozofia istoriei a luat naştere în secolul XIX-lea, în urma marii revoluţii franceze şi a regimului tratatelor din 1815, şi s'a dezvoltat în Germania, Franţa şi Anglia aproape în funcţie de teoriile filozofice şi biologice evoluţioniste, cu Maistre, Guizot, Tocqueville, Carlyle, Hegel...

De rîndul acesta în Franţa pare că istoria nu şi-a revenit încă din comoţia războiului, şi ştiinţa a devenit deodată simplă publicistică, văzindu-se în chip ciudat îngenunchiată de tratatul din Versailles.

In schimb, în Germania marele succes de librărie l-a avut cartea lui Spengler, care a atras atenţia lumii asupra Orientului. Prezicerea lui Schopenhauer cum că Europa în secolul XIX-lea se va vedea transformată de Orient, Spengler o crede realizabilă în secolul XX-lea. In această privinţă pare simptomatic şi institutul grafului Kayierling din Darmstadt, şi turneul triumfal al lui Tagore prin Germania, şi însemnătatea pe care revistele germane o acordă informaţiilor orientale...

Spiritul englez pare mai puţin apt pentru sistematizări istorice. Compară pe Macaulay cu Guizot... In general, filozofia istoriei e posibilă numai în măsura în care se dă importanţă duratei. După Schopenhauer, filozofia istoriei lui Hegel cade, dacă admiţi idealitatea timpului. Dimpotrivă, filozofia lui Bergson, pentru care durata constitue substanţa intregii realităţi, ar putea da naştere unei filozofii a istoriei.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, No. 95).

Ingres

Se spune că între pictura cubistă şi Ingres există mare asemănare, căci opera acestuia e cea mai pasionată şi ingenioasă inovaţiune a secolului al XX-lea.

Ingres inaugurează pictura intimă, abordează natura cu o naivitate fără precedent, mai inocentă şi decît a lui Chardin. Căci Ingres reprezintă senzibilitatea modernă, nu se ţine de adevărul anatomic („Odalisca" are bunăoară două vertebre în plus), notează numai impresiile. Este primul impresionist clasic. Tot aşa în portretul d-nei Ingres, rezultat al purei emoţii, Ingres diformează modelul. Această libertate şi plăcere de arabesc sînt caracteristice artei decadente.

Ingres n'are imaginaţie, dar are totdeauna un model. Delacroix este dimpotrivă academic. El concepe, nu se supune senzaţiilor ca Ingres. Desenează faţa-tip, piciorul-tip, mîna-tip; se conformează unui canon stabilit dinainte. Desenurile sale se conformează regulelor perspectivei obişnuite şi legilor anatomiei.

Ingres, dimpotrivă, abordează natura fără idei preconcepute, în perfectă postură de receptivitate, gata să înregistreze cea mai mică impresie venită din afară. Au să-l frapeze nu asemănările dintre obiecte, ci diferenţele lor cele mai subtile. Tot ce-i inedit, individual. Dacă-i compari portretele, descoperi în ele un gust de diferenţiare şi o înclinare către ce-i specific, rară şi excepţională.

(André Lhote. *La Nouvelle Revue Française*, No. 96).

„Jurnalul" lui Amiel

Anul acesta bogat în centenare numără printre ele şi pe al lui

Amiel. Critica se socoteşte datoare, cu prilejul unor asemenea comemorări, să restabilească „adevăruri prime" şi să aşeze la locul potrivit pe ilustrul sărbătorit. Amiel este şi el astăzi supus acestei legi. Ca de obiceiu, părerile formează o scară care pleacă de la admiraţia fără rezervă şi se coboară până la acele îndoelnice „justificări" ce tind de multe ori, nu să îndreptăţească opera unui poet, ci s'o discrediteze punîndu-i în samă neumărate restricţiuni. Spiritele franceze în deosebi au de făcut multe asemenea rezerve asupra poetului genevez.— Versurile lui nu sînt amintite decît în treacăt; în schimb „Jurnalul" este cercetat cu luare aminte.

Se ştie că Amiel şi-a scris aceste însemnări începînd dela 20 ani până la sfîrşitul vieţii. Lucrarea întreagă alcătueşte 15 volume mari. Din ele s'au făcut două tomuri de extrase. In acest jurnal găsim sclipirile lăuntrice ale unui poet şi ale unui intelectual superior. La cele dintâi pagini sîntem impresionaţi. Sufletul care scrie aşa, nu este evident un suflet vulgar. Dimpotrivă, foarte delicat, foarte înalt şi foarte îndrăgostit de cele mai nobile ambiţii morale.

La 27 de ani Amiel şi-a găsit atitudinea în viaţă—el este pentru idealism. Cităm din al său Credo: „Nu-i nevoe decît de un singur lucru: să păstrezi pe D-zeu. Trebue să te desfaci de tot ceiace poate fi pierdut, să nu te legi cu totul decît de cele veşnice şi absolute şi să ţii pe celelalte ca un împrumut, ca un uzufruct.

„Trăeşte cu regulă: lasă pe cei vii să trăiască şi rezumă-ţi ideile, fă-ţi testamentul gîndurilor şi al inimii; e tot ce poţi face mai folositor. Nu este odihnă pentru spirit decît în absolut, pentru simţire decît în infinit, pentru suflet decît în divin. Nimic din ce-i mărginit nu-i adevărat, nu-i interesant, nu-i în stare să mă oprească".

In aceste rînduri precum şi'n altele cuprindem pe Amiel amestecînd D-zeu şi absolutul, Hegel şi Evanghelia. Din ansamblu însă, se desprinde o înfăţişare foarte înaltă, foarte curată şi care ne impune respect. Dar acest idealism militant nu prezintă o mare originalitate de gîndire. Este în fond un fel de stoicism exprimat în dialectica metafizicei germane. Să remarcăm apoi că cea mai mare parte a filozofilor care au propovăduit renunţarea, abstinenţa, refugiul în absolut, n'au dat decît foarte rar ei înşişi exemplu. Zenon pe lîngă că era foarte bogat se mai îndeletnicea şi cu cămătăria. Seneca trăia ca un miliardar. Iar Marc Aureliu n'a demisionat. Astfel de contradicţii nu se găsesc în viaţa lui Amiel, totuşi în idealismul lui se strecoară adesea oarecare egoism. Nu un egoism brutal, ci egoismul unui *vieux garçon de la pensée qui a horreur de ce qui pourrait déranger les aises de sa méditation.* Amiel mărturiseşte de mai multe ori teama de obligaţiile sau responsabilităţile care i-ar turbura programul: „Care-i farmecul vieţii mele, în aparenţă aşa de deşartă? Libertatea. Viaţa mea materială este asigurată. E destul pentru un celibatar. Responsabilitatea este pentru mine un vis urît".

Acest idealist înverşunat care nu vrea să cunoască decît absolutul şi nu are decît o compătimire ucigătoare pentru zădarnicele zbuciumări pămînteşti, mai are o slăbiciune: publică fără încetare din cea dintâiu tinereţă până în ajunul morţii. Jurnalul cuprinde, în privinţa amorului, observaţii banale şi foarte naive. Şi atunci se pune întrebarea dacă cu mai mult temperament, cu mai multă seducţiune şi cu femeiuştele cuvenite, cultul acestui mare spirit pentru absolut n'ar fi suferit multe schimbări.

Ca scriitor, atît timp cît rămîne în domeniul abstracţiunilor şi cînd nu se încarcă cu jargonul metafizic, stilului său nu-i lipseşte nici violciunea, nici fineţa şi ştie să redea cele mai subtile nuanţe ale gîndirii. Dar îndată ce încearcă să vorbească despre natură, pe care dealtfel o iubea cu adevărat, pana lui dă greş. Descrierile lui sînt adesea false. Dealtfel gusturile literare ale lui Amiel ar fi deajuns pentru a-i ghici felul de a scrie. Acest poet nu ştia nimic

de Baudelaire, din Victor-Hugo pare că nu cunoștea decît unele fragmente, iar din Leconte de Lisle numai traducerile.

Versurile care-l încintă sînt poemele reci ale d-nei Ackermann; ca romancier preferă pe Cherbuliez, ca om de spirit pe anemicul Doudan. De aici putem deduce nota dominantă a lui Amiel: „Are un spirit și o judecată turnate în tiparul german.

Amestec neobișnuit de curăție, de înălțare, de sinceritate, de limpezime, de iluzii, de candoare, de pedantism, cum poate fi clasat Amiel? Nici ca un mare gînditor, nici ca un mare scriitor, nici ca un mare spirit; ci cu slăbiciunile și nobletele lui, un admirabil personaj de roman.

(Fernand Vandérem. *Revue de France*, No. 15).

Asupra condiției omului de litere

O revistă a deschis în ultimul timp o anchetă pe lîngă oamenii de litere pentru a stabili dacă scriitorul mai are încă un loc în societatea nouă creată de războiu și căror condiții materiale și morale e subordonată menținerea influenții sale. Adevărul care se ascunde îndărătul acestei formule e mai simplu și mai trutal decît cum presupune acel care a enunțat-o. El e rezultatul, nu al războiului, dar a unei stări de lucruri care durează de aproape două secole: dificultatea ce o întîmpină majoritatea scriitorilor de a trăi în mod larg din munca condeiului. Războiul nu a creat această situație, ci numai a agravat-o, făcînd-o mai evidentă, mai senzibilă, mai dureroasă. In toate timpurile, profiturile profesiei au fost reduse, cîțiva romancieri din secolul al XIX fac numai excepție. Ele sînt mai reduse azi cînd onorariile oamenilor de litere, care scriu în jurnale sau reviste, nu a crescut în raport cu deprecierea monedei sau cu scumpetea traiului.

Problema e în realitate veche și ca s'o înțelegem trebue să examinăm care au fost condițiile materiale și morale ale scriitorului în trecut. Pentru a clarifica însă această discuție e necesar să facem dela început o distincție de ordine mai mult materială decît morală, între un scriitor și un om de litere. Un scriitor e un om, care, oricare ar fi profesia sa, scrie cărți, de obiceiu în afară de ocupațiile lui obișnuite și de situația lui socială, fără a scompta profitul care i-ar putea folosi pentru a trăi. Un om de litere e acel care-și consacră viața în întregime în a scri cărți și, neavînd altă carieră, nu subsistă decît din produsul material al operelor sale. Fromentin scriind „Dominique" sau „Maîtres d'autrefois" era un scriitor. Théophile Gautier publicînd „Voyage en Espagne" era un om de litere, fiindcă întreprinsese acest voiaj pentru a scri o carte destinată să-i aducă un profit material necesar traiului. Omul de litere poate avea desigur talent sau geniu și atunci e un scriitor, dar el va considera totdeauna pe un scriitor contimporan care e magistrat, medic sau soldat, numai ca amator. Dacă aruncăm acum o privire asupra celor trei literaturi clasice, ne vom da repede samă că omul de litere s'a născut în timpurile moderne. In Grecia, cu excepția lui Homer, sau a Homerizilor, aezi de altfel învăluiți de un nor olimpian, poeții și prozatorii compuneau operele lor în ceasurile de răgaz ale unei profesii. Hesiod era proprietar rural, Pindar aparținea unei ilustre familii, Eschyl a fost soldat, Sophocle e patrid și general, Euripid pictor și filozof, Herodat și Aristofan au avut averi mari, Platon aparținea celei mai înalte aristocrații ateniene, Xenophon era militar și agricultor, Tucidide și Polybiu erau nobili și au fost comandanți de flotă. Toți acești mari autori au fost scriitori în senzul menționat al cuvîntului. Doar numai în timpul periodei alexandrine se găsesc cîțiva profesioniști, rimînd pentru a-și cîștiga viața mici opere compuse în onoarea regilor, tiranilor sau a personajelor ilustre.

Literatura romană ca și cea greacă e opera unor patricieni, cavaleri, oameni politici sau fii de li-

berți, la adăpostul nevoii. Cei mai mulți din ei nu ar fi avut nevoe de vilele și domeniile, pe care un August sau Mecena le-au donat lui Virgil și Horațiu. Jongleurii evului mediu, care trăiau din dărnicia seniorilor sau cerșind în chip cinic dela public, nu pot fi considerați, cum crede Edmond Faral, ca primii oameni de litere.

Toată literatura franceză până în secolul al XVIII nu cunoaște oameni de litere care pot trăi numai din munca condeiului. Scriitorii din aceste vremuri sînt oameni ai bisericii, militari, magistrați, funcționari, bărbați de stat, medici, înainte de a fi autori sau de a primi pensiuni. Rabelais a fost medic, Ronsard a avut o funcție la curte, Montaigne a fost primar de Bordeaux, La Fontaine silvicultor, La Bruyère avocat și inspector financiar. Desigur unele din aceste funcții nu erau absorbante, dar ele asigurau pe deținătorii lor, împotriva mediocrității profiturilor literare și a hazardurilor vieții. Ele procurau poetului, moralistului, filozofului, un venit fix care-i permitea să scrie fără grijă de beneficiul realizat. Dacă la Fontaine nu inspecta prea des apele și pădurile, el încasa regulat leafa lui de funcționar din tezaurul statului. Boileau avea avere frumoasă. Racine a fost pensionat de rege și a devenit apoi istoriograful lui oficial. Corneille a murit în mizerie, fiindcă, încrezător în succesul lui de autor dramatic, renunțase la profesia lui de avocat la Rouen. Totuși la sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV, literatura pare că voește să devină o profesie și La Bruyère exprimă în termeni mișcători nedreptatea destinului scriitorilor care nu pot trăi din rodul muncii lor intelectuale. In secolul al XVIII deși unii scriitori, ca abatele Prévost, Lesage și mai tîrziu Voltaire, Diderot sau Rousseau par a nu fi avut alt mijloc de existență decît condeiul, cînd examinăm mai de aproape viața lor, vedem că această aparență pe care de altfel ei au căutat s'o impună, e mai mult formală decît reală. Aproape fiecare din ei are cîte un protector, suveran sau mare senior, față de care are un număr de obligații. Dar fiindcă scriitorii fac parte mai toți din opoziția împotriva regimului și aceste legături le sînt odioase, ei visează să devină o mare forță morală și înțeleg că pentru aceasta trebue să aibă independența materială asigurată. Dacă scriitorii secolului al XVIII au proclamat sgomotos drepturile lor, ei au continuat să practice vechile moravuri. Voltaire a moștenit averea dela părinți, a primit pensiuni dela curte și a realizat mari beneficii, speculînd asupra griului sau prin bancherii din Paris, în furniturile militare. Diderot a muncit toată viața cu condeiul, el i-a adus un renume, dar nu l-a scos din sărăcie, căci cîțiva ani înainte de a muri a fost nevoit să-și vîndă biblioteca Caterinei a II-a. Pentru a nu-și aliena libertatea gîndirii, Rousseau a fost nevoit la bătrînețe să copieze, ca atunci cînd era tînăr, bucăți de muzică, neputînd trăi din produsul unor opere care-l făcuseră celebru.

Napoleon a căutat să favorizeze literatura, acordînd ca și Ludovic al XIV odinioară, pensiunî scriitorilor, dar aceștia erau obligați să-și schimbe planul operelor după capriciul imperial. Singurii scriitori de valoare din epoca lui, M-me de Staël și Chateaubriand, erau în opoziție și ei au refuzat totdeauna darurile cezarului. Cea dintâi, fiica bancherului genevez Necker, avea o avere frumoasă, iar Chateaubriand, după ce a cunoscut mizeria în timpul emigrației, a cîștigat mult cu „Le Génie du christianisme", primul mare succes material din literatura franceză. „Les Martyrs" l-a fost plătit deasemeni cu 80.000 franci, iar pentru publicarea faimoaselor „Mémoires d'outre tombe", Girardin a vărsat autorului o sută de mii de franci. Acest exemplu a impresionat profund imaginația romanticilor. Lamartine, Vigny și Hugo au celebrat eminenta demnitate și caracterul sacru al profesiei poetice, iar mulți tineri renunțînd la alte profesii au început să se consacre numai literaturii. Totuși cînd Vigny cerea în Stello, ca literatura să poată

hrăni pe poet, el nu se gîndea decît la cel de geniu. Istoria salariilor încasate de oameni de litere în cursul secolului al XIX, arată însă un progres față de secolii precedenți. E sigur că unii din ei au reușit să trăiască destul de larg din munca lor literară. Lamartine a cîștigat 250,000 lei cu „Istoria Girondinilor" 40,000 cu „Grazziela". Eugène Sue a încasat 160.000 dela „Journal des Débats" pentru „Misterele Parisului" și 100,000 pentru „Jidovul rătăcitor". Balzac a cîștigat cu romanele publicate în anul 1840, 150,000 lei și Victor Hugo a încasat 400,000 lei pentru „Les Misérables" și a murit de multe ori milionar. Totuși realitatea prezintă și alte aspecte: Stendhal a fost plătit pentru „Le rouge et le noir" cu 1500 lei de librarul Levasseur și toate operele lui nu i-au adus în douăzeci de ani de muncă literară, decît 5,700 lei. Noroc că avea ca să poată trăi resursele lui personale, solda lui de militar sau leafa de consul. Théophile Gautier patru ani înainte de a muri, la 1868, cînd avea cincizeci și șapte de ani, a scris: „Ceiace mi-a lipsit pentru a fi unul din cele patru mari nume ale secolului, a fost pînea de toate zilele. Azi, nu am decît trei ludovici la mine și dacă mă îmbolnăvesc mai mult de șase săptămîni, trebue să mă duc la ospiciu". Și situația lui Gautier e a celor mai mulți din oamenii de litere remarcabili, cu excepția a zece, cel mult. Dacă nu au o avere personală sau o altă profesie, ei nu parvin să trăiască decît prin-tr'o muncă de ziarist continuă și precară, plătită uneori în deajuns, dar absorbind cea mai mare parte din forțele lor. Balzac scria în „Illusions perdues": „Lenta execuție a operelor de geniu, presupune o avere considerabilă, venită de-a gata sau sublimul cinism al unei vieți sărace". Iar Gérard de Nerval scria tatălui său: „Oamenii de litere care ca Lamartine, Vigny, Delavigne sau Hugo au avut rente și o viață asigurată, au ajuns departe, căci nu au fost siliți să-și consume forța într'o muncă, ca acea a romancierului sau a jurnalistului, muncă sterilă, deși seducătoare prin facilitatea ei".

Dacă cercetăm, unul cîte unul, toate numele mari ale secolului trecut, vedem că prea puțini autori au consimțit să nu fie decît oameni de litere, înainte de a fi ajuns la glorie. Unii chiar, care nu aveau averi, au ocupat până la urmă o funcție sau o carieră, a cărui profit nu era inutil pentru asigurarea vieții. Nodier, Sainte-Beuve, Feuillet, Coppée, Leconte de Lisle, Heredia au fost bibliotecari, Mérimée, inspector de monumente, Michelet, Quinet, Renan, Taine, Sorel, Malarmé, profesori, Alphonse Daudet a fost mult timp secretar al ducelui de Morny, Zola funcționar la Hachette, Maupassant, Huysmans, Samain, Léon Dierx au făcut multă vreme parte din administrație. Numai acei care au avut averea unui Flaubert, Goncourt sau Sully Prudhomme au refuzat să aibă o altă profesie. În ceia ce privește un Baudelaire, un Vallès, un Verlaine sau Barbey d'Aurévilly, dureroasele lor biografii dovedesc că literatura nu poate să hrănească în chip convenabil un om. Aproape toți scriitorii au datorit unui alt izvor decît literatura cea mai mare parte a venitului lor și, numai în secolul trecut, gloria a putut să libereze de orice constringere, cîteva genii sau cîțiva favoriți ai destinului. Aceasta era situația în ajunul războiului și acum, după sfîrșitul lui, autorii care au simțul realității ar trebui să recunoască mai mult ca oricînd, că deși dreptul lor de a trăi din profesie pe care o exercită e legitim, pentru cei mai mulți a subsista numai din aceasta va fi încă multă vreme o imposibilitate.

(Georges Grappe. *Revue de Paris*, Septembre).

E. Zola și A. Daudet

Trebuesc înlăturate aprecierile curente ale tuturor „istoriilor literaturii franceze" — cu privire la E. Zola. În adevăr ele afirmă că meritul lui Zola stă în a fi creiat, nu „romanul experimental", ci pe cel „social" care nu reușise lui H. de Balzac, dar lui îi reușește mult mai bine, „căci el avea predispoziția mai calmă și mai echilibrată, nefiind asaltat nici de motive poetice".

Dar chiar de am rămînea la formula curentă de „roman experimental", de ce am acuza pe Zola de preocupările sale filozofico-genealogice ori moraliste? Și dece n'am aduce aceiași învinuire lui Balzac? În definitiv aceste preocupări la Zola cași la Balzac, sînt mai mult de natură periferică, și nu aici trebue să insiste critica. Cînd e vorba de Zola, ceva mai mult: „aproape ar trebui să-i fim recunoscători de oarece, — formulînd cu marea-i simplicitate acea concepție despre romanul experimental, — a lăsat istoriei un document cît se poate de cuprinzător de punctul până la care erau amețite capetele, în a doua jumătate al sec. 19-lea, iritate de-o pătimașă beție și amețeală pentru fiziologie, patologie, zoologie și celelalte științe naturale".

Zola mai este acuzat de îngustime și de limitare mintală, în credința sa oarbă pentru aceste științe. Nu susținem contrarul, însă și Balzac are acelaşi defect.

Dar cea mai severă imputare e aceia că Zola a căutat să reprezinte numai partea josnică a vieții și numai în astfel de reprezentări a reușit. Aprobăm și pe aceasta, căci nu e greu a băga de seamă că-i lipsea și pornirea naturală și cultura necesară înțelegerii formelor spirituale ale vieții; dar de ce ne-am interesa atîta de *ceiace* reprezintă, în loc de-a aprecia *cum* reprezintă? (Nimeni nu poate nega puterea plastică cu care Zola înfățișează diverse tipuri de oameni vulgari, de oameni de afaceri, mici funcționari și mai ales țărani și vițioși; apoi ambientul lor, marile orașe, etc. — făcînd cea mai vie și veridică descriere a vieții moderne). Aici putem găsi meritele lui Zola: *avea darul reprezentării plastice*, știind să cearnă trăsăturile caracteristice care determină tipul și creind ambientul perfect adequat. Ceva mai mult: în aceste reprezentări *se simte sufletul* scriitorului, sincer și serios îngrijorat de mizeria și corupția umană.

Faima lui Zola, sclipitoare între 1875 - 93, e astăzi apusă. Și acest apus era de prevăzut de oarece nu mai interesează nici materia din romanele zoliane (concepția politică franceză din vremea secundului Imperiu) și nici ideologia care le însuflețea (Științele naturale și problema eredității). Dar mai e o cauză de natură pur estetică: *Zola era foarte puțin poet* (alături de vibranta solicitudine morală nu se vede sentimentul poetic și fantezia). Zola rămîne mai mare pedagog decît poet! În limitele meritelor principial recunoscute, nu putem primi formula de „amplitudine epică" adoptată de mulți critici francezi cînd e vorba de Zola: epicitatea lui este bazată pe procedee oratorice.

*

Cu mult mai binevoitoare se arată critica istorică față de A. Daudet, căruia îi recunoaștem o fire mai plăcută, mai sociabilă, și o educație mai fină și mai burgheză decît a lui Zola. El este *assai meno vigoroso e serio* decît primul și în plus Daudet întrebuința exact același procedeu artistic cași Zola, și în fond e *tot atît de puțin poet* cași primul.

Și Daudet e un „moralist observator", observația sa fiind adesea materială și extrinsecă, iar personagiile încarnarea unei idei morale care le face cu totul statice. Narația sa e mecanică și contemplația poetică a materiei brute lipsește. Stilul său e limpede și ușor, dar abundă în formule fixe și în expediente narative.

(B. Croce. *Critica*, Fasc. IV).

O poveste romînească despre Siegfried

...E „Gheorghe cel viteaz", povestea publicată de Petre Ispirescu în „*Columna lui Traian*", în 1876.

Autorul se silește să facă dovada, — după ce amintește că învățatul rus Veselovski remarcase și

el oarecare asemănări între povestea romînească și legenda despre Siegfried. „Gheorghe cel viteaz" face parte din tipul de povești, întîlnit la mai multe popoare; despre puiul ursului, are însă elemente care nu se găsesc decît în legenda scandinavă despre Thidrek și în special în legenda despre Siegfried. In povestea lui Ispirescu, rezumată în scurt, împărăteasa, răpită de hoți pe cînd vrea să-și boteze copilul la fîntînă, își lasă copilul în pădure unde este alăptat de o capră și găsit apoi de un om care-l crește. Murind ocrotitorul, copilul, travestit în blăni de vulpe intră în oraș ucenic la un fierar, unde uimește cu puterea lui. E trimes de stăpîn împotriva unui monstru în pădure, spre a-l pierde. Dar el ucide monstrul și, la sfatul păsăruicii recunoscătoare, își scaldă *tot* trupul în sîngele monstrului (afară de o palmă de loc pe care cade întîmplător o frunză) ceia ce-l ferește de orice primejdie viitoare. Intors la fierar, își făurește arme neprețuite cu care va face alte vitejii. Se reintoarce la tronul părintesc și apoi își caută și eliberează mama.

Rev. germ. o redă aproape întreagă în traducere. In legenda nordică se mai găsesc o mulțime de amănunte care trădează legătura poveștei romînești cu ea. In amîndouă prințul își amenință soția, dela care vreme îndelungată nu dobîndește copil. *Și* Sigurd din legenda nordică este ascuns de mama lui în pădure, *și* pe lîngă viteazul Gheorghe se alătură un ucenic.

Și aici și dincolo se doboară mai mulți copaci ai pădurii, se aprinde un foc. Se ucide monstrul atras de vîlvătae, i se tae capul și îl duce acasă. Și în legenda nordică viteazul se spală cu sîngele monstrului, și-i rămîne o pată vulnerabilă (nu cauzată de o frunză ci fiindcă nu-i poate ajunge mîna la spate). Atîtea amănunte izbitoare, pe lîngă o țesătură la fel.

O întîmplare nu poate să producă asemenea asemănare. Să fi ajuns legenda scandinavă la Romîni într'o traducere germană? Această legendă să se fi amestecat apoi cu povestea despre puiul ursului? Nu. Intre legenda scandinavă și povestea romînească sînt unele deosebiri. Aceste deosebiri nu sînt însă între „Gheorghe cel viteaz" și legenda despre Siegfrid din „Niebelungenlied". Locul vulnerabil și aici și dincolo e cauzat de frunză și aici și dincolo viteazul se *scaldă* în sîngele monstrului răpus și nu se *unge* numai...

Dar mai e un amănunt: Gheorghe își botează *Balmut* sabia făcută de el. La Siegfrid ea se chiamă *Balmung*. Influența e deci neîndoelnică. Dar pe ce cale? Să se fi făcut în timpul nostru, pe calea cărții? Atunci trebuia să străbată întreg „Niebelungenlied"-ul.

E foarte probabil că legenda veche germană despre Siegfrid,— singură legenda,—a ajuns în Valahia pe cale orală și anume, aceasta nu s'a putut face decît prin Sași, dela care, în veacurile 12—14, au putut-o primi Romînii.

(Friederich Panzer. *Beitr. zur Geschicte d. deutsc en Sprache u. Literatur*, Vol. III, 1921).

Armance

Acest întâiu roman al lui Stendhel (și în 1827, cînd îl scrie, el are 44 de ani, iar „Armance" este a șaptea a sa lucrare) a fost mai puțin prețuit decît *Le Rouge et le Noir* și *La Chartreuse*. „Nu dovedea nici o invenție", zice Sainte-Beuve, „și nici-un geniu această scriere enigmatică prin *fond*". Căci Octave, eroul romanului, ar fi greu de înțeles, dacă n'am avea la îndemînă o scrisoare a autorului către Mérimée și o notiță într'un exemplar interfoliat de însuși Stendhal, din care se vede că Octave e impotent.

Dintre toți amorezații lui Stendhal, acesta este însă cel mai fervent. Asemenea disociație paradoxală între suflet și simțuri autorul o cunoaște totuși din experiența sa (vezi cap. XVII din „Armance").

Dar oricît de clar pare acum romanul, te lasă oarecum nesatisfăcut. In împrejurarea aceasta importantă, Octave șovăe și te silește să te întrebi ce-ar fi zis Armance, dacă i s'ar fi destăinuit... In fața insuficienții lui, ce-ar fi devenit amorul ei? Scrisoarea către Mérimée aruncă o lumină și asupra acestui punct și te lasă să întrevezi soluțiunea salvatoare.

Deși scabroasă, întîmplarea devine prin ea interesantă și dă dreptate cugetării lui Tolstoi că tragedia, care l-a tulburat mai mult pe om, a fost și va fi deapururi tragedia alcovului..

(André Gide, *Nouvelle Revue Française*, No. 95).

Impresii din Berlin

Dacă în primele zile ce au urmat armistițiului s'a putut crede că ideile particulariste, care au fost mult timp în Germania o tradiție, vor deveni iarăși puternice, se constată azi dimpotrivă, că ideia unității se afirmă din nou. Numărul partizanilor ideilor separatiste e minim, căci propaganda abilă făcută de Prusienii din Berlin, pentru a fortifica în diferitele părți ale Germaniei sentimentul solidarității naționale, a fost încoronată de succes. Acest rezultat a fost obținut prin ațițarea urii împotriva străinului și mai ales a Franței. „Francejii, spun Prusienii, sînt cauza mizeriei noastre actuale. Numai prin unirea strînsă a tuturor Germanilor vom parveni să desființăm tratamentul abominabil care ne-a fost impus. Să evităm dar, tot ceiace ne-ar putea dezuni".

In ceiace privește chestia responsabilității, cei mai mulți Germani cred că poporul lor nu e responsabil de războiu, nici de urmările lui. „Diplomații noștri au făcut poate greșeli, noi sîntem inocenți". Imensa majoritate a Germanilor e azi convinsă că războiul a fost „un războiu de apărare". Poporul german nefiind vinovat, e o monstruozitate să vorbim de pedeapsă. Și deaceia tratatul dela Versailles, bazat pe ideia culpabilității Germaniei, nu poate fi respectat. Nu avem nimic de regretat, a declarat juristul Ulrich Stutz. Dacă poporul german acceptă să plătească, el o face ca jucătorul care, făcînd greșeli, a pierdut partida. El speră însă să cîștige pe cea următoare și e decis să încerce iarăși șansa. Un nou războiu e inevitabil, a afirmat Stutz, iar un muncitor pacifist întrebat asupra acestei chestii a spus: „Ați voit să umiliți Germania, ea nu va putea să rămînă în starea de umilire la care ați impus-o". Sancțiunile sînt unanim considerate ca inconciliabile cu acceptarea ultimatului dela Londra. Germanii sînt revoltați împotriva dispozițiilor care îngreuiază relațiile lor economice cu regiunile ocupate și acuză pe Francejii de a voi, împotriva tratatului de Versailles, să sfărîme unitatea politică și cea economică a Germaniei, împiedecînd în chip neadmisibil restaurarea țării.

Totuși nu toți Germanii judecă la fel. Mulți recunosc că ei trebue să repare răul pe care l-au făcut. Astfel guvernul actual, recunoaște că Germania are cel puțin o parte din responsabilitate, el înțelege motivele neliniștei Franței și, rezistînd partidelor reacționare, încearcă să dea oarecare satisfacții. Părerile lui Walther Rathenau, personalitatea cea mai marcantă a guvernului, sînt în privința aceasta de un interes deosebit. „Războiul, a declarat el, a lăsat o rană care trebue cicatrizată: regiunile devastate. Cît timp ele nu vor fi aduse în starea de odinioară, orice înțelegere durabilă cu Franța va fi imposibilă. Eu vreau să lucrez în această privință din toate forțele mele și Franța ar trebui să studieze, împreună cu Germania, ceiace e de făcut. Societăți de întreprindere comune ar putea fi fundate și Germania ar putea oferi prestații în natură. Problema reparațiunilor nu e în realitate problema reconstruirii lumii, problemă imensă care nu poate fi rezolvită decît admițîndu-se ideia unei solidarități în suferință și înțelegîndu-se că restaurarea unei țări e imposibilă, dacă restabilirea altor țări într'o situație economică satisfăcătoare nu se produce deasemeni? Voiți ca Germania să plătească toate sumele necesare refacerii continentului, dar ea nu are nici aur,

nici materii prime; ea nu poate plăti decît în muncă, trebue să admitem ideia unei solidarităţi internaţionale, dacă voiţi ca Germania să-şi poată achita datoria".

Iar cei mai mulţi Germani cred că aceste consideraţii generale şi filozofice sînt primejdioase. Solidaritatea economică, spre care Rathenau vrea să orienteze spiritele, e, după economişti, irealizabilă, căci ea e într'o prea mare opoziţie cu regimul de economie capitalistă, care domină epoca noastră".

In ceiace priveşte democratizarea Germaniei, se poate spune că regimul de aparenţă republicană pe care ea şi l-a impus în Noembrie 1918, nu entuziasmează pe nimeni. El nu a fost corolarul unei dorinţi sincere de libertate şi nu poate fi prezentat nici ca o deşteptare a conştiinţii, nici ca fructul unei dorinţi profunde de a se debarasa de un regim judecat deplorabil. Republica germană are ca origină foamea, descurajarea, decepţiile; ea e departe de a fi rezultatul unei munci fecunde a spiritelor doritoare de reînoire. Germanul nu are simţ politic şi, după părerea cancelarului Wirth, unul din cei ce speră în democratizarea Germaniei, e nevoe cel puţin de o generaţie ca el să-l poată cîştiga.

In ceiace priveşte situaţia financiară a Germaniei, dacă cancelarul speră că ea va putea printr'o muncă intensivă să facă faţă angajamentelor luate, alţii rămîn sceptici. „Plata unei anuităţi fixe de două miliarde de mărci în aur, spun aceştia, e imposibilă. Acei care speră că valoarea exportului german va deveni de patru ori mai mare, se înşală. Micşorarea averilor private, care va urma impozitelor ce trebue plătite, nu va permite o asemenea creştere a comerţului exterior german. Apoi industria germană e mai ales o industrie de transformare, care are nevoe de materii prime ce nu-s produse în ţară. Dar cumpărarea acestor materii prime cu schimbul nostru depreciat, reprezintă o formidabilă cheltuială. Admiţînd chiar că în 1925, exportul german se va ridica la 25 miliarde în aur (cifra dată de Loucheur), trebue să ţinem samă că 60 sau 70 din aceste exportaţii vor fi consacrate cumpărării materiilor prime şi alimentelor de care avem nevoe. Dificultăţile în faţa cărora ne-a pus acceptarea ultimatului sînt insolubile".

Totuşi activitatea economică a Germaniei e considerabilă. Dacă micile industrii sînt jenate şi unele au dat faliment, industriile mari sînt mai toate prospere şi sufăr desigur mai puţin decît cele franceze de criza care se simte pretutindeni în lume. Mişcarea lor de concentrare le-a permis să ajungă la o putere de acţiune extraordinară. Trustul electrominier, creat de Stinnes, dispune de un capital ce trece de două miliarde. El produce cărbune şi fier, fontă şi oţel, locomotive, automobile, vapoare. Consorţiul distribue acţionarilor dividende frumoase, care se ridică la 20, 30, 40 la sută. Dacă unii ca Gerlach se ridică împotriva profitorilor de războiu, mulţi admiră pe marii potentaţi ai industriei care, împreună cu marii financiari, prin concepţiile lor, pregătesc Germaniei – pe terenul industrial—o superioritate analoagă aceleia pe care a avut-o înainte de 1914, pe terenul militar. Vorbind despre Stinnes, despre imaginaţia constructivă şi talentul lui de organizator, „Vorwärts" îl numeşte un vrăjitor. El a ştiut să dea o notă pangermanistă celor o sută de gazete ale sale şi să acapareze principalele uzine austriace. Unii speră că el va face influenţa germană preponderentă în Europa centrală şi, graţie concesiunilor considerabile pe care le-a obţinut în Rusia, Germania va stăpîni într'o zi piaţa rusască.

Situaţia fabricilor de maşini, de biciclete, de material rulant e prosperă. Comandele primite din ţările scandinave şi din America de sud, sînt importante. Dacă industria linei lîncezeşte, situaţia ţesătorillor de bumbac e satisfăcătoare. Industria chimică sufere, fiindcă Anglia supune unui control riguros materiile colorante, refuzînd intrarea culorilor care pot fi fabricate în interiorul ţării.

In ceiace priveşte atitudinea Germaniei faţă de Anglia, opinia publică e împărţită. Dacă unele spirite, cum e Rathenau, o consideră ca adevărata responzabilă a războiului şi ca duşmanul cel mai primejdios pentru viitor, susţinînd că o înţelegere între Germania şi Franţa împotriva Angliei va deveni într'o zi o necesitate, alţii sînt cuprinşi de o adevărată anglomanie. Dezacordul dintre Anglia şi Franţa în chestia Ruhr sau în acea a Sileziei de sus, e relevat cu satisfacţie. Dar ceiace Germanii caută să împiedice prin toate mijloacele, e reînvierea Poloniei. „Polonia nu e viabilă, Polonejii sînt înapoiaţi şi incapabili de a constitui un stat, ei nu se vor civiliza încă multă vreme", – iată părerea cea mai răspîndită.

In ceiace priveşte sentimentul pentru fosta monarhie, mulţi conservă simpatie pentru suveranul căzut şi recunoştinţă pentru Hohenzollerni. Totuşi Wilhelm al II-lea nu are multe şanse să revină. Fuga lui în Olanda a fost ruşinoasă şi kronprinţul nu e iubit. Dar dacă din vre-una din dinastiile căzute ar apărea un om de valoare, e probabil că el ar putea restaura imperiul; terenul e preparat, Germania caută un om. Lavisse spunea cu drept cuvînt că Germanul are sentimentul ierarhic. Se observă că disciplina care slăbise în primele luni care au urmat războiului, a reapărut. Germanul e obişnuit în toate clasele societăţii să primească de sus impulsiile de care are nevoe. El caută din instinct pe cei care reprezintă autoritatea şi e plin de respect pentru cei tari. Deaceia admiră azi pe căpitanii lui de industrie, care îi apar ca cei mai capabili în dezorientarea actuală să ajute Germania să se urce iarăşi în şea şi să-şi regăsească situaţia pierdută.

(Georges Blondel. *Revue des deux mondes*, Septembre).

Unificare

De trei ani de zile, de cînd s'a înfăptuit Romînia mare, preocuparea de căpetenie a noului stat este unificarea. Celace înseamnă, că, în locul dreptului şi aşezămintelor azi în vigoare pe sama diferitelor provincii, să domnească acelaşi regim de stat cu aceleaşi instituţiuni pe întregul teritoriu. Prin aceasta se urmăreşte, în rîndul întăiu, consolidarea naţională. La unificarea principalelor instituţii de stat—legiferare, guvernare, instanţa juridică cea mai înaltă—e drept că nu se poate renunţa, „afară de cazul cînd am vrea să întemeem alcătuire de stat federativă". Problema unificării este mai grea cînd e vorba de un stat nou cu tradiţii deosebite şi cu minorităţi. Uniformitatea instituţiilor – în primul rînd a celor administrative – este un instrument de samă pentru înfăptuirea şi întărirea unificării. Deşi nici contrarul n'o exclude (Prusia, Austria). Unitatea administrativă este de dorit, dar nu în cel dintăiu loc. Administraţia nu trebue să fie de aceiaşi structură şi procedare în toată întinderea ţării, ci, pe lîngă atenţiunea, prezenţa şi culanţa ei, să corespundă şi nevoilor locale.

După experienţa făcută, mai cu samă pe unele terenuri, ideia unificării n'a fost de natură să inspire încredere în teritoriile alipite. Căci experienţa aceasta n'a constat în introducerea unor rînduelì nouă, care puteau la nevoe să corespundă cerinţelor unora, ci în introducerea rînduelilor în vigoare în vechiul regat. Şi aceasta s'a dovedit cu nepuţinţă—şi unificarea pregătită în diferite ramuri ale administraţiei a trebuit să se oprească tocmai la înfăptuire şi să se rămînă tot la aşezămintele şi rînduelile locale, care corespund necesităţilor locale.

Pe lîngă cele amintite, maghiarimea mai poate cere ca ea să fie luată în consideraţiune după numărul şi după valoarea ei morală şi materială în noua alcătuire po-

litică; ca aceasta să nu fie o rînduială alcătuită fără participarea ei. Mai poate cere pe lîngă toate acestea ca politica noului stat să-i respecte drepturile naționale de minoritate și să cuprindă garanțiile cuvenite pentru respectarea lor efectivă. Chiar și unele ziare romînești au recunoscut superioritatea administrației maghiare față de a vechiului regat. Ei se datorește de pildă propășirea culturală și economică a orașelor din Ardeal; a fost străină de corupțiune și părtinire și a asigurat domnia legalității.

Cea dintăiu grijă a guvernului în noul stat a fost suprimarea autonomiei administrative; a înlocuit funcționarii vechi cu funcționari noi care însă n'au putut să corespundă așteptărilor. Acum el vine cu un proect de reformă administrativă, cu un proect de unificare, pe care în primul rînd nu-l pot primi minoritățile și în special maghiarii. Deși în motivarea lui se arată ca principiu călăuzitor descentralizarea și autonomia, în proect se cuprinde numai centralizare, care dă guvernului din București putința să aibă stăpînirea întregului domeniu administrativ. Și aceasta după modelul legiuirilor franceze, care izvorîte din groaza de descentralizare au făcut din Franța statul cel mai centralist, în care totul este prefectul guvernului. Francejii, însă, spuneau cel puțin sincer ce vreau. Interesele obștești sînt reprezentate la comună în noul proect printr'un consiliu, care variază între 9 și 30 membri și care adesea e copleșit de prerogativele primarului. Cînd nu-i plac lui, guvernul poate să îndepărteze pe unii șefi administrativi, la avizul senatului. Dintre cei 5 membri din comitetul județean, aleși pe cîte trei ani, doi sînt numiți de guvern. În mîna lor întreaga administrare, numirea aproape a tuturor funcționarilor și finanțele județului — iar administratorul județean, un vice-rege. Pentru noul proect nu mai există municipiile cu gospodăria lor.

Ungurimea din Ardeal nu este reprezentată în Parlament ca să-și poată ridica cuvîntul împotriva unei asemenea unificări; dar ea trebue să se folosească și de alte mijloace, ca să atragă atenția publică spre lipsurile mari ale proectului, păgubitoare propășirii sale cași statului însuși.

Convenția minorităților impune Romîniei îndatoriri precise față de minorități, îndatoriri pe care ea trebue să le inarticuleze și în legea ei fundamentală. Tratatele internaționale nu sînt suficiente; minoritățile se pot sprijini numai pe legile statului. Dar înseși dispozițiile legii fundamentale, adică ale Constituției, nu valorează nimic, dacă principiile generale exprimate acolo, nu sînt traduse prin legi administrative în realitatea vieții de toate zilele. Iar pentru aceasta este necesară administrarea autonomă, în care, principalele organe de execuție fiind alese de cetățeni, guvernul nu poate face niște unelte din organele subalterne, iar cetățenii dobîndesc garanții legale de reparație prin justiție în cazul încălcărilor.

Maghiarimea trebue să-și ridice cuvîntul de protestare împotriva unei unificări administrative, care o păgubește, fiind o scădere față de trecut, și-i vatămă interesele ei de națiune minoritară. O lege nouă măcar să păstreze, dacă nu poate să depășească hotarele atinse pe terenul autonomiei în administrație. Luînd poziție, maghiarimea slujește și interesul său și interesul statului și interesul democrației, împotriva căreia întotdeauna un regim ține să se fortifice prin asemenea legiuiri.

(Balogh Arthur. *Pásztortűz*, No. 29).

Alcoolul în Statele-Unite

Statele-Unite care produc mari cantități de alcool din grîne (gin, whisky) și din melase (rum), erau mari consumatoare de asemenea băuturi. Gama alcoolismului american era foarte bogată: coktails, sherry-coblers și tot soiul de *short* and *long drinks*.

După *Statistical Abstract* din Washington, Statele-Unite veneau, în 1910, în al 3-lea rînd pentru

producția alcoolului (după Germania și Rusia) și în al 3-lea rînd pentru consumație. Poporul american a risipit opt miliarde franci în 1910 pentru spirtoase, față de cinci miliarde în 1900. Aceasta înseamnă că cheltuiala pentru alcool a crescut cu 46 la sută în zece ani, cu toate taxele și vămile puse asupra oricărei băuturi spirtoase. Era o stare îngrijitoare.

Încă dela mijlocul secolului trecut încep să se formeze grupări care luptă împotriva alcoolismului. Una din acestea, *American anti-Saloon League*, preconiză o *Local-option*, adică libertatea pentru comune de a interzice alcoolul pe teritoriul lor. Statele s'au împărțit în prohibiționiste, numite de americani *dry* (uscate), spre deosebire de cele așa zise *wet* (umede), care erau partizanele libertății comerțului cu spirtoase. Din 31 state ale Uniunii, 9 aveau prohibiție absolută, 30 facultativă cu regimul *Local-Option*; 11 rămăseseră cu un regim de libertate absolută. În realitate populația se împărțea aproape exact jumătate pentru regimul *uscat* și cealaltă jumătate pentru regimul *umed*. De o parte și de alta era o mare dușmănie, ceiace făcu pe un ziarist să spună acum zece ani în urmă: „chestiunea băuturilor în America este aproape tot așa de serioasă astăzi cum a fost acea a negrilor, acum cincizeci de ani".

În 1919 Camerele americane prin *Volstead-Act* (amendamentul XVIII la constituție) au interzis în Statele Uniunii orice băutură conținînd mai mult de 2.5 la sută alcool. Nici vinul, nici cidrul, nici berea, băuturi calificate adesea printr'un ingenios eufemism ca *higienice*, n'au găsit milă în fața majorității abstinenților totali americani (teetotalers). În America nu-ți este îngăduit acum să bei decît apă rece, lapte, cafea, ceai, simplu sau aromat cu lămîie, grenadină etc. *Volstead-Act* a trecut totuși fără opoziție cu 100 voturi contra din 387. Ultima campanie prezidențială a fost dusă în mare parte asupra chestiunii prohibiției. Cei doi antagoniști principali, — *Cox democratul* care a fost supranumit Cox-Cocktail, sau democratul gărăfii galbene, cași republicanul Harding, prohibiționist cunoscut, s'au abținut cu prudență de a se pronunța prea categoric. Dar partizanii lor n'au ținut aceiași rezervă. J. Bryan, leader-ul democraților extremiști, a combătut cu înflăcărare „geniul răului" cerînd să fie apărată „America marilor strămoși, pămîntul ales al Pilgrims Fathers, contra rușinii mortalei licori".

Femeile sînt în masă pentru regimul prohibitiv fără restricție și, al XIX amendament la Constituție recunoscîndu-le dreptul de vot, ele reprezentau la alegere aproape 26.000.000 voturi.

De fapt, opinia publică e împărțită și acum în două părți aproape egale. Marii industriași sînt toți contra alcoolului. Andrew Carnegie, regele oțelului, spunea că: „lucrătorii abstinenți prețuesc cu 10 la sută mai mult decît ne-abstinenții". În unele ateliere se vede afișată placarda sugestivă: „Cel din urmă lucrător angajat — cel dintăiu congediat — este bețivul".

Consecințele regimului prohibitiv au început să se simtă. Mai întăiu fiscul, are un deficit de cel puțin 225 mil. dolari pe an. Apoi s'au ivit numeroase prilejuri pentru fraudă — sînt mai mult de 15000 distilerii clandestine. Băutorii de alcool, l-au înlocuit cu apa de colonia, eterul, alcoolul metilic sau cu alte droguri cum este cocaina, morfina, etc. Unele farmacii s'au transformat în adevărate taverne, și sticla de whisky se vinde acolo în mod obișnuit cu 100 dollari. Un mare număr de Americani bogați și-au îndesit călătoriile în Havana și insulele Bermude, *insule fericite*, unde legile nu știu de regimul *uscat*; aceasta se cheamă acolo „*a lua drumul*" cocktail-ului.

Pentru a sfîrși, o anecdotă; ea este anterioară legii de prohibiție, dar cu toate acestea, foarte de actualitate: „Am sosit, povestește Mark Twain, la Silvertown (într'un district uscat) și am cerut o țuică. — Vînzarea alcoolului e oprită, îmi răspunde băcanul, numai farmacistul are, dar el n'o să vă dee decît dacă ați fost mușcat de șarpe.

— Și unde se găsesc șerpi? — Aici, alături. — Mulțumesc. M'am dus numaidecît, continuă ilustrul humorist. Numai că a trebuit să aștept un ceas până să fiu mușcat"..

În rezumat, în țara care își zice și se crede cea mai liberă de pe pămînt, lumea rămîne sceptică asupra viitorului unei legi cu adevărat prea arbitrară și a cărei aplicare este foarte grea.

(Louis Jacquet. *Revue de France* No. 14).

Basarabia și Rusia

Marea publicație rusească ce apare la Paris, - avînd între lozincile ei și „reconstruirea Rusiei libere pe bazele proclamate de revoluția din Martie, 1917", - se interesează, firește, și de acele teritorii, care au fost, prin revoluție desliplte de Rusia. Subt formă de scrisoare, publică constatările unui intelectual rus trăitor în Basarabia — despre această provincie...

Chestia refacerii Rusiei în granițele ce corespund dezvoltării ei economice firești și situației ei internaționale atîrnă, spune autorul, de factori care se ating de obiceiu mai puțin în discuțiile despre viitorul ei. Factorul hotăritor e mai cu seamă — *vremea*... Ea înrîurește, ea roade totul — și dacă nici oameni cu cultură nu pot să-i reziste ei până în cele din urmă, apoi cu atît mai puțin masele. Ele, ajunse subt o stăpînire nouă, reiau adouazi, în noile condiții politice, aceiași muncă din ajun... Singură „inteligența" (intelectualii) rămîne neîmpăcată cu noii stăpînitori și șansele revenirii unor anumite teritorii la Rusia pe ea se pot întemeia îndeosebi. Dar ea însăși trebue să se întemeieze, la adică, tot pe mase. Iar asupra acestora lucrează influența fatală a vremii. Chiar și drumurile și legăturile economice se pot schimba, încă nu se mai pot urma cele vechi — cît de firești ar fi ele.

Va fi Basarabia a Romîniei „pentru totdeauna", cum le place Romînilor să spună?... Aceasta atîrnă de ceiace are să fie noua Rusie. Întoarcerea Basarabiei la Rusia se poate face pe cale diplomatică, așa cum s'a făcut deslipirea ei și factorii care i-au luat-o, pot să i-o înapoeze, să impună efectiv Romîniei retrocedarea. Dar se poate face și prin voința populației, care este încă mai de preferit. Dar în sînul populației din Basarabia, Rusia pierde terenul din zi în zi tot mai mult. În politica lui de romanizare, guvernul a găsit un teren prielnic în incultura maselor din Basarabia, care, prin politica rusificatoare și antisemită a guvernelor rusești, fuseseră ținute departe de școala rusească. Așa că moldovanul nu înțelegea nimic și nu se putea face înțeles; iar în tîrgușoare evreul însuși vorbea greu rusește, dar se înțelegea foarte ușor cu moldovenii. Aici au găsit „usurpatorii romîni" teren gata. „Au venit într'un mediu care-i înțelegea și pe care-i înțelegeau." Vorbeau ori „strigau" într'o limbă înțeleasă. Și într'o bună zi, toată inteligența rusă care a refuzat să stee în serviciul noului stăpîn, s'a văzut analfabetă și acest analfabetism o îndepărta încă și mai mult de masă. Aceasta din urmă, însă, analfabetă și ea în ceiace privește scrisul, își vedea graiul ei vorbit de stăpînitori și ocrotit.

Mai serioasă în romanizare s'a dovedit politica generală a romînilor. Au ocrotit *orice* cultură afară de cea rusească. Eșea așa cu și cînd Romînia eliberase aceste minorități din brațele țarismului. Iar „masele bucuroase s'au folosit de aceste daruri ale danailor." Chiar și limba rusă au folosit-o ca unealtă pentru romanizare publicînd ziare în rusește, în care ziariști și literați ruși refugiați din Sovdepia, lăudau pe noul stăpîn. În genere toți refugiații din Rusia bolșevică fac indirect, cu voe ori fără voe, o mare propagandă pentru Romînia și o rea propagandă pentru Rusia, pe care chiar și ei, dar mai cu seamă populația din Basarabia o confundă ca Rusia... Și trebue recunoscut că administrația romînească se pricepe să facă o ospitalieră primire tuturor refugiaților de peste Nistru.

În timpul acesta inteligența rusă, eșită din curs, stă în pasivitate. Însuși boicotul ei a încetat. Ca forță publică reală, ea în Basarabia nu mai există. Ar mai avea regimul romînesc un dușman în foștii mari proprietari ruși. Dar opoziția lor — atîta cîtă este — are un caracter agrar.

„Eliberarea Basarabiei, deci, și realipirea ei la Rusia prin voința populației atîrnă de aceia: cîtă vreme se mai bălăcește Rusia în mocirla comunismului..."

(L. Sotov. *Sovremennîia Zapiski*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Marcelle Tinayre, *Les lampes voilés*, Calmann Lévy, Paris, 1921, 4.90 fr.

„Sînt suflete, asemeni unor lămpi de aur, minunat de clare și strălucitoare. Asupra lor s'a aruncat însă un triplu voal. Lumina arde, dar se va stinge fără ca să fi ridicat cineva voalul". Autoarea ne face să vedem strălucirea unor astfel de suflete, dovedind pentru ele comprehenziune și milă, și știind să trezească sentimentul nedreptății soartei și absurdității destinului. Din nuvele ca Valentine sau Laurence se degajează o emoție intensă; în ele sîntem mai aproape de adevăr decît în romanele cu salvatori sosiți la vreme, cu hazarduri fericite, care conduc pe cititor spre epiloguri pline de optimizm.

Jean Chuzeville, *Anthologie des poètes italiens contemporains*, (1880—1920), Bibliothèque universelle Paris, 1921.

În această crestomație se găsesc modele din poezia italiană de azi. Chuzeville a înșirat cîteva bucăți de D'Annunzio, De Bosis, Carducci, Pascoli și Verga, lăsîndu-ți în felul acesta putința de a aprecia tendința de primenire, ce se manifestă în literatura Italiei dela sfîrșitul secolului XIX-lea. Lipsește însă o introducere bine întocmită, precum și indicațiile bibliografice. De traducerea în sine se vorbește în general bine. Antologia lui Chuzeville este făcută după planul publicației lui Papini și Pancrazi, *Poeti d'oggi*.

Blaise Cendrars, *Anthologie nègre*, La Sirène, Paris, 1921, 20 fr.

Literatura africană e înfățișată Europenilor pentru întâia oară. În ea se vede o imaginație sumară, o invenție săracă fără concizia producțiilor populare chineze, ebraice și grecești. Compoziția e defectoasă, incoherentă, repetițiile sînt numeroase. Misticismul, intuiția nemărginitului — lipsește. Negrul apare impulsiv, avid de a distruge; are însă bun simț și o experiență adunată în proverbe interesante: „omul sincer să-și cumpere și un cal, ca să aibă cu ce fugi, cînd va spune adevărul"; „moartea stă ascunsă în cutele hainei noastre"; „războiul este ca o vacă, pe care o mulgi în mijlocul mărăcinilor". Deși de origine îndepărtată, literatura Negrului prezintă totuși caractere moderne: vorbește de tutun, briciu, pușcă. Nicăiri nu-i vorba însă de Albi, de soldați ori de popoare străine.

Hans Adler, *Affentheater*, Verlag E. P. Tal, Wien, 1921.

Volumașul acesta de versuri reprezintă contribuția unui vechiu colaborator dela „Simplicissimus". Întâiu fusese vorba să apară prin 1914, dar veniră anii aceia, cînd Ludendorff se puse în capul armiei de coifuri zimțuite și-și făcu drum cu ele până aproape de Petrograd — și Hans Adler a fost uitat. Cetitorii găsesc destule lucruri frumoase: *Ehe-Idyll* — o bucată, în felul cum a scris mai de mult și Gustav Falke: reveria unui dezamăgit, care într'o clipă de singurătate și pustiu, pe cînd stă gata să ațipească, recunoaște că viața, pe care o duce, nu-i viață, că și căznicia lui nu-i căznicie... nu-i căznicie.. și închide ochii... Altă poezie apreciată de Germani este „Schicksal" — o bucată, pe care odată o știau pe din afară toți studenții dela drept:

Wem es bestimmt, der endet auf
dem Mist
mit seinem edelsten Bestreben...
Ich bin zum Beispiel immer noch
Jurist.
So ist das Leben.

Juan de Yepes (S. Juan de la Cruz), *Los Canciones*, traduse din spaniolă de René-Louis Doyon (cu un studiu asupra poeziei amorului mistic), La Connaissance, Paris, 1921.

Juan de Yepes e considerat printre cei mai mari poeți lirici castelani din sec. XVI-lea — se înțelege, ținînd samă de tehnica rudimentară a renașterii. În Anglia a fost binișor tradus de Arthur Symons („Poems"). Judecînd după traducerea lui Doyon, unii găsesc în versurile lui Yepes accentul din Cîntarea Cîntărilor și un fel de intuiție a întregului univers. Până acuma nu există o ediție critică a poemelor lui; din această cauză sarcina traducătorului a fost cam ingrată. Se spune însă că a redat destul de bine ideia. Printre cusururile traducerii se enumără fap-

'ul că Doyon, vrind să-l comenteze, a alterat pe alocurea simplitatea textului; a atribuit o poezie anonimă lui Juan de Yepes şi în schimb au fost omise bucăţi, a căror autenticitate e sigură.

ROMAN

Henri Duvernois, *La Brebis galeuse*, Flammarion, Paris, 1921.

Duvernois, romancier realist, a scris „Edgar", roman de un comic, care înduioşează. Ultima sa scriere, „La Brebis galeuse", continuă pe „Edgar". Este un roman de aventuri, în care defilează numeroase figuri din societatea noastră ipocrită, obişnuită să ceară altora să practice virtuţi, pe care ea însăşi nu le practică de loc. M-me Aguilaneuf, fata unui pictor de talent şi dispreţuitor de vulg, e acuzată că a furat un portofoliu. La urmă se vede disculpată şi, după multe peripeţii comice, se mărită cu omul, pe care-l iubeşte.

F. T. Marinetti, *L'alcova d'acciaio*, Milano, Vitagliano, 1921, 380 pag. in 8', Lit. 9.

Marinetti este decanul futuriştilor din Italia. Fernando Palazzi spune despre noua lui scriere: „Cînd am deschis acest volum, am rămas deodată uimit şi m'am frecat la ochi, ca să văd dacă eram treaz cu adevărat. Cum? Aşa dar mai există futurişti? — Nu, nu mai există, dar există F. T. Marinetti, împărat supravieţuitor unui imperiu, care nu mai este... Glasul său e de acuma răguşit şi urletele, care ar trebui să fie sălbatice, îi mor în gît cu o cadenţă melancolică".

John Galsworthy, *La fleur sombre*, traduit de l'anglais par M de Coppet, Calmann Lévy, Paris, 1921.

Primăvara, vara, toamna — cele trei părţi ale operei — sînt etapele vieţii sculptorului englez, Mark Lennan. La început el este un copil spontan şi seducător. Ca adolescent, sufletul lui se deschide iubirii, dar fiindcă cea care îl iubeşte e mai în vîrstă, Mark simte durerea amară a imposibilului. În partea a doua — vara — pasiunea se desvăluie în toată sălbătăcia. Dar ideala figură a Olivei Cramier, adevăratul şi singurul amor al lui Mark, dispare după un epilog. Şi vine toamna: Mark, însurat, în vîrstă de aproape cincizeci de ani, se îndrăgosteşte de o fată tînără... Şi iarăşi se întîlneşte cu imposibilul... Afecţia lui Mark pentru soţia sa devotată îl fereşte de o întreprindere imprudentă şi-l face să fugă pentru totdeauna de „floarea întunecată" — pasiunea.

Ernest Poole, *Der Hafen*, Berlin - Lichtenau, Verlag Gesellschaft u. Erziehung, G. m. b. H., 500 S., 28 M.

Roman socialist eşit din viaţa contimporană şi pe care unii vor să-l compare cu mult discutatul roman al lui Sinclair: „Jimmie Higgins". Dar Higgins, lucrătorul, deşi ştie care-i concepţia socialistă şi pacifistă, şi deşi-i desrădăcinat şi distrus de războiu, rămîne în fond om simplu şi nu pricepe deplin desfăşurarea evenimentelor. Cu totul altfel e eroul din *Hafen*. Acesta e înfăţişat întăiu în mediul de acasă, copil subt ochii mamei. Apoi se evidenţiază educaţia lui socialistă. În sfîrşit vine marele războiu. Eroul din „Hafen" e mai conştient, e pătruns de idealul pacifist: „vom pune capăt războaelor voastre, zice el, izgonind din suflete orice ură în contra semenilor noştri". Sufletul eroului se oţeleşte în portul New-Yorkului, la marginea căruia îşi trăeşte el copilăria.

FILOZOFIE

Charles Andler, *Nietzsche, sa vie et sa pensée*, tome II, La jeunesse de Nietzsche jusqu'à la rupture avec Bayreuth, Calmann Lévy, Paris, 1921.

Din cele şase volume, cîte va număra această lucrare, două au apărut, şi sînt privite ca debutul strălucit al unei monografii erudite. Cu puterea sa de invenţie, cu viziunea poetică, cu imaginaţia şi cu geniul său Nietzsche a deschis cugetării contimporane o cale împărătească. A-l explica, a-l comenta nu înseamnă numai a face accesibil pe unul din cei mai mari scriitori ai secolului al XIX-lea, dar şi a scoate la lumină nişte adînci comori de cugetare.

Michael Wittmann, *Die Ethik des Aristoteles*, in ihrer systematischen Einheit u. in ihrer geschichtlichen Stellung untersucht. Gedruckt mit Unterstützung der Samsonstiftung der Bayer. Akad. der Wiss., Regensburg, Manz, 1920.

Din toate scrierile etice atribuite lui Aristotel numai 'Ηθικὰ Νικομάχεια este a lui. În mare parte celelalte sînt prelucrări străine după conferinţele sale. După Aristotel, virtutea este o μεσότης între extreme, o însuşire durabilă a sufletului. Virtutea are nevoe să fie stimulată prin bunuri materiale — principiu foarte combătut de Stoa şi de cinici. Numai înţeleptul este αὐτάρκης, mulţumit şi nu se căeşte niciodată. Aristotel dispreţueşte pe sclavi — alt principiu combătut de stoici, cinici, apoi de Evrei şi de creştini.

ISTORIE

Henri Berr, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, F. Alcan, Paris, 1921.

Savantul director al revistei „Revue de Synthèse historique" a voit să justifice şi să precizeze în acest volum concepţia sa asupra sintezei în istorie, chestiune tratată şi într'o operă precedentă. A reunit în această carte patru studii.

Primul schiţează portretul unui perfect erudit, Philippe Tamisey de Laroque. Al doilea cuprinde discuţii cu universitarul Louis Halphen, reprezentantul istoriei, care e numai istorie. Al treilea discuţii cu Alexandru Xenopol, cel mai important teoretician al acestei şcoli. Al patrulea e consacrat biografiei şi operei lui Paul Lacombe, teoreticianul istoriei-ştiinţă, care a murit acum trei ani şi a cărui idei se apropie de ale lui Henri Berr. Studiul acestor cazuri individuale, dar tipice, aduce o lumină vie în discuţia teoriilor abstracte.

L. Arrigon, *La jeune captive: Aimée de Coigny, duchesse de Fleury et la société de son temps* (1769 – 1820), un vol. in 8, Lemerre, Paris, 1921.

Biografia eroinei lui Chénier tentează pe un istoric. În memoriile timpului şi în depozitele archivelor Arrigon a găsit documente, pe baza cărora a putut lumina caracterul şi reconstitui viaţa eroinei — viaţă agitată, tumultoasă, bogată în aventuri amoroase, contrastînd în chip curios cu farmecul melancolic al versurilor celebre, prin care André Chénier a făcut nemuritoare pe tînăra prizonieră din St. Lazare.

Această carte e o interesantă contribuţie la istoria anecdotică şi morală a societăţii franceze dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Angelo Gatti, *Uomini e folle di guerra*, Milano, Treves, 1921, 303 pag. in 8 gr., Lit. 20.

O serie de „încercări" asupra oamenilor şi mulţimilor din timpul războaelor mai vechi şi al celui recent. Cartea va ocupa un loc de frunte printre studiile istorice europene, căci are şi evidente calităţi artistice, din punctul de vedere al talentului de prozator narativ şi evocator, pe care-l dovedeşte cu prisosinţă Gatti.

Cele mai reuşite părţi ale cărţii sînt: Invaziunea austriacă în Trentino (1916); portretul plin de humor al lui Cavour, ministru de războiu, şi mai ales acela al lui Napoleon I-iu. Cu această ocazie Gatti expune o concepţie cu totul originală: după el, adevărata artă a războiului e mai aproape de artă şi de poezie de cît s'ar părea, şi de aceia Napoleon ar fi fost un mare poet al omenirii, de s'ar fi decis să mînuiască pana în loc de spadă...

Arthur Stein, *Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia*, hrsg. vom Bosnisch - hercegovinischen Landesmuseum in Serajevo, Serajevo, 1920, 139 S.

Autorul a străbătut Bulgaria prin anii 1898, însărcinat de comisiunea balcanică a Academiei vieneze, ca să adune inscripţii. Contribuţiile lui Stein au servit la publicaţia lui Ernst Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, 1906. Stein a mai strîns însă material şi a construit istoria Traciei, ocupîndu-se de administraţia ei până la Diocleţian, cînd între reformele acestuia a intrat şi împărţirea imperiului în provincii noi. Stein vorbeşte despre procuratorii financiari, despre Chersones şi Helespont, despre rangul, poziţia, cariera şi patria guvernatorilor din Tracia, despre metropola şi reşedinţa guvernatorului, despre puterea armată în Tracia, şi despre chestiuni de limbă.

FILOLOGIE

Tacite, *Histoires*, Tome I (Livres I. P. II), texte établi et traduit par M. Goelzer, professeur à la faculté des Lettres de Paris, 16 fr.; tome II (Livres IV et V), 10 fr., Collection française complète d'auteurs grecs et latins, société d'édition „Les Belles Lettres", Paris, 1921.

A început a fi cetit cu zel odată cu sec. IV d. Chr. Admirat de Ammianus apoi de creștini ca Sulpicius Severus și Orosius, este în sfîrșit gustat subt Carolingieni.

Din cele 14 ori 12 cărți (14, dacă presupui 16 de Anale și 12, dacă socotești 18) s'au păstrat numai I—IV, V pe jumătate. Edițiî: K. Heraeus, 1904; Valmaggi, 1891 - 1906; Fisher, 1910. Se laudă aplicația lui Tacit către psihologie, însă îi lipsesc însușirile de istoric, nu studiază documentele cum trebue, n'are nici cunoștinți de geografie și cronologie. (Leo, Tacitus, 1896; Bruns, Die Persönlichkeit in der Geschichtschreibung der Alten, 1898; Boissier, Tacite, 1912). Pentru stilul lui Tacit, vezi: Gantrelle, Grammaire et style de Tacite 1903; Léopold, Etudes sur la langue de Tacite, 1900.

T. Scheil, membre de l'Institut, Directeur à l'Ecole des Haues Etudes, *Recueil de lois assyriennes*, Lib. Geuthner, Paris, 1921.

Cea dintăi descifrare a inscripțiilor din săpăturile germane dela Assur, azi Qalat Chergat. Poate cea mai importantă descoperire în materie de legislație antică, dela descoperirea codului lui Hammurabi în 1901—1902. Dreptul civil joacă rol mai puțin. Dese de tot sînt amenzile. Pedepsele sînt de multe ori drastice: o mică clintire de hotar — îți tae degetul, și-ți aduce ca răsplată o sută de bastoane și o lună de corvoadă la rege. Adulterul pune pe femee și complice la dispoziția bărbatului, care îi poate chiar omorî.

H. J. Edwards, *Caesar, The Gallic War*, with an english Translation, The University Press, Cambridge, 1920.

Cuprinde viața lui Cesar. După o scurtă privire asupra celor opt cărți de comentarii, urmează un studiu asupra lui ca general și om de stat, o expunere asupra compoziției comentariilor și asupra manuscriselor.

Apoi două suplimente cu indice—și traducerea. Cine studiază însă „de bello gallico" nu poate trece cu vederea lucrările de erudiție germană (Ebert, Ueber die Entstehung von Caesars de bello gallico, Diss., Erlangen 1909) și informațiile asupra literaturii militare și istorice pentru Comentariile lui Cesar, la Schanz, I, 2. 232 și urm.

Wilamowitz-Moellendorff, *Griechisho Verskunst*, XII—631 S., Weidmann, Berlin, 1921, gr. 8, 80 M.

O expunere completă a metricei grecești. Pentru înțelegerea atitor chestiuni din știința versului antic, e nevoe de o privire generală asupra construcției strofelor și perioadelor. Fără aceasta nu-i sigură nici critica de text.

După patru capitole introductive, urmează trei studii mai de seamă asupra faleciului, a versurilor iambice din tragedii și asupra dimetrului choriambic. In supliment, se analizează construcția strofei pe temeiul cîntecelor, incepînd dela Pindar pănăla Mesomedes.

Menandros, *Das Schiedsgericht*, Komödie in fünf Akten, verdeutscht von Alfred Körte, ergänzt von Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Inselbücherei, Berlin, 1921.

Cel mai mare autor de comedii după Aristofanes, cu care adesea ori este chiar comparat. Născut pela 343—342 a. Chr., a fost contimporan cu Epicur. In Roma l-a incetățenit Plaut și mai cu seamă Terențiu. Tot ce s'a păstrat dela Menandros a fost editat de Sudhaus (Lietzmann, editio minor, 1909) și Körte (Menandrea, ed. maior, 1912). Noii papiri, descoperiți în Egipet acum 15 ani, deși sînt incompleți, i au scos personalitatea și mai în relief. Körte s'a pus acum în legătură cu Bronikowski și a prelucrat pentru scenă piesa lui Menandros cea mai bine păstrată: Ἐπιτρέποντες. Inceputul și sfîrșitul e întregit, dar așa că nu strică deloc impresia întregului.

BIBLIOGRAFIE

Jean Bart (Eugeniu P. Botez), *Datorii Uitate*, Edit. „Viața Romînească", 1921, Iaș, Prețul 12 lei.

I. Al. Brătescu-Voinești, D. D. Patrașcanu, G. A. Dima, Dr. Lupuș și **V. Stroescu,** Carte de cetire pentru cl. II, III și IV primare urbane și diviziile rurale. Edit. „Viața Romînească", București.

D. D. Patrascanu, Petra Petrescu, Ilie Lupu și **I. Babia,** Exerciții de Compunere și gramatică pentru cl, III și IV primare urbane și diviziile rurale, Edit. „Viața Romînească", București.

Dr. Ioan Costinescu și **Dr. Alex. Comăniță,** *Pentru copiii noștri cînd sînt de op'sprezece ani*, Imprimeriile „Independenței", 1921, București.

C. Ardeleanu, *Rochia albă*, Edit. „Casa Școalelor", 1921, București, Prețul 12 lei.

Ing. I. Andreescu-Cale, *Expunere asupra chestiunii sociale și legislației muncitorești*, „Viața Romînească", 921, Iași.

Virgil N. Madgearu, *Țărănismul*, Tip. „Reforma Socială", 1921, București, Prețul 5 lei.

N. Iorga, *Tudor Vladimirescu* (Dramă în cinci acte), Edit. „Ramuri", 1921, Craiova, Prețul 12 lei.

Virgil Procopiescu, *Spicuri psihologice* (Fascicola IV). Edit. „Ramuri", 1921, Craiova, Prețul 13 lei.

Piu. Șerban, *Curgînd Clepsydra*, Imp. v. Polgar de Timișoara, 1921, Paris.

Alex. Lepădatu, *Nouă împrejurări de desvoltare a istografiei naționale*, Inst. de Arte Grafice „Ardealul", 1921, Cluj.

C. Ionescu-Olt, *Partidul țărănesc și lupta de clasă*, Tipografia „Profesională", 1921, București.

N. A. Bogdan, *Dovezi noă re'ative la originea numelui Orașului „Iași"*, Tip. „Lumina Moldovei", 1921, Iași.

Statistica învățămîntului public și particular din Romînia (Vechiul Regat) pe anul școlar 1918—19.9, Tip. F. Göbl fii, București, 1921.

M. Biciulescu și **I. V. Tasu.** *„Vrei să citești"*, Abecedar, partea I, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul lei 2.75.

M. Biciulescu și **I. V. Tasu,** „Aliceva", carte de cetire pentru clasa II urbană, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 11.

D. Broșteanu, G Nicolau și **Ionescu** C.-Lung, *Carte de Cetire* pentru clasa II primară urbană, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 8.50.

I. Ghiață. Fl. Cristescu și **I. G. Bratu,** *Carte de cetire* pentru clasa II urbană, Edit. „Cartea Romînească", 4921, lei 8.50.

I. G. Bratu și **Ivanovici,** *Gramatică* pentru clasa III urbană, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 4.25.

Idem, pentru clasa III urbană. Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 5.25

I. G. Bratu și **St. Caracudovici,** *Geografia Romîniei* pen-

tru clasa III urbană și Divizia III rurală, (Anul I), Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 6.

M. Biciulescu, *Aritmetica în imagini*, pentru cl. I urb. și Div. I rurală, Edit „Cartea Romînească", 192 , lei 4.

Ana Beșevschi, *Curs de limba germană*, pentru clasa VIII liceală și secundară, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 19.

G. Dragu, *Instrucție civică, drept uzual și economia politică*, pentru cl. IV secundară, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 14.

O. Tafrali, *Istoria evului antic*, cl. I-a secundară, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 13.75.

O. Tafrali, *Istoria evului antic*, cl. V-a secundară, Edit. „Cartea Romînească", lei 20.50

I. Rădulescu Pogoneanu, *Carte de limba franceză*, pentru clasa VIII, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 17.50.

N. Șt. Brăcleșeanu, *Noțiuni de Fizică*, de cl. III-a secundară de fete, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 14.

Gr. Mihail Posluşnicu, *Chrestomația muzicală*, pentru clasa V-a, Edit. „Cartea Romînească", 1921, lei 9.40.

Anuarul Societății literare „Gr. Alexandrescu", „Tiparul Putnei" S. A., 1921, Focșani, Prețul 10 lei.

Dumineca poporului, No. 22, 6 Noembre, București, Abonament anual 25 lei pe an.

Pandectele Romîne, Caetul I, 1921, București, Prețul 40 lei.

Notar und Gesellschaft, Oktober, Berlin, Abonament anual 20 mărci.

Naphelet, November.

Transilvania, Septembre, Iulie August, Sibiu, Prețul unui număr 10 lei.

Romînia Militară, Iulie–August, București.

Vocea Romîniei, August–Septembre, București, Abonament anual 500 lei.

Analele Dobrogei, Iulie–Septembre, Constanța.

Biblioteca Copiilor și a Tinerimii, 15 Octombre, Chișinău, Prețul 2 lei.

Lamura, No. 12, Septembre, București. Prețul 5 lei.

Săgetătorul, No. 5, 29 Octombre. București, Prețul 2 lei.

Cîmpul, No. 19, 1 Octombre, București, Abonament anual 35 lei.

Ilustrația, No. 6, Septembre, București, Prețul 25 lei.

Ideea, No. 4, Octombre, București, Prețul 2 lei.

Romania, No. 17–18, Settembre, Roma, Numero separato: centisimi quaranta.

Brazde adînci, No. 5, 15 Octombre, București, Prețul 2.50 lei.

Cele trei Crișuri, No. 17, 15 Octombre, Oradea-Mare, Prețul 3.50 lei.

Orizontul, No. 39, 27 Octombre, București, Prețul 2 lei.

Revista Moldovei, No. 6, 1 Octombre Botoșani, Prețul 5 lei.

Annales des Mines, No. 8–9, Août-Septembre, Bucarest, Prețul 100 lei.

Foaia Tinerimii, No. 16, 1 Noembre, București, Prețul 2 lei.

Sburătorul Literar, No. 7, 29 Octombre, București, Prețul 2 lei.

Lupta economică, No. 4, 30 Octombre, București.

Ideea Europeană, No. 78, 23–30 Octombre, București, Prețul 2 lei.

Revista Sănătății, No. 7, Octombre, Cluj, Prețul 5 lei.

Pentru inima copiilor, Mai, Iunie și Iulie. R.-Vîlcea, Pr. 12 lei.

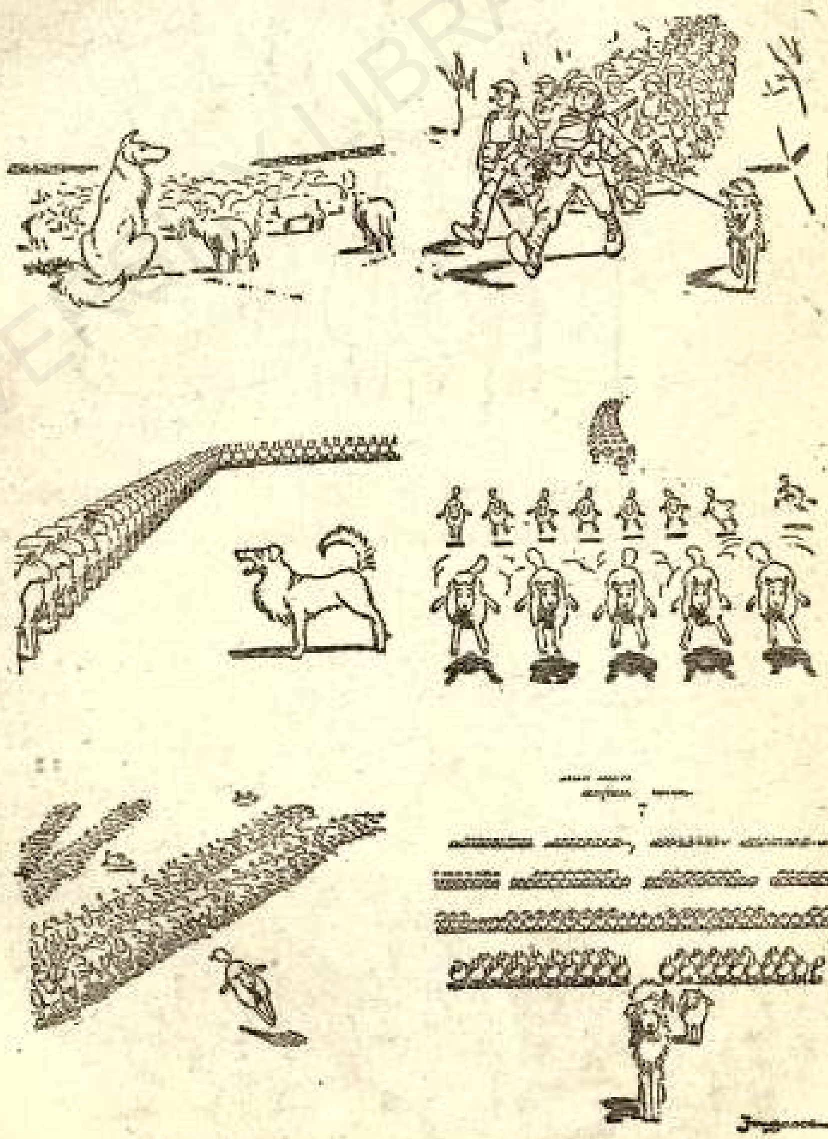

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Jock cinele de stînă

Jock cinele de stînă...

...ajun
ne de b
on in ti
războiu

Acuma el...

...s'a r
tors...

...iarăși cu oile.

(*Punch*)

Îmbogăţita de războiu

— Aţi făcut o escursie în Orient? O, splendid! Desigur, aţi fost şi în Stambul!

— Nu! Am fost ără numai la Constantinopol!...

(Fliegende Blätter)

O doamnă (către un jucător de tennis):—Îmi pare rău că te supăr, dar aşi vedea mai bine, dacă te-ai aşeza jos.

Braconier prins cu vînat nepermis

— Legea 'i lege! Trebue să-ţi fac proces-verbal şi să-ţi confisc arma...

(Le Rire)

Un prost:— Scuză-mă doamnă, văzînd că pictaţi biserica, am socotit că e bine să vă spun că ceasul merge cu zece minute înainte!

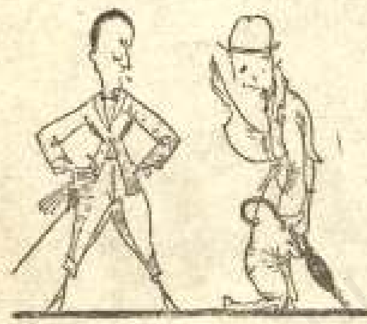
(Punch)

Copiii de azi (Citind poveştile fraţilor Grimm)

— Par să fie nostime de tot – însă aşa de asexuale...
(Simplicissimus)

Speculantul

— Ce-i asta pe tine, mă?...
— Sss!... mai încet!... Merg la percepţie, pentru declararea averii...
(Simplicissimus)

— Ascultă, ştii că mă retrag cilva ani din afaceri...
— Ştiu, ai mai spus-o şi altădată.
— Da, însă de rîndul ăsta o spune şi tribunalul...
(Simplicissimus)

1921 Anul XIII. Decembrie, No. 12.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICA

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri 12

1921

VIAŢA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.–Abonamentul în ţară un an 150 lei; jumătate de an 75 lei. Numărul 14 lei.–Pentru străinătate: un an 200 lei; jumătate de an 100 lei.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an	300 lei
Pentru particulari:	
Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 „
Un număr	14 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	200 lei
Pe jumătate an	100 „
Un număr	20 „

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia.

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 12 lei anual costul recomandărei.

Intr'o Temniţă

Zorii se ridicau posomoriţi.

O lumină turbure se strecura prin geamul strîmt, răspîndindu-se în celula în care erau închişi Petru şi Nataşa. Zidurile, podeaua, singurul scaun, cele două saltele, se înfiripau sfios din noapte, reluînd cenuşiul sarbăd pe care aveau să-l păstreze de-alungul zilei. Petru dormea: chipul său—odinioară frumos şi vioiu—căpătase deopotrivă cu cele împrejmuitoare, o înfăţişare sură, de colb şi de desnădejde.

Pe celălalt culcuş—alăturat zidului din faţă—Nataşa şedea ghemuită subt învelitoarea trasă până pe bărbie. Avea ochii închişi; totuşi pleoapele ei cu gene lungi, tremurau: trezită de curînd, se străduia să mai rătăcească pe fruntaria şovăelnică a somnului... Ocolea clipa în care viziunea realităţii avea s'o doboare.

...Deodată, în apropierea închisorii, răsunară focuri de puşcă: cei osîndiţi la moarte erau împuşcaţi, în Valea Sălciilor.

Petru, deşteptat pe apucate, sări răstindu-se; apoi încremeni în mijlocul celulei, privind ruşinat chipul înveselit al Nataşei.

— Credeam că sînt pe front!...

Intinsă pe saltea, Nataşa rîdea printre inelele roşcate ale părului ei despletit.

Frumuseţa ei, pe care nici spaima, nici nevoile nu o putuseră birui, uimea pe Petru în toate dimineţile, ca o minune.

Petru era văr cu bărbatul Nataşei. O statornică prietinie îl lega de această fiinţă a cărei sinceritate şi voioşie erau înviorătoare ca o mireasmă sălbatecă.

Fuseseră arestaţi de bolşevici, odată cu mai mulţi prietini: de atunci lîncezeau în temniţă.

Atît prelungirea neobişnuită a întemniţării cît şi oarecare îmbunare a traiului lor de-acolo, le deşteptase credinţa în vre-o proteguire ocultă.

De mai bine de o lună trăiau laolaltă, într'o celulă. Na-

taşa era frumoasă, şi lui Petru îi plăceau femeile: totuşi nici-o ispită nu-l iscodise.

Fiinţa Nataşei răspîndea atîta neprihănire, atîta vrednicie, încît tovărăşia ei numai, înseninà şi îmbărbăta ca o binecuvîntare.

Petru o privea: pe jumătate ridicată, cerca să-şi pieptene părul. Buclele-i cădeau pe umeri, cu mlădioase întortochieri, ca un mănunchiu de şerpi mătăsoşi. Pieptenul plesni:

— S'a mai dus un dinte... Petru, ajutor!...

Petru îi culese părul lung, şi dibaciu, descurcă greul fuior.

— Dacă mai apucăm vremurile bune, vei veni în fiecare dimineaţă, pe la mine, să mă pieptini.

— Vei avea pe Vasili!

Nataşa oftă: oare unde era Vasili, bărbatul ei?... Căzuse prizonier la Austrieci, acum şase luni. Cel puţin—gîndi Nataşa – viaţa lui era la adăpost... pecînd în Rusia...

Cineva bătu la uşă şi, fără să mai aştepte răspuns, intră. Era paznicul, un moşneag şchiop şi scund.

— Veţi fi judecaţi astăzi.

Nataşa tresări, gemînd înăbuşit.

— Şi prietinii noştri? întrebă Petru.

— Toţi.

Simţind că turburarea îi gîtuia glasul, Petru tăcu; această slăbiciune îl umilea.

Paznicul eşi.

...Uitarea lor în temniţă, de până atunci, încolţise în ei o nădejde nesăbuită. Acum erau nimiciţi de apropierea judecăţii. Li se părea că sînt împinşi cu brutalitate, spre o prăpastie.

Petru simţea un junghiu în dreptul inimii, înteţit de cîte ori se gîndea la moarte. Voi să-şi vie în fire; se sculă.

Chiar atunci intrară ca de-obiceiu, prietinii lor, Vania şi Alioşa. Petru văzu de pe feţele lor, că ştiau...

*

Erau ceasurile 11. Vania se lungise pe salteaua lui Petru: bolnav mai demult, în dimineaţa aceia îl scuturau frigurile; se trudea, adunîndu-şi toate puterile, să înţeleagă planul de apărare orînduit de Petru, pentru ultima oară; dar, pe nesimţite, frigurile îl tîrau departe, ca o goană de ape: glasurile din preajma lui, se împînzeau, se răzleţeau, se mistuiau; şi cădea învins de moleşeli ademenitoare.

— N'au nici-o dovadă hotărîtoare împotriva noastră, lămurea Petru; dar trebue ca spusele noastre să se potrivească întocmai: Cea mai neînsemnată neîndemînare, o şovăire numai... şi ne *ducem* în Valea Sălciilor... Desigur, vor tăbărî cu toţii, pe Alioşa, care-i un copil.

Alioşa îşi înălţă capul, tremurînd, gata să izbucnească: cea mai mică aluzie la vrîsta lui, îl scotea din sărite.

— In faţa tribunalului, îi spuse Petru, vei răspunde scurt de tot. Eu le voiu ţine piept... eu şi cu Vania.

Intorcîndu-se cătră Vania îşi dădu seamă, îngrozit, că nu-l asculta.

Bolnavul încremenise pe saltea, cu ochii căscaţi, cu privirea pironită pe uşă.

— Vania!

— ...Ce-i?

Vania cunoştea însemnătatea acestor clipe, dar vitalitatea lui era aşa de micşorată încît tragica ameninţare nu-l mai spăimînta. Să trăeşti! Să mori! Cuvinte care nu mai aveau nici un răsunet în organismul lui secătuit.

Petru făcu un gest de aprigă desnădejde: ce putea cere acestui om cu chip de ceară, topit de boală?

Işi încleştă pumnii, strigînd cu mînie: „Trebue!"

— Nataşa, vin'aici. Şi tu Alioşa! Vania, eşti bolnav, suferi. Te rugăm, te conjurăm... fă o supremă încordare... ascultă. Trebue să-ţi împlînţi în minte, vorbele pe care le vei spune îndată...

*

Ceasurile trecură chinuitoare.

Pe coridoare răsunau paşi: prizonieri mînaţi la judecată. De ce nu-i chema odată! Iar vor fi uitaţi? Aşteptarea aceasta le zdrelea nervii, îi istovea! Decît această caznă, clipă cu clipă, mai bine să îndure judecata temută, tribunalul cîinos: mai bine!

Dar plînsul destrămat prin coridoare, al unei femei osîndite pesemne, îi cutremură de groaza morţii!

...Paznicul se ivi în prag:

— Vania Sadov... Alioşa Mareschi; ceilalţi să-şi aştepte rîndul.

Eşi urmat de cei chemaţi.

...Nataşa îşi simţea bătăile inimii, din ce în ce mai desfrînate, mai nebune.

Ziua se stingea.

Era cătră sfîrşitul lui Martie; prin micul geam zăbrelit, un ochiu limpede de cer primăvăratec, se înopta.

...Uşa se deschise.

Mai întîiu intră Vania; Alioşa, cu o înfăţişare buimacă, se prăbuşi pe scaun.

Nici unul din ei nu cuteza să răspundă întrebării mute.

Vania, după un răstimp de tăcere, răspică anevoe:

— Sîntem... condamnaţi... la moarte.

Mai mult nu putea spune.

Petru se clătinase; dar deodată, cu o pornire înfrigurată, apucă pe Nataşa de mînă, o tîrî într'un ungher: acolo, cu glas dîrz, îndărătnic, născoci alt plan de apărare. Femeia îl îngîna,

gingăvind, sclcind cuvintele, ca un copil care şi-a pierdut minţile înţelegind că nu mai are răgaz să-şi înveţe lecţia.

In aiureala lor, vorbeau aşa de tare, încît paznicii de prin coridor i-ar fi putut auzi. Zărind în treacăt pe Alioşa care plingea, îşi potoliră glasurile de-odată ca în preajma unui mort.

...Le venise rîndul; paznicul îi chema la judecată.

Petru eşi îndemnînd cu încetul pe Nataşa care înainta ţapănă, c'un aer de somnambulă...

— La cite ceasuri? întrebă Alioşa.

— In zori.

Vania încercă să mai adauge ceva, dar îşi simţi iar fălcile încleştate pe vorbele zădarnice.

O înţepeneală poruncitoare le turna pe umeri, împovărătoare zeghi de piatră.

Doar ochii mai trăiau pe chipurile lor părăginite, privind setoşi, jocul luminilor vinete pe zidul prins de înserare.

* * *

Despărţindu-se, nu-şi luaseră rămas bun, unii dela alţii: adouazi, de dimineaţă, aveau să meargă împreună spre Valea Sălciilor.

De cîteva clipe, Petru şi Nataşa erau singuri în celula lor. Petru şedea pe scaun, cu capul sprijinit în mîini; Nataşa se ghemuise pe saltea: tăceau.

Uneori, Petru îşi înălţa capul, tresărind caşicum cineva din spate, l-ar fi atins pe umăr: *Gîndul.*

Deodată, răsună un nume ţipat ascuţit: „Vasili". Şi Nataşa gîfîia, hohotind de plîns:

— Să nu-l mai văd niciodată, niciodată! Tu eşti vărul lui, prietinul lui; pentru mine... e tot. El m'a învăţat să iubesc... Era bărbatul meu, tovarăşul meu, — stăpînul...

— Crezi tu că mă va uita? întrebă Nataşa cu glas chinuit. Nu vreau să se căsătorească, să iubească pe o alta!

Se înserase; erau despărţiţi de întuneric.

Petru cercă să se gîndească la Vasili, prietinul lui cel mai de aproape.

— Să te uite, Nataşa! Nu erai tu pentru el, mai presus de toate!

Petru simţea că nu împărtăşeşte durerea Nataşei, dar încordarea de-a-i putea vorbi, de-a o alina, îl ocrotea de gîndul morţii.

— Mi-aduc aminte, începu Petru pripind vorbele, — de seara din ajunul plecării tale... Balul dela Woniev. Privirea lui te urmărea pretutindeni; erai atît de frumoasă în seara aceia! Aveai o rochie albă, uşoară... In salonaşul din stînga, la adăpost de ceilalţi, ţi-ai despletit părul şi ai jucat numai pentru noi...

— Mi-amintesc: Vasili cînta din balalaică, şi eu dănţuiam ca o nebună.

— Niciodată n'ai jucat aşa de bine... Te văd răzleţindu-ţi silueta albă, prin odae; braţele tale aveau zvîcniri furtunatece de pescăruş, pe un val de spumă.

— Ce frumoasă eram atunci!...

Nataşa tresări, cu ochii măriţi de groază: Sunete înăbuşite, grave, se răspîndeau prin temniţă, prelung...

Bătea orologiul; simţiră iarăşi *gîndul.*

— Auzi? îngăimă femeia... mîni...

Nu-şi sfîrşi fraza, dar amîndoi gîndeau că mîni... Gîndul răzbea, strivind nervii, în trupurile lor care nu vroiau să creadă că vor pieri.

Vedeau Valea Sălciilor, de-atîtea ori privită de ei din curtea închisorii: o adîncitură mai mohorîtă decît mlaştinile cîmpiei, din care răsăreau stîlpii de execuţie. La rîndul lor vor fi duşi acolo, legaţi, ochiţi...

Trei salve, gîndi Nataşa. Pieptul meu, chipul, tot... tot: şi îşi pipăi trupul, cu mişcări copilăroase de ocrotire.

— Petru! Nu mai pot suferi! Nu mai pot!... De ce nu ne ucid chiar acum?

Căzu în genunchi, crispîndu-şi mînile pe braţul bărbatului.

— Petru! Ascultă Petru! Omoară-mă!

Petru respira din greu; îl înfricoşa nebunia femeii.

Ceva luminos şi blînd, statornicit între ei acum cîteva clipe, plecase: ce?... A! balul... trecutul...

— Nataşa — începu Petru cu glas dojenitor şi rugător totodată — îţi mai aminteşti serile pe care le-am petrecut la voi la ţară? De obiceiu, făceam muzică, — şi tu visai să ajungi cîntăreaţă vestită, — aşa cum visează mai toate fetele.

— In fiecare sară, în salonul cel mare, tu cîntai; Vasili şi cu mine te acompaniam. Mai era un moşier bătrîn, îndrăgostit de tine: vroia să-ţi ceară mîna.. Il chema Relscov...

— Relschi, — îndreptă Nataşa, maşinal.

— Da, Relschi... In fiecare zi îţi aducea bomboane şi flori... Nu băgase de samă că rîdeam de el!...

Petru vorbea, vorbea... Nataşa îl asculta, supusă. Uneori cîte-un suspin îi ridica pieptul, asemeni copiilor care adorm după ce-au plîns mult...

Se adăposteau în trecut, în primitorul cămin al amintirilor: acolo deschideau geamuri, larg, — să mai vadă şi să mai simtă surîsul dimineţilor şi al zorilor tinereţii lor.

Deodată Petru amuţi. Bătăile orologiului veneau din nou, tiritoare, străbăteau zidurile celulelor, vibrînd în jurul osîndiţilor: trecuse o oră.

Nataşa sărise în picioare; acum, dreaptă, neclintită, spunea vorbe fără şir:

— Auzi?... Vine!... E lîngă noi, aici... O să ne acopere... Pămînt!... Noapte... Pentru totdeauna.

Glasul acesta aspru, frînt, îl îngrozea pe Petru.

Inebunise oare, Natașa? Dar el!? Băgă de samă că tremura din creștet până'n tălpi, așa de tare, încît scaunul de subt el, se cutremura scîrțîind.

Se sculă; căută chibriturile.

Lumina slabă a luminării însufleți umbrele, stîrnind prin lucruri o viață tremurătoare, larvară, mai înfricoșătoare decît întunericul; și, luminarea se stinse din senin. Petru se aplecă, voi să o aprindă din nou,... dar se opri: se răspîndise în el, deodată, o bucurie ciudată, o îmbătare... Se ridică. De sus, prin geamul deschis asupra nopții, un parfum proaspăt, abia lămurit, ajungea până la ei.

Natașa tăcuse.

— Simți? murmură ea după cîteva clipe.

— E un miros de floare, răspunse Petru.

— Liliac... Așa-i de bun... așa-i de bun!... Desigur c'a înflorit în astăseară. Știi: în fața celulei noastre, crește un liliac. Privește: capătul unei crengi e aproape de fereastră!

Prin zăbrelele înstelate, se zărea conturul unei crengi, și nedeslușit, pata albăstrie a florilor.

Natașa închise ochii; respiră adînc.

— Petru... Primăvara... Miroase a primăvară... Aerul e așa de călduț... Trebue să fie așa de bine, așa de bine, afară... Copiii se joacă pe străzi, în fața caselor. In grădini, pe bănci, zăbovesc părechi... Acolo-i viața, fericirea... Să mori! De ce să mori? Războiul... ce nerozie!

Pe Petru îl năpădea o amețitoare poftă de viață.

„Să fii afară, să trăești!... Să te îmbeți de primăvară... să te bucuri de tinerețea simțurilor... o noapte măcar... cea din urmă noapte..."

— Petru! Vreau floarea de liliac; dă-mi-o, Petru!

Natașa întinse mîna spre pata albăstrie: pentru ei Chipul Vieții.

— Nu pot ajunge așa de sus... Te voiu ridica pe tine, Natașa!

O luă în brațe, înălțînd-o spre geam. Natașa își strecură mîna prin zăbrele, căutînd să prindă capătul crengii; întinse brațul cît putu de tare: degetele ei doritoare, neputînd să cuprindă florile, se zbăteau, cercînd parcă să induplece creanga să se apropie...

Trupul Natașei, zvîcnea în brațele lui Petru.

— Nu pot! E prea departe!

Petru o coborî jos, dar nu-i dădu drumul...

Bătaia orologiului zvoni iară.

Natașa își încleștă mînile pe brațele care-o încolăceau. Și deodată, își simți buzele scurmate de o sărutare adîncă, sălbatecă. Se zmulse din strînsoare, țipînd:

— Petru, ești nebun!

Dar Petru, fără s'o audă, întindea brațele spre ea:

— Vino... vino...

— Petru! Deșteaptă-te: e mîrșav!

— Natașa... e ultima noapte... mai putem zmulge o bucurie vieții... din trupurile noastre... Vino...

— Nu.

— Peste cîteva ceasuri vom fi praf, Natașa! Trupurile noastre, înainte de-a amuți pe vecie mai pot căuta bucuria. Adineaori, te-am simțit înfiorată lîngă mine.

— Nu, nu,—repeta femeia: se rezemase de zid, încordată. Privirea bărbatului îi înlănțuise privirea, i-o biruise.

...Petru se apropie de ea, vrînd s'o cuprindă.

— Vasili!

Strigase numele bărbatului ei, cu desnădejde.

După o scurtă șovăire, Petru spuse:

— Vasili e pe alt tărîm. El e viu! Noi,—noi sîntem umbre...

— Mi-e drag! Il iubesc!

— El e viu: cei vii nu se uită în morminte!

Incercuită de brațele lui Petru, Natașa mai avu o mișcare de răzvrătire; pieptenul i se desprinse; și părul ei slobod, se risipi molatec și supus pe brațele bărbatului.

Theodor Scorțescu

Munţii

—

Lui Tudor Vianu

Poemă colosală de granit!
Ce doruri, ce ispite te-au gonit
Din inima pămîntului—spre cer,
De stai în faţa marelui mister,
Ca visurile lui încremenite
Ce-aşteaptă 'n veci să fie împlinite?

Din care nepătrunsă adîncime
Să vă 'nălţaţi la stele-aţi îndrăznit?
Cum aţi uitat întreaga 'ntunecime
Şi tot noroiul care v'a dospit,—
Încît senini şi-atîta de curaţi,
De mii de veacuri, zările veghiaţi?

Apostoli ai planetei chinuite!
Voi ce veniţi din lumi necunoscute,
Cu frunţile 'ndărătnice, muncite
De tainele prăpăstiilor mute,—
Ce cuvîntări aprinse şi bogate
Ţin literele voastre de granit
Pe marea lor tăcere profilate?
La ce visează piscul părăsit
În orbitoarea lui eternitate?

O, stîncă!
Simţindu-ţi veşnicia 'n care taci,
Noi ne vedem atîta de săraci
Cu dorurile noastre sbuciumate

Că, pismuind a ta seninătate,
Noi ne trudim spre tine, ne urcăm,
Cu paşii noştri duri, s'o întinăm.
Îndurerată stîncă, tu ne vezi
Batjocorind eternele-ţi zăpezi.
Atunci în slava ta, adînc rănită,
Tu gemi ca o regină pîngărită
De-un sclav—şi te întuneci şi te zbaţi
Subt greii noştri paşi descătuşaţi,
Căci ştii: pe drumul care-l mergem noi
Vor răsări doar pete de noroi.

II

O, munte: gînd statornic al naturii!
Tu ştii povestea ei şi-a creaturii,
Şi rugăciunea lor,—doar tu o ştii;
Pe tine firea te-a ales, să fii
Mărturisirea ei, să urci mereu,
Să urci spre Dumnezeu,
Să-i spui, să-i plîngi, să-i gemi într'una Lui
Durerile pămîntului.

Şi vrei, o, munte răzvrătit,
S'ajungi la El cu inima curată,
Că 'n drum te dărueşti necontenit?
Priveşte-ţi valea ta îmbelşugată:
Aici ai fi atît de fericit!
Împărăţiei tale neînvinse
Se 'nchină toate lumile, smerit.
Pe vastul tău domeniu neclintit,
Ca mii şi mii de candele aprinse
Pe un altar universal,—cuprinzi
Înşiruirea mîndră de palate
Pe coastele-ţi auguste şi bogate,
Resfrînte 'n ale apelor oglinzi.
Mulţimi de pretutindeni vin la tine
Şi pe pămîntul tău înţelenit,
Ca mii şi mii de vrednice albine,
Muncesc şi ostenesc necontenit.
Pe piept porţi sondele nenumărate,
Eternele-ţi amante fermecate
Ce-şi caută spre inima-ţi o cale
Şi gîfîie, şi gem de voluptate
De caldul rod al sucurilor tale.
Ai legiuni de oameni ce coboară
În fundurile tale 'ntunecate,
Îi vezi, cu mîni fierbinţi de rugăciuni,
Cum scot a diamantelor comoară

Şi blocurile negre de cărbuni.
In orice loc viaţa 'nvăpăiată
La umbra ta găseşte noi izvoare,
Stejarii-ţi murmură nemuritoare
Cîntări de tinereţe 'mbelşugată.

O simfonie de miresme şi culori
Desmiardă 'ntinderile-ţi roditoare,
Cunoşti extazul marilor fiori,
Şi fericirea ta ne 'ncăpătoare
Aleargă şi se 'mprăştie în zare...

Dar într'o noapte cerul instelat
Sporeşte 'n sufletu-ţi un tainic vis—
Adus din primul lumilor abis.
Trezit de dorul lui nemăsurat
Tu vrei albastrul zărilor eter,
Săruţi prelung pămîntu 'nfiorat
Şi 'ncepi ascensiunea ta—spre cer.

Iţi laşi în urmă 'ntreaga 'mpărăţie
Şi tot belşugul ce l-ai adunat,
Te 'mparţi mereu la toţi cu dărnicie,
Laşi trupul jos, rănit şi ferecat,
Şi urci,—şi nu-ţi întorci privirea înapoi,
Şi nu cunoşti decît o bucurie:
Să urci, să uiţi al văilor noroi.

Tu nu cunoşti o clipă de popas,
Te opinteşti la fiecare pas
Şi urci mereu, şi iar te dărueşti:
Grădini şi vii, cîmpii îmbelşugate
Şi toate florile le risipeşti
Peste-a vieţii grea singurătate.
Cu fruntea spre al stelelor alai
Iţi rupi apoi arterele şi-ţi dai
Din trupul tău zdrobit, dar răbdător,
Tot sîngele ce stinge setea lor...

Cînd marea-ţi pismueşte-adeseori
Suişul tău, şi 'n calea ta asmute
Furtunile şi ploile-i temute,
Şi viscolele reci,—tu te 'nfiori,
Dar nu te-opreşti din mersul tău fierbinte,—
Ci lupţi mereu mai dîrz şi mai aprins,
Rupi lanţurile 'n care eşti încins
Şi te desbraci de scumpele vestminte

A brazilor păduri nemăsurate,
Le-arunci în văile înspăimîntate
Şi, biruind, urci drumul tău—'nainte.

Cînd hăurile tale cîte-odată
Te strigă, să te 'ntorci din înălţimi
Şi te-ameninţă 'n calea ta curată,—
Te sgudui, munte, până 'n adîncimi
De tremură pămîntu 'n temelie,
Sfărîmi în vale vechea ta robie
Şi, neînvins, asculţi porunca 'n tine:
Inlături orice stavilă 'mprejur
Şi, surîzînd eternului azur,
Te-avînţi din nou,—şi ca să urci mai bine
Te lepezi şi de ultimul vestmînt,
L'arunci grăbit în negură şi 'n vînt
Şi urci mereu—mai gol, mai îngheţat,
Dar mai senin, mai plin de-al tău mister,—
Că pari al lumii mag iluminat,
Pornit să cucerească 'ntregul cer.

III

Tîrziu, cînd fruntea ţi-o ridici spre stele,
C'un gest suprem de-avînt nepotolit
Şi vezi de-odată, desnădăjduit,
Cît de departe încă eşti de ele,—
Ca un titan atunce, neînfrînt,
Din patima întregului pămînt
Tu îţi deschizi craterele: o gură
Clocotitoare de blestem şi ură,
Şi scurmi vijelios cereasca boltă
Cu lava ta aprinsă de revoltă.

Şi flacările-ţi mistue într'una
Tot lutul din adîncu-ţi necuprins,—
S'atîta jar în vale cade 'ncins,
Că nu rămîne 'n pieptul tău niciuna
Din patimile care te-au aprins.

De-acuma veşnic calm şi neclintit
Porţi resemnarea-ţi mîndru ca un zeu,
Şi mut, şi sfînt de cît ai pătimit,—
Tăcerea ţi-o ascultă Dumnezeu.

IV

Te-ai lepădat de 'ntregul tău avut,
Să nu-ţi aduci aminte de trecut;

De toate, toate, te-ai descătuşat,
Să fii mai liber, munte, mai bogat.

Şi dacă n'ci o frunză nu-ţi răsare
Pe vîrful tău, în drumul către soare,
Tu tot rămîi de-apururea senin, —
Căci nu te ispiteşte nici o floare
Şi nu te 'nsîngerează nici un spin.

Astfel de tot noroiul desfăcut,
Răscumperi, culme, pămîntească vină,
Şi beat de visul tău necunoscut
Primeşti întreaga cerului lumină.

A. Dominic

Centenarul lui Amiel

Un profesor modest într'un oraş de provincie din Elveţia. Cursurile pe care le ţinea, greoae şi uniform recitate, abia dacă adunau cîţiva studenţi. Cărţile sale, cu preocupări filozofice, mediocre ca originalitate, şovăitoare ca spirit, n'au fost cetite decît de cîţiva prietini. Scurgerea banală a zilelor, geometric uniforme, acoperea totuşi resemnarea mută a unui mare orgoliu, care iubea gloria într'atît, încît ajungea la picioarele ei epuizat.

Poate că atenţia posterităţii ar fi rămas mereu distrată faţă de modestul profesor de estetică din Geneva, dacă după moartea sa, cîţiva prietini pioşi nu i-ar fi adunat, în două volume, însemnările zilnice ale unui jurnal intim.

Deodată, o revelaţie. Timidul, paralizatul profesor, n'avea nimic didactic în persoana sa. Din colţul său tăcut în fapte, svîrlea consideraţii asupra lumii cu temeritatea unui „condottiere" al gîndirii. Inteligenţa sa îşi permitea toate îndrăznelile; critica sa nu abdica în faţa nici unei veneraţiuni. Un articol elogios al lui Renan şi unul injurios al lui Brunetière, l-au făcut deopotrivă celebru. Psihologii însă, i-au găsit alt interes.

Din paginile confesiunilor sale, reese că Amiel prezenta un perfect caz de abulie. Mania de analiză ducea aşa de departe această scrupuloasă conştiinţă, încît îi paraliza orice posibilitate de acţiune. Deatunci, afară de un mare literat, Amiel e un caz de psihiatrie, ca Laura Bridjmann ori Felida Azam. Mulţi din cetitorii manualelor populare de psihologie îl confundă cu clienţii clinicilor de neurologie, fără să cunoască nimic altceva despre el.

Astfel prin unul din acele procese de non-senz cu care posteritatea e deprinsă să-şi retribue favoriţii, discretul, închisul Amiel e supus unei disecţiuni publice postume, în care nici o indiscreţie, nici o curiozitate nu e interzisă.

I

E Amiel un romantic? E greu de închis un om într'o formulă. Mai întâiu pentrucă formula e una şi omul e multiplu. El e format din bucăţi diferite, ca şi scheletele care se reconstitue pentru laboratoare din piese furnizate de spitale diferite — după comparaţia lui Curel. In el se luptă logica cu absurditatea, meschinul cu generosul, sublimul cu banalul. Omul e viu, deci contradictoriu; formula moartă, deci logică. Emerson, mi se pare, compara sufletul cu un palimpsest pe care s'au scris succesiv şi s'au şters apoi cu reactive ca să facă loc la altele, diferite caligrafii. Odată însă, la o rază de soare, scriiturile succesive reapar toate amestecîndu-şi caracterele într'o încîlceală amorfă de litere şi cuvinte neînţelese. Acesta e sufletul: tot ce poate fi mai departe de simetria formulei.

Are însă Amiel, măcar ceva din ceiace se numeşte îndeobşte romantic? O distincţiune e necesară între diferitele forme de romantism. Există desigur atîtea forme, cîte popoare. In orice caz se poate uşor deosebi un romantism francez şi unul german.

Cel dintâiu e exuberant, activ, expansiv. Se revarsă în imaginaţie şi entuziasm. Cel de al doilea e melancolic, pasiv, reţinut. E plin de nostalgie şi de mister. El nu vrea să cunoască decît aurora începutului, germenul obscur cătră care tinde fiinţa, forma nouă care se strădănueşte să se înfiripe. El se exprimă în devenire şi în proteitate. Amiel ţine mai mult de aceasta de a doua formă. Din cea dintâiu n'are aproape nimic decît egotismul şi orgoliul. Paşnicul cetăţean al unui mic oraş de provincie dispreţuia eroii umanităţii. Puţini sînt acei cruţaţi.—Voltaire i se pare un spirit negativ.—Pe deasupra „il n'a pas d'entrailles". Prin aceasta vrea, probabil, să zică, că nefiind senzual, nu poate fi uman. In acelaşi ordine de idei, mai tîrziu Anatole France zicea: „Il faut être sensuel pour être humain; la pitié est dans les entrailles, comme la Tendresse est sur la peau—, l'altruisme c'est une charité froide."—Despre Corneille spunea că are „nu ştiu ce element artificial, pompos, încordat care constitue mizeria tragediei clasice". Renan, i se pare neserios, frivol, adesea cinic. Puţine sînt modelele adoraţiei sale.

Unde se vede însă şi mai bine egotismul său e în izolarea morală şi socială. Nu ţine de nici o şcoală nici în literatură nici în filozofie. Contactul cu orice fel de societate i se pare brutal şi ofensator. Mai mult, e lipsit de bonomie şi surîs. Ii lipseşte ironia care rîde şi iartă. Are în schimb, pentru ce nu-i place—şi nu-i plac multe lucruri— sarcasm şi amărăciune. In faţa unui colţ de natură şi de artă nu se uită niciodată pe sine. Dacă acţiunea, mişcarea, nu e totdeauna recomandabilă tuturor spiritelor, ea are acest imens avantaj că ne îndepărtează o clipă de obsesia propriei noastre persoane, dela mizeriile ambiţiei caşi dela splendorile umilinţei,—ceace e tot o formă de vanitate. Amiel măsoară lumea şi viaţa după buna sa dispoziţie. Dacă Theophile Gautier putea să se laude cu un realism naiv şi cu o sănătate cam burtă verde că: „moi je suis un homme pour quile monde extérieur existe", ca o ironie la adresa lui Kant, Amiel a zis „le paysage c'est un état d'âme".

In afară de această interioritate egotistă care e una din caracterele principale ale romantismului francez, celelalte aspecte sufleteşti îl aşează în plin *romantism german* alături de un Schlegel, Herder ori Schelling. „Mă simt în complectă comunitate de spirit cu Goethe, Hegel, Schleiermacher, cu toate că sînt aşa de opuşi între ei" — ne spune el singur. Ceiace e mai specific în această senzibilitate e gustul pentru *nedeterminat* şi *misterios*. Ca şi înaintaşii săi din epoca de aur a romantismului german, el crede în instabilitatea tuturor lucrurilor: lumea nu există, ci devine. Aspectul lucrurilor e efemer şi trecător. Nu există poate decît trecut şi viitor. Clipa pe care vrei s'o fixezi e deja de domeniul memoriei, al istoriei. Istorie şi utopie: iată poziţia omului.

Hegel credea într'o eternă evoluţie între teză şi sinteză, Schelling în stări şi etape succesive ale firii. Amiel e elevul lor.

Student zece ani în Germania, în epoca de aur a filozofiei romantice, el îşi adaptează gîndirea la acest mod de a vedea.

Pretutindeni vede germenul unei alte transformări, pulsul neîncetat al elanului vital. Deaceia gîndirea sa nu e nici tranşantă nici definită. Omul acesta ura difiniţiunile şi clasificările. Le vedea false, fiindcă mutilează gîndirea, fiindcă sacrifică detaliul caracteristic, nuanţa, fiindcă omoară tendinţa timidă care abia începe să se afirme. Mai mult decît atît, nu credea în idei. Credea că concepţiile sînt haine frumoase de Duminică, panaşuri de vanitate pentru biata omenire oarbă, instinctivă şi violentă. Ştia că nouă zeci la sută din actele omului sînt determinate „a priori" de sentimente şi credinţe şi că raţiunea e chemată mult mai în urmă să ofere motive ori pretexte.

E explicabil astfel de ce o lipsă totală de afinitate electivă l-a îndepărtat dela înţelegerea culturii franceze, plină toată de claritate, fixitate, de raţionalism şi intelectualism.

Amiel e un mare galofob: „Limita spiritului francez e insuficienţa alfabetului său sufletesc care nu-i permite de a traduce sufletul grec, german ori spaniol fără să-i denatureze aspectul". sau: „în timp ce Germania gîndeşte, Anglia lucrează, Italia simte, Franţa vorbeşte, vorbeşte..."; les philosophes français rhéteurs et géomètres, malgré leurs qualités nous laissent froid...; „Ce qui manque aux Français c'est l'intuition de l'unité vivante, la notion du sacré, l'initiation aux mystères de l'être, ce qui leur apartient c'est la construction des sciences speciales, l'art d'écrire un livre, la grâce, la polittesse..."

Limba franceză i se pare prea tranşantă, deci incapabilă

de-a exprima nuanţele. La care, Renan i-a invitat s'o studieze mai intâiu.

Caracteristic încă oricărui romantism e dezerţiunea autorului din prezent şi refugierea lui în trecut sau viitor. In această privinţă, cu puţine excepţii, romantismul francez e utopic, proectat în viitor.

Cel german deplinge trecutul, medievalismul şi viaţa patriarhală. Amiel ca şi Lenau, ca şi Novalis, e un reacţionar. Principiul democratic „dispensează pe ignorant de a se instrui, pe copil de a deveni un om şi pe omul cu păcate de a avea remuşcări" — sau: „democraţia ignorează inegalitatea de valoare, de merit, de experienţe, adică munca individuală; astfel ea duce la triumful drojdiei şi al platitudinei".

Contactul mulţimii îi dezgustă. Efortul moral al ridicării mulţimilor, al „aristocratizării maselor" — cuvîntul i-ar fi plăcut — îi rămîne străin.

* * *

Cu tot dezgustul pe care i l-ar fi produs aplicarea asupra lui insuşi a unei metode tocmai contrarii decît aceia pe care i-a plăcut s'o preconizeze, se poate totuşi formula că Amiel a fost un romantic din familia etnică a romantismului german: gust pentru mistic şi nedeterminat, egotism solitar, aristocratism reacţionar. Caractere care-l apropie de un Werther, Henri Ofterdingen, de un Manfred.

Cu aceasta insă se defineşte prea puţin din personalitatea curioasă a profesorului din Geneva. Formula explică prea mult pentruca să explice ceva. Mai trebue de adăugat ceva: întâiu că Amiel a fost un *romantic întîrziat* şi al doilea că deşi nebulos în fond, în sentimente şi idei, *scrisul său era acela al unui latin, al unui meridional aproape:* nervos, pregnant şi plin de spirit caustic.

Educaţia sa retorică şi stilistică era franceză. Amestecul acesta, bizar ca aparenţă, e de un profund interes.

Că era un romantic întîrziat (Amiel trăeşte până cătră sfîrşitul sec. XIX), asta îi ajută să se distingă. Intr'o epocă de plin realism devine o figură aparte, rară. Cadrul pe care e proectat îi oferă un contrast profitabil. Dacă ar fi trăit cinzeci de ani mai de vreme, mentalitatea timpului, identică cu el, l-ar fi remarcat mai puţin. Cătră sfîrşitul secolului însă, alături de platitudinea realistă şi fotografică a unui Zola ori a fraţilor Goncourt, Amiel se impune ca ceva original şi rar.

Naturalismul „fin de siècle", nu numai că i-a servit ca contrast. Oboseala gustului fotografic de care se abuzase, dădea naştere la un început foarte timid de *neoromantism*, care devine puţin mai tîrziu şcoala simbolistă. Cei care se îndreptau în acea vreme cătră şcoala menţionată, vedeau în subiectivul

şi misticul Amiel un precursor şi un revoltat, un anunţător de forme şi năzuinţe nouă. Ceiace s'a numit mai tîrziu „cunoaşterea prin suggerare", „l'âme des choses" etc. erau inspirate de el. Astfel, o poziţie specială în istoria literară, o întîrziere de jumătate de veac ca senzibilitate, în loc să-i strice, îi profită. Nu s'a zis doar că erorile sînt adeseori fecunde pentru noi adevăruri? Amiel e oarecum, alături de Maeterlink, teoreticianul sentimental al mişcării care urmează.

De fapt el nu face decît să continue vechiul romantism: poate că nu are încă nimic din aptitudinile desvoltate mai tîrziu de noua renaştere poetică. Tineretul însă nu discută critic aptitudinele eroilor pe care şi-i alege. Dragostea sa e oarbă şi definitivă.

Situaţia lui Amiel, ca să zicem aşa, în societatea literară a secolului, îi dă — din punctul dei vedere al popularităţii — un avantaj până la un punct contradictoriu cu el însuşi: un fond de contrast, deci de originalitate şi o poziţie de precursor, deci de modă care începe să prindă.

Un motiv de glorie însă, mult mai personal, care face adevărata sa originalitate, e stilul său. Se exprimă cu *libertate,* aproape cu *libertinaj.* Un profesor de estetică la un popor de puritani morali cum sînt Elveţienii e aproape un *scandal.* Cînd însă acest profesor e spiritual, nervos, ireverenţios, cînd are păreri variate şi universale, scandalul devine *un caz.* Un caz literar şi poate şi unul psihiatric, iată ce devine Amiel. Afară de Nietzsche şi de Schopenhauer, nimeni n'a întrebuinţat vorbe mai latine pentru idei mai germanice, nimeni n'a făcut mai înţeles Francezilor, prin propriile lor procedee de stil senzul filozofiei nemţeşti. Se poate ca Amiel să nu fi cunoscut bine limba franceză, cum pretinde Renan. O ignora însă cum ar ignora-o un franţuz analfabet.

Aptitudinile de exprimare rămîn însă în tradiţia eminamente franceză ori latină, a verbului specific şi colorat. Acest pasionat al panteismului nebulos se exprima cu o lumină şi cu o claritate care ar fi făcut gelos pe un scriitor de peste Rin. Nimeni ca el nu prezenta mai bine sinteza reuşită a omului de nord cu a omului de sud.

II

Mai rămîne aspectul psihiatric al boalei sufleteşti care paraliza în Amiel orice decizie, orice început de acţiune. „Pricep orice cu facilitate, înţeleg toate situaţiile, toate ideile, nu pot însă niciodată să mă decid, să acţionez, să lucrez", spunea el. Ne aflăm în faţa unui caz perfect de abulie; mişcarea, activitatea — iată ce-l îngrozea. O călătorie banală, congedierea unui servitor, un „rendez-vous", îi dădea nopţi de insomnie.

In faţa celei mai banale decizii, punea atîta analiză, atîta

neutralizare de motive, că rezultatul era paralizat ori amînat pentru o dată nedeterminată.

E aceasta o calitate sau un defect? Intre visători şi oameni de acţiune discuţiunea durează de o eternitate. Argumentele şi a unora şi a altora exprimă o neputinţă individuală teoretizată. Totuşi, într'un cadru filozofic, s'ar putea discuta teoretic avantajele şi dezavantajele acestor feluri de a fi.

S'ar putea spune, că fapta e încoronarea şi ultima concluzie a vieţii de promisiuni pe care o trăim; că fapta e mai frumoasă decît gîndirea fiindcă presupune efort—ceteşte sacrificiu,—chiar eroism şi martiraj. Gîndirea nu angajează, deci nu cunoaşte suferinţa, prin urmare e mai comodă, mai laşă, fiindcă expune mai puţin.

Cu toate acestea, se poate susţine că acţiunea nu ne exprimă. Ea nu e a noastră. Instrument social, copiat stereotip din mediul în care trăim, ea poate servi cauze şi gîndiri diverse. Pentru gînduri diferite se poate întrebuinţa aceiaşi acţiune săracă şi repetată, gîndirea însă—fiind intimă şi individuală—ne exprimă. Afară de aceasta, lucrînd cu materia, fapta e limitată şi chinuită, nu infinită ca concepţia. Nu e nici măcar liberă, căci pretutindeni e la ordinile ideii. O viaţă de acţiune e o viaţă de sclavie la ordinile gîndurilor altora, a căror realizare o urmăreşte. Deaceia ea nu cunoaşte nici creaţie şi nici continuitate: o juxtapunere, o succesiune de momente diferite rămînînd departe de desvoltarea organică şi armonică a unei singure direcţiuni. Anatole France spune undeva despre Napoleon: „C'est l'état prodigieux des hommes d'action. Ils sont tout entiers dans le moment qu'ils vivent et leur génie se ramasse sur un point. Ils se *renouvellent* sans cesse et ne se *prolonjent* pas. Les heures de leur existence ne sont point liées entre elles par une chaine de méditations graves et desinteressées. Ils ne *continuent* pas de vivre, ils se succèdent dans une suite d'actes. Aussi manquent ils de vie intérieure". ...Şi Napoleon nu e decît un specimen mărit cu lupa al oricărui om de acţiune.

Astfel, contrar unor critici puţini comprehensivi, abulia lui Amiel nu trebue să apară ca un grav inconvenient. Chiar privind istoria biologică a calităţilor luptei pentru viaţă, el nu ne poate apărea ca un perfect dezadaptat, căci fiecare epocă şi civilizaţie apreciază alte arme, alte instrumente de luptă, alte însuşiri. Secolul nostru cu predilecţia lui pentru idee, pentru libristic, pentru mandarinatul intelectual, probabil că găseşte o utilitate cînd acordă unor astfel de oameni o anume valoare. De unde se poate vedea, că ceiace numim inteligenţă e mai mult accepţia socială a felului cum o epocă sau o societate răsplăteşte o aptitudine pe care înţelege s'o selecteze, decît o chestie de anatomie, fiziologie ori psihologie. O inteligenţă nu e o cantitate mai mare sau mai desvoltată de celule nervoase, căci ceiace era eri inteligent azi se consideră prost.

In epoca clanului totemic se considera superior şi venerabil (cam ceiace considerăm noi azi inteligent) indivizii extatici uşor întrebuinţabili la experienţe magice. Mai tîrziu, în epoci brutale, soldaţii. In societăţile economice, negustorii, oamenii de afaceri şireţi şi expeditivi. Azi admirăm profesiunea de a crea idei pentruca în urmă să le distrugi, adică ceiace se numeşte intelectual. Amiel nu e deci dezadaptat, geniul e o recompensă socială, un certificat de asemănare între individ şi mediu. Conservaţi mediul şi individul e înţeles. Dacă vreţi însă să deplasaţi pe Amiel douăzeci de secole, făcîndu-l să divorţeze de ambianţa sa, de pildă în timpul civilizaţiei spartace, probabil că ar fi fost svîrlit de pe Tarpeia ca periculos pentru eugenia rasei.

Morala: judecaţi oamenii în funcţie de condiţiile şi mediul care i-a determinat şi nu „sub specie aeternitatis". Dar aceasta revine a scuza orice oricui. Desigur. De ce nu? Intr'atît e de adevărat că toate căile duc la indulgenţă şi înţelegere.

Mihai D. Ralea

FILE RUPTE

Te Deum

In penumbra răcoroasă a bisericii, sute de oameni s'au adunat pentru înălţarea sufletului.

In dreapta altarului stau ofiţerii, în mare ţinută, neclintiţi, în poziţie de paradă. Puţin mai încolo diferite persoane oficiale, în frac. Uniformitatea îmbrăcăminţii accentuiază izbitor contrastul tipurilor: In faţă de tot un minuscul personaj, cu capul prea mare, cu sprincenele încruntate, într'o expresie nereuşită de severitate superioară, îşi încordează gîtul, pentru a izbutită de severitate superioară, îşi încordează gîtul, pentru a ajunge la umărul vecinului, a cărui statură uriaşă pune fără sforţare în evidenţă faţa cu ochii rotunzi şi foarte apropiaţi, care clipesc de şiretenie, ca la maimuţe, subt fruntea aproape inexistentă. Cu graţii de dudue, un tînăr subţire în talie îşi ridică chipul rotund şi neted, de-o rotunzime echivocă, veşnic luminat de un zîmbet dulce, spre un domn majestos, cu abundente favorite negre, cu nasul coroiat. Mai îndărăt răsare,— după capriciul mişcărilor şi după necesităţile convorbirilor şoptite,—cînd de faţă, cînd de profil, o colecţie de capete sferice, lunguieţe ori ţuguete, chelii lucitoare ori frizuri de diferite culori şi aranjamente.

Tremurat şi cu repetări de silabe, se înalţă rugăciunea preotului. De sus, din înălţime, corul revarsă în sunete pline şi vibrătoare o ploae de „Doamne miluește" peste capetele care freamătă jos.

Şi sufletele vibrează şi se înalţă...

— Dragă, şopteşte către vecina ei o doamnă, al cărei corp are cam aceleaşi dimensiuni dela cordon în sus, caşi de la cordon în jos,—ce caută madam' Ionescu între persoanele oficiale?

— Da' ce, nu ştii că e „consilier comunal"? Stă acolo cu „autorităţile"... doar e persoană oficială şi ea!

— Singură între atîţia bărbaţi! şopteşte moale printre gingii o bătrînică cu capeluţă cu bride, ducînd o mînă la gură.

Madam' Ionescu însă se simte foarte bine în grupul de fracuri. In toaletă neagră din cap până'n picioare, stă demnă, cu nasul mic şi răsfrînt, ridicat foarte tare. Din cînd în cînd, simţind parcă ce se petrece în grupul de cucoane, pestriţ şi şoptitor, ridică şi mai sus capul, într'o mişcare de sfidare supremă.

„Cazul" doamnei Ionescu se discută şi'n alt grup apropiat.

— Da' cînd îşi mai caută de gospodărie, că doar e şi doctoreasă? întreabă o doamnă cu înfăţişare liniştită, aruncînd o privire curioasă spre grupul oficial.

— Ce gospodărie, madam' Pancu, ce gospodărie? intervine cu un ton prea ridicat o damă corpolentă, aruncînd şi ea o săgeată din ochii cenuşii spre aceiaşi ţintă.

— Păi, are casă şi vie, zice molcuţ madam' Pancu, înclinînd pe un umăr pălăria verde cu „pleureuză" cafenie.

Doamna cea grasă se sufocă. Tace puţin, ca să se liniştească, apoi porneşte ca o grindină:

— Ce vie? Da' nu ştiu eu? Intreabă-mă pe mine. Vie! da' cine-o vede pe la vie? Nu dă cu lunile pe-acolo. Şi casa...

— Mamae, ia uite madam' Bucşan, îi tae vorba o domnişoară delicată, punîndu-i uşor mîna pe braţ. Vai, ce toaletă „chic" are!

Ochii spălăciţi, dar foarte ageri ai „mamaei" o descoperă numaidecît pe madam' Bucşan.

— Aha! o văd... Elegantă... păi, sigur... Dacă n'a fi dumneaei elegantă, cine are să mai fie? Numai că ştim noi prin *ce* mijloace...

Acest „ce" e zdrobitor de semnificaţie...

Glasul preotului se înalţă cu evlavie:

— „Daţi Cezarului ce e al Cezarului şi lui Dumnezeu ce e al lui Dumneze-heu!"

Cucoanele fac cruci mici şi repezi. Corul intonează partea finală.

Luminările electrice, în para lor de sticlă, trimit o lumină albă, încremenită. Lingă altar cîteva luminări de ceară îşi tremură flacăra modestă şi galbănă, însufleţită parcă la fiecare adiere şi, ca un regret, un fum străveziu se ridică nehotărît în sus.

Din amvon izbucneşte fără veste, cu intonaţii oratorice, începutul unui lung discurs ocazional. Glasul oratorului vibrează, umple biserica, se stinge uneori în modulaţii duioase, ca de motan, şi iar creşte cu vehemenţă subt privirea multiplă şi îngrozită a sfinţilor de pe păreţi. Asistenţii ascultă cu capetele plecate în jos.

Iar prin sticlele felurit colorate ale geamurilor, soarele amiezii se joacă împurpurînd obraji palizi, ori dînd străvezime de ceară feţelor congestionate.

Florinul

Liliecii au prins să înmugurească înainte de vreme. Pe pămîntul uscat, în lumina caldă, fel de fel de gîngănii au început să mişune, sfioase şi oarecum mirate, că le-a fost somnul cam scurt. In procesiuni leneşe, cu ţinta misterioasă, au pornit nenumărate, roşii, *vacile domnului*, — minuscule ouă-de-paşti mişcătoare.

Şi deodată soarele s'a ascuns. Fulgi mari s'au cernut vreme de o zi şi o noapte, acoperind subt înveliş moale şi uniform case, străzi şi grădini. In zorii zilei următoare un oraş ireal de marmoră s'a ridicat din îngheţul de peste noapte.

Cînd am eşit din casă, primul val de aer îngheţat m'a izbit brutal, parcă aşi fi intrat într'o atmosferă solidă. In jurul gurii, voaleta s'a prefăcut într'o clipă în pînză rigidă de sîrmă subţire, a cărei atingere nu mai ştiam dacă mă arde, sau mă îngheaţă.

In susul străzii—departe—cîţiva copii aleargă spre şcoală. Strigătele lor s'aud limpede, aproape parcă aşi fi lingă ei. Orologiul

din turn bate ceasul. Cele din urmă vibraţii ale ultimei bătăi tremură cu desăvîrşită claritate. Toate sunetele aeriene cresc şi se limpezesc: Surdina imensă a zăpezii a amorţit orice vuet pămîntean.

La un colţ de stradă un zgomot timid, împîslit, îmi atrage luarea-aminte. Mai fac vre-o doi paşi... O păsărică cenuşie — o vrabie parcă—aproape înţepenită de ger, face jalnice sforţări să se ridice în zbor şi recade mereu pe trotuarul îngheţat. O prind cu uşurinţă. O viaţă mică, dar vijelioasă, se zbate în trupuşorul, care încape comod în mîna mea.

*

In colivia atîrnată sus de tot în odae, păsărica se desmorţeşte repede. Fără odihnă sare pe cele două beţişoare, puse'n curmeziş, anume pentru exerciţiile ei gimnastice.

Păsărica, cenuşie pe spate, e verde ca mugurii de liliac pe piept şi pe pîntece: E un florin. De cîteva zile zboară liber prin odae şi în colivie intră numai ca să sfarme cu grabă o sămînţă în cioc.

Dar, într'o dimineaţă, iarna a încetat iar brusc. Deschid fereastra. Cerul limpede îşi desfăşoară nemărginirea azurie, fără pată. Soarele luminează puternic zidul casei vecine. Un agud din faţa ferestrei aplică—drept sfidare—pe acelaşi zid, orbitor de alb, desenul de cărbune al crengilor lui goale şi rigide.

Un popor întreg de vrăbii îşi odihneşte zborul, aproape domestic, pe crengile agudului. Florinul întoarce capul spre fereastră, neliniştit de ciripitul zgomotos şi familiar de-afară. I se pare, desigur, cam nepotrivit lucru ca o pasere să ciripească aşa, toată ziua, lîngă casa omului. In zori, cîteva preludii discrete, cînd nu e nimeni în odae, e cu totul altceva...

Dar într'o dimineaţă mai caldă şi mai strălucitoare, preludiile florinului s'au făcut cîntec intens şi pasionat.

Şi, din dimineaţa aceia, florinul a fost nefericit. In zori, închis încă, se zbate cu nelinişte frenetică între gratiile de sîrmă.

Pun cuşca pe pragul ferestrei larg deschis şi dau în lături portiţa zăbrelită...

Un ciripit monosilabic, un fîșiit ușor... și colivia rămîne pustie. Florinul se oprește puțin în agudul din fața ferestrei, avînd grija să-și întoarne codița spre colivie. Își ciugulește cu rîvnă și cu grabă mare penele, apoi zboară glonț înainte, până se pierde în lumină...

Colivia, cu îmbelșugată provizie de semințe, cu apă limpede și proaspătă, așî vrea s'o las cîtăva vreme deschisă, pe pragul geamului... Cine știe ?...

Rămîn multă vreme să privesc drumul fără urmă al prietinului meu de cîteva săptămîni. Mireazma neparfumată de primăvară timpurie mă amețește și cerul albastru, piatră scumpă a necuprinsului, îmi soarbe privirile.

Mă retrag încet înăuntru, cu ochii umezi de lumina prea vie de-afară. Odaia cu ferestre largi s'a învăluit deodată parcă în umbră. Păreții mă apasă, aerul e irespirabil...

Colivia cu gratii de sîrmă, cu portița slobodă în legănarea vîntului rece de primăvară abia începută, a încremenit la fel cu odaia mea...

De departe, fără să mai pot ști din ce tufiș neînfrunzit, un ciripit prea cunoscut, ca de privighitoare încă novice, trimite pe o adiere de vînt, până'n liniștea zăvorîtă a odăii, triluri aprinse de doruri întîrziate...

Cromolitografii

Ii cunosc pe amîndoi demult, de ani întregi: O babă și un moșneag,—ca într'o poveste.

Niciodată nu le-am vorbit. Adeseori însă am furișat o privire indiscretă în intimitatea lor. O intimitate care n'are nimic ascuns și care parcă spune oricui:

Uită-te cît vrei. Ceiace vezi, asta e tot.

Și, ca prinse într'un cadru, mi se înfățișează două scene.

Intr'o odăiță, în care joacă o lumină potolită, toate lucrurile glăsuesc: O, de cînd sîntem noi aice! O, cît e de bine și de tihnit! Nu credem să plecăm așa de grabă.

Un jilț larg, capitonat, îmbrăcat cu iută verzue; o masă pătrată, cu față roșie, durabilă; în părete un barometru de modă veche,—o căsuță, în pragul căreia am văzut totdeauna o fată—a vreme bună!

De cîte ori mă uit, surprind pe bătrînă, așezată 'n jilț, cu fustele ei crețe lăfăiate până peste brățarele jilțului. Fața ei plinuță de traiu pașnic și bun, zîmbește de subt boneta totdeauna curată. A lăsat pe colțul mesei ciorapul, cu ghemul mare de lînă și cu andrelele lucitoare și surîde mereu în așteptarea sigură a unei plăceri. Samovarul pîntecos de aramă zîmbește și el, șiret, dintr'o parte,—tocmai din partea în care o rază se frînge în nenumărate ace luminoase.

Bătrîna înclină samovarul deasupra ceștei cu floricele albastre. Apa în clocot trebue să curgă peste esența aromată și ceaiul fierbinte va împrăștia în trupul rotungior, dar cam friguros al băbuței, căldura tinereții...

Dar... unde o fi moșneagul?... Bănuesc eu unde... De cîte ori vreau să-l văd, n'am decît să-l caut foarte aproape, într'o cămăruță curată, unde se pare că se închide, ca să lucreze. Un ferăstrău de mînă și alte cîteva unelte de stolerie stau frumos rînduite în părete. Cîteva scînduri, clituite într'un colț, așteaptă o minunată prefacere. De cîte ori mă uit eu însă, uneltele moșului se odihnesc, cași andrelele bătrînei.

Moșneagul s'a așezat la masă, pe un scaun solid de lemn, și-a descheiat jiletca de catifea cafenie și, sprijinit într'un cot, tae cu băgare de samă, cu cuțitul lui de buzunar, o felioară de salam.

Chipul lui plinuț de traiu pașnic și bun, geamăn cu chipul bătrînei, zîmbește cu nevinovată șiretenie, subt tichia cu moț verde, lăsată pe o ureche. Din mijlocul mesei îl îndeamnă stăruitor o cană mare, cu capac, lîngă care, ca un puiu ascultător, stă un pahar pe jumătate plin cu vin roș...

Spectacolul pe care mi-l dă traiul bătrînilor mei cunoscuți, mi-e totdeauna o oază de împăcare. Parcă văd zugrăvită înțelepciunea vieții: bucurii mici, materiale, tangibile...

Totuși am o nedumerire și o neliniște: Ce taină—mult mai greu de pătruns subt atîta seninătate naivă—ascund tăcuții mei bătrîni, cu zîmbete șirete?

Niciodată nu i-am văzut împreună... Niciodată nu i-am auzit vorbind.

Dar, dacă mă gîndesc mai bine, nici nu ştiu cum s'ar putea întîmpla aşa ceva. Bătrînii mei nu sînt decît două cromolitografii vechi, atîrnate deoparte şi de alta a ferestrei, în odaia de mîncare...

Geneza lirismului

Peste o săptămînă e lăsatul-secului.

Dăscăliţa dela biserica Sfîntu-Neculai a pornit de dimineaţă în tîrg. Cînd a eşit dascălul dela grijit, din biserică, s'a întors şi ea cu o găină şi un cucoş din piaţă. In portiţă mai cîntăreşte odată găina în mîni, suflă asupra ei, ca să-i resfire penele dela coadă şi, hotărîndu-se, o întinde moşneagului:

— Ia şi dumneta cuţitul cel mare de pe poliţă şi tae găina asta, până fac eu focul şi pun apa.

Dascălul, mărunţel, cu barbete sure, cu ochi mici şi vioi subt sprincenele stufoase, ia găina fără să răspundă nimic şi ese 'n drum, s'o tae mai departe de casă, cu cuţitul lui de buzunar.

Dăscăliţa se duce în dos, spre un fel de magazie dărăpănată, cu acoperişul jos, şi dă drumul cucoşului înăuntru.

Aşa... să nu se amestece cu găinile, că-l omoară pintenatul nostru, zice femeia pentru ea singură, ori, poate, pentru bărbatu-său, care tocmai intră pe portiţă, ţinînd cu mîna dreaptă, depărtată de trup, găina tăiată.

— D'apoi las' că peste o săptămînă se duce şi el după consoartă, adaogă dascălul. De lăsatu-secului îi vine şi *lui* rîndu'...

La glasul ascuţit al dăscăliţei, din grădiniţa din fund aleargă cu grabă vre-o zece găini, urmate de un cucoş mîndru, verde şi auriu, ca un incendiu.

Peste vre-o cîteva zile dascălul roboteşte prin prejurul casei. Găinile şi cucoşul ciugulesc pe lîngă prispă.

Deodată un cîntec de cucoş s'aude, înfundat şi apropiat. Moşneagul se întoarce mirat, cucoşul din ogradă sloboade grăunţele pe care-l avea în cioc, ridică capul, se înţepeneşte bine în picioare şi răspunde...

— l'auzi cum se'ncontrează cucoşii noştri! Zice dascălul, zîmbind, către femeia lui. Să ştii că nu-l mai tai, dacă începe să cînte...

*

A venit postul mare. In fiecare zi, cucoşul prizonier a vestit zorile înaintea celui din ogradă.

Dar dela o vreme, cîntecul lui a slăbit pe fiecare zi, a devenit tot mai rar, până cînd a încetat cu totul.

— Nici azi n'a cîntat... De-o săptămînă n'a mai deschis pliscul.

— Să-l tăiem, zice pripit dăscăliţa, care nu înţelege ce rost au doi cucoşi într'o ogradă. Şi ca de obiceiu, cînd are vre-o nemulţumire, bătrîna îşi subţiază cu dispreţ buzele şi obrajii veştezi i se afundă în amîndouă părţile.

— L-om tăia de Paşti... Păcat! aşa cucoş de soiu! — răspunde întristat moşneagul.

*

Intr'o duminică dimineaţă, după slujbă, dascălul şi dăscăliţa au eşit pe prispă, la soare. Stau tăcuţi. Mînile lor muncite caută cu stîngăcie o poziţie leneşă de odihnă. Soarele scaldă în lumină vişinul alb de floare din colţul casei. In lumina vie hainele de sărbătoare ale bătrînilor par şi mai învechite, zbîrciturile de pe feţele lor şi mai adînci. E cald. O aromeală uşoară îi învălue pe amîndoi.

Cucoşul cel bătrîn, liniştit că nu mai aude cîntec obraznic de rival tînăr, şi-a strîns ceata de găini subt vişin şi picoteşte aşa, din picioare. Petale răzleţe se scutură rar, coboară legănat printre găini şi înfloresc bătătura casei.

Deodată un cîntec de cucoş, plin şi sigur, izbucneşte fără veste ca din văzduh, umple liniştea ogrăzii cu stridenţa lui victorioasă, vibrează până 'n capătul de sus al uliţei adormite în soare, şi răsunetul lui se întoarce, atenuat, din zidul bisericii spre vale...

Bătrînii, muţi de surpriză, se uită unul la altul; găinele, impresionate, se opresc din ciugulit; cucoşul cel bătrîn de subt vişin porneşte repede şi apăsat, fără să ştie încotro.

— Odoleanul săracu'! zice dascălul, desmeticindu-se numaidecît. Da' ce i-a venit oare, așa deodată?... De multă vreme nu i-am auzit trîmbița.

Și dascălul, fericit și intrigat, pornește spre magazie, urmat de dăscălița. In urma lor, călcînd rar și de sus, vine și cucoșul cel bătrîn.

ascălul se pleacă într'un genunchiu, împinge bolovanul dela ușiță, o întredeschide puțin, cu pază, și se încruntă, ca să privească în întuneric. După cîteva clipe, fața lui se luminează treptat de un zîmbet poznaș.

— Mare comedie!... Ia te uită și dumneta, zice el, ferindu-și capul într'o parte.

O găinușă moțată, cu pene cenușii, cu siluetă elegantă, se mișcă degajat și grațios în semi-întunericul magaziei. Alături, c'un aer de virilitate protectoare, împăcat, cu ciocul în pămînt, cucoșul prizonier își cheamă tovarășa cu modulații duioase din gușă, ca să-i ofere un grăunte imaginar.

— Oare pe unde o fi intrat? se minunează moșneagul.

Dar dăscălița, cercetînd aprig cu ochii, a descoperit repede o crăpătură, sus, între scîndurile magaziei și i-o arată cu mîna:

— Iaca pe unde a intrat... paciavura! zice ea cu ciudă. Mă mieram eu să cînte cucoșul degeaba...

Lucia Mantu

Ion Creangă

In „Foaia societății Deșteptarea comerțului și industriei romîne", prin Septembre 1882, se tipăriseră cîteva poezii de ale mele, din care directorul gazetei și vice-președinte al societății „Deșteptarea", d. Ion N. Polychroniade, își făcuse convingerea că eu sînt un bun patriot. In vederea acestor mari calități, comitetul societății, în ședința dela 22 Septembre, m'a primit cu unanimitate de voturi în sînul societății ca membru activ, după cum mi se făcuse cunoscut prin o adresă, foarte frumos scrisă.

Societatea aceasta fusese fundată „în urma avîntului generos al studenților romîni din ziua de 26 Septembre 1881", și a avut numai caracterul unei societăți de propagandă; mai pe urmă a trebuit să-și „pue în lucrare ideile sale, prin viitoarele lupte ce va întreprinde la adăpostul legilor și a justiției". Lupta aceasta putea să fie caracterizată prin o formulă foarte simplă, care a răsunat și mai pe urmă în gura altor patrioți: nici-un ac dela jidani.

In legătură cu această societate, și poate ca un ecou al ei, a fost organizarea, în București, a unui „comitet al Congresului economic romîn", a cărui primă întrunire, și mi se pare și cea din urmă, a fost la Iași, prin Septembre sau Octombre 1882.

Comitetul acesta se compunea din oameni care aveau un rost în lumea noastră. Președinte era d. C. Porumbaru, vicepreședinte d. Al. Lupașcu, iar membri d-nii G. Missail, C. I. Arion, D. Butculescu, C. Troteanu, și alții.

Ca membru al societății „Deșteptarea", am fost invitat și eu la Congresul din Iași, la care am asistat, și probabil că tot această calitate a îndemnat pe comitetul central al congresului economic romîn, să-mi încredințeze reprezentarea intereselor eco-

nomice în judeţul Suceava, şi să mă invite a mă constitui în comitet local dimpreună cu alte persoane, care în oraşul nostru reprezentau ceva, pe cînd eu eram un biet elev de liceu, care-mi perdeam vremea pe acasă, şi nu mă băga în samă nimeni dintre acei cu care trebuia să colaborez pentru îndrumarea ţării spre realizarea progreselor reclamate de situaţiunea economică... etc., etc., precum sta scris în adresa ce primisem dela comitet.

Cum erau să mă bage pe mine în samă colegii mei, cînd ei erau oameni în tot locul, oameni gravi, cu situaţii în localitate, pe cînd eu mă pregăteam să trec examenul de clasa a şasa de liceu, pe care nu o mai isprăveam! Cum să mă bage pe mine în samă oameni care fuseseră deputaţi, senatori, prefecţi, primari, vechi directori de şcoală, sau protoereul judeţului, comandantul regimentului, care primiseră adrese identice cu a mea, şi erau invitaţi să se constitue în comitet local, cu mine? Am avut şi eu măcar atîta bun simţ să fiu jenat de o asemenea tovărăşie, şi n'am suflat un cuvînt despre această distincţiune ce mi se făcea, şi care desigur că a indignat pe toţi ceilalţi. Dar şi aceştia s'au răzbunat: n'au luat în serios însărcinarea ce li se dădea, şi nu şi-au turburat digestia pentru a se ocupa de asemenea „fleacuri".

Eu, însă, am fost la congresul dela Iaşi.

La Paşcani m'am intîlnit cu d. Polychroniade. Nu-l cunoşteam de mai înainte, şi nu-mi aduc aminte cum am făcut să dau de dînsul, în mulţimea de congresişti îngrămădiţi în vagoane. Naşul meu întru patriotism m'a primit foarte călduros şi m'a recomandat ca reprezentantul judeţului Suceava la congres.

Am rămas cu totul surprins de atitudinea celora cu care trebuia să lupt pentru emanciparea comerţului şi industriei romîne, şi care, spre marea deosebire de concetăţenii mei, îmi arătau atîta consideraţie. Mai cu samă un coborîtor al Banilor Craiovei, d. Ciocazan, a fost aşa de drăgălaş, încît mă captivase şi vedeam în el un mîntuitor al neamului nostru.

Congresul s'a ţinut în teatrul naţional, teatrul cel vechiu, pe ruinile căruia s'a ridicat falnic Universitatea de astăzi.

Parcă-l văd şi acuma pe Matei Gane, un fruntaş al Iaşului, cu ochelarii pe nas, cetind ceva pe nişte hîrtiuţi, în desperarea întregii sale, care aştepta să se isprăvească odată acele nenumărate foiţi, care defilau de atîtea ceasuri pe dinaintea ochelarilor neobositului orator. Chiar şi persoanele de pe scenă, care trebue să fi fost alcătuind comitetul congresului, erau neastîmpărate, şi furnicau în jurul cetitorului, care nu se tulbura de loc şi mormăia mereu.

Mă uitam, cu o curiozitate îndreptăţită, la toată lumea îngrămădită în sală. Tot ce vedeam, era nou pentru mine.

Printre persoanele de pe scenă, mi-a atras mai mult atenţia un domn voinic, cu faţa roşcovană, veşnic zîmbitoare: părea foarte hazliu, şi îmbrăcămintea lui, deosebită de a celorlalţi, îi dădea un aer original.

Acesta era Ion Creangă.

Il cunoşteam din auzite, şi mai cu samă din abecedarul care mă chinuise, în clasa întîia primară, cu fabula „Racul, broasca şi cu ştiuca", pe care nu era chip s'o învăţ pe din afară.

Discursurile dela congres nu m'au atras de loc şi, fără nici o părere de rău, n'am mai dat prin sala teatrului. Lipsa reprezentantului judeţului Suceava nu se va fi simţit, şi lucrările congresului nu au fost întru nimic stingherite, din această pricină.

Congresiştii plecau cu alaiu din Iaşi. La gară se adunase multă lume. În restaurantul clasei a treia, înaintea tejghelei plină cu pahare de bere, sta Creangă, cu pălăria lui cea mare pe cap, întovărăşit de cîţiva prietini, care făceau să salte comerţul romîn. Ca să-l pot vedea mai de aproape, m'am alăturat lîngă omul acela aşa de vesel. Creangă s'a uitat zîmbind la mine, a luat un pahar cu bere de pe tejghea, şi mi l-a întins zicîndu-mi, caşi cum m'ar fi cunoscut de cînd lumea:

— Trage-i şi tu, bre!

A trecut un şir de ani şi nu l-am mai văzut pe Creangă, până ce l-a adus Gruber la întrunirile cercului nostru literar dela Beldiceanu.

Deşi între noi era destulă depărtare de vîrstă, m'am imprietinit cu Creangă, şi am fost unul dintre cei care i-au intrat mai adesecori în casă, în vremea cît am stat în Iaşi, precum şi unul dintre cei puţini, faţă cu care Creangă şi-a deschis inima.

„Bojdeuca" lui din strada Ţicăului nu putea să te atragă, prin confort sau prin bunătăţile pămîntului. În tovărăşia lui Creangă puteai să găseşti sinceritate, un lucru aşa de preţios pentru cineva care ar fi avut norocul să se intîlnească, de multe ori, cu făţărnicia în cale.

Despre cum trăia Ion Creangă, s'au scris multe; prefaţa lui Grig. Alexandrescu, la volumul de „Poveşti", apărut în primă ediţie la Iaşi, cuprinde tot ce s'ar putea spune. Eu am să pomenesc numai despre unele lucruri auzite dela Creangă, pe care le-am însemnat, chiar decînd mi le-a povestit, şi am să mai spun cîte ceva din cele ce s'au petrecut după moartea lui.

Creangă a fost unul dintre prietinii buni ai lui Eminescu, şi prietinia lor se începuse de prin 1866—67.

Pe atunci Creangă, împreună cu alţi institutori din Iaşi, tipărea „Abecedarul", pe care-l luase în editură „Societatea pentru învăţătura poporului romîn". Venind într'o zi dela tipografie, Creangă s'a abătut pe la Bodnărescu, care înlocuia pe Maiorescu în direcţia şcoalei normale dela Trei-Erarhi. Acolo a intîlnit pe Eminescu. Din una-alta, a venit vorba şi despre „Junimea", societate pe care Creangă n'o avea la inimă. El făcea politică, şi era înscris în *Fracţiunea liberă şi independentă*, iar cei dela Junimea, care-l porecleau *Popa Smîntînă*, îi puneau în socoteală un discurs în care ar fi zis: „În ţara asta n'ar fi rău, dacă ar fi bine".

In colaborare cu alţii, Creangă făcuse o „Carte de Cetire", şi-i trebuia aprobarea Ministerului. Ministru de Instrucţie era Tell, şi unul dintre tovarăşii lui Creangă, ştiind că d. Iacob Negruzzi are trecere la Bucureşti, l-a rugat să stăruiască pentru aprobare. D. Negruzzi,—îmi spunea Creangă,—i-a răspuns că s'ar aproba cartea, dacă n'ar fi şi numele lui Creangă pe copertă. El a propus să-i scoată numele, dar tovarăşii au refuzat, şi cartea s'a aprobat, după avizul unei comisiuni.

Toate aceste împrejurări îl făceau pe Creangă—îmi spunea el—să nu fie prietinul Junimii. Totuşi, prietinia ce o întemeiase cu Eminescu, dragostea lui pentru literatură şi admiraţia pentru Maiorescu, i-au îndreptat paşii spre această societate, a căreia lozincă era: „intră cine vrea, rămîne cine poate".

Eminescu şi Bodnărescu au introdus pe Creangă în Junimea, unde a putut să rămîe.

Despre întrunirile dela Junimea, Creangă nu păstrase tocmai bune amintiri. Lumea care alcătuia societatea aceasta, era prea fină pentru apucăturile ţărăneşti ale lui Creangă. Intre atîţia oameni cetiţi şi umblaţi prin lume, oameni învăţaţi, răspopitul din Humuleşti se simţea stingher. Doar cînd povestea el anecdotele „porceşti", cum le numea el singur, şi care făceau să ridă, din toată inima, toţi pudicii dela Junimea, Creangă se simţea între ai lui.

Năduful ce-l înăduşa în timpul întrunirilor acestora, şi-l răsplătea Creangă în tovărăşia lui Eminescu. Imi istorisea el, cu multă duioşie, cum se ducea cu Eminescu în Tirguşor, la crîşma unuia Ţîru, unde mîncau friptură de porc cu usturoiu, pregătită în hîrb de ceaun. Alte ori făceau chefuri amîndoi la vestita crîşmă „Boltă Rece".

Pe Eminescu l-a admirat, dar l-a şi iubit, povestitorul nostru. De cîte ori vorbea despre el, ochii lui Creangă se umpleau de lacrămi. In dosul bojdeucei lui, moş Creangă avea un cerdac lat, acoperit cu streşină, de unde se vedea numai goliciumea întristătoare a dealului Ciric. Acolo, îmi spunea, Creangă, şedea Eminescu zile întregi. Acolo a scris el „Doina".

In acest cerdac şi-a găsit adăpost şi Agură, care mai pe urmă a ajuns ministru în Bulgaria. Dela Agură i-a fost rămas lui Creangă un dulap, pe care-l mai păstra încă.

Multe din lucrurile pe care i le povestise Eminescu, le spunea şi Creangă, de cîte ori i se ivea ocazia. Din viaţa lui Cuza-Vodă ţinea minte o anecdotă interesantă. Zice că Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti, ar fi scris lui Kogălniceanu, întrebîndu-l ce-i de făcut cu Vodă Cuza, a căruia domnie ar trebui să înceteze. Kogălniceanu li-ar fi răspuns că Domnitorul e iubit în ţară, şi în afară e susţinut, aşa că nu-i nimică de făcut decît... *doar un pistol*. Scrisoarea aceasta căzu în mîna lui Liebrecht, care o dădu lui Cuza. Intr'o zi, îl cheamă pe acesta Cuza la Palat, şi după ce isprăveşte ce avea de vorbit cu el, îi dă scrisoarea zicîndu-i:—„Ia-o Mihalachi; ştii că oamenii sînt răi".

Din viaţa lui Eminescu mi-a istorisit Creangă, pentru a-mi da o notă caracteristică despre firea lui, că pe cînd acesta se afla la studii în străinătate, Maiorescu i-ar fi scris să se grăbească a lua diploma şi să vie în ţară, pentru a-i da o catedră la Universitate, iar Eminescu i-a răspuns că el nu învaţă pentru *ţiduie*. Maiorescu ar fi strîns din umere.

Pe vremea cînd l-am cunoscut eu, Creangă era adînc mîhnit din pricina purtării lui Maiorescu, faţă de el.

Cu lacrămi în ochi îmi spunea cum, pe cînd era în zile grele, s'a dus la Bucureşti, cu gînd să apeleze la Maiorescu pentru a i se face o pensie, ori pentru un alt interes. La fereastra casei sale din strada Mercur, l-a zărit pe Maiorescu, dar cînd s'a anunţat, feciorul l-a adus răspuns că stăpînul nu-i acasă. Trei zile în şir a încercat Creangă să fie primit de acela pe care-l admira mai mult, şi de trei ori a fost izgonit dela uşa lui, până ce a înţeles că acuma, cînd nu mai publica nimic în Convorbiri, el nu mai era „povestitorul" de odinioară, singura parte din fiinţa lui, pentru care fusese cîndva admis între acei cu care, altfel, nu avea nimic comun.

Mîndria ţăranului din Humuleşti fusese jignită, cu toate acestea nu l-am auzit o singură dată vorbind un cuvînd de rău despre cineva din Junimea.

Şi ar fi avut ocazia să-mi spue multe, dacă în fundul inimii lui curate ar fi fost ascuns un pic de răutate, pentrucă mă duceam la el foarte des, aproape în fiecare zi, şi vorbeam despre toate.

Uneori mă ruga să-i cetesc ceva.

Intr'o zi m'a pus să-i cetesc din nuvelele lui Vlahuţă. Eu cetiam rar, şi Creangă mă urmărea cu foarte multă atenţie, repetind, pe şoptite, cuvintele mele. De-odată mă întrerupea:

— Cum zice el acolo ? Asta nu-i pe romîneşte. Ia mai ceteşte odată.

Şi-i ceteam din nou, cîte un pasaj întreg, după care el repeta cîte o frază, ca şi cum ar fi scandat-o.

Creangă judeca bucăţile literare după efectul acustic pe care i-l produceau lui.

In Iulie 1889 m'am despărţit de Creangă, şi nu l-am mai văzut. In Decembrie a murit.

Prietinii cei noi ai lui Creangă, în frunte cu Gruber şi cu ceilalţi din fostul nostru cerc literar, au convocat la o întrunire, pentru ziua de 5 Ianuar 1890, şi pe vechii prietini ai lui Creangă, pentru a se lua o hotărîre asupra tipăririi scrierilor lui, în care scop fiul acestuia, Căpitanul Constantin Creangă, punea la dispoziţie nouă mii de lei, din averea ce rămăsese dela tată-său.

In acelaşi timp Gruber propunea ca să scoatem o revistă, să o punem subt conducerea lui Gherea, pe care să-l aducem

in Iaşi. Căpitanul Creangă, entuziasmat de versurile lui Artur Stavri, oferea trei mii de lei, pentru revistă; domnişoara Sevastos dădea patru mii, din cei cinci mii de lei, premiul ce obţinuse dela Academia Romînă, pentru lucrarea sa „Nunta la Romîni". Cu aceşti bani, şi cu aceiace urma să mai dăm şi noi, s'ar fi încropit până la douăsprezece mii de lei, fondul revistei.

Pentru Gherea se propunea să-i adunăm, prin cotizaţii, o sumă lunară, în schimbul căreia el să facă, la Universitate, un curs de literatură comparată.

Gruber, cel mai optimist dintre noi, a şi scris lui Gherea. Acesta, însă, cu mintea lui sănătoasă, a răspuns că nu se poate risca. Şi arată lămurit principiile care-i impedică: el nu ştie bine limba romînească, nu are darul oratoric şi cunoaşte literatura greacă şi latină numai din traduceri. In asemenea împrejurări, cu părere de rău, nu poate primi propunerea ce i se face.

In sara de 5 Ianuar s'a ţinut întrunirea, în restaurantul otelului Traian. După oarecare discuţii, s'a luat o hotărîre care, de fapt, se cunoştea de mai înainte: s'a ales o comisiune compusă din A. D. Xenopol, Gruber şi Grig. Alexandrescu, care să se ocupe cu editarea scrierilor lui Creangă.

La întrunirea aceasta nu a venit nimeni dela Junimea, deşi toţi au fost invitaţi.

După ce mulţimea s'a împrăştiat, şi am rămas numai vre-o 16 din cei care ne înţelegeam mai bine, ne-am aşezat în jurul unei mese, în fruntea căreia zîmbea iubitul nostru profesor Xenopol, şi am mîncat, şi am rîs, şi am ţinut toasturi.

După plecarea lui Xenopol, Căpitanul Creangă se adresează lui Gruber şi-i cere să răspundă, scurt şi cuprinzător, dacă în adevăr este socialist

Căpitanul începuse a regreta mărinimia din perioada entuziasmului şi căuta o pricină ca să nu mai dee cei trei mii de lei pentru revistă.

Planul lui însă nu a izbutit. D. A. Bădărău, rămas printre noi, a vorbit frumos şi a demonstrat Căpitanului că în Iaşi există o mînă de tineri pe care-i întîlneşti oriunde este vorba a se face vre-un lucru bun. Dacă vrei ştiinţă şi literatură, dai de aceşti oameni; în politică, ei ţin un stindard curat şi demn; şi dacă vei cerceta mai de aproape, vei vedea că toţi aceştia, care alcătuesc inteligenţa Iaşului, toţi sînt mai mult sau mai puţin socialişti. Şi să nu-şi închipuiască cineva că aceşti oameni, cînd se vor apuca să scrie literatură, nu vor face să reiasă, chiar inconştient, ideile lor, în rîndurile ce vor scrie.

Adouazi a căutat să-mi explice tînărul Creangă, atitudinea lui din ajun. El e junimist, mi-a spus, fiindcă are protector pe Petre Carp, care l-a trimes la Viena, ca spion, cu o sută de lei pe zi. E junimist în politică, nu însă şi în literatură, din pricină că exista o răceală pronunţată între tatăl

său şi d-nii Maiorescu şi Iacob Negruzzi. In sara întrunirii, Căpitanul primise o scrisoare dela d. P. Missir, în care acesta îl sfătuia să dee la Junimea ceiace a rămas literatură dela Creangă; Junimea să-i editeze scrierile, publicîndu-se mai întâiu în „Convorbiri literare" partea inedită din „Amintiri". Creangă i-ar fi refuzat cererea, pentru următoarea pricină: d. Petre Missir i-ar fi spus că n'a ştiut despre moartea lui Creangă, decît după înmormîntare, pe cînd el avea dovezi că d-nii Missir şi Volenti, cu o zi înainte de înmormîntare, tîrguiseră o coroană, pe care nu au cumpărat-o, părîndu-li-se prea scumpă.

In urma unor discuţii, destul de aprinse, cu Gruber şi Grig. Alexandrescu, tînărul Creangă a făcut contractul cu Xenopol, prin care dădea cei nouă mii de lei, şi peste două zile am însoţit pe prietinii mei, care au ridicat din bojdeauca lui Ion Creangă manuscrisele cîte s'au mai găsit.

Artur Gorovei

Et nox facta est

de V. Hugo

De patruzeci de veacuri cădea în adîncim .

Şi nu putuse încă vînjoasele lui braţe,
De vîrful vrunui munte, căzind, să se agaţe,
Nici fruntea-i uriaşă s'o'ntoarcă spre 'nălţimi.
Se prăbuşea în neguri trăznit de Heruvimi
Şi'n urmă-i, din aripa-i enormă, smulse pene
Pluteau ca o vultoare rotindu-se a lene...

Ursuz cădea şi singur din slavă, Fulgeratul,
Cu gura larg căscată, cu tălpile la cer,
Cu spaima 'ncremenită pe chipu-i ca păcatul,
Cu pumnii strînşi de ură şi 'nţeleniţi de ger.
Apoi răcni: „O! Moarte!"
Tîrziu acest cuvînt
S'a întrupat în Cain, pe cel dintăiu mormînt.

Şi cum cădea, de-o stîncă el pumnii şi-i strivi.
Cu braţele-amîndouă de pisc se'ncolăci
Şi'n loc stătu.
Dar glasul poruncilor de sus
Tună: „Te prăbuşeşte odată! Veşnic slava
Ţi-e stinsă! Împrejuru-ţi, toţi aştrii vor pieri".

Şi glasul, în adîncuri de groază, amuţi...

Spre veşnic' auroră El palid 'nalţă grava
Lui frunte, şi la sorii pierduţi se uită dus.
Îi vede 'n depărtare cum fumegă 'n apus
— Tăciuni din care curge o dîră de zi, încă—
Luptînd, ca nişte scurse priviri, prin noaptea-adîncă...
Satan zărindu-i, ţipă la cer, spumîndu-şi truda:
— „Minţi!" — şi cuvîntu-acesta fu sufletul lui Iuda.

Pe stîncă, drept ca Zeii de-aramă, pe pilaştri,
Cu braţe 'ncrucişate pe piept, gemînd din greu,
O mie de-ani aşteaptă cu ochii ţintă 'n aştri...

Erau departe sorii şi scînteiau mereu,
Cînd tunetul trezindu-şi din nou mugiri de leu,
Satan cu hohot rîse, scuipînd în coamă norii.
Umplu uimirea bezna şi-o sgudui fiorii...
....Şi din scuipatu-acela se zămisli Baraba.

Un vînt trecu,—şi Monstrul scăpă 'n prăpăstii laba.

Rostogolirea 'ncepe din nou. Puzderii, sorii,
Prin cerul de funingeni abia de mai străpung
Ca punte luminoasă şi 'n ochii lui ajung...
El se scufundă 'n noaptea ce nu cunoaşte zorii,
Mai jos, mai jos, de-apururi mai jos. Nimic d'acum,
Nici munte, nici o stîncă, nici piatră prin abis,
Nimic de care 'ntreacăt să se agaţe 'n drum!
Doar umbrele. De frică pleoapele şi-a 'nchis.
Şi cînd le redeschise,—în aburi de bitum,
Trei sori mureau în noapte—trei înecate vase—
Căci leprele de neguri, tot cerul îl mîncase...

Sinistru, gol, gigantul ce sus şi-avuse faima,—
In repedea-i cădere, prin vuetul iuţimii,
Părea cometă neagră, svîrlind în juru-i spaima...
Din fund,—un frig de peşteri spre faţă-i se ridică.
Se duce, se tot duce tîrît de plumbul crimii...

...Şi fruntea lui, ca plugul abisul îl despică...

D. Nanu

Statul Continental-Mercantilist

I. Introducere teoretică

Epoca în care trăim este o epocă de *criză*. Asupra acestui punct toată lumea cade de acord. Cînd însă este vorba, să nu zicem de *remediile*, dar chiar de stabilirea *cauzelor* crizei, părerile încep să se înmulţească indefinit.

In linii mari se pot distinge trei curente generale de opiniuni.

1. Unii văd mai cu samă cauze economice. Criză de subt-producţie, zic aceştia, la care alţii răspund: dimpotrivă, criză de supra-producţie, sau mai bine, de subt-consumaţie. „Val de lene", zic unii, şi se plîng cu amărăciune de criza mînii de lucru. Acestora li se replică prin spectrul şomajului. Sînt ţări unde oamenii se vaită de cursul scăzut al monedei naţionale. Altele, invers, spun că valuta lor ridicată este o nenorocire, că este sinonimă cu un tarif vamal protecţionist al statelor rivale, instituit de ei şi împotriva lor înşile, aducînd, în plus, şi un şomaj înspăimîntător din cauza încetării exportului, etc., etc..

După cum se vede, cauzele exclusiv economice, dacă explică aspecte parţiale ale crizei, nu o pot explica în totalitatea ei.

2. Majoritatea numerică a oamenilor, care fac ştiinţă antropomorfistă, au rămas la concepţiunea eroilor lui Carlyle. După ei, cîţiva oameni cărora publicitatea le dă oarecare prestigiu, compun, în cabinetul lor de lucru, cutare sau cutare mare eveniment colectiv. Pe de altă parte, cum dintre toate manifestările crizei, instabilitatea schimbului este cea mai izbitoare, se pune voinţa vre-unui om politic sau a vre-unui financiar cunoscut în legătură de cauză şi efect cu întreaga perturbare sociologică actuală.

3. In sfîrşit, o a treia categorie de opiniuni sînt ale acelora care văd numai cauze *morale: lenea* şi *necinstea*.

Trebue să recunoaştem că o asemenea concepţiune se apropie cel mai mult de adevăr. Cele două noţiuni de mai sus,

cu tot caracterul lor cam vag filozofic, se pot ușor traduce în observațiuni științifice riguroase, ba chiar în cifre statistice.

Inconvenientul lor, însă, constă în aceia că ele nu sînt propriu zis cauze, ci mai degrabă efecte ale unei situațiuni care rămîne încă de explicat. Nu corupția publică este pricina crizei, ci pentrucă trăim o perioadă de criză asistăm și la o destrăbălare în moravurile societății. Istoria este gata să ne dovedească că ori și ce epocă de tranziție s'a întovărășit cu un faliment parțial al moralei.

De altfel să ne gîndim la expresiunea cu care bunul simț popular generalizează o necinste și o trîndăvie mai persistentă. I se zice „sfîrșitul lumii". Or, tocmai faptul că o lume ia sfîrșit, implică, prin definiție, că *o alta începe*. Și dacă nu facem nici-un efort pentru a permite societății să se așeze pe bazele noi care, singure, o pot ține în picioare, aceasta nu ține de o rea voință propriu zisă. S'ar putea mai degrabă vorbi de o rea voință, oarecum, *intelectuală*: nu vrem să ne lăsăm convinși de adevărurile de azi, și rămînem cu îndărătnicie credincioși numai adevărurilor moarte.

Cu alte cuvinte, nu simțul moral se surpă, ci inteligența publică suferă o eclipsă. Cauza adevărată a crizei este *o adîncă și generală miopie*. In fața celui mai formidabil eveniment sociologic, nu lăsăm ochii să vadă. In fața celui mai glorios moment istoric, nu dăm voe urechilor să audă.

Dacă cineva s'ar încumeta să ridice vălul de pe fața oamenilor, opinia publică îl va stigmatiza, iar încercarea sa va fi numită cu sarcasm: fie *utopie*, fie *banalitate*. Căci aceste două expresiuni, logicește antipodice, sînt sociologicește sinonime. Ambele însamnă dispreț și indiferență.

O astfel de banalitate utopică sau de utopie banală va face obiectul studiului de față.

* * *

1.—In toate timpurile gînditorii și-au pus întrebarea: „Cum se cheamă timpurile în care trăim?" Totdeauna au simțit filozofii nevoia să caracterizeze o întreagă stare de lucruri a unui moment istoric printr'o formulă încăpătoare. Să ne amintim numai de „fazele" școalei istorice în economia politică, de legea celor trei etape a lui Comte, de supra-omul lui Nietzsche, de evoluționismul marxist, și cîte altele.

Defectul cel mare al unor asemenea definițiuni este de a fi totdeodată prea strîmte și prea largi. Ele nu văd că *omul nu trăește nici în «societate», cuvînt vag, nici în «el-însuși», ci în comunități intermediare care se numesc: «State»*. Ne trebue deci, mai presus de toate, o definițiune a statului.

Ceva mai mult. Cuvîntul de *criză*, fără alt atribut alături, *criza crizelor*, este aceia a statului, și anume: o formă de stat

învechită trebue să cedeze pasul uneia mai adaptată noilor conjuncturi.

Pentru a cataloga perioadele istoriei, pentru a putea descrie o situațiune care în mod necesar se află încadrată între două crize, între două momente de prefacere, este absolută nevoe de o definițiune a grupării sociale: Stat.

Din nenorocire însă o asemenea definițiune nu se găsește nicăeri.

Există, ce e drept, o serie de discipline care împreună alcătuesc ceiace se cheamă: *Știința Statului* (Dreptul Constituțional, Administrativ, Internațional). Dar, dacă luăm primul manual de drept public, vom fi izbiți de lipsa lor absolută de simț istoric și de caracterul lor metafizic. Teoriile actuale (suveranitatea națională, personalitatea juridică, separația puterilor) sînt considerate ca realități *eterne*, ca adevăruri din toate timpurile.

E drept că în fruntea fiecărui capitol se întîmplă uneori să figureze un mic preambul istoric, în care sînt descrise tipuri de state unde teoriile moderne lipsesc. Dar aceasta nu schimbă nimic. Adevărurile de azi *rămîn* eterne. După juriști „*Trecutul s'a înșelat*", și atîta tot. Până să se ajungă la concepțiunile prezente, s'a bîjbîit și s'a trecut printr'o serie de concepțiuni *greșite*. Abia acum, ajuns în mințile jurisconsulților recenți, Adevărul a putut triumfa.

Lucru curios și coroborant, constituționalistul Léon Duguit, care trece drept revoluționar pentru critica sa împotriva științei oficiale, nu face decît să traducă în altă limbă o mentalitate identică.

Duguit nu face decît să dărîme vechii idoli și în locul lor să pue alții noi. Atitudinea sa nu e mai puțin categorică decît aceia a adversarului. Suveranitate națională, spune el, personalitate juridică, etc.,—toate acestea nu numai că nu există, dar nici n'au existat vreodată. Atunci aduce faimoasele și misterioasele sale concepte vagi și inconsistente de solidaritate, interdependență, etc., noțiuni nu mai puțin apriorice, eterne și imanente ca acelea chiar pe care le combate.

Dar ni se va răspunde că Dreptul Public dă o serie de criterii pentru definiția statului. După părerea noastră, toate aceste criterii nu definesc nimic. Ele nu ne spun decît ceiace grupul sociologic: Stat are *comun* cu alte grupări sociale, iar nu ceiace îi este cu adevărat *specific lui*. Puține cuvinte ne trebuesc pentru a o dovedi.

Astfel, o *populație* este inerentă oricărei comunități omenești. Aproape acelaș lucru în ceiace privește ideia de *teritoriu*. Dela *pămîntul* cutărei provincii, cutărei mahalale dintr'un oraș, până la *terenul* unde o societate sportivă joacă golf sau tennis, dela *casa părintească* până la *localul* clubman-ului sau al „stîlpilor de cafenea", găsim o listă nesfîrșită de ceiace se poate numi „spațiu social".

Criteriul referitor la atribuțiunile *politice* nu este mai ca-

racteristic ca cele precedente. Comunele, judeţele, arondismentele le au şi ele. *Suveranitatea*, puterea de comandă, o regăsim şi aci. Să nu se obiecteze că acestea nu deţin decît o *fracţiune* şi că numai despre o suveranitate integrală poate fi vorba. In primul rînd, o asemenea suveranitate integrală nu există nicăeri. Apoi ar fi să refuzăm caracterul de stat bună oară stătuleţelor vasale de odinioară.

Insfîrşit nici *comunitatea sufletească*, morală şi culturală, nu poate servi ca criteriu. Aceasta există *fără excepţiune, la toate* asociaţiile omeneşti.

Cu acelaşi ocaziune semnalăm o altă incongruitate. Sînt mulţi care identifică statul cu *naţiunea*; şi ori decîte ori definesc pe unul, fac să intre pe cealaltă ca element deja cunoscut al definiţiunii, şi vice-versa; demonstrează cu însuşi lucrul de demonstrat. In afară de aceasta, cuvîntul naţiune pluteşte şi el, la rîndul său, în acelaşi vag caşi ideia de stat. Astfel se lămureşte *obscurum per obscurius*.

Ca să dăm o pildă de curiozităţile pe care le pot aduce procedeele oficiale, vom pomeni de definiţia dată de Ramsay Muir, profesor la universitatea din Manchester (în *Nationalism and Internationalism*, 1916). După ce epuizează şi svîrle la o parte toate criteriile existente, declară că putem recunoaşte o naţiune după criteriul esenţial al *Suferinţei!* Fără a intra în detalii, remarcăm că mai sînt şi alte grupări omeneşti care luptă şi suferă pentru afirmarea şi împlinirea Idealului. Monopolul suferinţei nu îl are naţiunea.

Dar să lăsăm pe jurişti şi să zicem că au dreptul şi chiar datoria să fie atît de formalişti şi de logicieni, pentrucă însuşi *Dreptul* este elementul formal şi conservator al societăţilor.

Dar chiar dacă considerăm un factor prin excelenţă progresist: cel *economic*, spectacolul nu va fi prea diferit.

Şi totuşi economişti istorici ca List, Marx, Schmoller, Bücher ar fi părut cei mai indicaţi să aducă lumină în această chestiune. Noţiunea de *stat* este punctul central al construcţiunilor lor. Sistemul lui List se cheamă sistem de economie *naţională*. Toată argumentarea lui Marx este orientată cătră *statul* socialist, care va înlocui pe cel burghez. Schmoller s'a făcut celebru prin socialismul său de stat şi prin lucrările sale asupra creaţiunii statelor trecute. La Bücher, ultima fază a dezvoltării economice se numeşte *Volkswirtschaft*.

Dar, lucru ciudat, nici unul nu simte nevoia să precizeze înţelesul acestei realităţi fundamentale, pe care trebue totuşi s'o mînuiască neîncetat.

Şi aci ca şi la jurişti, lucrul este explicabil. Aceştia din urmă se ocupau de ceiace statul avea *identic* cu orice societate. Economiştii şcoalei istorice cad în extrema opusă. Ei se cred datori să insiste mai cu samă asupra *deosebirilor* economice dintre diferite tipuri de state, decît să caute un criteriu economic comun tuturora. Nu li se poate face o vină din aceasta. Caşi

pe jurişti nu-i putem acuza decît că-şi fac prea bine datoria, prin aceia că nu intră în domeniul altuia, în speţă al sociologului.

Şi, în realitate, singurii gînditori care, după părerea noastră, au pus problema statului în mod ştiinţific, au fost doi *sociologi*: Gumplowicz, cu teoria sa a luptei de rase, complectat de Oppenheimer prin distincţiunea sa între *mijlocul economic* (munca) şi *mijlocul politic* (raptul), din alianţa cărora a izvorît Statul.

Ni se pare foarte interesantă această încercare a lui Oppenheimer de a pune rivalităţile grupurilor interne în legătură cu problema statului. Ceiace reproşăm însă acestei concepţiuni este că pretinde ea singură să explice fenomenul Stat.

Manifestarea fundamentală a statului se găseşte, după noi, aiurea.

Ne propunem să studiem cîndva această importantă chestiune; pentru moment însă ne mărginim să enunţăm definiţia pe care o propunem, demonstrarea rămînînd pentru altădată.*

* * *

II.—*Statul este acel grup sociologic caracterizat prin pretenţia (justificată sau nejustificată) de a-şi fi, economiceşte, suficient lui însuşi.*—Cu alte cuvinte, pretenţia de *a se închide economiceşte* nu este specifică cunoscutei „Geschlossene Wirtschaft" a statelor feudale şi urbane. Acolo pretenţia este pur şi simplu *mai îndreptăţită* decît de pildă în Franţa anului 1921; dar în ambele cazuri găsim o tendinţă identică. Dacă istoria cunoaşte forme de state care au murit şi altele care le-au luat locul pentru a muri şi ele la rîndul lor, aceasta se datoreşte tocmai *oscilărilor succesului acestor pretenţii de a se închide economiceşte*.

Aşa dar, măsura vitalităţii unui stat ne-o dă gradul în care reuşeşte să-şi fie suficient lui însuşi. Or, în această chestiune, există un barometru sociologic infailibil: *balanţa economică*, cu cele două forme ale sale: 1) *balanţa mărfurilor*, şi 2) *balanţa compturilor*.**

Din nenorocire, ştiinţa economică contemporană nu mai dă decît o atenţiune foarte redusă celor două noţiuni de mai sus. Analiza lor a rămas aproximativ ceiace era pe vremea mercantiliştilor (pentru cea dintăiu) şi a lui Ricardo (pentru cea de-a doua).

Totuşi am avut ocazia să constatăm că aceste două chesti-

* Demonstrarea nu poate fi făcută decît pe cale istorică. Deja am studiat într'o lucrare anterioară momentul istoric dela 1815. Articolul viitor, cu tot caracterul său de vulgarizare, va încerca să facă acelaşi lucru pentru momentul istoric dela 1915.

** Prin cea dintăiu se înţelege bilanţul intrărilor şi eşirilor de valori în genere, iar prin balanţa compturilor numai eşirile şi intrările de monedă.

uni constituesc cheia oricărei probleme de istorie economică și de explicare sociologică a chestiunii statului.

Intr'o lucrare a noastră anterioară, încercam să caracterizăm momentul istoric din 1815.* Pornind dela o metodă opusă celei de față, studiind în mod inductiv, individual, fapt cu fapt, am văzut cum fiecare din problemele crizei din 1815 se grupau în jurul unor probleme mai generale; *iar acestea din urmă nu erau, în ultima analiză, decît diferitele posturi a'e balanței compturilor!* Dacă mergem dincolo de 1815, în perioada numită *mercantilistă*, vedem de asemenea că toate necesitățile timpului sînt simbolizate în mod rezumativ și fidel în instituțiunea celebră a *balanței comerciale*.

De aceia, nu ni s'a părut ne-științific să ne servim de aceste două noțiuni fundamentale ca de niște criterii călăuzitoare în încercarea de a schița fizionomia sumară a timpurilor actuale.

Cele două balanțe sînt cele două procedee grație cărora o comunitate socială reușește să se închidă economicește. Balanța comercială asigură o închidere mai brutală și mai ermetică. Balanța compturilor, instrument mai delicat, permite o unitate economică mai fragilă și mai *aproximativă*. De aceia nu se recurge la ea decît atunci cînd *cea dintăiu nu mai este în stare să asigure* auto-satisfacerea nevoilor interne. Pentru acest motiv statele caracterizate printr'o balanță a compturilor, chemată să umple lacunele balanței mărfurilor, nu apar decît după o *criză*, în care cea din urmă s'a dovedit neîndestulătoare. Insfîrșit, dacă nici așa pretenția de a-și fi suficient sie însuși nu se mai realizează, atunci are loc o criză de state cu mult mai gravă decît cea de mai sus. Nu mai este vorba ca în locul uneia din balanțe să se recurgă la cealaltă; va trebui ca întreaga pretențiune de auto-satisfacție economică să înceteze. Vechile cadre ale economiei *închise* se sfarmă, iar noile state formate își vor permuta granițele economice la un diametru mai mare. Din nou pretenția de „Geschlossene Wirtschaft" va trăi subt forma solidă a balanței mărfurilor, însă în sinul unei circonferințe mai largi.**

Așa dar vedem cum, în viața statelor, se succed, în mod ritmic, două soiuri de crize: *crize mai mici*, unde soluțiunea vine dela substituirea în mod *individual* pentru *fiecare stat*, a uneia din balanțe celeilalte,—și *crize mai mari* care, spre deosebire de cele dintăiu, nu se rezolvă în mod individual, ci printr'o *soluțiune generală*. Și aci avem o substituire de balanțe. Dar tot procesul are loc înlăuntrul unei comunități mai mari, rezultată din fuziunea foastelor state cărora nici chiar mijlocul extrem al balanței compturilor nu le mai putea asigura autosatisfacțiunea nevoilor interne.*

* Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo, Paris, Jouve.

** Putem cita cazul statului național mercantilist din secolul al XV-lea, rezultat din fuzionarea micilor corporațiuni teritoriale ale evului mediu, laice și ecleziastice, senioriale și comunale.

Iată deci cîtă importanță are noțiunea de balanță economică. Totuși, știința actuală o privește ca pe o chestiune aparținînd istoriei doctrinelor și taxează de anachronism politica statelor care, în mod foarte firesc, continuă să graviteze în jurul ei.

De aceia, ne vom permite o mică paranteză în care vom căuta să aducem în analiza acestei noțiuni cîteva precizìuni pe care știința economică găsește inutil să le dee.

Balanța mărfurilor, sau balanța comercială este rezultatul, pozitiv sau negativ, a intrărilor și eșirilor de bunuri din'r'o țară intr'alta. Pentruca acest rezultat să se soldeze printr'un excedent, trebue *să producem mai mult decît consumăm*, cu alte cuvinte, este nevoe de o predominanță a preocupărilor producțiunii, o *hipertrofie a funcțiunilor economice de producțiune* față de toate celelalte.

Balanța compturilor este, dimpotrivă, simbolul necesității unei *exagerați uni a funcțiunilor economice de circulație, de relațiune*. Am ajuns la această concluzie pe cale inductivă, istorică, în lucrarea noastră despre momentul istoric din 1815.

Cred însă că această teză se poate demonstra și pe cale deductivă.

Intr'adevăr, balanța compturilor, care este rezultatul intrărilor și eșirilor de monedă într'o țară dată, conține următoarele elemente:

1. Veniturile rezultînd din creanțe asupra străinătății.
2. Comisioanele încasate de bancherii care centralizează în mîinile lor toate curentele monetare venite din afară, curente care converg asupra unei mari metropole financiare și, de acolo, radiază din nou în toate colțurile globului.
3. Sumele de bani trimise de emigranți în țara-mamă.
4. Veniturile datorite comerțului de antrepozit.
5. Banii percepuți de pe urma fretului marinei de comerț.

Dar oare nu există un cuvînt sintetic care să strîngă laolaltă toate aceste noțiuni în aparență heterogene? Credem că da.

1. Intr'adevăr, ce însamnă a avea creanțe asupra străinătății?

Aci nu este vorba decît de creanțe *avantajoase*. Prin acestea, trebue să înțelegem creditele acordate statelor mai tinere unde producțiunea are o așa de mare nevoe de capitaluri (pe care nu și le pot fabrica singure), încît acceptă să se împrumute în condițiuni oricît de oneroase, economicește și politicește.

Dar, atunci se pune întrebarea: dacă toate aceste țări tinere primesc orice fel de împrumut, atunci ar urma ca toată lumea

* De pildă, înainte de a se ajunge la statul național mercantilist, s'a trecut prin forma intermediară a orașelor mondiale (Veneția, Hansa, etc.) bazate pe balanța compturilor.

să se năpustească asupra lor pentru a face asemenea plasamente rentabile.

Aci, însă, intervine o consideraţiune nouă. Nu este de ajuns ca un astfel de moment prielnic să aibă loc. Mai trebue să şi poţi profita de el. Cu alte cuvinte, un stat nu poate beneficia de asemenea oportunităţi favorabile, decît în cazul cînd *instrumentele sale de credit sînt aşa de mlădioase şi de sigure*, încît în *orice clipă* să poată prinde în zbor ocaziunea cea bună. O dificultate cît de mică în funcţionarea acestor aparate de finanţare e suficientă pentruca un alt stat, mai bine înzestrat, să-i ia înainte. Totul deci se reduce la o chestiune de *supleţă* şi de *viteză*.

2. Să trecem acum la comisioanele încasate de bancheri dela clienţii lor din străinătate. Pentruca aceste comisioane să se ridice la sume mari, trebue ca statul considerat să aibă o *monedă* care să satisfacă două condiţiuni în aparenţă contradictorii: *o mare variabilitate, aliată cu o mare stabilitate*. Numai dacă o monedă oferă o lungă invariabilitate în timp a valutei sale, hîrtia comercială asupra cutărei metropole devine o adevărată monedă internaţională. Pe de altă parte numai o elasticitate capabilă să o facă să varieze *cantitativ*, astfel încît să se poată mlădia după fluctuaţiunile nevoii de numerar *ale pieţei*, pot asigura o stabilitate a cursului de o durată mai lungă.

In cazul întâiu am avut ca condiţiune elasticitatea instrumentelor şi instituţiunilor de credit. Acum avem necesitatea elasticităţii în circulaţia monetară.

3. Cu privire la banii trimişi de emigranţi, trebue să facem o distincţiune care ni se pare fundamentală. Există două categorii de expatriaţi. Acei care se duc să *trăiască* aiurea, şi acei care se duc să *strîngă bani*, pentru a se întoarce bogaţi în starul lor. Numai aceştia din urmă ne interesează, căci sumele trimise în metropolă provin aproape exclusiv dela ei.

Or, pentruca intenţiunea emigrantului de a se întoarce acasă cîndva, sau în tot cazul de a trimite ajutoare celor rămaşi, să persiste—este nevoe de o condiţiune esenţială. Trebue ca mijloacele de comunicaţie de tot felul: drum de fer, poştă, navigaţie, presă, telegraf, bancă, etc. să fie atîta de perfecţionate, încît emigrantul să nu facă nici un efort fizic sau mental pentru a conserva contactul sentimental şi material cu metropola.

4. Cît despre comerţul de antrepozit, acesta implică o activitate uriaşă în tranzacţiunile comerciale.

Numai perspectiva sau mai bine zis certitudinea absolută că într'un loc dat ori şi ce marfă se poate schimba contra oricărei alte mărfi, în condiţiuni sigure, expeditive şi avantajoase (de pildă scutite de taxe fiscale)—va face să convească asupra unui port unic năvile adunate din cele patru unghere ale lumii, *chiar cu preţul unui ocol*.

5. Însfîrşit, este evident că a avea un venit ridicat de pe urma fretului implică o puternică dezvoltare a marinei comerciale.

Şi acum, dacă centralizăm aceste explicaţiuni într'o formulă, vom spune:

O balanţă a compturilor favorabilă presupune: mijloace de credit foarte suple şi prompte, o monedă totdeodată elastică şi stabilă, o mare dezvoltare a mijloacelor de comunicaţie: drum de fer, navigaţie, presă, poştă, telegraf, telefon, etc.; o mare activitate în tranzacţiile comerciale, o bogată marină de comerţ—într'un cuvînt *toate elementele care intră în compoziţia cuvîntului „circulaţie" sau „Verkehr" din ştiinţa economică*.

Iată-ne deci ajunşi să formulăm o deosebire fundamentală între cele două balanţe.

Balanţa mărfurilor este simbolul funcţiunilor de producţiune, Balanţa compturilor este dimpotrivă reprezentanţa funcţiunilor de relaţiune, de circulaţiune.

Această distincţiune, care ni se pare fundamentală, ne-a condus să botezăm epoca inaugurată de anul 1815: epoca statelor bazate pe balanţa compturilor, spre deosebire de cea începută la anul 1600, precum şi de cea pe care o deschide anul 1915. Dela ambele aceste din urmă date pleacă două ere unde problema producţiunii predomină, şi balanţa mărfurilor este principala armă a statului.

Consecinţele distincţiunii între state bazate pe balanţa mărfurilor şi cele bazate pe balanţa compturilor (care ar putea fi numită mai bine *balanţa instrumentelor de circulaţiune*) sînt multe şi curioase. Fără a intra în detalii, vom enunţa cîteva.

1. In statele din prima categorie, consideraţiunile de ordin *teritorial* interesează într'o măsură foarte mare. Va trebui în primul rînd să se purceadă la o repartizare armonioasă a activităţii economice înlăuntrul teritoriului. De aceia chestiunea *proximităţii geografice, a vecinătăţii* în spaţiu va alcătui o dată importantă în politica economică.*

Dimpotrivă, statul caracterizat prin balanţa compturilor este prin definiţie un *înghiţitor de distanţe*. Acolo nu mai există preocuparea unei producţiuni armonioase, ca în cazul precedent. Statul balanţei compturilor este fundat pe supraproducţia unor anumite articole şi quasi-neexistenţa altora. De aceia nu mai e suficient ca circulaţia să se dezvolte în limitele producţiei. Atît descărcarea prea-plinului, cît şi acoperirea lipsurilor reclamă o *hypertrofie* a funcţiunilor de circulaţie. Perfecţionarea lor obligatorie va face ca *nici-o distanţă să nu fie prea mare*. Nici-o depărtare nu îl înspăimîntă, fie chiar drumul care uneşte doi antipozi.

2. Un corolar al acestora este că statele din prima categorie rămîn în principal *teritoriale*, pe cînd celelalte sînt nevoite

* Teoria „fruntariilor naturale" a fost inventată de prototipul statului bazat pe balanţa mărfurilor, statul naţional mercantilist.

să-şi asigure posesiuni *coloniale*. Acestea le vor servi nu numai ca debuşeuri, dar şi ca staţiuni de legătură, ca poziţii favorabile la răspîntiile marilor drumuri, ca „relais"-uri, — cum zic Francezii. Hipertrofia mijloacelor de circulaţie permite întinderea şi înmulţirea indefinită a stăpînirilor de peste ocean. De aceia statul bazat pe balanţa compturilor este un stat *mondial*, în timp ce statul balanţei mărfurilor este *teritorial*.

Desigur că istoria a cunoscut multe state teritoriale care au avut şi importante imperii coloniale, ca Spania sau Portugalia. Dar acest imperiu constituia pentru ele un *lux*, iar nu o necesitate. Durata foarte efemeră a posesiunilor spaniole sau portugheze o arată în deajuns.*

De asemeni prin adjectivul *mondial* trebue să înţelegem lumea „cunoscută", „explorată" în cutare moment istoric. Antipozii noştri diferă, desigur, de acei ai vechii „orbs romana".

De aceia reţinem această distincţie a statelor, care ni se pare sinonimă cu aceia bazată pe natura balanţelor.

3. O nouă consecinţă a acestora se poate releva relativ la structura statelor. Cele teritoriale pot ajunge la o fuziune internă aproape completă. Statului mondial, dimpotrivă, îi este interzisă, dată fiind compoziţia sa din fragmente *răzleţe* de *teritoriu* împrăştiate la cele patru puncte cardinale. Va trebui să se mulţumească cu un minimum de unificare, şi anume cu o unificare de natură *financiară* şi *fiscală*. Instrumentele vor fi, de pildă, un *world-clearinghouse* în metropolă şi o *uniune vamală*. Legătura între părţi va fi aceia a unui vag *federalism*.

4. Apoi în ceiace priveşte *expansionismul*, acesta se va numi pentru statele mondiale *hegemonie*, iar pentru cele teritoriale *imperialism*. Acesta din urmă este pretenţia, în plină eră de state teritoriale, de a fi un stat-şef. Aceste pretenţiuni nu au nimic necesar.

Istoria ne dovedeşte că nu au nici vitalitate şi că nu sînt decît pretexte pentru un rezultat tocmai *opus* scopului lor: *nivelarea*. Într'adevăr, toate încercările unei Spanii, Olande, unei Franţe „überalles", ca pe vremea lui Quint sau a Regelui-soare, nu au adus decît o şi mai mare aplicare a „echilibrului european".

Dimpotrivă, *hegemonia* este o pretenţie de a fi un stat-şef atunci cînd aceasta este o necesitate pentru toţi.

Într'adevăr, în momentul cînd se deschide o criză de state teritoriale, toate statele sînt ameninţate să dispară. Dacă criza a început, aceasta se datoreşte faptului că autosatisfacţia nevoilor interne a devenit imposibilă, şi că este nevoe de o *fuziune*, de o integraţie teritorială nouă.

* De altfel chiar Anglia, pe vremea cînd era încă un stat teritorial (adică înainte de 1815), nu scapă regulei generale, şi pierde posesiunile imense din Statele-Unite de azi.

Urmarea logică a unei asemenea crize este transformarea vechilor capi ai fiecărui stat într'un fel de prefecţi regionali. Dar aceasta nu poate să convină claselor dominante. Vor prefera să aibă un stăpîn moral decît unul de drept. Vor prefera hegemonia unuia decît dispariţia lor totală. În asemenea împrejurări, *hegemonia* pentru toţi ceilalţi devine sinonimă cu *Independenţa*. Ea singură este capabilă, într'un timp cînd există ameninţarea dispariţiei pure şi simple, să asigure la toţi un minimum de autonomie.

Deaceia, toate statele teritoriale candidate la dizolvare vor vedea în statul şef un salvator.

6. Dar există şi o cauză mai profundă pentru care imperialismul este o manifestare morbidă şi inoperantă, pe cînd hegemonia—una salutară şi durabilă.

Predominanţa problemelor de producţiune (specifică statelor teritoriale) atrage după sine o tendinţă spre *nivelare*. Din contra, predominanţa funcţiunilor de circulaţie implică o tendinţă către *erarhie*.

Într'adevăr, într'o epocă unde funcţiunile de producţiune sînt precumpănitoare, o ţară poate avea, ba chiar trebue să aibă, o *specialitate*. Dimpotrivă, un stat bazat pe o hipertrofie a circulaţiunii va trebui să le *aibă pe toate*.

Este uşor de înţeles pentruce balanţa mărfurilor conţine atîtea posturi cîte mărfuri se consumă şi se produc în ţara respectivă. În mod fatal unele posturi vor fi mai slabe, altele mai grase. Invers, balanţa compturilor are numai vre-o cinci elemente; şi toate sînt în strînsă legătură între ele, aşa încît este necesar ca toate să fie strălucite. De aceia, în categoria întâia, ţările pot fi proporţional egale, păstrîndu-şi fiecare specialitatea sa. În categoria a doua însă, trebue să existe Mari Puteri, Mici-Puteri şi Puteri mijlocii, după *repeziciunea* cu care anumite state ştiu să-şi construiască *toate* elementele balanţei, şi după *înceteneala* celorlalţi. Această cucerire, făcîndu-se inegal în timp, dă naştere şi la o inegalitate în rang. Ţările bazate pe balanţa compturilor trăesc subt logica de fier a *erarhiei* de state. Şi cum orişice scară implică un vîrf, va exista în mod natural, un *Stat-şef*.

Aşa au trăit popoarele în antichitate subt ocrotirea paloşului roman. Tot astfel, în tot decursul veacului al XIX-lea statele lumii, cu suflarea puţin încetinită, au trăit subt egida păcii britanice.

* * *

Recapitulînd, putem spune că nu există decît două categorii de state, cu următoarele caractere distinctive:

1. La statele *teritoriale*, unde instrumentul cu care se realizează pretenţia de autosatisfacţie a nevoilor interne este *balanţa mărfurilor*, găsim o predominanţă a preocupărilor de *producţiune*. Aci consideraţiunile de *proximitate geografică* au o mare im-

portanţă. Expansionismul, cînd are loc, ia forma morbidă a *imperialismului*. Structura internă oferă spectacolul unei *fuziuni aproape complecte* a părţilor componente. Insfîrşit tendinţa unor asemenea state este spre *nivelarea* economică.

2) Dimpotrivă, la statele *mondiale*, unde instrumentul cu care se realizează pretenţia de autosatisfacţie a nevoilor interne este *balanţa compturilor*, găsim o *hipertrofie a funcţiunilor de circulaţie*; aci consideraţiunile de proximitate geografică nu au nici o importanţă. Statul mondial este prin definiţie un *înghiţitor de distanţe*. Expansionismul, cînd are loc, ia forma durabilă (şi salutară pentru ceilalţi) a unei *hegemonii* justificate. Statul balanţei compturilor este un stat *colonial*. Structura sa internă oferă spectacolul unei *unificări lăbărţate*, subt forma unui *vag federalism*. Insfîrşit, tendinţa generală este către *erarhie*.

Toate cercetările de istorie şi economie politică, pe care am avut prilejul să le facem, par a da dreptate acestei clasificaţii. Din nenorocire vor trebui încă mulţi ani până ce vom verifica deplin cu fapte consideraţiunile teoretice de mai sus. Până acum nu am reuşit să o facem decît pentru momentul istoric din 1815.—In articolul viitor, ne propunem să o încercăm şi pentru timpurile actuale.

D. I. Suchianu

Amintirile Caterinei State

La pensionatul doamnei des Perrières, ne primi un portar, slujbă necunoscută în serviciul doamnei Gallet, unde lumea intra nesupărată, pe poarta cea mare. Peristilul rece, boltit şi în coloane marmorate, îmi făcu impresia unei biserici. Condusă de o nemţoaică suii, cu mama, o scară lată acoperită cu covoraş până într'o sală mare şi foarte înaltă, cu geamuri în tavan. O altă nemţoaică ne deschise uşa salei de primire şi, spunîndu-ne să aşteptăm, dispăru.

Cu ce uşurinţă treceam dintr'o instrăinare în alta! Nu-mi trebui mult ca să mă simt de acolo şi să nu regret, din ce lăsasem la Vascani, decît lunca Siretului, piano şi caii cei frumoşi cumpăraţi de curînd la iarmarocul din Roman.

Aşteptînd pe doamna des Perrières, examinam cu atenţie tot mobilierul acestei frumoase încăperi; un tablou mare îmi atrase în primul rînd atenţia: pe acest tablou erau înscrise, în litere de aur, toate elevele din acel pension care trecuse cu succes deosebit bacalaureatul. Pereţii erau acoperiţi de desenuri şi tablouri în aquarelă şi ulei; două clavire mari ocupau mijlocul odăii şi, chiar în momentul cînd voiam să le văd de aproape, sosi o profesoară cu două eleve, ce trebuiau să cînte un *duo*. Fără a se codi cît de puţin, elevele se aşezară la piano şi cîntară, fără greşală, dela un capăt la altul, o bucată frumoasă cum nu mai auzisem.

Nu-mi venea să cred că aceia era o lecţie de piano. Mă gîndii atunci şi mă încredinţai mai pe urmă că această muzică era undiţă de aur pentru părinţii cărora pretenţiile doamnei des Perrières, li s'ar fi părut discutabile poate... După vre-o jumătate de oră, veni şi doamna directoare: o bătrînică cu trăsuri subţiri şi delicate, cum nu mai văzusem decît în portretele Căpitanului Russo. Cu mersu-i elegant şi liniştit, venea spre noi surîzînd şi salutînd de cîteva ori şi, jenată parcă în paşi, de rochia-i lungă de mătase, şi-o ridică puţin, atît cît putui zări vîrful unui

mic pantof de catifea; întinzîndu-mi mîna, ce de abia se vedea din dantela mînicii, sărutai vîrful degetelor reci, subţiri şi ascuţite ce lăsară, în urmă, un plăcut miros de apă de levant.

Luîndu-şi, *face à main*, atîrnat de talie într'un şiret de ibrişin, îl duse la ochi şi se uită la mine cu deosebit interes.

Mama îi explică de ce fusesem retrasă din cealaltă şcoală, „unde directoara e prea bună şi copiii nu învaţă nimic" şi nu uită să previe pe directoară, că eram foarte încăpăţînată, neascultătoare şi răutăcioasă. Doamna des Perrières, îşi luă iar ochelarii; privirea-i şi mişcarea-i grăbită să mă vadă mai bine, păreau a spune: „Acest copil ne va da de lucru", dar cu ţinuta ce-i impunea rolul, şi cu deprinderea rapoartelor părinteşti, directoara se mulţumi să răspundă:

„Da, fetiţa are o figură foarte vie; are probabil un temperament mai deosebit".

Intorcîndu-se apoi cu toată faţa spre mine, mă întrebă în franţuzeşte, dacă „eşti dispusă să te corectezi". Imi reţineam cu greu lacrămile căutînd să dau privirii o altă direcţie şi-mi mutilam un deget, ca durerea aceia să întreacă o clipă pe cea sufletească şi să înlătur scena ce părea a se anunţa.

După ce mă înroşii până 'n frunte ascultînd pe mama tocmindu-mi şcoala, caşi părechea de ghete ce-mi cumpărase dela fraţii Polingher, şi după ce doamna des Perrières îi făcu oarecare concesii, se hotărî să mă aducă, adouazi, la pension. Fui primită de mademoiselle Hustache, subdirectoara care, vorbindu-mi franţuzeşte, găsi că făcusem „pas mal de progrès" în cei trei ani. Colegele mele nu erau atît de înaintate şi deaceia fui instalată, cu pupitrul, în clasa „celor mari". Elevele dintr'a cincea şi a şasea clasă mă primiră rece, crezîndu-mă o „novice" şi îşi spuneau în franţuzeşte, că nu mă vor „tolera" în clasa lor...

„Je veux bien mesdemoiselles, mais je ne crois pas qu'il se pourrait trouver en cette école une seule élève aussi gentille et bien élevée comme l'étaient toutes celles que je viens de quitter".

„l-auzi! asta ştie franţuzeşte şi-i simpatică, s'o lăsăm aici, trebue să fie de familie bună" Şi de atunci intram în clasa colegelor mele numai la cursuri. Intre cele patru profesoare de piano, mademoiselle Marie Zelinska, o poloneză bătrînă, era cea mai reputată pedagogă în pensionatul des Perrières. Cu nasul mic şi roş în mijlocul feţei galbene şi sbîrcite, cu ochii verzi şi prinşi între buzunare de piele ca două broscuţe în glod purtat, în vîrful capului cu o măciucă de păr, de abia prins, ce tremura în ritmul mersului,—mademoiselle Marie, cu cărticica de ore în mînă, cutreera toată ziua clasele chemînd pe unele eleve la lecţii şi trimeţînd pe altele la studiu. Parcă o aud şi acum observînd în stricata-i franţuzească:

„Ah h'a pour-quoi vous n'vez pas étidiéééé?

Zelinska mă pusese să-i cînt „tot ce-ai învăţat" şi găsi că fusesem greşit iniţiată şi repertoriul era prea greu pentru mine. Mă deprinsesem cu laudele violonistului Grill şi primii cu neincredere părerea profesoarei; iar noul program îl începui cu o părere de rău care ajunse până la urechile doamnei directoare. Aceasta, ca să judece singură, mă chemă în *parloir* şi, după ce-i cîntai cîteva bucăţi, spuse: „Nu-i rău, are multe calităţi pianistice şi, pentru timpul decînd învaţă, o găsesc destul de înaintată".

Zelinska era albastră şi profesorul Grill surîdea. Acesta profită de examenul meu şi, în faţa doamnei des Perrières, ceru profesoarei să mă înscrie între cele ce trebuiau să cînte la viitoarea producţie muzicală. Zelinska îşi economisi grija prefăcîndu-se a uita şi cînd îi amintii, ca o răzbunare pe domnul Grill cu care se certase altădată şi a cărui protejată eram, îmi spuse: „Să ştii că la producţie nu cîntă decît elevele care au talent".

Nu-mi părea rău după succesul ce nădăjdueam să-l am cîntînd, dar mă demoraliză cu totul gîndul că nu aveam talent, „darul" acela ce mi-l auzisem cîntat o vară întreagă.

Intr'o zi fui chemată de doamna directoară, care-mi ceru să-i arăt ce ştiam mai bine. Cîntai un trio de Hummel fără de greşală şi cu aceiaşi bucată, acompaniată de Grill şi alt partener, mă produsei, după două zile, la aşa zisul „Concert".

Fusei aplaudată şi doamna N., o bună pianistă, mă sărută şi-mi zise: „Bravo, fetiţo, ai un cîntec foarte delicat şi nuanţezi perfect; te-am ascultat cu mare plăcere".

După audiţiune doamna directoară mă luă de braţ şi, prezentîndu-mă invitaţilor, făcurăm încunjurul sălii. Nu înţelegeam la ce să atribui distincţia asta, cînd auzii spunînd:

„Fetiţa asta învaţă de puţin timp. Are talent, e netăgăduit, dar succesul e datorit în mare parte şi excelentei noastre profesoare, domnişoarei Zelinska!"

Pentrucă mama nu mă mai putea vedea în juru-i şi mi-o spunea neîncetat, fui retrimisă la Iaşi cu cîteva zile înainte de începutul şcoalei. Aici găsii noi dispoziţii şi profesori noi. Ca să îndemne şcoala la lucru şi la bună purtare, subdirectoara găsise următorul mijloc: La sfîrşitul lunii mulţi dintre profesori şi tot cursul inferior se întruneau într'o clasă; caşi cu nişte trofee veneau pedagoagele cu caete pline de observaţiile ce le făceau asupra fiecărei eleve în parte şi le dădeau domnişoarei Hustache care ne arăta (aşa cum ne vedeau guvernantele) directoarei, profesorilor şi şcoalei întregi. Imi amintesc, între altele, de următoarea observaţie:

„Domnişoara State se absentează ades dela latină şi matematică. Subt pretextul lecţiei de piano, această elevă se primblă prin coridoare ori stă ades în clasele superioare. Dacă domnişoara State îşi va urma primblările şi nu va veni la cursul domnului Evolceanu, va fi reţinută Duminica viitoare".

Foarte bine notată la limba franceză, la istorie şi la ştiinţele naturale, grija de a fi reţinută nu mă împiedeca să prind orice moment cînd găseam un piano liber şi tot atunci avui şi

îndrăzneala să mă revolt cu jumătate de clasă, în contra relei alimentații...

Intr'o zi, suită sus pe bancă, vorbeam cu glas tare colegelor de urmările răului nutriment, cînd se deschise încet ușa și văzui intrînd în sală o elevă din clasa a șasea. Cu toată liniștea ce se datorește oratorului, eleva înaintă încet până la o bancă și se așeză ascultînd cu atenție. După ce-mi terminai discursul, ea veni la mine, mă sărută și-mi spuse: „ai vorbit admirabil". Colegele se roteau în jurul meu comentînd și de-odată se făcu un zgomot ce atrase în pragul ușei, pe mademoiselle Hustache...

Toată clasa, pedepsită, trebui să învețe „Les animaux malades de la peste". Una din colege, cu care nu vorbeam, pentrucă era din cale afară proastă, raportă directoarei discursul care determinase pe eleve să refuze prunele și orezul fiert dela dejun. Fui oprită o Duminică și condamnată să scriu, în franțuzește, un „memoriu detailat" asupra nemulțumirii mele. Singură intr'o sală îmi făceam pedeapsa cînd văzui venind eleva căreia discursul meu îi plăcuse atît de mult. Aceasta îmi spuse că se întorcea dela „cucoana" (adică dela directoară), pe care o rugase să mă erte, dar aceasta fusese „inexorabilă". M. C. stătu tot timpul cu mine, mă ajută să formulez „compoziția" și-mi spuse că mă preferă tuturor colegelor, „pentrucă 'n ființa ta e ceva caracteristic".

Deprinsă cu învăluirea în fapte a dragostei familiei, expresia simpatiei acelei eleve, ca o lumină prea vie, după un adînc întuneric, îmi făcu rău, mă indispuse; dar interesul ce-mi arăta și manifestarea acestuia, în fel și chip, mă apropia de această prietină atît de mult, încît în scurt timp nu mai puteam trăi multe ceasuri departe de dînsa.

Alergam s'o văd în cele cinci minute de recreație între două cursuri și, de avea de învățat, mă așezam lîngă ea în bancă — mulțumită s'o știu aproape. Odată cu dragostea către cineva se naște în multe suflete, chinuite, dorința mărturisirii îi spusei, acelei prietine, toate suferințele mele și, ascultîndu-mă, ochii ei mari și negri, plini de lacrămi, îmi arătau că mă înțelegea și-mi simțea adînc durerea.

Intr'o zi, pe cînd mama era în *parloir*, M. C. își găsi și ea de lucru acolo și, ca din întîmplare, începu cu aceasta o convorbire asupra-mi, înfrumusețîndu-mi, cît putu, personalitatea.

„Mama-ta sta în fața mea ca un sfinx; n'am înțeles și nici n'am putut surprinde impresia ce i-o fi făcut părerea mea".

Ca să progresez la piano, singurul lucru pe lume pentru care mama arăta o dragoste neprefăcută, mi se aduse, pentru toată vara, pe Zelinska. In fiecare zi făceam lectură „à haute voix". Din nuvelele lui Hauff și din romanele lui Marlith, rețineam numai titlurile — atît eram de puțin atentă la ce-mi cetea. In toamnă mă reîntorsei la școală, unde aflai că prietina mea nu mai putea veni. De atunci începui a simți golul ce nu se poate umplea decît cu manifestarea unui interes, a unei prietinii adevărate.

In fiecare zi, după dejun, subdirectoara împărțea corespondența. Eu nu primeam nimic. Din cînd în cînd îmi scria Costică scrisori frumoase și lungi ce le purtam asupra-mi și le ceteam colegelor care mă întrebau ades: „Ție îți scrie numai moșu-tău, parcă ai părinți?"

In recreație și sara, în dormitor, ascultam pe colegele mele istorisind în ce chip petrecuse vacanța. Eu nu aveam nimic de istorisit și, pentrucă toate spuneau cîte ceva „de-acasă" mă mulțumeam și eu să imit pe Zelinska cetindu-mi din Körner. „Här zu, Catherine", strigam falș în mijlocul celui mai frumos pasagiu, și tremurînd cocul înfipt, în vîrful capului, dam ochii peste cap și începeam a ceti cu patos: „Es ist doch ein seliges Gefühl, wenn aus dem Stürmen des Meeres das Schiff mit vollen Segeln in den sichern Hafen treibt; wenn man Ahndung der höchsten Erdenseligkeit dem schönen Morgenrot der Liebe entgegenfliegt".

Amintirea chipului fetei bătrîne și urîte, cufundată în romantica lectură, stîrnea un rîs nebun. In dormitor alături de somnul liniștit al unora, în crîmpeele de vorbă ale altora și'n neliniștea celor multe, vegheam ades nopți întregi și, deprinsă cu începutul, urmarea și desfășurarea romanelor ce cetisem, căutam să întrevăd viitorul, prin viața ce duceam comparînd-o neîncetat cu a celorlalte fete. Lumina lămpii de noapte, din alcovul guvernantei, se răsfrîngea în raze slabe pe fresca din tavan. Gîndind și privind mult carul lui Phoebus, mi se părea dela o vreme, că văd roatele învîrtindu-se din ce în ce mai iute și tot cortegiul de zeități îmi ducea înainte gîndul și liniștea, tîrzie, îmi amorțea simțirea până ce adormeam. Eu nu aveam, îmi aduc bine aminte, somnul profund al copilăriei fără grijă; eu nu dormeam, dusă, ca toate celelalte; o mișcare ușoară în juru-mi ori vorba vre-unei fete, în somn, mă trezea; nu mai puteam închide ochii toată noaptea și mă gîndeam ades până la ziuă. Știind că mama mă ura și pentru tata eram acum, cu toate manifestările lui de dragoste prefăcute în deprindere, un defect al neveste-sei cu care o luase totuși, prevedeam cu groază tot ce mă aștepta; numai studiul și cîțiva dintre profesori îmi înseninau înfrumusețîndu-mi neînchipuit viața de școală.

Intr'o zi ne veni, la cursul de fizică, domnișoara Izabella A., tînără — aproape de-o vîrstă cu cea mai mare elevă din clasa mea — cu o figură expresivă, veselă și vioae; o primirăm cu simpatia ce ne inspiră figura și numele-i bun, însă fără acel respect ce-l aveam pentru profesorii bătrîni. Din banca întîiu, unde eram, îi observam toate mișcările și, cînd începu să ne explice, nu știu spune nici acum ce simții sub stăpînirea acelui spirit superior. Avea Izabella A. un atît de mare dar de a spune ce gîndea, o atît de mare ordine în idei — încît, afară de plăcerea ce resimțeam ascultîndu-i timbrul viu și simpatic, aveam impresia că tot ce spunea mi se așeza deodată în minte ca într'un cuer. Și cînd într'o zi judeca o chestie școlărească inteligent și

cu o uimitoare dreptate, domnişoara A. îşi luă în mintea mea locul ce i se cuvenea.

Cu vraful de teze în mîna-i mică şi nervoasă ne spuse, în ziua aceia, intrînd la curs:

— Numai State are nota 10 (Colega mea, M., îşi cîştigase între toate o superioritate la care o ajuta mult vîrsta).

Un murmur prelung în care se distingea numele M. urmă şi se pierdu în fundul clasei în şoapte...

— State are 10 la fizică, de cînd?... întrebă o elevă pe alta de alături.

— Are, pentrucă-i cîrnă şi cu ochii mici caşi dînsa—nu vezi cum samănă?

— Ce, adică pentru asta?

— Ba nu, pentrucă spune repede lecţia şi cu alte cuvinte, nu ca 'n carte.

— Aşa, parcă pentru cuvintele ei, din minte, i-a dat 10...

— Domnişoară A., e mai bună teza lui State decît a lui M.?

Indoiala elevei şi murmurul clasei supărară profesoara şi atunci, voind a proba dreptatea afirmării, mă trimese, cu M., în sală şi o fată fu chemată să ne citească tare tezele. A mea fu găsită mai bună şi inteligentul procedeu mă uimi, trezindu-mi recunoştinţa ce, ca un val *stăvilit multă vreme, luă înainte* şi aduse cu dînsa şi alte sentimente bune ce, de *atunci, nu lăsară* mult în urmă, trecînd prin timp şi spaţiu.

Cu domnişoara Ema H. profesoară de istorie, comunicam uimitor sufleteşte. Intr'o zi toată clasa îi spusese că nu înţelesese lecţia la istorie.—Cum se poate? De ce nu mi-aţi cerut să v'o mai explic odată?

— Eraţi supărată, domnişoară, îi spun eu sculîndu-mă grăbită.

— De unde ştii, State?—mă întreabă profesoara, scrutîndu-mă.

— Nu ştiu; am simţit...

Ochii frumoşi ai profesoarei mă cuprinse toată şi văzui într'înşii, odată cu surprinderea, o adîncă mulţumire de a fi fost bine înţeleasă.

Şi de atunci între E. H. şi mine se stabili o curioasă transmisiune care, distrîndu-mă, mă mişca până a-mi da adevărate emoţii.

— Azi mă ascultă Ema H., spuneam eu elevelor.

— Imposibil, ai două note şi noi n'avem nici una.

— Eu vă spun că mă ascultă.

— Dacă te-i ruga...

— Dacă i-i fi scris, tu eşti îndrăzneaţă.

— Parole d'honneur de voiu ruga-o şi parole d'honneur *sacrée* dacă i-am scris; nu-i zic, tac singură şi să vedeţi...

— Pe ce pariem?

— Pe alviţă de cincizeci de bani.

— Ba nu, pe glasele.

— Hai.

— Să stai liniştită; să nu sufli nici-un cuvînt.

— Nu.

Cu pasu-i uşor şi elegant E. H. intră în clasă. Gîndul meu, ca o putere, parcă îi atrage necontenit privirea spre colţul de bancă unde stam şi deodată, după ce se uită de multe ori în catalog, ca din sforţarea unei lupte, mă strigă, scurt: „State".

„Ai pe dracu' în tine", ziceau fetele după clasă şi, făcîndu-mi fiecare cîte o cruce pe faţă, îmi dădeau, la rînd, nuci zaharisite.

Cel mai interesant profesor fu, mai tîrziu, domnul Gruber: tînăr, înalt, slab, cu o figură de Christ în drum spre crucificare. Acest profesor era veşnic distrat, veşnic cu gîndul aiurea...

Spunînd din cînd în cînd cîte un cuvînt, glasu-i simpatic şi profund îmi trezea nu ştiu ce în simţire şi mă neliniştea întotdeauna. Vorbind sau tăcînd cu încăpăţînare toată ora, se aşeza la masă în faţa catalogului pe care, ascultînd elevele, schiţa întotdeauna casa lui Creangă din Humuleşti şi munţi peste care zburau cîrduri de rîndunele...

Desenul, atît de delicat, ce-mi spunea o amintire, mă impresiona şi într'o zi lipsii dela clasa domnului Ghibănescu, ca să mă pot gîndi, la Gruber, departe în grădină şi la altă lecţie, fără să observe nimene, profesorul desină o fîntînă cu un condeiu, frumos şi nou, pe care-l pastrai ascuns multă vreme, într'o cutie de mătasă din fundul pupitrului.

Părea că aveam intuiţia dreptului vîrstei şi în năsbutii nu se avînta nici-una cu o mai mare plăcere şi cu o nepăsare ce-o explica poate timpul pierdut în liniştea dela Vascani. Profesorul Filimoneanu era tipul dascălului suplinitor şi idealul unei direcţii de şcoală în preajma desfiinţării; timid şi naiv din fire, Filimoneanu era singurul profesor ce nu îndrăznea să facă elevelor observaţii şi care, în ruptul capului, n'ar fi cerut directoarei onorariul. Strîns, ca o umbrelă în toc, în redingota-i înverzită, cu părul rar ca firele unei perii învechite, cu faţa îngustă cît palma şi cu ochii tulburi de oae înecată, domnul Filimoneanu, care suplinea de un timp mai mulţi profesori, păşea, în vîrful picioarelor, spre masa din mijlocul clasei, se aşeza pe jumătate de scaun şi cu mîna-i subţire şi vînătă întotdeauna, deschidea tremurînd catalogul, se uita mult caşicînd ar fi cercetat ceva, apoi cu ochii plecaţi în jos şi cu glasu-i subţire şi fals, îngîna:

— Cine dintre dumneavoastră vrea să spue lecţia?

— Eu şi eu şi eu şi toate vrem să spunem lecţia, striga, în cor, clasa pe cînd domnişoara Bland—supraveghetoarea—se buza, se încrunta, se scula dela loc, venea până 'n mijlocul clasei şi vocea-i, ca un muget depărtat, trecea pe deasupra capetelor noastre: „Ruuube"!

Ceasul de lecţie al domnului Filimoneanu, subt privirea greoae a nemţoaicei, era chinuitor şi, într'o zi, ipsosul proaspăt al geamului de lîngă bancă îmi oferi cea mai plăcută distracţie. Din-

tr'o bucăţică de chit înfipt în vîrful unui condeiu, modelai, după natură şi neaşteptat de asămănător, capul lui Filimoneanu. Simţeam pe Fräulein Bland, uitîndu-se la mine cu coada ochiului, dar dragostea lucrului îmi luase orice grijă; atît de nepăsătoare eram, încît n'o auzii apropiindu-se încet de bancă şi n'o simţii decît atunci cînd îmi atinse umărul.

„Gib her", îmi ordonă Nemţoaica înşfăcîndu-mi condeiul şi, cum sună sfîrşitul orei, mă pofti s'o însoţesc la doamna directoară. In raportul Fräulein-ei Bland era şi o veche răzbunare (amintirea inoportună a unui însemnat împrumut) şi de aceia, păzind corpul delictului cu mare grijă, Nemţoaica păşea triumfătoare înainte.

Doamna des Perrières, care făcea socoteli într'un registru, se întoarse spre noi, îşi aşeză ochelarii şi, pentrucă Bland nu glăsuia nimic, întinse mîna, luă condeiul, se uită şi, socotind că era loc să laude un merit, surise şi se grăbi se spue: „Oui, c'est bien monsieur Filimoneano; est-ce vous State qui l'avez fait?"

Nemţoaica muţise, dar văzînd nedumerirea directoarei explică, foarte jenată, în franţuzeasca ei:

„Madame, State a fait ça avec Herr Fulimuniann en la classe".

Buna dispoziţie a „cucoanei" sau portretul reuşit al lui Filimoneanu—la care se uita necontenit—îmi uşurară neaşteptat vina. Doamna des Perrières rezemă cu băgare de samă condeiul pe biurou şi, drept pedeapsa la care se aştepta Bland, îmi spuse: „Să mai faci sculptură, în recreaţie însă".

— Domnul Filimoneanu stă nemişcat şi numai aşa pot, doamnă!

. . . .

— Tinca, vrei tu să-mi faci un bine? mă întrebă, într'o zi, o elevă simpatică dintr'a şaptea.

— Vreau.

— Am făcut la latină o teză mizerabilă; n'am scris mai nimic. Tu te duci ades în parloir—acolo studiezi; n'ai putea trece dincolo, la „cucoana" in odae, să-mi schimbi teza? Iaca, pune pe asta copiată din carte şi adă-mi fila goală înapoi; Dumitrescu habar n'are, le-a strîns la rînd...

In ce grea şi periculoasă întreprindere îmi păru că mă angajasem şi cu cît graba era mai mare, cu atît sentimentele pe care mi le da gîndul acelui fapt, mă hărţuiau între ele... Schimbul tezei îmi păru un furt şi, la nevoe, explicaţia intrării mele în odae trebuia să fie o minciună.

— Vrei să-mi faci binele acesta, Tinco? Spune, nu-i timp de pierdut, acuşi sună şi pleacă ţapul...

— Dă-mi teza, zisei eu zorită şi alergai la mama Roza, îngereasa, să-mi iau un tulpan; mă legai în grabă pe subt fălci şi, cu foaia scrisă în pieptarul pestelcei, zburai sus...

— Cum tremuram! Filele tezelor îmi păreau cusute între ele şi, cu toate că o vedeam, fără a putea retrage foaia ce purta

numele elevei, le răsfoiam iar, mecanic, din capăt. Un zgomot în parloir mă trezi şi, cît ai clipi, teza fu substituită; n'apucasem să mă depărtez de biurou, cînd intră cucoana şi, uitîndu-se la mine cu compătimire, mă întrebă:

„Iar te dor măselele, State, ai venit să-ţi dau ceva? Iată, din bulinele astea ai să iai două astăzi şi la măsea vino să-ţi pun tinctură de iod; şi dacă durerea persistă, să te duci, cu mademoiselle Körner, la dentist".

Cu gura arsă în zadar, mulţumită însă de a fi făcut „un bine", scoborii scara în braţele elevei fericite.

Intr'o zi, cînd mă dusesem să studiez—ca de obiceiu—*în parloir* găsii strînşi, ca niciodată, mai mulţi profesori; neîndrăznind să-mi încep exerciţiile în faţa tuturor şi aşteptînd să se împrăştie pe la cursuri, mă prefăceam a cerceta prin note.

— Nu-i aşa, *tomnule*, cu venitul şcoalei ar putea, dacă ar avea calcul; cap de *muere*... zicea profesorul Burlă primblîndu-se agitat în lungul camerei.

— Sînt cheltueli mari, ce-i drept, adăugă bătrînul şi delicatul Cobălcescu; eu unul mă mai simt dator, am în şcoală fata...

— Şi eu tot aşa, urmă somnoros, Leonardescu.

— In şcoala asta e condiţia cea mai sigură, spuse un tînăr profesor de latină.

— Nu plăteşte doamna; şi cînd încerci să-i aminteşti, nu-i acasă, e indispusă, nu poate primi, termină profesorul Burlă.

— Ori îs de vină părinţii ce pun întîrzieri...

— Cine ştie ce încurcături şi ce greutăţi o avea biata femee... zise unul din grup.

— Da' bine, bre omule, care-i nevoia să aibă şcoala într'un palat?

— Higiena, concurenţa şi vanitatea nobilei directoare...

Stam îngenunchiată lîngă etajera de note şi mă prefăceam a căuta înainte, cînd mă pomenii cu profesorul Burlă aplecat spre mine: „Tutue, fiï mata bună şi spune-i toamnei că profesorii ar vrea să-i vorbească".

Ciocănii de cîteva ori la uşa odăii directoarei, fără a primi nici-un răspuns.

— Poate că nu-i aici doamna... spusei eu fără convingere.

— Nu se poate, am văzut-o intrînd adineori, îmi răspunse îndesat un profesor tînăr.

— Dacă nu răspunde...

— O fi iar indispusă, mormăi, în mustăţi, domnul Stravolca, să-i dăm pace, iaca pierdem ceasul...

Profesorii ieşiră, la rînd, în sala cea mare şi în urmă-le mă aşezai la studiu, distrată şi gîndindu-mă la tot ce auzisem. Uşa odăii directoarei se deschise încet şi deabia o auzii şoptind:

— Au plecat toţi profesorii în clase?

— Da, doamnă.

— De ce n'ai început studiul decînd ai venit?

— Am întîrziat zece minute, doamnă, şi am venit acum

cînd se scoborau profesorii, minţii cu multă îndrăzneală pentru a nu o jigni.

Cîteva zile după această întîmplare, ne spuse Mademoiselle Hustache, că în scurt timp şcoala avea să se mute în casa doamnei Marchetti, mama doamnei des Perrières. Ca fulgerul se duse vestea în toată şcoala şi avu acelaşi efect asupra moralului ei. Cîteva eleve cunoşteau casa cea mică dintr'o stradă lăturalnică şi acestea, descriind-o celorlalte, o înegrise atît, încît toată şcoala căzu într'un fel de consternare.

— Să ne ducă pe noi, din acest palat, în chiliile acelea? Merçi, mai bine scriu acasă să mă ia din şcoală înainte de mutare,—zise o fată lăţindu-şi cu încăpăţinare coatele pe bancă.

— Cum au să rîdă de noi fetele dela pensionul H., reluă alta îndîrjit.

— Până acuma *care pe care* şi tot noi aveam profesori mai renumiţi şi mai multe bacalaureate şi deodată... tranc! Cădem, ca din cer, în bojdeuca bunicăi Marchetti.

— Eu am văzut casa, îi mică da'i foarte frumos aşazată între o grădină mare şi o ogradă cu iarbă multă şi verde... Şi de unde ştiţi voi de ce ne mutăm? Poate că-i greu cucoanei să plătească chiria mare, n'o mai fi avînd de unde,—spuse Natalia Codreanu.

— Da' de ce a dat, la început, icre negre şi acu nu ne dă nici chifle la patru? întrebă, răutăcios, o alta.

— A dat cît a putut şi proba că nu mai poate e că ne mutăm.

— Nu mai poate sta aici şcoala, nu, ştiu sigur, le spusei tuturor voind a curma discuţia şi a-mi împăca oarecum conştiinţa.

— Cine ţi-a spus? Tu de unde ştii? Habar n'are State, da' vrea să fie şi ea în secretele zeilor.

— Ştiţi ce, fetelor? Hai să numărăm cîte vrem şi cîte nu vrem să se mute şcoala şi, dacă numărul celor din urmă întrece, mergem la cucoana să-i spunem verde.

— Şi ce vrei, mă rog, să-i spui? întrebă dintr'un colţ de bancă o fată deşteaptă cu părul roş ca veveriţa, vrei să-i spui şi să-i propui chiria de Sfîntu Gheorghe?

N'apucase bine să isprăvească vorba şi Cucoana, cu pasu-i uşor, intră în clasă. Ne sculărăm ca de obiceiu.

Doamna des Perrières păşea încet şi, cu ochii plecaţi în jos, se apropie şi se rezemă de prima bancă.

— V'a spus domnişoara Hustache că şcoala va fi mutată, în curînd, în casa mamei mele?

Un murmur prelung, în care nu se distingea nici-un cuvînt, urmă întrebării.

— Casa asta era desigur mai comodă şi n'aşi fi părăsit-o de n'aşi avea de întîmpinat greutăţi peste care nu se poate trece; părinţii nu-şi îndeplinesc datoria la vreme, chiria casei acesteia e foarte mare, avem cei mai buni profesori şi un personal numeros, cheltueli care, alături de întreţinerea elevelor, întrec cu mult

venitul şcoalei... E dar necesar să ne mutăm acolo unde, în schimbul spaţiului din odăi, veţi avea cu prisosinţă pe cel de afară: o ogradă mare şi o grădină cu arbori şi fructe destule. Cred, copiii mei, că veţi înţelege necesitatea acestei mutări şi veţi trece, pentru mine, peste micile inconveniente datorite în mare parte deprinderii şi nu mă veţi supăra manifestîndu-vă nemulţumirea în vre-un chip; îmi promiteţi?

Doamna des Perrières, îşi ridică ochii depe bancă, erau plini de lacrămi şi buzele îi tremurau caşi cînd ar mai fi spus cuvinte şoptite. „Îmi promiteţi?", repetă directoara lovind, cu o uşoară nerăbdare, ochelarii în pupitru.

Cîteva voci răsleţite răspunse: „Da, doamnă", pe cînd majoritatea tăcu mută.

Cu mersul mai nesigur şi mai palidă de cum intrase, doamna des Perrières părăsi clasa. Mă uitam după fiinţa aceia, străină de mine, de care mă legase neînchipuit de mult sentimentele-i bune şi alese şi simţii că mi se strîngea inima şi-mi venea a plînge. La întîmplare mă aşezai într'o bancă alături de Natalia Codreanu, care sta singură şi tristă şi, întorcîndu-mă spre această drăgălaşă elevă, îi putui de abia spune:

— Biata cucoana!

Cuvintele acestea, ca un dig înlăturat, lăsară să curgă, în voe, lacrămile fetei.

— Da' dece plîng State şi Codreanu? întrebă o fată în treacăt.

— Ce? nu ştii? Codreanu plînge după odaia ei cea elegantă şi State după celulele cu piano...

(Va urma) **Constanţa Marino-Moscu**

Comentarii

Am început să mă despart de mine.
Mă simt mai liniştit. E frig. Afară
Nu ştii, e toamnă ori e primăvară.
Iar plouă? Nu. E vînt pe străzi. — E bine
C'am început să mă despart de mine...

M'am săturat de mine până 'n gît.
Privesc în suflet — casc — şi mi-e urît.
Mă plimb prin mine ca un exilat,
Şi mă cutreer iar în lung şi 'n lat,

Şi caut iar şi caut iar, şi ştiu
Că nimeni nu-i — şi fluer a pustiu...

Pe uliţi umblă iar Toamna leproasă;
Deschide uşa şi dă-i drumu 'n casă.

E frig, şi vîntul bate în obloane.
Dă drumul Toamnei. Vine de departe,
Ţi-aduce iar în sac poveşti persane,

Hai, intră, zdrenţăroasă cerşitoare!
Şi spune-mi dacă ai văzut trecînd departe
Cortegiul vînătorilor de soare
Cu ochii vii şi inimile moarte...

Mucegăită, sara ne cuprinde...
Imi suflu 'n suflet ca 'n tăciuni,
S'aprinde? Bate vîntul. Nu s'aprinde...

Incepe dar... „Pe vremea califului Harun,
Cel mai puternic prinţ de pe pămînt..."
— Iar plouă. — Da.. pe vremea califului Harun...

— Dă-ţi singur foc şi spulberă-te 'n vînt,
Caricatură de Hamlet nebun!

— Nu. Taci. Ascultă...

„De pe marginea verandei
„Saadi cu barba albă ca un crin
„Priveşte caravanele ce vin
„Din depărtări, pe drumul Samarkandei..."

— Ei, mai departe?

— Da. Un muezzin...

„Un muezzin se roagă 'n minaret...
„Şi în amurg havuzul din grădină
„Ca o dănţuitoare de purpură se 'nclină,
„Surîzitor în faţa moşneagului poet..."

— Pe urmă?

— Nu-i nimic. Saadi adoarme.

— Pe urmă?

— Stai, ascultă.

— Te urmez.

„Cocorii trec departe pe lanuri de orez...

„Și-o fată cu parfum de mirodenii,
„Cu cerul cald ascuns în colțul genii,
„Să-i poți privi prin ochi ca pe-o fereastră
„Sufletul, apă albastră..."

— Ei, ai sfîrșit?

— Nu. Fata-i blondă... blondă...

„...Cocorii trec departe pe lanuri de orez..."

E blondă...

— Hai...

— E blondă... Nu. Mi-e lene...

Stai:... blondă... ca un vers de Demostene

Citez *...

— Iar plouă. —

Hai, ia-ți sacul și fugi, Caricatură!

Vreau să-mi recapăt locul în Natură.
De-acuma fac literatură
Serioasă.

Al. A. Philippide

*) C. I. Floarea Pămîntului, pag. 52. 1920. Ediția princeps!

Capitole de istorie contimporană

I. Incercări de alianţă anglo-germană

1. *Incercări germane*

S'a afirmat adesa că, dacă Bismarck ar fi trăit, răsboiul mondial nu ar fi avut loc, căci *el niciodată nu ar fi rupt firul cu Rusia*, pastrarea celor mai strînse relaţiuni între Berlin şi Peterburg alcătuind temelia politicii sale.

Publicaţiuni recente arată cît de greşită este această afirmare. Faptele expuse intr'însele şi care sînt mai presus de orice îndoială, dovedesc că politica întemeietorului unităţii germane, care înainte de toate ţintea la închezeşluirea operei sale, era departe de a fi supusă unor principii rigide şi nestrămutate, ci era elastică, se modifica după împrejurări şi după necesităţile momentului şi că el însuşi a fost în repeţite rînduri pe punctul de a rupe acel *fir cu Rusia.* *

Toţi intimii şi colaboratorii lui ni-au relatat, el însuşi ni-a mărturisit cum, dela pacea din Francfurt încoace, a fost necontenit chinuit de ceiace s'a numit: *le cauchemar des coalitions*, adică de teama ca v'ro coaliţie de puteri să nu distrugă falnica clădire edificată de geniul lui.

Chiar o minte mai puţin puternică nu şi-ar fi putut face macar un moment iluzia că Francezii vor uita jignirea cum-

* Este adevarat că Bismarck, după congedierea lui, a accentuat — atît în interviewuri cît şi în articole de ziare inspirate — nota filo-rusă, criticînd în chipul cel mai aspru toate actele politicii germane de natură a da Rusiei cel mai mic temeiu de nemulţămire, dar aceste manifestaţiuni sînt în contrazicere flagrantă atît cu acte scrise de el cît şi cu cuvintările ce le reproduc mai departe. Apoi nu trebue uitat că acele manifestări filoruse sînt datorite lui Bismarck îmbătrînit (trecuse de mult peste şaptezeci de ani) şi mai ales unui Bismarck amărît până în fundul inimii din pricina congedierii lui dela putere şi arzînd de dorul răsbunării.

plită adusă mîndriei lor naţionale prin înfrîngerile dela 1870—71 şi ruperea din trupul Franţei a Alsaţiei şi a Lorenei. Ştia bine că pentru mai multe decenii, poate pentru totdeauna, Franţa singură va fi în neputinţă să-şi răsbune ocara, să realipească de trupul ei provinciile rîpite şi să realizeze năzuinţile, departe de a fi uitate, datînd dela Ludovic al XIV-lea, de a muta hotarul francez pe Rin până la Nord de Colonia.*

Dar ceiace pentru Franţa singură alcătuia o imposibilitate, devenea lucru cu putinţă pentru Franţa unită cu una sau mai ales cu mai multe puteri mari.

Intâia măsură luată de Bismarck spre a feri Germania de asemene eventualitate a fost încheierea, la 1872, a alianţei numită a Celor Trei Imparaţi, prin care punea stavilă năzuinţilor ruseşti asupra Europei Centrale şi împiedeca, cel puţin pentru moment, o alianţă între a treia Republică Franceză şi Impărăţia Ţaristă. Insă ceiace s'a întîmplat la 1875 i-a dovedit că, din partea ei, Rusia nu voia de loc să rămîe singură, fără aliat de nădejde, în faţa unei Germanii unite care, cu cinci ani înainte, îşi aratase puterea biruind cu forţele ei proprii naţiunea ce, până atunci, trecea drept naţiunea militară prin excelenţă.

Se ştie cum partidul militar în Germania, găsind că Franţa se ridică prea răpede după înfrîngerea ei dela 1870—71, a voit să scăpe pentru totdeauna de ameninţarea despre Vest, declarîndu-i răsboiu preventiv şi sdrobind-o cu desăvîrşire.

Insă imparatul Alexandru al II-lea al Rusiei, implorat de Franţa, a plecat însuşi la Berlin, însoţit de Gorceacov, spre a împiedeca răsboiul devenit iminent. Imparatul va fi întrebuinţat marea sa trecere personală pe lîngă fratele mamei sale, iar cancelarul rus, în unire cu ambasadorul englez, lordul Ampthill, a comunicat lui Bismarck că, în caz de agresiune nejustificată asupra Franţei, Rusia şi Anglia vor lua imediat parte în contra Germaniei şi că aceasta nu ar întîrzie să se vadă în faţa unei coaliţii europeene. La aceste argumente s'a mai adăugit şi o scrisoare personală a reginei Victoria în acelaşi scop. Imparatul s'a lasat convins cu atît mai uşor cu cît Bismarck nu era partizan ireductibil al răsboiului la care împingea mai cu samă partidul militar.

Neîntîrziind să aibă vînt de intrigile ce, chiar după desăvîrşita liniştire a lucrurilor, Gorceacov nu înceta să le ţese spre a izola Germania şi a organiza o coaliţie în contra ei şi deoarece Alianţa Celor Trei Imparaţi se dovedise a fi fără temeiu serios, Bismarck se gîndi să dobîndească legătură cu

* Se ştie că tratatele care au pus armatele statelor din Germania de Sud subt comanda regelui Prusiei au fost datorite faptului că Napoleon al III-lea ceruse, drept compensaţie pentru foloasele trase de Prusia în urma bătăliei dela Sadova, Palatinatul Bavarez şi Hessa Renană cu Mayenţa, preferînd vasalitatea către un suveran german, mutilării de către străin.

Anglia. Trimese deci, în Decembre 1875, pe colaboratorul său cel mai intim, pe Lothar Bucher, în misiune strict confidenţială la Londra, spre a sonda acolo dacă Anglia ar fi gata, în interesul păstrării păcii mondiale, să închee o alianţă defensivă.

Insă, după expresiunea fericită a ambasadorului german de atunci la Londra (contele, pe urmă principele Münster), Anglia pe acea vreme nu era încă coaptă pentru alianţă. Bucher a primit un răspuns politicos, dar negativ. *

---

* Hermann, Freiherr von Eckardstein, Lebenserrinnerungen u. politische Denkwürdigkeiten, Vol. I, p. 296 sq. şi Vol. II p. 102 sq. Baronul de Eckardstein, dintâiu ofiţer de cuirasieri, a intrat pe urmă, subt auspiciile lui Bismarck, în diplomaţie. După ce a ocupat posturile de ataşat şi de secretar la Washington şi la Madrid, a ocupat ani îndelungaţi posturile de secretar şi de consilier la ambasada dela Londra unde s'a căsătorit. A întreţinut acolo relaţiuni foarte strînse cu oameni politici din cei mai marcanţi, ca ducele de Devonshire (fostul marchiz de Hartington) şi Joseph Chamberlain şi a fost admis în intimitatea regelui Eduard încă de cînd era *Principe de Wales*. Ambasadorul german la Londra, contele *Hatzfeldt*, fiind un om cu sănătatea zdruncinată, Eckardstein avu să-l înlocuiască în negocierile cele mai importante şi cele mai delicate. Era în relaţiile cele mai prieteneşti cu fraţii Rothschild şi bine văzut în toate cercurile de samă din Londra. In anul 1902, din cauza, zice el, a neînţelegerilor sale cu politica urmată de ministerul german al Afacerilor Străine, unde era atunci atotputernic consilierul intim von Holstein, şi-a dat demisia cu toate că împăratul l-a cerut să rămîe la postul său. Demisia l-a fost deadministratelea răspinsă, dîndu-i-se un congediu nelimitat, dar rămînînd la dispoziţia ministerului care l-a întrebuinţat în diferite rînduri; numai la 1907 a părăsit serviciul în chip definitiv. La izbucnirea războiului, deşi nu mai era în vrîstă să fie chemat subt arme, s'a pus imediat la dispoziţia comandamentului armatei şi a fost întrebuinţat în calitate de ofiţer informator. Vînduse manuscrisul memoriilor sale unui editor din Stuttgart şi s'a aflat la ministerul Afacerilor Străine că într'însele se dovedea cum, pe pragul secolului actual, guvernul german răspinsese propunerile Angliei, care dorea să închee o alianţă cu Germania şi a aruncat-o astfeliu în braţele Franţei. Dovada acestui fapt, mai ales în acel moment şi adusă fiind în chip documentar de un bărbat care luase parte, în calitate oficială, la toată acţiunea diplomatică de atunci între Anglia şi Germania, nu putea să fie decît extrem de neplăcută ministerului Afacerilor Străine. Este deci de înţeles ca secretarul de stat von Jagow să fi dispus sechestrarea manuscrisului; ceiace a urmat însă se înţelege mai greu, deşi reaminteşte procedeurile unei epoci demult trecute.

Eckardstein care stătea în legături de prietinie cu Kronprinţul, avu nenorocul să-i trimată, spre a fi remis împăratului, un memoriu. Şi acest fapt veni la cunoştinţa lui Jagow. Memoriul nefiindu-i mai plăcut decît manuscrisul, puse să se aresteze pe Eckardstein, din automobil, subt cuvînt de trădare de ţară. Apoi îl primblă luni de zile din închisoare în închisoare, tratîndu-l în modul cel mai nedemn. Astfeliu în cursul mai multor săptămîni dearîndul după arestare, nu i se dădu cu ce să se schimbe, deşi bagajul lui se afla în aceiaşi închisoare în care era şi el. Jagow voia să-i intenteze proces de trădare de ţară, dar nu a putut găsi nici o instanţă care să judece acest proces. N'a rămas deci alt chip pentru a evita punerea lui în libertate decît de a-l închide într'o casă de nebuni, bine-înţeles subt pretextele cele mai neserioase. Deputatul social-democrat Scheidemann (care mai pe urmă

Dar Gorceacov de loc nu pierdea din vedere planurile tradiţionale de mărire ale Rusiei spre Răsărit. La 1876, el a întrebat pe Bismarck dacă, în cazul unui războiu cu Austria din cauza chestiunilor orientale, Germania s'ar crede silită să intervie pentru acea monarhie. A primit drept răspuns că: „periclitarea Austro-Ungariei silea Germania să intervie în favorul Monarhiei Habsburgice, a cărei jignire, punîndu-i viaţa în pericol, nu o poate tolera". Iar contraîntrebarea pusă de Bismarck: „dacă Gorceacov, în schimbul mînii libere ce i s'ar lăsa Rusiei în Orient, ar consimţi la alcătuirea unui contract garantînd Germaniei posesiunea Alsaţiei şi a Lorenei", a primit dela cancelarul rus un refuz categoric. *

Bismarck şi-a dat totdeauna samă că prietinia germană nu va fi pe deplin preţuită de Rusia decît dacă vor exista relaţiile cele mai amicale între Berlin şi Londra, fără a pierde însă din vedere pe de altă parte că relaţii vederat rele cu Peterburgul ar pune Germania sub dependenţa Angliei. Trebuia deci să menajeze şi Peterburgul şi Londra, să evite cu îngrijire de a nemulţămi pe unul sau pe altul. Nu trebuia să se pronunţe în chip prematur pentru nici unul.

Dar, cu toată dibăcia lui şi cu tot *samsarîcul* cinstit ce se strădui să-l aducă la îndeplinire, nu putu împiedeca ca Rusia să plece nemulţămită dela Congresul dela Berlin: fusese

---

a ajunge ministru) aflînd prin amici de ai lui Eckardstein, la Ianuar 1917, despre această afacere, deşi nu cunoştea de loc pe baron, a făcut imediat demersuri la ministerul Afacerilor Străine. Jagow s'a încercat să-l liniştească aducînd în contra lui Eckardstein acuzaţiuni îngreuitoare ale căror temeinicie Scheidmann nu era în măsură s'o aprecieze. Aflînd însă mai apoi că baronul se afla tot în casa de nebuni, a trimes răspuns lui Jagow că, dacă nu-l pune în libertate, va ridica toată chestiunea în Reichstag. După cîteva zile Eckardstein în persoană se prezenta la domiciliul deputatului socialist, nu fiindcă fusese pus în libertate, ci pentrucă directorul şi întregul personal al casei de sănătate, indignaţi de necalificabila detenţiune a baronului, declarase că nu mai voesc să-l ţie închis şi-l lăsau să iasă din sanatoriu cînd voia. El, ca măsură de prudenţă, se întorcea în fiecare sară. Scheidemann se duse chiar adouazi la ministerul Afacerilor Străine şi hotărî lui Jagow că, dacă nu pune imediat pe Eckardstein în libertate, ridică chestiunea întreagă în următoarea şedinţă a Reichstagului. Jagow mai invocă din nou feliu de feliu de pretexte pentru a nu da urmare acestei cereri, dar părăsind cabinetul în zilele următoare, Scheidmann nu fu silit să-şi execute ameninţarea, căci Zimmermann, care luă secretariatul Afacerilor Străine, dispuse îndată punerea în libertate a baronului.

Amănuntele precedente sînt luate din cartea lui Scheidemann: *Der Zusammenbruch*, p. 60 sq.

Cartea lui Eckardstein cuprinde o mulţime de amănunte din cele mai interesante. Din cetirea ei ieşim cu impresia că autorul era un bărbat deosebit de ager la minte, avînd darul să se facă simpatic şi să păstreze simpatiile cîştigate, judecînd răpede şi bine situaţiunile, dar de o vanitate puţin obişnuită. Insă faptele politice relatate de el de loc nu pot fi puse la îndoială, afirmările lui fiind sprijinite pe dovezi scrise, reproduse cele mai multe în facsimile.

* Cnf. L. Radschau, Der deutsch russische Rückversicherungsvertrag în *Grenzboten* dela April 1918.

silită să dee înapoi față de opunerea Angliei. Îndată după încheierea acelui Congres, început-a să răsune în presa și în cercurile panslaviste consemnul: „Constantinopolul trebue cucerit prin Berlin!"

De unde Bismarck zisese în ședința Reichstagului dela 5 Decemvre 1876: „Nime altul decît guvernul împărătesc al Rusiei însuși ar fi în stare să pricinuiască o ruptură în prietinia veche de o sută de ani ce există între el și guvernul prusian", s'a văzut silit să zică, în timpul Congresului dela 1878, lui Gorceacov: „Nu mă sili să aleg între Rusia și Austro-Ungaria". *

Eckardstein relatează că, precum i-a povestit lord Rowton care, pe vremea Congresului dela Berlin, pe cînd se numea încă Montague Corry și însoțea pe Beaconsfield în calitate de secretar, într'un moment în care Rusia se arata foarte provocătoare față de Anglia, după o masă dată în palatul Cancelariatului Imperiului, Bismarck, în chip cu totul inopinat, a făcut primului ministru englez propunere să închee o alianță anglo-germană. Beaconsfield, foarte surprins, a răspuns lui Bismarck că, înainte de a se putea pronunța, trebue ca mai întâiu să considere chestiunea subt toate punctele de privire. Dar încă în aceiași sară, a discutat propunerea lui Bismarck cu secretarul său și s'a hotărît s'o trateze mai de aproape. Iar în ziua următoare a avut loc o întîlnire secretă între cei doi barbați de stat, în care Beaconsfield a declarat că apreciază pe deplin marele foloase ce o asemene alianță le ar prezenta pentru amîndouă părțile și pentru pacea lumii. Era gata să discute proectul mai de aproape, dar trebuia să-și asigure un răstimp spre a cîștiga pentru aducerea lui la îndeplinire parlamentul și opinia publică engleză. Atunci Bismarck a întrebat dacă Beaconsfield permite ca el să tragă pe contele Andrassy la eventuale convorbiri confidențiale viitoare. Beaconsfield a consimțit și contele Andrassy a asistat la conversațiunile următoare. Impresiunea lui Beaconsfield în urma acestor convorbiri a fost că, între Bismarck și Andrassy, se luase deja înțelegere în privința utilității unei alianțe germano-austriace și că ideia de a face ca Anglia să iee parte la dînsa plecase dela Andrassy. După ce s'a întors la Londra, lordul Beaconsfield a lucrat necontenit pentru a familiariza treptat parlamentul și opinia publică cu ideia unei asemene alianțe. Puțină vreme înainte de căderea cabinetului său în urma campaniei electorale dela April 1880, Beaconsfield elaborase chiar un proect de tratat cu care el (Rowton) trebuia să meargă la Bismarck". **

Rowton ar fi aratat chiar odată acest proect de tratat lui Eckardstein, însă fără a i-l încredința ca să poată lua

* Otto Hammann, Der missverstandene Bismarck, p. 17.

** Eckardstein, Op. cit., II, p. 104–106.

note asupra conținutului. A putut numai constata că documentul era lung, cuprindea multe note și era privitor la o alianță defensivă.

Rowton i-a mai spus că Beaconsfield rugase pe Bismarck și pe Andrassy să nu vorbească deocamdată nimica despre ideia alianței lordului Salisbury care, în calitate de ministru al Afacerilor Străine, lua și el parte la Congres. *

Bismarck avu să aleagă mai curînd decît s'ar fi crezut între Austro-Ungaria și Rusia. Ocuparea de către trupele celei dintâiu, la 1879, a teritoriului de peste Lim atîrnînd de sandjacul Novi-Bazar, a adus o mare înăsprire între cele două împărății. O campanie furioasă se deslănțui în presa rusască, guvernul rus concentră în Polonia trupe număroase, iar împaratul Alexandru scrise unchiului său mult iubit și respectat o scrisoare de amenințare. Bismarck care în acel moment făcea o cură la Gastein, află din izvoare sigure că între Peterburg și Paris urmează negocieri avînd de scop o acțiune ofensivă a Franței și a Rusiei în contra Germaniei și a Austriei. Situația îi păru destul de amenințătoare pentru a-l ademeni să-și întrerupă cura spre a pune la cale cu contele Andrassy alcătuirea tratatului de alianță ofensivă și defensivă cu Austro-Ungaria dela 1879. **

Această alianță, prin accesiunea mai tîrziu la ea a Italiei, a devenit Întreita alianță, la care s'a alipit și Romînia în anul următor.

Cu deosebire de grea a fost, în a noua decadă a veacului trecut, sarcina de a feri Puterile Centrale de urmările unei alianțe eventuale între Franța arzînd de dorul „revanșei" și Rusia veșnic flămîndă de teritorii nouă. Totuși Bismarck a izbutit, servindu-se de relațiunile dintre cele două case domnitoare, ramase încă bune deși răcite dela 1879 încoace, să a-

* Id. Ibid.

** În anul următor fostul ministru de stat würtembergez Varnbühler, a ținut, cu prilejul unei alegeri, o cuvîntare care a produs o mare sensațiune. După ce a menționat grămădirile de trupe rusești în Polonia în anul expirat, el a adăugit: „Rusia propusese Franței s'închee cu ea o alianță ofensivă și s'o pue imediat în aplicare fiind-că Germania aprobase acțiunea austro-ungară în Bosnia. Waddington, atunci ministru al Afacerilor Străine în Franța, a comunicat această propunere a Rusiei lui Bismarck, la Gastein. De aceia Bismarck și-a întrerupt cura și a plecat la Viena. Acel care a comunicat lui Bismarck propunerea rusească a fost răsturnat de Gambetta". Această povestire a fost desmințită de Waddington în toate punctele ei. Medicul de casă dela Friederichsruhe, Dr. Cohen, a notat însă în jurnalul său, subt data de 13 Septembre 1880, următoarea rostire a lui Bismarck: „Desvăluirile lui Varnbühler sînt cu desăvîrșire adevărate. —Cînd Bismarck a avut cunoștință sigură de demersurile Rusiei la Paris, a mers îndată la Viena și a încheiat tratatul.—Numai nu trebue să se creadă că asemene revelațiuni se făceau direct ministerului Afacerilor Străine. Așa ceva se făcea în salon, la gura sobei, prin oameni neoficiali, care la început numai sondează" (Amintiri despre Bismarck).

ducă Rusia la simțiminte mai puțin ostile către împărăția germană. * In primăvara anului 1880, împăratul Alexandru II, care recunoscuse că comisese „o prostie" atunci cînd scrisese unchiului său știuta scrisoare de amerințare, a luat însuși inițiativa unor negocieri pentru stabilirea unei înțelegeri asupra chestiunilor privind Orientul Apropiet. Bismarck a consimțit la începerea unor asemene negocieri numai cu condițiune expresă ca Austro-Ungaria să fie pusă în cunoștința lor. Izbutind, cu mare greu, să învingă repulsiunea cabinetului dela Viena, a ajuns la încheierea instrumentului secret de neutralitate între cele trei împărății cunoscut sub denumire de: Tratat de *Reasigurare*. ** Acest tratat, încheiet dintăiu pe trei ani, a fost reînoit, iarăși pe trei ani, între cele trei împărății la 1884, dar la 1887 a fost prelungit pe alți trei ani numai între Germania și Rusia. Iar după căderea lui Bismarck înțelegerea aceasta n'a mai fost reînoită nici de Rusia și de Germania.

Dar încheierea Intreitei Alianțe nu a pus capăt năzuinților de apropiere de Anglia ale lui Bismarck care începură din nou a se manifesta, mai ales în urma silințelor din ce în ce mai vădite ale Franței de a ajunge la o alianță cu Rusia, precum și a simțimîntului de ură disprețuitoare către Germania ce din zi în zi devenea mai vederat în cercurile conducătoare rusești.

* Bismarck cîștigase convingerea că un răsboiu între două mari puteri nu mai poate astăzi să rămîe localizat, ci trebue să ducă la o conflagrațiune generală europeană, dacă nu chiar mondială (Eckardstein, Diplomatische Enthüllungen, p. 7, nota).

** Tratatul de reasigurare în ultima lui formă, după ce Austro-Ungaria s'a retras din el, a fost publicat pentru întăia oară la 12 Septemvre 1919 de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, și reprodus deacolo, întăiu de *Times*, pe urmă de presa franceză și de cea mai mare parte din ziarele noastre, după textul publicat de *Temps*.

Articolul 1 al acestui tratat hotărăște că: „In cazul cînd una din înaltele părți contractante s'ar găsi într'o stare de răsboiu cu o a treia mare putere, cealaltă va observa o strictă neutralitate și va face toate încercările pentru a localiza conflictul. Această stipulație nu se va aplica la un răsboiu împotriva Franței sau a Austro-Ungariei, în cazul cînd un asemenea răsboiu ar fi produs de atacul uneia din acele două părți contractante asupra uneia din cele două puteri". Articolul 2 suna: „Germania recunoaște drepturile dobîndite istoricește de Rusia în Peninsula Balcanică și mai ales legitimitatea influenței sale predominatoare în Balcani și în Rumelia Orientală. Amîndouă Curțile se leagă a nu permite vr'o alterare în *statul quo* teritorial din menționata peninsulă fără de agrementul prealabil (al celuilalt stat) și, la caz de necesitate, să se opue la orice încercare de a purta prejudiciu acelui *statu quo* sau a-l modifica fără de consimțimîntul lor".

Articolul 3 se ocupă de Strîmtori. Amîndouă părțile contractante pronunțîndu-se pentru închiderea Dardanelelor și a Bosforului, conform tratatelor internaționale și a declarațiunilor celui de al doilea plenipotențiar al Rusiei la Congresul dela Berlin, din ședința dela 12 Iulie, protoc. XIX. Ele se mai obligă a veghia ca Turcia să nu facă vr'o excepție la această regulă în folosul unui guvern oarecare și, în caz de violare, de către vr'o putere, oricare ar fi, a acelor dispoziți-

Boulangismul era atunci în floare în Franța, împrumuturile rusești scoteau necontenit sumi din ce în ce mai mari din „colțunul de lînă" al Francezului, iar comandele de arme și de muniții la fabricile franceze urmau fără întrerupere.

In discursul pronunțat de el la 11 Ianuar 1887, în comisiunea Reichstagului însărcinată cu studiarea proectului de lege pentru sporirea efectivelor armatei, Bismarck răspingea presupunerea că Rusia ar umbla după alianțe și că Germania s'ar afla în fața unei coalițiuni ruso-franceze. El proclama că prietinia germano-rusă este mai presus de orice îndoială, iar ca singură primejdie amenințînd împărăția vedea faptul necurmării definitive a procesului, de trei veacuri în curs, între Franța și Germania, precum și a spiritului de „revanșă" a Francezilor, care amenință să aducă între cele două națiuni un ultim, dar îngrozitor răsboiu.

Iar în cuvîntarea dela 6 Fevruar 1888 tonul era cu totul altfeliu. Deplîngea situațiunea geografică nenorocită a Germaniei, așazată de Dumnezeu între națiunea Francezilor, cea mai răsboinică și cea mai neastîmparată din lume și acea rusască, înzestrată cu tendințe răsboinice și cuceritoare mereu crescînde. După ce vorbea de *furor teutonicus* și de un răsboiu pe două fronturi, zicea: „Nu mai pețim iubire nici în Franța nici în Rusia. Nu căutăm să ne impunem. Am încercat să restabilim vechile legături intime cu Rusia, dar nu mai alergăm după nimene".

Lămurirea acestei schimbări de front o găsim nu numai

uni internaționale, să se considere ca fiind în stare de răsboiu cu acea putere.

Atît textul reprodus de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* cît și acel dat de *Times* vorbesc, în articolul 2, de „legitimitatea influenței predominatoare și hotărîtoare în Balcani și în Rumelia Orientală a Rusiei"; nu înțeleg prin ce minune „Rumelia" Orientală din textele ziarelor german și englez a devenit, în *Temps* și în presa romînă: „Romînia" Orientală.

Se știe că Francezii n'au fost niciodată tari în geografie și, din partea altui ziar, de mîna a doua sau a treia, o asemenea greșală nu m'ar mira. Dar *Temps* are o redacție care a fost la școală și cunoaște nu numai geografia Europei, dar și istoria ei din ultimii cincizeci de ani. Ea nu poate să fi ignorat că nici o parte a Romîniei nu se află în Peninsula Balcanică, unde articolul 2 al tratatului așază țările peste care recunoaște legitimitatea influenței Rusiei. Cum deci dacă este vorba de o greșală de tipar, nu a intervenit redacția pentru a o îndrepta în numărul următor? Mai ales cînd greșala era atît de grosolană! Dar presa romînă, cum de nu a înțeles ea imediat că are a face cu o greșală de tipar? Să nu fi fost oare Francezii bucuroși de o asemenea greșală care, rămînînd neîndreptată, arata Germania lui Bismarck ca fiind gata să recunoască Rusiei o influență hotărîtoare și predominatoare asupra *Romîniei Orientale*, adică asupra Moldovei? Se știe că presa noastră s'a grăbit să publice articole fulminante, denunțînd în termeni indignați perfidia Germanului trădător care, pe de o parte ne înșela cu o așa zisă alianță, iar pe de alta ne vindea muscalului (Vezi Adevărul, Dimineața, Viitorul și încă altele de pe vreme).

în faptul prelungirii tratatului cu Italia, dar și în acel al încheerii unei convențiuni militare cu acel stat, apoi mai reiesă din scrisoarea adresată de Bismarck lui Salisbury la 22 Noemvre 1887.

Intr'o convorbire ce o avuse la Londra cu ambasadorul german, contele Hatzfeldt, primul ministru englez, marchizul de Salisbury, exprimase temerea ca principele Wilhelm (pe urmă Wilhelm II), cînd va ajunge pe tron, ar putea, din principiu, să fie aplecat spre o politică filo-rusă și ostilă Angliei. Această convorbire fiind adusă de ambasador la cunoștința lui Bismarck, cancelarul s'a folosit de atribuirea de către primul ministru englez a unor simțimiminte filo-ruse principelui Wilhelm spre a căuta o apropiere cu Anglia, adresînd lordului Salisbury o scrisoare care se poate rezuma în chipul următor:

Cele ce i s'au raportat de către ambasadorul german la Londra l-au convins de utilitatea unui schimb direct de idei spre a înlătura îndoelile existînd de amîndouă părțile asupra scopurilor politice reciproce.

Amîndouă națiunile avînd număroase interese comune pot, în comunicările lor, face uz de o franchețǎ mai mare decît este obiceiu în relațiile diplomatice. Publicitatea dată de sistemul parlamentar englez transacțiunilor politice pune la dispoziție izvoare îndestulătoare de informații, pe cînd sistemul în uz în Germania poate fi cauza unor impresiuni greșite, ca aceia ce a exprimat-o Salisbury despre simțimintele anti-englezești de care se teme că ar putea fi animată politica principelui Wilhelm după suirea sa pe tron. Acest fapt nu ar fi, în Germania, mai cu putință decît acel contrar. Atît principele Wilhelm cît și tatăl său, principele de coroană, nu s'ar putea lasa influențați în politica lor externă decît de interesul Germaniei. Drumul de apucat este prescris în mod imperios. Este inadmisibil ca guvernul unei națiuni de 50 milioane de oameni, ajunși la gradul de civilizație la care a ajuns poporul german, să poată impune acelei țări suferințile care sînt urmarea oricărui războiu, chiar victorios, fără a fi dat națiunii dovezi îndestulătoare despre necesitatea acelui războiu. Armata germană este poporul în arme, cuprinde toate clasele sociale, întreaga forță vitală a țării. Ea nu mai poate fi dusă astăzi la războiu pentru dispoziții sau indispoziții dinastice. Armata germană instruește 150.000 oameni pe an, posedă armele trebuitoare și cadrele de ofițeri și de subofițeri complecte, fapt de care singură se poate făli. Dar acest aparat militar urieș este prea formidabil pentru a putea „fi pus în mișcare, chiar în țara noastră atît de pătrunsă de spiritul monarhic", în chip arbitrar, de singura voință a regelui; ar mai fi nevoe ca principii și popoarele acestui imperiu să conglăsuiască în credința că patria, independența și unitatea de curînd alcătuită sînt pe riclitate, spre a ridica dela vetrele lor un număr așa de mare de oameni. „Guvernul german nu ar putea face războiu decît pentru interese germane, s. e.: Sultanul este prietinul Germaniei, care are cea mai mare bunăvoință pentru el. Dar de acolo a se bate pentru dînsul este o bucată de drum și nu este probabil ca poporul german să fie dispus s'o străbată".

Nu voește să zică că Germania ar recurge la arme numai în cazul unui atac direct asupra fruntariilor sale, căci are trei vecini și trei granițe deschise. Dacă Austria ar fi învinsă, slăbită sau ostil dispusă, Germania ar sta singură pe continent, expusă unei coalițiuni a Franței și a Rusiei. Interesul poruncește Germaniei să împiedece, chiar cu armele, ca asemene eventualitate să se producă: „existența Austriei ca mare putere independentă este pentru Germania o necesitate la care simpatiile personale ale suveranilor nu pot schimba nimica. Austria cași Germania și Anglia face parte din numărul *statelor saturate*, pentru a vorbi ca defunctul principe Metternich, prin urmare iubitoare de pace și conservatoare. Austria și Anglia au recunoscut în chip sincer *statul quo* al Imperiului German și nu au interes să-l vadă slăbit. Franța și Rusia din contra, par a ne amerința: Franța rămînînd credincioasă tradițiunii secolelor trecute precum și din cauza caracterului național; Rusia luînd astăzi față de Europa atitudinea neliniștitoare care caracteriza Franța sub domniile lui Ludovic al XIV-lea și Napoleon I". Face apoi răspunzătoare pentru această stare de lucruri ambițiunea slavă pe de o parte, temeiuri de politică internă pe de alta.

Pericolul de a vedea tulburată pacea de către Franța și Rusia trebue deci privit ca constant. Trebue prin urmare ca Germania să țintească necontenit la alianțe care să-i permită a lupta în acelaşi timp cu doi vecini deodată. „In cazul cînd alianța cu puterile amice, amerințate de aceleași națiuni răsboinice s'ar întîmpla să ni lipsască, situațiunea noastră într'un războiu pe amîndouă fronturile n'ar fi desnădăjduită, dar un războiu în contra Franței și a Rusiei unite, chiar dacă s'ar termina printr'o izbîndă tot atît de glorioasă pentru noi cași războiul de șapte ani, ar fi totuși pentru țară o nenorocire așa de mare, încît am încerca să-l înlăturăm printr'o înțălegere cu Rusia, în ipoteză că ar trebui să-l ducem fără aliați".

Cît timp însă Germania nu va fi părăsită, va urma să apere independența puterilor amice amerințate care sînt mulțămite cu starea de lucruri existentă în Europa. Va evita un războiu cu Rusia cîtă vreme aceasta va respecta independența Austro-Ungariei care, pentru Germania, este o necesitate de primul rang.

„Dorim ca puterile amice care au de ocrotit în Orient interese care nu sînt ale noastre, prin unirea și prin forțele lor militare, să se facă destul de tari spre a menține spada rusască în teacă sau spre a-i putea opune rezistență în cazul cînd s'ar ajunge la o ruptură. Atîta vreme cît nu ar fi acolo

nici un interes german, am rămînea neutri; dar cu neputință este presupunerea că un împarat german ar putea da Rusiei sprijinul armelor sale ca să doboare una din acele puteri pe a cărei sprijin contăm, fie pentru a împiedeca un răsboiu cu Rusia fie pentru a ni ajuta ca să-l înfruntăm".

„Din acest punct de vedere politica germană va fi totdeauna silită să intre în rîndurile luptătorilor, cînd independența Austro-Ungariei ar fi amenințată de vr'o agresiune rusască, sau cînd Anglia sau Italia s'ar găsi în pericol de a fi înecate de armatele franceze. Politica germană urmează deci în chip silit un curs ce-i este prescris prin starea politică a Europei și dela care nu s'ar putea lasa abătută de bunele sau rălele dispoziții ale unui monarh sau ale unui ministru conducător".

Termină exprimînd speranța că primul ministru englez va recunoaște dreptatea încheerilor sale și repetă că principiile expuse de el sînt acele pe temeiul cărora Germania este silită să-și ducă politica. Chiar simpatiile cele mai calde pentru o putere străină sau pentru vre-un partid politic nu ar putea s'o abată dela ele. *

Invitarea era clară, dar Salisbury nu-i dădu urmarea ce o aștepta Bismarck: răspunse *în chip cît se poate de curtenitor*, dar evaziv.

Dat fiind cuprinsul acestei scrisori, mi se pare că nu se mai poate susține că politica lui Bismarck era excluziv bazată pe firul tradițional care lega Prusia de Rusia. Din toată această scrisoare relesă în chipul cel mai clar că grija lui de căpetenie, departe de a fi fost pastrarea firului cu Rusia, era menținerea cu orice preț a Austriei ca mare putere.

Din partea sa, Salisbury cași Bismarck, care voia pe cît cu putință să-și păstreze mînă liberă, fugea de angajamente formale. Însă el, la diferite prilejuri, nu a precupețit ajutorul său moral Intreitei Alianțe, ajutor pe care Bismarck l-a răsplătit dînd guvernului britanic concursul său în răspingerea repețitelor încercări franco-ruse de a pune capăt ocupației Egiptului de către Englezi. **

Apoi în toate chestiunile în care era interesată Anglia avea grijă să menajeze interesele engleze până la limita putinții. El nu se sfia chiar să declare în plină ședință a consiliului de miniștri, la 17 August 1889, vorbind despre situația generală, că tot obiectul și scopul politicii germane de zece ani încoace era de a ciștiga Anglia pentru Intreita Alianță. Și aceasta se putea numai dacă Germania accentua necontenit indiferența ei către chestiunile orientale. Dacă nu se făcea aceasta, Germania se strica cu Rusia, înlesnind astfeliu Angliei

* Scrisoarea lui Bismarck către Salisbury este publicată în: Otto Hammann, Zur Vorgeschichte des Weltkrieges, apărut în 1919.
** Otto Hammann, Der Missverstanden Bismarck p. 21.

scoaterea castanilor din foc fără a avea nevoe să-și dee nici o trudă. Apoi s'a plîns de *moftul* colonial german care tulbura prostește relațiile anglo-germane. *

La sfîrșitul celui de al treilea volum al *Gîndirilor* și *Amintirilor* sale găsim cuvintele profetice: „Văd grele primejdii scoborîndu-se asupra Germaniei, dar și asupra Europei. Cu cît mai tîrziu se va produce catastrofa, cu atît mai groaznică va fi".

Și aceste primejdii au sosit cu atît mai curînd cu cît politica dusă de Wilhelm II și de sfetnicii săi a părăsit liniile înțelepte ale acelei duse de întemeetorul nouii Împărății Germane.

(Sfîrșitul în No. viitor) **Radu Rosetti**

* Id. Ibid., nota.

Bagajul

— Memorii nescrise —

Parcă de astăzi dimineaţă sînt treaz. Am trăit până acum fără să-mi dau samă. Ştiam că mi-au amputat amîndouă picioarele; dar până astăzi, asta a însemnat o operaţiune hirurgicală, o aplicaţie ştiinţifică, savantă. O durere prelungă şi adormită înspre picioare, mutase parcă acolo şi gîndul şi simţirile, şi capul şi inima, şi tot...

Nu ştiu cînd mi-a făcut operaţia. Din ziua aceia nu mi-a rămas până astăzi decît o viziune de alb: o cameră cu pereţii albi, oameni şi femei îmbrăcaţi în alb, un geam mare, şi puncte scînteetoare, albe, ca nişte suliţi pe care cineva mi le-a înfipt în minte. Parcă le simt şi-acum mişcîndu-se, sfredelindu-mi creerul.

Mă doare capul cînd mă gîndesc la albul acela de-atunci; —ameţesc de parc'aşi călători pe-un cîmp nesfîrşit acoperit de zăpadă. Nu ştiu cum voiu putea trăi la iarnă (Albul ar trebui să fie semnul nenorocirilor).

De-atunci şi până astăzi nu-mi aduc aminte decît foarte vag de tot ce s'a întîmplat. Am vieţuit liniştit şi-am trăit regulat, ca un ceasornic. Abia acum însă îmi dau sama că a lipsit cineva din mine, cineva care nu s'a întors decît astăzi, rămînînd îngrozit în mine, ca un călător înapoiat dela un drum lung care şi-a găsit casa arsă.

Cu sîngele pierdut atunci, s'a dus din mine energia care să-mi dee putinţa unei mişcări de revoltă şi gîndul unei acţiuni. Timp de ... nu ştiu cîtă vreme, am fost ceva pasiv: am fost hrănit, întrebat, întors de pe-o parte pe alta. Viaţa a dăinuit fiindcă aşa a vrut ea, şi eu m'am supus.

Am stat mult, aşezat,—aşezat de alţii,—cu faţa în sus, cu ochii blînzi purtaţi pe plafon ca nişte paianjeni rătăciţi. Am urmărit muştele care zburau pe sus, şi am închipuit cu gîndul figuri geometrice din petele rari, pe plafonul alb... Alb, cumplit de alb şi acesta.

Din cînd în cînd am lăsat capul spre partea ferestrei care dă'n grădina spitalului. Asta, mai cu samă dimineaţa cînd vroiam să ştiu dacă afară-i senin. Un vîrf de brad care trece de etajul al doilea, mişcat pe cer, sau nemişcat ca un pom mort de Crăciun, îmi spunea dacă-i vînt afară sau nu.

Nu ştiu de ce vremea mă interesa atunci mai mult decît orice. Asta era toată viaţa mea. Mi se dădea regulat să mănînc. Eram hrănit cu-o lingură de lemn, fiindcă pe cea de metal, care scînteia chinuitor, am aruncat-o ţipînd într'o zi. Singur nu puteam mînca, fiindcă trebuia să-mi ţin echilibrul în coate, şi nu-mi puteam mişca mînile. De asta nu-mi dau sama decît astăzi. Eram ca o pasere mare, enormă, cu aripile chircite.

Timpul nu ştiu cum şi cît a trecut. Nu mă gîndeam la nimic, şi vremea trecea pe de-asupra-mi şi împrejurul meu, şi-afară pe fereastră. Poate cînd se mişca vîrful bradului din grădină, era vremea care trecea...

*

Astăzi dimineaţă însă m'am trezit altfel. M'am reîntors în mine, eu, cel de douăzeci şi cinci de ani, cu toate dorinţele şi dragostea de viaţă. Acesta a lipsit din mine o vreme. Acum înţeleg pe cine aşteptam cît am stat zile întregi fără să mă gîndesc la nimic.

Cum m'am deşteptat am vrut să-mi trec mîna de-alungul picioarelor, aşa cum îmi întindeam odată braţul peste coapse, sara... Şi-abia astăzi am dat acolo de nişte monturi înfăşurate, aşa cum se leagă crengile de altoi. Sînt un copac retezat.

Dar poate nu-i adevărat.

Încerc să mă mişc, să arunc picioarele din pat aşa ca altădată, dimineaţa. Ceva greu şi adînc mă pironeşte. Trebue să mă tîrîi, altfel nu se poate. Sînt mai greu ca niciodată. Mă simt atîrnînd în pat ca o greutate de plumb subt care telurile s'au strîns crîşnind. Dela mijloc în jos sînt un sac de nisip, pe care trebue să-l tîrîi cu coatele ce se îndoae instinctiv, ca după o experienţă lungă. Mă trag puţin în mîni, spre perne. Patul scîrţie prelung şi simt bine că nu mă mai pot deslipi de el. Şi asta niciodată. Parcă până acum aşi fi zburat, aşa de departe m'am simţit de pămînt, de frecarea asta masivă de-alungul trupului.

Cad obosit.

Nu vreau să ridic plapoma care mă acopere, fiindcă mi-e groază, mă presimt întreg concentrat acolo la capetele picioarelor tăiate, aşa cum se adună toată seva la capătul unei crengi, şi se prelinge, plîngînd.

Bănuesc numai, fără să încerc a verifica de teamă, că mînile sînt mai lungi decît trupul, şi o clipă am viziunea unui marş nebun, printr'un pustiu, în cele două mîni care mi se par lungi, lungi,—şi eu scurt şi negru, bălăbănit de-asupra ca un spînzurat între două furci.

Dacă n'aşi fi în spital, ci într'un pustiu desigur c'aşi alerga. Aşa trebue să alerge struţul, căci şi el merge în mini, fiindcă i s'au amputat picioarele.

De-odată stomacul mi se pare umflat, enorm. Incerc să mă mişc. Se tîrăe greu boţind prostirea. Sacul cu nisip...

Acum văd limpede: partea de trup dela piept în jos nu este a mea. Cînd încerc iarăşi să mă mişc sînt ca o furnică neagră care vrea să tragă o greutate prea mare pentru ea. Pîntecele meu parcă tot creşte din ce în ce,—şi'i tot mai greu. Nu vreau să strig. Ar veni iar gardianul să mă ridice, ar mai chema iar un ajutor, şi cu minile întinse în lături, ca răstignit, aşi atîrna de umerii lor, sus, sus, ca deasupra unei prăpăstii.

Simt cu toate-acestea o bucurie că pot gîndi. Pot scrie, pot vorbi, pot gîndi la orice, pot aduce tot, tot Universul aici în casă, la picioarele patului.

Pentru asta picioarele sînt inutile. Ce bine-ar fi atunci ca omul să se simplifice, să rămîe atît cît e necesar ca să cugete. Ar fi o superioritate. Să umble numai capetele pe stradă. Ha... Ha... atunci m'aşi simţi şi eu iarăşi om.

M'a legat cineva, şi-aşi vrea să mă tîrîi. Am senzaţia ciudată că sînt oferit pe-o tavă, nemişcat. Aşa se oferă curcanii...

Ce bucurie! Astăzi trebue să plec acasă. Rănile s'au închis,—nici nu mă mai ţine în spital. Am să plec.. Am să merg aşa cum mergea pe trotuar prin faţa casei noastre (de demult... şi departe...) un cerşetor fără picioare, pe două scăunaşe cu perne deasupra, şi cu perne dedesupt, ca să nu sîngereze cînd se tîrîe. Toţi se vor da în lături, nu de milă, aşa cum făceam eu în faţa cerşitorului, ci cu respect ca în faţa unui erou. El venea dela cerşit şi mergea la cerşit. Eu vin dela războiu. Ce păcat că nu mi-a dat decoraţia (cu toate că atunci cînd te tîrîi decoraţia nu sună).

Sau nu. E prea obositor. Şi sînt aşa de greu. Să mă facă pachet, şi să mă trimeată acasă. Mă simt aşa de mult o buccea. Uite, să strîngă împrejurul meu plapoma, s'o aşeze binişor, să o lege cu funie,—să-mi lase doar capul afară ca să pot răsufla, şi să mă trimită ca bagaj.

Aşa!... Să vie gardianul să mă impacheteze. Trebue să merg acasă. A-ca-să..

— Neculai, Neculai. Vino să faci bagajul.

— Neculai, Ba-ga-jul...

*

Şi'n seara aceia, după multe ceasuri de delir, din cauza pierderii sîngelui, adouazi după operaţie, a murit locotenentul X.

Iaşi. **Demostene Botez**

Cronica teatrală

Nora.—Casa de lut.—Diavolul.—Suprema forţă.—Teatrul Popular.—Compania Marioara Voiculescu.—Mărgeluş.—*Noi, oamenii.*

Două acte şi jumătate Nora e numai femee: veselă, linguşitoare, copilăroasă, mamă iubitoare, soţie devotată şi gata de jertfă, minţind şi călcînd în picioare orice cînd e vorba de bărbatul ei, înfîrşit o fiinţă care „cugetă cu inima". Pe urmă intervine Ibsen. Şi deodată Nora devine o luptătoare; îşi aruncă inima, adică tot ce are ea mai bun, într'un colţ, ca pe un lucru învechit, şi începe să judece ca un reformator intransigent. Soţul ei, copiii ei, fericirea ei, toate i se par acuma fără de preţ, ba chiar umilitoare, fiindcă i-au înăbuşit şi pervertit... personalitatea. Şi Nora părăseşte „casa de păpuşi" cu o gravitate solemnă—care n'o prinde deloc—să înfrunte viaţa şi să-şi perfecţioneze individualitatea. Aceasta pentrucă bietul Helmer, un burghez foarte de treabă, n'a înţeles imediat gestul ei de sacrificiu...

Lupta pentru emanciparea femeii o fi îndreptăţită aiurea; în *Nora* e introdusă arbitrar. *Nora*, opera de artă, suferă din pricina feminismului cu orice preţ. Caracterul eroinei, zugrăvit cu o măestrie ibseniană, se frînge la mijlocul actului al treilea numai de dragul tezei care odinioară a produs epidemia *norismului*. In realitate tragedia Norei e pricinuită de un cuvînt pe care ea, oprită de autor, nu-l poate rosti. Dacă s'ar hotărî să mărturisească soţului motivul suferinţelor ei, toată drama s'ar termina cu vre-una din obişnuitele împăcări ce urmează după inevitabilele mici neînţelegeri conjugale. Nora se sbuciumă, suferă, se chinueşte din vina ei proprie. Nora însăşi a pus între ea şi bărbatul ei minciuna care se răzbună. Prin suferinţă îşi ispăşeşte vina, dar încă nu cîştigă dreptul de-a pedepsi ea pe alţii şi mai ales pe copiii nevinovaţi. Eşirea lui Helmer, cînd află „crima", e tot atît de puţin justificată caşi plecarea definitivă a femeii. Dealtfel şi eşirea aceasta e silită şi nepotrivită cu antecedentele omului; se simte că autorul a exagerat-o spre a permite Norei o indignare ireconciliabilă.

Dar oricum am privi desnodămîntul, *Nora* cinsteşte repertoriul Teatrului Naţional. Incetul cu încetul Ibsen se încetăţeneşte şi la noi. Chiar *Raţa sălbatecă* a ţinut afişul. Cu atît mai mult *Nora*, deşi Nora lipseşte. Sforţările d-nei Agepsina Macri, oricît de ono-

rabile, nu sînt suficiente. Nora suferă cumplit, dar veșnic cu zîmbetul pe buze. E cel mai complex amestec de ingenuitate și tragedie. In *Romeo și Julieta* ingenuitatea și tragedia eroinei sînt succesive, în *Nora* trebue să fie simultane. Deacela sînt în teatru mai dese Julietele excelente, decît Norele acceptabile...

*

Azi, cînd Teatrul Național are posibilitatea și obligația să joace numai piese romînești și clasice, *Casa de lut* e surprinzătoare. Piesa, desigur, nu e rea, dar nici nu e menită să dureze. Pune o problemă și o rezolvă matematic. D. Fabre trage bine sforile din culise... Dacă indulgența cumpănită e necesară pentru producția dramatică indigenă, e regretabilă față de operele străine. Cînd poți alege lucruri trainice, dece să te oprești la valori efemere? Afară dacă în stabilirea repertoriului intră și considerații extra-dramatice... Totuși Teatrul Național n'are voe să facă concurență trupelor particulare cu piesele străine, fiindcă concurența ar fi neleală (teatru gratuit, subvenții grase, scutire de orice taxe, etc.).

*

Din subiectul lui Goethe, sau aproximativ, Franz Molnar a făcut un „Unterhaltungsstück": *Diavolul*. Mefistofele a devenit un gentleman spiritual, până în cele din urmă obositor de spiritual. Eroii piesei se transformă în păpuși, iar gîndurile și dorințele lor se personifică într'un erou. Și, fiindcă diavolul e modern, toate silințele lui se concentrează pentru a pune la cale un adulter. Firește, că izbutește, deși, din partea unui diavol, după prea mult sbucium. Cu ajutorul diavolului comedia e bine făcută și interesantă, căci ori de cîte ori se prezintă vre-o dificultate, autorul își aruncă în luptă creatura care salvează situația.

Rolul titular e ispititor pentru un actor de compoziție. D. Tony Bulandra a triumfat în actul întâiu, dar mai încolo a căzut subt povara Diavolului. D. Iancovescu singur ar putea întrupa pe eroul lui Molnar, dacă până atunci nu se va demoda piesa.

*

Intr'o vreme de grea secetă dramatică, Haralamb Lecca a jucat un rol în mișcarea noastră teatrală. Față cu „dramele" dispăruților Ion Bacalbașa, Bengescu-Dabija și alții, *Suprema forță* era o dramă fără ghilemele. Comparația însă trebue oprită aici. De îndată ce a apărut *Sanda*, Haralamb Lecca a fost condamnat. Dealtfel el însuși a simțit că rolul lui s'a terminat, căci, deși tînăr, s'a mulțumit cu gloria dobîndită până atunci. Fantoșele lui nu puteau ține piept oamenilor. Cu atît mai puțin vremii.

Haralamb Lecca poate fi acuma catalogat: un precursor laborios. Istoria literaturii dramatice îi va reține cel mult numele; operele însă pare sigur că nu vor lăsa urme. Chiar azi și chiar *Suprema forță* miroase a mucigai...

Cu toate frămîntările lui, Haralamb Lecca a fost un diletant. A iubit teatrul, l-a învățat meșteșugul, i-a cunoscut tainele, dar i-a lipsit talentul creator. Din tot ce a scris, nimic nu poartă o pecete personală. Și a scris destul: drame, poezii, povestiri... N'are nici un vers izvorît dintr'o adîncă trebuință sufletească, precum în teatru n'are nici o figură în carne și oase. Tot e făcut, calculat, sforăitor, rece. Nu e sincer niciodată și deacela niciodată nu te mișcă; cel mult te spăimîntă. In stil e omul clișeului... Are tendințe în celace a scris, dar nici o convingere serioasă, caldă, cuceritoare.

Dramele lui Lecca sînt clădite toate pe acelaș calapod: bulevardiere ca construcție exterioară, romantico-melodramatice ca conținut omenesc și demonstrative-moralizatoare ca tendință generală. Vrînd să fie „drame de salon", toate se învîrtesc în jurul legăturii amoroase a vreunui politician, de preferință ministru sau barem candidat, cu o femee mai mult sau mai puțin ușoară. In *Suprema forță* legătura eroinei cu viitorul ministru se complică cu un copil; în cele din urmă femeia, după ce și-a pierdut copilul și amantul, se resemnează înloc să se sinucidă. Suprema forță — resemnarea. Miniștrii și în deobște politicianii lui Lecca sînt niște ticăloși fără pereche; de altfel toate personagiile sale sînt sau foarte bune sau foarte rele, excluzînd orice compromis omenesc. „Regele dramaturgilor", cum l-au poreclit odată pe Lecca studenții, ar fi vrut parcă să zugrăvească numai tipuri reprezentative, chiar în figurile de a cincea mînă. Lipsindu-i însă cu desăvîrșire darul observației, n'a fost în stare să găsească niciodată trăsăturile caracteristice. Fără oameni, dramele lui Lecca n'au nici atmosferă...

Meritele lui sînt cele ce se pot învăța fără talent: meșteșugul și dialogul. Lecca a știut să construiască o piesă; scenariile sale sînt iscusite. Aduce pe scenă mulțime de persoane și le mișcă cu ușurință. E sentențios în dialog, cizelat, tăios, cu fraza scurtă, sclipitoare. Merge spre țintă cu precizie. Iși pregătește efectele teatrale cu grije, iar în scenele cele mari gradația e inteligentă. „Dramaturgul" cu asemenea calități are totdeauna multe șanse de-a culege succese momentane. Publicul se mulțumește mai curînd cu aparențele talentului, decît cu talentul însuși. Talentul cucerește publicul prin luptă; diletantul îl ademenește.

Compania Bulandra, jucînd *Suprema forță*, a făcut un lăudabil act de pietate față de un autor romîn. E o plăcere să vezi că însfîrșit o trupă particulară cultivă literatura dramatică romînească și mai ales că publicul o încurajează. Sînt perspective frumoase pentru scriitorii noștri de teatru...

*

Teatrul Popular e o întreprindere serioasă, mai cu samă, deocamdată, fiindcă are bani mulți și tot atîta bunăvoință. Desigur că pentru o închegare artistică zestrea aceasta n'ar fi suficientă, dar nu vrem să uităm că toate începuturile sînt anevoioase și că victoriile cele mai grele sînt cele mai prețioase.

Un „teatru popular" are nevoe de... popor, iar ca să atragă poporul trebue să aibă, imediat după bani și bunăvoință, negreșit actori și repertoriu. Dacă până azi poporul se ține în defensivă față de Teatrul Popular, e din pricină că îi lipsește o trupă de actori întregi și un repertoriu potrivit. Educația teatrală a poporului nu se poate face cu artiști care ei înșiși au nevoe de educație teatrală, și cu piese răsuflate adunate la întîmplare. E minunată intenția de-a da posibilitatea elementelor tinere să se manifesteze, dar orice intenție exagerată e cași ratată. In cadrul unei trupe de actori în-

cercați, tinerele talente se dezvoltă mai lesne. Arta dramatică e oarecum colectivă ; pe lingă darul înăscut, se învață mult văzind pe alții. Un începător va juca mai cu avînt alături de un artist consacrat, decît avînd un partener fără experiență. Apoi nu orice roluri pot fi interpretate de debutanți, mai ales în ansamblu de debutanți ; afară de cazuri excepționale, rolurile capitale cer experiență, ca în toate artele. Increderea publicului nu se poate cîștiga prin reprezentații care samănă în prea multe privinți cu producțiile de sfîrșit de an dela Conservator, chiar dacă prețurile locurilor sînt modeste... Deasemenea și cu repertoriul. Piesele „populare" nu sînt aceiea care au avut succes la alte teatre. Poporul, dacă a vrut să le vadă, a plătit mai scump și le-a văzut jucate de actori mai buni. Teatrul Popular trebue să aibă repertoriu popular : farse, melodrame, piese de mare spectacol. Altminteri se izbește de concurența celorlalte teatre și-și pierde rostul de-a ființa. Teatrul Popular vrea să umple un gol și deci nu trebue să scape din vedere nici o clipă că menirea lui e de-a crea o nouă categorie de spectatori...

Menirea aceasta însă nu și-o poate împlini cu *O căsnicie*, nici cu *Legea iertării* și nici cu *Noaptea furtunoasă* sau *Gringoire*.

Evident că conducerea unui teatru popular nu e o sarcină ușoară. Cu atît mai mare e și meritul celui ce va izbîndi. D. Livescu e un priceput om de teatru, cu o putere de muncă considerabilă. Ceiace a făcut pănă acuma la Teatrul Popular nu e de disprețuit, dacă se ține samă de piedicile inerente începuturilor. Din nenorocire însă d. Livescu e nevoit să-și împartă activitatea între atitea instituții care i-o reclamă încît n'a putut da încă ceiace desigur dorește și dorim toți.

Nimic nu se face fără răbdare și nici-un rezultat nu se obține fără experiențe proprii. D. Livescu e prea încercat ca să n'aibă răbdare și prea inteligent ca să nu profite din experiențe, așa că Teatrul Popular are totuși sorți de izbîndă...

*

D-na Marioara Voiculescu a jucat o lună de zile, cu o trupă improvizată, la Teatrul Liric. A început cu *Copil din flori* și a sfîrșit cu *Regele*. Lumea, care o iubește, a aplaudat-o. Afacerea a mers bine : săli pline...

Intreprinderea d-nei Voiculescu a fost însă numai comercială și nici n'ași fi amintit-o aici, dacă n'ar fi vorba de o artistă mare care se pierde. Poate că n'am mai avut un temperament dramatic ca al d-nei Marioara Voiculescu și cine știe cînd vom mai avea. Deaceia e regretabil că teatrul romînesc nu o poate utiliza. Stînd departe de teatru zece luni pe an și apărînd în orori ca *Copil din flori*, artista devine fatal o diletantă comercială. De vre-o patru ani d-na Voiculescu lipsește din vîrtejul mișcării teatrale. Lipsa d-sale se simte de multe ori. Cu *Copil din flori* însă nu sporește părerile de rău. Trebue să se întoarcă la artă, serios, cu tot sufletul și cu rîvna de odinioară. In curînd poate că va fi prea tîrziu.

* *

Mărgeluș e titlul unei comedii iscălite de d. Herz. Subiectul „comediei" e localizat, cu oare care libertate, după *Le secret de Polichinelle* a lui Pierre Wolf. Sfîrșitul actului al doilea e copiat din *Le veilleur de nuit* de Sacha Guitry, iar situațiile și scenele mai de seamă sînt localizate sau adaptate după diverse piese apărute în suplimentul teatral al revistei „L'Illustration". D. Herz însă are meritul de-a fi ticluit, din toate acestea, un spectacol tot așa de amuzant ca o revistă dela „Cărăbuș", fără măcar a fi intercalat cuvenitele cuplete și numere de balet. Deaceia publicul, care cu o seară înainte aplaudase la *Cidul*, a rîs mult la *Mărgeluș*, iar specialiștii teatrali, subliniind succesul, au proorocit d-lui Herz multe reprezentații.

Ceiace a plăcut însă mai presus de toate publicului și criticei ziaristice, este „spiritul" din *Mărgeluș*. Toate figurile d-lui Herz sînt spirituale, începînd cu ministrul și sfîrșind cu feciorul. Aproape trei ceasuri o descărcare vertiginoasă de glume, anecdote, calambururi caută și izbutesc să stîrnească rîsul spectatorilor. Căci d. Herz e un mare colecționar de spirite străine și naționale. Pe cele străine știe să le romînizeze cu destulă abilitate ; așa, de pildă, vizitele pe care le face *Regele* lui de Flers la președintele Senatului, se transformă, prin abilitatea „autorului" nostru, în niște inspecții ale ministrului în Deltă. Fantezia de salon a d-lui Herz e mai isteață totuși cînd e vorba de-a împroșca cu spirite get-beget naționale. Drept ilustrație ne permitem o singură citație, cerînd însă toate scuzele cetitorilor :

Sergiu.—*Cum să nu. Ți-am și telegrafiat și drept răspuns am primit o carte de vizită cu un p. m.*

Andrei.—*„pentru mulțumiri".*

Sergiu.—*Bine... mi-am închipuit eu, că nu e altceva...*

Citația, dealtfel, e edificatoare și în privința punctuației, gramaticei și stilului d-lui Herz.

Firește că asemenea „literatură dramatică" nu poate fi apreciată într'o revistă serioasă, și chiar e mulțumită cu elogiile-reclame ale cotidianilor. Dar cazul d-lui Herz e reprezentativ. Inzestrat cu bune aptitudini teatrale, d. Herz și-a început cariera dramatică cu o însuflețire promițătoare. Primul contact cu publicul l-a transformat într'un vînător de succese cu orice preț. Căutînd veșnic favoarea publicului a coborît repede spre genurile cele mai hibride, făcîndu-și o mîndrie din superficialitate. Din creator a devenit confecționar de banalități amuzante. Urmînd însă pe calea aceasta, d. Herz e amenințat să ajungă un simplu *revuist*. Și, oricum, ar fi păcat...

* *

D. Condora, autorul dramei *Noi, oamenii*, nu are aptitudinile d-lui Herz, dar în schimb își oferă tot sufletul. Piesa d-sale e slab construită, cu lungimi supărătoare, cu filozofări copilărești, cu contraziceri de caracterizare, cu excese de explicații unde n'ar fi nevoe și fără motivări unde ar trebui... Și totuși *Noi, oamenii* nu te întristează de tot. Sinceritatea și bunăvoința d-lui Condora transpiră printre replicele melodramatice cu o licărire de nădejde. Dacă disertațiile filozofico-sociale plictisesc, convingerea autorului le poate scuza uneori. Căci o sforțare sinceră, oricît de neizbutită, e totdeauna mai prețioasă decît o jonglare artificială.

Octombre-Noembre, 1921. **L. Rebreanu**

Cronica artistică

Povestea unei cortine

26 Noembrie

A fost odată... ca totdeauna.

A fost un Teatru care avea o cortină. O cortină care nu se ridica. Ea zbura sus in fiece sară şi lumea ghemuită'n intuneric n'avea ochi decit pentru viaţa care isbucnea in urmă. Şi toate erau cum nu se puteau mai bine.

Dar i-a venit intr'o zi Teatrului să-şi schimbe cortina. Din vară şi până'n toamnă un meşter harnic a aşternut zugrăveala cea nouă. Metri de pinză spoită in pripă au luat locul perdelii discrete de odinioară. Şi Teatrul cu pricina are acuma o cortină, care se vede prea mult. O cortină care putea să fie operă de artă şi care este mai cu samă subiect de polemică.

Polemică, veţi zice: se ceartă criticii... Nicidecum. Criticii nu se ceartă, căci au tăcut până azi. Singuri cronicarii dramatici, la deschiderea stagiunii, au inregistrat evenimentul, cu potop de laude pentru artist şi operă. Obişnuiţi ai premierelor, ei au apreciat mai ales noutatea. Şi dimpotrivă, cronicarii zişi artistici nu ştiu pentru ce, deprinşi să scrie despre expoziţii cu o zi inainte de inchidere, şi-au spus că n'au de ce să se grăbească pentru o cortină care poate fi văzută la nesfirşit, in fiecare sară.

Dar un lucru ne mai pomenit s'a petrecut. Opinia publică s'a mişcat. Opinia publică este, in specie, „domnul care plăteşte". Acesta a găsit cortina „inestetică" şi a spus-o pe şleau. Un avocat, un doftor, un profesor, un cronicar muzical, au scris cu o egală hotărîre impotriva „monstruozităţii". (Ce vreţi: opinia publică, persoană masivă, se mişcă greu, dar cind se mişcă, se mişcă vehement). Unde este polemica, veţi intreba. Cind atitea categorii profesionale se intilnesc intr'o aşa de armonioasă unanimitate, cine s'a incumetat a contrazice?

Cine?. Fireşte, un reprezentant al presei.

Presa profesează—se ştie—libertatea cea mai deplină a opiniilor; competenţa universală, care condiţionează această libertate, o reclamă

insă cu străşnicie numai pentru sine. Toţi ceilalţi, burghejii sau cărturari, pentru care se joacă, se cintă, se zugrăveşte, ori se scrie—sint simpli nechemaţi. Bine 'nţeles, numai atunci cind nu aplaudă. Căci nu s'a văzut doară cabotin, in nici-o suburbie a artei, care să primească dojana şi să respingă lauda.

*

Cum rămine cortina, in toate acestea?

Ea nu ne pare nici aşa de „monstruoasă", cum se spune, dar nici o capodoperă.

O cortină este totdeauna intr'un teatru, ceva rece, fastuos şi inorganic. Tabloul acesta—căci tablou este—care saltă şi coboară, n'are niciun rost. In frescuri murale sau pe tavan, in decoruri, pictura este in teatru la locul ei. O simplă perdea, cu falduri bogate şi leneşe, desparte cu mult mai potrivit lumea scenei de lumea din sală.

Cu această rezervă, orice cortină poate fi o lucrare picturală isbutită sau mai puţin isbutită. Lucrul depinde de talentul autorului, de seriozitatea cu care şi-a conceput şi executat opera, de răgazul pe care l-a avut s'o desăvirşească.

Aiurea, nu se concep lucrări de asemenea importanţă (culturală şi bănească) fără indelungate studii de pregătire şi compoziţie. Străinii sint insă greoi. Şi sint bătrini. Noi ii intrecem in vioiciune, in gust, in pricepere. Lucrăm repede şi mare. Catastrofele noastre pe toate tărimurile au meritul netăgăduit al „fasonului" şi al celerităţii.

Cortina lui Ressu este cortina unei vacanţe (din care trebue să se scadă vacanţa artistului). Nimeni n'ar fi putut face mai mult, probabil; Ressu n'ar fi putut, desigur, face mai puţin. Lucrare decorativă prin chemarea ei, cortina sa dispare in banal prin invenţia ei decorativă. Ideia, nunta lui Făt-Frumos—nunţile sint totdeauna plicticoase, cit ţine ceremonia—putea fi şi bună şi rea. Prin stingăcia compoziţiei, prin sărăcia liniei decorative, prin monotonia planurilor, prin lipsa ritmului in formă şi in colorit, ea ne apare cu totul rea. Fericite realizări de amănunt nu pot schimba această impresie. Aşa cum se prezintă, cu toate lipsurile ei, lucrarea lui Ressu are totuşi remarcabile insuşiri: ea este isbutită ca tonalitate generală şi se armonizează in deajuns cu ambianţa sălii de spectacol; are, după acela, spaţiu şi este concepută amplu, intr'o viziune deschisă şi largă. Celace dovedeşte că am fi putut avea o cortină bună şi că alegerea d-lui Eftimiu n'a fost greşită. Păcat că totul a rămas o schele, osatură zădarnică pentru clădirea inceată şi trainică, socotită in toate mădularele ei, care trebuia să vie. Şi care n'a mai venit. Căci artiştii depind de directori, directorii depind de guverne, şi guvernele nu depind de nimeni; celace e inspăimintător.

Aşa că povestea cortinei a fost cela ce trebuia să fie. Şi a fost odată... ca intotdeauna, in dulcea ţară rominească...

Expoziţia Ştefan Popescu

4 Decembrie

Se pare că artele plastice in genere şi pictura in special nu au duşman mai mare decit „literatura".

Literatura este in specie—cum ai priceput, desigur, cetitorule—acea tendinţă de a inţelege şi de a judeca artele plastice altfel decit prin luneta meseriei. De „literatură" va fi bănuit sculptorul sau pictorul care se va ridica deasupra ciudăţeniilor tehnicei,—şi iarăşi de

„literatură" va fi vinovat privitorul care va încerca să judece opera artistică altfel decit cu pedantismul unui diplomat al școlii de Bele-Arte.

Așa dar: jos literatura!

Comedianții—autori și interpreți— strigă mai sincer: jos critica! Celace jignește deopotrivă pe domnii aceștia, care nu zugrăvesc și joacă numai pentru dinșii, este imixtiunea punctului de vedere străin: al spectatorului. Celace nu se poate îngădui este judecata liberă a acestuia. Și criticul, purtător de cuvînt al mulțimii care dă busna și tace, este personificarea supremei impertinențe.

S'ar putea observa totuși că criticul, literat care scrie pentru a judeca o manifestare de artă, este totdeauna mai la locul lui decit sculptorul sau pictorul care ar încerca același lucru. Pentrucă deși mediocritatea penelului atrage îndeobște mediocritatea condeiului, penelul și condeiul rămîn unelte deosebite. Fiecare cu legile lui. Celace nu va împiedeca pe unii artiști să ție condeiul cu succes: Antoine, sau Jaques Emile Blanche, de pildă. Dar și unul și altul, înainte de a fi critici, își cîștigaseră în arta lor o mare autoritate altfel decit prin imitațiuni îndrăznețe; și-și dăduseră osteneala să deschidă o gramatică.

*

Ce apropiere poate fi între toate acestea și expoziția Ștefan Popescu?

Ar fi mai întîiu confirmarea celor spuse până aici, prin exemplul acestui maestru, critic el însuși în ceasurile libere, cu atît de sigură și elegantă judecată.

Ar fi, în al doilea rînd, dorința de a afirma că meseria cînd e sigură—aceasta ar vrea să și însemne cuvîntul *artă*—cucerește și alte sufragii decit cele ale scamatorilor culorii;

Și, înșîrșit, că deasupra meseriei va sta întotdeauna *omul*, care nu poate să se afirme și în arta plastică decit numai prin caracter, concepție, probitate.

Deaceia, în tot ce s'a scris până acum despre ultima expoziție a pictorului Ștefan Popescu, cu toată recunoașterea însușirilor profesionale, punctul de vedere literar predomină. Literatura este, dacă vreți, cea mai apropiată filozofie a artei. Tot ce depășește proza meșteșugului (în cuprinsul cel mic al cuvîntului) este *literatură*, pentrucă este idee, pentrucă este înțeles, pentrucă e te orizont. Și pentrucă despre toate lucrurile acestea, între oameni care judecă și care simt într'un anumit fel, nu se poate vorbi decit în chip literar.

Expoziția Ștefan Popescu este un rezultat și o selecție. Ea rezumă zece ani de meditație și de muncă. Pentru a găsi altă expoziție personală a artistului trebue să ne întoarcem până în 1911. Zece ani de tăcere! Ce scădere, în țara pictorilor care expun de două ori pe an, schimbînd între timp mai mult de 4 (patru) maniere (numărătoarea este a unui confrate).

Ștefan Popescu a dovedit însă totdeauna că poate neglija opiniunea. Arta a fost și este pentru dînsul o convingere intimă. Expozițiile sale—al căror mare cusur este, convenim, gustul și discreția—sint deaceia un fel de mărturisiri. „Iată ce am făcut, iată unde am ajuns",—pare a ne spune artistul. Și din felul în care se prezintă an-

samblul, din semnificația etapelor parcurse, privitorul capătă repede credința că se află în fața unui mare artist, care are o mare idee despre arta sa.

Și acesta este un lucru de căpetenie. Ștefan Popescu ține desigur la numele său; ține însă cu mult mai mult la arta care l-a ajutat să-l obție. Intr'însa vede nu numai marea proprietate morală colectivă, în care se stinge de veacuri toată frumusețea umanității, dar și o însușire a sufletului, poate vie din viața sa, mijloc sfînt de a lega micul infinit din sine însuși cu infinitul cel mare din afară. Arta este pentru Ștefan Popescu, tot așa cum a fost pentru toți marii artiști, o nobilă taină: o taină de care te apropii descoperit și lăsînd păcatele la ușă.

Toată opera pictorului, independent de puterea ei de realizare, poartă însemnele acestei credințe. Ea este, desigur, o evoluție, dar o evoluție firească, dictată de legile proprii și un simplu răsunet al feluritelor mode. In expoziția de acum, stau alături lucrări mai vechi —marine cețoase sau peisagii albăstrii—și lucrările recente: pitorești vederi din Brașov, puternice viziuni de pe coasta de Azur, luxuriantele aspecte din Baita Dunării... „Maniera" se schimbă cu subiectul; dar în toate, temperamentul artistului rămîne același. In fața zărilor largi ca și înaintea culorii care copleșește, sensibilitatea sa conștientă înregistrează cele mai subtile nuanțe; dar planul sufletesc în care acestea se răsfring este acel al perfectului echilibru, și toate realizările pictorului sint deaceia resuscitări de ambianțe pe care le domină disciplina aceleiași armonii.

Spre deosebire de Grigorescu-peisagist, care creia ușor o atmosferă spre a mișca într'însa subiecte adesea convenționale, la Ștefan Popescu atmosfera este o realitate care se desprinde din subiect. Starea de spirit romantică a celui dintâiu este la cel din urmă un clasicism plin de luciditate. Celace era la Grigorescu strălucitoare improvizație, după legile unui frumos primit de toată lumea, este la Ștefan Popescu (în manifestările izbutite) compoziție temeinică, voită, în care realitatea confuză dar bogată se pleacă stilului care alege și caracterizează. Marele instinct al lui Grigorescu este complectat la Ștefan Popescu printr'un simț critic care poate uneori reteza aripile, dar care duce în deobște la opere mai trainice, mai solide. Ași cita, de pildă, vederea din Beaulieu (orășelul sclipește alb pe coastă, printre verdele pomilor, dincolo de albastrul limpede al golfului) și mai cu samă acea Baltă a Măcinului care este, cred, tot ce ne-a dat mai desăvîrșit Ștefan Popescu. Siguranța compoziției, justeța valorilor, claritatea materiei picturale, fac din această pînză un mic cap de operă. Nici o concesiune într'însa frumosului obișnuit, nici o scădere de ton, nici o îndulcire. Poezia este de data aceasta mai puțin a *motivului* și cu mult mai mult a interpretului. Tehnica este cu totul superioară, cu toate și tocmai pentrucă scapă din vedere. Suprema artă, spuneau cei vechi, este să ascunzi arta. Ștefan Popescu se urcă până la această culme.

Afară de peisagii, cele două portrete și florile expuse complectează semnificativ fizionomia artistului. Deși mai puțin caracteristice, ele strălucesc prin virtuozitatea execuției și prin gustul cu care ni se prezintă subiectul. Florile sint naturile moarte—dacă ni se îngădue pentru flori sacrilegiul acestei expresii consacrate—ale lui Ștefan Popescu. El le resfiră, le așază, le împreună în armonii savante și totuși atît de simple. Armoniile acestea nu cheamă prin mulțimea cu-

loriior, ci prin frăgezimea pastei, prin calitatea neobişnuită a *rendu*-ului.

Vom spune, pentru a sfîrşi, cîteva cuvinte despre desenuri. In opera lui Ştefan Popescu, ele cuprind o întreagă lume. Iubim mai puţin lavis-urile de efect, care sînt aproape tablouri, dar nu ne putem drămui admiraţia pentru notaţiunile repezi în peniţă sau creion, atît de evocatoare în trăsăturile lor spontane. Toată sensibilitatea şi tot talentul pictorului se învederează în aceste însemnări. Desenul este, fără îndoială, arta de a simplifica. Deasupra acestei arte, stă însă simţirea creatoare care porunceşte toate alegerile. Şi în desenuri, mai mult încă dacă se poate decît în opera sa colorată, Ştefan Popescu apare ca un maestru al valorilor. Infinite gradaţii se lămuresc aici în cîteva linii, cum se exprimă dincolo în cîteva nuanţe. Şi fiecare notaţie de aceasta este în ansamblul ei un tot, după cum fiecare compoziţie colorată este un tablou. Prin cultură şi prin instinct, Ştefan Popescu a pătruns acest adevăr, că arta care vrea să dureze nu se poate mărgini la o risipă de impresii; ea trebue să ştie să le închege în opere desăvîrşite.

Eugen Crăciun

Cronica literară

Jean Bart.—I. I. Mironescu.—Mihai Codreanu.

In vremea din urmă se tipăreşte mult. Mai propriu vorbind, se retipăreşte, vechile ediţii fiind epuizate.

Retipărirea dă întotdeauna unei cărţi un fel de actualitate—şi prilej de vorbă recenzentului.

In această rubrică, vom lua şi noi act de unele cărţi nouă sau reeditate.

Incepem cu „Datorii uitate".

D. Jean Bart este un scriitor consacrat de opinia publică, de critica literară şi chiar de Academie, căci în timpul din urmă, această instituţie încurajează şi literatura bună, pe lîngă cealaltă.

In nuvela cea mai însemnată din acest volum, aceia care i-a dat titlul, autorul pune o problemă morală, care este un interesant caz de conştiinţă. Eroul său, ridicat din popor, îşi „uită" „datoriile" către ai săi, până într'o zi, cînd o întîmplare i le trezeşte cu o chinuitoare remuşcare în suflet.

„Datoriile" pe care le aveau toţi, dar mai cu samă cei ridicaţi din ţărănime; „uitarea" lor, egală cu o trădare, cînd cei care le uitau erau fii de ţărani şi care era atît de frequentă, aproape regulă,—aceste „datorii" şi această „uitare" formau o problemă morală de o actualitate acută înainte de războiu, cînd ţărănimea, adică marea majoritate a poporului romîn, era în stare de sclavie.

Mai are vre-o actualitate tema morală pusă de d. Jean Bart în nuvela sa?

Dacă condiţiile traiului material al poporului s'au îmbunătăţit, ori cel puţin s'au creiat sau se întrevăd posibilităţi legale în vederea acestui scop,—viaţa intelectuală şi morală de la ţară nu e superioară celei dinainte de războiu. In privinţa celei morale stăm chiar mult mai jos. Iată pentruce mai poate încă fi vorba de „datorii" faţă de ţărănime, datorii care se confundă cu datoria către ţară, poporul romîn fiind un popor alcătuit mai ales din ţărani. Căci bunul traiu material nu poate fi scopul omenirii—dacă omenirea are vre-un scop. Scopul este „lumină, mai multă lumină". Bunul traiu este numai un mijloc, condiţia de posibilitate a „sporului de conştiinţă", ca să întrebuinţăm un cuvînt al d-lui Brătescu-Voineşti.

De un interes încă și mai actual este acea parte a nuvelei, în care autorul zugrăvește mediul din orașul în care își plasează acțiunea—ilustrarea magistrală, prin scene și portrete, a acelei stări de suflet „sud-est europene", care se numește, cu un termen vulgar dar expresiv, „pehlivănie" și care este cea mai urită a noastră plagă morală și estetică.

Dacă partea întâia a nuvelei—istoria ridicării și desrădăcinării unui rural—este cam grăbită, și de o compoziție cam șovăitoare, apoi partea doua —zugrăvirea mediului orășănesc, a egoismului, feroce în indeferentismul lui total pentru suferințele altora, a iulsării și a cinismului stîlpilor și stîlpușorilor societății—e admirabilă. O îmbulzeală de tipuri diverse, redate în trăsături cu neputință de uitat; un caleidoscop de medii variate, care se întregesc unele pe altele, dînd aspectul sumar dar complect al societății noastre din orașe; o observație ascuțită, un humor și un comic irezistibil. Această parte a nuvelei conține pagini de un realism lucid, vioiu și sprinten, care amintesc pe Alphonse Daudet.

D. Jean Bart știe să dea ficțiunii evidența realității palpabile. D-sa are calitatea rară de a spune lucrurile cu acea convingere și cu acea simplicitate, care dau impresia sincerității scriitorului și a veracității celor zugrăvite.

Stăpînit de subiect și de problemă și nu de dorința, răspîndită azi ca o molimă urîtă, de a se ilustra, d. Jean Bart captivează cu același putere, cu care captivează viața.

La această supunere la obiect contribue mult o anumită particularitate sufletească a acestui scriitor.

D. Jean Bart, prin data cînd a început să scrie, prin concepția de artă, prin problemele care-l preocupă, prin atitudinea față cu viața, are puncte comune cu literatura dintre 1880—1900, literatură de probleme, literatură cu caracter critic, literatură înclinată spre satiră.

Caracterul acestei literaturi este nemulțumirea. Nemulțumirea provocată de situația scriitorului în societate și (sau ori) de mizeriile celor mulți.

La unii a predominat, conștient sau inconștient, aparent sau „printre rînduri" nemulțumirile lor. La alții, nemulțumirile altora, ale celor „umiliți" și „ofensați". Psihologia celor dintîiu e zugrăvită de pildă în *Dan*, ca să numim opera, unde această stare de suflet e redată mai complect. Această categorie de scriitori critică, atacă cu predilecție pe „triumfători" și exaltează meritele nerecunoscute și nerăsplătite ale intelectualilor, în specie ale scriitorilor. Iar prin simpatie, comprehensiune, solidarizare în fața dușmanului, ei îmbrățișază și nemulțumirile claselor nedreptățite, din care uneori înșiși își trag origina. Scrisul lor ia adesea tonul satirei. Satira lor e răutăcioasă, exasperată, uneori nedreaptă, prin exagerare sau generalizare, pentrucă are ca motiv, și s'ar putea zice fără joc de cuvinte ca motor, necazul lor, rancuna lor, invidia lor de oameni subțiri și merituoși, adînc jigniți și nedreptățiți într'un mediu inferior și obtuz.

Alții, mai puțini, recrutați mai ales dintre socialiștii de atunci (deși unii dintre socialiști au fost tot „egotiști"), dintre naturile cu adevărat socialiste, n'au plecat niciodată în critica, în satira lor dela nemulțumiri personale, ci dela nemulțumirile altora. D. Jean Bart face parte dintre aceștia. El nu se zugrăvește în personagiile din nuvelele sale; nu pune nimic din afectivitatea sa în ele decît ceiace are comun cu ele. D. Jean Bart este atît de obiectiv, încît chiar atunci

cînd abordează un gen prin definiție subiectiv, ca în *Jurnalul său de bord*, el nu-și etalează personalitatea sa intimă. În acest *Jurnal*, care i-a creiat reputația literară, d. Jean Bart zugrăvește peisagii, oameni, exprimă idei și judecăți, e tot obiectiv.

Cu alte cuvinte, deși prin unele caractere face parte din epoca romantică 1880—1900, d. Jean Bart nu este un romantic. Nu este romantic, pentrucă nu pleacă dela nemulțumirile sale și pentrucă nu este un pesimist, ceiace în ultima analiză e unul și același lucru, exprimat prin termeni diferiți. Nu e romantic apoi, pentrucă nu e un suspinător după trecut. Dar aceasta e a treia formulă, pentru a spune că nu e pesimist. D. Jean Bart e un „progresist". Iar un nemulțumit de societate—un critic social—și un progresist e, de obiceiu, un realist. Și, în adevăr, d. Jean Bart e un realist în toată puterea cuvîntului.

Dar realismul d-lui Jean Bart, prin observația calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii și mai cu samă prin stil, are un caracter clasic. (Realismul și clasicismul nu sînt noțiuni contradictorii ca romantismul și clasicismul). Prin aceste însușiri d. Jean Bart e în tradiția prozei moldovenești dinainte de 1880...

Acest caracter *clasic* este strîns legat de un anumit mediu, de o anumită clasă, de o anumită viață, care au dat sufletului acea măsură și acel echilibru, pe care le prețuim la un Negruzzi, Alecsandri, Gane—și la strănepotul lor Jean Bart. Copil însă al vremurilor moderne, amestecat într'o viață mai zbuciumată și influențat de literatura timpului său, mai complicată, mai „chinuită", d. Jean Bart are în scrisul său cîteva caractere de altă natură, care arată influența realismului contemporan.

Psihologia indicată mai sus explică și erotismul d-lui Jean Bart din nuvela „După douăzeci de ani", a doua bucată importantă din volumul de care ne ocupăm acum. Această nuvelă e un rezumat de roman (în literatura noastră, încă începătoare, rezumatele de roman sînt frequente).

„După douăzeci de ani" e istoria unei iubiri pasionate, aprinsă în două suflete de o extremă delicateță, o iubire abia mărturisită și, dela început, nenorocită din cauza scrupulelor celor care se iubesc și a imixtiunii unui moralist inoportun și stingaciu,—și, apoi, „după douăzeci de ani", descoperirea bărbatului că femeia nu l-a putut uita și că ar fi fost gata să-i închine viața. Deși intriga nu e lipsită de peripeții, deși analiza e minuțioasă și subtilă, această nuvelă-roman, prin subiect și prin atmosfera de melancolie, are rezonanța unei poeme și, prin toate aceste caractere, ne aduce aminte de „Ape de primăvară".

Dar ceiace dă acestei nuvele un loc deosebit în literatura noastră e distincția subiectului și a tratării. Erotismul este piatra de încercare pentru distincția sufletească a unui scriitor. Și din acest punct de vedere d. Jean Bart nu are un alt rival decît pe d. Brătescu-Voinești din „În lumea Dreptății" și „Pană Trăsnea Sfîntul".

*

Avem înaintea noastră un volum, care pune, și el, în alt chip, problema „datoriilor uitate". E volumul d-lui I. I. Mironescu „Oameni și locuri". D. Octav Botez a arătat d-lui în această revistă — dar prin alți termeni—că d. Mironescu nu este dintre cei care-și „uită"

„datoriile". Și, în adevăr, acest doctor în medicină, acest profesor universitar n'a uitat deloc „oamenii" săi, cei cu care a copilărit și de care l-a despărțit viața. Dar el n'a uitat nici munții și apele satului său, nici petrecerile, glumele, eresurile și tot ceiace formează sufletul „Braniștei" sale. In paginile lui trăesc toate acestea. El nu e numai un scriitor „țărănist", care privește lucrurile din punct de vedere al suferințelor țărănești; el este și un cîntăreț epic al vieții primitive, al poeziei de odinioară din munții săi, și mai ales aceasta este el. Unele din paginile sale au o mireazmă de Creangă.

D. Mironescu n'a „uitat" însă nu numai datoriile sale morale, nu numai „oamenii și locurile" de-acasă, nu numai viața sufletească a satului său, dar n'a uitat nici limba, nici stilul de altădată. Personalitatea închegată în vremea cînd se formează omul n'a murit în el. (Un gînditor, ca să ilustreze superioritatea bărbatului asupra femeii, a făcut observația că într'un rîndaș ajuns conte tot se mai cunoaște rîndașul; o slujnică, ajunsă contesă, după o bucată de vreme e o perfectă contesă). In biologul Mironescu, care a frequentat universitățile Occidentului, persistă acela care întovărășea altădată în poiana cea minunată pe bunicul Irimie Honcu—personaj legendar, dar real, de care vorbește, cum știa el să vorbească, Calistrat Hogaș și de care amintește undeva și d. Sadoveanu.

D-lui Octav Botez i se pare însă că d. Mironescu ține minte prea mult „datoriile" către ai săi. D-sa spune că d. Mironescu înnegrește personagiile antipatice, (tipurile din clasele superioare) condus de străvechi și ereditare resentimente. D. Octav Botez găsește așa dar neajunsul că eroii antipatici ai d-lui Mironescu au numai defecte oribile, n'au nimic omenesc, sînt, cu alte cuvinte, șarjați, caricaturizați—simplificați.

Vom obiecta mai întăiu că trebue de făcut deosebire între roman și nuvelă, cînd punem această problemă. Intr'un roman, un personagiu principal trebue redat complect, cu calitățile și defectele lui, pentrucă romanul trebue să dea complect ceiace dă: un mediu, un tip, o problemă, etc. Nuvela dă felii din toate acestea. Intr'o nuvelă, un om apare numai în aspectul sau în aspectele necesitate de temă sau de intrigă. „Vechilul" d-lui Mironescu poate e un prietin bun, un slujbaș corect; „Toto" poate e un fiu respectuos, un om care se ține de cuvînt; sergentul Rostopască poate o fi avînd și el calități. Dar d. Mironescu nu avea să-l zugrăvească decît în anumite aspecte. Și, întrebarea e: acolo, în acele împrejurări, e verosimil un „Vechil", un Toto, un Rostopască? Apoi faptele lor, acele redate în nuvelă, merită lumina în care le pune d. Mironescu? Merită atitudinea autorului?...

Să se bage de samă că un vechil, în mediul zugrăvit, un sat de iobagi, e sau era stăpîn absolut, autocrat asirian; că Toto și Rostopască, „superiori" în armată, sînt într'o situație de autocrați încă și mai perfecți. Și nimic mai primejdios pentru sufletul unui om decît dreptul suveran asupra altor oameni. Imediat omul devine fiară. E știut că în colonii, cel mai cinstit Belgian sau German—care în țara lui e un burghez inofensiv,—ajunge crud ca un om din caverne, pentrucă are dreptul odios de a face ce vrea cu alte ființi omenești.

„Vechilul" față cu iobagii, „Toto", „Rostopască" față cu inferiorii sînt Europeni față cu Negrii.

Toți aceștia sînt niște triste realități. Nu i-a inventat d. Mironescu. Dacă Toto nu e numai crud, ci și o secătură, cred că nici nu e măcar un tip excepțional.

Apoi în zugrăvirea „vechilului", dar mai ales a lui „Rostopască" și încă și mai mult a lui „Toto", e un element de humor și de satiră. Și atunci, prin definiție, selectarea și accentuarea defectelor e în natura genului literar.

Insfîrșit, d. Mironescu, desrădăcinat și intelectual, este sentimentaliceşte un romantic, dar prin factură un realist, și un realist care uneori abuzează de acumularea detaliilor. Această acumulare, o fi făcut și ea d-lui Octav Botez impresia de pornire datorită unor străvechi resentimente, atunci cînd d. Mironescu a zugrăvit personagiile sale antipatice.

Acum că d. Mironescu îi urăște ori desprețuește, desigur—s'ar putea altfel? Intrebarea e dacă ei sînt așa cum i-a zugrăvit d-sa. Noi credem că acești stăpîni de sclavi sînt redați exact în chipul de a se purta cu sclavii lor.

Dacă e vre-o „tendință" prea vădită, adică mai mult decît fatala atitudine a autorului față cu opera sa, apoi n'o găsim decît în latura sentimental duioasă a operei sale, căci d. Mironescu, ca orice humorist, are această latură. In cea mai bună nuvelă, dar care e o operă din vremea debuturilor sale, în „Sandu Hurmuzel", unde scenele de un realism crud se întreţes cu episoade de o dureroasă tristeță, învins de milă pentru flăcăul jertfit și pentru fata căreia i s'a zdrobit fericirea, d. Mironescu, prin cîteva tonalități, cade în sentimentalism.

*

Dela acești scriitori care pun criticului probleme de sociologie, să trecem acum la unul, pentru care societatea parcă nici nu există. La unul pentru care lumea nu are altă importanță, decît prin rezonanța ce i-o produce în suflet. La unul pentru care, ca să schimbăm termenii, lumea se reduce la propriul lui suflet. Voim să vorbim de d. Mihai Codreanu, autorul „Statuilor" și al „Cîntecului Deșărtăciunii",—și traducătorul lui Cyrano de Bergerac.

D. Codreanu este un sonetist, este *sonetistul* nostru. Sonetul e un domeniu care aproape îi aparține.

Toate lucrurile au o cauză. D. Codreanu nu este sonetist prin liber arbitru. D. Codreanu trebuia să cultive sonetul, trebuia să adopte forma aceasta fixă, pentru a-și exprima ideile și sentimentele sale.

D. Codreanu are puternic sentimentul distanței sau, poate mai exact, o totală discreție—față cu cetitorul. Sentimentul la acest poet este comprimat. In subsol dinamul e puternic, dar sus lumina e albă și rece și abia trimite o slabă căldură împrejur.

De aici și natura lirismului său, căci d. Codreanu e un liric. El își exprimă mai rar sentimentele direct. De obicei dă o imagină, adesea un simbol al unei stări de sentiment, pe care se ferește s'o declare a sa.

Lirismul, personal până la subiectivismul cel mai desăvîrșit, e redat subt forma unor tablouri și scene împrumutate din natură, din mitologie, din istorie, din artă. S'ar zice că d. Codreanu înăbușă poetul din el, ca să scoată la iveală, ori să lase liber cu totul pe artist.

Paza de personalism e ajutată perfect de forma fixă a sonetului. *Cel puțin* numărul strofelor și al versurilor, măsura și orîndulrea rimelor îi sînt impuse. *Cel puțin* în privința aceasta se simte degajat de nevoia unui act personal. *Cel puțin* în privința aceasta, își declină orice responsabilitate. Altul, în forma liberă a poeziei, își trădează personalitatea și prin lungimea sau scurtimea bucății, prin felul strofelor, măsurii, ritmului și rimei.

D-lui Codreanu nu-i rămîne decît să umple această formă dată, s'ar zice impusă.

Iar această formă îi servește de minune ca haină pentru înfățișarea în care ține să se drapeze pe lumea aceasta—în fața oamenilor cași în fața vieții și poate cași în ochii săi proprii.

Atitudinea obișnuită a d-lui Codreanu este o mîndră prestanță care merge uneori până la poză—o poză care nu-i șade rău, poza fiind una din virtuțile aristocratice.

Etern „vêtu de noir", palid și cu ochii lui albaștri, omul are un aspect fatal.

Și-așa m'am strecurat ca o nălucă
Miop și slut, cu haina 'n veci cernită,

din care al doilea calificativ e o *autocalomnie—și o cochetărie.*

Altădată îl vedeam umblînd veșnic cu „Filozofia Inconștientului", cu „Impătrita rădăcină a rațiunii suficiente" și cu alte opere cu titlul teribil. Cîndva a anunțat o operă de cugetare „Filozofia nimicului". Unul din sonetele sale are ca motto versul lui Conta „O nimic cît ești de mare".

Intotdeauna pe d. Codreanu l-a atras celace e îndrăzneț, neobișnuit, enigmatic. D-sa a simțit întotdeauna tandreță pentru Cain și a disprețuit pe Abel. S'a socotit ucenicul lui Angromaniu și a fluerat pe Ahuramazda.

In atitudinea aceasta, expresie a temperamentului său revoltat, pesimist și atins de anxietate, s'a amestecat mereu și oarecare doză de naivitate—și de sinceră, inconștientă și magnifică paradare.

La această paradare îi servește admirabil forma sonetului prin scurtimea, prin distincția și prin celace are oarecum fatal această formă.

D. Codreanu scrie parcă ar mînui o floretă. *Din patru mișcări*—a isprăvit. Cu o grațioasă eleganță și-a *înfipt poanta* în sufletul cetitorului. (Și atunci se putea să nu traducă pe Cyrano?). Dar la urma urmelor aceasta nu e decît definiția sonetului. Aceasta nu înseamnă decît că d. Codreanu scrie sonete nu numai pentrucă scrie în patru strofe, alcătuite din cîte patru și trei versuri iambice endecasilabe, ci și pentrucă subiectul său și atitudinea sa față cu subiectul este un subiect de sonet și o atitudine de sonetist.

Dar acest sentiment dezvoltat al artei presupune o lungă intelectualizare, și dacă există la noi o poezie intelectualizată, apoi de bună samă acela a d-lui Codreanu stă pe primul plan. Necontenitul și variatul său comerț cu cărțile nu a rămas fără un puternic efect asupra concepției sale artistice. Firește, d. Codreanu nu scrie poezie filozofică decît incidental. Gîndirea la d-sa e numai un factor al poeziei și un factor care numai rareori devine aparent. Gîndirea la d-sa e numai tonalitatea sufletească din momentul în care primește impresiile ori își exprimă sentimentele. Poezia d-lui Codreanu e poezia unui om curios și îndrăgostit de idei, a unui om pentru care ideia are un prestigiu deosebit, uneori exagerat.

In literatura noastră primitivă și de obiceiu oarecum infantilă, această însușire a d-lui Codreanu este prețioasă.

D-l Codreanu prin toate însușirile sale artistice este un poet original în literatura romînă și o unitate indispensabilă tezaurului nostru literar. Sînt poeți de talent, care dacă ar lipsi, literatura ar sărăci desigur, dar nu în varietatea ei. Dacă d. Codreanu n'ar fi existat, literatura romînă ar fi mai puțin diversă.

Acest poet, de care am vorbit până aici, e poetul „Cîntecului Deșărtăciunii" și mai ales al „Statuilor". (In adevăr, în „Statui", d. Codreanu e un sculptor, un *parnasian*; în „*Cîntecul* deșărtăciunii" e mai puțin sculptor și mai mult cîntăreț).

Dar înainte de „Statui", d. Codreanu a scris „Diafane", o operă de primă tinerețe. Pe-atunci era un poet revoltat, blasfemator, zgomotos, departe de impasibilitatea sau pretenția de impasibilitate de mai pe urmă. Mai tîrziu numai, a ajuns la acea comprimare—și deci condensare—de sentimente, pe care am relevat-o și pe care o proclamă însuși:

Lirismul meu e stăpînit și rece.

Tu pune peste rana în adîncă
Olimpica sonetului măsură.

Iar mai încoace,—mărturie stă „Cîntecul Deșertăciunii".—în sufletul poetului s'a produs o schimbare. D. Codreanu a devenit în revolta și pesimismul său mai vibrant, mai întreprid... Iar în versurile erotice, mîndra sa *crănerie* a dispărut. E drept că și în „Statui", cuirasa lui nu era tocmai rezistentă la săgețile lui Eros.

Acum poetul depune armele în fața „tiranului oamenilor și al zeilor":

Al ochilor tăi limpede zenit
O clipă să-l ating... și'n adîncime
Să cad pe veșnicie prăbușit,

Pe cînd icoana ta din înălțime,
Privind căderea bietului Icar,
Ar străluci 'n cascada mea de rime.

Oh, versul meu cu brațe de stejar,
Uitîndu-și și trecutul și mîndria,
E azi de-abia inmugurit vlăstar...

In „Cîntecul Deșertăciunii", d. Codreanu ne dă cîteva cîntece în care sentimentul de iubire este exprimat direct, cu efuziune, și pe care nu ne sfiim să le socotim printre cele mai frumoase poezii de dragoste scrise în romînește.

Așa dar pe poetul impasibil îl găsim mai cu samă spre „mezzo del camin" al vieții sale. In prima tinerețe prin exuberanță, dincolo (sau dincoace?) de tinerețe printr'un zdruncin al echilibrului și prin-

tr'o înmulare de suflet, d. Codreanu e mai aproape de psichologia obișnuită.

Arta d-lui Codreanu însă a fost în continuu progres. Loquace, prolix și retoric în „Diafane", deși nu lipsit de unele calități de mai tîrziu; elegant, lapidar și concis în „Statui",—în „Cîntecul Deșertăciunii" d. Codreanu duce calitățile din „Statui" *spre perfecție* și le valorifică prin tragicul atitudinii, din care acum lipsește orice urmă de manieră.

Calitatea însă prin care d. Codreanu excelează în literatura noastră—un poet dacă nu are o calitate prin care întrece pe ceilalți, nu e un poet de rasă—calitatea aceasta este, ca să întrebuințăm un termen din domeniul altei arte, finețe de *tușeu*—combinație de măsură și delicatețe în imaginație, de distincție în sentiment și de armonie discretă în expresie.

In sfîrșit, pentru „situarea" acestui poet, trebue să avem în vedere un fapt esențial. Stînd, prin natura operei sale, în afară de curentele literare cîte au venit și s'au dus de douăzeci și cinci de ani încoace, d. Codreanu n'a fost niciodată un poet reprezentativ al „momentului". In schimb, formula sa de artă, în care s'a mișcat liber, fără să iasă vreodată din ea, fiind dintre acele care nu pot „trece", d. Codreanu a fost necontenit un poet de actualitate, poetul acelor care cer artei mai mult emoția estetică decît expresia propriilor lor sentimente.

Emoțiile, sentimentele și ideile nu sînt pentru d. Codreanu decît materialul brut, din care, prin ulterioare operații, își modelează „statuile" sale. „Statui" este mai mult decît un titlu. Este o definiție.

G. Ibrăileanu

Scrisori din Londra

— Pentru o psichologie a orașelor. —

Vorbim de cîtăva vreme din Londra și nu despre ea.

— Londinium, London, Londres, Londra. Latinii au găsit deci de cuviință să pună un mic acces de grindină în sonoritatea unui cuvînt care pe englezește se pronunță cu același tic gutural, înfundat, al unei presumțioase găini răcite.

Și fiindcă sîntem convinși de infailibilitatea psichologică a sunetelor, iată un prilej să ștergem o clipă cuvîntul de bruma nordului și, în lumina sudică, să-l punem în realitatea înțelegerii noastre latine.

...E o psichologie a orașelor, care nu e nici a individului nici a mulțimii. Cel dintîiu, în afara vremei și a semenilor lui, e mai mult împotriva lor; mulțimea e subt vreme și cu mult în urma chiar celor ce o compun.

Dar e un individ urban, municipal, un om în stare tipic socială, trăind la periferia eului său, între ceiace constitue pasiunile, care scot pe oamenii mari din rîndurile aproapelui, viciindu-i cu strigmatul tragic al genialității, și ceiace e inconștiența vastă și adorabilă a masei.

Acest om e prea puțin trist ca să creeze și prea dispus, ca să distragă.

El *face*, pur și simplu. El face orașe.

In sălașul lor, ca larva în gogoașe sau ca spexul lui Fabre, ouăle în circa paralizată a cărăbușului,— el depune produsul acesta greu de materie care se numește societatea.

Și veacuri de veacuri pămîntul se sapă cu aceste urme ale prodigiosului biped.

S'a vorbit totdeauna de umanizarea vieții și Guyau—cași Brunetière, dacă nu ne înșelăm după dînsul—a tresărit la cuvîntul acesta, cerebral. In fond e vorba numai de o municipalizare a scoarței globului... Dela cutremure istoria terestră nu cunoaște depresiuni mai îndrăznețe. Sînt cariile uscatului. Și în *Estesiografia* sa dela 1863, entuziastul discipol al lui Vischer, italianul Tari, susținînd că văile înfățișează cu grația lîncedă a coapselor fecunde idila umanității, iar munții virilitatea terestră, ar fi putut adăoga cu mai puțină fantezie că orașele, accidente tot atît de frecvente ale pămîntului, însemnează sufletul parazitar al celui mai emancipat animal al planetei.

De ajuns că în aceste cuibare ale omenirii se săvîrșește ca în funduri de ovare procesul lent al socializării. Toate potențialitățile ce zac în instincte ca 'n niște pile electrice ale eului, toate forțele prin care natura luptă să iasă, revoltele în care vrea să se afirme, capătă aici surdină și, nivelate, se bat încet cu un strat de prejudecăți și norme, de maniere și restricții, de datorii și habitudini, ca să intre în defroca universala a convenționalului.

Nu există oameni ma[i] nuli ca la orașe. Adevărul e proporțional cu mărimea centrului. Căci pe măsură ce e strîns într'un angrenaj mai perfect, individul se dă înapoia lui însuși, iese din el ca dintr'un automat și își lasă înainte manechinul după care grăește. De acum înainte cel ce a fost omul liber și volitiv, la maxim de conștiință și de faptă, se va mai vedea din cînd în cînd pe scena unei tragedii antice sau shaksperiene, la lumina unui pumnal, în prăpastia străbătută de fulgere a durerii, sau depe parapetul care consacră neașteptat eroii. Celălalt va continua cotidian și evident, singur real, prolificîndu-se în națiuni și rase. Nu este evul mediu începutul orașelor și al națiunilor deopotrivă...?

De atunci orașele au crescut pe măsură ce individul s'a nivelat. Pe străzile lor omul și-a tîrît lașitatea față de sine, în edificiile lor s'a domesticit, în biblioteci s'a diafanizat, și-a afirmat în oficii publice negarea, și-a urcat *abdicarea în monumente cărora se închină.*

Toată *această evoluție, în afară, orașele o povestesc. O ten*tacularizare, sau mai urît, o gelatinizare. Se poate ceva *mai semnificativ?* Pe cînd omul profund și unic, a rămas cel mult literaturii epice, mizeriei sau ghilotinei—se poate observa, că aceste citeși trei instituții devin tot mai mult ale trecutului—omul extern, omul periferic e subt cerul afumat al orașelor plimbat la serbări, preschimbat în tricolor și arborat în eșarfe, ridicat până la rangul de împărat sau președinte de republică (La popoarele mai vechi în civilizație, ale Extremului Orient, el devine o abstracție, un simbol, un *totem*. Soarele însuși).

Orașele prin urmare exprimă această lineație exterioară a omenirii. Și cum uneori acest proces de superficializare ajunge la exces, se complică și variază la nesfîrșit, ca o ambianță ce crește din ceiace absoarbe dinăuntru, ea creiază în afară de noi o nouă profunzime. Se înțelege atunci cît de adînci... pot deveni orașele. Cît de vorbitoare! Intr'o vizuine urmele prudente ale ursului nu vor fi povestind instinctu-i carnivor, dar vor trăda desigur *linia greoae și* trîndavă a tăpîrii lui în blană...

Elocvența impunătoare a Londrei *aici stă.* Ea ar fi făcut deliciile filozofului care a spus că omul e un animal social. Or fi orașe de popoare vechi politice. Dar Atena, bibelot de marmură pe etajera stîncilor, rămîne în istorie un porumbel alb pe umerii Heladei clasice. În ea cîntă dalta sculptorului de odinioară. Panatheenele sînt o frescă numai, iar dacă ceroneie ți-arată un loc năpădit de burueni, să știi că acolo a luat cucuta Socrate! Veneția ori cît va fi a dogilor, rămîne în afara lor—și cu voia lui Mirbeau!—drăguț oraș de campanile și lagune. Roma e moartea exprimată, subt cerul cel mai cald, prin gura cea mai rece, a pietrei. Iar Parisul, cea mai inteligentă faptă a omului, e poezia supremă a nuanței: nuanța cerului, a Senei și a vieții, a individului ce vrea să fie el. Parisul e spirit.

Londra nu are nimic din toate acestea. Sau avînd, ignoră. Ea e societate. Tot în orașul acesta concură. De o magistrală pondere ea e, fiindcă-i și de o minimă viață.

Se vorbește de individualismul englez. Ce va mai fi însemnînd și aceasta? Diferentism, spirit aparte, bizarerii, izolare? Desigur. Dar nu înțelegem de ce nu se citează atunci Laponii? Ceiace pentru un ochi continental face din Englez o personalitate, se uită că la el acasă e tocmai colectivitate.

Individualismul lui e socialism (în înțeles deocamdată numai etimologic); persoana lui e societatea, „organizația" ajunsă la acea supremă conștiință care e înlăturarea acesteia înseși și care poartă numele floros de automatism. Aceasta e forța britanică.

O forță metalică, surdă, de posesie în sine, de infailibilă naturalețe. Impreună cu electricitatea și cărbunele, Englezul e al șaselea element al globului...

Neamul cel mai social de pe lume trebuia să dee orașul-tip, orașul mecanic. Oraș de cluburi și pensiuni, cînd nu e de primării și de ospicii, în care nu e o faptă care să nu intre într'o categorie, nu e un om care să nu fie într'o societate. Traiul e pe bresle, unica originalitate, tradiția. Țara lui Shakespeare, produs înfrigurat al Renașterii, e singura pe lume în care există funcția de „poet laureat", atașat literar al Neamului și Coroanei. [1])

E gospodăria cea mai savantă a umanității. Pe lîngă Englez celelalte neamuri pare că nici nu știu să mănînce. Și par naive ca și cînd ar face primii ani în viață; pipăesc terenuri nesigure, se încurcă în vizionarism și, romantice și tinere încă, ancorează eventual în relativa lume a artei...—Ce vor fi rîzînd fiii Albionului voiajori—și încă știm cum—de italianul arhitect uitat care și-a pierdut o viață ca să înalțe faimosul turn oblic. Columnele Londrei odihnesc drept pe socluri confortabile.

Da, Englezul e un om bătrîn ce pare să-și fi epuizat decepțiile. Arta nu-l mai poate prinde. Rasele meridionale, visătoare și boeme îi fac literalmente milă. Impunătoare și absentă, cu același aristocratism cu care se plictisește, cu indiferența cu care respinge, Londra afișează pe străzi exemplare, în colțuri abrupte ca și caracterul saxon, o urîțenie sfidătoare. Estetica engleză e negarea acesteia. Ea e asensuală cînd nu e pragmatică,—la gînditori ca Bacon și Hobbes, Shafterbury sau Hutchinson. Hogarth, cu un geniu de exuberanță flamandă, a ajuns numai până la frumusețea trupului de femee și a liniei curbe.

— Un municipiu fantastic e Londra. Clădit aproape tot atît pe sub, cît și supra pămînt, el se învîrtește pe drumuri de metro și autobuse, subt ochiul adumbrit de cască al policeman-ului, ameților și teafăr totuși, simplu și complicat, ca un sistem solar de geografie primară!

Prin el trece un om mut, rece, abstract. Parecă-i propria lui fantomă. Căci tot ce prealabil va fi zăcînd în el, e acum departe în funduri de mină părăsită. Felinarul care, ca lampa lui Plato, îl luminează, nu poate arăta, îmbrăcat în aparițiile zilei, mai mult decît ceiace scoate un clișeu dintr'o realitate. Această realitate ar putea izbucni în lumina crudă a unui soare sau geniu puternic. Vezi Shakespeare, Shelley, Keats, Wilde și alți mari sacrificați în viață ai Angliei.

---

1) Astăzi Mr. Bridjes. Pe vremuri D'Avenant, Dryden, Southey, Wordsworth, Tennyson.

Englejii sint oameni de mare potenţialităţi. Atita numai. Viaţa lor se petrece in afara acestora,—muncipal.

Ai zice că oamenii aceştia mor virgini.

Dragoş Protopopescu

Post scriptum. Tocmai viram epistolarele rinduri in plic, cind primesc din ţară, şi numai prin graţia unui prietin evreu, o broşură pentru cultura gindacilor de mătasă. Desigur impresia nu e chiar londoneză, dar, cronicar al altora, e probabil fiindcă sint mai intăiu al meu.

Imi voi scrie atunci emoţiile.

Broşura e de un efect neaşteptat. După posibilul conţinut şi mai posibila copertă, nu incape indoială: o lovitură a „Casei Şcoalelor". Un vert-mousse irisat de reflexe Nattier cum se pot bănui numai, in ochii unei scoţiene; o literă compactă, generoasă ca o instituţie naţională. Privesc lung, cu ochii mari;—şi regret intăia oară că am gene

Tardiva nepoţică a Albinei de odinioară,—care seducea la literatură pe invăţătorii Domnului Haret, sfidează prin inovaţia ei tehnica aceluia, de pildă, ce a editat pe „Thaïs" în romîneşte.

O deschid. Minune! Broşura incepe cu o poezie (*Fantezie futuristă a Direcţiunii...*). E vorba acolo de o femee. Inţelegem tactica: femee, gindaci de mătase, tors... E drept că numele ei de Eva ni se pare indepărtat,— deşi nimeni n'ar putea susţine că in paradisul biblic n'au fost şi aguzi..! Dau pagina. O altă poezie. „Cantonul". Subiect, de astă dată mai rural. Se cunoaşte indeajuns halul detestabil al şoselelor noastre. Personal, făceam constatări triste cu prilejul unei excursiuni de vară prin Surrey, cind parecă aveam remuşcări că nu m'am născut cantonier.

Dar gluma se inteţeşte: poezie după poezie! Vreau să asvirl cartea cind cineva mi-atrage atenţia că pe copertă e numele meu! Un tinăr desigur, care l-a luat drept pseudonim şi, in lipsa mea din ţară, disponibil...

Căci mi-aduc aminte vag, aveam un volum in Editura „Casei Şcoalelor", dar nu e, nu poate fi acesta. Cu toate că desigur cules direct in pagini, ca să se evite plictisitoarele inutile *erori de tipar* ale corecturilor, era timp să fi fost şi eu *cel puţin* anunţat. *Intimplător* apoi găsesc o sumă de *versuri* pe care le-aş fi făcut numai ca tipograf, poezii pe care un tipograf nu le-ar fi putut face de vreme ce le-a dat afară.

Sint fericit deci că de acum inainte impărtăşesc banalitatea temerară a numelui meu cu eroicul autor ale unei publicaţii de tehnică industrială.

Broşura dealtfel va face o impresie excelentă la sate.

Ea poartă in josul copertei: *Bucureşti, 1921.*

Londra, 13 Octombre, 1921.

Miscellanea

Un erou modest.—Tudor Pamfile.

Tudor Pamfile a fost maior. Fără indoială că in războiu şi-a făcut toată datoria, căci acest om nu putea face altfel. Dacă a făcut şi mai mult, săvirşind din propriul său imbold şi din spirit de jertfă fapte care pun viaţa in primejdie şi din care nu scapi decit prin intimplări neverosimile, dacă, cu alte vorbe a fost un erou in inţelesul care nu se dă, dar ar trebui să se dea acestui cuvint,—nu ştim. Cu natura lui devotată şi cu mindra lui dirzie de răzeş, poate o fi fost.

Dar nu despre acest fel de eroism voim să vorbim aici. Voim să vorbim despre celace a făcut el in Basarabia.

Tudor Pamfile e poate singurul dela noi, care a „cucerit-o", jertfindu-se dezinteresat, adică eroic.

Basarabia ni s'a dat de bunăvoe prin hotărirea Sfatului Ţării. Dar a rămas de „cucerit" sufletul ţărănimii, adică a poporului rominesc din provincia intoarsă acasă. Maiorul de roşiori Tudor Pamfile a trecut Prutul, ca altădată Lazăr Carpaţii, şi, modest Gheorghe Lazăr, a inceput „cucerirea" Basarabiei prin condeiu şi prin vorbă, răspindind limba rominească, cartea romînească, conştiinţa rominească, cu o tenacitate, cu un tact, cu o bunăvoinţă şi cu un spirit de jertfă ne mai pomenite. Pentru un astfel de rol, Tudor Pamfile avea toate insuşirile. Răzeş din Ţara de Jos, şi rămas răzeş in suflet, adinc cunoscător al limbii, al sufletului, al obiceiurilor,—al intregii vieţi a ţăranului (dovadă opera lui uriaşă de folklorist), muncitor neodihnit şi insufleţit de dragoste pentru cei mici, acest perfect moldovan era chemat să fie apostolul celeilalte Moldove.

Nu avem cultul excesiv al statuilor. Dar trebue de făcut ceva pentru memoria acestui splendid exemplar al omului de bine. Am dori să vedem injghebindu-se in Chişinău un comitet pentru ridicarea unui bust modest (caşi omul) in capitala Basarabiei, unde a muncit Tudor Pamfile pentru patrie şi unde a murit. Şi ar mai trebui ca primăria acelui oraş să boteze cu numele lui o stradă,—o stradă mărginaşă, rominească, „răzeşească", cu căsuţe mici şi copaci mulţi ca uliţele dela Ţepu unde s'a născut şi a copilărit Pamfile, de unde a adus el acel suflet ce „i-l lăsară din bătrini părinţii din părinţi" şi de unde a adunat acea bogată şi minunată efiorescenţă a sufletului popular, consemnată

în multele lui cărţi de folklore. Căci Tudor Pamfile a fost unul din puţinii noştri folklorişti de valoare şi cel mai obiectiv şi mai lucid dintre ei. Moartea i-a curmat această utilă activitate. El mai avea de desgropat comori din viaţa dela ţară. Dar cuvîntul desgropat e impropriu, căci toată creaţia populară el o purta în cap. El însuşi era popor. Conştiinţa lui era, în rezumat, Moldova noastră veche şi venerabilă, era tot ce s'a creat sufleteşte, acolo în fund, dedesubtul fluctuaţiilor dela suprafaţă. Cu Tudor Pamfile s'a stins o lume.

In timpul din urmă începuse să scrie povestiri, remarcabile prin originalitatea lor. El aducea în scrisul său ceva cu totul „al nostru", cum a spus d. Sadoveanu. Avea humorul specific romînesc, moldovenesc, răzeşesc, observaţia poznaşă ca în „Dumnealui deputatul Ioniţă", intenţia menajată cu dibăcie ca în „Dormind", o uşoară, şi în dînsul nevinovată, pornire de mistificare, ca în „Bîrladul", schiţă care a făcut unora impresia de „geografie didactică", pentrucă răzeşul din Ţepu rîdea pe sub mustaţă de oraşul cel mare din preajma satului lui, de „centrul" care se laudă cu „oamenii mari", pe care i-a produs. (Răzăşii laudă greu. Cînd îi vedem lăudînd, să băgăm bine de samă, dacă nu-şi bat cumva joc de cineva—poate chiar de noi).

Cugetînd bine, acest maior răzeş, acest folklorist humorist, a fost un om unic, voim să zicem că nu sămăna cu nimene. Modest, strecurîndu-se neobservat prin viaţă, muncind obscur pentru ideal, nelăsînd în urmă opere care strălucesc, Tudor Pamfile a fost totuşi dintre acele tipuri umane pe care natura le crează într'un singur exemplar.

Acesta nu este un panegiric. Este o constatare obiectivă. Gîndeam aşa şi cînd trăia Tudor Pamfile, care inspira un sentiment rar: respectul.

Cînd trăia n'am fi scris aceste lucruri. Despre un om viu nu se pot scrie astfel de lucruri. Numai majestatea morţii le îngădue.

Basarabia

Un reprezentant al Rusiei viitoare reconstituite, d. Sotov, într'o mare revistă cu caracter oficios, care apare la Paris (vezi „Revista revistelor" din No. nostru trecut), spune lucruri, care ar putea să deschidă ochii şi orbilor, dacă orbii nu s'ar obstina în infirmitatea lor.

Revista rusească ne spune, cu privire la *consolidarea unirii Basarabiei cu Romînia*, un lucru foarte simplu şi *anume: că timpul* este auxiliarul Romîniei. Timpul face să *se tot uite legăturile* Basarabiei cu Rusia şi deprinde *populaţiile de acolo* cu dominaţia romînească. Iar de acest *dezastru* pentru Ruşi, d. Sotov face vinovaţi pe bolşevici, pentrucă ei împiedecă *reconstituirea* acelei Rusii, care ar putea să-şi ia înapoi Basarabia.

Se poate mai clar?

Mai dăunăzi se profila primejduirea Ardealului din cauza aventurii habsburgice. Apoi dacă mica Ungarie, eventual unită cu mica Austrie, poate periclita una din dobîndirile noastre, ce primejdie incomparabilă ar constitui pentru Basarabia o Rusie de o sută cincizeci de milioane, ţaristă ori democratică? Şi să se noteze că, de pe acum, cînd sînt la strîmtoare, surgunişi, în situaţia de a face pe idealiştii, viitorii stăpîni ai Rusiei declară că Basarabia e a lor şi că o vor relua.

Noi care ne-am alarmat cum trebuia de voiajul cam ridicol al

lui Carol de Habsburg, nu numai că nu ne alarmăm de pregătirile şi chiar de *faptele* Ruşilor care au de scop răpirea Basarabiei, dar se pare şi simpatizăm cu aceste fapte, ba chiar facem lucruri menite a contribui la realizarea dorinţelor ruseşti.

Căci cum se poate califica altfel purtarea noastră faţă cu diferiţii Wrangheli, care voesc să răstoarne bolşevismul (piedica reconstituirii acelei Rusii care ar fi de talie să ne ia Basarabia) şi care declară că Basarabia e a lor?

Dacă Ruşii văd în bolşevism o ticăloşie, care le periclitează reluarea Basarabiei, atunci noi avem interes ca această „ticăloşie" să dureze acolo la ei—şi să luăm măsuri să nu străbată la noi, îndulcind viaţa materială şi morală a maselor noastre populare. De altmintrelea, dacă este un popor refractar bolşevismului, apoi acela e al nostru.

Sînt, în Occident, popoare care nu au Basarabii de păstrat ori de pierdut, popoare unde bolşevismul poate prinde şi care, totuşi, îşi conformează politica lor faţă cu Rusia actuală caşi cu cea viitoare, conform cu anumite interese ale lor. Dar acele interese sînt *materiale*. Interesele noastre sînt superioare, sînt interese *naţionale*. Nu e nimic mai puţin în joc decît unitatea politică şi sufletească a întregii rase romîne.

Incă odată: Pentruce ne entuziasmăm noi oare aşa de tare de succesele acelora care spun clar că voesc să ne ia Basarabia?

Intelectualii

Un om politic, mai mult doctrinar decît militant, a dat această definiţie a intelectualului:

„Intelectual este acela care se ridică până la o concepţie înaltă „asupra lumii şi a vieţii şi care caută să-şi facă rost în viaţă, cre„dincios acestei concepţii, până la jertfă, până la uitare de sine, până la „huiă, până la prigonire, până la puşcărie şi până la furci".

Nimic nou în această definiţie, decît „căldura impunătoare şi dramatică" cu care a fost formulată. Definiţia dealtfel este o pură *constatare*. Pentru un intelectual—o spune etimologia cuvîntului—ideile primează totul. Prometeu, divinul Sachia Muni şi Domnul nostru Iisus Hristos intră perfect în definiţie. Sau, scoborîndu-ne puţin mai jos, Giordano Bruno, ars pe rug, nu o infirmă. Insfîrşit toţi acei care au dus lumea înainte, care au cucerit marile bunuri morale ale omenirii, intră în această definiţie.

Cu privire la definiţia aceasta, un alt bărbat politic, mai mult diletant decît militant, face cîteva observaţii.

Mai întâiu observaţia că starea de suflet zugrăvită în definiţie, este exotică. In adevăr, este exotică. Noi nu am produs încă specimene umane care să intre exact în definiţie.

In al doilea rînd observaţia că această stare de suflet este rusească. Nu ştim pentru ce este numai rusească. Cele mai sublime exemple ne vin de aiurea (vezi mai sus). E drept, Rusia a produs mulţi intelectuali care intră în definiţie. Dar ea a produs mult mai puţini decît Occidentul, orideciteori acolo a fost nevoe de martiri ai ideilor. Libertăţile cele mai banale pentru noi (adică azi nu tocmai banale), ca de pildă acela de a defini şi a contradefini pe intelectuali în discursuri şi ziare, au costat viaţa—„în puşcării, în furci"—a nenumăraţi „intelectuali".

A treia observație este aceia că definiția intectualului de mai sus atrage, „ca un corolar necesar", următorul adaos:

„și până la knut, până la tortură și până la ghilotină (!) pentru acei care nu gîndesc la fel".

Pentru ce „corolar" și încă „*necesar*"?

Ca să fie *necesar* corolarul, ar trebui să nu se poată altfel. Dar istoria respinge această pretenție. Isus Hristos a spus să „întorci și obrazul celălalt", iar un Rus, Tolstoi, care a mers până la capăt cu „intelectualismul" său, după definiție, „fugind" de-acasă, ca să scape de „minciună"—evadare care i-a adus moartea—Tolstoi a fost nu numai împotriva oricării agresiuni, dar și a oricării rezistențe. Și nimeni încă n'a dovedit că Giordano Bruno, dacă ar fi avut posibilitatea, ar fi ars pe rug pe cei care „gîndeau altfel".

Dar poate psichologia autorului definiției îndreptățește corolarul?

Dar acest om e singurul poate care în țara aceasta nu a persecutat pe nici un adversar, nu s'a răzbunat, a ignorat atacurile și a predicat necontenit toleranța, procedeele civilizate în lupta dintre partide, așa ca din lupta lor de idei să rezulte de fapt colaborarea spre binele țării.

Criticul definiției, găsind excesivă, exotică și rusească starea de spirit zugrăvită în definiție, îi opune „simțul *măsurii*", „însușirea dominantă a romînului", „care este și rămîne simțul civilizator prin excelență". Ne repetăm: Dacă acest „simț al măsurii" ar fi învins *excesivitatea*, atunci cînd numai prin excesivitate au putut fi *cîștigate* bunurile morale ale civilizației—ar fi fost bine sau rău? Dacă Isus Hristos, în loc să meargă pe cruce („furci"), ar fi abjurat; dacă Giordano Bruno, în loc să ardă pe rug („furci"), ar fi abjurat; dacă toți acei Irlandeji, care s'au jertfit („furci"), ar fi avut „simțul măsurii"; dacă primarul din Cork, care a făcut atîta pentru cauza patriei sale prin moartea lui („furci"), ar fi avut „simțul măsurii",—ar fi fost bine?

În sfîrșit criticul definiției recomandă, ca „simț al măsurii", chiar eventuala jertfire a propriilor convingeri, cînd binele public o cere. Desigur, are dreptate: cînd o cere binele public. Dar cînd n'o cere? Cînd „intelectualul" e convins că pentru binele public e necesară intransigența, „excesivitatea" sa? Cînd primarul din Cork, care nu a fost rus, crede că e în folosul patriei sale să lupte „până la jertfă, până la uitare de sine, până la hulă, până la prigonire, până la pușcărie"—în care a murit de foame?

Și, în definitiv, în țara noastră, e *oportun* oare să terfelim intransigența, spiritul de sacrificiu — și să *mai* recomandăm jertfirea propriilor convingeri?

„Învoelile" editoriale ale lui I. L. Caragiale

Cunoscutul publicist d. C. Săteanu ne pune la dispoziție următoarele interesante informații literare, însoțite de comentariile d-sale. Dăm cuvîntul d-lui Săteanu:

Curentul eminescian, care acum trei decenii a dominat tînăra noastră literatură, a trecut deabinelea în domeniul istoriei. El constitue totuși cea mai glorioasă fază a poeziei și prozei romîne,—epocă relativ scurtă ce a produs mica grupă de artiști care vor fi clasicii noștri de mîine.

invenție rusească?

D. M. Sadoveanu, într'o scrisoare adresată unui ziar literar care îi ceruse colaborarea, aruncînd o nostalgică privire asupra acestui trecut,—sufletește atît de apropiat încă de o bună parte a generației noastre,—a denumit-o *epoca de aur* a literaturii noastre...

Scriitorii din această epocă au răzbit însă anevoe în aprigă luptă pentru existență, și în idealismul lor au purtat în suflet, ca o rară dar de mulți neînțeleasă virtute, ceiace Eminescu a sintetizat în două vorbe: —*Poezie-Sărăcie!*...

*

...Acum trei decenii, scriitorii și artiștii noștri, în idealismul lor dus până la jertfa de sine, mureau de foame. Opera lor, care a contribuit la educațiunea estetică a marii mulțimi, a fost o imperioasă trebuință pentru restrînsa pătură intelectuală care o putea gusta,—fie pentru vechea noastră aristocrație socială educată de gruparea *Junimei* literare, fie pentru grupul așa numiților „proletari intelectuali", nuanțe ale publicului cetitor format pedeoparte de *Maiorescu*, pedealta de *Gherea*.

Cu tot marele interes ce l-au putut trezi în public cei doi maeștri ai criticii romîne, cu toate polemicele și discuțiile ce le-au purtat prin revistele de atunci și cu tot ecoul puternic ce l-au produs în rîndurile cetitorilor,—propriu zis un „public cetitor" mare și statornic lipsea. Admiratorii pasionați ai scriitorilor noștri erau parcă ei înșiși un soi de artiști—artiști care nu creau, dar care gustau cu deliciu producțiunile artistice.

*

Lipsea însă publicul cetitor,—mărit azi în mod considerabil,—și mai lipseau editorii. Primul editor al lui Eminescu a fost Maiorescu (Socec); primul editor al lui Creangă a fost V. G. Morțun.

Scriitorii de altădată erau nevoiți să facă neînchipuite sforțări ca să-și poată imprima scrierile. O revistă literară—și erau nespus de bune publicațiile depe vremuri!—nu se putea susține singură. Oricît de artistică ar fi fost—tirajul ei nu putea trece de 2000 exemplare. Scriitorii erau siliți să sacrifice puținul lor avut, pentru a sprijini revista,—iar cînd o atare publicațiune își găsea editor, colaboratorii nu erau plătiți, și rareori administrațiunea își permitea luxul de a plăti cu o piesă de 5 lei, ce-i dreptul în argint, o frumoasă inspirațiune poetică...

Sărmanul *Traian Demetrescu* a fost unul dintre acești poeți—plătit cu 5 lei poezia!

Ce beneficii materiale a avut *Eminescu* pe urma producțiunii sale geniale? Dar *Creangă*? Dar *Vlăhuță* și *Caragiale*? Și toți ceilalți scriitori care au dispărut odată cu ceiace s'a denumit „curentul eminescian"?

*

Pentru cunoașterea „epocei de aur" a literaturii noastre, vom oglindi situațiunea despre care vorbim, într'un act autentic care devine prețios pentru însuși interesul istoric. El datează din anul 1893,—

eroica iniţiativă de a edita scrierile aùtorilor romini într'o ediţie populară a 1 leu volumul de cite 250—300 pagini.

In „Colecţiunea Şaraga"—prima editură populară din ţară—au apărut din lucrările scriitorilor mai vechi, operele lui A. Donici, Costache Negruzzi, D. Bolintineanu, C. Stamati, ş. a.; apoi „Istoria Rominilor" a lui A. D. Xenopol, scrierile lui Conta, poeziile şi proza lui Eminescu, nuvelele şi poeziile lui N. Gane, schiţele literare ale d-lui N. Iorga; deasemenea poeziile lui N. Beldiceanu, scrierile literare ale lui Raicu Ionescu-Rion, nuvelele lui Al. Vlăhuţă, „teatrul" complect şi nuvelele lui Caragiale...

Autorul, din care s'a editat mai mult, a fost Caragiale. Librăria „Şaraga" în urma succesului ce-l obţinuse maestrul satirei romîne, a ţinut să-şi asigure dreptul de a edita în această colecţiune tot ce avea Caragiale bun de tipar, ba ceva şi mai mult, i-a cumpărat şi o piesă inedită, „Soacra".

Pe un timbru de 5 lei, cu minunata sa caligrafie, însuşi Caragiale a scris următoarea:

Invoială

Subsemnaţii I. L. Caragiale, Bucureşti, şi Fraţii Şaraga librari Iaşi, am convenit:

Eu Caragiale am vîndut d-lor Şaraga dreptul de a tipări operele mele teatrale şi adică: „Noaptea furtunoasă", „Scrisoarea pierdută", „Conul Leonida", „Năpasta", „D'ale Carnavalului" şi încă o piesă într'un act, netipărită încă până acuma nicăieri, *precum şi trei articole din volumul meu „Note şi Schiţe": „In Nirvana", „Două Note" şi „Ironie" ca prefaţă la poeziile lui Eminescu în ediţia Şaraga, cu condiţiile următoare:*

D-nii Şaraga vor tipări piesele mele în două volume cu titlul: I. L. Caragiale, Teatru *I şi II, a cîte 6000 şase mii exemplare unul, toate iscălite de mine sau de un însărcinat al meu la Iaşi. Dd. Şaraga mă vor anunţa prin o scrisoare recomandată cu* 15 *zile înainte de apariţia coalii întâia. La caz dacă nu voiu merge sau nu voiu da însărcinarea cuiva, vor putea pune în vînzare volumele neiscălite, dîndu-mi un act autentic din partea tipografului respectiv că nu s'au tras mai mult de 6000 şase mii exemplare de fiece volum.*

Preţul ediţiei întâia l'am primit în suma de Trei sute lei 300 şi mă oblig a le acorda d-lor Şaraga prelungirea indefinită acestei invoeli de faţă, ori de cîte ori mi-o vor cere, cu aceleaşi condiţii aci mai sus arătate. *Fără de altă învoială între noi,* mă oblig a nu mai da drept de editură a acestor opere nimănui în Rominia, pe viitor, nici aicăieri, în limba romînească.

Se înţelege că aceasta nu priveşte decît cele două volume ale mele, iar nu şi prefaţa la operele lui Eminescu pe care le-o dau fraţilor Şaraga din prieteşug şi fără nici o pretenţie.

Corectura pe curat trebue s'o văz eu şi să dau bunul de imprimat. N'au voie fraţii Şaraga a mai publica un şir macar străin în volumele mele, fie ca prefaţă, ca note, ca orişice, fără o prealabilă şi anume învoire a mea, nici a schimba o iotă măcar din textul meu.

Fraţii Şaraga se obligă la fiecare ediţie a-mi trimite de fiecare volum al meu cîte patruzeci (40) exemplare ediţie populară şi cîte (10) zece exemplare de lux, asemenea şi cîte două exemplare (două 2) din orice volum apărut sau ar apărea în colecţia populară literară Şaraga.

Voiu preda manuscrisul până într'o lună de astăzi, complect.

Făcut astăzi în Bucureşti, ca bună învoială, 1893 Ianuar 22.

I. L. Caragiale
Strada Colţii 78, Bucureşti

Deci pentru 300 lei Caragiale vinde definitiv dreptul de primă editare a tuturor scrierilor sale cu adaosul unei piese inedite „Soacra" care a apărut pentru întâia oară în „Colecţia Şaraga". Toată averea şi proprietatea sa literară pentru trei sute lei!...

Cazul devine şi mai interesant cînd Caragiale întîrzie a trimite editorilor săi din Iaşi, manuscrisul piesei inedite. Aceştia neputînd termina imprimarea volumului, după o corespondenţă urmată fără rezultat, îi adresează următoarea **Somaţiune** prin „Corpul Portăreilor Tribunalului Iaşi" (la 20 Noembrie 1893, subt No. 968) şi predată lui Caragiale la Bucureşti, la 27 Noembrie 1893 de către agentul Popescu:

„Subsemnaţii Fraţii Şaraga, librari dom. în Iaşi, în unire cu agentul judecătoresc semnat mai jos, somăm pe d. I. L. Caragiale *dom. în Bucureşti, următoarele:*

Văzînd că după atîtea scrisori *în care v'am cerut să ne trimiteţi manuscrisele complecte, nu ne-aţi dat nici un răspuns, cu toate că după învoiala încheiată între noi la 22 Ianuarie 1893,* v'aţi obligat să ne daţi manuscrisul în termen de una lună, *adecă la 22 Februarie 1893.*

Văzînd că din această întîrziere ne cauzaţi pierderi mari,—ne-am procurat manuscrisul pieselor complecte deja tipărite.

In ceiace priveşte piesa ce o lucraţi acum şi pe care asemenea nu ne-aţi trimis-o, vă invităm ca până în termen de 10 zile dela primirea sau lăsarea prezentei la domiciliul d-tră să ne trimiteţi manuscrisul acestei piese, prin poştă recomandat. Tot în conformitate cu contractul, vă înştiinţăm că de oarece Luni punem subt presă volumul I şi care va fi gata până în 15 zile, vă invităm dar ca să veniţi la Iaşi, sau să delegaţi pe cineva spre a iscăli coala I.

Privitor la corectură bun de tipar, *drept ce aveţi conform învoielei, vă arătăm prin prezenta că vă vom trimite ultima corectură, recomandat, şi dacă peste două zile de la data expedierii nu o vom primi asemenea recomandată, se va tipări fiecare coală după corectura făcută aicea, şi la caz dacă se va strecura vre-o eroare atît ca pagubă morală cît şi materială, veţi fi d-tră răspunzător, căci noi ne-am făcut datoria de a vă înştiinţa acum, şi în nenumărate rînduri mai înainte.*

Asemenea ne veţi trimete o prefaţă nouă la acest volum, contrar se va tipări fără.

Făcută în dublu exemplar astăzi la nouă-spre-zece Noembrie 1893.

Fraţii Şaraga

(Urmează viza oficială şi recipisele şi dovezile de înmînare a somaţiei).

Bietul Caragiale! Dupăce şi-a vîndut tot ce avea asupra-i ca proprietate literară, iată-l somat în toată regula ca să-şi termine piesa „în zece zile",—silit să vie la Iaşi, să plătească trenul, să stee la hotel, —numai pentrucă, om de... afaceri, s'a prins pe un act autentic.

Somaţiunea librarilor-editori aminteşte faptul cînd Caragiale, invitat mereu de un cronicar ieşan să scrie o nouă piesă de teatru—pe care zice-se că într'adevăr ar fi început-o—autorul „Scrisoarei Pierdute", stabilit la Berlin, i-a adresat o scrisoare publică în care îl roagă că dacă e zorit într'adevăr să aibă vre-o nouă piesă, să se adreseze „la vreun colaborator" al ziarului, sau la vre-un „membru al partidului" pe care-l reprezintă acel ziar..."

Somaţiunea editorilor de a termina piesa „în zece zile de la primirea" notificării trimisă prin portărei, capătă un caracter şi tragic şi comic, cînd ne gîndim la meticulozitatea creării artistice a lui Caragiale—despre care el însuşi se plîngea adesea — şi care formează ideia fabulei „*Talmud*" ** pe care Caragiale a publicat-o subt semnă-

tura unui „mare anonim",—fabulă pe care pentru interesul documentului citat, o reproducem toată :

„Tu Şmul, eşti leneş, zice Ştrul,
Tu nu vrei să lucrezi destul
Şi d'aia nu cîştigi nimică !
Tu de vr'un an tot migăleşti
O iconiţă mititică :
O tot suceşti ş'o învîrteşti
Şi văd că n'o mai isprăveşti...
Eu într'o var'am isprăvit
O mănăstire şi un schit
Cu lovelii şi cu vopsit!"
Iar Şmul răspunde trist : „Hei ! ştiu...
Dar... tu — tu eşti tinichigiu,
Şi eu — eu sînt giuvaergiu".

Morala

Una-i Ştrul
Şi alta Şmul !

Dar în cele din urmă lucrurile s'au împăcat. Caragiale într'un ceas bun a terminat piesa „O soacră" al cărei manuscris l-a trimis editorilor săi din Iaşi, volumele vîndute cu 300 lei au apărut, iar Caragiale a rămas în cele mai bune raporturi cu editorii care, comercianţi fantaşti pe vremea ceia, şi-au pierdut tot avutul cu editările, cu toate preţurile derizorii ce le plăteau scriitorilor editaţi.

Dovada despre „prieteşugul" dintre librarii ieşeni şi Caragiale, ne-o mai aduce următoarea scrisoare pe care el o trimite la 7 Aprilie 1894, în ajunul apariţiei volumelor vîndute :

Stimate Domnule Şaraga,

„O noapte furtunoasă" rămîne cu dedicaţia către d. T. Maiorescu. Prefaţa lui Maiorescu nu se mai pune.

*La „D'ale Carnavalului" şi la „Soacra" (pe care o chiamă „Fifina" iar nu Tifina ca în „Evenimentul Literar") * nu trebue nici o dedicaţie.*

La „Soacra" vreau o corectură s'o fac eu — ar fi preferabil să am corectura întâia.

Ce facem cu afacerea Teatrului ?

Salutare

Caragiale
Str. Carol 65, Bucureşti

Fraza finală: „*Ce facem cu afacerea Teatrului?*" se referă deasemenea la proprietatea literară a lui Caragiale, care propusese editorilor săi ieşeni să le vîndă dreptul de autor pentru piesele ce i le juca „societatea dramatică" din Iaşi. Căci bietul Caragiale n'a avut nici partea asta de a-şi fi putut încasa regulat tantiema prevăzută prin legea teatrelor.

Tot cu librăria fraţilor Şaraga, Caragiale încheе la 20 Octombrie 1894,—pe vremea „Moftului Romîn" care obţinuse atîtea succese, următoarea nouă

* „Evenimentul Literar" ce apăruse la Iaşi în anul 1894, publicase un fragment inedit din „Soacra" cu sus menţionata greşală de tipar.

Invoială

Subsemnatul I. L. Caragiale, publicist, domiciliat în Bucureşti, şi fraţii Şaraga, librari-editori, domiciliaţi în Iaşi, am convenit :

1) Eu Caragiale am vîndut d-lor Fraţii Şaraga dreptul de a edita, şi tipări operele mele intitulate Nuvele *conţinînd : „Păcat", „Făclia de paşte", „Poveste", „Răzbunare", etc., şi* Mofturi *din articolele mele din „Moftul Romîn" cu condiţiunile următoare :*

D-nii Şaraga vor edita şi tipări scrierile mele sus arătate în două volume cu titlurile următoare : un volum intitulat Nuvele, *altul* Mofturi *în cîte 6000 (şase mii) exemplare.*

2) Preţul ediţiei întâia de cîte 6000 (şase mii) exemplare l'am primit în suma de 500 (cinci sute) lei *la facerea acestei învoeli şi mă oblig a acorda în aceleaşi condiţiuni d-lor Şaraga* prelungirea indefinită *a învoelii de faţă, ori de cîte ori mi-o vor cere, plătindu-mi anticipat pentru fiecare volum cîte 250 lei două sute cinci-zeci, la punerea în vînzare unei nouă ediţiuni tot de 6000 (şasă mii) exemplare. Fără altă învoială între noi, eu Caragiale mă oblig* a nu mai da drept de editură *a acestor opere nimănui în* limba romînă, nici în ţară nici în străinătate.

Manuscrisul l-am predat d-lor Şaraga şi mă oblig a face corectura cuvenită.

3) Noi fraţii Şaraga ne obligăm a trimite d-lui Caragiale, din fiecare volum, la fiecare ediţie, cîte 25 două-zeci şi cinci exemplare.

Făcut azi în Bucureşti la 20 Octombrie 1894.

I. L. Caragiale

Ambele aceste volume fiind editate pentru prima oară, Caragiale a obţinut un preţ mai mare decît cel prevăzut în prima „învoială". Deci tot ce produsese Caragiale până la acea dată, a fost evaluat la 800 lei. Opt sute lei—toată opera maestrului !

Documentele acestea ilustrează în chip sugestiv mediul în care munceau artiştii din „epoca de aur" a literaturii noastre.

Delicateţi pacifiste

S'a reluat comedia (probabil cînd vor apărea aceste rînduri, reprezentaţia se va fi isprăvit).

La Washington se discută „dezarmarea". In realitate se fac penibile şi ipocrite propuneri de reducere a „înarmării", însoţite de inevitabilele veleităţi umanitariste de a „îndulci mijloacele" de distrugere.

S'ar părea că aceşti domni s'au speriat de măcelul şi dezastrul întîmplat şi mai ales (vezi cine s'a adunat) de cheltuielile disproporţionate cu cîştigul războiului.

Dar e, ca întotdeauna, şi altceva. E nevoia de a da o satisfacţie — platonică — mulţimilor îndurerate şi murmurătoare. Ei vor să dea impresia că au milă de umanitate, că-s atenţi la „glasul vremii" şi sînt gata să păşască spre realizări umanitare. Şi au dibăcia să prezinte lucrurile în aşa chip, încît să ajungă la concluzia că cu toată dorinţa lor de „dezarmare", împrejurările fatale sînt de aşa natură că sînt siliţi în contra voinţii lor să se înarmeze şi mai tare.

Şi aşa dar „dezarmarea" se reduce la invitaţii reciproce de a reduce armamentul.—Redu d-ta că reduc şi eu.—Nu pot. Mă tem de Japonia.—Mă tem de America.—Mă tem de Rusia.—Mă tem de Germania.

Aici e totul,—că se tem. Că acești oameni sint reprezentanții unei alcătuiri omenești, in care diferendele se dezleagă prin forță. Cită vreme structura socială va fi cea de azi, cită vreme istoria va domina pe om și nu omul istoria—cită vreme mai pot fi războae, congresele astea sint naivități, cind nu sint ipocrizii. Și sint prea inteligenți cei care le fac ca să fie naivități.

O țară intotdeauna se va inarma cit va putea mai bine, căci in războiu, o țară iși joacă existența.

„Indulcirea" războiului—e o pretenție, cind e sinceră, din cele mai vrednice de ris. Războiu indulcit? Jaf și omor și indulcit?

Războiul este incetarea oricărui contract social. E intoarcerea la prima primitivitate. Jucind totul, e fatal totul.

O țară, cind va vedea că *altfel* e ștearsă de pe fața pămintului, va intrebuința nu numai gaze asfixiante, dar gaze aduse direct din infern.

Cind ai zis războiu, ai zis totul.

Delicateță in măcel și jaf? (Cind cruzimea nu servește *absolut* la nimic, in adevăr ea poate fi inlăturată, dacă beligerantul are omenie. Dar cine e silit să măcelărească și să jăfuiască iși pierde și omenia, dacă o poseda).

Ne vine in minte o anecdotă, cam *pipărată*. *Dar*, hai, fie! Comicul ce se degajază *din* alăturarea *noțiunilor* delicateță și măcel, e așa de irezistibil, că va trece și anecdota noastră.

Ci-că un tinăr, la primul lui *rendez vous* efectiv, cu *dorita* inimii sale, persoană cu maniere, după ce a intrebat-o odată dacă-l iubește și ea i-a răspuns afirmativ (intrebuințăm un eufemism al lui Jules Lemaitre) n'a trecut mult—tinărul era in vervă—și a și intrebat-o a doua oară dacă-l iubește. Ea — persoană cu maniere distinse—i-a răspuns pudică și ofensată: „Nu ți-i rușine să mă intrebi a doua oară? Nu sintem incă destul de *intimi* ca să mă... intrebi a doua oară".

Ipohondrie

Amicul meu spunea mai sus in termeni marxiști: „cind omul va domina istoria, inloc să fie dominat el de istorie", adică atunci cind va inceta lupta dela individ la individ in sinul aceleiași clase, dela clasă la clasă in sinul aceluiași popor și dela popor la popor in sinul omenirii.. Pentru aceasta trebue orinduirea producției și a consumației in chip rațional și drept și supunerea tuturor la această orinduire.

Acest lucru este realizabil ori este o utopie? „Marx și Engels" a (sau au) „dovedit" că aceasta va fi, pentrucă se va produce fatal: Societatea aceia („viitoare") se va naște din cea actuală cu fatalitatea, cu care produsul concepției unei femei se naște la nouă luni.

Și—totuși—oare acest lucru se va intimpla?

Omul e o ființă atit de pofticioasă și are atitea nevoi!...

Să ne gindim la miile, la zecile, la sutele de mii de lucruri date de natură și produse de industrie, de care are nevoe un om. Necesare, de lux, fantaziste, etc.. Și cum le „convoatează", afară de filozofii diogenici—care nu există.

Și nu numai de atitea lucruri, dar de ciți alți oameni are nevoe un om ca să-l servească—numai să poată să-i aibă.

Dacă *fiecare* om ar putea să aibă un palat la Paris, altul la Londra, altul la Roma și altele aiurea, după plăcerea și fantazia lui; o vilă la Neapole, una la lacul de Como, alta la Spitzberg și altele aiurea; un tren și un vapor special pe toate drumurile de pe pămint și de pe apă—și tot ce poate inventa fantazia și dacă ar putea să fie servit de gorile (cu condiția ca acești frați minori să servească tot atit de bine ca cei mai inteligenți oameni) și dacă agricultura și industria și toate muncile ar fi făcute de cimpanzei — numai atunci poate oamenii ar putea consimți la egalitate — „poate", căci incă ar rămînea „insticul de putere", nevoia de a domina.

Omul e o ființă teribilă. Pofta și ferocitatea lui diversă și mijloacele de a și le satisface sint una din mărețiile lui. Ființa aceasta, care prinde animalele, le ingrașă metodic, le tae cu dibăcie anatomică, le pune la fum, le pregătește cu sos, le păstrează in cutii de tinichea—ce animal superb de rău și de crud, ce animal rafinat de feroce... Imaginați un lup, care ar prinde pe unul din noi și, in loc să-l mănince, inconștient, naiv și simplu, l-ar ingrășa prealabil, apoi o parte ar pune-o la fum și o alta ar conserva-o in cutii etichetate. Dar lupul e o fiară, pe cind omul are „chip și asemănare cu Dumnezeu".

In juneță ne miram de Taine, care se inămolea fără eșire prin ale sale „Origini ale Franței contimporane". Vechiul regim odios, revoluția odioasă, restaurația odioasă, capitalismul odios, socialismul odios. Ce voia omul acesta? Se incurcase cu totul. Dar era simplu de tot: oriunde se invirtea, dădea peste om.

„Va domina omul istoria", adică poftele lui, cruzimea lui, inconștiența lui—măreția lui?

„Organizarea socială" *de-atunci*, va fi mai tare decit oamenii? Și cine o va face? Cum iși vor pune oamenii, ei singuri, acea formidabilă cătușă, numită organizarea rațională colectivistă!

Și la Washington se dezarmează și dezarmindu-se iau măsuri să indulcească inarmarea și—căci sint oameni serioși—se despart cu hotărirea de a se inarma și mai tare.

Cumințenie

De altmintrelea o mare parte dintre adepții lui „Marx și Engels"
au devenit oameni foarte rezonabili. Un reprezentant tipic al aces-
tor oameni foarte rezonabili e marele pontif al marxismului Karl Kaut-
sky, care s'a războit o viață intreagă pentru intangibilitatea marxis-
mului împotriva revizioniștilor, vinovați de „democratism" burghez.
Acestui insemnat teoretician, acestui crainic al doctrinei și tac-
ticei marxiste i s'a intimplat un accident. A „rămas" marxist, dar nu
mai este marxist. Marx, autorul „*Manifestului comunist*", a fost co-
munist și a preconizat *dictatura* proletariatului. Lucrul nu poate fi
subtilizat. Dar Kautsky acum nu mai e comunist și repudiază dicta-
tura proletariatului. Kautsky, fără nici o nerăbdare, așteaptă „schim-
barea" dela democratismul parlamentar. Nici nu se poate un semn
de mai mare cumințenie. Cit a fost vorba de teorie abstractă, nu era
nici o pagubă să vorbești de dictatura proletariatului. Cind insă a
venit vorba, cum s'ar zice popular, la adicălea, atunci, evident, nu
mai mergea cu gluma. Este clar că dacă Kautsky ar căpăta „pute-
rea" (cum se zice la noi), el nu ar face comunism prin dictatura pro-
letariatului, după rețeta lui Marx.

Pentru noi burghezii, „marxiștii" sînt un auxiliar inesperat în contra marxismului.

Societatea capitalistă, din care beneficiem fiecare cum putem, nu are mai buni și mai inteligenți amici decît pe acești marxiști. Noi burghezii facem tot ce putem să creăm un teren favorabil ideilor subversive, pe cînd tactica și măsurile recomandate de marxiști sînt cele mai proprii să consolideze societatea actuală și s'o facă să reziste tuturor asalturilor.

Cărvunari, proudhoniști, bolșevici

La începutul veacului trecut, cîțiva boeri moldoveni auzind de ideile care triumfaseră în Franța, ideile „de ordine" de astăzi, au avut curajul modest de a exprima anonim cîteva doleanțe inspirate de aceste idei și de nenorocirile Moldovei și de a propune cîteva îndreptări, menite să ridice poporul romîn din înjosirea, în care îl aruncase regimul turco-fanariot. Protipendada organizată, atinsă în interesele și în orgoliul ei, speriată de atîta „obrăznicie", l-a taxat, cum s'ar zice în contumace, de scîrbavnici și tilhari.

Mai tîrziu, cînd o generație splendidă de boerinași (urmașii marii boerimi istorice) a început să formuleze constituții inspirate din ideile moderne (și din nevoile țării) însă destul de modeste („aristodimocraticești"), „oamenii de ordine" ai vremii, în oroarea lor, au găsit, ca să terfelească și să compromită pe boerinași, cuvîntul „cărvunari" (carbonari). Adică numele sectei celei mai revoluționare din Europa de-atunci, nume cu atît mai fioros, cu cît carbonarii erau și conspiratori „tenebroși".

Cînd, mai tîrziu, a venit Mihail Kogălniceanu cu legea sa rurală, a fost taxat, firește, cu numele extremiștilor vremii: socialist, proudhonist!

Cînd acum vre-o douăzeci de ani a apărut ideia unei biete reforme agrare (o expropriare timidă și modestă) și a unei biete reforme electorale (colegiul unic al știutorilor de carte), s'a invocat iarăși, firește, numele extremiștilor din vremea aceia: socialiști, anarhiști și nihiliști! (Lui Haret i s'a făgăduit pușcăria).

Azi, pentru orice veleitate progresistă sau pur și simplu legalistă, se întrebuințează firește numele extremiștilor actuali: comuniști, bolșevici!

Vorba aia: „istoria se repetă". Ori, mai poetic:

Alte măști, aceiași piesă,
Alte guri, aceiași gamă.

Ce-o mai fi peste douăzeci de ani?

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Alice Soare, *Ferestre luminate*, Edit. Gutenberg, București, 1921, Prețul 10 lei.

Autoarea acestui volum de sonete își expune dela început profesia de credință artistică, într'un program poetic parnasian. D-na Alice Soare se declară împotriva „lirismului" care își etalează fără jenă nuditatea în fața mulțimii.

Ci vreau ca în hieratică gătează,
Subt valuri de brocaruri și mărgele
Simțirea mea s'apară ideală...

Iată o atitudine aristocratică, potrivită cu forma sonetului și cu discreția naturilor timide sau prea orgolioase.

Drept e că sinceritatea, mai cu samă în poezia lirică, este o condiție fundamentală. De obiceiu, marii lirici au fost foarte indiscreți. Ei fac confidențe universului întreg. Musset și-a țipat spovedaniile la urechea întregii lumi civilizate...

Nu trebue totuși să confundăm (un critic de-ai noștri a făcut de curînd această grosolană confuzie) sinceritatea artistică cu cealaltă sinceritate, practică. Ele se condiționează poate reciproc în anumite cazuri, dar niciodată una nu presupune cu necesitate pe cealaltă. Musset, de pildă, le-a avut pe amîndouă. Byron, Vigny, Eminescu, — numai pe cea artistică.

Sinceritatea artistică nu te obligă să dai în vileag împrejurările materiale și episodurile concrete ale vieții tale. Ea te obligă numai la o exteriorizare fidelă a simțirii tale: să nu spui *altceva* decît ceiace simți. Să-ți traduci mișcările sufletești prin cuvinte, fără să le *trădezi*. Să nu-ți minți (fără voe) nici ție, nici altora. Dar asta însamnă să ai putința de a fi sincer, de a găsi „cuvîntul ce exprimă adevărul" simțirii tale, tonul și ritmul potrivit mișcării sufletești, aranjamentul acela unic al cuvintelor în frază și al frazei în vers, singurul adevărat între mii de alte combinații posibile dar mincinoase... Într'un cuvînt — să ai talent. Căci în ultimă analiză, sinceritatea artistică fiind singura condiție a poeziei lirice, ea se confundă cu talentul. (Celelalte atribute, — bogăție de impresii, cultură, inteligență, atitudine morală — sînt numai niște accesorii care determină gradul, întinderea sau calitatea unui talent, dar nu esența lui).

De aceia se întîmplă ca un om care are toată bunăvoința și e foarte „sincer" cu semenii lui, să nu izbutească a exterioriza ceiace simte decît prin exclamații naive: „Ah, cît este de frumos!" sau „mor, ah, mor de dorul tău!"; iar un poet, care duce sinceritatea artistică pînă la redarea celor mai fine nuanțe de sentiment, să fie totuși un om „închis la suflet", mizantrop, discret și taciturn în relațiile cu semenii săi.

Dar să revenim la d-na Alice Soare, care ne-a dat prilejul acestor constatări prea digresive.

Fidelă programului său poetic la început, d-na Soare își ascunde subt „brocaruri și mărgele" intimitatea vieții sufletești. În arena ac-

tualității literare, în mijlocul cercului cu nenumărate raze care au la capăt ochi indiscreți, ochelari pedanți și binocluri mondene, sufletul poetei apare grațios încorsetat ca o libelulă, într'o platoșă de imagini sclipitoare, pe care nici razele X n'ar putea s'o străbată.

Cîte o mărturisire, care nu angajează sufletul întreg și nu precizează nimic din datele vieții lui intime:

Imi pare că trăesc de-o veșnicie,
De nu știu unde 'ncepe amintirea,
Și c'am întruchipat mereu iubirea
In toată tulburea-i zădărnicie...

cîte o idee originală (sau original exprimată), aplicabilă patrimoniului sufletesc al tuturora:

Iubirea-i un grăunte ce 'ncolțește
In taina inimii pe nesimțite...
...Zadarnic mintea 'ncearcă s'o doboare
Zmulgîndu-i rădăcinile din tină,
Alături ea răsare 'nvingătoare
Și 'nalță iar sălbateca-i tulpină.
Și 'ncet, mireazma ei otrăvitoare
Usucă toată pajiștea vecină...

cîte un tablou, în genul lui Hérédia, încărcat de culoare în rama lui miniaturală:

In taina veche-a templelor divine,
Subt farmecul aromelor trezite,
Cu șerpuiri ce seamănă ispite
Danseaza baiaderele feline.

Sclipesc în păr podoabe strălucite,
Și 'n chihlimbarul trupurilor fine
Aleargă 'n val un sînge de rubine,
Biciuitor de simțuri pervertite.

In liniștea-i de piatră seculară
Triumfă monstruoasa zeitate,—
Și nu știi: în privirea-i lapidară,

Ce-aprinde-așa subit sticliri ciudate?
Vre-o rază reflectîndu-se fugară,
Sau un tăcut fior de voluptate...

cîteva descrieri subtilizate, senzații, aspecte și momente din natură și peste tot risipa unor buchete de imagini proaspete ca niște acvarele:

Pe cer crai-nou: o frîntă verighetă
Dintr'o stricată nuntă siderală...
O zare străvezie, fină, pală,
Cu-abia 'ncercări de umbră violetă.

...Cu lungi covoare de petale fine
Se 'mbracă ceru 'n roz pe înserate...

...Amurgul risipește foi de laur
Și violete 'n zarea aburită,
Iar marea pare-atît de liniștită,
O lespede ce-ascunde un tezaur...

cam acestea formează materialul poetic din prima parte a volumului d-nei Alice Soare.

*

Ca să fie impecabil, sonetul cere atîtea condiții și o cizelură atît de minuțioasă încît, până să încapă bine în tiparul lui frigorifer, lava sufletului are vreme să se răcească. Din această cauză, emoția captată în blocul lui transparent apare, în mod necesar, intelectualizată. Așadar nu orice subiect și nu orice temperament se împacă cu sonetul. Un tablou, un sentiment temperat sau intelectualizat, o idee filosofică concretizată prin simboluri sau imagini, cam acestea formează subiectul celor mai vestite sonete. (De aceia, unele sonete ale lui Codreanu, poet-filosof, obișnuit să-și stilizeze mișcările sufletești ca să le poată da o expresie artistică discretă și elegantă, vor rămînea ca model al acestui gen în literatura noastră. Iar dacă sonetele lui Eminescu, pline de tot zbuciumul pasiunii—afară de „Veneția" care e descriptiv—par a contrazice regula, faptul se datorește farmecului special și profund al genialității sale și acelei aptitudini unice de a-și păstra, de-a lungul unei laborioase perfecționări în expresie, toată căldura primă a inspirației).

Cîtă vreme d-na Alice Soare s'a menținut în sfera unor motive poetice care nu-i angajau direct sau adînc sufletul, d-sa și-a respectat programul parnasian dela început. Factura robustă a versurilor și o deosebită puritate de linii în construcție ne fac să uităm pe alocurea că avem afaceri cu o femee. Numai delicatețea permanentă a impresiilor și mai cu samă mobilitatea lor trădează un suflet feminin,—eternul suflet feminin, „perfid ca unda" și schimbător ca vîntul.

De-odată însă, sufletul poetei se simte covîrșit de un sentiment mai puternic, era să zic: de un sentiment adevărat. Atunci, obosit parcă, își lasă la pămînt greaua lui armură de imagini. Simțirea fără „brocaruri și mărgele", de-abia mai încearcă cu stîngăcie să-și ascundă sfioasa nuditate. Și d-na Alice Soare, uitîndu-și orgolioasa profesie-de-credință, ne dă fără să știe poezia simplă, duioasă, umană, a sonetelor cu „Căsuța din Bănești", „Căminului meu" și altele.

Culb de furtună jalnic sfărîmat,
Căminul meu, îți zic: rămîi cu bine.
Eu plec și 'n urmă nimeni după mine
Nu plînge pasul meu îndepărtat.

La vatra ta, în locu-mi altu vine
In haină de minciună și păcat,
Să-și încălzească visul ei furat,
Nepăsător, pe proaspete ruine.

Dar lucrurile care-au fost a mele,
Pe care le-am ales cu drag chiar eu,
Care-au trăit cu mine vremuri grele

Și clipe 'n care-am plîns pe Dumnezeu,—
O vor primi străină printre ele
Păstrînd pecetea sufletului meu.

E o scădere? Nu. E mai puțină artă, dar mai multă poezie. E notarea naivă și stîngace a unui sentiment, specific feminin.
Dar cu cît sbuciumul sufletesc e mai viu, cu atît grija de brocaruri și mărgele scade. Până cînd expresia lui, sporind mai ales interesul nostru psihologic, ajunge să aibă pe alocuri crudiliatea unor apostrofe epistolare directe și chiar naivități de limbaj de-a dreptul supărătoare:

Nu plîng tortura lungă din trecut.
Era trădarea 'n tine înăscută...
...Iți cunoșteam neantul pe de rost
Cînd mă strîngeai în brațe infidele...

Numai cînd o reculegere temporară pune o surdină acestei expansiuni „lirice", pe care poeta o condamna la început, — autoarea *Ferestrelor Luminate* se regăsește pe sine în cîteva sonete, care închid elegant asupra sufletului aceste „ferestre" colorate.

*

Am făcut dinadins citații multe. D-na Alice Soare, tipărindu-și bucățile adeseori în reviste prea obscure sau răsfoite de un public extrem de redus, a rămas aproape necunoscută. *Și am dorit să familiarizăm puțin cetitorul cu însușirile nu tocmai obișnuite ale acestor delicate plăzmuiri poetice. Să-i dăm prilejul să constate singur celace nu i-am spus până acum: că d-na Alice Soare e un talent, abil în invenția motivelor poetice,* de o probitate constantă față cu arta și de o rară distincție în atitudine.

G. TOPÎRCEANU

* *

Dr. Ștefănescu-Galați, *1916—1918* (Amintiri din războiu), Edit. „Viața Romînească", 1921, Iași.
Dela un medic ne-am aștepta să ne dea numai amintiri cu privire la specialitatea lui și, după reglementarele critici ale organizării sanitare, inevitabilele „propuneri" de îmbunătățire în vederea unui alt războiu. Mai întâiu, dr. Ștefănescu-Galați nu propune nimic, pentrucă nu poate crede — nu îndrăznește să creadă — că în urma acestui măcel mai pot urma și altele. Cu tot „pacifismul" său însă, dr. Ștefănescu-Galați nu redă atrocitățile războiului cu lacrimi și cu tremolo la orchestră. Temperament robust, dr. Ștefănescu-Galați scrie liniștit, într'o critică literară s'ar zice clasic. Atrocitatea reese din fapte. Iar aceste fapte le vedem în treacăt ca lucruri naturale și obișnuite, cu prilejul evacuării unui estropiat ori a culegerii de prin șanțuri a unui mort și pus la căruța de bagaje, etc..
Dr. Ștefănescu-Galați nu se mărginește însă la observația pasivă a unui civil medic în rezervă. Stind imediat în dosul frontului și luînd parte ca medic la toate luptele unității sale, dela începutul până la sfîrșitul campaniei, el a observat totul și mai cu samă, spirit curios și investigator, a aflat totul, căci a întrebat, a sondat, a cercetat — a conjecturat. Cartea lui conține în rezumat și perțial o istorie a războiului.
Așa dar, amintirile de războiu ale d-rului Ștefănescu-Galați sînt amintirile unui doctor, dublate de ale unui combatant (i s'a întîmplat să și comande — sau să ia „inițiativa" atunci cînd combatanții își pierduseră latineasca ori chiar echilibrul sufletesc necesar situației).

Celace este însă interesant e că acest doctor se amestecă în literatură și nu fără succes. Cartea lui este presărată de scene vii, de apropouri. Doctorul știe să observe și știe să redea. Are humor și are spirit — un spirit ușor, puțin cam *je m'enfichist*, ce nu șade rău unui om care și-a făcut conștiincios datoria și care a stat subt bătaia tunului (Dar nu face pe eroul. Afară de cîțiva lipsiți totalmente de gust, de mîndrie și de respectul de sine, nici unul de pe front nu face pe eroul. Pe eroii îi fac numai sedentarii, și anume în raport direct cu numărul kilometrilor care i-au despărțit de front).
Cu toate acestea, cînd vorbește de „Epidemii" în Refacere, devine impresionant. Iar cînd atinge răspunderile unora ori îi duce gîndul spre marghioleala patriotică a altora, devine vibrant și, să adăogăm și aceasta notă, scrie cu un curaj liniștit, puțin comun.
Literatura doctorului, căci am spus că subiectul l-a făcut să irupă în literatură, are savoarea lucrurilor naturale, necăutate. Ferindu-l Dumnezeu să fie literat de meserie, acest chirurg nu vrea să realizeze vre-un tip de operă literară. Scrie cu spontaneitate, en causeur.
Prin importanța faptelor, prin interesul peripețiilor, prin vioiciunea expunerii, cartea doctorului se cetește ca un roman. Te ține strîns în paginile ei și, ca o operă de ficțiune, te ajută să omori cu ușurință cîteva ceasuri. Nu știu dacă acest doctor își vindecă bolnavii infailibil. Cartea lui însă este o medicație excelentă pentru orele de oboseală și de plictis, cînd vrei viață, cînd ai nevoe de un om care să-ți vorbească interesant și cu antrenare despre lucruri reale. Dr. Ștefănescu-Galați vă stă la dispoziție.

C. VRAJA

* *

D. Suchianu, *Le moment historique de 1815 et ses enseignements économiques à travers l'oeuvre de David Ricardo,* Paris, Jouve, 1921.
Intre acei care se ocupă la noi cu științele economice și sociale, d. Suchianu s'a remarcat din primul moment, prin aptitudinea lui pentru ideile generale și de ansamblu, prin afirmațiile lui, de obiceiu îndrăznețe și cîteodată paradoxale, însoțite, uneori, de un spirit mușcător și agresiv, susținute totdeauna cu un entuziazm tineresc și cu o ardoare combativă, a cărei notă personală nu e lipsită de farmec.
Aceleași însușiri apar și în opera de față temperate însă de o pornire mai calmă, mai disciplinată. Celace a îndemnat pe d. Suchianu să aleagă subiectul acestei lucrări e, după cum ne mărturisește în introducere, legătura lui cu realitatea actuală.
Studiind opera lui Ricardo, în raport cu momentul istoric din 1815, d-sa a căutat să scoată din ea unele învățăminte economice, care ne fac să înțelegem mai bine epoca noastră.
Iată care e în linii generale conținutul lucrării sale.
In 1815, statul mercantil e grav amenințat în existența lui. Din cauze diferite, unul din caracterele lui specifice, războiul, ia proporții hipertrofiate: toată Europa e în arme. Cu toată enorma distrugere de bogății acumulate, lumea totuși nu a sărăcit atunci. Marile invenții apărute în Anglia și prosperitatea generală care l-au urmat, au salvat statul mercantil și național, prelungindu-i existența, sau mai degrabă agonia, mai bine de un secol. Expansiunea și generalizarea noilor progrese economice trebuia desigur să creeze o solidaritate de interese care depășea marginile înguste ale unui stat. Dar națiunile, subt puterea tradiției, se încunjurau încă cu bariere impermeabile și noile progrese ale producției erau lipsite de acea mobilitate necesară răspîndirii lor, într'un chip egal. Pe cînd în unele părți ele iau un maximum de dezvoltare, în altele sînt aproape ignorate.
Dacă mercantilismul reușise în oarecare măsură să niveleze a-

verile națiunilor, acum apar din nou state bogate și mai puțin bogate. Se crează o întreagă scară și în momentul în care dreptul internațional proclama egalitatea popoarelor, se stabilea între ele cea mai rigidă, și mai ankilozată, dintre ierarhii.

Anglia, patria noilor invenții, devine statul șef; ea dă lumii pacea și în criza care s'a deschis, înainte ca soluția generală să vină dela sine, propune o soluție individuală, care e a ei.

Pe cînd celelalte state trăesc în letargia mercantilă, Anglia singură e asaltată de problemele viitorului. Criza și imposibilitatea de existență a statului mercantil nu o ating decît pe ea, singurul stat dinamic în Europa din 1815.

Iată în ce constă schimbarea reclamată de istorie: faptul că progresele technice au apărut în Anglia, a adus în această țară friguri intense de producție, care a avut repercusiuni dureroase. Crize numeroase și supraacute au deschis ochii asupra dezadaptării, între producție și circulație. Căutarea debușeelor devenea de o urgentă necesitate. Dar țările europene vecine cu Anglia, datorită neîncrederii în puternicul lor vecin și mentalității lor mercantiliste, nu ofereau debușeele stabile și permanente pe care le reclama hipertrofia producției cronice a industriei britanice. Anglia trebue să se adreseze mai departe. Problema vitală era acum pentru ea: să înghită, să zugrume, să distrugă distanțele. Statul britanic trebuia să devină un organism antigeografic complex, prima lui datorie era acum *hipertrofia funcțiilor de circulație*. Producția se dezvolta automatic *și aproape spontan*. Marea problemă nu era acolo. *Funcțiile de circulație rămăseseră însă în urmă. Ele trebuiau să ajungă și să depășească pe cele dintâiu, și tot ce era comerț, transport, finanțe, flotă, poștă, comunicații, monedă, bancă, credit trebuia să crească nemăsurat.* Momentul istoric cerea Angliei în 1815, o hipertrofie a funcțiilor de circulație și de relațiune. Dintr'un stat cu balanță comercială, ea trebuia să devină un stat cu balanța de compturi.

Această problemă primează pe toate celelalte și în jurul ei gravitează toată activitatea politică, economică și intelectuală. Tot ce nu este ea, e aruncat pe al doilea plan, problema producției cași acea socială.

David Ricardo e omul care reprezintă mai mult decît oricare altul acest moment istoric, căci în opera lui bancherul din City a căutat să rezolve marile probleme a căror soluție devenise de o necesitate atît de urgentă. Acei care reproșează lui Ricardo metoda lui abstractă, nu l-au înțeles. Metoda concretă nu poate fi întrebuințată decît în timpurile normale, de calm și de echilibru. In timpurile de criză, însă, care cer remedii generale, metoda cugetătorului care încarnează, în adevăr, epoca sa, nu poate fi decît abstractă.

Mult discutata teorie a lui Ricardo asupra valorii e, după d. Suchianu, prima încercare de a insinua în domeniul adevărurilor științifice un concept, relativ la proporțiile ce revin în producție sforțărilor și activității diferitelor clase ale societății. Ricardo traducea astfel, în domeniul ideilor, problema socială pe care realitatea din 1815 o punea în fapte, pentruca ea să fie rezolvită mai tîrziu.

Deasemeni, în ceeace privește teoria rentei, dacă Ricardo a înlăturat prejudecățile teologice și visurile naturiste, atitudinea sa e lipsită de orice preocupare finalistă. El arată antagonismele sociale ale rentei în toată cruditatea lor, fără a lua vre-o decizie și, atrăgînd atenția asupra caracterului ei injust, arată că orice intervenție în această privință, ar fi prematură.

In schimb, cele mai profunde pagini ale lui Ricardo sînt consacrate problemei circulației și politicei comerciale.

Fiziocrații și Adam Smith își dăduseră samă de avantajele schimbului între nații și de acele ale libertății comerciale, dar Ricardo a fost primul care a făcut în această privință analize minuțioase, exacte și matematice. Proectul lui pentru instituirea unei bănci naționale a fost pe nedrept criticat. Societatea engleză avea nevoe de o instituție care să-i permită cea mai mare centralizare financiară, în locul sistemului băncilor private, atît de defectuos. Stat cu balanță de compturi, avînd creanțe asupra străinătății, Anglia trebue să aibă în totdeauna disponibilități în momentul necesar pentru a-și asigura astfel un venit uzurar și perpetuu. Și numai întărindu-se etatismul băncii, centralizarea financiară atît de necesară putea fi asigurată. Deasemeni, prin sistemul său de circulație monetară, economică și sigură și prin adoptarea cecului ca o adevărată monedă națională, el căuta să întărească statul mondial al Marei Britanii. Ricardo trebue considerat ca marele avocat al balanței de compturi și ca distrugătorul prejudecăților balanței comerciale.

Dar soluțiile lui nu se mai potrivesc pentru epoca actuală.

Desigur, analogiile între cele două date: 1815 și 1920 nu lipsesc: războae sîngeroase, fenomene monetare, curs forțat, inflațiune fiduciară, profitori și crize. Contrastele sînt însă, mai interesante.

Originalitatea momentului istoric din 1815 era că statul național mercantil, care trebuia să moară, reușește să supraviețuiască. In 1920, dimpotrivă, el își dă sfîrșitul și alte organisme au apărut deja.

Pe cînd la 1815, Anglia trona într'o erarhie de țări inferioare în raport cu ea, azi imperiul britanic se disloacă și doi mari coloși intră în scenă. Dacă în 1815 circulația era în întîrziere față de producție, azi aceasta e cea care a scăzut. In 1815 monopolul Angliei era bazat pe balanța de compturi; azi, unul cîte unul, capitolele acestei balanțe se înscriu la activul Americei, căci marele războiu a răpit Angliei acest monopol care era una din condițiile prime ale existenții sale.

Structura de state hierarhizate din 1815 face loc unei fuziuni, unei unificări, mai omogene. Considerațiile de ordine geografică pe care Anglia în 1815 le ținea drept secundare, revin pe primul plan. Statul mondial, încă odată în istorie, face loc celui teritorial. Soluția individuală a crizei statelor nu e suficientă. Se simte nevoia unei soluții generale. Balanța comercială începe a se substitui din nou, ca în alte epoci, balanții de compturi.

Era unui nou mercantilism începe, acela a statului continental.

Supremația navală a Angliei e amenințată de America și de Japonia. Aceasta se achită de datorii, iar America devine primul creditor al lumii.

Balanța comercială ia din nou avînt, — în 1917 și în 1918, exportul Japoniei și al Americei au întrecut cu mult importul.

In cîțiva ani, două imense comunități, formate din interese economice și ideologii de rasă, se organizează: Panamericanismul și Asia a Asiaticilor.

Ele sînt bazate pe o considerație dominantă: proximitatea geografică.

In fața acestor două blocuri uriașe, cu o complicație federată și economică, pe care spiritul vechii lumi, moștenitor al juridismului excesiv al Romei, nu-l înțelege bine, — soluția generală a reapariției crizei dela 1815 nu poate fi decît Europa a Europeilor. Adică: fuziune maximă în interiorul continentului și luptă aprigă, dar nu fără de avantaje cu celelalte două state continentale, care sînt deja destul de omogene pentru a se lupta între ele.

Părerile susținute cu multă vigoare de d. Suchianu, cași sugestivele lui considerații asupra viitorului care, rezemate pe un material mai bogat de fapte, rămîn să ia mai tîrziu o dezvoltare mai largă, — mi se par în genere ingenioase și juste.

Ele sînt de natură a deștepta în jurul lor discuția și, într'un anumit lagăr, în care un sentimentalism orb cași străvechi prejudecăți tradiționale sînt încă puternice, — ele vor găsi desigur obiecții și adversari.

Nimeni nu va putea nega însă, interesul deosebit al lucrării d-lui Suchianu cași palpitanta ei actualitate.

OCTAV BOTEZ

*
* *

Eug. Bleuler, *Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Ueberwindung,* 1 vol. 188 p., Ed. 2-a, Springer, Berlin, 1921.

Biciuitorul nemilostiv al moravurilor omenești din timpurile noastre, George Bernard Shaw, într'una din operele sale, *The doctor's dilemma*, ne prezintă ocazional un tip viu, desprins din realitatea lumii medicale, în persoana ilustrului chirurg Cutler Walpole. Shaw nu iartă acestui savant faptul că aplică în practică ceiace numai în închipuirea sa există. Walpole este acuzat că vede pretutindeni, – la „nouăzeci și cinci la sută din rasa omenească", – la toți bolnavii săi, „intoxicația sîngelui" împotriva căreia posedă, – firește, remediul salvator prin excelență: rezecția „sacului nuciform". Il recomandă tuturor, cu toată stăruința și fără șovăială sau îndoială, cu siguranța pe care o dă numai cunoștința întemeiată pe fapte și observațiuni precise sau... o *credință*. E convins de utilitatea procedeului său, dovadă că nu se sfiește să sfătuiască un coleg de Academie, – pe profesorul Ridgeon, care suferă de „surmenaj" (altă închipuire!), să se supue aceleiași operațiuni, bine înțeles văzîndu-i cu sîngele otrăvit din cauza sacului nuciform, „plin cu materii vătămătoare, – hrană nedigerată și produse uzate, – puzderie de ptomaine".

Walpole trăește. Trăește și pe la noi unde însă nu vede „nuciform sac" și „blood poisoning", ci „anemie", „neurastenie" și alte multe „boli" cu nume care mai de care mai sunătoare și mai ascunzătoare de goluri și ignoranță.

Da, nu știm, și totuși ne închipuim c'am spus ceva cînd am pronunțat un epitet magic!

Cine-i vinovatul?

Bleuler caută să-l găsească, în cartea sa.

El îl vede în *gîndirea autistică*, nedisciplinată, dictată de afecte, derailantă (dereierend) care intervine în chestiunile cu tonalitate afectivă intensă, acolo unde logica și experiența dau greș sau lipsesc.

Gîndirea autistică ignorează activ (nu conștient) realitatea și, minată de *dorinți* și *aspirațiuni*, neglijînd controlul riguros al asociațiilor întîmplătoare, al analogiilor vagi, al coincidentelor etc. clădește cu ajutorul acestora și subt o formă logică aparentă o lume închipuită.

Medicul, om înainte de toate, pus în fața problemelor anxioase, a maladiei, a bătrîneței și a morții, vrea cu orice preț – soluția fiindu-i cerută imediat – să le rezolve, să le combată, să le înlăture și, zguduit de suferința bolnavului său, în care se vede pe sine, pierde echilibrul și chibzuința necesare unei judecăți limpezi. Astfel ajunge ca pe lîngă cunoștințele pe care *știința* incontestabilă astăzi i le pune la îndemînă, să pună din imaginația sa și să... *creadă că știe*.

Pe această cale autismul intervine în chestiunile de profilaxie și terapie, în concepțiile nozologice, în etiologie și patogenie, formînd din *arta* – dacă nu *știința* – medicală aproape o mitologie asemănătoare cu astrologia și alchimia.

Dorința de a folosi, dacă nu ambiția de a face ceva mai mult decît altul, face uitat înțeleptul avertisment *primum non nocere* și mînă spre intervenționism terapeutic acolo unde o expectativă înțeleaptă și un spirit de observațiune critică – *Udeno-terapia* lui Bleuler – ar fi fost de mult mai mult folos.

Prea adesea se potrivește umoristica remarcă a unui bătrîn asclepiad care spune că o pneumonie netratată durează 3 săptămîni, tratată de un medic *bun* 21 de zile și, încăpută pe mîinile unui" medic slab... poate dura mai mult.

Bleuler este departe de a nega utilitatea unei terapeutice *raționale*: ceiace cere el este să căutăm numai faptele din care să deducem relațiuni stricte de cauzalitate pe baza cărora să acționăm.

In toată cartea sa spune multe adevăruri pe care nu se sfiește să le prezinte în toată nuditatea lor. Intenția lui nu este de a ridiculiza breasla din care face parte, ci dimpotrivă tocmai dorința de a o ridica sau cel puțin de a o îndemna să se ridice acolo unde ar trebui să fie.

Bleuler este profesor de psihiatrie la universitatea din Zürich, medic el însuși și om de o blîndeță puțin obișnuită. Nu poate deci fi bănuit de acuzator, care exagerează punînd în evidență greșeli care cer îndreptare. El se declară singur nemulțumit cu „tonul" pe care prin forța împrejurărilor se vede nevoit să-l întrebuințeze, dar „natura omenească nu îngădue să tratezi asemenea abuzuri fără satiră și ironie. Și poate că natura are dreptate aici; căci în domeniul gîndirii autistice dovezile științifice cele mai riguroase sînt corpuri străine indigestibile, pe cînd puțin sarcasm activează secreția sucurilor digestive psihice pentru descompunerea scumpelor prejudecăți și raționamentelor false rutinate, permițînd înlocuirea lor cu ceva mai bun".

Bleuler simte nevoia unei îndreptări cînd spune că „nădăjduesc să fiu de folos instructiva cu critica greșelelor noastre, cu toate că știu că astfel de lucruri nu pot fi schimbate de azi pe mîine și că fapte ar fi mai bine venite decît vorbe. In orice caz însă, fără o nemulțumire conștientă față de actuala stare de lucruri, nu poate veni îndreptarea. Deaceia este necesar să relevăm greșelile.

Cu toate că lucrarea lui Bleuler este scrisă mai mult pentru medici, – fapt care l-a făcut la un moment dat să se gîndească s'o scrie... în latinește, – merită, dacă nu trebue, să fie citită de marele public, care în bună parte contribue la crearea mentalității greșite a celor care ar trebui să fie numai educători de folos.

Mai trebue să spun că un medic este condamnat fără recurs dacă îndrăznește să dee o consultație care să nu fie încheiată printr'o *rețetă*?

DR. STOCKER

*
* *

Svante Arrhenius, *Le Destin des Etoiles* (études d'Astronomie Physique), Nouvelle collec. scientifique, Felix Alcan, 1921.

Acest volum este o urmare a altor două de același autor, traduse în limba franceză: „l'Evolution des mondes" și „la Vie de l'Univers".

Cași în volumele precedente, autorul știe să îmbrace rigurozitatea științifică într'un stil ușor, atrăgător și uneori chiar poetic, – fără însă a se lăsa atras (genul Flammarion) de toate ipotezele posibile, mai mult ori mai puțin fanteziste, pe care le oferă un domeniu așa de intins și relativ așa de puțin cunoscut cum e Universul sideral. Spre deosebire de celelalte volume, „Le destin des étoiles" întrebuințează ca argumente științifice aproape exclusiv metoadele fizicei moderne. Analiza spectroscopică, care a debutat în astronomie prin recunoașterea elementelor constitutive ale stelelor și planetelor, e utilizată acum cu succes la măsura vitezei de rotație și de deplasare a stelelor și a nebuloaselor. Aceste măsuri destul de delicate n'au devenit posibile decît grație perfecționării incontinue a dispozitivelor optice. Observatoarele americane și în special cel dela Mont-Lick (California), condus de celebrul Campbell și observatorul Carnegie (Mont-Wilson), dirijat de Shapley, dispun de mijloace materiale din belșug care, în mîna oamenilor competenți și dezinteresați, au făcut din aceste două observatoare centrul studiilor astronomice actuale.

*

Primul capitol (l'énigme de la Voie lactée) reunește argumentele care fac să se identifice azi Calea laptelui cu o nebuloasă spirală (conținînd și sistemul solar), și asemănarea ei cu nebuloasa din „cinii de vînătoare" (Messier 51) e în adevăr frapantă.

Celelalte nebuloase spirale sînt sisteme analoage Căii laptelui și-s depărtate de ea la distanțe enorme, variind între 600.000 și 20.000.000

de *ani lumină*, pe cînd distanţa stelelor celor mai depărtate este de cam 10.000 ani lumină, iar diametrul sistemului nostru solar numai de 0,002 ani lumină.

Argumentele aduse în sprijinul acestei teorii, susţinute mai întâiu de astronomul olandez Easton, sînt trase din clasificarea generală a stelelor şi nebuloaselor după depărtarea lor de sistemul solar, după compoziţia chimică şi după viteza lor radială. Numeroasele date recente, aduse în sprijinul acestei teorii de Campbell, Zikering (Haroand), Kapteyn, Pease, Shapley, Wolf (Heidelberg) o fac aproape evidentă.

La distanţe intermediare între nebuloasele spirale şi sistemul galactic aproximativ la 300.000 ani lumină sînt aşa zisele *îngrămădiri globulare*. Cea mai apropiată din ele este Omega din Centaurul la 23.000 ani lumină. După Shapley aceste îngrămădiri ar putea fi considerate ca făcînd şi ele parte din sistemul galactic întins destul de departe.

In cap. II se analizează, ca o pregătire pentru înţelegerea capitolelor următoare, efectele variaţiunilor meteorologice şi în special influenţa vaporilor de apă asupra climei şi vieţii pe pămînt. După care autorul trece (cap. III şi IV) la studiul general al atmosferei corpurilor stelare. Cuvîntul atmosferă are aici un înţeles cu mult mai larg decît cel obişnuit. Arrhenius numeşte atmosferă învelişul de gaze şi de vapori care se întinde în majoritatea cazurilor destul de departe de corpul central mai dens al astrului. Se poate vorbi astfel de o atmosferă a stelelor şi a soarelui care, cum se ştie, e constituită în majoritate din Hidrogen şi Helium cu o foarte mică proporţie de Coronium. In cazul stelelor şi a soarelui, trecerea dela centrul mai dens la atmosferă se face gradat, astfel că nu există o linie netă de separare între ele. Planetele exterioare: Jupiter, Saturn, Neptun, Uranus, prezintă acelaşi caracter. După densitatea lor aceste planete par a fi gazoase şi înconjurate de mase compacte de vapori. Numai planetele interioare Marte şi Venus au o atmosferă analoagă cu aceia a pămîntului. Se poate recunoaşte bogăţia atmosferei unei planete după cantitatea de lumină solară reflectată. In adevăr, particulele gazoase şi pulberile în suspensiune reflectă mult mai bine lumina decît scoarţa solidă a planetei. Astfel cifrele relative la planetele interioare şi la Lună sînt:

Venus	reflectă	59	la sută din lumina primită
Pămîntul	„	44,5	„ „ „ „ „
Marte	„	15,4	„ „ „ „ „
Luna	„	7,3	„ „ „ „ „
Mercur	„	6,9	„ „ „ „ „

De unde rezultă că Luna şi Mercur sînt aproape complect lipsite de atmosferă. Arrhenius explică lipsa atmosferei acestor două astre, bazat pe consideraţiuni trase din teoria cinetică a gazelor. Masa relativ mică a Lunei a făcut ca în fiecare moment o parte din moleculele gazoase ale atmosferei ei să scape, graţie vitezei lor, din cîmpul de atracţie al Lunei şi să se răspîndească astfel în spaţiu. Pe Mercur se întîmplă acelaşi lucru, masa lui mai mare fiind compensată de temperatura mult mai ridicată care măreşte viteza medie a moleculelor atmosferei sale. Astfel s'a produs o sărăcire treptată a atmosferei Lunei şi a lui Mercur şi actualmente ele nu mai au decît o atmosferă de o densitate neglijabilă.

Proporţia de lumină reflectată de planeta Marte, căreia i se consacră un întreg capitol (cap. V), arată că atmosfera ei e mult mai săracă decît aceia a pămîntului. In analiza spectroscopică a atmosferei corpurilor stelare, un factor de incertitudine este absorbţia produsă de atmosfera pămîntului asupra razelor luminoase trimise de ele şi analizate la spectroscop.

Cercetările noi şi precise ale lui Campbell (1909) făcute pe mun-

tele Whitney, în California, la o înălţime de 4420 m. evitînd pe cît cu putinţă toate cauzele de eroare şi mai ales pe cele produse de absorbţia atmosferei pămînteşti, au stabilit că spectrele fotografiate aproape în acelaşi timp: al Lunei şi al lui Marte, nu prezintă nici o diferenţă relativ la bandele de absorbţie caracteristice vaporilor de apă şi oxigenului. De unde rezultă că vaporii de apă şi oxigenul lipsesc aproape complect pe Marte. Dacă adăugăm la aceasta, temperatura mult dedesubtul lui zero şi diferenţa excesivă dintre temperatura zilei şi a nopţii (neexistînd ca în cazul pămîntului, o atmosferă densă care să împiedece radierea căldurii); se vede că ipoteza existenţei vieţii pe planeta Marte, cel puţin a vieţii subt formele cunoscute pe pămînt, e imposibil de susţinut.

Cît priveşte teoria celebrelor canale de pe Marte, care în alte vremuri au furnizat atît material ipotezelor celor mai hazardate, se pare că majoritatea canalelor sînt datorite unei iluziuni optice. E în adevăr surprinzător de constatat că, pecînd desemnurile făcute cu mîna liberă de Schiaparelli, Lowell, etc., arată o cantitate extraordinară de canale simple şi duble, fotografiile cele mai reuşite arată numai un număr restrîns de dungi mai întunecate care, după Arrhenius şi după geologul Sederholm, sînt simple crevase în scoarţa lui Marte. Crevase analoage sînt pe pămînt şi starea de îmbătrînire mai înaintată a lui Marte, unită cu faptul că raza de curbură a acestei planete e mult mai mică decît pe pămînt, le face cu atît mai uşor explicabile.

Din contra, pentru Venus (cap. VI) toate observaţiile concordă pentru existenţa unui mediu favorabil unui gen oarecare de viaţă. Temperatura medie este de cam 47°, iar umiditatea de 6 ori mai bogată ca pe pămînt. Pătura groasă de nori, care înconjură planeta, o apără de variaţiile brusce de temperatură. Ipoteza unei vegetaţiuni luxuriante şi poate chiar a fiinţei superioare trăind pe Venus, poate deci fi susţinută cu oarecare şanse de certitudine.

De cînd a apărut această carte în limba suedeză (1915), astronomia fizică continuă a face progrese însemnate: mijloace noi se descoperă. Metoda interferenţială, introdusă în astronomie de Michelson, este o armă nouă şi puternică în mîna cercetătorilor. Astfel datele precise se adună, se sistematizează şi se compară, şi misterul necunoscutului care ne înconjoară din toate părţile, e înlăturat încetul cu încetul.

*

Ultimul capitol (cap. VII) e reproducerea unei conferinţe făcute în 1911 la congresul de filozofie din Bologna. In un stil accesibil oricui se tratează despre „origina cultului stelelor".

GH. S. ATHANASIU

* * *

Preotul Const. Dron, *Tovărăşiile Ţărăneşti* (Studiu economic şi social). Editura „Uniunii Obştiilor" din jud. Botoşani.

Exproprierea înfăptuită de curînd şi împroprietărirea în curs de înfăptuire au rezolvit o problemă socială, punînd lucrătorul de pămînt în posesiunea instrumentului său de muncă—*pămîntul*. Ele au deschis însă o altă problemă, o problemă economică, tot atît de vitală, acea a producţiunii, care este ameninţată din cauza neajunsului ce oferă mica exploatare faţă de cea mare. Este deci absolut necesar ca mica cultură să aibă un corectiv, cu sprijinul căruia producţiunea nu numai că nu va scădea, ci dimpotrivă se va ridica la maximum de putere. Acest corectiv este *cooperaţia*, datorită căreia toate neajunsurile micii culturi pot fi înlăturate. Problema aceasta o tratează Pr. C. Dron în cele 300 de pagini ale lucrării sale de curînd apărută în editura „Uniunii obştiilor" din Judeţul Botoşani.

Părintele Dron este cunoscut publicului care se ocupă de chestiunile cooperatiste şi cele în legătură cu problema noastră agrară,

din lucrarea sa anterioară „Ce vor Ţăranii?", publicată în editura „Viaţa Romînească", lucrare foarte bine scrisă şi foarte mult apreciată. De astădată ni se dă o lucrare completă despre Cooperaţia ţărănească, ni se lămuresc cele mai de samă chestiuni în legătură cu producţiunea şi în special legătura dintre om şi pămînt caşi nevoia de întovărăşire în agricultura ţărănească.

Ţăranul iubeşte pămîntul pentrucă ştie prin instinct că el este un produs al pămîntului şi că acest pămînt este izvorul energiei şi vieţii sale; de aceia cînd Biblia spune că omul a fost făcut din pămînt, ea spune un mare adevăr.

Tot de aici rezultă însă necesitatea ca acest pămînt să fie al celui ce-l munceşte, lucru pentru care au fost lupte în trecut, atîrnînd de aceasta prosperarea sau decadenţa popoarelor. Cum însă mica cultură are unele desavantaje în ceiace priveşte producţiunea care e un interes social, cooperaţia apare ca un corectiv.

Ce este ea? Iată definiţia ei după Părintele Dron, în deosebi de celelalte definiţii obişnuite şi cunoscute: „Forţele sociale în necontenită prefacere, produc în timp şi spaţiu depresiuni şi ridicări. Pentruca diferenţa de nivel să nu fie prea accentuată, anumite elemente intervin pentru a restabili echilibru şi din acest punct de vedere cooperaţia îşi are rolul ei admirabil şi hotărîtor" (pag. 49–50). De ce? Pentrucă „nu este vorba în omenire de valoarea binelui absolut, ci de stabilirea unui *echilibru de forţe*, atunci cînd se face o deplasare care e *tot aşa de inevitabilă caşi legea gravitaţiunii universale*"

După descrierea şi istoricul cooperaţiei din ţările europene, cu foarte judicioase aprecieri în ce priveşte raportul dintre cooperaţia ţărănească şi repartiţia solului, se studiază cooperaţia din ţara noastră, relatîndu-se toate împrejurările de ordin economic şi social care i-au dat naştere, iar în încheere autorul arată rolul viitor al cooperaţiei romîne care poate fi o şcoală de educaţie cetăţenească.

„Pentru a se profita de instituţiile nouă care şi le-a creat, poporul nostru trebue educat şi condus spre o justă şi deplină înţelegere nu numai a drepturilor, ci şi a datoriilor sale faţă de societate. Aceasta însemnează că poporul nostru trebue disciplinat în toate manifestările sale spre a-l împiedeca de pe drumul altor ispite ce-i es în cale şi a face dintr'însul un obstacol în contra utopiilor şi exagerărilor altor prooroci mincinoşi care apar pe scena vieţii noastre politice.

„Insă această educaţie şi disciplină nu se poate face în acea asociaţie vastă şi complicată care este statul, ci înlăuntrul micilor celule, unde încet şi sigur se poate desrădăcina orice părere greşită şi se poate planta orice sămînţă a bunelor apucături".

De altfel cartea cuprinde peste tot aprecieri sănătoase şi documentate, pe care stilul ei limpede şi sobru le face foarte accesibile cetitorului.

O părere nouă şi care ar necesita o mai întinsă discuţie este aceia cu privire la firea aplicată înspre comunism a Slavilor. In această privinţă ştiinţa e de acord că Slavii au aplicaţii speciale spre comunism, din care cauză mirul şi artelul supravieţuesc şi acum. Părintele Dron contrazice această părere pe motiv că toate popoarele au la origine instituţiuni cu caracter comunist şi dacă la Slavi persistă încă mirul şi artelul intr'o epocă cînd ideia dreptului de proprietate şi proprietate privată este în apogeul ei, aceasta se datoreşte lipsei lor de atingeri cu civilizaţia greco-romană. Evident, există oarecare adevăr în această afirmare, dar... pare că chestiunea poate avea şi alte explicări.

In complectul ei, lucrarea Părintelui Const. Dron e tot ce s'a putut scrie până acum mai serios şi mai documentat în această direcţiune la noi. Constatările ce ea le cuprinde, trădează un ascuţit spirit observator ce de ani de zile pare a fi fost în studierea şi frămîntarea unor anumite probleme economice şi sociale.

MARIN OPRINOIU

Revista Revistelor

Gîndirea, *revista bimensuală dela Cluj*, în jurul căreia s'au adunat o sumă de talente din generaţia nouă, îşi continuă apariţia cu acelaşi succes moral şi, sperăm, cu un succes material proporţional cu munca depusă, cu meritele şi cu rolul revistei. Ceia ce este eminent — am mai spus'o — este atitudinea civilizată, adică omenească, a revistei faţa cu toate problemele vieţii de azi. Tinerii aceştia în adevăr *gîndesc*. Acest lucru este capital astăzi, cînd asistăm la o antipatică irupţie a instinctelor în publicistică, instincte uneori zoologice.

Din ultimele numere ţinem să remarcăm mai ales un articol cuprinzător al d-lui I. Darie despre literatura rusească. D-l Darie opinează că ar trebui să ne îndreptăm către literatura marelui popor dela Nord, superioară literaturii din care se inspiră scriitorii noştri şi care formează gustul şi educaţia publicului romînesc de o sută de ani încoace. Sîntem de perfect acord cu d. Darie. Pe lîngă literatura de senzaţii, adesea voluptuoase, şi de stil, pe lîngă literatura care se adresează mai mult sensibilităţii noastre, — reclamăm, împreună cu d. Darie, acea literatură, care are ca obiect *şi* regiunile superioare ale sufletului şi pentru care fiinţa sensibilă e şi o fiinţă morală, — acea splendidă literatură care pune eternele probleme ce chinuesc pe om în scurta vreme cît se agită „intre două infinituri" şi care, totuşi, conţine mai multă observaţie decît oricare alta, o observaţie mai variată în obiectul ei şi îndreptată spre cele din urmă îndoituri ale sufletului.

O literatură străină, — în afară de influenţa ei asupra scriitorilor, — are o influenţă şi asupra publicului, cînd acea literatură este răspîndită. Iar influenţa literaturii ruseşti ar fi atît de binevenită pentru umanizarea sufletelor, dacă literatura poate avea vre-o influenţă (şi are!), căci literatura rusească, ori care, dela a slavofililor (ca Dostoevschi şi până la un punct Tolstoi) până la a occidentaliştilor (ca Turgenev) are în întregime, ca prim şi fundamental caracter, un accent de umanitate, care nu se găseşte nicăeri aiurea. In fiecare scriitor rus (nu vorbim de „decadenţii" lor produşi de dezastrul moral înce-

pul acum vre-o douăzeci de ani,— dar și la aceștia nu lipsește nota predecesorilor) așa dar în fiecare scriitor rus palpită un suflet mare, pentru care existența nu e o glumă și nici măcar numai un spectacol—simplu material pentru „artă". Chinuiți de enigma vieții, veșnic atenți la marele semn de întrebare pe care-l pune existența, ei să afundă în conștiință, ca să găsească răspunsul. Observatori neîntrecuți și chiar neegalați, demiurgi în creație, cînd se numesc Dostoevschi și Tolstoi, ei sînt în acelaș timp învățători, profeți și apostoli. In ei se zbate conștiința omenirii.

Articolul d-lui I. Darie spune bine și frumos aceste lucruri.

Arhiva, vechea revistă a fostei „societăți științifice și literare" din Iași, a reapărut ca „arhivă" a societății istorico-filologice din acelaș oraș.—E o revistă de specialitate, care are o utilitate de netăgăduit, umplînd un gol în publicistica noastră. In afară de articolele de istorie și filologie, cuprinde și o cronică de actualități, în legătură cu preocupările societății al cărei organ este.

Pe lîngă profesorii universitari și alți scriitori cu o mai îndelungată activitate, în „Arhiva" își publică încercările și unii tineri elevi ai Facultății de litere din Iași, absolvenți ori încă pe băncile școlii.

Cu tot caracterul ei de specialitate gravă și de gravitate specialistă, „Arhiva" este scrisă cu vioiciune, uneori poate cu o prea mare vioiciune. Și nu lipsește adesea nici subiectivismul. Pronumele și verbele la persoana întîia singular abundă.—Este un fapt cunoscut, paradoxal în aparență, că filologii sînt personali și chiar irascibili. Acești oameni muncitori, retranșați în cabinetele lor de lucru, acești solitari își aruncă unul altuia săgeți cu o pasiune, pe care nu o mai observăm decît doar în politică. Starea asta de suflet e universală și veche. Renan povestește undeva despre gramaticii alexandrini, studioși și solitari ca toți filologii, care, bine înțeles fără măcar să se cunoască, se certau veninos pentru o vocală. Burckhardt, în istoria lui despre Renaștere, spune acelaș lucru despre filologii din vremea renașterii.

Trebue să fie ceva... o cauză profundă și generală. O fi ocupația migăloasă, care impacientează, o fi tocmai solitarismul, *lipsa* acelui comerț cu lumea care roade ascuțișurile personalității, o fi importanța pe care-o dă benedictinul obiectului studiului său, ca altul „obiectului flacărilor sale"...

E interesant și amuzant să constați acelaș lucru, la distanțe de sute și mii de ani, la Alexandria în Egipt, în Italia veacului al XVI-lea și... la Iași.

Urăm „Arhivei" spor la muncă și viață îndelungată.

Pandectele romîne. — Imitînd *faimoasa culegere de drept* ordonată de *împăratul Justinian* — Pandectele romane — realizată de Tribonian și colaboratorii săi și denumită mai tîrziu Corpus Juris Romani, au apărut în cursul ultimului secol în diferite țări publicațiuni juridice periodice, care au adoptat acelaș nume de Pandecte cu unele adjective speciale fiecăreia.

Astfel sînt Pandectele franceze fondate în 1886 după modelul lui Sirey și Dalloz și care în 1908 au fuzionat cu Sirey ce apare în caete lunare; Pandectele belgiene care apar dela 1879 subt direcția bătrînului jurist Edmond Picard (formează 113 tomuri); culegerea germană a lui Franz von Holtzendorff, Pandectele cronologice etc. După modelul acestora au apărut și în țara noastră, la 1 Octombre 1921, Pandectele romîne, un repertoriu lunar de jurisprudență, doctrină și legislație, pus subt conducerea d-lui C. Hamangiu, consilier la Inalta Curte de Casație și Justiție. Fiecare caet (apar 10 pe an) are format mare, conținînd aproximativ 140 pagini și e împărțit în 4 părți: Partea I-a cuprinde jurisprudența Inaltei Curți de Casație și a II-a pe aceia a Curților de apel, Tribunalelor, etc., toată adnotată de cei mai distinși juriști și uneori însoțită de concluziunile scrise ale advocaților. Partea III-a cuprinde soluțiunile mai principale ale jurisprudenței romîne și străine cu indexul lor alfabetic, formînd un fel de vade-mecum al juriștilor și în fine partea IV-a cu legislația curentă și revista juridică.

Materialul juridic și legislativ al revistei e selecționat cu îngrijire, clasat frumos și aranjat cu sistemă, astfel încît să poată fi cu ușurință folosit la nevoe. Din acest punct de vedere ea întrece pe toate celelalte reviste și ziare de drept care apar la noi, dar care, deși uneori, sperăm că vor continua să trăiască mai departe, specializîndu-se mai ales în partea doctrinară, profesională sau a studiilor de reforme (de lege ferenda). Presa juridică e de o mare utilitate pentru viața dreptului și cu cît va fi mai bogată cu atît va fi mai bine. Dreptul, acest „vechiu și mereu nou cîntec al omenirii", e într'o stare de necontenită prefacere, de perpetuă reînoire. Deasupra codurilor bătrîne crește mereu o vegetație nouă care-și vîră adînc rădăcinile printre interstițiile lor, modificînd puțin cîte puțin însuși substanța legilor. Această vegetație o formează legile nouă, doctrina jurisconsulților, și mai ales interpretările date de autoritățile judecătorești pe cale de hotărîri. Flora aceasta juridică e variabilă, cași cea botanică, în timp și în spațiu.

Cași arta, morala, religia, limba etc., le caracterizează o epocă și un popor. Iată de ce ea e interesantă pentru toți și trebue studiată nu numai de juriștii de profesie într'un scop practic, dar și de sociologi și istorici, care până acuma au avut o predilecție naivă pentru anecdota politică sau războinică. Acei care notează zi cu zi istoria dreptului, fac pentru analele omenirii operă mai însemnată decît scriitorii de măceluri și de intrigi palatine. Numele d-lui Hamangiu, acest îndărătnic herborizator al dreptului, cunoscut deja prin admirabila sa colecție de legi, va rămîne legat de acest nou monument, așa cum s'a legat numele unui Sirey, Dalloz sau Picard de operele similare fondate de ei.

Un mare scriitor spaniol: Miguel de Unamuno

Rectorul universității din Salamanca e unul din spiritele cele mai originale și mai îndrăznețe ale Spaniei actuale. Disprețuitor al opiniilor curente care limitează expresia pasională a personalității, el socoate că aceste opinii sînt cel mai rău criteriu pentru a judeca oamenii sau faptele. Dimpotrivă, optează pentru entuziaști, pentru oamenii de credință, pentru toți acei în al căror suflet generozitatea visului predomină asupra aspectelor prozaice ale realității. Cași Flaubert, el are o oroare aproape maladivă pentru tot ce e banal și deaceia cei mai mulți cetitori îl iau drept un amator de paradoxe. Unamuno a cheltuit cea mai bună parte din talentul său pentru a dovedi că un singur lucru importă cînd e vorba de oamenii care gîndesc: să-și spună credința care o au, să reveleze adevărul cînd sînt convinși de el, să cînte cu pasiune visul lor, cînd îl cred binefăcător. Acei ce neagă chiar, i se par demni de stimă, dacă luptă și sufăr pentru a justifica negațiunea lor. „Ca Diogene caut un om adevărat, care să lupte cu destinul și cu misterul, un om cu sufletul religios care să mărturisească existența lui Dumnezeu sau să o nege, dar cu pasiune, cu toată inima lui și nu în virtutea unei formule filozofice". El atacă fără cruțare toate părerile colective pe care le crede vătămătoare; și celor care-i vorbesc de pacea intelectuală, le răspunde că ea nu e decît minciună și somnolență. „Nu vreau să trăesc în pace, nici cu alții, nici cu mine". Filantropia de comandă i se pare fadă. „Trebue să semeni în oameni germenii îndoelii, ai neîncrederii, ai neliniștii și chiar ai desperării și, dacă în felul acesta, ei pierd ceiace numim fericirea, nimic nu e în

realitate pierdut". „Dumnezeu nu m'a adus în lume să recoltez simpatii, ci să samăn neliniștea, iritația. Antipatia e prețul răscumpărării mele".

Unamuno s'a născut la Bilbao în provinciile basce, în 1864. Intr'o carte de amintiri, bogată în trăsături pitorești și umoristice, el ș'a povestit copilăria și adolescența, dragostea lui păgînă pentru natura încunjurătoare cași accesele de misticism în fața desilusului. In 1874 a asistat la bombardamentul orașului natal, de către carliști; și după ce războiul civil s'a potolit, sfîrșindu-și studiile universitare, s'a consacrat învățămîntului. Unamuno nu e un simplu polemist, ci și un poet, un romancier și un filozof. Admirator pasionat al cavalerului de tristă figură, el a consacrat o întreagă carte, originală și atrăgătoare, plină de entuziasm religios, eroului lui Cervantes. „Viața lui Don Quichotte", apărută în 1905 și apoi într'o nouă ediție în 1914, a cucerit publicul spaniol. Nu e o operă de erudiție și de istorie, ci o carte în care o imaginație mistică, mergînd pe urmele cavalerului rătăcitor, îi reconstitue aventurile, mai serios decît a făcut-o ironistul Cervantes. Unamuno reproșează în cuvinte amare, acelor ce rîd de sărmanul adorator al Dulcineei, lașitatea lor morală. Eroismul lui Don Quichotte tulbură desigur quietudinea și instinctele sybariților. „Dar numai curajul de a afirma un lucru cu voce tare și de a-l apara cu primejdia vieții, creiază adevărul. Lucrurile sînt cu atît mai adevărate, cu cît credem mai mult în ele și nu inteligența, ci voința e aceia care le impune". Don Quichotte a făcut să predomine poezia visului său asupra prozaicelor aparenți ale realității, dar oare, „din punctul de vedere al eternității, ficțiunile și legenda nu sînt mai adevărate decît istoria ?".

In altă operă „sentimentul tragic în viața oamenilor și a popoarelor", Unamuno, combătînd rajionalismul îngust care sterilizează sufletele, a pus în valoare toate alternativele de entuziasm sau de deziluzie ale misticismului spaniol. Operă a unui vizionar, care nu se poate resemna la înlăturarea oricărei finalități spirituale în viața terestră, cartea aduce aminte, prin paginile ei aprinse și prin accentul ei patetic, de cugetările lui Pascal.

Un personaj al lui Ibsen numește gîndirea „o plantă veninoasă al cărui miros te amețește". Gîndirea lui Unamuno amețește desigur, dar numai pe acei a căror mediocritate sufletească e aservită opiniilor comune și prejudecăților curente.

(Georges Vallés. *Revue de Paris*, Octombre).

Romancierul italian A. Panzini

Șovăesc să pun în fruntea acestei *dări de samă titulatura* de „romancier" cînd e vorba de *cel mai* apreciat scriitor din *literatura italiană* actuală. Căci „romane" propriu zise, acest talentat profesor de liceu care e Alfred Panzini, n'a scris, nici cînd te gîndești la „Lanterna lui Diogene" — cea mai bună din scrierile sale; cu atît mai puțin convine acest calificativ cînd te referi la ultima sa producție, începînd cu „Io Cerco moglie" și isprăvind cu „Il mondo è rotondo", oricît de multă finețe stilistică și humorism atrăgător ai găsi în ele. Dar chiar și cînd e vorba de povestiri mai mărunte, se observă în arta lui Panzini o oarecare tendință de *dizolvare*. La aceastǎ constatare ajunge și tînărul critic *Luigi Tonelli* (autor al unei monografii asupra teatrului contemporan italian, al unui studiu asupra tragediei lui G. D'Annunzio și al unei remarcabile sinteze asupra criticei moderne în Italia; cu o vorbă, o nădejde de mîine a acestei critice și un continuator al activității nefericitului Serra).

Tonelli se ocupă de volumul de novele *„Signorine"* publicat de curînd de către Panzini într'o editură milanesă și găsește o scădere față de producția anterioară *fie* din punctul de vedere al mijloacelor formale fie — mai ales — din

acela al concepției sale fundamentale despre artă în legătură cu morala. Panzini urmărește o „teză" și nu reușește să-i dea aparența de artă: urmărește anume teza, că în noua formație socială, femeia distruge căminul și deci nucleul formativ al întregii societăți. S'a vorbit și pănă acum de misoginismul panzinian, dar de data asta înverșunarea-i anti-feminină i-a corupt pur și simplu arta. „Domnișoarele" pe care le prezintă el nu sînt ființe vii, ci caricaturi din cauza atitudinii prozaice (în sensul de polemică negatoare) pe care-o ia scriitorul față de ele. Avem aface cu simple „manechine de idei". Și cu toate acestea, ținînd seama de talentul real de care Panzini a dat dovadă în repetate rînduri, trebue să considerăm acest regres ca o etapă de revizuire a propriei sale formule artistice, care desigur ne rezervă nouă și plăcute surprize.

(Luigi Tonelli. *Marzocco*, No. 44).

Manzoni

Revista critică a esteticianului napoletan în numărul său pe Septembre ne aduce (pe lîngă un admirabil studiu asupra lui *V. Gioberti*, semnat de Gentile, și un articol de literatură comparată în care C. Zacchetti revelă o serie de „reminescente" și imitațiuni „involuntare" în opera poetului *G. Pascoli,)* — aprecierile lui B. Croce asupra lui *Alessandro Manzoni* și în special asupra capodoperei sale: *„Promessi Sposi"*. Inainte de-a rezuma aceste aprecieri, socotim nimerit a atrage luarea aminte asupra introducerii la articolul lui Zacchetti care tratează din punct de vedere estetic și teoretic chestiunea imitațiunilor în literatură și a plagiatului în genere. Pe lîngă judiciozitatea și precizia ideilor ce expune, credem că acest studiu introductiv poate fi utilizat cu mult folos de către cei ce se ocupă la noi de chestiunea „plagiatelor" în opera lui *G. Coșbuc*.

Incă de pela 1829 criticii contemporani au imputat romanului lui Manzoni uniformitatea, insistenta și „îngustimea de atmosferă". Croce recunoaște ca juste aceste imputări, dar caută să și le explice spre a vedea dacă sînt într'adevăr defecte ori simplă consecință a stării de spirit în care romanul fu conceput și scris.

Examinînd opera anterioară a romancierului (două tragedii, unele Imnuri sacre și „Cinque maggio") și găsind că în ea spiritul lui Manzoni nu se sedimentase încă (iar ca o consecință o vedem plină de contraste, care dau un aspect mai vizibil de „poezie" acestei opere de tinerețe) Croce constată că abia cu „Promessi Sposi" ajunse la deplina maturitate a artei sale și la desăvîrșita coherență a propriului său spirit. In acest roman Manzoni învinge complect sentimentele și afecțiunile sale omenești, pe care le subjugă „sentimentul etic", fără însă a le distruge, ci doar cîrmuindu-le și luminîndu-le de-o lumină egal răspîndită în cele mai mărunte colțuri ale vastei opere.

Ținînd sama de această concepție fundamentală din care izvorăsc toate creațiunile și personagiile din „Logodnicii", ne vom convinge cît e de nedreaptă critica celor ce găsesc aceste personagii inferioare celor shakespeariene, fără a vedea că nu e vorba de „inferioritate", ci de complectă diferență de concepție, de o „diversitate calitativă".

Recunoscînd simțul etic ce stă la baza romanului, Croce nu ajunge ca alți critici pănă la a-l socoti un poem religios, ci e mai dispus a-l interpreta drept „un poem al unei morale religioase, lumea percepută de un constant și intransigent moralist" (265). Ca dovadă stă chipul cum Manzoni a zugrăvit dragostea: izvor de purificare morală, întocmai cași la P. Corneille. Din această concepție purced toate personagiile principale ale romanului (a căror analiză interioară dovedeste din partea lui Croce o profundă intuițiune critică) și care, pe nedrept iarăși, au fost socotite de unii critici inferioare celor secundare ca reprezentînd laturea comico-satirică a romancierului milanes. Nici aici nu e vorba de in-

ferioritate, căci personagiile secundare întregesc pe cele principale și se contopesc — laolaltă cu elementele istorice și cu descrierile din natură, în acea sinteză superioară și în acea armonie desăvîrșită care constitue originalitatea și genialitatea lui Manzoni. Din contopirea acestor elemente și subsumarea lor amintitei concepții fundamentale „naște perfecția acestei scrieri,—dintre cele mai echilibrate și desăvîrșite din cîte s'au scris în toate literaturile" (26) Și aceastâ genialitate e cu atît mai vădită cu cît comparăm „Logodnicii" cu oricare din romanele lui Walter Scott, care din punct de vedere material au avut altă influență asupra lui Manzoni ca asupra întregului roman romantic din Europa pela 1820.

(B. Croce. *Critica*, fasc. V).

Doamna de Noailles

Academia franceză a decernat d-nei de Noailles cea mai înaltă distincție, de care dispune și pe care totuși o dărueşte uneori cu „așa de puțin discernămînt și noroc".

Autorul articolului de față nu se arată încîntat de scrierile poetei; citează din ele numeroase exemple, care dovedesc că d-na de Noailles, cînd vrea să exprime o cugetare mai profundă, se servește de procedee seci, neglijază măsura, lasă ritmul să deraieze, consoanele să se îngrămădească, fraza să gîfîe împiedecată de cacofonii silabice. Uneori revin cu obsesie aceleași motive. Oricît ar fi de sinceră în pasiune, d-na de Noailles nu disprețueşte nici ea cunoscutul sprijin al retoricei, pe care o mînueşte cu dibăcie, parc'ar fi „învățat la școala lui V. Hugo".

Criticul stărue și asupra acestui fenomen de mimetism literar cu nuanță feminină. In „Stances à Victor Hugo" (*Eblouissements*, p. 179) d-na de Noailles cîntă pe Hugo „chiar în limba lui". Lăsînd acuma la o parte aceste rezerve, autorul îi notează și calitățile. In „Dialogue marin" găsește el nouă versuri, în care marea ar fi invocată în termeni de neuitat:

Visage étincelant du monde,
battement
Du temps et de la vie...

Iar douăzeci de rînduri mai departe, dă peste o strofă delicioasă, terminată cu o imagine „vrednică de Homer".

D-na de Noailles putea să fie cel mai mare poet al timpului. Talentul ei magnific, nu îndeajuns de prețuit, suferă de lipsă de disciplină și ordine. D-na de Noailles dovedește că are daruri rare, însă le nesocotește în chip tragic. Pentru cei care au citit „ Coeur innombrable" și strofele din „Image", opera poetică de mai tîrziu a d-nei de Noailles înseamnă o decepție.

(Roger Allard, *Nouvelle Revue Française*, No. 96).

Edmond Rostand și Provença

Fiu al financiarului Eugène Rostand, care în orele lui libere a fost un poet delicat și un latinist distins ce-a tradus minunat pe Catull, Edmond s'a adăpat în liceul din Marsilia, la izvoarele culturii greco-latine.

In anul 1879, cînd a intrat în acest liceu, director era profesorul Bourget, tatăl romancierului. De acolo a trecut în 1885 la colegiul Stanislas din Paris și doi ani mai tîrziu a luat parte la concursul deschis de academia din Marsilia. Subiectul era un memoriu asupra a doi romancieri provensali, Honoré d'Urfé și Zola. In memoriul tînărului de optsprezece ani, care a fost premiat atunci, apar toate însușirile poetului care zece ani mai tîrziu cucerea Parisul: fantezia veselă și sclipitoare, gustul subtilului și al grațiosului, sentimentalism și tandrețe, ironie juvenilă, dar fără insolență sau răutate, sonoritatea frazelor și a cuvintelor.

Evocarea secolului al XVII, așa cum o găsim în Astrea lui d'Urfé cași hotelul de Rambouillet vor figura în Cyrano, în pasagele în

care e reconstituită societatea prețioasă. Iar dragostea luminii răspîndită în toată opera lui Rostand va fi cîntată cu deosebire în pasionatele apeluri ale lui Chantecler.

Ca student, Rostand a avut nostalgia Provençei și volumul lui de poezii „Les Musardises" e plin de viziunea melancolică a copilăriei lui luminoase.

Decorurile pieselor „Les Romanesques", „La princesse lointaine", „Samaritaine" sau „Cyrano" sînt luate din lumea sudului, a Mediteranei, a Provençei sau a Gascognei.

„Chantecler" nu e o dramă pentru un teatru parizian, ci o poemă mediteraneană.

In toată opera lui întîlnim rafinarea de cugetare și de sentiment caracteristică meridionalului, mai ales în ceiace privește concepția iubirii.

Iubirea cum era înțeleasă în evul mediu, iubirea trubadurilor care-și cîntă adorata și mor pentru ea, fără a obținea nimic dela dînsa, iată ceiace întîlnim la Joffroy Rudel, la Cyrano sau la ducele de Reichstadt. Acest sentiment al iubirii, răspîndit în evul mediu meridional, dispăruse din literatura franceză odată cu societatea prețioasă. Clasicii zugrăviseră mai mult pasiunea decît iubirea, sau datoria în luptă cu ea. In secolul al XVII amorul devine galant sau libertin și la romantici el e pasiunea care triumfă și suprimă totul.

In teatrul lui Rostand regăsim însă sentimentele poeților medievali și străvechiul ideal al unei mari părți a rasei franceze.

(Emile Ripert. *Revue des Deux Mondes*, Noembre).

Voltaire și Dostoievski

Cu prilejul aniversării a 100 de ani dela nașterea lui Dostoievski (12 Noembrie 1821), revista maghiară dela Budapesta tipărește sub titlul de mai sus un studiu în amintirea marelui scriitor (Cu același prilej editura fraților Réval îi tipărește opera completă în traducere maghiară.)

E vorba de influența lui Voltaire în „Frații Karamazov"—ideia, însă, nu subiectul... Cași Gogol, cași germanul Hoffman, cași mulți scriitori ai unor literaturi mai tinere, Dostoievski a cultivat din tinerețe pe clasicii francezi și a fost influențat de ei și în special de Balzac și Voltaire. In primul rînd sub influența lui „Candide" a acestui din urmă și-a scris scriitorul rus romanul său cunoscut. Mai înainte de a-și trata subiectul său, care avea ca idee *ateismul* (la început chiar intenționa să-l dea ca titlul romanului). Dostoievski a citit tot ce are Voltaire mai ateist în opera lui spre a-și pune la încercare credința lui religioasă înainte de a face un pas hotărîtor în acest domeniu al lumii sufletești. Tot așa cum o tînără rusoaică, spre a putea intra fără îndoială în mănăstire, citise mai întâiu pe enciclopediștii... Fata ieșise biruitoare în senzul că și-a păstrat credința și a ajuns la mănăstire—unde de altfel dorea... Dostoievski însă a eșit uitruit, căci departe de orice gînd de mănăstire, el a scris pe urmă romanul său—ceiace poate ca scriitor dorea și el—în care Ivan Karamazov este un voltairian.

Chiar scria Dostoievski cu trei ani înainte de moarte—cînd începuse serios să-și lucreze romanul: „A-l scrie pe „Candide" rusesc, înseamnă a scrie despre Isus Hristos". Și în „Candide" și în romanul lui Dostoievski găsim nu justificarea suferinței omenești, ci aceiași protestare împotriva tragicului sorții omenești, aceiaşi întrebare asupra rostului suferinței omenești, asupra izvorului răutății omenești, aceleași îndoeli asupra Dumnezeirii, care lasă omenirea să se zbată în răutate și suferință ca un spectator neutru dacă nu chiar nepăsător, de care însă trebue să ne temem... Apoi, cași în scrierile lui Voltaire, în care se atinge ideia Dumnezeirii, întîlnim în dialectica lui Ivan Karamazov aceiași atitudine: accept pe Dumnezeu drept, dar lumea lui n'o accept. Poate să vie răul dela Creatorul tuturor bunurilor? Poate el să derive dela Stăpînul a toate? Putem să ne mulțumim cu mîngierea că

toată suferința de azi se topește în armonia viitoare? Tot așa Voltaire se întreabă dacă cei dăunați de marele cutremur dela Lisabona, cași sufletele celor rămași subt dărmături, se pot împaca cu ideia că totul s'a petrecut pentru binele universal. Și cu el, iarăși zice Ivan Karamazov: *„Nimic nu înțeleg"*. Și filozoful lui Voltaire cași ateistul lui Dostoievski (Ivan) uzează în reflexiile lui de toate grozăviile vieții: războae, execuțiuni, războae civile, boli molipsitoare, cutremure, etc. Și în analiza metafizicei sale religioese Ivan folosește dialectica lui Voltaire: — „Așa cred — spune fratelui său Alioșa — că dacă diavolul nu există și omul l-a plăzmuit, atunci l-a plăzmuit după chipul și asemănarea lui. — Atunci, dar, tot așa ca pe Dumnezeu, adaogă Alioșa („Dacă Dumnezeu l-a plăzmuit pe om după chipul său, omul a făcut asemenea" — zice Voltaire).

E asemănător însuși tonul în care sint scrise cele două romane.

De altfel în convorbirea cu fratele său Alioșa (Cartea V-a), Ivan zice între altele: „Vezi, drăguțule, a fost în veacul al 18-lea un bătrin păcătos care așa a zis că dacă n'ar fi Dumnezeu, ar trebui să fie inventat".

(Szabo Endre. *Nyugat*, 1 Nov.)

Criza socialismului mondial

Socialismul Internaționalei II, înainte de războiu, — deși plecase dela principiile stricte ale doctrinei marxiste, bazată pe ideia antagonismului de clasă și a revoluției integrale, — și-a pierdut, încetîncet, intransigența. Toate deducțiile necesare n'au fost trase din principiile stabilite: spiritul de atenuare cîștiga teren. — Chestia agrară, nicăeri, nu fusese rezolvată. Socialismul, nicăeri, nu-și fixase — în mod hotărît — atitudinea față de războiu. Formule complexe și nuanțate, moțiuni care lăsau drum liber concepțiilor adverse, — iată ce se ridica de-asupra principiilor rigide.

Internaționala II avea un organism de conducere care, în realitate, era numai un oficiu central de corespondență: colecționa rapoarte, pregătea congrese, dar nu dirija acțiunea — n'avea nici măcar dreptul de control asupra partidelor.

Reformismul și revizionismul se insinuau și în mase. Alianțele între partidele muncitorești și democrația burgheză erau frecvente. Ideia revoluției era lăsată la o parte. Socialismul aproape se adaptase societății burgheze care, la rîndul ei, se acomodase, și ea, cu socialismul.

Organizațiile Internaționalei II, pretutindeni, nu mai urmăreau prăbușirea actualei societăți, ci se mărgineau la rețete de ameliorare a situației lucrătorilor.

Chiar înainte de 1914, socialismul — aproape pretutindeni — avea nevoe să se întoarcă la origini, la maximele fundamentale.

În *timpul războiului, Internaționala II n'a jucat decît un rol foarte neinsemnat. Despărțindu-se în bucăți*, ea n'a mai găsit mijlocul să se reîntregească, — deși masele muncitoare doreau acest lucru, sperînd astfel o pace imediată în niște condiții omenești, care să înlăture pricinile de conflicte apropiate. Organele conducătoare însă nu lucrau în această direcție: ele erau compromise prin colaborarea la guvern cu burghezia. Prăbușirea acestei Internaționale și participarea socialiștilor la guvern — sint în raport de efect și cauză, nepuțîndu-se însă preciza cu siguranță care-i cauza și care-i efectul.

Afirmațiile, proclamate de trecut, erau acum desavuate; o descurajare cuprinsese conștiința colectivă a maselor; o supraabondență de apetite individuale; ideile — subordonate intereselor brutale; o necunoaștere complectă a conjuncturilor, care deslănțuiseră războiul. Jocul permanent al ruajelor economice era desconsiderat, și majoritățile puneau pe primul plan evenimentele episodice, care determinaseră, în ultimul moment, conflictul armat. Aceste majorități dela 1914—1918 s'au îndepărtat foarte mult de doctrina tradițională. Revoluția rusă, introducînd în istorie un *factor* nou și de-o extremă forță, n'a putut însă, de-odată, să exercite o influență complectă. Dar ea a întărit minoritățile care, altfel, ar fi urmat drumul bătut.

Partidele socialiste au renunțat, în timpul războiului, la tezele lor doctrinale, oferind miniștri în guvernele burgheze, care conduceau statul în numele unor instituții combătute altădată de socialiști. Iar, după războiu, aceste partide n'au știut sau n'au vrut să exploateze zdruncinul politic și social, provocat de războiu. În loc să utilizeze criza, dislocația generală, slăbiciunea evidentă a vechei societăți — partidele socialiste, în unele din țările cele mai greu încercate, au protejat armatura crăpată a statului și au susținut represiunea. Majoritățile reformiste au luat poziție contra minorităților, care vroiau să realizeze programul tradițional. Proletariatul s'a divizat în mod tragic, deoarece cadrele biurocratice și parlamentare sau credeau inoportună transformarea integrală, sau se înspăimîntau înaintea evenimentelor, sau pactizau pe față cu clasa posedantă. Clasa muncitoare, indecisă și fragmentată, ezita — în confuzia generală a lumii — să-și îndeplinească misiunea ei istorică. Trei imperii militare, — sprijinul reacțiunii europene, — s'au prăbușit. În două revoluția lucrătorilor a eșuat (La represiunea revoluției maghiare a contribuit și Romînia, care a intrat în Pesta, „de acord cu trei comitete contra-revoluționare constituite de magnați la Arad, Viena și Szatmar"). — Încă un aspect al crizei socialiste.

Internaționala II, la începutul anului 1920, era o fantomă. Ea s'ar fi pulverizat chiar dacă nimeni n'ar fi combătut-o, cercînd să-i ia locul. Dar partidele, care se desmembrau din Internaționala II, erau atrase cu putere spre Moscova. Internaționala comunistă avea de partea sa, nu numai greșalele Internaționalei precedente, dar și propriul ei prestigiu. Ea nu era o revoluție în gestație, ci o revoluție desăvîrșită, care trecuse peste piedici enorme și respinsese atacuri din toate părțile. În plus, Internaționala III se întorcea la socialismul tradițional, de care se depărtase într'atîta Internaționala II.

Situația generală a lumii, după sfîrșitul războiului, ajuta foarte mult propaganda comunistă. Internaționala dela Moscova anunța criza revoluționară supremă, care sosise pentru toată lumea. Revoluția rusă era primul inel în lanțul revoluțiilor. Regimul capitalist stătea subt amenințarea unei imediate prăbușiri. În universul dărîmat, sunase ceasul proletariatului. Într'adevăr, clasele posedante nu reușiseră să restabilească pacea pe continente: ele încheiaseră doar, dela cancelarie la cancelarie, niște tratate fără consistență, mai dinainte condamnate din pricina clauzelor lor principale. Incendii nouă se pregăteau. Învingătorii, sfărmîndu-i pe învinși, trezeau într'înșii dorul de revanșă și o ură de moarte. Țările mici independente, create pe ruinele vechilor imperii, au dat naștere unor nouă anexionisme: imperialismul celor mici, adăogîndu-se la imperialismul celor mari, înmulțea amenințările.

Clasele posedante, nepuțîndu-se înfrîna, au condus toate statele la bancrută sau la un pas de bancrută. Datoriile publice se urcau la zeci și sute de miliarde. Deficitele erau enorme. Bugetul se înzecise față de timpurile de pace. Regimul burghez stătea pe marginea prăpastiei.

Acest regim scăpase din mînă frînele forțelor economice: el perdea astfel unica-i rațiune de a subsista. Scumpetea vieții, șomajul, proletarizarea clasei burgheze, agravarea situației proletariatului de odinioară — iată atîtea indicii care anunțau catastrofa. Din ce în ce mai mulți doreau dispariția actualului regim, din ce în ce mai puțini vroiau menținerea lui. Antagonismul claselor se accentua: statul și oligarhia posedantă dădea adevărate lupte contra claselor muncitoare. În această atmosferă, încercările de reabilitare ale Internaționalei II rămîneau fără nici un succes. Dimpotrivă, propa-

ganda pentru Moscova lua un nou avînt. Internaționala III izbucnise, parcă, cu spontaneitate din natura lucrurilor și, încorporîndu-se în ordinea nouă, își desena conturul în haosul atotstăpînitor.

La mijlocul anului 1921, Internaționala II — pierzîndu-și creditul și efectivele — nu mai conta decît pe situația-i din Anglia, Belgia, Olanda și Suedia. Internaționala III însă, înainte de al treilea congres dela Moscova, își împlîntase profund rădăcinile și cucerise contingente considerabile în Germania, Franța, Elveția, Italia, Norvegia, Bulgaria, Serbia. Organismul intermediar, care încercese să se creeze, sprijinindu-se pe Independenții germani, pe o minoritate franceză, pe majoritatea elvețiană, pe social-democrația austriacă și pe menșevicii ruși a căutat să-și dovedească consistența la congresul dela Viena din Februar. Acest organism, -după cum s'a văzut, — reprezenta mai mult state-majoare decît trupe, era o construcție artificială fără viitor, menită să dispară în curînd înaintea internaționalei III triumfătoare.

Dar oare Internaționala dela Moscova se bazează pe principiile strict marxiste sau, — cum pretind unii — s'a abătut mult dela ele?

Nu-i nevoe de comparat toate principiile comuniste cu cele cuprinse în doctrina marxistă. Este destul să cităm principiile caracteristice: 1) Dictatura temporară a proletariatului este necesară; 2) Rolul partidului comunist este primordial; 3) Cucerirea puterii politice de către lucrători nu se poate produce în cadrul legalității prezente; 4) Ruptura completă cu reformismul; 5) O propagandă susținută trebue făcută la țară. Toate aceste principii se găsesc în doctrina marxistă. Operele lui Marx și Engels sînt o evidentă mărturie.

Internaționala III a restituit proletariatului ceeace-i răpise războiul: viziunea clară a realităților, sentimentul antagonismului social care-i la baza istoriei, voința de a se emancipa prin proprie inițiativă. Nu poți să te intitulezi marxist fără a adera la tezele dela Moscova; și invers, — nu poți adera la tezele dela Moscova fără a adopta marxismul, și fără a recunoaște identitatea absolută a acestor teze cu *Manifestul* din 1847.

(Paul Louis. *Le Monde Nouveau*, No. 4, 5, 6, 7, 8 și 9).

Problemele Angliei

... Probleme dinăuntru și din afară, de soluționarea cărora atîrnă tot rostul viitor al Marei Britanii în lume.

A ajuns la domnia lumii prin forța navală alimentată de bogățiile acumulate, pe care ea ură era chemată să le inlesnească și să le apere în profitul unei oligarhii. Iar aceasta își impunea politica ei cu concursul parlamentului, care prin regimul lui electoral nu putea avea nimic democratic într'însul. *Căci în 1879 abia pătrund în Camera Comunelor cei dintâiu reprezentanți* ai partidului național irlandez și numai în 1906 cei dintâiu reprezentanți ai lui Labour-Party. O primă lovitură serioasă se dă „aristocratismului" englez la 1911 cînd cabinetul Asquith desființează dreptul ei de veto în Camera lorzilor. Se încearcă apoi la 1912 democratizarea Constituției de către acelaș Asquith prin aducerea proectului de vot universal, care trebue însă să fie retras și abia după războiu capătă toți cetățenii Angliei drept de vot, cuprinzînd și pe femei. Această reformă extinde lupta muncitorimii în Parlament și unește pe liberalii și conservatorii care până aci își împărțeau puterea. Partidul muncitoresc (Labour-Party) la care, primind baza socialistă și lupta politică se asociaseră sindicatele încă înainte de războiu — deschide fățiș lupta pentru socializare în toate industriile și ia parte activă la controlul politicei dinăuntru și din afară a Angliei: în 1919 influențează hotărîrea guvernului englez în chestia intervenției în Rusia, iar în 1920 împiedică efectiv ajutorul în armament și muniții al Angliei pentru Polonia — atunci chiar cînd Capitala acesteia e gata să cadă în mînile bolșevicilor. Dar în afară de muncitorimea organizată și întărită politicește de votul universal și de războiu, în afară de tripla alianță a cărbunelui, căilor ferate și transporturilor, mai are Anglia o greutate înăuntru: *Irlanda*..

Apoi în afară... În afară e *America*, rivalul de azi și de mine. În cursul veacurilor, Anglia și-a eliminat rînd pe rînd concurenții din piață cu mînile ei proprii cînd nu putea cu ale altuia; iar cînd înșiși indigenii noilor piețe o opreau dela cîștig, le făcea lor războiu (războiul opiului, cel din Transvaal). Cu ultimul războiu ea și-a îndepărtat pe cel din urmă concurent temut pe apă (Germania) și și-a slăbit considerabil concurentul de pe uscat (Rusia). Deacum însă e mult mai greu. America a intrat în războiu la vreme: cînd aliații ei erau destul de îndatorați și istoviți pentru lungă vreme. I-a împrumutat pe toți cu aproape 12 miliarde dolari, din care Anglia a primit aproape jumătate, apoi dela 1.744.984.720 dolari cît era în 1910 exportul american s'a ridicat în 1919 la cifra de peste 7 miliarde dolari, iar în 1920 a trecut de 8 miliarde cucerind piețele engleze, unde nu se mai ajungeau vapoare ori ajungeau prea scump, grație costului urcat al cărbunelui. Căci Anglia pierde în timpul războiului 781.000 tone, iar America mai adaogă în acest timp încă 10.379.000 tone la marina sa comercială. Spre deosebire de Anglia, care prin forță își asigurase *de afară* cea mai însemnată parte dintre mijloacele care îi asigurau domnia, Statele-Unite au toate mijloacele necesare unei expanziuni din larg, *în solul propriu* și n'au lupta de clasă din Anglia. În 1920 America a trimis Europei aproape la 8 milioane tone cărbune pe cînd în 1914 nici un milion măcar. Ea mai posedă ⅔ din petrolul lumii. Alături de toate acestea a crescut mereu — și crește acum mai mult — flota ei de războiu, în fața căreia Anglia n'ar putea sta chiar să vrea. Căci în afară de socialiștii și de Irlandezi îi mai împovărează mersul propriile ei colonii, care o îndeamnă la moderațiune față de America, neștiind cine are să le ocrotească mine împotriva galbenilor. Căci pregătirile militare ale Americei, au în vedere două fronturi deodată: Anglia și Japonia. Dar Anglia, după toate celelalte, este avizată în mare măsură la materiile prime americane pentru industria ei.

Situația de mare putere a Americei se întemeiază pe economia națională, pe cînd situația de până acum a Marei Britanii s'a întemeiat pe bogăția unei clase care, servită de o lege electorală favorabilă și de o flotă puternică putea până acum să-și înlăture concurenții. Cu noul ei rival, Anglia șovăește a se măsura, iar Japonia pare a se modera și ea.

Anglia este un stat capitalist, și ea nu poate să înflorească și să domine decît ca atare. Și autorul trage următoarele încheeri: „Dacă Anglia va trebui să renunțe la situația ei de primă putere maritimă și de primă putere comercială, atunci punctul de gravitate al intereselor dominiunilor britanice din Pacific înclină către Statele Unite. Dacă vrea însă Anglia să poarte concurența pentru predomnire economică cu America, atunci e necesar să înfrîngă teroarea grevistă a lui Labour-Party printr'o măsură legală".

(Oberstleutnant a. D. v. Blanckensee. *Preussische Jahrbücher*, Octombre).

O fază nouă în lupta pentru stăpînirea Pacificului

Lupta pentru stăpînirea Pacificului e în realitate o luptă pentru stăpînirea Chinei. Oceanul nu e decît un drum și insulele lui niște locuri de popas sau baze de operații; obiectivul e imensul imperiu care nu știe să se apere, nici să pună în valoare bogățiile incalculabile, care dorm în pămîntul fecund și în măruntaele solului. Dela sfîrșitul veacului al XVIII, Rusia caută să se apropie de China, prin drumurile terestre ale Siberiei și ale Asiei centrale și, până în 1894, pentru a obliga imperiul chinez să-și deschidă porțile comerțului și penetrației europene, se în-

trebuinţează diplomaţia şi uneori tunul. Dar după 1894 drama se complică prin apariţia unui nou protagonist—Japonia. După războiul din acel an izbucnit din cauza Coreei, Japonejii învingători anexează insulele Formosa şi Pescadores, obţinînd şi protectoratul Coreei împreună cu cesiunea peninsulei Liao Tung, cu Port Arthur şi Tahen wau. Chestia Pacificului devine atunci din asiatică, europeană. Rusia susţinută de Franţa apără principiul integrităţii Chinei şi acel al porţii deschise pentru comerţul străin. Germania se uneşte cu ele şi cele trei puteri invită Japonia se renunţe la anexiunele lui Liao Tung. Japonia se supune. Principiul integrităţii imperului chinez nu e însă respectat de puterile europene care-l proclamase şi Germania, exploatînd asasinarea unor misionari germani, obţine cesiunea golfului Kiao Tcheu şi mari avantaje economice în anul 1898. In curînd şi Rusia se instalează în peninsula Liao Tung şi la Port Arthur, de unde Japonejii fuseseră înlăturaţi cu trei ani mai înainte. Rezultatul e sentimentul naţional exasperat şi revolta Boxerilor. Japonia, lovită în interesele ei şi susţinută de Anglia, face războiu Rusiei în 1904 şi, prin tratatul dela Portsmuth, obţine Port Arthur, partea meridională a Manciuriei şi jumătatea insulei Sakhalin. Dar Rusia nu e eliminată din Extremul Orient. Ea subsistă ca mare putere, vecină Chinei şi se înţelege cu Japonia, recunoscînd integritatea imperiului chinez şi împărţind cu Japonia zonele de influenţă. Prin tratatul recent din Iulie 1916, inamicii din 1905 deveneau chiar asociaţi şi aliaţi.

Dar războiul mondial elimină doi concurenţi ai Japoniei. Germania perde Kiao-Tcheu şi posesiunile ei din Pacific; ea dispare din mările chineze ca putere teritorială. Rusia, pradă revoluţiei, se disloacă. Siberia se separă de Rusia bolşevizată şi puteri efemere se ridică aici pentru a dispărea. Cîmpul rămîne liber în China pentru o mare politică japoneză, de influenţă şi de expansiune. China în urma revoluţiei, care a răsturnat vechiul imperiu milenar, e lipsită de un guvern stabil şi naţional; divizată împotriva ei însăşi, cu provinciile în luptă între ele, cu Sudul mai democratic revoltat împotriva Nordului mai militar, ea nu oferă penetraţiei străine decît o rezistenţă pasivă şi intermitentă. Nici un obstacol serios nu ar opri avîntul influenţii japoneze, dacă interesele americane nu s'ar alarma şi nu s'ar opune. Statele Unite contra Japoniei, iată forma actuală a luptei pentru stăpînirea Pacificului.

E caracteristic faptul că după ce Japonia a curăţit în primele luni ale războiului mondial China şi Pacificul de orice element german, participarea ei militară sfîrşeşte. Ea procură cel mult muniţii Rusiei şi trimite cîteva încrucişătoare în Mediterană. In timpul războiului şi a negocierilor, toată abilitatea guvernului din Tokio a fost să rămînă la Chan Tung, stabilindu-se acolo definitiv. In 1915, despotul chinez Iuan Che Kai propusese aliaţilor participarea ţării lui la războiu.

Propunerea a căzut însă din cauza opoziţiei Japonejilor, care au susţinut că nu ar putea vedea fără de nelinişte organizarea unei puternice armate chineze. La 7 Mai, în acelaşi an, guvernul din Tokio prezenta un ultimatum la Peking, în care cerea ca China să recunoască: 1) că Japonia nu are nici o obligaţie să înapoeze Kiao Tcheu; 2) consilieri japoneji pentru politica, finanţele şi armata chineză, ceia ce însemna protectoratul japonez asupra Chinei. Guvernul din Peking a respins clauzele care-i atingeau suveranitatea, dar a fost nevoit să recunoască stipulaţiile privitoare la Kiao Tcheu. La sfîrşitul iernii lui 1917, în momentul în care Statele Unite intrau în războiu, diplomaţia japoneză a obţinut dela aliatele ei Rusia, Franţa, Anglia şi Italia convenţii secrete, prin care aceste puteri, sperînd într'un ajutor militar efectiv, se angajau să recunoască Japoniei toate drepturile pe care Germania le avusese asupra Chan-Tungului. Vicontele Ishii, trimis în misiune,

în Statele Unite, obţinu în schimbul respectării principiului integrităţii Chinei şi al porţii deschise, recunoaşterea intereselor speciale ale Japoniei, mai ales în ceiace priveşte posesiunele ei. Tratatul de Versailles dădea o completă satisfacţie Japoniei. Prin el, Germania era obligată să renunţe în favoarea ei la Kiao Tcheu şi la toate drepturile asupra provinciei Chan Tung. Era un cadou splendid pe care aliaţii il făceau Japoniei, căci Chan Tung are peste treizeci de milioane locuitori şi e una din provinciile cele mai bogate ale Chinei. Dar China a refuzat să semneze tratatul dela Versailles, Statele-Unite nu l-au ratificat, iar Rusia era absentă. Orice politică în Extremul Orient are două feţe: una oficială, alta secretă. Japonejii afirmă că vor da îndărăt Chan-Thungul Chinei, că ei nu au în această privinţă ambiţii teritoriale, dar că viaţa economică în această provincie nu e posibilă, cît timp e bîntuită de anarhie şi guvernul chinez nu reuşeşte să fie respectat. Americanii susţin dimpotrivă, că agenţii japonezi întreţin în China dezordinea şi diviziunea şi că republica din Canton e subvenţionată de Japoneji. In realitate, Japonia profită de situaţia tulbure a republicii, pentru a-şi asigura avantaje şi garanţii pentru viitor. Ea împrumută bani diverselor guverne care se îndatorează şi, pentru a se achita, cedează concesia căilor ferate, a minelor şi a exploatărilor de orice fel, hipotecînd una după alta veniturile diferitelor ramuri ale administraţiei locale. Războiul a fost pentru Japonia o epocă de prosperitate extraordinară. Ne mai avînd concurenţi de temut, Japonezii au inundat China cu produsele industriei lor, acaparînd piaţa. Principiul porţii deschise e în realitate ocolit şi străinii care au nevoe de piaţa chineză, americanii în primul rînd, întîmpină dificultăţi la tot pasul. Comerţul japonez, în timpul războiului, a eliminat pe Englezi din Singapur şi a pătruns în India. Mătăsăriile japoneze s'au desfăcut în Statele-Unite şi pe pieţele Americei latine. Uzine japoneze s'au instalat în Mexico şi Japonezii au făcut cumpărături de pămînt în California mexicană. Dar după încheerea păcii concurenţa a reapărut. Situaţia strălucită din timpul războiului nu s'a putut menţine şi criza a venit. Dacă ţara s'a îmbogăţit, datoria publică a crescut şi cheltuelile militare, cele navale mai ales nu au fost niciodată mai mari. Produsele fabricate se desfac tot mai greu, naţionalismul chinez, ajutat de americani şi de europeni, caută să creeze industrii proprii. Viitorul comerţului nippon apare nesigur. Cărbunele lipseşte industriei şi, dacă lucrătorii sînt numeroşi, calitatea lor e mediocră. Impinsă de nevoile crescînde ale unei populaţii numeroase şi înfometate, Japonia poate fi ispitită să întrebuinţeze forţa, recurgînd la un războiu preventiv. Căci interesele japoneze se ciocnesc cu cele americane şi cu Siberia. In 1918 cînd puterile aliate, pentru a seconda sforţările ceho-slovacilor şi ale amiralului Koltchak, au trimis în Siberia orientală trupe, —Japonejii au debarcat şi ei o sută de mii de oameni. In urma protestărilor americane şi după căderea lui Koltchak, a revoltelor populaţiei aţîţate de bolşevici, Japonejii s'au retras, lăsînd însă o garnizoană în Vladivostok şi ocupînd partea nordică a insulei Sakhalin. Această insulă e bogată în petrol şi în pescării, şi Americanii care au cumpărat la 1867 Alaska, Rusiei, ar voi să fie stăpîni pe ambele ţărmuri ale strîmtorii de Behring. Presa japoneză denunţă fără încetare ambiţiile americane în Nordul Asiei, unde guvernul independent din Tcitsia a cedat Kamciatka bolşevicilor care au dat'o în arendă sindicatului american Vanderlip. Prezidentul american Harding a voit să ilustreze intrarea lui în funcţiune, printr'un mare act care să pună capăt dificultăţilor americano-japoneze şi să salveze definitiv interesele americane în China. Aceasta e origina şi senzul conferinţii din Washington, care s'a deschis la 11 Noembrie. Va reuşi ea să împiedice războiul pe care unii îl consideră fatal? După călătorii ce vin din

China, conflictul ar fi inevitabil și apropiat. Ultima fază a luptei pentru Pacific se va deschide printr'un uriaș războiu naval, al cărui preț va fi supremația asupra Chinei și exploatarea a patru sute de milioane Chinezi.

Chestia Kiao Tcheu, acela a Siberiei și acea recentă a insulei Jap, au înveninat conflictul și au surescitat opinia. Istoria nu cunoaște conflicte atît de grave care să fi fost rezolvite fără de războiu. Totuși bărbații de stat din cele două state înclină spre pacifism, căci ei își dau samă că ambele țări prin războiu ar avea puțin de cîștigat și prea mult de pierdut.

(René Pinon. *Revue des Deux Mondes*, Noembre).

Anglia și Franța

Problema relațiilor franco-britanice se pune cu un deosebit interes înaintea opiniei publice a acestor două țări. Căci dacă s'ar produce o ruptură sau numai o îndepărtare mai îndelungată între ele, starea Europei și a lumii, care nici acum nu este prea strălucită, ar fi mult înrăutățită. In urma căror evenimente, prietenia franco-britanică, așa de vie în timpul războiului, a putut să se răcească și să alunece până la starea de acum?

Se vorbește de égoismul britanic. Este un egoism instinctiv rezultînd din *insularitate*. Englezul, de secole, s'a obișnuit puțin cîte puțin să creadă că este deasupra celorlalți pentru simpla rațiune că duce în insula sa o viață cu totul deosebită. El n'are hotare de apărat. Superioritatea flotei sale, destul de ușor de păstrat pentru un popor pe care nevoile traiului îl înclină fatal către navigațiune și comerț, îl pune la adăpostul năvălirilor. Astfel, necunoscînd nici năvălirile, nici înrolările, nici zguduirile, Englezul a ajuns în mod firesc să creadă că Providența l-a ales înadins să se bucure de multe înlesniri de care a lipsit pe sărmanele națiuni depe continent. De aici vine neînfrînata lui năzuință de a se găsi pretutindeni ca acasă și de a-și trage cenușa pe turtă fie că ar fi vorba de o negociare publică sau privată.

In timpul tratativelor de pace am văzut pe Lloyd George lăsîndu-se fățiș acestor tradiții ale rasei sale. Se pune în sarcina lui această eșire: „La urma urmelor, eu nu sînt însărcinat să apăr interesele Franței!" In schimb el a apărat foarte bine interesele Angliei...

Ce vrea Lloyd George este foarte simplu: distrugerea flotei germane, luarea coloniilor germane, a vaselor de comerț germane, menținerea supremației navale. Dacă unul din cele 14 puncte ale lui Wilson — libertatea mărilor — i-a părut împotriva intereselor lui, a declarat că nu-l primește decît subt beneficiu de inventar.

Nimic nu împiedica pe Francezi să se poarte la fel. Ei aveau nevoe, înainte de toate, de *siguranță*. Așa cum Anglia își luase aproape întreaga *flotă germană*, *Franța* avea datoria să ceară *dezarmarea* aproape integrală și imediată a Germaniei.

Trebuia apoi o *graniță militară*: Rinul și neutralizarea completă a Rhenaniei. In sfîrșit un punct tot așa de important *reparațiunile* — care trebuiau cerute ca un *drept de prioritate absolută*. Insă Clemenceau și cei care-l înconjurau, au adoptat din nefericire cu totul altă tactică. Deviza lui era: cererile noastre vor veni *cele din urmă*. Francezii n'au știut să cîștige de partea lor pe Wilson cu toate că aveau mare nevoe de el pentru a ține piept Englezilor; — s'a rîs prea mult la Paris pe sama Societății Națiunilor — punct atît de scump Prezidentului american. Englezii au fost mult mai șireți. Lloyd George a prins numaidecît psihologia lui Wilson. El s'a pus în întregime de acord cu Prezidentul american în timpul cît a stat la Londra: a primit proectul Societății Națiunilor, l-a ajutat chiar să și-l înfiripeze; în schimb el a făcut să i se dea tot ce voia: coloniile germane, vasele germane, supremația flotei, etc..

Și astfel Anglia a fost plătită cu *realități*, pe cînd Franța n'a primit decît *făgăduieli*.

In tot cursul tratativelor, Lloyd George, înconjurat de aceiași colaboratori, a apărat interesele țării sale cu aceiași asprime și neîndurare. Pe cînd la Francezi se schimbau necontenit persoanele însărcinate: D. Leygues urmînd după d. Millerand, d. Briand după d. Leygues, d. Doumer după d. François-Marsal, etc..

In Franța unde chestiunile de sentiment stăpînesc mai mult sau mai puțin politica, se poate constata o răceală crescîndă pentru Englezi; publicul are impresia că, după ce și-au luat partea, ei caută prin toate mijloacele să lipsească Franța de avantagiile victoriei. In Anglia pe de altă parte, este o indispoziție tot mai mare împotriva Franței, acuzată că vrea să strivească fără milă Germania, să ridice sabia oricînd, să tulbure liniștea Europei.

Toate împrejurările impun Franței să aibă față de Germania — fie că ar fi vorba de reparațiuni sau de siguranță — o politică cinstită.

Franța vrea să se înțeleagă cu democrații germani. Ea este obligată însă a supraveghea cu atenție afacerile de peste Rin. Situația guvernului democrat de acum nu este prea solidă. O întoarcere ofensivă a partidului reacționar și militarist este posibilă, dacă nu probabilă. Este nevoe ca Franța să țină cu tărie rolul care i se cuvine în Europa. Trebue să strîngă în jurul ei tinerele state născute prin victoria comună sau mărite prin ea: Polonia, Ceho-Slovacia, Rominia, Jugo-Slavia. Trebue să-și întărească mai mult încă unirea cu Belgia.

Intărită cu atîtea prietenii, Franța va putea discuta dela egal la egal cu Anglia și va avea atunci mulți sorți de a se înțelege cu ea, căci Englezul are, mai presus de orice, respectul celor tari.

(Raymond Recouly. *Revue de France*, No. 14).

Franța și Rusia

Statul rus s'a format printr'o permanentă mișcare de expansiune dela centru la periferie. Drumul spre mare — a fost deschis cu trudă de Ruși, cînd la Vest, cînd la Sud, cînd în Extremul Orient. Spiritul de expansiune, care a animat în mod sistematic politica externă a Rusiei de-abia dela Petru cel Mare încoace, — s'a manifestat întotdeauna ca un spirit popular, ce mîna masele pe căile fatale ale istoriei.

Regimul țarist, prin politica-i de opresiune, a dezvoltat în provinciile de frontieră ale Rusiei o accentuată forță centrifugă care, după izbucnirea revoluției din 1917, a izbutit să desfacă treptat de Moscovia provincii și țări întregi.

Bolșevicii au luat puterea, numai fiindcă corespondeau psihologiei maselor; dar s'au menținut — datorită faptului, că ei au canalizat aspirațiile populare de expansiune, împingînd iarăși stăpînirea rusească în toate direcțiile.

Anglia a privit desmembrarea rusească cu bucurie extremă. Doar între Anglia și Rusia sînt ireductibile conflicte de interese. De-aceia, statele înființate pe ruinele imperiului rus au dobîndit imediat sprijinul englez.

Dar și Franța a procedat la fel. Franța? Dar Franța, care a fost cu persistență combătută de imperiul Britanic, este oare sigură pe amiciția engleză acum cînd rolul ei este predominant în Europa, deși (trebue să recunoaștem) „influența-i politică îi întrece forța reală"?

Pe ajutorul cui contează Franța? Al Serbiei mari, al Rominiei mari? Dar acestea nu-s „realități istorice"...

Franța și Rusia n'au interese contrare nici în Europa, nici în Asia. Ele nu-s concurente cu aceleași mărfuri și asupra acelorași piețe. Nu urmăresc sfere de influențe, care se întretae. Franța și Rusia sînt situate de-oparte și de alta a Germaniei, fiind în mod natural înfrățite de acelaș interes comun de apărare. Sufletește — Rusia, care urăște Anglia, este alături de Franța. Și trebue luat în samă și factorul sufletesc.

Provinciile deslipite de Rusia, — cum nici ele nu pot trăi fără Rusia (altfel trebuind să cadă în starea de colonii ale Angliei sau ale

Germaniei), nici Rusia fără dînsele,—trebue să se federalizeze. In momentul cînd se va realiza această federalizare, se va prăbuși și regimul bolșevic care, subminat de nemulțumirile interne, nu se menține decît pe chestia externă: apărarea Rusiei înbucătățite.

(Pierre Ryss. *Le Monde Nouveau*, No. 10).

Săcuiu și Maghiar

Revista clujană, care în numerele din urmă a publicat și cîteva traduceri reușite din Eminescu, Goga și Isac (Revai Karoly), fragment din „Prometeu" de V. Eftimiu (Kádár Imre), iar în numărul dela Noembrie dă alte traduceri făcute de d. Keresztúri Sándor din „lira romînă modernă" (D. N. Teodorescu, Demostene Botez, Vladimir Streinu) în vederea unei antologii—se ocupă în același număr de situația Săcuilor și Ungurilor în noul Stat romîn și de raporturile dintre cele două ramuri ale Poporului Maghiar în noile împrejurări.

Săcuii au aceiași limbă cași Maghiarii (cu neînsemnate deosebiri), aceiași cultură, cultura maghiară modernă—afară de situația lor economică și de viața lor socială, care își au particularitățile lor locale. Deși același popor, Secuii, prin izolarea lor de masa cea mare a Ungurimii, au trăit o viață în cîtva deosebită și au fost chiar națiune alcătuitoare de stat în timpurile de independență ale Ardealului. In 1848, prin unirea Ardealului cu Ungaria, ei au renunțat la trecutul lor contopindu-și viața în viața poporului frate—poporul în majoritate, deci poporul alcătuitor de stat. Săcuii nu trebue să renunțe însă la trecutul lor azi, cînd în noul stat rolul conducător îl are alt popor. Prin tratatul de pace ei au fost considerați și tratați aparte între minorități, cu considerație la trecutul cași la situația lor geografică—ocupînd în masă compactă, un teritoriu care poate avea un regim special.

Dar atît unele dintre minoritățile nemaghiare, care țin mai bucuros să-și pună naționalitatea subt scutul bisericii, cît și minoritatea maghiară însăși sînt nemulțumite de particularismul Săcuilor. Maghiarii din Romînia văd în tendințele de reînviere ale trecutului săcuesc—reînviere provocată și de regimul special acordat lor prin tratatul de pace—pericolul despărțirii lor, adică al slăbirii capacității de rezistență în noul stat. Aici, din nefericire, Maghiarii, ca și unii dintre Săcui chiar, se întîlnesc în vederile lor cu acele tendințe de scurtare a drepturilor acordate Săcuilor prin tratatul de pace care se văd în guvernul actual ca și în cercurile conducătoare liberale cu mai mari sorți în conducerea Romîniei de mîine.

Este și în interesul statului însuși ca să nu fie împiedicat nici un popor cît de mic în dezvoltarea lui potrivit însușirilor lui proprii și astfel să aducă aportul lui specific în bogăția comună. Aceasta nu poate să aducă slăbirea statului conceput după ideile de după marea dramă. Este și în interesul omenirii, care prin legăturile ei spirituale și economice se simte din zi în zi tot mai mult un organism. Deși Maghiarii din Romînia, ca una dintre minoritățile țării, rămîn împuținați prin izolarea în care îi aduce pe Săcui situația lor specială; totuși această situație specială este în profitul Maghierimii întregi din Romînia (inclusiv Săcuii), căci oferă mai largă bază de dezvoltare Ungurilor din ținuturile săcuești și poate să deschidă posibilități de realizare a unor drepturi nouă pe seama celorlalte minorități. In chipul acesta rasa maghiară din Romînia poate să meargă în fruntea tuturor minorităților în acțiunea pornită pentru așezarea vieții lor în cadrele constituționale ale unei dezvoltări libere, normale.

Maghiarii care fac opoziție politicei, adică regimului special al Săcuilor, săvîrșesc deci o greșală și împotriva Săcuilor și împotriva lor înșiși. Nu-i trebuință ca Săculul să fie deprins să-i fie rușine cu numele lui și să-l tăgăduiască. Maghiari și Săcui trebue să se înțeleagă și să-și priceapă interesul. „Sprijinirea existenței neamului săcuesc și a drepturilor ce decurg dintr' însa nu este numai o problemă de stat și umanitară, ci și o datorie de viață ce decurge din existența îndoită a Ungurilor din Romînia".

(Paál Aprád. *Napkelet*. 1 Noembrie).

O revistă italiană despre Romîni

Cel ce urmărește publicațiile periodice italiene de pela 1850 până în zilele noastre, întîlnește adesea articole despre istoria, limba ori literatura romînă. In mare parte sînt datorite Italienilor ce-au fost prin țara noastră ori studenților filologi care s'au ocupat de l. romînă în legătură cu celelalte limbi romanice. Tradiția nu s'a pierdut, astfel că și azi apar articole de acest fel, dar care, prin superficialitatea cu care sînt scrise, ne arată că publiciștii italieni în genere sînt tot atît de puțin și de indirect informați asupra noastră, cași în trecut. Remarcăm însă că, în genere, este vorba de superficialități, însă foarte rare ori de informațiuni eronate. Oricum ar fi, Italia ne cunoaște mai bine ca oricare altă țară din Occident și mai ales în timpul din urmă putem afirma că s'a format o serie de serioși specialiști care studiază direct variatele aspecte ale vieții romînești. Nu în această categorie poate însă intra autorul scurtului articol de care ne ocupăm.

Este intitulat *„Lingua e litteratura dei Romeni"* și publicat în fruntea unei tinere reviste din Roma de către *Igino Giordani*. Se remarcă o oarecare cunoștință (indirectă totuși) a istoriei, culturii, dar mai ales a limbii noastre. Căci departe de-a corespunde titlului, articolul lasă cel mult o oarecare impresie despre limba romînă ca limbă romanică și despre poezia noastră populară (la fine se văd traduse în versuri rimate vre-o 5-6 poezii populare, dar rău alese: *Miorița* nici nu este pomenită, în treacăt măcar!); cît despre literatura romînă—oricît de rapid ar fi articolul—este cu totul insuficient tratată și faptul că Giordani nu reușește să scoată în relief elementele esențiale, ne face să credem că toate cunoștințele cu privire la aceasta le-a luat din manualul lui *Lovera* (fost profesor la Brăila pe timpuri) care, împreună cu gramatica limbii romîne, sînt poate cele mai nenorocite încercări de studii romînești în Italia. Relevăm oarecare apropieri între romînă și dialectele italice de azi, tonul corect și entuziasmul pentru tenacitatea romînă, deși articolul nu reușește a convinge pe cetitor: este deslînat și pe alocuri prolix. (Inutil să adăogăm că strecoară și o eroare istorică: pentru Giordani „fanariot" este sinonim cu „boier").

(Igino Giordani. *Revista di Cultura*, Fasc. 7—8.).

Tîrgul de mostre din București

Nu numai străinii, dar și Romînii înșiși—vizitînd tîrgul de mostre din Bucureștii—au rămas surprinși de varietatea și de calitatea produselor acestei țări, care ar putea să-și satisfacă singură toate nevoile.

Aliații, în loc să dea sprijin financiar Romîniei care după războiu, s'ar fi ridicat în trei ani,—au lăsat-o în sama întîmplării. Romînia se va reface, desigur, cu proprietele-i mijloace. Dar atunci alții vor profita de noua situație.

Negustorii francezi desconsideră piața romînă, și fac prin aceasta o mare greșală. Influența franceză, în Romînia, descrește zi cu zi.

Reprezentanții comerțului francez, anchilozați în niște metode învechite, neriscînd nimic, vor să recolteze totul. Ei combină în compturarele din Franța planuri extraordinare și se așteaptă ca, odată ajunși în Romînia, acceptările să sosească dela sine la picioarele lor. Astfel,—ei se întorc, peste o săptămînă în Franța, fără nici un rezultat, spunînd că Romînii nu-s oameni serioși și că'n țara lor nu-i nimic de făcut.

Aceștii negustori nu cunosc Romînia. Ei nu știu că Romînul are

altă concepție asupra timpului decît Francezul. Romînul are vreme. Lui îi plac tratativele. Pentru locuitorii provinciilor danubiene, *da* este echivalent cu *peut-être* și *nu*, ca *sans doute*. Cu dînșii,—o ușă nu-i niciodată complect deschisă sau închisă. Ei au o natură indolentă, nu le place să fie contrariați, se complac în discuții și șicane, și—chiar cînd încheie o afacere—găsesc prilejuri de retragere. Acestora—comercianții francezi caută să le impună planurile lor, acceptîndu-i ca clienți, dar repudiindu-i ca asociați.

Negustorii francezi trebue să se adapteze obiceiurilor romînești, așa cum se adaptează negustorii altor țări,—Germanii, de pildă. Aceștia inundă Romînia cu mărfurile lor. Librăriile din București de exemplu, care—acum cîțiva ani—n'aveau în vitrine decît cărți franceze, astăzi sînt pline cu cărți germane. Școlile evanghelice germane sînt silite să respingă cererile nouă.

Și nu numai Germania ocupă, văzînd cu ochii, piața romînă—dar și Italia, ale cărei succese sînt din ce în ce mai mari.

In timpul acesta, Franța stă în rezervă (vorbim de inițiativa privată, nu de guvern, care își face întreaga datorie), dînd crezare tuturor știrilor false, care atît de ușor își fac drum în opinia publică.

Veniți în Romînia! Dar să aveți în vedere un lucru: Romînul vrea să aibă în străin un colaborator, nu un stăpîn.

(Léon Thévenin. *Revue Bleue*, No. 21).
